

~~150000~~
0-54
sv. 139

ZBORNİK

ZA

NARODNI ŽIVOT I OBIČAJE

JUŽNIH SLAVENA.

NA SVIJET IZDAJE

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNÍGA XIII.

UREDNIK

Dr. D. BORANIĆ.

U ZAGREBU 1908.

KNÍŽARNICA JUGOSLAVENSKÉ AKADEMIJE (DIONIČKE TISKARE)
(ĐURO TRPINAC).

TISAK DIONIČKE TISKARE.

IZ OBLASTI

AN

KLASNO I VAJNO IZ OBLASTI

IZ OBLASTI

IZ OBLASTI

IZ OBLASTI IZ OBLASTI IZ OBLASTI

IZ OBLASTI

IZ OBLASTI IZ OBLASTI

IZ OBLASTI IZ OBLASTI

IZ OBLASTI IZ OBLASTI IZ OBLASTI IZ OBLASTI

IZ OBLASTI IZ OBLASTI IZ OBLASTI

Sadržaj.

Prvi dio.

Strana

Gavrilović Andrija: **O narodnim pitalicama** 1—15

Drugi dio.

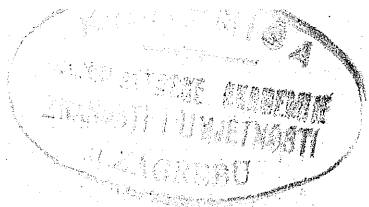
- Rožić Vatroslav*: **Prigorje**. Narodni život i običaji. (Svršetak.) **Običaji**. *Svagdašni običaji*. Kod poslova i rada, 16. — *Pravni običaji*, 19. — *Običaji u općenu s ljudima*, 21. — *Godišnji običaji*. Domaći običaji kod svetkovaña, 29. — *Javni običaji kod svetkovina*, 36. — *Porod. Ženidba. Smrt*. Porod, 37. — *Ženidba*, 43. — *Smrt*, 65. — *Zabave*. Razgovori i zabave zrelih ljudi, 74. — *Dječje igre*, 76. — *Ples*, 84. — *Svirka*, 84. — *Poezija*. Pjesme, 86. — *Priče*, 91. — *Pripovijetke o životinama*, 92. — *Šaljive pripovijetke*. Šale, 93. — *Zagonetke*, 95. — *Ľepota prirode i ljudi*, 95. — *Vjerovaña*. Postanak i opstanak svijeta, 96. — *Kakvu snagu imaju neki ljudi*, 97. — *Stvorovi kao ljudi*, 98. — *Nemani i nakaze*, 100. — *Drugi svijet*, 100. — *Gatañe*, 101. — *Bajañe*, 103. — *Vraćañe (coprije)*, 103. — *Sveci*. Crkvene stvari, 106. — *Iskustvo, znañe i mudrovañe*. Poznavañe prirode, 108. — *Brojañe vremena i stvari*, 108. — *Poznavañe zemalja i naroda*, 109. — *Poznavañe prošlosti*, 110. — *Mišleñe o ljudima i životu*, 111. [S 1 slikom u prilogu.] 16—112
- Jovićević Andro*: **Hrava i posude**. (Riječka nahija u Crnoj Gori.) *Klañe*, 113. — *Meso*, 118. — *Zelen*, 123. — *Brašno*, 124. — *Mlijeko*, 124. — *Gotovleñe jela*, 126. — *Sudi*, 140. 113—142
- Šajnović Ivo*: **Krsno ime**. (Kola u Bosni.) 143—147
- Ardalić Vladimir*: **Vukodlak**. (Bukovica u Dalmaciji.) 148—154
- Ardalić V.*: **Narodne pripovijetke iz Bukovice u Dalmaciji**. Komentare napisao Dr. Đ. Polivka 161—232
- Palunko Vice*: **Ženidba**. (Običaji u Popovu u Hercegovini.) 233—266
- Jurić Bartol*: **Igre**. (Iz Privlake i Komletinaca u Slavoniji.) 267—292
- Dragović Marko*: **Muhamedanske zadužbine u Baru** 293—302

Mañi prinosi.

	Strana
<i>Biñan Mijo</i> : Narodni ÷ekari (vra÷i). (Gospie÷.) . . .	155—157
<i>Škari÷ Æ. Miloš</i> : Svatovska zdravica. (Lipovo Po÷e u Lici.) . . .	157—158
<i>Vu÷ini÷ Milovan</i> : Sv. Đurađ. (Miholška u vojni÷kom kotaru.) . . .	159—160
<i>Bogdan-Bijeli÷ pl. Pavlina</i> : Pokladni ponedjeljik. (Konavle u Dalmaciji.) . . .	160
<i>Zuñi÷ Mijo</i> : Uskrsna jaja. (Vareš u Bosni.) S 15 slika na dva priloga . . .	303—306
<i>Bogdan-Bijeli÷ pl. Pavlina</i> : Vještice. (Konavle u Dalmaciji.) . . .	306—308
<i>Biñan Mijo</i> : Snaga nekih stvari. (Gospie÷ u Hrvatskoj.) . . .	308—309

Treći dio.

<i>Borani÷ D. dr.</i> : Pregled časopisâ. Bugarska. Извѣстия на етнографическия музей въ София, I, 310. — Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина. XXII—XXIII, 312. — Извѣстия на семинара по славянска филология. I—II, 313. — Rusija: Живая Старина. XVI, 315. — Русскій филологическій вѣстникъ. LV—LVI, 315.	310—320
---	---------

PRVI DIO.

O narodnim pitalicama.

Napisao

ANDRIJA GAVRILOVIĆ,
profesor velike gimnazije u Nišu.

Na kraju svoga govora o narodnoj zagoneci hrvatskoj (v. izvješće gimnazije u Požezi za 1881. godinu) reče dr. T. Margetić: „Ovim svršavam svoje misli o narodnoj zagoneci, ali ne tajim, da bi se o toj stvari moglo još dosta govoriti, što se u ovoj raspravi spomiñe samo uzgredno ili nikako. Ja ću biti zadovoljan i veseo, ako kompetentni čitaoci priznadu, da sam ovom raspravom bar toliko postigao te sam pokazao, da narodne zagonetke nijesu trice, na koje se nije vrijedno obazirati, kako se obično misli, da i one imadu ne-kakve zakone, po kojima postaju i razvijaju se, i da su ti zakoni onomu interesantni, tko motri duševni život prostoga naroda s gledišta mlade one znanosti, koju Nijemci zovu: Völkerpsychologie. Ako je istinit onaj opći priznani princip, da znanosti ne smiju biti mnoge stvari presitne, minuciozne, koje se može bit laiku kao takve čine, onda je ovaj članak opravdan.“

Navodeći te riječi kao početak ovoga maloga posla ja mislim, da one dovoljno opravdavaju i govor o narodnim pitalicama, sitnim tve-revinama narodnoga duha, pa ipak toliko krupnim, da ih naučno ispitavanje ne može previdjeti. Dosadašnje je izučavanje narodnoga književnoga blaga obično zastajalo kod zagonetaka, s kojima se mahom i završivalo. Najviše ako je gdje gdje pomenuto, da osim svega ima i pitalica — i na takom se pomenu i ostajalo. A one predstavljaju blizu tri hiljade više mañe tipskih rečenica narodnih, koje se nešto oblikom a nešto sadržinom izdvavaju od ostalih vrsta usmene narodne književnosti. Obično se stavljaju uza zagonetke, a navode se više puta i kao poslovice. Međutim po pomenutim i po drugim još osobinama njihovim, o kojima će dalje biti riječi, one imaju prava, da se smatraju osobitom vrstom, jer to i jesu.

I ako još u literarnom radu despota Stefana Lazarevića nalazimo velikih simpatija prema književnoj alegoriji i nešto sačuvanih biležaka, koje bi išle u vrstu zagonetaka i pitalica, — ipak možemo reći, da je najranije bileženje i jednoga i drugoga u poznatom vaļanom djelu Hvaranina Petra Hektorovića „Ribańu“. Ja sam u drugom jednom prilošku — u raspravi o imenu despotove zadužbine Manasije — rekao, kako je sav književni rad despotov, i naročito njegov zanos prema alegorijama, potekao iz ugledańa na rad vizantijskoga književnika Konstantina Manasije. Zato i držim, da ništa od onoga, što se prima kao despotov književni rad, ne treba uzeti za znak unošeńa narodnog elementa u pisanu književnost, jer je svemu izvor bio na drugoj strani.

U onih trideset i nekoliko pitańa (str. 6—7. u st. 27—32.), što ih u „Ribańu“ Paskoje postavlja Nikoli, koji mu na svako odgovara, mahom je oblik zagonetke, ali se u kraćim rečenicama nalaze i takve stvari, koje su bliže osobinama pitalica. Takva su na pr. pitańa: šta je najstarije? šta je najveće? najbrže? najjače? vrednije i razumnije? da li prvo bijaše dan ili noć? šta je mučno, a šta lako? čime se jela i pića „slaćaju“? treba li prositi lijepu ženu? šta je najbolje znati? kad je najbolje jesti? koje je vino najdraže?

Zatim se pitalice mogu naći kao mudre izreke upotrebljene u književnosti ovdje ondje, ma da je toga posve malo. Ali u Dositija Obradovića već nalazimo upotrebu pravih narodnih pitalica. Tako u Dositijevu zborniku basana nalazimo uz basnu br. 4 poznatu narodnu pitalicu, koju je Dositije ovako zapisao: „Jedan bosanski vezir pitao je starce Bošnjake: „He, kmetovi, kažite mi pravo, koji vam je najbolji bio paša, otkad je car Bosnu osvojio?“ „Čestiti veziru, onaj, koji je otud pošao, a k nama ne došao“, odgovore postoserdećni starci.“

Godine 1877. štampao je St. Novaković potpun zbornik narodnih zagonetaka, i u ņemu su na str. 247—276. štampane „zagonetke pitalice“, na broju svega 510, gdje je i sve drugo gradivo iz objavljenih i dotle neobjavljenih biležaka Ľ. Kovačevića, V. Vrčevića, Mil. Glišića, Jov. Miškovića, I. Pamučine, Vl. Nikolića, Filipovića, „Bosanskoga Prijateļa“ i dr., koje su upravo i dale taj zbir.

Na pitalice je naročitu pažńu bio obratio zaslužni Vuk Vrčević. On je 152 pitalice štampao u dodatku svoje kniģe „Srpske narodne pripovijetke“, koju je 1868. u Biogradu izdalo Srpsko učeno društvo. Pored toga ogleđa objavio je 1875. u bećkoj ilustrovanoj „Srbadiji“ 271 dobru narodnu pitalicu. Najzad je ukupnu svoju zbirku od 1101

pitalice štampao 1881. kroz cio godišnji tečaj „Srpske Zore“, ilustriranoga lista u Beču, odakle su i posebno odštampane.

Nešto narodnih, dobrih, pitalica naći će se i u L. P. Nenadovića „Pismina sa Cetiña“, zanimljivom spisu o Crnoj Gori i o Crnogorcima, a od pojedinih listova najviše je pažnje na njih obratio „Kića“, list, koji izlazi od 1905. u Nišu i koji je namijeđen koliko skupljanu narodnoga književnog blaga, toliko i širenju pismenosti i čitaña po masi narodnoj. Pobliženim pitalicama, koje je njegovo uredništvo dobilo a još ih nije objavilo, također sam se koristio u ovom poslu.

Ja sam, sabravši sve imenovano kao i druge sitnije obznane, dosada nabrojao na dvije hiljade i osam stotina narodnih pitalica. Mislim, da taj broj već sobom prikazuje gomilu, koja s razlogom budi književno interesovanje i poziva na posebno ispitivanje.

Riječi *pitalica* nema u Vukovu „Rječniku“. Ona je u literaturi postala poznatom i sasvim običnom tek u novije doba, otkada su se i počele pitalice u većem broju publicirati. Naročito je od radova Vuka Vrčevića ostala i u širim slojevima u običaju. Riječ je narodna i iz naroda je unesena u literaturu.

Nastaje pitanje: šta je narodna pitalica? Na n se obično odgovara, da je to rečenica ili izreka, u kojoj se redovno i po pravilu, u obliku pitanja i odgovora, kazuje kakvo pravilo mudrosti, kojemu je u prvom redu izvor u narodnom životu i u svakodnevnim prilikama. Vrčević pak, u predgovoru pomenute knjige, veli: „*pitalice*, koje se ne mogu drukčije u priči kazati, nego baš onako, kako se čuju, na pr.: pitali Marka (Krajevića): za što bi se najprije poturčio? Za inat“.

Pitalica se, kaogod i priča ili poslovice ili zagonetka, kazuje, a ne pjeva kao pjesma. Ali u Hektorovića vidimo, da su i pitalice i većina zagonetaka između Paskoja i Nikole iskazane — pjevanjem. Tu Paskoje — str. 27. — veli Nikoli:

Hoć' mi odpivati, za mnom ne ostaje,
ča te uprašati budu pripivaje?

A Nikola mu odgovara:

Ča budu umiti, nu počni govorit,
u tom ti zgoditi ne ću se umorit.

Hektorović — str. 29. — još veli:

Čudno ti mi biše Nikolu viditi,
gdi hip ne pridiše, ni stane misliti.
Paskoj ga uprašaje, i dobri postajuć,
on odgovaraje, taj čas odpivajuć.

Ali da ne bi govor odveo daleko u stranu, pomenut ću samo o ovu pretpostavku. Mnoge, vrlo mnoge, lirske pjesme narodne iskazane su u obliku pitańa i odgovora. Dosjetljivost, koja je u nima česta i koja čini duhovitost pjesminu, također je drugo obilježje narodnih pitalica. Prema tome bi se moglo postaviti pitańe: nijesu li najstarije pitalice narodne sasušeni ostaci nekadašnjih pjesmica, onako kako se veli, da su neke poslovice samo rezime poboravljenih priča i basana?

* * *

Prišavši bližem razgledańu narodnih pitalica nalazimo, da su jedne sa zadaćom zagonetaka, a druge sa zadaćom poslovice narodnih.

Pitalice sa zadaćom zagonetaka dolaze u grupu zagonetaka širega smisla, t. j. onih, u kojima se jedan predmet ne zamjeńuje drugim. Dobro je pomenuo dr. Maretić, u navedenoj svojoj raspravi o zagoneci, da bi se u Novakovićevu zborniku neke iz grupe pravih zagonetaka „mogle s istim pravom uvrstiti meću pitalice“. On to podupire priličnim brojem primjera, pa dodaje, da bi te zagonetke prije išle meću pitalice zato, što nemaju onih obilježaja, koje imaju prave zagonetke. I veli, obrnuto, neka bi se pitalica mogla uvrstiti meću prave zagonetke. To pak pokazuje, kako su pitalice, razgranańavajući se, zašle, po poznije stećenim osobinama svojim, meću zagonetke, i kako su neke prave zagonetke pogubile osobine čistih poetskih metafora.

Kod pitalica, koje imaju nianse zagonetaka, mora — kao i kod pravih zagonetaka — biti za njihovo saopćenje dva lica: jedno, koje pita, i drugo, koje odgovara. Primjere za take pitalice nalazimo obično u onoj grupi, koja se počinje riječima: *bez koga, bez čega, gdje, zašto, iz čega, kad, tko, u koga, u šta, šta, čega, čiji, što* — ili drugim kojim sličnim pitańem. Tako, primjera radi, imamo: Bez čega ni Bog ne može biti? Bez imena. — Gde starci svoje zube drže? U gėpu (nož). — Zašto lovac zeca traži? Zato, što ne zna, gdje je. — Zašto čovek ide? Što ne može da leti. — Kad je koń najteži? Kad ti na nogu stane. — Kad su male ribe dobre? Kad nema velikih. — Ko vidi više: onaj, koji ima jedno oko, ili onaj, koji ima dva? Onaj, koji ima jedno, jer vidi u drugoga dva. — Koja je riba najmańa? Ona, u koje je rep najbliže glavi. — Na šta liči pola tikve? Na onu drugu polovinu. — Šta ima oko na glavi? Čutura. — Ne može se zamisliti, da ovake pitalice jedno lice odgovara.

Druga vrsta pitalica, kao što je već rečeno, ima zadaću poslovice; one se, upravo, i navode onako, kako se navode i poslovice. Primjera radi upućujemo na pitalicu, kako su pitali popa: „Zar ti, pope, čuvaš ovce?“ — „Još da su moje!“ odgovara pop. Ova se pitalica obično smatra kao poslovice, koja pokazuje ekonomsko stanje našega naroda za turske vladavine. Ńu nikada ne govore dva, već vazda i po pravilu jedno lice. Kad se hoće da pokaže inat, ukorijeŃen u našem narodu, onda se navodi pitalica: Pitali su Marka: kaži nam, Marko, hrišćanske ti vjere, za što bi se najprije poturčio? — Za inat. Ovdje je jasno, da se pitalica upotrebljava, da pritvrdi točnost govora o jednoj osobini narodnoj, a to je zadaća poslovice. Stoga Ńu izgovara obično samo jedno lice. A kolika je sličnost između poslovice i pitalica ove vrste, i kakvo je variranje među Ńima — vrlo lijepo pokazuje ovaj primjer, u kome imamo istu stvar i kao poslovice i kao pitalicu. Poznata je poslovice: Bogat jede, kad hoće, a siromah, kad može. Svak razumije, šta se hoće Ńom reći. U Hektorovićeveu „Ribau“, na str. 31., nalazimo, kako Paskoje pita Nikolu:

Reci mi za time, oddahnuvši malo,
obrokovat vrime kađa je pristalo?

Na to pitaŃe Nikola odgovara:

Vrime blagovati bogatu najbolje
jest (ća mogu znati), kad mu gre od voļe;
a ubogu se da vrime, kad uzmore,
i kad se dogoda, al boļe al gore.

Drugi je primjer u poslovice: ġabe je i sirće slatko. Ńoj odgovara pitalica: Koje se vino najslade pije? Tuđe ili pokloŃeno. — To isto nalazimo i u Hektorovića na str. 31. Paskoje pita Nikolu:

Ko t' je drađe vino od svih ća se ćuje?

Nikola odmah odgovara:

Veruj mi, ne ino, ner ko se daruje.

Nije teško među običnijim i poznatijim posloviceama naći nekolike, koje odgovaraju ovoj pitalici u Hektorovića (str. 31.):

Rec' mi, kakov je pas, i koje je ćudi?

Tako pita Paskoje, a Nikola odgovara:

Laćahan skakće vas, igra se i trudi;
da sit ćud promini, reļliv je k svakomu,
prilićan se ćini ogaru velomu. —

Ako obratimo paźnu na sadržinu u ovih dviju gomila, naći ćemo u Ńima prilićno šarenilo — onako, kako je i u životu narodnom.

Tako u grupi pitalica sa zadaćom poslovice nalazimo pitalica, koje kazuju ekonomsko i uopće socijalno stanje narodno: Pitali mudarca: što koga najviše uzdržava na ovi svijet? Mudroga pamet, bogatoga novac, a siromaha trpež i krpež. — Pitao raja bolesna oca: kad ti, babo, umreš, kako ću ja? Bogme, sinko, ja ležati mirno u grob, a ti živovati kao mučeni rob. — Pitao Primorac raju: koji su vam najsrećniji dani u godini? Nemamo ih. A najnesrećniji? Svi osim Božića. — Pitali Ciganina: koja je torba teža: puna ili prazna? Prazna je najteža.

Đale nalazimo prikaz staleške razlike: Pitalo jagne majku: ubiše li naši čobani danas vuka? Ubiše, ali koja fajda, sinko: ostanuo mu je sin! — Po sebi je jasno, šta se ovom pitalicom hoće da reče i gdje je ona mogla postati. Spahijski i drugi tereti našem narodu pod Turcima dali su građe za mnoge ovake izraze. Takva je, đale, pitalica: Pitalo nečije dijete zmiju: da nijesi ti ona, koja si mi letos oca usmrtila? Najbole bi ti bilo, da s mirom prolaziš. — Pitao magarčić oca: zašto, babo, i nas ne potkivaju kao i koñe, i ne sedlaju? Zato, što nijesu ni naše stare. — Pitali raju: kako ste ove gladne godine? Teži su nam vladičini momci i dužnici, pa kadija i zaftija nego glad. — Pitali Crnogorci Hercegovca: koliko plaćate na godinu vašemu vladici? Najbole zna vladika i carigradski patrika. — Pitao latinski pop rišćanskoga: kakve su u vas najkorisnije molitve? *Gospodi pomiluj!* pa u torbicu, a vaše? *Ora pro nobis!* pa u zobnicu. — Pitao primorski pop hercegovackoga: krstite li i vjenčavate li vi kao i mi? Ako nam nijesu glave jednake, jesu trebnici. — Pitao Turčin raju: ma ko ono jutros sabajle kuka i leleče? Ne znam po čisto, ko je, ali će biti naš, jer vaš onako ne umije. — Pitao aga čipčavsko bosonogo dijete: kako ti nije zima tako bosu po snijegu? U tvoje zdravlje, moj zlatni aga, mogu i nešto više trpjeti. (Znači, da ga je on i obosio.)

Pitalice, koje kazuju osobine rase, rada i zemlje: Pitali kneza: što treba želiti dušmaninu? Turčinu, moli Boga, da se propije, a rišćaninu, da se pohajduči. — Pitali Hercegovci ećima: što si došao među nas? Da liječim bolesne i da vadim zubove! Mi prvih ne imamo, a zubove nosimo u grob. — Pitao sin oca: ko te, babo, do danas najviše varao? Trgovac smijući se, prijatelj zaklićući, a žena plaćući. — Pitao magarac goveda na livadi: čuste li, kako zapjevah? Znamo te, ko si i što si, da nijesi ni zapjevao. — Pitali Bošnjaka, kad se vratio iz Hercegovine: Ima li onamo zemlje? Jedan dan sam po sahata tražio, đe ću pobiti kolac, da koña privežem.

Pitalice iz kruga porodičnoga života: Pitalo cigansko dijete rišćanskome: oli mi dati malo hleba? A zašto ti ne da majka kao mene moja? Da ja imam mater, ne bih prosio. — Pitalo Bokeļ mladu kapeticu: Znaš li što za kapetan Boža đe se sad nalazi? Po moru je a zdrav je, ali da je moj Božo dobar bio, na Božić bi doma bio. — Pitalo momak momka: jesi li se oženio? Ne ja još. Blago tebe! ja jesam. Blago tebe!

Pitalice praktičnoga života: Pitalo unuk đeda: koji je najvrjedniji junak? Oni, te ne pomišlja na smrt. A koji najpametniji? Oni, te se zdravo vrati doma.

Istorijske reminiscencije: Pitalo sin oca: ima li u našoj azbuci slovo *dobro* (*d*)? Bilo je u svakoj našoj bukvi, a sad leži u kosovskoj grobnici!

Pitalica u priči, bez koje se stvar ne bi mogla razumjeti: Preskakala baba pro vratila, pa je upitala unučad: Šta radiš, bako? Preskačem petak, jer idem sjutra u zeta na piće. — Otuda poslovia: preskače ko baba petak.

Ovake, ili slične, razredbe ne može biti kod pitalica sa zadaćom zagonetaka, jer se u njih sve svodi na dosjetku. Tako na pr. u pitalici: po čemu kočijaš najpre koña udari? — po dlaci! — ne kazuje se ništa drugo do ono, što svak zna, ali se u prvi mah ne može lako dosjetiti. Meni se čini, da bi svaka sitna dioba u ovom slučaju bila usiļena, nategnuta. Zato i držim, da se ovdje možemo zadovoljiti samo podjelom na dvije glavne vrste i reći: jednu vrstu čine one pitalice, kojih odgovor leži u dosjeci, u drugu one, kojih je odgovor u znañu predmeta, u poznavañu fakta. Za prvi slučaj upućujemo na rečenu pitalicu o kočijašu i dlaci koñskoj, a drugu može lijepo ilustrirati primjer: preko šta ne daju mački da prijede? Preko mrtvaca. — U prvom je primjeru odgovor svakome poznat, samo ga se treba sjetiti, i tu je pitañe ne o znañu, nego o duhovitosti onoga, koji će odgovoriti; u drugom primjeru može odgovoriti samo onaj, koji poznaje stvar, ovdje običaj i vjerovañe narodno, koje, u ostalom, ne mora uvijek biti opće. Prvi slučaj objašnjavaju ove, i mnoge druge, pitalice: Ko peva, kad drugi ļudi plaću? Pop. — Ko prede a konaca nema? Mačka. — Ko se rodio a još nije umr'o? Koji su god živi. Drugi slučaj ilustrira također velik broj primjera i u nemu ove pitalice: Ko pluje samo po nedilam i svetkovinam na zemļu? Težaci, koji u poslone dneve u dlane pluju. — Ko plače, kad Đurđevo dođe? Ovea, jer je šišaju. — Šta u ženskim rukama ime gubi? Lan (postajući pređa).

Gledajući na oblik njihov, imamo prave i neprave pitalice. Prave su one, koje se počinu riječima: *pitao, pitali, pitala, pitalo, pitalo*. Neprave se počinu riječima: *što, zašto* i t. d. slično kao kod zagonetaka. Prvih je više, i one bolje čuvaju svoju individualnost, dok se druge miješaju sa zagonetkama i među njih zalaze.

Ali imamo i treću vrstu narodnih pitalica. To su one, koje je Vuk Vrčević, dosta neprilično, nazvao *gatkama*, i za koje u predgovoru navedene knige veli da „prilikuju više zagonetkama i pitalicama nego pripovijetkama“, u čemu, razumije se, ima pravo. Takih je u Vrčevića 38 na str. 195—210. Njima sličnih ima svega sedam u zborniku St. Novakovića, koji ih je nazvao „zagonetke u opkladu (s pričanjem) i računске“. U najnovije doba ovakih je stvari najviše objavljeno u pomenutom listu „Kići“. Po mome mišljenju sve te stvari idu ponajprije u vrstu narodnih pitalica, jer imaju najviše njihovih osobina.

Među njima opet nalazimo dvojakih. Jedne su one, kojima je dosjetka u računu, a kod drugih je ona u značenju i u igri riječi. Ovih drugih ima više u ranije doba zapisanih, dok se u novije vrijeme mahom biježe računске pitalice. U Vrčevićevu zborniku nalazimo i za jedno i za drugo lijepih primjera. Tako imamo pod br. 443. ovo pitaње: „Ležala je kvočka na 15 jaja, i kad je vrijeme došlo, sve petnaestero piladi izleže i dovede ih u onu kuću, čija je kokoš bila. Znaete li, koliko ih je živijeh u sve bilo? — Petnaest, a da koliko? — Nije, nego šesnaest (t. j. s kvočkom).“ Odmah idući, 444. broj navodi ovo, produženo, pitaње: „Zaleće se jaštreb u ove (gornje) petnaestero piladi, i odnese u svojim čaporcima četvero. Koliko piladi prebroji poslije kvočka? — Bogme bilo ih je 15, a jaštreb ponio 4 — ostade ih kod kvočke 11. — Nije istina! nije ni ciglo jedno, zašto 4 ponese jaštreb, a 11 razbježalo se po plotinama i u duvar.“ Drukčiji je primjer pod br. 456.: „A jeste li čuli nešto? — Šta? — Bogme zlo i naopako! Naš pop ne dava ove godine ništa da jedemo u petak! — Kako ne da, zlo ga smelo! Ako se on pomamio, nijesmo mi poluđeli. — A znate li zašto? — Ne mi. — Bogme ne dava ni u neđelu, a kamoli u petak. Jer jedno znači *ne dopuštava*, a drugo *ne dava*. A kad kome pop dava da drugi jede?“

Nekada je ovakog oblika moralo biti više, i vjerojatno je, da su mnoge današnje pitalice postale iz ovakih polupričaņa. Kad se stvar zaboravila, ili kad se mislilo, da se i bez cijele priče može razumjeti, što se hoće reći — onda se stao navoditi samo završetak. Tako upravo iz ovog posljednjeg primjera imamo pitalicu: Kad nam pop ne da jesti? On nama nikad, a mi njemu uvek!

Ali ima zapletenijih ovakih stvari, iz kojih se izvedena pitalica danas ne bi mogla razumjeti bez navoda cijele priče. Ja mislim, da su to najstarije forme, iz kojih se doznije razviše mnoge i zagonetke i pitalice. Tu staru formu dobro ilustrira staročeska gatka, koju neka mi bude dopušteno navesti po dra. Gregora Kreka djelu: „Einleitung in die slavische Literaturgeschichte“, II. Auflage, str. 759—760.

Jedna češka priča kazuje o nekoj mladoj kraljevoj kćeri, koja je zbog svoje lepote bila čuvena nadaleko i široko. Njenu su ruku tražili mnogi prosioči, pa pored ostalih i dva kraljeva sina, kojima je ona bila ponajviše nakloňena. Pošto nije mogla poći za obojicu, odluči da pođe za jednoga, a drugoga odbije. Onaj odbijeni prosilac pomisli: „Da onoga prvog nije bilo, izbor bi pao na mene; stoga ću ja űega ubiti, i ona će biti moja.“ Što je rekao, to je i uradio. Kada je jednom ljubaznik kraljeve kćeri bio u šumi u lovu, ovaj ga mučki ubije. Kraljeva je kći bila jako ožalošćena, ali nije htjela da to itko opazi, već odluči da smrt svoga ljubaznika osveti. Za uspomenu naredi, da joj se od lubaűe ubijenoga napravi pehar, iskićen dragim kamenem i zlatom, od kostiju űegovih ruku naredi da joj se naprave svijetľaci, od kostiju űegovih nogu noge na stolici, a od űegove divne i duge kose da joj se izatka sa zlatom, srebrom i biserom pojas. Odmah je potom zaprosi drugi kraljev sin i još je zamoli, da ne odugovlači s odgovorom. „Dobro — odgovori kraljeva kći —, dođi sutra na večeru, pa ću ti dati jednu zagonetku, da je odgoneneš; ako je pogodiš, bit ću tvoja, a ako ne pogodiš, izgubit ćeš glavu.“ „Sta može biti, čega se ja ne mogu sjetiti!“ pomisli kraljev sin i dođe sutra na večeru. U jednoj je odaji bilo postavljeno za objed. Sjeli su za stół, jeli su, pili i bili veseli. Kraljeva je kći sjedjela, opasana pojasom od kose, na svojoj stolici, pila je iz svoga pehara, a na stolu su gorjele četiri svijeće u svijetľacima od kostiju. Po večeri poželi kraljev sin da čuje zagonetku. Kraljeva mu kći odgovori: „Onda čuj i pogađaj:

„Na lásce sedím,

„Na lásku hledím,

„Láskou se ovijím,

„Z lásky ti připijím.“

„E, to je dobra zagonetka“, reče kraljević, „boľe ne bi moglo ni biti. Sjedi na moje krilo, ja ću te obgrliti svojim rukama, gledaj me lupko u oči, polubi me, pa si ti sama tu svoju zagonetku i odgonenu — jer sam ja ta tvoja ljubav.“ „Pogriješio si“, reče kraljeva kći lutito pa ustade i pokaza stolicu: „Ovdje sam na nogama svoje

ľubavi, koju si ti mućki ubio“; zatim pokaza svijetńake: „Ovdje gledam na ruke svoje ľubavi; ovo je pojas űene lijepe kose, i iz űene lubańe pijem u tvoje ime, — osveta: glava za glavu!“ Odmah viknu sluge, koji kraljevića dohvatiše i pogubiše. Poslije toga se kraljeva kei nije htjela više ni udavati i ostala je do smrti djevojkom.

Kod Novakovića pak imamo ćetiri versije jedne iste priće-pitalice, koje je on stavio pod br. 1. na str. 279—280. U osnovi koncepcije ima neke slićnosti s navedenom staroćeškom gatkom. Jedna od pomenute ćetiri versije glasi:

Na nerođenu jašim,
s nerođena vam govorim:
pustite mi sina,
materina muža.

Jedan od skuplaća piše: „Ovu zagonetku nije lasno pogoditi. Upravo ne mođe na űu odgonenuti drugi, nego onaj, koji zna pripovijetku, kako je ovo postalo.“ Razlićite su versije i te pripovijetke, ali je u glavnom stvar oko ovoga. Car objavi, da suńńa ne će pustiti, dok mu se ne zada zagonetka, koju on ne zna. Sjeti se suńńeva kei te postavi caru navedeno pitańe, koje je postalo ovako: izvadila je űdrijebe iz mrtve kobile, odgajila ga, osedlala sedlom od kođe kobiline, otišla ocu te ga malo kao zadojila, ćime je on postao űezin sin. Potom je odjezdila caru s takom opremom i pitala ga onim — ili slićnim — rijećima. Car nije mogao pogoditi i morao je suńńa osloboditi tamnice, „u kojoj bi propao, da nije bilo ove dosjetke“.

Ostali primjeri Novakovićeви više su, neki sasvim, raćunske pitalice.

* * *

Najinteresnije je od svega pitańe o izvoru naših narodnih pitalica. Jer pošto se ponovi uobićajena rećenica, da je i ovoj vrsti usmene kniźevnosti prvi izvor u űivotu i iskustvu narodnom, ipak ostaje potreba, da se na to pitańe pogleda i s druge strane.

U pomenutoj raspravi o narodnoj zagoneci veli na jednome mjestu dr. Maretić, kako je zagonetkama iz prvoga dijela Novakovićeва zbornika izvor poglavito i većinom u samom narodu, „doćim se mnogim zagonetkama pitalicama jasno vidi nenarodan, kniźevnićki izvor“. Za primjer navodi zagonetku-pitalicu: Zašto nam osijedi prije kosa nego brada? Jer je za dvadeset godina obićno starija od brade! — ćemu odgovara „poznata anekdota, u kojoj se isto veli“. Također pitalica: kome je brada za ruglo? — s odgovorom: kome je luda

i tupa pamet! — „važda je postala iz poznate latinske poslovice: *barba non facit philosophum*“. „Tuđ će — veli dalje — izvor biti i zagoneci: Ko vidi više? Onaj, koji ima jedno oko, ili onaj, koji ima dva? (onaj, koji ima jedno, jer vidi u drugoga dva); ta mnogi se jamačno čitalac sjeća slične anekdote“. Obazirući se uzgred i na crkveni utjecaj navodi iz Novakovićeva zbornika nekoliko primjera i takoga izvora. Najzad je dr. Maretić u ime upućivanja na istraživanje izvora narodnim pitalicama rekao još i ovo: „Ja se u ovoj radni dalje ne ću obazirati na zagonetke pitalice, premda ne tajim, da bi i one zasluživale, da se tko nima bavi i potruđi se naći nima (ili bar nekim od njih) izvor, t. j. da pokaže putove, kako su te zagonetke došle u naš narod. Kao što se u traženju izvora narodnih naših pripovijedaka došlo do zanimljivih rezultata, tako bi taj posao bio zanimljiv i kod zagonetaka. Tako mi se n. pr. čini, da je ona Sfingna zagonetka o čovjeku, koji u jutro svoga života hodi na četiri noge, u podne na dvije, a u večer na tri, poznata i u našem narodu, premda je u Novakovićevoj kúzi ne nalazim.“

Ali je od svih književnih izvora za naše narodne pitalice najvažnija stara književna radnja apokrifna i bogomilska. Još u svojoj Historiji književnosti 1867. rekao je, na str. 89., V. Jagić: „U staroj su književnosti za ovake apokrifne stvari najvoļeli dialogičku formu, pitańa i odgovore, što je puno nalićeno narodnim zagonetkam. Ovaka pitańa i odgovore bješe lako pamtitu, a lako i prepisivati; jer svatko prepisa ono i onoliko, što mu se najvećma dopade . . . Neima sumńe, da su i naši starosrbski književnici vrlo rado takove stvari prepisivali te će se toga mnogo naći, kad jednom stanemo južnoslov. rukopise pomno ogledati i čitati . . . O toj vrlo znamenitoj strani naše književnosti mora se sa dva kraja nastaviti istraživanje: prikupļanjem one sadržine, koja je u starih rukopisih, i one, koja je u narodnih prićah, poslovicah i zagonetkah. Tad će se moći pronaći, koliko je po prilici jednome narodnoga, a drugome književnoga primiešano.“

Sad, nakon punih četrdeset godina od toga doba, stojimo drukčije s poznavanjem te građe, koja se onda samo poželeti mogla. A objavljena je građa u znatnoj mjeri potvrdila navedene pretpostavke i nade.

Još onda je V. Jagić ispitivaćima obratio pažńu na apokrifni spis „Od koliko česti bi stvoren Adam?“ U našem glagolskom rukopisu ovaj je apokrif sastavljen s drugim veoma popularnim apokrifom, gdje su „Besjede trojice svetiteļa“. Oba su apokrifa sastavljena od samih pitańa i odgovora. Osim toga ima još dosta poznate građe, koja

dobro pristaje za ovaj naš posao. A s velikom se korišću može upotrijebiti i poznati zbornik N. Tihonravova „Памятники отреченной русской литературы“, 1863. Petrograd I. i Moskva II. knjiga. Koliko se na ņ možemo osloniti u ovom istraživañu, vidi se i iz riječi Tihonravova, koje kazuju, kako je ruskoj „otrećenoj“ literaturi porijeklo na slovenskom jugu. Na 10. str. predgovora čitamo, kako su originali većega dijela apokrifnih i nepriznatih knjiga, koje su se čitale u Rusiji staroga doba, upravo grčki; ali su, veli se tu daļe, oni u Rusiju došli u bugarskim i srpskim prijevodima. Ovi su se spisi za vrijeme dugog živļeñā u Rusiji znatno izmijenili i u sadržini i u obliku, u ņima je dosta ruskih umetaka i izmjena, tako da u svom poznijem obliku često ruska „otrećna“ knjiga znatno odstupa od svoga srpskoga ili bugarskoga prototipa. Pa ipak je sličnost tolika, da kopija više puta može s uspjehom zamijeniti original. — „Бесѣда трехъ святителей“ štampana je još, trudom Rajka Nahtigala, u Jagićevu „Arhiv“-u kn. XXIII. i XXIV.

1. Iz spisa o stvorenju Adamovu vaļa naročito navesti neka pitañā i odgovore. Tako na pr.: Čiji se glas ĉu od istoka do zapada? Kad Eva rodi Kaina. — Tome odgovara slična narodna pitalica, te ne može biti sumñe o tome, da je u narod ušla iz književnosti.

2. U spisu o Adamu imamo pitañe: Kad je poginuo četvrti dio svijeta? Kad je Kain ubio svoga brata Aveļa. — To isto nalazimo u zborniku Tihonravova (II, 434): Vas. reĉe: Колькая часть мира умре? Ivan reĉe: Егда убилъ Кайнъ брата своего Авеля. Svemu tome potpuno odgovara narodna pitalica: Ko je jednom rukom četvrti dio sveta umorio? Kain.

3. U spisu o Adamu imamo pitañe: Kad se obradova sav svijet? Kad je Noje izišao iz kovĉega. — Tome odgovara narodna pitalica: Kad se narod veselio? Kad je prošao potop.

4. U spisu o Adamu imamo: Koja zemļa ne vidi sunca? Koja je pod morem. — ņoj odgovara narodna pitalica: Koju zemļu sunce nikada ne grije? Onu na dnu mora.

5. U spisu o Adamu imamo: U koga zvijera ima mlijeka i ĉeti i zimi? U slijepoga miša. — Među narodnim pitalicama nalazimo: Koja ptica svoje mlade goji? Slepī miš. — Koja ptica svoje ptiĉe pita? Slepī miš.

6. Nojev kovĉeg takoĉer je preko ovakih spisa ponajprije ostao u narodnom sjećañu. U Tihonravova (II, 434) imamo: Ivan reĉe: Которого звѣря у Ноя не было въ ковчеге? Vasilije reĉe: Не было рыбы въ ковчеге. — Taku narodnu pitalicu nijesam našao,

ali mjesto ne imamo nešto sličnu: Kad je magarac tako riknuo, da ga je ceo svet čuo? Kad je bio u Nojevoj lađi.

7. U Tihonravova (II, 437) imamo ovo pitaње: Которая мати пожираетъ дѣти своя? Odgovor: Море рѣки приемятъ въ себя. — Iz razgovora trojice svetitelja, iz koga su odlomeci saopćeni u St. Novakovića „Primerima književnosti i jezika staroga i srpsko-slovenskoga“ po rukopisu Narodne biblioteke u Biogradu, imamo to isto pitaње: Григоріе рече: Која мати своју дѣтцѣ съестъ? Іоанъ рече: Море рѣки. — Prema tome imamo narodnu pitalicu: Ko se hrani svojom decom? Rijeke potocima i more rijekama.

8. U Tihonravova (II, 442) ima pitaње o tome: tko sve, što niće, požne za jedan dan, a ostavi samo jedan klas? Odgovor je: Irod, kad je naredio sječu djece, a Hrista kao dijete ipak ne posiječe. — U narodu je ta ista misao ovako kazana: Ko jednom rukom svu goru polomi, a jedno drvo ostavi? Odgovor isti.

9. Tihonravov (II, 438) ima pitaње: Въ поле идутъ три чело-вѣка: единъ — слѣпъ, а второй — хромъ, а третій нагъ: слепецъ узрѣвъ въ поле заецъ, а хромецъ изымалъ, а нагому посадилъ въ запазуху? Na to je odgovor: Поле есть миръ, а слепецъ — тѣло, а хромецъ — душа, а заецъ — тѣло христово, а нагому посадилъ въ запазуху — что потребилъ. — S ovim je sasvim slično:

10. U Tihonravova (II, 437) ima pitaње: Стоитъ дубъ безъ вѣт-вия и бесъ коренія, и прииде къ нему нѣхто безъ ногъ и воз-метъ его безъ рукъ и зарѣжетъ его безъ ножа, и съѣсть его безъ зубъ? Odgovor: Дубъ — человекъ, а придетъ къ нему смерть безъ ногъ и зарѣжетъ безъ ножа. — Sličnih priča-pitalica i za-gonetaka, samo bez ovolikog kolorita bogoslovsko- crkvenog, ima također u narodu dosta. Jednu, kao primjer, navodim: Išli putem slep, hrom i gđ. Slepac reče: Pretrča nam zec preko puta! Hrom reče: Čekaj, da ga stignem. Gđ reče: Ja ću ga sakriti, da ga pop ne vidi, pa ćemo ga zajedno pojesti. — Odgovor se ne daje, jer se smatra kao šaljiva priča.

11. U Tihonravova (II, 437) imamo pitaње: Что есть — река посредъ моря течетъ? Odgovor: Море есть весь миръ, а река божественная писанія и прочитаніе книжное. — Mjesto toga imamo narodnu pitalicu: Koja voda proteče kroz more a ne izgubi se? Čovek, koji prođe kroz planinu (pa, valda, ostane živ od zvjerova). — Може бити да је овом другом основа и у riječima Svetoga pisma: „Blago čovjeku, koji ne ide na vijeće bezbožničko . . . “ i t. d.

12. U Tihonravova (II, 434) nalazimo: Vasilije reče: Древнянъ ключь, водянъ замокъ, заецъ пробѣже, а ловецъ утопе? Ivan reče: Моисѣй еквози чермное море Израилѣтянъ проведе, а Фараонъ со всѣмъ своимъ воискоимъ утопе: заецъ Моисей, а ловець Фараонъ. — To je po srpskom rukopisu karlovačke biblioteke — u „Primerima“ St. Novakovića — kazano ukratko: Kto razdѣli more i prevede ljudi po svx8? Мовся. — Prema ovim pitaњima ima u narodu више pitalica i zagonetaka, koje su dosta удаљне, а jedna ipak јасно казује своје поријекло: Кад се вода уклањала испред човека? Кад је Мојсје ишао преко мора.

Van sumње је, да су на овај начин понikle и ове народне pitalice: Ko је на својој матери дрва сипао? Adam. — Ko је прије био човек него дјећко? Adam. — Ko је умр'о а није се родио, а ко се родио а није умр'о? Adam и Sv. Ilija. — Koji је син млађи од мајке само шест дана? Adam. — Ko се пре своје мајке родио? Adam. — Ko се пре свог оца родио? Aveљ. — Ko се пре својих родитеља родио? Aveљ. — Što се не rodi, umre; а што се rodi, не umre? Adam и Hristos.

A да је ерквена литература уопће имала утјецая и на овај dio usmene књижевности, види се и по појединим ријечима, које су тим путем продрле у народ. Кадшто су и читаве реченице такве. На примјер: Питао некакав богословац владiku hercegovačkoga: Ма, владико свети, што чиниш од силних новача? Њест ваша разумјести времена и лета, јаже патрика carigrackи положи во своја си. — Ову је pitalicu Vrčević записао из уста народних.

Али има још један књижеван извор за наш предмет. То су оне изреке, које су са грѣкoga преводене и prepisivane у старој нашој књижевности, и које се данас најлакше могу читати у Spomeniku Srpske краљевске академije XIII, гдје су трудом V. Jagićа штапане и прокоментиране. Nema сумње, да је тога старoga књижевног рада нашег некада било више, и ако рукописи нијесу многобројни, али је за потврду овoga, што ћемо оvdје рећи, довољно и толико градива. Evo нешто примјера.

1. U реченом зborniku nalazimo ову изреку: Сладько џесть море издалече позоровати. Тому одговара из народне књижевности: Питали капетана: што му је најмилије на мору? По мирну се возити, а немирно гледати.

2. По biogradskom rukopisu nalazimo на реченome мјесту: Моужь нѣк'то хромь идѣше на сѣчь, и слыша нѣкого глаголюща немому: камо храм'леши; он' же рече: не хоцю жити нѣ

оумрѣти. — Nije potpuna, ali je donekle prema tome izvedena pitalica: Pitali hroma: kad ćeš ti stići u družinu? Ako svrše bez mene — bolje, ako ne mogu bez mene — čekat će me.

3. Na istom mjestu: *отъ вѣсѣхъ звѣрии сверѣѣишии естъ жена.* — U nas su mnoge pitalice, koje kazuju istu misao. Ponajviše ih ima u zborniku Vrševića pa Novakovića.

4. Na istome mjestu: *Феофрасть омилисте въпрошенъ быеть: что естъ добро или зло; языкъ, рече.* — Narodna pitalica glasi: Gde se ližu зло i dobro? Na jeziku.

Naročito su poslovice ovake izreke služile izvorom, te bi bilo korisno i o tome se naročitom prilikom pozabaviti.

* * *

Vrlo malo ostaje da se reče o spolnoj strani ovih narodnih izreka i rečenica.

Na tako je питање odgovoreno u glavnom još pri diobi gradiva na pitalice sa zadaćom poslovičâ i na pitalice sa zadaćom zagonetaka. Uz to se još može reći, da je rečenični stroj u pitalica uopće dosta slobodniji od sintakse poslovičâ i zagonetaka. Daže, u njih većinom i nema ritma; slik je češći, ma da se ni on ne može uzeti za pravilo. Evo nekoliko primjera takih slika: . . . bogme, sinko, ja ležati mirno u *grob*, a ti živovati kao mučeni *rob*; . . . od takog *gosta* i dan je *dosta*; . . . doklen su, sinko, u majke, čuť se ne *dadu*, a po udaji ne paze ni na vladčinu *bradu*; . . . ko me lani gonio i *bio*, nije mi ove godine *mio*; . . . prvi kriju *roge*, a poslednji gledaju *mnoge*.

Već je, govoreći o zagonetkama, dr. Maretić opazio, kako ni pitalice nijesu poetične kao god ni zagonetke, koje „po svojem biću nijesu poetične slike nego su — arabe-ke! Poetičnost je dakle u zagonetaka samo slučajan nakit, ali ne postulat“. To vrijedi još više za pitalice.

U nas još nije bilo govora o jeziku naših narodnih poslovičâ, kao što je na pr. u ruskoj literaturi P. Glagoļevski raspravljao „Синтаксисъ языка русскихъ пословицъ“ (Журн. министр. народ. проев. г. CLVI). I ako bi za takav govor naše poslovice dale građe, moram priznati, da u rečeničnom sklopu pitaličâ ima toga vrlo malo. One su, u tom pogledu, na sredini između običnoga govora i onih rečenica, koje su još u davnini odvojile od takoga govora. I bit će bliže prvome nego drugom obliku narodnoga duševnoga stvaranja.

DRUGI DIO.

Prigorje.

Narodni život i običaji.

NAPISAO VATROSLAV ROŽIĆ.

(Svršetak.)

Običaji.

Svagdašnji običaji.

Kod poslova i rada.

Pri jelu. Prigoreci, ki imadu kaj, jéju tríput na den: jutri, oko poldan i na večer; to su tri obrèki; kad se jùtri jê, unda je to fròštik, oko poldan — èbid, a na večer — večêra. Med jutrom i poldanom ni òbreka; med ibèdom i večêrom je jùžina. Deca prèsidu kruva, kad su gladna, a drugi jéju na obreke, êe imadu kaj; kî ne mare na obreke, un jê, kad ima; takvi je još najviše. Kad je cajt k ibèdu, unda se stêl prestre stolnákom; pri stêlu je jena ali dve klûpi i po kî stêlac — tuliku, kuliku je trêba za mùške. Muški navêk pri jelu sidídu, nâj bu oženén nâj bu lèdičan — sejèni, a žene navêk stíjídu: samo stare žene sêdèdu, êe imadu kam, a mlade žene i cure nigdâr ne sidídu. Sred stêla se vřže zdela, a pred sâkiga na stêl vřže se žlica i vilica, êe ima mesa zdeli. I kruv se vřže na jen vugal stêla, de ni nikimu na putu, a dok je bilo vina, dèšla je i flaša z vinim na stêl; malo de su pili iz kûpie, nek je sâki pil po redu iz flaše ali òlbe, ali su itak najrâše pili iz ètùre ali iz barila. Prèdi nek se pričme jesti, moli sâki zâ se; kî ne moli, unda se bar prekríži, a najstariji reče prèdi nek žlicu zagrâbi: „Bog blagoslovi pri našim ibèdu!“ ali: „Bog blagoslovi pri naši večeri!“ Dok su još bile družine, tak je navêk gospodar rekal, a denas malo gdôj veli, kad ni nima kèmu; unda ji je bilo èuda, pak je èmil pred kêm reći. Denas tak velidu samo unda, kad su strański pri stêlu, kad ji više sidí oko stêla, a strański odgovori: „Bog blagoslovi — Bog!“ Da se stolnák ne pokâple, sâki obríše svù žlicu na gorúim rubu zdele i nési žlicu zûbe. Žene stíjídu sê z jene strani stêla i kad zagrâbidu žlicu, obrnedu se od stêla, a neke koračidu jen ali dva koračaja nazâd, ali to je unda, kad ji je èuda, pak nimadu sê mesta. Tak je

bilo negda med družinu čuda žen, kê nisu mogle sè stàti pri stèlu, nek se morala jena drugi vûgnati; dok je kâ zagrâbila, obrnàla se i koračila nazâd i dok je una vřgla žlicu zûbe, druga je zagrâbila i obrnàla se od stèla, i tak dok je jena jèla, druga je grâbila. Denas, kad nî čuda žen pri stèlu, samo se sâka obrne od stèla i stiji okreûena, dok vřže žlicu zûbe i dok pojê, a unda se pak k stèlu obrne. Ok su sami dimaçi pri stèlu, unda se već ne pâzi tuliku nâ ti, al če je gdôj strański, unda se jako pâzi i bojidu se, da ne bi strański zamèril, kad se ne bi tê šege držale. Mlâji jim se špôtadu, zâti neke žene i sididu pri stèlu, če nî nikiga strańskiga, ali cura ne smè nigdâr sestì — makar sama jèla, ni unda se ne sède; to bi bil špot za ñu, da ju gdôj najde sidèc pri stèlu.

Kak žene tak ni muški ne jeju fletni; kad nî strańskiga, unda se nâ ti ne pâzi, ali pred strańskim i muški, kad zagrâbi žlicu i vřže zube, unda dok žvače, vřže žlicu na stèl prèd se i unda strèpram, kad pogutne, zème žlicu i zagrâbi i' zdèle. Kruv i mési je porezal družini gospodar ali gdôj drugi, če mu je rekal; mési je porezal v zdeli, a unda si je sâki zèl z vilicu v ruke po komad, a nî si rezal na komadičke, nek je mési držal v ruki i unak jel i oglâbal, če je bila kost; tak i denas jeju, kî si màredu mèsa privušiti. Ok je kèmu kruva sfâlilo, unda si ga mogal i sâm odrezati. Kaj se ne jê žlicu, sè se zème v rûke kak i mési — sè kaj se god mare v ruke prijèti.

Družina je negda za fròštik jèla krumpéra na zñie skòvanega ali kisólo zele ali repu kruglicu ali suve slanine skòvane, jajca ali kajgod drugo; družina nî bila nigdâr prez fròštika. Denas sirócki ñudi nî ne jeju niš za fròštik — bar ne sâki den; če si zème fâlat kruva, to mu je fròštik, a 'nogi, kî nima niš, ne jê di poldan niš; ok je v jeseni sliv, pojê ku slivu ali jabuku ali rušku, a po zimi če si je spravil irèjev, pojê kî èri ali kû suvu slivu ali rušku, krišku sira ali luka i popije kupičicu rakije, če je ima. Deca jeju najviše kruv i skùtu, sir, a v jeseni trésedu zelene slive i drugo sadjê i kad bi najlèvše sizrèlilo, unda ga nî; a bòme i veliki ñudi jeju sadjê zeleni kak i deca. — Pri ibèdu jeju, kî imadu, denas kak i prèdi med družinu: krumpêr skovan na juvu, pâžuļ, zele, repu, bob, lecu, vugarke, luk; kî premare, kupi si na nedelju i svetak i govèdine, ali tê je denas malo. Prèdi je pri Sveti Jani na Gorici bilo sâki den mesa, a denas, če ga je nedelju, a na delatne ga dane već nî; negda je bilo i više mesarov nek denas, pak su si tržili. Za večeru denas malo gdôj kòva; zème si fâlat kruva pak sira ali luka — to mu je

večera, a kî nimadu, gladujuđu. — Če gdôj ima težake, unda mora kôvati kajgod: krumpéra na juvu ali na zfné, zeľe, repu, pážuľ ali kajgod drugo; težaki se ne ranidu z mĕsim. — Med družinu se navĕk kôvalo i za večĕru. — Na piru, de se kôva više jĕľ, dinese se na stĕľ najpredi juva, unda kaša, unda mĕsi (pečĕnka), unda gi-bańica i štrukli.

Kad se jĕ, ne šika se jeni za drugim grabiti i' zdĕle; ne šika se ni punu žlicu zagrabití ni v zdeli ispred drugiga grabiti, nek sáki mora pred sóbu; ni ľepo, kad se jĕ, zubmĭ mľaskati; ne šika se žlicu ali vilicu šáku držati, nek se mora držati med pŕsti pri kráju; ni ľepo čuda v zúbe metati; kî tak dĕľadu, velidu jim: „Tak Vlaji jeju!“ Ni ľepo pokrite glave jesti, a če gdôj dojde, kad se jĕ, ni ľepo, če ga ničĕr ne ponúdi, ali ni ľepo ni jesti, kad se ponudi; strańskimu se mora sáki bar pošpôtati, če ěe jesti ali ne. Prĕdi nek se načĕme krv, mora se prekrižiti i kad je krv načĕt, mora gledeti k sredini stĕla. Krv se ne smĕ dribiti; sáka driptina, ká opáde na pod, mora se zdĭgnati i kŕšnati; bil bi grĕj, kĭ ne bi kušnal. Vini pijĕdu ľudi iz kŭpic, če je vini vu flaši, ali pijĕdu i iz flaše; če je vini vu ĕturi ali barĭľeu, unda ráše pijĕdu prez kŭpic. Kad pijĕdu iz barĭľea ali iz ĕture, unda se gdekĭ zna špajsati: „Boľe iz barĭľea piti, tu se ne vidi, kuliku čovek popije“; veli jen drugimu i ovak: „Baš si potegnal; pošteni si se nažŭľil; rĕľalo je kak na ľakomicu!“ Vodu pijĕdu navĕk samo iz flaše, krugle ali ľevka ali iz kante, samo če gdôj strański dojde, unda mu natĕčidu v kupicu. Dimaći se ne trĕknedu, kad pijĕdu vini; samo če je gdôj strański, ž nĭm se trĕknedu i pijĕdu iz kŭpic. Strańskimu ovak napijadu: „Daj nam Bog zdrávjĕ!“ — ali: „Bog nas poživi!“ Na piru se više napija (o tom pokle). — Dekĭ, kad vođu pije iz krugle ali iz flaše, unda odleje malo ozgor zátĭ, da ne bi kaj popil, če bi bilo kaj ozgor, a i zátĭ, kaj je voda ozgor tepla; tak neki odlejeđu i kad pijĕdu iz kupice, če je voda v kupici dugo stala. — Vodĕ ne pijĕdu, dok jeju, nek pokle jĕla, a pijĕdu si iz jene pošŭde; kĭ pije, kad jĕ, unda mu se špôtadu, da pije kak guska.

Kad *oganĭ* digiri na ognĭšu, unda žerjávku zagrnedu v pepel i prekrižidu, da ji Bog opĕčuva od ognĭa.

Negda su metali, kad se *štala dĕľala*, na sáki vugal na podsek, de jeni drĕvo na drugo dojde, kufreni krajcar, da bu blago dĕľĕ.

Prĕje nek se pričĕme *sejati*, zagrábi se šáku simeńe iz bisáĕ i kĭ sĕje, prekriži se i veli: „Bog daj sreću! Bože pomôjzi i majka bóža! Ajd vu ime bóže počĕti!“

Prigorci nejdedu nikimu na kakvo delo prez plaće, zlak će gdôj kemu skèci na kratak čas, če ga prèsi, da mu kaj pomare. Prèdi kak su još bile družine, diajãli su susedi jen drugimu lupit kukuruzu v jeseni, i to samo na večer, pak su lupili i popevali sakijačke popevke sè di pôlnèci. Kukuruzu lupit diajãli su najviše mlãji ljudi — cure i dečki; če je gdôj stariji dèšal, ostal je jen fãlat nèci, a unda je otišal. Denas si sâm sãki lupi, samo da ima kaj! — Prle su i cure više diajãle jena drugi prèst po zimi, pak su prele kmici i divanile, a denas je i to prestãlo.

Pravni obiãaji.

Stariji ljudi pripovedadu, da su negda, kad su postavljali mèju, kèga dečèca za vùvo ali za lãsi nategnali, da zapòmeti meju. Mojbizbit bi i denas gdôj to napravil, če bi bil baš blizu kakov dečec.

Kad gdôj misli kakvu stvar kupiti, — nãj bu kakva posùda, nãj bu komad oprãve ali kakvo blašče, — najpredi si dobro pogledì kaj kupuje. V štacunu ne gledidu tuliku i ne pogajađu se tak jako kak na prišeñu i na sejmù. Kad žena ali muški kupuje na prišeñu na priliku lonac pri lončaru, unda ga na sè strani obrãca i oglèda, vudri po ñem skrčènim prstom, da čuje kak zvoñi — je li mojbizbit potrt; tak prebere više lónac i kad si jeniga izbere, unda pita: „Kaj košta?“ Trgovac odgovori: „Groš, dva groša, cvanceiga . . .“, kak već misli, da mare zaceñiti. Če je preskupo, unda ponùdi trgòvcu mène i najde kakvugod fãlingu, samo da trgòvac rãše popujstì. Deki se dugo pogaja, če mu se stvar dipãda; zna otijti — pak se povrnati: „Bute dali? Bogme — više ni vredni!“ a trgovac zna reći: „Da brat bratu pridãje — vredni je tuliku!“

Ok se male stvari kupidu, unda se ne pije likovo; likovo pijedu, kad se pridajedu krave ali voli, ali ne navèk, nek će se prèdi pogididu. Kì kupùje, oglèda blašče na sè strani; gledì nège, vuva, rège, zube; potirà ga, da vidi, je li šèpa. Pri vóli gledì šiju, je li bu mogal vojziti, — pita, je li je već vòjzil na vóli. Kad je vrè sè pregledal i sikaj ga pital, ne veli: kaj košta, nek: „Kaj ceñite?“ Trgovac veli: „Trideset — četrdeset — osandeset rãñki (forinti).“ Dekì veli samo: „Tridèset — četrdesèt —“ a zna se kaj. Ok mu se blašče dipãda, ne púša ga rad, nek se sikak natežedu, dok jen i drugi ne popujstì. S početka, dok još ni dèšlo pogajañe dalko, merneji su, a kad vididu, da ne falì čuda, da se pogididu, kad se nãdijadu, da bũ kaj, unda se priènedu zdraviti. Kì kupùje, gledì da

kajgod najde, samo da mare još kaj obaliti. — „Četrdesêt forinti!“ — „Ne dam bogme, makar bum nazâd dimôv gènil! Drugi su mi davali četrdesêt i pet!“ Kî kupûje, otijde, pak se za kratak čas povrne, a dekî otijde i pogája pri drugim, pak se čez cajt povrne i viče: „Kume, búte dâli?“ Zgrâbi ruku i vudri po ní: „Ajda, vraga dal, pak bumu likovo pili!“ — „Ne éu, makar ji ne bum nigdâr prèdal!“ — Kî kupûje — pak ogléda na sè strani i prigovarja, kak je blašče suvo; če je krava, veli, da ne dà ni ôlje mleka, najviše če sâtlik da — i tak kajgod prigovarja. Kad se pričnedu na cvancige pogajati, unda su već blizu; vudri jen po dlânu, vudri drugi po dlanu: „Cvancigu i pet groši!“ — „Cvancigu i dva groša!“ — „Ne dam bogme jeptinêje ni za jen groš!“ — „Vu ime bože, pak si ji pelâjte! Naj ji čuva sveti Janton, ne bu vam žal, kaj ste ji kupili!“ Če su se pògidili, da bu jen od ní likovo platil, unda otijdedu pit i napija jen drugimu vu ime srećniga puta i svetiga Jantona, kî nâj blago čuva i brani.

Če dojde gđôj kèmu, da mu posudi pinêz ali kaj drugo, kaj ne mare tak lako posuditi, unda veli: „Kum (prêtel), ja sam nekaj dèšal prèsit, samo ne znam, je li bû to vam prav. Vraža štîbra, nigdâr ni čovek od nê meran. Dènas je pandur obznaûil na plaću, da bu šekuceija dèšla — bojim se, da mi ne pridâdu i to malo kaj imam! Ne znam, kaj bi pričel; zla su leta — za pêt rân boži, kaj to još bû. Dèšal sam prèsit, ok bi mi mogli posuditi jeni dvâjset forinti di Mârtiña. Kad vini pridâm, bûm vam pošteni povrnal!“ — Kad gđôj kèmu tak v stiski posudi i pomare, držî ga za svéga prêtela; „kak mi ne bi bil pretel — velidu — kad mi je pomogal“. Svému prêtelu sâki rad pomare prez plaće, če je trêba i če ima tuliku cajta, a trêfi se, da se pokle i pokumidu.

Kovač, tišler, čizmar i drugi meštri i trgovci selski dèladu i dajeđu ľudem na veru. Meštri ne pobîradu intereš zâti, kaj čakadu, a ni trgovci ne išedu intereša. Kad dojde jesen i kad se grože pobere, unda plaćadu — kak gđôj već mare. Jeni plaćadu oko Miôla, jeni oko Mikúliña i Mârtiña; jeni plaćadu z moštom, jeni s pènezi, če su prèdali mošt. Jê i takvi, kî posudidu pinêz, unda išedu mesti pinêz v jeseni mošt; če su dali kèmu jeni védri vina, unda jim se mora v jeseni dati dva vedra; tak dèladu neki, kî posudidu pinêz. Z vinim su v jeseni plaćali negda i doktora; i dènas, če gđôj zève svetijanskiga — našega doktora Zelića —, z vinim plaćadu. Kèga je negda, dok je bilo vina, vrâčil, moral mu je v jeseni dati pîtu ali dve čistiga mošta; našal si je jenêga čoveka, kî je ž nîm išal po

bregê s pûtu na pleći, pak su mu ljudi davali mošta, kî su mu bili dužni. I škólnik je negda sê tak išal.

Če gdôj kèga pokrivî, da je kaj napravil, kaj nî smêl ali kaj kral ali kèga ogovarjal, unda se mrsko kune i preklîna, da sê trñci i zène po telu idedu, kî to čuje; ovak se preklînadu: „Bògme (bome) nîs! — Bòg i bògme nîs! Madrûn me jâl, če jes! Bògdâr oslepil i zanemil, če sam to napravil! — Ne vidil ni sunca ni mesaca! — Vrag (madrûn) me popal, če jesam! — Vrag me razdrupal, če jes! — Vrag me delal, oko jes! — Si me vrugi popâl i rastigali, če jes! — Vrag me dal i stvoril, če sam ja!“ — Najveća i najmžza je kletva: „Strela me bóza iz vèdriga neba vubîla, če sam ja to napravil! — Žlåg me boži vudril, če jesam! Bògdâr mi se ruke sklûčile, če jes! — Črnu zemļu prepal i îza mi zgirêla i sê mi prepalo, če jes! — Bògdâr se z ovêga mesta ne gènal, oko jes! — Skamenil se, če jes!“

Običaji u općeńu s ljudima.

Drugovanje. Dok još deca idedu škòlu, najde si skèri sâko pajdaša, s kem najraje ide škòlu i i' škole; če su iz istiga sela, pajdašidu i pòkle, kad nejdedu više škòlu. I na paši se deca spajdašidu; jeni drugimu pripâzi na blago, če je trêba; če kô ima kaj bôlega za jelo, skup jeju; če se kaj igradu, râše se igradu, če su skup; kadgod maredu, idedu skup na pašu i skup iz paše. Kad već nejdedu škòlu ali na pašu, idedu skup k mēši i na prišeńe i drugam. Na nedelju i svetak po poldan dojde jen k drugimu na divân, — i po zimi dojdedu, kad imadu cajt. Takvo pajdaštvo mare biti samo med muškim i muškim, ženskim i ženskim, a nigdâr ne pajdaši dečko s cûru ali s kû ženû. Praviga pajdaštva itak nî niti med dečki niti med curami; retke su, ke bi pajdašile, kad su vêće; sâka râše pajdaši s kem iz svê famèlije nek s kû drûgu. Kad se dečko ožeńi ali kad cura otijde zamuža, unda još mène pajdaši; unda dojdedu druge brige i skrbi — nimadu kad pajdašiti.

Kumstvo. Kumov ima tri féle: krsni kum, venčani i fêrmani kum. Krsni kum je najpreštimanêji, a venčani je preštimanêji od fêrmaniga kuma. Kad gdôj vidi, da bu trebal krsniga kuma, skrbi se već prèdi, kega bu za kuma presil. Sâki se veseli, če dibî kuma iz prezvanêje îze; i uni, kî su sirócki, najrâše prèsidu bogatêje od sebe. Če gdôj nima nikiga bogatejiga, unda prèsi kegagòd, s kêm je dobar. Ok mu nî niš spomińal prèdi nek mu se dete naridîlo, unda otijde k ñemu, kad mu se dete naridî. Kad dojde, unda ovak prèsi: „Falen budi Ježuš Kristuš!“ Unda ga mâm ponûdidu, da se sede; unda

divanidu ž ním sàkaj, a vaje si mislidu, pó kaj je dèšal. Čez jen cajt pričme: „Da pristíte — žena mi je ridíla, pak sam vas dèšal prèsit, da bi židiva na pravu veru obrnáli. Ja sam sè študèral, kega bi zèl za kuma; divánil sam se ženû, pak je spomenála, da bi mòjzbit vi tèli naše dete podígnati.“ Náti mu muž ali žena odgovori: „Lé — prez svétiga krsta déte ne mare ostati, — mora se podígnati na svetim krstu.“

Kí je prijel kumstvô, preštímáva se kak da je iz famèlije. Kûmi jen drugimu pomažedu, de maredu; kúma spoája kumče i kadgod dójde, dívèse kumčètu cipuva, jabuk, rúšak, a na prišènu kupuje mu medice i kolača. Kad je dete malo veće, daruje mu rubaču i pinéz — će je kúma bogatèja. Kad dojde kúma kumčètu, unda ji priredidu kaj za jelo; će ji ne priredidu, unda ji se bar pošpòtadu. Če se kum ali kuma stígnedu de na putu, nigdâr ne prejdedu mimo svega kumčèta i mimo svega kuma ali kume, nek kajgod rečedu kumčètu, a s kûmom i s kúmom se divanidu. Kuma i kum zèvedu svè kumče — „kumić“, a kumić nému veli — „kum“, a ní — „kuma“, a tak ji zève i kumićev otac i mati. Dok je kumče još dete, unda se kumi radi imadu, a pòkle sè mèné; kad je kumić već oženén, unda kûmaj i zna, gdòj mu je kum. Curicu zève kum i kuma „kumče“; tak je i s kumčètom, kad otijde zamuža. — Če krsni kum i kuma žividu, zímledu se i na piru za kúma. — Fèrmani kumòv je malo; već je prešlo više nek dvájset pèt let, kaj je bila fèrma pri Sveti Jani; čuda ji je već pomrlo od une dibè.

Susjedstvo. Sused susedu malo gda veli „sused“, nek jen drugiga zève z imenom ali pak, će su iz jene famèlije, zève mlâji starijega „stric“, a će nisu jene famèlije, unda ga zève „kum“; tak i žene zèvedu jena drugu „strina“ i „kuma“. I deca zèvedu suseda navek „stric“, „kum“, „strina“, „nevesta“ i „kuma“, a „sused“ nigdâr ne velidu, a ni z imenom nikiga starijega ne zèvedu. Deca velidu starijim susedom „vi“, a mlâjim — dečkom „ti“; ledičnim veli sàko dete, nâj bu muškò nâj bu žensko — dotle „ti“, dokle se ne oženi; kad se dečko oženi, makar je još mlad, velidu mu sà deca „vi“. I curam velidu deca „ti“, makar bila kâ bôgzna kak stara — sejeni; kad otijde cura zamuža, unda ju sà deca poštújedu, a néjine pajdašice velidu ji i dèle „ti“, samo ju više preštímavadu nek dok je bila cura; sad se ne ôsmadu tak ž nú divaniti kak pŕle.

Ok se susedi dugo ne vididu, unda veli, kí prvi pozdrávi: dobro jutri, dobr dan, dobr večer, a drugi odgovori: Bog daj! — i će se pogájadu, stánedu i divanidu se, će imadu cajt. Susedi, kí su

čisti blizu jen drugiga, uni se ne pozdravľadu; uni se tak ľadadu, kak da su iz iste iže; če ima jen drugimu kaj reći, reče mu, če nima — ide dele kak da ne vidi nikiga. Samo pajdaši jen drugimu kaj rećedu: kam ideš? — de si bil? — a ne pozdravľidu se navek, nek prez pozdrava divanidu.

Kad dojde sused susedu fižu, navěk pokući, a iznutar mu odgovoridu: erajń. Če ima škrľak na glavi, otkrije se, ali mu navěk rećedu: „Pokrijte se, pokrijte; niste děšli v cirkvu!“ — ne bi se šikalo, kad mu ne bi tak rekli; jeni se unda pokrijedu, a jeni ne; itak se denas zamerja, če se gděj pokrije. Malo gda ide sused susedu fižu; če ima kaj posla, unda ga pozève van, pak mu vańi pově; samo ok ga sused zève nutar i ok je zima vańi, a po ľetu nejde, ni kad ga zève. — „Fala, kaj ću nutri; maremo mi vańi to obaviti“, velidu. Če dojde sused kemu fižu, pozdravľi: „Falen budi Ježuš Kristuš!“ ali —: „Dobr dan — dobr večer!“ — Ok je sused blizu pak zna, kak je pri susedu, ne pita niš za zdravje; to pitadu samo uni, ki su iz dele — iz kęga drugiga sela; ali ni unda ne pita saki; samo če je gděj betęzan, unda pita, kak je betežńiku. Na divan ne diąja sused susedu fižu ni po zimi ni po ľetu; na divan dojde sused susedu samo po ľetu, če ga vidi de vańi na dvorišu, i divanidu o sićem: o živľeńu, gospodarstvu, o susedi i tak sikaj.

Če sused baš oće, mare dojt i k susedu, kad oće — saki cajt; nićer mu ne zamerja; samo če je sused pri ibedu ali pri večeri, unda ni sakimu prav. Žene idedu više jena k drugi nek muški; če muž kaj tręba posuditi pri susedu, rāše pošelje ženu nek da sam ide. Če sused dojde kaj prěsit, pak mu ņegov sused ne dā, makar ima i makar un sam ne rābi, unda mu se jako zamerja; nićer baš rad ne posudi, ali mu itak ni žal, če je kemu kaj dal, samo če zna ćuvati, da lucku stvar ne poabi. Muški prěsidu unakve stvari, kę uni više rābidu: bālte, pīle, bręnte, obruće, kose, svedre, glęta i druge stvari, a žene prěsidu pak kaj na ņiuv posal spada: lonce, zdele, tińere, jajca, meľu i sikaj drugo. Če gděj prěsi octa pod večer, unda mu nićer ne dā; velidu, da to škodi. Susedi, ki navěk kaj prěsidu, ne dibidu navěk, i ki poābidu, kaj jim se dā, i ņim se izgovoridu, da nimadu.

Ok sused tręfi baš k ibedu ali k večeri, unda se poklońi: „Bog blagoslovi pri ibedu!“ ali: „Bog blagoslovi pri večeri!“ Unda veli gospodar ali gospodińa: „Bog blagoslovi — Bog! — Ete k nam! Ete — ete, bute malo zagrizli!“ Sused — ali strański — sejeni — odgovori: „Fala, nisam gladan!“ ali: „Fala, ja sam vrę obędval

(večeral)!“ Malo gda se sêdne i jê; moradu ga jako trûcati, prêdi nek privôli. Ne šika se, da ga ne bi ničer ponudil; navêk se mora bar pošpôtati; a ne šika se ni da bi mâm sêl i jêl. Će žena dojde, pak će bi têla jesti, unda stiji pri stêlu kak i dimaće žene.

Prijateljstvo i poznanstvo. Prêtel se veli sâkimu čoveku, kî nî iz famêlije po krvi, samo ok je pošten i preštimašan čovek, a nî se zameril onêmu, kî ga zève prêtel. Prêtel prêtelu rad posudi sîkaj, samo će ima; najviše se zèveđu prêteli, kî su si rod, ali ne pravi, na priliku moj têst i mâ punica z mojim ocem i z mojû mâteru; uni sî med sôbu velidu „prêtel“; drugi prêteli ne velidu si jen drugimu „prêtel“ nek samo pred drugimi ľudi, kî ji ne pòznadu, a kî ji pòznadu, pred nîmi ne velidu. Prêteli jene i druge fêle moradu biti stariji ľudi, najviše ožeñeni, a ne lediĉni. Deĉki se ne zèveđu med sôbu „prêtel“ nek „poznânac“. Ovakvi poznânci su veći prêteli nek uni, kî si tak velidu, i pajdašidu skup sê dok se jen od nî ne ožeñi. Poznânci su i uni, kî su dalku jen od drugiga, će se iz mlâda još pòznadu. Će dojde ovakov poznânac gda k svêmu poznâncu, ľepo ga podvôridu kak da je gdôj iz famêlije dêšal.

Stranci i gosti. Vu 'v kraj dijađu vinski trgôvci — najviše Krañci, pak dijaki, kî dojdedu k našim dijakom, unda kî gospon iz Jastrebarske ali od drugud, da vidi naš kraj. Će je strañski čovek već bil pri kim i će se pozna z ľudmi, unda se láda, kak i drugi poznânci. Kî se zna mužem prilagoditi, spozna se prêdi i će dojde kî strañski fižu, kî još nigdâr nî bil, pokloñi se: „dobr dan“, — „dobro jutri“ — ali: — „dobr večer“. Kî je bil već višeput, pak zna prigorsku šegu, uu se pokloñi: „Falen budi Ježuš Kristuš!“ Strañskiga čoveka mam ponudidu, da se sêde: „Nâj sêdedu, gospon, nâj; uni su trudni, kad su pešice išli po ovi bregê!“ Negda kad je još bilo vina i kad su bili ľudi premoguĉnêji, najrâše su ponudili strañskiga s kûpicu vina. „Nâj sêdedu, nâj — budu pili kûpicu vina!“ tak su sâkimu rekli; ničer nî smêl otijti prêdi, dok nî bar malo pil. Strañskiga su ponudili z vinim i drugi, će je išal mimo nîuve piñice ali mimo isa. Kulikugod je gdôj èmil sudôv vina, i' sâkiga mu je dal piti; to je bila Prigorcu dika, će je mogal tak strañskiga gospona podvoriti. Će je bil muž rezgovoran i špajsan, unda ga nî pùjstil tak vâje iz piñice. Pokoñi stari Reparinac iz Predinske Drage, kad je bil dobre vôle, znal je strañskiga čoveka tak dalku napelâti, da se je najpokle opil. Un je znal pitati strañskiga čoveka, kak se zève, kak mu je krsni ime, i kad mu je povêdal krsni ime, mâm je rekal: „Tak se i ja zêvem; imeñaki smo, pak bumu

pili! Bog poživi imeŇake!“ pak vudri piti. Će nŇ tŇl tak, unda je kaj drugo zmisilil, da ga je negdi vidil, ali da je kŇmu spodŇban, kŇga je de vidil — ali kajgod, samo da je mogal boĽe Ź nŇm piti. Dost ji je, kŇ su zapŇmetili svetijŇnsko vini. Denas malo gdŇj tak mare, ali bi i dŇnas, da je vina tuliku kak ga je negda bilo. — Će straŇski dojde samo na kratak cajt, unda ga ponudidu samo z vinim, a Će je dŇšal kŇmu na duŹe, unda mu pripravidu kaj: piše speĉedu ali kaj drugo pripravidu. — Malo gdŇj pri mŇžu iše konak; straŇska gŇspoda ne spŇdu pri muŹi, zlak Će se Ź nŇmi dobro pŇznadu; samo pŇklari dojdedu k muŹu na konak.

SusretanŇe. Kad se stŇgnedu dva Ćoveka, kŇ se ne vididu sŇki dan, unda se jen drugimu ovak pokloŇi: „Dobr dŇn! dobri jŇtri! dobr vŇĉer! FŇlen bŇdi JŇŹuŹ KristuŹ!“ Će stŇgnedu kega straŇskiga, unda mu se sŇki pokloŇi — nŇj bu muŹki nŇj bu Źenska —: „FŇlen bŇdi JŇŹuŹ. KristuŹ!“ ali mu se samo otkrije. Uni, kŇ se pŇznadu, Će se sŇki dan vididu, ne veli jen drugimu niŹ, nek prŇjde jen mimo drugiga, kak da ga ni ne vidi; Će mu ima kaj reĉi — reĉe mu, Će nŇma, ne reĉe mu niŹ. KŇ je ŹpŇjsan, prŇdi kajgod reĉe ali zapita, a Će se radi imadu, unda Će niŹ drugo ne reĉe — bar pita jen drugiga: „Kam ideŹ?“ — „De si bil?“ ali kak drugaĉ. Će su dimŇci iz iste iŹe ali susŇdi, ne pokloŇi se jen drugimu, nek mam priĉmedu divaniti, Će imadu kaj, Će nimadu — prŇjde jen mimo drugiga, kak da ga ni vidil. Će gdŇj najde kŇga da dŇla dŇma fiŹi ali vaŇi ali pŇlu ali tŇŹu ali degod drugdi, nigdar ne prŇjde mŇmo — makar bil i dele — da ne bi nazval: „Sreĉu Bog daj, kopaĉi! Sreĉu Bog daj, rezaĉi!“ kaj veĉ dŇladu, tak jim veli; — Će su poznatŇji, stŇnedu i divanidu, odgovoridu mu: „Bog daj sreĉu — Bog! Kam ideŹ?“ pak se divanidu, kak se kopŇ, rŇŹe, stŇvi, ogrŇna.

Će stŇgne mlŇji starijega, mora se navŇk mlŇji starijemu vŇgnati; Će se stigne muŹ i Źena, unda se mora Źena muŹu vŇgnati, samo Će je starija Źena iz prezvanŇje iŹe, unda ji se mlŇji muŹi vŇgnedu, Će nŇ iz prezvanŇje iŹe, unda ji se malo gdŇj vugibĽe. StraŇske Źene pokloŇidu se i vugibĽedu sŇkimu muŹkarcu prŇdi nek un nŇm, a Će su poznati, unda ne ĉakadu, kŇ se bu prŇdi pokloŇil, nek kŇ prŇdi mare. I cure se pokloŇidu deĉkom prŇdi nek uni nŇm, Će su nepoznati, pak se stŇgnedu de dele, a Će je cura straŇska, bi ji sŇki zameril, da se ne pokloŇi. Deca se pokloŇidu sŇkimu straŇskimu, Će je malo lŇvŹe obleĉen, velidu mu: „FŇlen Isus!“ — tak su se ŹkŇli navĉila. Dimaĉe mŇne pozdravĽadu, samo kad idedu i Źkole, unda ji pozdravĽadu.

Svađe, psovke, kletve. Pomirba. Kad se povádidu deca, ali će gdôj tresé sâd na dimácím, ali će zájde kô blašće kam pak naprávi kvar, unda se čudaput žene karadu. Najpredi jena drugi prigovarja, pokle se pričmedu špôtati; jèna reče jènu reč, druga pet, sè dèle i dèle, dok ne pričmedu lârmati kak da stáne girí. Jèna tak pričme: „Vráži fánt, samo da sam ga dibíla v rúke, sù bi mu glavu oskúbla! — Buš ti meni dèšal v ruke, ne bôj se, bum ti ja vrè pokazala, kak se rezbija!“ — „Bome, ti bi ga tukla, da ti se dà! — Naj bi te samo moj vidil! — Tvê je krivo, pak mê pokrivíš! — Navèk ga tuče! Š čistèga mèra ga je ščera vudril, a kad sam ga špôtala, unda mi se još obrègnal! — Lèpo ga navučaš — tak se samo fakini rezbijadu!“ — „Bome ga bože rêdu vučím nek ti! — Baš si se imèla de rêda navčiti. Mòjzbit te je mati navčila? — Baš prava peršóna!“ — „Tvâ, tvâ mati, una je negospodarica, ní ji zabàdiva sè pridáni! — Sâ ti je famèlija takva!“ — „Ne brbráj! bôgdâr ti se jezik pretrgnal! — Jezik si pregríznela! — Da si prava kršènica, ne bi se potèpala po selu, nek bi dèma dèlala i na decu si pázila! Bu ji puna Lepaglava!“ — „Tvâ su deca tâti — tvâ, — dèlal te vrag skup ž ními! Kad bi štandari znali, veé bi kí tâ na gálga visil!“ — „Sto vragov dèlalo tebe i tvù decu! — Nesnaga — mrzina jèna! — Jesi pojèla mê kòkoši — bogdâr ti pérje po telu raslo! — Krváviga vraga ž ními pojèla!“ — „Ne dal ti Bog mèra ni počinka ni po denu ni po nečí! Flúndra, sè si si zaflúndrala! Sad ti èrniálei po gruntu èdidu — negospodarica!“ — „Ti si — ti kurva — ti!“ — sad veé tak krièidu, da sè selo čuje i to durá po jenu, dvè vure — čudaput sè di pòl nècí, dok obadve ne orènguju.

Če se i muži pričmedu ženâmi karati, unda se čudaput i potučedu. Žena jèna drugi reče sè, kaj ji na pomet dójde, a tak i muži velidu jen drugimu: tolvaj, tat, kurvèš, galžeñak i mrske kletve sakijačke, da po čoveku sè zène idedu. Cure i mlade žene ne karadu se tak kak starije žene; cure se nigdâr ne karadu, to se curi ne šika. Mlade žene veé pñle, samo kaj ne kunedu tak mrsko kak starije; une samo kunedu: madrùn te jâl, vrag te jâl, vrag te pòpal, a starije: vrag te dèlal; stò te vragòv dèlalo; strela te vubila; strela te nebeska iz vèdriga neba vubila; mrzina i nesnága; francúzljivka, kurva, — a jé ji, kê kunedu i po muški: te vrag, sto te vragov — Muškí kunedu još mrže; kunedu: mater, oca, sveca, angela, Boga, sto bogov, Mariju — majku božu, Kristuša (Kristuša ti tvega!); kunedu sveću, pri ki paríval bú; popa, kí ga

je krstil, nebo — i sĳakve druge mrske kletve. — Kad žena ženi veli, da je kurva, francúzljivka, to ju najviše jadí, a kê se čudaput tak špôtadu, une se privčídú, kad jěna drugi navěk tak veli.

Kad se jako povádidu, unda se deki srdídú lěta i lěta; čě se ne povádidu jako, unda ne durá tuliku cajta. Čě se sami ne poméridu, malo gđa ji gděj drugi poméri. Čě dójde tak, da mora jen drugiga pitáti ali se kaj sporezměti, unda se najpredi poméridu. Jen priěme — drugi mu odgovori i tak se sě pomalo poméridu. Moj pokóni čaća nisu divanili svojěm brátom više nek dvajset let i nisu se ž ním pomerili se di pred svú smrt; unda jim je dešal brat Jura, ali nisu niš govorili, da jen drugimu opristí. To ní navada; kad gděj tak dojde na skrání vuri g betežúniku — makar su bili ne znam kak povájeni —, unda se poméridu, makar jen drugimu niš ne spomíña.

Druženě muških sa ženskiñem. Žene imadu svoj posal, a muški svoj, i kak se muški ne pačádu v ženski posal, tak se ni žene ne pačádu v muški posal. Čě se ká žena pačá v muški posal, — čě drva vojzi na kóli, čě orje ali kisí, ali přěša ali stávi (kóle) ali teše luč ali nabija posudjě: obruče na lájte, sude i škafe — unda ji se jěni špôtadu, a jěni ju falidu, da je dobra gospodarica; velidu: děla kak sáki muž! Divica Jana Martinkovička na Gorici bila je, dok je živila, vinski trgóvac; una je sama skěri sáki petak vójzila vini Kárlovac i baratála z vinim kak sáki muški i obogátila se z vinsku trgóvinu. Nů je saki muž preštímával; znali su se med sóbu divaniti: „To je vraža baba! Kuražna je kak sáki muž!“ — Dok je bilo družin, měne su se žene pačale v muški posal, unda jim ní bilo ni trěba tak kak denas. Přle su se ľudi takvi ženi špôtali, denas ji ničer ne zamérja, kad skěri sáka mora z mužem sě delati i pri sěmu pomagati, kulikugod mare.

Ledični se sramújedu pred ženskimi više nek oženeni; čě su iz poštene iže, ne divanidu nigđar niš sramniga i sáki — náj bu ledičan ali oženěn — sramúje se pred ženú kaj sramni reći. Oženěni, kí se radi špajsadu, itak znadu, čě ji je više na dělu, sákaj reći kí curi ali ženi, ali se ne ósmadu ni uni sĳaj reći curi ali ženi, ká je iz poštene iže. I muški ne poslušadu radi takve divane, velidu mu: „Ne brbráj sĳaj! — Brbráš sĳaj, kaj ni vredni ni da bi med tréskami van itil!“ Cure i žene smědu još měne sramne reći govoriti; starije žene još slóboñi kaj rečedu, ali takve nisu iz prezvane iže. I drugačě nisu žene kak můži. Muški mare otijti na stran i de vañi, a maredu ga viditi i žene; žena to ne mare; čě bi ká, mam

bi viknâli si na úu: „Viš zâjca tam — ehe!“ Če se muški napije, ničer mu se tak ne špôta kak ženi, če ju vidi pijanu; ne smê ni otijti nikam po nići ali pod večer zlak po poslu.

Vu sedmim, osmim letu pričimľedu se vrê deca sramuvati i skrivati sram; muška deca dibidu v četvrtim, petim letu gaćice, a to je vrê zlameće, da moradu sram skrivati. I curice te dibê kad sididu, podvrnedu si rubačicu i na stran idedu, de ji ničer ne vidi, i kaj su vêće, sê se više sramujuedu i pâzidu, da jim se ne vididu eice. Kad se dečki kupľedu, skrivadu z jenû rukû sram, a curice od sedmiga leta dèle kupľedu se navêk v rubačici; mala deca se kupľedu gola v jarku ali v močilu, a tak i vêća deca, a velike se cure i žene ni ne kupľedu de muški; samo v Teplica se kupľedu, kad ji muškî ne vididu.

Cure i žene skrivadu se, da ji ničer ne vidi, če nisu oblečene ali počešľane kak se šilka. Kad se preslâčidu, ne slôčedu rubaču di gôliga, nek najprje slôčedu jen rukav i mâm oblêčedu rukav od druge rubače, a unda drugi rukav sê tak, i dok jena rubača opáde, druga je vrê na úi. Tak se žena preslâči pred svojim mužem; pred drugim otijde na drugo mêtí, pak se tam preslêče, de ju ničer ne mare viditi. Pri nas se sâka cura i žena na večer, prêdi nek ide spat, preslâči, ali ne pri svêklu, nek gasî lampu ali sveću, pak se kmíci preslâči. I stare se žene sramujuedu, ali itak mênê nek cure i mlade žene. Cure i mlâje žene sramujuedu se pred sâkim — naj bu ledičan naj bu ožeñen; gdekâ se još više sramuje pred ožeñenim; i pred decû se sramujuedu, ali ne tuliku kuliku pred većími.

Velika je sramota, če gdôj curi ali ženi sram otkrije; velidu stariji ľudi, da se to prípećalo negda, kad su pastiri bili veće cure i dečki; danas su pastiri mala deca od 7—8 let, pak se to ne prípeća. Gdeki dečko zna i danas curi ali snaji eice ogledati i nažuliti, ali se sâka otimľe, kulikugod mare; takvi dečki nisu iz poštene iže; ali se ne ôsmadu to napraviti curi ali ženi iz poštene iže; to dëladu seľani, pak slugi i dèkle, a ne pošteni dečki i cure.

Muški mênê pâzidu na sram; ožeñeni se više sramujuedu nek lèdični; ledični su više rezvuzdani, — kad se ožeñidu, unda već nisu tak; unda se držidu svêga rêda, drugâč bi jim bil špot pred drugimí ľudmi. Muški i ženske, če su dimaćí, ne pâzidu med sôbu, kaj bu i kak bi kaj kemu gdôj rekal, nek kaj mlâji starije moradu poslušnâti i kaj ženske, če su mlâje, pred muškimi imadu više straa, nek uni pred úimi. Če gdôj strañski dojde fižu, više divani z muškimi nek ženâmi, a 'nôga žena otijde van; kâ je kuražñeja, una se

divani, a kâ nî, una muči. Starije žene su kuražnêje, ni bi bilo sram, če ne bi znale baš niš spòmetniga divaniti. Cure pred strańskim navêk mučidu, i če ji gdôj kaj zapita, unda se sramûjedu i kûmaj da odgovoridu. Curam se ne šika sikaj govoriti, pak se 'nôge bojidu, da jim se ne veli, da su lajave; kê su lajave, une više govoridu.

Ženû ne divani ni nejîn muž tak, da bi se vidilo, da ju preštima va više nek muške. Ženâmi se mène divani, zâti 'nôge ni nejdedu med muške, če ne môradu. Žene moradu podvoriti, če je trêba; žene moradu muške dvoriti, a da muškî žene dvòridu, to bi bil špot za ženu; samo starije žene ni špot podvoriti — ali ne sâku, nek če je iz prevzane iže. — Ni deca nimadu tuliku straa pred ženami kuliku pred muškimi; cure i dečki — to je deci sejèni, ni se ne bojidu; a kad se dečko ožeñi ali če cura dojde kak snea fižu, unda je se više bojidu, ali se više bojidu muža nek snae (neveste). Kaj je gdôj stareji — naj bu muž ali žena — deca ga se više bojidu i imadu straa pred nim.

Godišñi obiçaji.

Domaći obiçaji kod svetkovaña.

Svetkovañe pojedinih obiteļi. Pŕle kad su bila boļa vremena, znali su se Prigorei gistiti, kad je bilo čije godovnô; ali se nisu gèstili sigdi; gdekî ok je i èmil š èm, nî se gèstil, a jé ji, kî su se gestili, makar nisu imèli š èm. Če ni bilo nikiga strańskiga, unda nisu bili ni pravi gèsti, unda se samo pilo i napijâlo po dimaće: „Bog poživi našiga imeñaka, da zdrav dèčka i drugo ļeti!“ Če se imeñak poznal s kem gospònom: školñakom ali z natarijašem ali s prebanušem, unda je ñega pozval na večèru. Kad su bila gòspoda fiži, unda se pilo i napijâlo, kak su gospoda têla, unda su gòspoda najviše divânila. Od svê famèlije malo je gdôj zval kèga na godovno, zlak če je bil gdôj čisti blizu. Če je kâ žena bila godovñaća, unda nî bilo gisti ni negda ni denas. — Denas se niçer ne gisti, kad nima š èm; nî vina tuliku, a prez vina kak bi bili gèsti? Denas mine godovnô, da niçer ni ne zna, a jé ji, kî ni ne znadu, kad jim je godovno; če nejde k meši, unda ni ne çuje, kî su sveci v èdnû.

Svetkovine čitavoga kraja. Najveći svetak v celim ļetu je *Božić*. Božić i drugi svetki bili su negda veselèji, kad su bile družine. Unda je bilo èuda ļudi fiži i sèga su dost imèli, pak je bilo se vesèlo.

Gospodiña i gospodar već su oko Mártaña — i prědi — naredili, kaj se bu za Božić klalo. A i družina je spomiñala, kî bi odôjak ali puran ali guska bila najlevša pečenka za Božić; unda su i ranili odôjka bole i pitali purana i gusku, samo da bu pečenka debla i masnêja. Gospodiña i gospodar skrběli su se, da bu na Božić sěga dost — zâti i velidu ľudi, ċe gđôj sěga dost ima — da ima „sěga kak na Božić“. Pred Božić već moralo je biti drvî nacěpani tuliku, da ji bu dost ċez tri ċetiri dane.

Na Badñak jutri diněsal je gđôjgod pun koš sena i slame, a žene i deca pripravľala su, da bu di včera se gitěvo, kaj dojde na stěl i pod stěl. Gospodiña je spekla kruva jeni tri ċetiri lebe, kuliku je već bilo trěba ċez božićne svetke; med nîmi je bil jen lěb, kî se i denas zève „ľetnica“. Druge žene i cure napravile su ali kupile venac od papěra pak su ga obesile nad stěl; sredi venca je visila tica — sveti duv, kâ je bila oběšena na tenkim koncu, pak se skěri navěk vrtela kak da je živa. Tram i stene bile su nakiněene z bršľanim ali z božakovinu.

Kad se već skmiċilo, priredila je gospodiña v jenu košâru sě, kaj bu diněsla na stěl. V košâri su bili tri ċetiri lěba i kukuruze ali žita. Jen muški je pripravil pun koš sena i slame; ċe ni bilo sena i slame děma, unda je diněsal jutri rani od isa. Kad je već mrak bil — tak oko šeste vure — unda je otišal kî mlâji muški van i vužgal sveću, pak je vprtil koš sena i slame i děšal z gospodiñu pred ižna vrata; gospodiña je držala v rûka košâru. Druga družina ċakala je v kmíci fiži. Prědi nek je deċko (ali kî je već něsil koš) otprl vrata, fěst je pokuċil; nûtri su rekli: erâjn! — a unda je otprl vrata i ovak se pokloñil: „Fâlen budi Jěžuš Kristuš i Marija! — Daj nam Bog sěga dost: pune štale krâv i volôv; pune sviñce sviñ; pune kûrñake živadi: kokôš. pûr, gúsak, rac, pišenâc; pune ľajte i súde vina; pune škriñe tċga: rži i šeñice!“ — Dok un to govori, gospodiña sedî na stělcu ali na klupċici kraj peċi s pûnu košâru, a kad je gětiv, unda gospodiña zagrâbi šâku kukuruze iz košare i sipľe po iži na sě strani i zève kokoši: „pċe, pċe — picicâ; pċe — pċe — picicâ“; — unda pure: „bi — bî mala; bi — bî mala, puricâ — po poľu se pasle, a za peċû mi nesle!“ — Dok una tak kukuruzu resipľe po iži, trċidu deca i bċedu zñe. — Kad je to gitěvo, unda iz koša vâdidu sěni i meċedu najpredi na stěl, na stelce i klûpi, a pod stěl slamu. Prľe nek se prestre stěl stolñakom, pomċědu sikaj po stělu med seni; tak meċedu skěri sigdi okrugli glatki kaman, kefu, sěli, beliga luka, kukuruze i sâke féle

têga: šenice, rži, zèbi i žita. Têg mecédu zâti, kaj ž ním vrâcidu, če gdôj zbetêza; če se kèmu naprâvi kaj na lieu ali de drugdi, unda s unim glatkim kamanom glâdidu, da mu prêjde, a tak dêladu i z drugim, kâj je bilo na Bâdnâk na stêlu. — Deca se ničimu tuliku ne veselidu, kuliku slami pod stêlom; unu noć ni jèni dete ne spî na pojsteli, nek sâ, kuliku ji je god, spîdu na slami pod stêlom. Pòkle prestredu stêl i vržedu lèbe na stêl; na sâki vugal dojde po jen lèb, a međ nîmi je jen iz najfinêje mêje, a zève se „lêtnica“. — Lêtnica se ne rêze niti ne jê sê di Mladiga leta; drugi se lèbi načmedu, ok je trêba, mâm.

Če Bâdnâk dojde na nedêlu, unda dinèsedu na stêl i mesa; če ni na nedêlu, unda moradu biti sama pòsna jela: pâžu, bob, štrûkli i krv i kakov sâd: jabuke, ruške, irèji, ilêšnaki ali kaj drugo; prez vina — nekâk — ni smel Bâdnâk negda biti. Kad se navečêradu, unda su popévâla deca, a ž nîmi i druga družina, božíène popevke, kê su deca navčila škôli; najrâše su popevâli: „Narodil se je kral nebeski“, „Oj detešce moje drago“, „Radujte se narodi“, „Kakva to sveklost, kê Betlem gori“, „Kukru — kukru veliku“ i druge sîkakve popevke. Mlâji nisu nigdâr išli pred pòlnečku spat, nek su pili, jeli i s pištôla pucali. — Kî je prvi izišal van, a moral je biti muški, un je zašal pred peć i drbal je pên v peć i govôril: „Kuliku iskric — tuliku tièic ja našal ovi lèti!“ Kî su sidêli oko stêla, pukâli su seni ispod stolnâka i govôrili: „Ovak bil lan lep ovi lèti.“ Če se kak pripetilo, da se sveća gasila, unda je bilo zlameúe, da bu k lètu jen mène pri stêlu sêdil, da bu nečer mfl. Ničer se ni smêl z laktim naslonîti na stêl, da ne dibî trgaúe v kistî. Na Bâdnâk križadu z belim lukom vrata na iži, na štali i piñici, a kad prekrîžidu, vržedu vu ključanicu, da ne mare dojtî cêprñica nûtar; i kad povečêradu, unda vřžedu komad, kaj preostâne, pod stolnâk, a jutri râni vřžedu v žep, da jim ne mare cêprñica niš.

Od pòlnečke žurîdu se kravari i biruši, gdôj bu prêdi dimôv dêšal i blago narânil; velidu — gdôj bi oko pòlnèci pri blagu bil, da bi čul, kak se rezgovâradu. Kad mlâji otijdedu k pòlnečki, unda otijdedu sî, kî ostânedu dêma, spât, a deca zaspîdu već prêdi pod stêlom. Negda je sù noć girêla sveća, a dènas girî lampa. Uni, kî îdedu k pòlnečki, če vañi mesečina ne svekli, zèmedu si lâmpuš ali luč, pak si ž nû sveklidu po putu sê di cirkve. — Če gdôj od mlâji ni išal k pòlnečki, unda se stâne râni i ide k râni mèši. Kravari i biruši narânidu prêdi blago, pak i uni îdedu k zirnici, če nisu bili pri pòlnečki. Žene zerjû namâžedu z mâsu čizme mužem i

porédidu sè, kaj je trèba vàni; gospodiña je družini pripravila fròštik: spekla kubase, šunku, lopaticu ali kaj. — Stariji ljudi idedu najrašè k ràni mèši, a k pòldašni mèši idedu si mlàji ljudi i žene, cure i dečki, makar su bili pri pòlnecki i pri zernici.

Božic je jedini svetak, na ki su se negda znali špajsati dečki i cure. Sàka cura, kad je išla k pòldašni mèši, zèla je sòbu po kù božicnicu. Božicnica mora biti lepa debela jabuka, a prava božicnica mora biti z ilèšnaki naplètena okolo naokolo. Iļešnaki se na uni strani, de su širi, prevrtadu malo špičastim nožem, a nutar se zatekne malo drevce kak šibica z jene strane, a z druge strane se zabode v jabuku i tak se okolo naokolo pozabòdedu posùd ilèšnaki; takve se božicnice privežedu na konac i obèsidu nad stèl, de venac visi. Tak napletene božicnice dajedu i deci, pak pòkle deca pojededu jabuku i ilèšnake. Cure su negda — a i dènas, samo mène — nisile božicnice žepù fàli (= v hàli), ali ji nisu nudile same dečkom, nek su dečki iskàli od cùr. „Jàna — Bàra (kak je već bilo ime) jesi mi naplèla božicnicu? Bum ja dèbil božicnicu?“ Cura se unda sramuje pak veli: „Nimam ja božicnice!“ Unda ji dečko veli: „Nek kaj ti to strši žepù? Dàj da vùdim!“ — unda ji otìmle, dok ne otme. Dekà dà i sama, če ju gdòj dugo natèple, ali se itak sàka kakti skañtje. Dènas najviše dajedu božicnice deci zmed famèlje.

Kad je bil cajt k ibèdu, unda se družina skùpila oko stèla. Na stèl je dinešèna najpredi juva z govèdinu, unda kaša, unda zèje, unda slanina i pečenka, a najpogle gibañica, a rèzmi se, da je vina bilo navèk dost. Gospodar je već prèdi v kùni restrancèral pečenku: odòjka, ali purana, ali gusku. Prèdi nek pričmedu jesti, sàki se zà se tijo pomoli Bogu. — Pri večèri se jelo i pilo sè tak kak i pri ibèdu, a tak i drugi dèn na Štèfañe; na druge dane po Božicù sè di Mládiga lèta jeli su navadna jela kak i pred Božicem — kak sàki dèn, kad nì svetak.

Seni i slama ostàla je fizi sè di Jànuševa; na Jànuševu ràni jutri su iznèsli i ižu pomèli i počistili. Z ùnim senim, kaj je bilo na stèlu i na klùpa i pod stèlom, darivali su slive, jabuke, ruške i drugo sadjè, da bù tak rèdni, kak je bil stèl na Božic; na sàko drèvo virgli su po jenu rukovet sena.

Na *Herodeševo* tučedu se mlàji ljudi šibu ali s korobačem med sòbu, a znal je negda i gdekì gospodar družinu malo šibu ošvariti, če mu nisu vušli.

Mládi lèti. Na Stàri lèti najpredi su večèrali, a jeli su posna jela kak i na Badùak. Kad su se navečèrali, unda je gospodiña dinèsła

lěb „lětnicu“ i vřgla ga na stěl, ali ga ni ničér směl jesti. Pòkle je gospodar natěčil jěnu kupicu vodě i jěnu vina; vu kupicu z vinim vřgal je evancigu ali škudu ali kakov drugi srebreni novac, i to je stálo na stělu sũ noć, a stěl je bil prestrť stolňakom kak i na Badňak, samo kaj ni bilo sena. Na Mládi lěti rani jũtri gleděli su, je li falĩ više vina ali vodě; znali su se špajsati, da više falĩ vina, da ga je něčer čez noć popil. Još je gospodar dal diněsti jen tiňěr, pak je zěl glavicu črlenca luka i narezal dvanájst kriški — dvanájst lupin luka, za sáki mėsac jěnu krišku i porědal ji je na tiňěru jěnu za drũgu kak dvanájst mesác; sáku krišku vřgal je malo sěli i tak ostavil čez sũ noć sě di jutra. Rani jũtri išli su glějit; v kě se kriški sól restipila, un bu mėsac móčan, a v kě ni, un bu suv. — Na Mládi lěti sã se družina mívála z unũ vodũ i z unim vinim; najpredi z vodũ miváli su se zãti, da bu sáki čist od nečistoće — srãba ali kakve druge nečistoće — tak, kak je čista srebrena škuda, kã je bila v kupici; a z vinim su se zãti miváli, da bu sáki rumen kak i uni vini; iz kũpie je zěl sáki samo malo vina i malo vodě tak, da je sēm bilo dost.

Na Mládi lěti rani jũtri išli su negda dečki po iža. Kad je děšal takov gost fižu, unda se ovak pòkloňil: „Fãlen Bog i Marija! — Daj vam Bog sěga dost — pune štale krãv i volõv; pune svińce sviũ; pune kurnake živadi: kokõš, pũr, rãc, gúsak; pune lãjte i sũde vina; pune škrině tēga: šeniće, rži, kukuruze, ájde — sěga dost!“ Unda su ga podvorili z rakiju i dali mu kaj jesti, a předi nek je otišal, dēbil je pověsmo lana i po kũ jabuku ali rušku.

Po Mládím lětu još svetkujedu *Sv. tri kralã*; di ni raćunadu bozićne svetke. Sě ovo bilo je negda, kad su još ľudi skup živěli; dēnas jē i ni; ki ima dicē pak čē premaredu, držidu se još stare šēge, a de ni dicē ni više ľudi, undi kak da ni Bozić. Kad je muž sam ženũ, unda mu se prebedãsti vidi, da bi se to dēlalo, kaj se negda dēlalo med družinu; nikiga ni võľa, kad nima s kēm.

Fãšňak na večer išle su negda maškare po iža pak su tãncale same ali s kem družinětom; najviše su morala deca tãncati; rekal jim je gđõj: „Ajđ, deca, tãncajte, da nam bu repa debela!“ Denas već nējdedu maškare tak kak negda; pak ni ľudem ni žal: kad su se maškare znale napiti, unda su sikaj dēlale po sěli: krãle i sikakve unematerije dēlale. — Na Fãšňak rani jũtri pucali su s praom iz pušãk i i' špištõl na slive, ruške i jabuke, da boľe ridĩdu. Čē je ka žena jutri na Fãšňak mesila kolače, unda je morala z unakvimi zamãzanimi rukami objěti stěblo, da boľe ridĩ.

Kirizmi ljudi postidu; jé ji, kí cele kirizme ne mrsídu, a jela začínadu z maslom. Če gdôj jê mési kirizmi, ne jé ga veliki édan — Veliki petak i Veliku sibôtu; i na kvatre sâki pòjsti, kí mare, a drugi jéju samo posna jela. — Na Veliku sibôtu nésídu žene lebače i svińsko mési v cirkvu, da duovník blagoslovi. Negda je diájal duovník v selo i blagoslovil v jèni iži, kam su žene diněsle v košara lebače. Na Veliki petak su negda pucali na slive, jabuke i ruške, da boje ridídu.

Na *Cvetnicu* nésídu muški od sâke iže k mési stáric, da ga duovník blagoslovi, a naprávidu ga dèn prèdi od drénkovi šib; jèni deset šib dugi poldrug rif svežedu s tétu v dvě mestê kak brezòvu mèklu; stáric diněsedu nazâd dimòv i zatèknedu ga pod strěševinu med letve, da strela staéne ne pukne.

Vuzam je najveće vesele za dečke i pastire. Mâm po polnèci ídedu k „vuzmèňaku“, kèga su već na Veliku sibôtu napravili de na brégu. Zabíli su četiri kolca i med kolce nametali štrfáلكov, boròvice i sikakvega kíca i grána. Kaj je veći kup, više se veselídu, kak bu girèlo. Sâki diněse sòbu jájac, slanine i vina, pak si pečedu mési i pijedu, a prèdi već zapalídu vuzmèňak š četiri strani; če vuzmèňak jako giri, če je velik plàvan, unda se sî veselídu. Pri vuzmèňaku ostánedu, dok sâ ne zgiri — sè di zèrje. Negda je vuzmèňakov bilo na sâkim brégu, i čiji je prèdi pričel girèti i čiji je bil najveći, unèga su više preštímávali; dènas malo gdôj vuzmèňak pali. Negda su pastiri, kad su dèšli od vuzmèňaka, íšli z blagom na „ispaske“; pásídu se, da blago bži degòd naránídu, pak da dojeddu unda vâle dimòv, da maredu k râni mési dispèti.

Za *Vuzam* pripravljadu cure i žene pisanice, a pišedu ji na Veliku sibôtu na večer. Najprèdi z vòjskom pišedu po jècu; zèmedu pèrce, mòčídu ga vu vojsak i pišedu po jècu, kak gdôj zna. Unda jèce vržedu v lukovinu; lukovinu naprávidu tak, da lupine od luka črlenca ogulídu i kòvadu vu vodi; jajca se vržedu sibôtu na večer i stíjídu v lukovini sù noć di jutra, da se ofárbađu; unda su jajca krvava od lukovine. Pisanice dilídu najviše samo deci.

Na *Jòšefovo* velídu da je prvi den prítèlícá.

Na *Júrjevo* je pastírski svetak i to samo kravarov. Gdôj ní di Júrjeva svù kravu ístíral na pašu, tà ju stírá na Júrjevo. Sâki kravar dibí jajce, slanine, kruva i vina po barílac ali éuturu. Na Júrjevo ídedu pastiri râni na pašu; negda su ználí dálku otíjti i ostati celi den; na paši su si sami pekli i kòvali. Pred Júrjevo i na Júrjevo popevadu pastiri jurjevsku popevku. (Vidi na str. 37.)

Križêvo ali „Béli križi“ êetrideseti den po Trojaki jesu kak i Júrjevo pastirski svetak. I na tã den dibídu pastiri (kravari) mesa, sira i sêga više nek na druge dene. Na tã den pišedu pastiri palice; odrežedu ãep ravan ãešňakov prut i izrežedu koru od vr'a di ðeli okolo na jen ali dva rêda; kuliku širiku je izrezani, tak širiku ostane jen ali dva rêda s koru. Unda najdedu jenu travu (na spodôbu šave), zêmedu tu travu v šaku i ž nû ribadu po prutu od vr'a di ðeli; unda bu palica, de je kora ogulena, žuta kad se posuši. Pòkle kad se posuši kaj je namãzani, unda se oguli i una druga kora, a tu je palica pak bela i tak je sã pisana. Sãki pastir i pastirica morala je negda imêti pisanu palicu; kî ni znal ali mogal sam, unda mu je drugi napravil. Takve palice nesili su ðimôv i êuvali v štali; ok su kravu ali vola ali sviêçe zabolêla križica, unda su z ovû pãlicu križica križãli, da blašêe ozdravi.

Ivãne. Den pred Ivãnem naberedu ivãnski rôžic po polu i zateknedu v reške med stene ali pod streševinu v krev. Sãkimu pri iži namenidu po jenu rôžicu. Êija rôžica di jûtri povene ali se posuši, tã bu unêga ãeta mřl, a êija rôžica ne povene, tã bu živil. Negda su palili na večer istiga dena „krês“. Naložili su ogaň na dvorišu i nabrali êuda prepruti, pak su preprut grejali na ognû i tukli se po góli nêga, da ji kãêa ne grizne. Mlãji ľudi, ðecki i cure i mlãje žene skakale su prek ognãa, a si su popevali ivãnske popevke (vidi na str. 36.) sê di pol nêci. Negda su cure popevale od Trojãk di Ivaňa de na brêgu ivãnske i druge popevke sê di falat neçi. Veç pet ãet — i više ni se êulo, da je gðôj palil krês.

Na *Sv. Kilijana* dobro je repu saditi; na Ivaňski post i na Jãninovski post sadi se luk.

Na *Bãltorevo* mêçedu van prãtež, da ju mòli ne grizedu; na Bãltorevo sêjedu i lan.

Na *Jãninevo* je prišêne pri farni cirkvi na Gorici. Iz bliži fãr — iz Plešivice, Petrôvine i Slavetića diãjadu na prišêne najviše žene, kê moradu zagovor zvršiti, a diãjadu i drugi ľudi s precesijami; dojedu i licitari iz Jastrebarske i êižmari iz Sanobora. — Prvi den po Jãninevu je sêjam.

Na *Veliku* i *Malu mešu* je prišêne na Volavju vu Petrevački fari; kî idedu tam na prišêne iz sv. Jane — velidu, da idedu „k Majki boži volavski“. I na Volavje idedu na prišêne iz bliži far.

O *Miðlu*, êe je ãepò vreme, bere se gróze i tãga se kukuruza.

Na *Sv. Cilu*, *Sv. Barbaru* i na *Sv. Luciju* ni jêna žena ne prede, a na *Mãrtine* velidu, da od môšta postãne vini; velidu, da oko pòl-

nèci na Mârtaíne na sâkim jarku mèsti vodê poteče malo vini. *Sv. Luka* — velidu — snegom se fruka.

Javni obiçaji kod svetkovina.

Kres. Još pòmetim, da su pred jeni trideset let oko Ivàna išle cure v „krês“. Jeni deset — dvanajst cûr obleklo se v èisti rûo kak na svetak i išle su od iže di iže i popevale ivànske popevke. Kad su dèšle pred ku ižu, unda su se poredàle v jen red i najpredi pričela jena popevati, a za nû druge. Najviše su popevale ovu popevku:

Falen budi Ježuš Kristuš	Po sè iži i družini,
— Bog Marijok! ¹	I čelicam čuvaricam;
Gospodaru, gospodiñi,	Dajte, dajte, kaj nas ide!

A kad su kaj dèbile, unda su popevale:

Ľepa fala na tim daru	Ki nas jesu darivali,
— Bog Marijok! ¹	Po sè iži i družini,
Gospodaru, gospodiñi,	I čelicam čuvaricam.

Neke su pak ovak popevale:

Falen budi Ježuš Kristuš!	Zrnce brala, Ivu zvala:
Grličica grkovala,	Odi Ive, car te zove,
Tijo leto dobro nam Bog daj! ¹	Car te zove, dar ti daje:
Grkovala, zrnce brala,	Bele dvore i komore!

Kad su dèbile kaj, unda su dèle popevale:

Fala Ľepa na tim daru,	Gospodaru, gospodiñi,
Tijo leto dobro nam Bog daj! ¹	Po sè iži i družini,
Ki nas jeste darivali,	I čelicam čuvaricam.

I ovak su znale popevati:

Falen budi Ježuš Kristuš!	Čelica leti gore pod gore,
Čelica leti gore pod gore,	Zaletêla majki na vracu.
Čelica moja drobna malena! ¹	Čelica leti gore pod gore,
Zaletêla čáčku na vracu.	Zaletêla brácu na vrata . . .

i tak: sestri, stricu, nevesti i sâkimu, kèmu su tèle popevati.

¹ Ponavla se poslije svake vrste.

Pri sâki izi su dèbile kajgod: jâjac, slanine, masla, a i pinèz, pak su si pòkle dilile. Pod zadnje diájale su kak „kresniki“ samo strašiske cure — iz Žumberka ali Brajâče tam ispod Kàrlovca. Unda sè mène, a denas više ničer nejde; mlâji ljudi nisu nigdâr ni čuli kresnike.

Oko Jûrjeva su dečki išli od iže di iže svetiga **Jurja nazvešat** i popevali su ovu popevku:

Prešal je prešal
Pisani Vuzam;
Dèšal je dèšal
Zeleni Jûraj.
Donesal je donesal
Pêjdan dugu travicu,
Pêjdan dugu travicu,
Lakat dugu mladieu.
Mi Jurja nosimo,
V negvo ime prosimo.
Sveti Juraj jaše,
Svojú kîtu maše
Po širokom putu
Na zelenim koñu.
Dajte Jurju jajac,
Da vam ne bu zajac;
Dajte Jurju sira,
Da se ne ozira;
Dajte Jurju masla,
Da vam sreća rasla;
Dajte Jurju putra,

Da nas ne bu zutra;
Dajte Jurju rebar,
Da vam ne bu kebar;
Dajte Jurju slanine,
Da vam ne buja skumine;
Dajte mu dajte,
Dugo ne štentajte!
Ne dajte nam stati
Pred svojimi vrati!
Dalki su puti,
Čizme su vutle;
Jer nimamo šila ni dretila,
Š čem bi Jurju čizme okrpali.
Dreta nam je vu Bregani,
Šilo nam je vu Ljublani!
Dajte nam âjde,
Kâ se dèma najde;
Dajte nam rži,
Ka se dèma trži;
Darujte ga darujte
Jurja zelenoga!

I uni, ki su išli svetiga Jûrja nazvešat, dèbili su kak i kresniki: jajac, slanine, masla i pinèz; kaj je gdôj premogal, to jim je dal, a išli su tri dana po sèli. Denas već ničer nejde i ne popeva jurjevsku popevku zlak pastiri, ali i uni denas mène nek negda.

Ljudi velidu, da zâti i jesu zla leta, kaj denas više nejdedu cure v krês, a dečki svetiga Jûrja nazvešat. Zla su leta, pak nikimu ni na pòmeti da popeva kak negda, kad je sèga dost bilo.

Porod. Ženidba. Smrt.

Porod.

Gataña i vjerovaña o porodu. 1. Če ženi diája tégiña v cirkvi ali de drugdi, unda zna, da je nèseća. Če gdôj kaj jè, mora dati nèseći ženi, da ne dibî ječmènac, i ok žena kaj zaiše, i unda ji dà,

drugač bi dèbil ječmènac. — 2. Kad je nèseća žena zamázana po lieu, bú žensko ridíla, če je čista, bú muškò. — 3. Če gdòj skrije vini pred ženù, kà je nèseća, unda dete ne bu tèlo vini piti. — 4. Ok nèseća žena poželi kaj, pak se tà čas prímje de na tèlu, unda bu na unim mestu unakva zlamenka, kakva je una stvar, kù je požèla. — 5. Če se nèseća žena v kega zagledì, unèmu bu dete spodèbni. — 6. Nèseća žena ne smè biti srdita, da ne bu dete srditi. — 7. Ok kà žena dojde žaklem na glavi pred nèseću ženu, dete bu gledèlo križ, i unda bu križ gledèlo, če gdòj kopà ali kaj drugo dèla pred nèseću ženù. — 8. Špotati se ne smè nikimu, velidu: „Kaj vidiš na luckem telètu, to se nàdijaj na svèm ditetu.“ — 9. Zájca ne smè jesti, da dete debelo ne gledì kak zájac, i kad bi spàlo, ne bi žmàlo, nèk gledèlo kak zájac, kad spì. — 10. I vrapca ne smè jesti i pûrinega jèca ne, da ne bude dete škriplivo; ne smè ni puža, da dete ne bu slínavo; a ne smè ni glìve jesti, da ne bu dete šmrkavo. — 11. Če nèseća žena jè sviński gûbac, dete bu posudjè lupàlo. — 12. Ne smè jesti nikakvega dvòjkastega sàda: sliv ni brèsak, da ne bi dvòjke imèla; i za muškèga velidu, če pišà med dve pristice, da mu bu žena dvòjke ridíla. — 13. Ne smè puvàti v ógañ, da ne bu dete nedušljivo. — 14. Če zakèlje ko živače, ne smè ga pàriti, da se ditetu ne bi pàrilo pod rukàmi i med negàmi; ne smè ni éréva čistiti, da ditetu nejde érévo van. — 15. Ne smè krasti, da ne bi i dete kralo. — 16. Če ji kaj smrdi, ne smè nesa trditi, drugač bi ditètu sikaj smrdèlo. — 17. Ne smè prèk jarma koračiti, da dete ne skrúcei, kad bi spàlo. — 18. Ne smè mučàti, unda bi i dete mučàlo. — 19. Ne smè se kupati, unda bi se dete tipilo. — 20. Ok malo jè, dete bu dèble, ok jako jè, unda dete zajè, pak bu sùvo. — 21. Če se tèrak ali petak trudi, unda bu muško; če se trudi sredu, sibòtu ali nedèlu, unda bu žensko. — 22. Če jè kruz i zábi pak zème drugi fàlat, dete bu zabečljivo.

Porod. Sàka žena, kad vidi, da je nèseća, pripràvi kaj je trèba za dete i za sebe. Ditètu zešije — kuliku premare — rûbačic i pripravi cànke i povoj, a za sebe kakvu staru rubaču, a iz pòjstele izvàdi blazinu, da ji se ne zamàže, i jen kàbal vodè dinèse. Veè pře kupi si de na prišeñu ali na sejmù zipku i pripràvi, kaj bu nutar vřgla pod dete i š čem ga bu pokrila. Sirócke mècedu v zipku slamu, a kê premarèdu, vřzedu vànkuš pod dete. Pòjsteja je s plátami zagrajena, a plàte se privežedu za štàngu nad pòjsteļu, a če ni štànge, unda privežedu za tram ali za pod.

Kad žena ridí, ničér drugi ne smê biti pri ní zlak muž i dve žene, jèna baba i još kâ druga žena, kâ ji pomaže, če trêba. Prèdi su bile babe dimaće žene; sâkim selu po jena, po dve, kê su se rezmèle v tâ posal; denas ne smédu dimaće, nek babice, kê su jegžâmen iz tèga podnesle.

Žena ridí stijéc; šeće se po izi, a kad ji dojde lagle, unda se sêde; neke se i lêzedu, če ji babica reče, da se lêže. Če žena teško ridí, unda ju muž objeme tak, da stâne za nu pak ju z rukâmi objeme pod trbuv i malo stisne. Dimaće žene naprâvidu višeput zlo, če si ne dadu dipovèdati, nek sâka misli, da boje zna nek druga; jé ji, kê i denas još râše zèmedu dimaću babu nek babicu. — Baba najpredi vrédi ridiļu, a unda stèprv dete.

Novorođenče. Kad se dete naridí, unda ga baba najpredi kúpļe; kad ga okuplê, unda ga povija. Najpredi vrže povoj, unda na povoj cañu i zavije dete v cañu tak, da mu napravi podrukačiecu: podvrne cañu pri ruka pod dete tak, da ručice dojdèdu vu zavoj, da ne mare ručice izvaditi. Kad s cañu povije nežice i ručice, unda povija s povojem; to je trak širik po tri četiri cola, i pričme ž ním dete povijati od ramên pak če di nôg okolo naokolo tela i nežic. Na povoju su ozdol pri nežica prišita dva vuska traka, s kêmi nège zvêže, da se povoj ne odmotâ. Tak povijeni dete — velidu da je kak štrûkaļ — ne mare ni genâti ni z nežiecu ni z ručiecu. — Pûpak baba odrêže škarami ali s pipicem (kustûru); zâti se i zeve „pupkorèza“; pupak zaveže v krpicu. Kad mine sedam let, unda ga mati dâ ditetu, da ga rezveže (reskopâ), da bu spometnêje, da sè zna, a pòkle ga zakopa pod ižni prag.

Če dete dugo ne govori, unda mu dajèdu iz zvonca piti vodê i kruva, kí se na putu najde; če pak dete dugo ne preèdi, unda mora prekoračiti di tréjtiga prek bokčève palice. — Kad se muškò dete naridí, tèknedu mu sikiru v ruke, a ženskimu šivâču i vretèni, da bu muškò dete dobar gospodar, a žensko dobra prêļa i švêļa; muškemu i ženskimu ditetu dinèsedu i knigu, da se radi vuči. — Ok se dete ridí z lasmi, velidu, da je mater peklo s prsê, a to dojde, kad pâžuļ jê. — Če ditetu rani rastedu zubi, velidu, da bu vâle drugo dèšlo. — Če dete prèdi reče „ćaća“ — bu prvo za ním muškò, če reče „mama“ — bu žensko. — Prek ditèta ne smê se prekoračiti, unda dete ne bi raslo. — Ko dete ima pèruti po glavi, velidu, da mu je kuma nečista na kršènu.

Ok se dete jako plače, velidu, da ima „mrâke“ trbûvu; unda mažèdu ditètu z vòlem pod nèsom, pod vûvom, pod dušnikom, na slepim

oku i na temenu na glavi; neki posípadu glavu žvèplom i z rakiju polejedu cipuv i na temenu na glavi vežedu kak flàštar; neki zèmedu tri féle luka kakvigagod (čèšnáka, čerlenca i kózaka), kimlina, vodè i boròvice, kà se stuče na stèlcu nàpak okreñenim, unda se sè to stipì na ràglinku i mècedu na trbuv. — Neki pečedu gliste i beli luk na vòlu i màžedu pod nèsom, na slepim oku i na glavi; većimu ditetu od tri leta dajedu ocat piti, a mèñimu zauknedu: mati grize beli luk i kimlin i di tri put ukne vu dete, da gliste pujstidu. — Dekì narèžedu beliga luka na kotáčece pak navežedu na konac i oko vrata privežedu ditètu. — Naberedu boròvice i stučedu na stèlcu nàpak okreñenim, unda vřžedu to na ràglinak i vòla se vřže nutar, pak se stipì i naprãvi se flàštar na cániku, tak da se rezgrne i privije se ditètu oko sàke ruke. — Neki nabodedu luk čèšnáak na drèvo i polejedu z vòlem, dok je vruć; mare se luk peći i na pòmli z vòlem skup pak se ditètu maže z vòlem pod nèsom, po slepim oku i gèri na temenu i na dušniku i na pùpku; luk se ìti, pak se màže samo z vòlem. — Grizedu i kimlin, pak se ditetu unda ukne zùbe. — Velidu, da „mràke“ dinèse kí dimaći ali strañski, kad pokrit dojde fižu; unda ide mati i zème lakáña (po pet lákni) od jàriga lana i spali na zipki nad ditètom; dete pokrije š čem; tak dèla tri večera; unda dinèse oǵúa fižu i vřže ga pod prag, da ditètu ne mare ničer „mràke“ napraviti. I pod kotače od zipke vřže na križ vùglene najpredi na križ pod dva kotača, pak zibže, da ji stère, unda pak vřže pod dva druga kotača na križ i zibže di tréjtiga, da ji stère: i to dèla tri večera; unda zème cánu i ostãvi na sviñcu — jùtri zeme tu cánu pak dete povija.

Če ko dete grlo boli, grèjedu pepel i zešjedu v tòrbicu i privežedu oko vrata ali obòjke tipídu i mècedu oko vrata. — Ok dete ima zimlicu, unda ide muški ali ženska — kakvo je već dete — i z mládu slivu zdřma di tréjtiga i brže vùjde, da niš ne poglèda; idedu i slivu zavrtati i klin zabiti, pak brže vujdedu i ne ogleđavadu se. — Neki idedu pak se skrijedu pod niève di tréjtiga i to fizi pod sleme; to je sè za decu. Za decu i velike dèladu i ovak: s kiprìvu izmèridu križ na križ pri nèga i rùka di tréjtiga — z jenù rukù primle pri desni nègi, a z drùgu pri levi ruki, a sàki ruki drži kiprìvu, a unda pak primle pri levi nègi i pri desni ruki; unda se tà kiprìva nad oǵaň obèsi kùni.

Porodiļa. Baba vrèdi najprle poridiļu: opere ju i poveže, da ji ne bu trbuv velik. Poridiļa leži za plátami, dogod se ne stáne, a tam ne smè ničer nek samo baba i una žena, kà ji pomaže. Poridiļa

ne smê jesti prežgane juve, nek čistu juvu i mleko; ne smê jesti ni pečenèga mesa, a vina smê piti z vodû.

Ok dete skrúeči, kad spî, unda mati, kad se već stâne — ide na jaram i da ditètu cicu i dete di tréjtiga potegne, da više ne skrúeči. — Mati ne smê krpati prvu rubačicu ditètu, da dete ne bi jako dŕlo. — Dogod nejde k mèši, ne smê k ničiji iži ni na ničije zemlîše, nek smê samo po svému iti. — Ne smê iz îže, kad sunce zaája — bi dete „mráki“. — Velidu, da škodi jesti ali piti, kad dete cica. — Kad poridîla prviput ide iz îže, unda mora iti na stran, da ji bu dete čisti.

Kumovi. Kad muž vidi, da mu je žena nèseća, mam misli, kèga bi zèl za kûma ali kúmu. Če si nî već prèdi našal, unda ide prèsit, kad mu se dete naridî. Najràše prèsidu ožeúenega čoveka, a jé ji, kî prèsidu i lèdične, samo če jim je drugač po vòli. Kad se dete naridî, vâle na tà dan nèsi se na kršeúe — nâj bu leti naj bu zima — sejèni, dete se povije i zamotâ i vrže se vu zipku, a ozgôr se pokrije z pèču i zveže š čem prek zipke, da vetar pèču ne odnese. Na kršeúe di cirkve ne nesi dete kuma, nek kâ druga žena ali cura; kâ nèsi dete — ide nâpri, a kuma za nû ozâd, a kad idedu iz kršeúa nazâd, unda nèsi kuma; tàm i sîm nèsidu zipku na glavi. Dete se mora zâti ščem prèdi na sv. krst nisiti, da ne bi mŕlo prez krsta da mre prez svétiga krsta, unda bi postalo „medivančié“.

Kad dojdedu iz kršeúa, pripravidu kúmu i kúmi mali fròštik, podvòridu ji s pogâču i z vinim. „Zemète, zemète, kuma, malo pogače, pak se napijte, — za pogâču se mare piti.“ — „A kaj ste, mâ kuma, to pripravili; moram se pàšiti dimòv — nî mi làzni, — ne znam kaj bi pŕle.“ — „Le, draga kuma, po sirócki; bute vrè dispèli i dimòv.“ Dok je kuma pri stèlu, diváni ž nû gdòj od dimaéi o sičem : o ditètu i o gospodarstvu. Če je prvo dete, unda mu se mati i otac veselî: „Vesela sam ga, kak nikaj na svetu!“ — „Če Bog da zdrâvje, bu vas èmil gdòj dènas jutri krpati i drvariti!“ Če je muškò dete, unda mu se sî više veselidu; ženski deci treba više skrbèti, zâti velidu, da ženskimu ditètu trèba màm skrbèti vaúkuše i blazine. „Samo da nî tèga pridáva, još bi čovek nekak baratal. Kak je negda bilo lèpo, kad nî ničèr znal za pridav, a kâ denas nima, ostâne stara pârta.“ — „Če gdòj otpravi dve tri éeri, tà se zatrl!“ — Itak je boŕe zâ 'ne, kî nimadu éeri ali kêm je dragi Bog dal sine — uni se bar ne skrbidu za pridav!“ — „A kaj éemo, kad ni sinmî nî navèk sreéce ni blagoslova! Kad ga odranite i na nège podignite, unda vam ga zèmedu! Samo da nî te vraže soldatije!“ — „Pŕle se moglo bar

izvāditi i' soldatije, a dēnas se niēer ne podōsma, da svēga sina vādi!“ Tak se sikaj divanidu, i kad bu cajt, da kuma mora otajāti, unda ji vžedu v košāru pogače ali ji zamotādu v rubac, da deci dinēse kaj iz kršeña.

Kum ali kuma, prēdi nek se dete nēsi na kršeña, vžē v zipku forint ali škūdu, a dekì i više, kì premare. I pòkle kad je dete vēēe, dinēse kuma, kadgod dōjde kumčētu, kajgod, ēe nikaj drugo — jabuku ali rušku ali cipuva. Kad je dete v trejtīm — četrtīm letu, unda mu kuma dinēse rubačieiu od kupovněga platna. I kum dinēse kumčētu kaj, ali kum nejde kumčetu tuliku put kak kuma.

Babiñe. Poridili diāja bliža famēlija: mati, otac, sestre i drugi i saki dinēse kaj: piše, mēsa, pogaču, vina ali kajgod. Kad je dete veē tri ēedna stari, unda su trejtu nedelju velike *babiñe*. Na velike babiñe dojde kuma, mati i sã bliža famēlija — ali samo žene prez mužì — i saka dinēse na glavi punu košāru: veliku lebaču, vrtāñi ali štrucu, gibañieiu, poldrugì funt ali dva funte mesa — govēdine ali telētine, poliēnu flašu vina, mlincev na māsì pečeni i rēzancev mešeni z jajci. Na babiñe se skupidu oko trējte — četřte vure po pōldan i ostānedu sē di fālat nēci — višeput sē di pōlnēci. Kad se sē skūpidu — ēe nisu sē, unda još neki cajt čakadu — unda stēprv posēdedu oko stēla, a prēdi se divanidu međ sōbu kã sidēc kã stijēc. Unda dinēse kã suseda jelo na stēl; poridila ne dvori sama, nek si najde ku ženu, kã ji pomaže na tã dan. Unda sē se posēdedu oko stēla, kam kã dispē. Jen dimaēi — otac ditēta ali gdoj drugì — přle nek přiēmedu jesti, ovak nazdravi: „Vu ime bōže i križ Bože! Bog nam blagoslovi při naši južini (ali: při večēri)!“ Unda zēme kã kupieiu vina i napije: „Bog poživi oca (mater), kì je zrok òvimu!“ Sada přiēmedu sē jesti; denas sē imadu tiñere pred sōbu i sē sidīdu; sad se ne sramūjedu sidēti, kad je niuvo ladañe; mužki nì, nek ēe je kì dimaēi. Při tim se i divānidu i pijedu; najviše divānidu une, kē skup sidīdu: s početka tijo, a pòkle, kad se rezigrādu, sē glasñeje. Kad je bilo dost vina, unda se bome napijālo: vu ime svētiga Križa, vu ime svētiga Trojstvã, vu ime svētiga Ivana. — Přle nek se otāja, unda reče kã žena: „Vu ime svētiga Ivana blagoslova, sveti Ivanuš tivaruš, blagoslovi ov stan na stanu i nas na putu, kud se gēnemo i obrnemo!“ Nã te zãdñe reēi velì dimaēi: „Sreñniga puta i našega ostanka!“

Na babiñe se p riprãvi: podlėvka (gola govēcka juva nezakōvana), ren, zakōvana govēcka juva, rēzanci, reškaša zakōvana, mēsi pečeni

i na suvu (teléce mési), pišetina ali kaj drugiga, unda ajmac (tên-fana juva) z govêdinu, zéle i slanina, pečenka i šalata (prava šalata ali od krumpéra). Vini su pile kulikugod je kâ tâla; denas ga ni, pak se i mène pije. Če vina ni bilo dost pri iži, unda su pile uni vini, kaj su sôbu dinêsle, a dede se pilo jeni i drugo. Kâ se ni čuvala nek je pila — nu je dèšlo vini, pak je bôme tirála pure po putu; dobro je bilo, kaj su po ničé dimôv išle, pak ji ni ničér tak vidil, ali se itak čuda put diznalo, kâ je bila pijana, pak su ji se špôtali. Denas se malo de držidu tak kak negda; bi i denas, ali ni š čêm.

Uvod. Poridiła ostâne za plâtami di šest éednôv, a gdekâ i mène; jé ji, kê se veé četrti péti dan stânedu; unda ji se druge žene čûdidu: „Za pêt rán bóži, kaj se vrè stâla! Ľudi kršanski, kaj misli ta žena!“ — Unda ji kâ druga nâti reče: „Nè bu ji ni pašâ vera; una je takve plešine, da ji ni vrag ne škôdi!“ — „Ni prèdi nek je ridíla, ni se niš čuvala; s punim vâmpom išla je gôru po drva, pak ji ni vrag ni bil, a sad se stâla četrti dan i èdi i dèla sè, kak da nima nikiga pri iži.“ — Kâ nima nikiga pri iži, stâne se prĵe, če samo mare, a kâ ima kèga, ni se ni trèba, una duže leži za plâtami. Kad se stâne, ne smê po luckêm iditi, nek samo po svôjim; prèdi nek smê po luckêm iditi, mora iti k mèši.

K mèši nejde sama, nek ž nû ide još kâ žena. Kad dojde v cirkvu, unda se di tréjtiga premesti: klékne — pak se zdigne, klékne — pak se zdigne i tak di tréjtiga i pomèkne se malo naprvo. Po mèši brže ide dimôv, a kad dojde dimôv, unda mâm v uni oprâvi ide pò vodu, da bu dete imèlo dost mleka. Unda se resprâvi i sū ovu oprâvu na dete zmeće, da mu se ľevše šika. Kad poridiła prviput jê leću, unda ji vřžedu nutar miši drékov (ne znam, zâkaj to dèladu).

Ženidba.

Momak i djevojka prije svadbe. Malo gdôj zna, kad dečko ali cura misli na žeñitvu; to uni nikimu ne povédadu; ni je sram to reći. Če velidu kemu, unda se dečki med sôbu a cure med sôbu spomínadu, kèga bi kâ tâla, ali se 'nôgi dečko i cura i pred nîmi sramûjedu; bojidu se, da ne bi kèmu gdôj povédal, pak bi ji bilo sram, da jim otac ali mati diznâ. Nâj bu dečko nâj bu cura — se-jèni — sramûjedu se pred ocem ali pred mâterju spomínati o žeñitvi. Kad je dečku osamnâjst let, a curi petnâjst ali šesnâjst, unda se zna gdôj strañski našaliti pak veli ocu ali materi: „Bôme imate veé sina za žeñitvu! Veé je velik dečko!“ Če to sin čuje, unda se

sramûje pred ocem ali pred mâterju, pak niš ne veli nâ tí. Će kaj reče, unda reče: „Kad ni cur, još je cajt za žeñitvu!“ Unda strañski zna reći: „Bòme, materi ti trêba pomoć, već je oslâbila, ni treba snâje, da ji pomare rediti i prati! Vrè se bu i cura našla!“ Se tak se šalidu i s curu, sâmo kaj se una još više sramûje; unda ne bi reč rekla za bogzna kaj, nek samo gledí da vujde, da ju ničer ne vidi. — Kad gđôj ima čuda težakov i med nîmi dečkôv i cûr, i unda se stariji špajsadu, a i dekî dečko ž nîmi, pak dražidu ku curu: „Bàra (Jèla, Ròza — kak ji je već ime), bumu tãncali ove zime? Buš me têla za devera zéti?“ — „Ti buš fèndrik!“ — „Baš prava peršôna bi bila fèndrik — ne znaš ti popevati!“ — „Un bu zâdní svat!“ — „Ti buš pak tinére lizal!“ — „Jesi si zibrála mladižènu?“ — „Znam ja za mladižènu, — mójzbit ji bum snèbok!“ Tak se težaki med sôbu špajsadu, a cure samo gledídu prèd se i dèladu više nek drugâč; sramûjedu se, a najviše se sramûje una, s kû se špajsadu, i kaj ju više trûcadu, stem una fletnêje dèla. Jé ji, kê se pokrvarídu, a gdekâ se gdagda malo nasmeje, ali niš ne govori. — Će dečko ali cura kaj naprâvi, kaj ne bi smêla, unda ji bòme otac ali mati veli: „Divójka, kaj te ni srâm, već bi zâmuža têla, a još se ladaš kak fantíca!“ Ali Će kaj ne zna, i unda ju mati špôta: „Išla bi zâmuža a ne znaš ni kruva mesiti!“ I dečkom tak velídu, ali ne tulíku kak curam; dečkom velídu: „Kaj, žeñil bi se, a još se s fãnti igrâš!“ Kad se divanídu stari ľudi o žeñitvi kega dečka ali kê cure, unda jim velídu, Će su još premladi: „Kaj bi se ti žeñil — još ti mleko smrdi i' zubi!“

'Nôgi dečko i 'nôga cura ne zna sè di zadnêga cajta, kega bu zéla. Će se curi i dipâda kî dečko ali dečku cura, ne ôsmađu se to reći; prèdi još mène nek denas. Dečku najdedu curu otac i mati; uni prebèredu po rédu sè cure i kê se ním dipâda, una jim bu snea. Uni se najpredi med sôbu divanídu, a unda veli otac ali mati: „Jožić (Mikić, Jurić, kak mu je vre ime), dirasal si već, velik si, a nam trêba pomoć. Ja sam star, a mati ti je stara, — mi bi tegnâli mreti, a ne bi te ni ožeñili. Ja sam se z mâterju tí spomiñal, pak smo dikončali, da te ove zime žeñimo!“ Malo kî otac ali mati veli sinu si, da se žeñi; un to čuje od drugi. Prèdi nek si sinu velídu, divanídu se o žeñitvi z drugim kem iz famèlije ali s kem susedom, pak sin najpredi od ní čuje, da ga mislídu žeñiti; i za curu čuje. Će mu se cura dipâda, unda niš ne prigovarja; malo ji se najde, kî bi stârcem trûcali, pak ji ne bi poslušali. Otac i mati i sâ famèlija fali curu: „Vindar je dobra, spometna, iz poštene iže i po-

štene famèlije, otac i mati su ji dobri gospodari, nisu niš zatèpli ni grunta restèpli, pak bu i una čuvarna, pak si búte preskrbéli; bu imèla nekaj i pridáva! — Kad sī dibídu, buš i ti nekaj dèbil!“ — „Da ji je na glavi ali na čelu zapisani, unda bi znal“, veli sin, ali pak niš ne veli, nek ostáne tak, kak stárcei ócedu. Če sin privòli, unda se uni i drugi iz famèlije respitùjedu, če ne znadu, kakva je cura, je li je skrbna, bu li gospodarica dobra, kuliku bu dibíla pridáva, kaj bu za pridav dibíla i sikaj. Če se tak respitùje, unda čuje i cura za dečka, pak se još lèvše zadržáva, da mu se boje dipáda.

Malo kí dečko s cūru divani predi nek dojdedu snibòki; če nī iz negviga sela, unda nigdār ž nū ne govori; i un, kí zna prèdi veé, da ju bu snúbil, ne divani ž úú, nek če ji kaj reče, kad ju de stigne; pita ju, kam ide, de je bila — ali kaj, ali ne stáne nek prèjde mimo nê, a jé ji, kí niš ne velidu. Če se gda trèfi, da dečko čáka na curu leti dan, unda se cura jáko sramùje dečka; ž nū se dečko malo divani i ne diája nigdār k ní fižu; un se spomiña samo z ocem i z máterju, če ji de stigne, ali i un se ne divani čuda. Najviše se divanidu stárcei med sòbu, ali ni uni nejdedu jen drugimu fižu, zlak če se baš trèfi, da idedu mīmo, unda jen drugiga pozève: „Ète, prètel, búte pili kupieiu vina!“ Tak su pozivali negda, kad je bilo vina pri ísu ali dèma piñici.

Sirócke cure čákadu, dok ne dojdedu snibòki, i kí prvi dojdedu — samo če je vòla oca i matere, unda i una privòli, makar je mladižeña bogzna kak mrski. Če čujedu prèdi, gdój bu dèšal na snibòke, unda se otac i mati svù famèliju podivanidu; če još nima let, unda se baš tak ne pášidu; če je vrè prešla sedamnájsti, osamnájsti leti — unda se ne premíšladu dugo. „Kaj bumu čakali“ — velidu — „sè zimê ni ničer pó nū dèšal, sad náj ne otide ove zime zamuža, unda bu ostála stára párta; néjine pajdašice sè su vrè otišle zamuža. Zla leta diajádu, pak bu pòkle još teže! — Da nī tega vrážiga pridáva; sad sáki gledí da kaj dibí! Bog zna kak bu k letu, pak bi bilo špot, da ostane stara párta.“ — Otac i mati jako se skrbidu, če imadu više éerí, da jim kâ ne ostáne dèma i če ničer ne dojde prvo leti, unda se i druga famèlija skrbí, da cura ne ostáne stara párta; to bi bila velika sramota za sù famèliju. Če nī drugáč, unda najdedu kegagod — naj bu bogzna kak sirócki, samo če je iz poštene iže. Cure iz prezvanèje iže otijdedu žamuža lagle i prèdi, a kâ ima više pridáva, una je sigurna, da ne bu ostála stára párta.

Curí niš ne velidu, je li bi tēla ali ne zamuža, niti ji ne spomiñadu, za kèga ju kánidu dati; samo če je cura iz prezvané iže i

če je bogata, unda ji pušadu na vòlu, da si zibère dečka, ali i unda ji mati i otac sami najdedu. Prèdi nek curi otac ali mati kaj reče, diznâ od kega drugiga iz famèlije ali čuje, kak ji se otac i mati spomiñadu med sòbu, a una se drži, kak da nâ ñu to ne spâda; una se sramûje i če ji kaj otac ali mati reče — muči i če ju pitadu: „Buš têla za ñega iti?“ ne odgovori niš, a če kâ odgovori, unda veli, da êê. Ni jena se ne ôsma reći, da ne êe; kad ji otac i mati velidu, unda jim ne smê trùcati.

Sê tak bilo je i prèdi, kad su bile družine, samo kaj je družina znâla iskâti, da se dečko žeñi. Če je kî dečko svojê glave, pak ne poslúne stárce, da zème, kû mu uni nûdidu, nek kû si je sam zèbral, unda se i povâdidu, unda zna otac reći: „Če ti mareš ž ñu leći, marem i ja reč reći! — Bum vidil, kam ju buš dipèlal — mû komôru ne! Napravi si stâñe, pak si ju dipèljaj!“ Če sin ima š čem, unda se grizî, da se bu o svôm žeñil. Če se nikak ne maredu pogiditi, unda otac dâ sinu tâl, pak živi sâki napôjseb, ali to se baš ne pripèca, nek popujstî otac ali sin.

Otac i mati najviše pâzidu, je li je cura iz poštene iže i famèlije i je li ji je mati gospodarica i čuvarica i če ima kaj pridava; prez pridava néjde ni jena cura zamuža; če niš drugo ne dibî — dibî kravu ali telicu; kê su malo premoguñêje, dibîdu fâlat tšsa za navêk ali na dva tri lèta, pak si sami obdelâvadu i bèredu. Pred jeni pedesêt lèt ni dibîla ni jena cura niš, unda su se dečki žeñili prez pridava; pridav je pòkle nečer zmisilil. Kâ cura ima više pridava, za ñu se više dečki jâgmidu — respitûjedu iz dâlkiga, kega bu zéla; unda ñejina famèlija zibère kega oće, a curu ne pitadu čuda; una je zâdivoľna, če je mati i otac zâdivoľan, i ne cvéka se ž ñim nigdâr, samo če je drugâč dobar.

Prigorska sêla nisu dâlku jena od drugi, pak skèri sâki zna za sâkiga kak stiji. Če se gdôj žeñi iz druge fâre, unda diznâ, kak gdôj stiji, od ľudi iz unêga mesta; sê to zizvêdi otac ali mati ali gdôj drugi iz ñegve famèlije. — Prigorcî se najviše žeñidu iz svê fâre i iz svêga sêla. Če je cura iz kêga drugiga sêla, unda ju otac i mati vididu najviše v cirkvi ali de na prišeñu, a tak i dečki, če ji ne pòznadu još kad su skup išli škòlu; iz svê fâre pozna sâki starêji čovek sê vèće fârnike i zna za sâkiga, kuliku premare. — Če gdôj zîmľe curu iz druge fâre, unda zîmľe samo bôgatu; siróeku ničer ne snubi.

Priprema za svadbu. Kad je već sigúrni, da se bû dečko žeñil ali da bu cura išla zamuža, unda je pri dečku i pri curi čuda posla.

Negda, kad su bile družine, moral se je gospodar i gospodiña skrbeti, kaj buju svati jéli i pili. Premoguénêja iža znala je zaklati vola, kravu ali tele i živadi, kuliku je bilo trêba; slanine i vina iméli su dost. Najviše imadu žene posla pri mladiženi i pri mládi, ali pri mládi čuda više nek pri mladiženi. Čedan dan prêdi ispekle su žene pri mladiženi jenu ali dve pogáče, sâka je bila velika kak rešeti, a pri mládi pekle su žene vrtáñe. Tu su se stêprv žene pójtile, dok su ji spekle! Kulikugod je bilo dùš družine pri mladiženi, sâki je dèbil po jen vrtáñ, a tak i sâki od mladiženiñine famèlje, kê nì bilo vu družini. Vrtáñe su odnesli pondèlak ali tèrak pred porùku od mláde k mladiženi. Vrtáñe nisu mesili od dimáće mèle nek od kupuvné — i' štacuna.

Mláda je morala kupiti za sâkiga svata i mužikaša po jen rubac i kiticu za škrľák, a za mladiženu napójseb lèp rubac i veliku kiticu za škrľak; i mladiženiñemu ocu i brátom morala je kupiti rubac. Otac curin dal je tišleru delati škríñu, ladice, ormar; negda je bila dost samo škríña, a pòkle su dešli ormari i ladice. Prêdi, kad su bila bóļa leta, sâka je bila zádivoľna škríñu, a denas, kad su zla leta, kupújedu gizdavu finu oprávu i fine ladice. Škríñe su bile od rástivega drêva, a denas su ladice i ormari od irêjivega i sè lèpo politêrano kak pri gòspodi. Po iža još čuvađu stare škríñe, pak se mláji starijim špótadu, kakvu su si bagažu dipeľali. Velidu mláji: „Viš, to je mê mame ladica; sad stiji na naižju, a vu ní držidu žiti! Kâ bi mláda denas dipeľala takvu škríñu?“ Kê su bile bogatêje, dipeľale su negda i po dve škríñe pune sikakve práteži i opráve. Negda si je kupila mláda za svádbu nove čižme, zibún, dugu aľu, platni za rubaču, klaruš, po dve tri peče i rubac na glavu, a denas kupújedu po dve tri ladice, a kê premaredu, po jen ali dva ormara. lèpe štrfètline, reklec, platni za rubače, pàs svilnim páscem, lèpi klaruš, svilne rupce na glavu i oko vrata, a već predi preskrbila je mati po jenu ali dve blazine, a bogatêje i po tri; po dva tri ali četiri vankuša, pláti — kuliku kâ premare, bogatêje po dvájset, a širócke po deset.

Mladižena si je moral negda kupiti čižme, nove lače, novi škrľak, tòrbu, aľu, a kî je premogal, kupil si je i kapenak, a denas se ničer ne ženi prez pantalonov i prez kaputa; kî premare, kupi si finêje pantalone i kaput, a kî ne, uni si kupidu makar od cajga; sâki mladižena mora imèti fini meki škrľák, štrfètline na biks i rubaču od kupuvnéga platna i lájbak izrezan, da mu se vidi naniričana rubača. Pred jeni dvájset pet let èmil je mladižena aľu lèpu iscifranu

i tórbu ľepu iscifranu, a denas ne bi ni jen mladižeńa obesil tórbe ni ąle oblekal za bogzna kaj. Kĩ premare, un si kupi već předi po ľetu stěl, klůp, nekuliku stělcav i vrědi si kakvu komóricu, de bu spāl, kad se ožeńi. Mľadi mora mladižeńa kupiti, předi nek ide na děkončak, po dva rifa pąklina, ali denas kupųjedu rąše rupce pod gůt, kě mląde unda nėsidu na porůku.

Od snuboka do svatova. *Jutarńi snuboci.* Kad su već stárci — otac i mati — našli dečku curu i kad je sin privólil, unda jeni jůtri oko Zdrave Marije idedu snibòki k curi. V snibòke idedu kigòd den čedńů, samo ne těrak; velidu, kad bi išli těrak, da bi bila gizdąva divójka. Snibòke si izbere sam dečko, a zímľe une, za kě mu velidu otac i mati. Snibòki su dva: jen strąński, najviše gdòj iz dečkove faměľije (kum, vųjac ali gdòj drugi), a jen dimaći: brat, ali stric, ali gdòj drugi iz iže. Najrąše zímľedu za snibòke une, kĩ su bili već gda snibòki, kĩ se znaju ladati kak snibòki.

Kad s dečkom dikončądu, gda budu išli, unda se ľepo oblěčedu, kak da idedu k měši. Kad dojdedu k curi, pokůčidu na vrati i kad pokůčidu, unda mąm fiži pomislidu, gdòj tak rani diąja, ząti se cura rąni stąne i porědi sě po iži. Kad sniboki dojdedu nutar, unda se jen poklońi: „Fąlen Bog i Jězuš Kristuš!“ Otac ali mati odgovori: „Na sě vėke fąlen!“ Če je cura fiži, mąm zna, kaj to zlamenųje, pak smekne brže van ali ju druge žene pri peći ali de skrijedu, da ju snibòki ne vididu, i pòkle vujde van i ne diąja više fižu, dogod su snibòki nutri. Ką se nądija snibòkom, una izglěda na ókna, je li gdòj ide, i če vidi, da gdòj ide, unda vujde předi van, nek snibòki dojdedu fižu. Kad su se snibòki poklońili, unda ji nůdi otac i mati: „Ěte, ěte, sědite malo!“ Jen sněbok, kĩ je starěji i spometńěji i kĩ je mójzbit bil već sněbok, přiěme govoriti: „Nismo po seděci nek po iděci; išli smo po delěki puti, drvĩ nasěkli, od sněga peć iměli, a ledom kurili; od šipka blazinu iměli, a z borówicu se pokrivali; to je bila fina odeća! — Unda smo spetili jenu srnu, unda za řů sě tragom i tragom, dok nismo děšli vu ov pošten dvor i tu našli srnu (veli ime); řů pozdrąľa (veli ime dečka) i želi ju iměti za svů ižnu tovarušicu, če bu Boža i Kristuševa vòľa i vas sř skup!“ Unda se špąjsadu; otac ali mati veli: „Vi ste zabludili; sim ři děšla nikakva srna; našim dvoru je ři; mi ju nismo vidili, nek če se skrila kam, ali mi ne znamo niš!“ — „Jě sim zaskěčila, mi smo ju vidili; drugač ne bi ni děšli sim, da ju nismo vidili! Samo ju poišete — poišete, če se de skrila! Mi nejdemo nikam, doklekuli je

ne najdemo!“ — „Bumu ju vrè poiskali, samo sedite pak malo pričakajte; bu se vrè našla!“

Dok se tak špájsadu, otijde mati van i kad dojde nazád, unda ju pitadu, je li je našla, a una veli: „Bu se vrè našla, bû —, samo će je dèšla pod naš krèv!“ — Sòbu je dinesla stolnak, prèstre stèl, unda dinèse jâbuk, sira, rakije i još kaj drùgiga i ponudi snibòke, da jeju, dok pripravì kaj bołiga. Unda je i otac otišal i dinèsal iz piñice vina, i tak se špájsadu i divanidu sikaj. Će su snibòki špajnsni, unda sâki cajt pitadu za „srnu“, velidu, da moradu dinèsti glas, jesu li našli ali ne, a otac i mati izgovaradu se sikak, da ju ne marèdu najti. „Bumu ju našli jutri, ali makar kî drugi den, pak bumu vrè glas poslali! Ne bu se zgubila!“ — Pòkle dinèse mati pečeniga mèsa — slanine ali zakèle piše pak ispeče i tak snibòki jeju i pi-jedu sè di osme devete vure.

Će su snibòki izdálka, unda otac ali mati odpovè, će cura dečka ne će ali oko je još mlada, a odpovèdu zâti, da se po drugi put na večer ne moradu truditi. Ok su snibòki iz sela ali će su blizu dèma, unda se ne odpovè, makar cura dečka ne će, da se svet ne špòta. Snibòki iz rezgovora vididu, kaj misli otac i mati. Će vididu, da je vòla cure i ñejini stárcey, unda velidu prèdi nek otijdedu: „Dobro se ládajte i nas se nadijajte! Drví smo vam nasekli i priredili!“ — Će su snibòkom odpovèdali, unda su dečku glas poslali. Unda je otac rekal: „Ne bu nikaj iz tèga; nima još let; premlada je! Bumu se popitali na fàrofu, bumu čuli, kaj buju gospon prebánuš rekli. Ľepo se zafałujemo ñiuvimu dečku i ñim, kî su se sim potrudili! Una ne bu za nikiga išla ovè zimè.“

Večerni snuboci. Snibòki su otišli k dečku i glas dinèslì, kaj su dikončali, i će jim ñi bilo odpovèdani, unda su na večer istiga dana otišli snibòki z dečkom k curi. Ž ñimi je negda išal još gdòj od družine, kî je tèl, i po jèna ali dve žene; i uni su se opràvili kak da idedu k mèši. Kad su tam dèšli, unda se prvi, kî je òprl vrata, pòkloñil: „Dobar večer!“ a mati i otac su mu rekli: „Bog daj dobar večer — Bog daj!“ Unda su màm znali, pò kaj su dèšli i màm su jim nudili: „Ète, ète — sèdite!“ Dimaći su se nadijali, da buju snibòki na večer dèšli, zâti su se i uni oblèkli čisti i sè vredili, da ne bi snibòki zamerjali curi. I cura se nacifrala, ali ni čakala snibòke fizi, nek se vani de skrila — kùni ali komòri, da ju snibòki ne vididu màm. Kad su se snibòki sèli, unda su divanili muškì z muškimi, a ženske ženskimi. Curina mati je pripravila večèru, i će je imèla cura vòlu di dečka, unda je dèšla izvân i prestrla stèl;

če ni imèla vòle ali će se srámila, unda je prestírla kà druga žena. Po tím su vàle snibòki znali, kak cura z màterju i z ocem misli. Kad cura dojde pred snibòke, kùmaj reče: dobar večer; una se sramùje i skèri navèk gledí prèd se; dečko ju poglèda, će je kuražnèji, ali ni un ž ñu niš ne diváni. Kad prestre stèl, cura pak otijde van, da kaj pomàre v kùni. Kad se dinèse jelo na stèl, snibòki ne ćedu prèdi jesti, dok cura ne veli kaj misli. Unda kî je starèji i spometnèji, pričme govoriti: „Znal sam ja, da je srna vù 've dvore vušla; sad smo ju vidili, pak nam mora povèdati, bu li tèla za našiga dečka; mi ne bumu jèli predi, dok ne čujemo!“ Unda veli mati ali otac: „Samo jèjte — jèjte, sad bu dèšla; sad ne bu više nikam vušla.“ Pòkle cura dojde, otac ji reče: „Mè dete, ok je tebe vòla, réci, mi ti niš ne páčimo; kaj je tebe vòla, tak náj bu!“ Cura veli: „Moj ćaća i mama, ok je vas vòla, unda je i mene vòla!“ Kad cura tak reče, pozdrávi se z ocem i z màterju i zi sèmi, kî su dèšli: to se negda zvalo „palòra“ — da jim je ruku dala. Kad cura ruku dâ, unda je sigurni, da bu i pîr.

Pòkle snibòki jeju i pijedu i nazdravljadu mladencem i ostànedu po dve vure pri curi, sè di 10—11 vure nèci. Dok snibòki jeju i pijedu i sidídu pri stèlu, cura stíjî pri peći ali pri pòjstèli; dečko niš ne govori ž ñû; samo žene divánidu ž ñû i z màterju ji, ali i ž ñimi malo divani; una samo poslúša. Mati veli kê ženi: „Draga prètelica, kaj ću — kaj ću, slaba je još; sad bu imèla više posla i brige.“ — „Pak bu dèlala — veli kâ žena — kuliku bu mogla: dèlati se bu moralo, ali zâti ne bu ničer tiral, da dèla kaj ne bi mogla.“ — „Le — veli mati — bu se morala privèiti; će bu dèlala, bu sebi dèlala i sebi bu skrbila.“ — „Mâ kuma, i mi smo bile negda snàe i dèšle smo med veliku družinu, pak se nismo bojale brige i skrbi. Kaj ćemo, moramo se mućiti; Bog daj samo zdravje“ — tak su se žene sikaj divanile prèdi i denas, će ji ima više skup, a znale su se špajsàti i z mladíženú i dražiti ga, kak su se sèga jùtra zabàdiva trudili i snegom peć kurili i tirali srnu, kâ jim je vušla, pak ju nisu mogli najti.

Kad je vrè bil cajt, da snibòki otájadu, unda su još za zdravje mladencev pili: „Bog poživi naše mladence, Bog jim daj zdravje i sreću i sega dost pri iži i pri domu!“ Če je bil kî špajsan, unda je još kaj rekal, da jim Bog dâ sinòv i ćerî, pak i ñim tak napijàli. Prèdi nek su otišli, dikončali su, kad bu zapis. Deki su tèli màm drugi dan, a unda je otac rekal, da ne, da si cura mora još famèliju pitati, kaj famèlija misli. Kad snibòki otájadu, unda se dečko

s curu pozdrâvi, a ki je kuražnêji, un ju i kûšne. Dekâ se cura sramûje pak se stiska med ženâmi, a kâ je kuražna, una se mâm naprvo postâvi, ali se saka sramûje, če ju dečko oće kûšnati.

Pohod mlade k rodbini. Vâle drugi dan išla je negda mlâda po selu i dèle pitat mâterinu i oćinu fameljiju, bi li dečka zéla ali ne biš. Kad je dèšla, unda se pokloñila: dobar dan, — ali: dobar večer, a još se nî prav pokloñila, već ji je gdôj rekal: „Tebe su pravo snibòki stirali!“ Već su pñle znali, a če nisu znali, unda su mâm pomislili, pò kaj je dèšla. Una nî znala kaj drugo reći nek: „Le — le — jesu; čaća i mama su me otpravili, bi li ga slòboñi zéla i kaj vi velite?“ Unda su ji rèkli: „Ne-kam (= nek kam) će boļe; samo ga zèmi — zèmi; v méru živète, skrbète, pak bûte vrè živeli. Ne-kaj bi čakala; lèta preájadu — boļe letos nek k letu.“ Unda su ju pitali, kaj ji otac i mati veli, a una jim je reklâ: „Le-kaj bi rekli, velidu, da je iz poštene famelije, družina je dobra, svekar i svekřva buju me vrè radi imèli.“ Stare žene su ju merile, če se mrski glas čul o iži, da se nâj ne boji, vrè se bu navèila, samo naj poslúne, naj se ne okâša na svekřvu i na svekra, pak ji buju vrè dobri; govorile su ji: „Draga čerèica, samo ti nî poslúni sè kaj ti velidu; ti si još mlâda, pak ne rèzmiš sè; z družinu živ, v méru, nâj se cvekâti — to je mřsko.“

Kad je na jenim mestu zvršila, išla je drugam, dok nî sù fameljiju obišla. Gdagda se našal gdôj od famelije, ki ju je odgovarjal da ga naj ne zème, ali ju nî mogal odvrnati, samo će je bila vòļa čaćina i mâterina. Če su se z dečkom ali z ñegovimi kaj povâdili — zbog grũnta ali kaj, unda su dečka mrzili, pak su curu odgovarjali: „Baš buš zéla pravu pèršõnu — bû kak mu je i otac; bûte se rezbijâli i tukli kak cigáni. Pòkle ti bu žal, ali bu prekèsni!“ — „Le, rekla mlâda, kaj éu, kad mama i čaća velidu, da ga zèmi.“ Cura nî nigdâr rekla, da nû nî vòļa, a nî rekla ni da ju je vòļa; kak je otac i mati mislil, unak je bilo.

Jen den je obišla sè, če je bila famelija blizu, če nî bila blizu, unda je i drugi den išla. Tak su naredili predi nek su išli na zapis, je li bu trèba jen ali dva dana. Kad je dèšla dimòv, unda su ju pitali: „Kaj su ti rekli?“ a una je unda povèdala, a dekâ je znala prevariti; če je dečka rada imèla, unda je rekla, da su ji sî rekli, da ga naj zème, a če ga nî rada imèla, unda je rekla, da su ji sî rekli, da ga ne zème. Velidu stari ludi, da je išla od famelije di famelije samo povèdat, da ji dar pripravè.

Zapis. Drugi den jùtri oko deséte vure ali po poldan po ibèdu oko dvè vur dojde mladižeña k mladi z jenim snibòkom, a cura si zème i' svè famèlije jenu žensku, kâ ide ž rú na „zapis“. Mlada se obléče kak da ide k mèši, a tak i mladižeña. Prèdi nek otijdedu, podvori mladina mati mladižènu i snibòka š čem, če z ničim drugim, ponùdidu ji z rakiju, a če kaj ócedu jesti, unda i vini pijedu. Kad idedu na „zapis“, unda po putu ide prvi snèbok, unda za snibòkom mladižeña, unda za mladižènu mlâda, a za mlâdu odzad žena, a nejdu štrekcè kak na porùku. Po putu se malo divánidu, mučèé idedu, samo če snèbok rad brbrâ, unda un diváni.

Kad dojedu na fârov, snèbok otijde najpredi nutar k prebanušu; pokloúí se: „Fâlen bùdi Jèžuš Kristuš!“ a unda mu veli: „Gospon prebanuš, dipèlal sam dva mlâdenca, da bi ji zapisali vu izni zakon.“ Prebanuš ji pozève nutar i ide gléjit, jesu li leta, če jesu, unda ji je zapisal, a znal je pitati kaj i iz kršanskiga navuka, i če mladenci nisu znali, unda su morali drugi put dojtí na jegžâmen. Dekâ je bila trde glavè, pak je bila špôtana, če ni znâla. Kè idedu denas škòlu, unim je lako, une škòli navèidu kršanski navuk. — Pòkle su išli dimòv sè tak kak i tam. Če su dèšli prèdi di mlâdine iže, unda su ji nazâd zvâli fižu, pak su mladižènu i snibòka ponudili s kúpicu vina i ponudili ji, če ócedu kaj zagristi — makar sira ali kakviga mesa; ok je bila mladižèñina iža prèdi, unda je mlâda otišla k sebi, a dečko k sebi. Snèbok je išal z mladižènu k ñegvi iži ali k isu, pak su tu neki cajt pili, a unda je snèbok otišal dimòv.

Dokončak. Po „zapisu“ je sâki sebi skrbil, kaj je trèba, sè dok nisu prešle tri nedeje. Kad su dva put oklicani, unda ide mladižeña k mlâdi na „dèkončak“. Mladižeña dinèse mladi lebâču, govèdine ali kakvo živače i vina. Na „dekončku“ pijedu i jeju i dikánčadu, kaj bu sè mlâda dala i kèmu sè bu dala. Mlâda mora za mladižèñinu družinu kupiti rubače i rupce — za muške, a mlajim ženskim rubac, a starijim pečú. Rubaču je negda mlada kupila sâkimu stricu — mladižèñinem bratu i svekru, a sim drugim rupce. Denas nima tuliku kupovati kak negda, kad su bile družine. — Mladižeña mora kupiti svilu (svilan rubac), kèga mlâda nèsi oko vrata na porùku, i nože, kè mlada dilí sâki ženi, kâ ni dinèse kakov dar — nâj bu od platna ali kaj drugo. To se sè mora na „dekončku“ dikončati, kuliku bu sèga tèga trèba, kuliku bu mlada kupila rûbač, kuliku rupee, kuliku pèč, kuliku mladižeña nožev, a pòkle je unda sâki svè štacunu kupoval. A bilo je tèga čuda negda, kad su bile još družine. Na „dèkončku“ su dikončali, kuliku bu svâtov i kèga bu

sè mladizeña zval, gdôj bu sè dever, gdôj bu fëndrik i sè kaj je trèba.

Vožna багаže. Kad su po tréjti put oklicani, unda su išli po bagaž nedeļu na večer i od nedele večeri pak sè di pondělka jùtri di sedme osme vure bili su negda sù noć pri mlâdi i pili su i jeli sè di zerjê. Po bagaž ide mladizeña i jen snèbok i po dve žene i mužikaši s fëndrikom. Pondělak jùtri su nametali, kaj je mlada imêla: škriñu i ladiću s pratežjû, pak ajd k mladizeñi. Kad namêcedu škriñu i ladiću, blazine i vankušë i druge stvari na kôla, unda mužikaši igradu i popevadu:

Namećite, majka, ladice — ladice,
 Kâ je lèvša, ta ćerki — ta ćerki,
 Kâ je mřža, tà majki — tà majki;
 Namećite, majka, blazine — blazine,
 Kâ je lèvša, tà ćerki — tà ćerki,
 Kâ je mřža, tà majki — tà majki

— i tak za saku drugu stvar, kû mećedu na kôla. Kad багаž namêcedu, unda dekâ mlada i plâće; zna, da bu i una morala otijti is iže.

Kad sè zmećedu i povežedu na kôli, kad je sè gitèvo, kad kôla malo krenedu, mlâda se malo popeļa, ali denas nićer više ne zna zakaj. Po putu mužikaši igradu, a fëndrik ide pred nîmi i nesi zâstavu i popeva, krići kajgod mare i' sêga grla: o—o—o, ļepa moja rožica rumena . . . ! Kad mužikaši idedu čez selo, unda se sè selo strçi, a najviše deca i žene. Kad čujuđu igrati, mâm ki prvi čuje, poviće: „Mužikaši — mužikaši! — idemo glejit!“ i trčidu pred mužikaše, a kêm je dâlku, uni trčidu na breg pak odonud gledidu, dok ji god vîdidu. Makar je zima, deca niš ne maridu; jé ji, kâ lojdedu bosa i rezgaļena; sè jim prsti poplâve na nèga i ruka, ali niš ne maridu, če ji gdôj tira dimôv.

Kad dipelâdu bagaž k mladizeñi, unda ga snêmedu dimaći ļudi i odnesedu komôru, a mužikaši igradu tà cajt, a pòkle otijdedu fižu i jeju i pijedu. Negda su se gistili sè di po poldan, a unda su otišli spat, da se naspidu. Če su bili blizu dëma, otišli su dimôv, če su bili izdâlka, unda su ostali pri mladizeñi; otišli su komôru mladizeñinu ali čijugod od dimaći; a kad su se nâspali, unda su pak eli i pili, če su teli, i zimali su sami — nićer jim nî niš branil; sad je moralo biti sêga dost.

Skupļane svatova. Tèrak večer išal je negda mladizeña svate skupļat. — Fëndrik je zâstavu išal prvi, a mužikaši za nîm; fëndrik

je popeval, da se sè treslo, a mužikaši igrali sikaške note. Za mužikaši bilo je dieè, kà su ji pràtila od iže di iže. Najpredi je pèlaj mladižeña mužikaše k unim, ki su bili najbliži, a unda k unim, kî su dèle. Kad su dèšli di kê iže, mužikaši su stali pred ižu — na dvorišu i igrali. Kêmu su dèšli, un je već prèdi is iže dèšal van, kad je vidil, da k ñemu idedu, i čakal ji je vâni pred vrati. Unda je mladižeña rekal: „Ajd, kum (ali kak drugač), ète s nami!“ Èe je mogal, màm se opràvil i išal je ž ñimi dèle drugimu, pak trèjtîmu, četrtîmu — dok ñi mladižeña se svate zèbral. — Uni svati, kî ne spadadu famèlji, zèvedu se „pòzovići“.

Kad je mladižeña sè svate zèbral, unda su sî skup išli k mladižeñi, de ji je čakala pripravljena večera; kad su dèšli na večeru, već je bil mrak; trèfio se, da su de kêmu po nièi dèšli. Pri mladižeñi su jeli i pili sè di jedinájste, dvanájste vure. Mladižeña je te večeri s prvim mužikašem naredil, kaj bu gdòj, i prvi mužikaš si je to zapisal, èe je znal. Zmed svàti su zèbrali: prviga kapitana, drugiga kapitana, trèjtiga kapitana, unda devera, vicidevera, trèjtiga devera i vicifèndrika; vicifèndrik se drugač zève „zadñi svat“; da ga ne bu sram, kaj je zadñi svat, unda su ga zvali „vicifèndrik“. Vicifèndrik je najmlaji med svati; èe se gdòj oèe špòtati kêmu, kaj bu na piru, unda mu veli: „Ti buš zadñi svat.“ Najstarijega i najspometnejega postavi za prviga kapitana i tak sè dèle di zadñega svata; zadñi svat nièer ne èe biti, kî je stariji, zàti mladižeña najde kakviga deèka, kêga ñi tuliku sram, kaj bu zadñi svat.

Prje nek svati otájadu, veli mladižeñin otac ali gdòj drugi stariji od družine: „Jùtri rani mora se sàki postaviti na svè mèsti, da se za dibè mare otijti k mlàdi!“ Kî su blizu, otijdedu dimòv spàt, a drugi spidu de pri mladižeñi, kêm je dálku.

Napletanje mlade. Sredu jùtri di dèna pričela je napletàla mladu napletati. Denas ne durà napletanje tak dugu kak negda; negda je mlada imèla širik obruč — kak rešèti — na glavi; i jè bilo rešèti — niš drugo; otkilili su po jen prst širik obruč od rešèta, pak su unda od dreva napravili špirevèèe i vrgli po četiri na križ v obruč, da se obruč tak lako ne zdrecka i da se pàklini lagle maredu pribòjsti na ñega. Tà obruč vrgli su mlàdi na glavu tak, da je pol obruča dèšlo nad glavu, a pol je visilo dèli na pleèa. Po obruču i po špirevei bili su zabojdeni svileni pàkljeni odzad gèri i dèli, a nâpri bile su kitice pripete z medenkami; mali pàklin po jen prst širik bil je okolo na okolo obruča narudan; odzàdi po pleći visili su veliki pàklini tri di četiri rifa dugi i tri di četiri prsta širiki, a bili

su pripeti za rubaču ali zá 'ni, de je klaruš zvezan. Lâsi su bili vu kite spleteni i oko glave omotani tak, da se nisu niš vidili. Nâpri na čelu bila je privezana pârta po dva prsta širêka, a òbr pârte venac; vénac je diségal di vûva sâke strani glave. — Tak napletena mlâda morala je ití na porúku i is porúke i morala ga iméti i po dénu i po ničí, dogod ni dèšla v mladížeñinu izu, de su ju resplesi. To je bilo jako teško i kúmaj je čakala, da ji ga snèmedu. Če je vetar puval, morala je z obodve ruke držati, da ji ga ne otrže z glave, a kad je spála, unda ni mogla drugáč ležati nek na zubí i na trbûvu. Tak je bilo pred jeni pedesêt let; stárci, kí to pòmetídu, nigdâr ne spomènedu, da se ne sméjedu, kak je negda be-dâsti bilo; sad ne bi ni jena mlâda nâ se vřgla takov obruč za bogzna kaj.

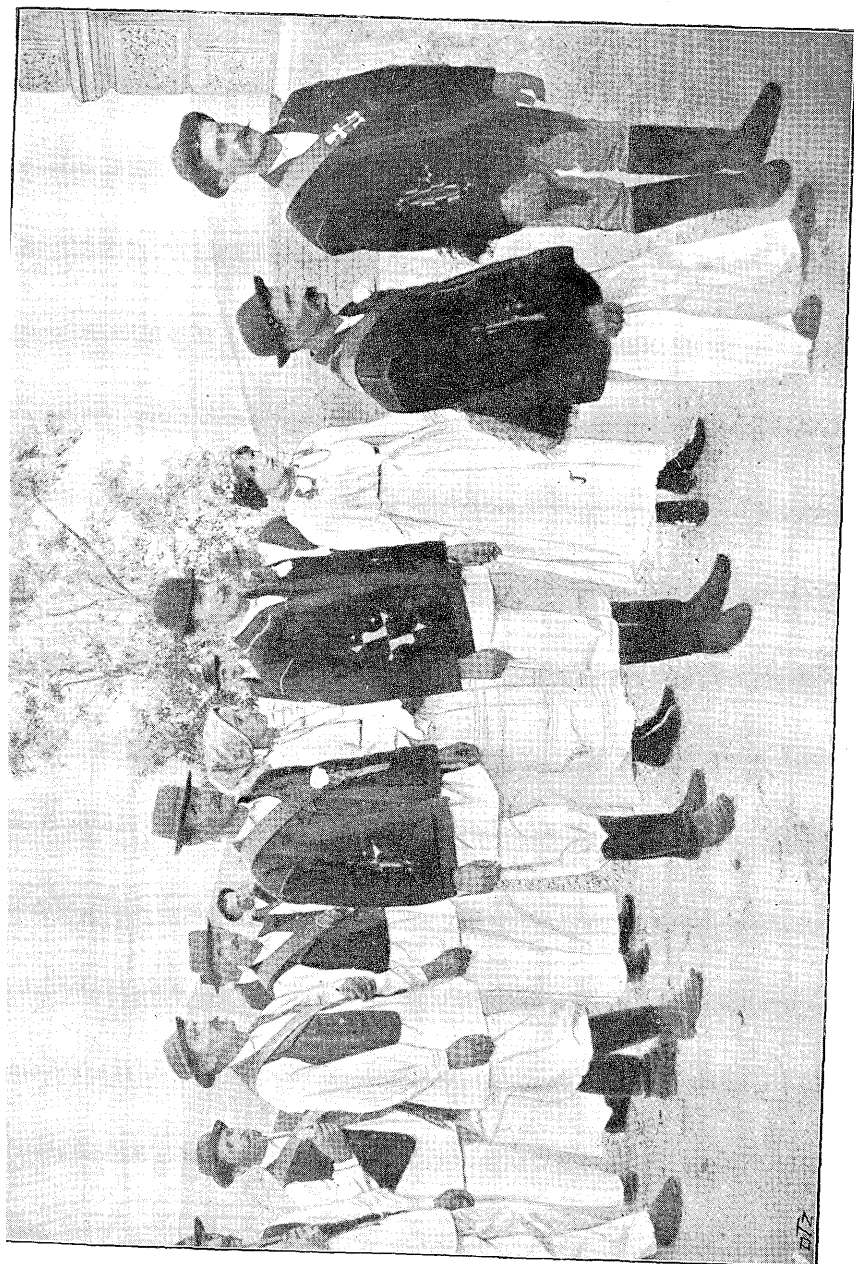
Denas se naplêée mlâda ovak: Přle dva ali tri dène ide mlâda k jeni ženi ali pak žena dojde k ní (sâka žena ne zna, sâmu gdekâ zna napletati), pak ji splete od lasí drèbne kitice, tak da na sâku stran dojde po 8 di 10 kitice, a splete je tak čvrsti, da ji sè kôža pokrvari na glavi. Kad spi, mora glavu z rupcim svezati, da ji se kitice ne reskopaju. — Kad se počme mlâda napletati, unda se te kitice polako s pravlaču (to je igla od kosti, kû rábiju žene, kad kofrtâñ véžedu na glavu) reskopaju, tak da lâsi ostanèju rûdasti; unda se spleteju druge dve kite odzâda na glavi šireke po četiri prste, a kâ ima dèble lâsi — još i širje. Te kite se unda okreneju sâka na svû strân iza vûva gèri na teme (ali ne nakriž); gèri na temenu se s arnâdlinem (Haarnadel) skup pribodeju. Unda ji vřžeju venac na glavu; přle su bili venci, kí su stáli kudâbi (kao da bi) kapa na glavi, ali sad se kupujeju venci, kí visiju na sâku strân po pléci tak kak i pûrgarice nèsiju; tà se venac pribode za une šireke kite z medénkami; venac je žuti ali beli. Unda se pâklini napraviju na màšlin, tak da màšlin dojde nasrêd glave, ali ne na venac, tak da vîsi po pléci, a nâ 'v pâklin dojde drugi vuski pâklin, kí je sè tak naprâvlen kak i šireki, sâmu od ovêga vúsriga dojde màšlin màlu niže ispod unêga širekiga. — Na vratu nèsí mlâda králuš „đund“, a pod vratom tri féle svile: krvave, zelene i žute; ispod svile je vuski pâklin naprâvlen na màšlin, a na sâku strân na prsi na reklecu (ženski kaput) vuski na màšlin naprâvlen pâklin i kiticu. Kê su bogatêje i gizdavêje, nèsiju čez pâklin i šlâr (Schleier).

Svadba. *Skuplânè kod mlade.* Jùtri ràni skûpidu se sì svati, kak su snóci pri večeri dikončali. Sâkiga svata, kad dojde, ponúdidu s kûpicu vina i da si kaj prigrižne, da bu mogal boļe pítí, a pòkle

idedu si skup k mlâdi. Najpredi fêndrik, za nim mužikaši, a unda svati; fêndrik zapopeva mâm, kad krenedu, i mužikaši igradu; čez ni jeni selo ne bi prêšli, da ne bi igrali i da ne bi fêndrik zapopeval. — Kad pri mlâdi čujedu fêndrika i mužikaše, unda se jen od dimaći, kî je najstareji i kega su zêbrali, pripravlja, kak bu svaie dičâkal. Če svati diájadu iz drugiga sela, unda pošêjedu kega na breg ali kam, da gledî i pâzi, kad buju krenali od mladîžeie, pak unda mâm glas dinêse, kad vîdi, da idedu. Jê i dicê, kâ pâzîdu, makar jim ničer ne veli. Kad su svati blizu, unda izijde dimaći starišiina pred îžu i veli svatom: „Mâ gòspoda, vi ste zabludili, drugud je put v Mekliku (ali kam drugam); ovo nisu dvori, kê vi îšete!“ Prvi kapetan nâti veli: „Mi smo dèšli po pravim putu, — tud se ide v Mekliku; nas su putili sim! Znamo mi, kud trêba iti!“ Pak dimaći starišiina veli: „Bogme su zabludili! Nîuv ji je put krivo sim dipêlal; a je li imadu bar pašus? Nâj izvâdidu pašus — naj ga pokâžedu, če su prav dèšli!“ Prvi kapitan izvadi i' žêpa pašus — kakovgod papêr îšârani, pak ga dâ fêndriku, da ga prečita, a fêndrik gledî vu papêr, makar ne zna niš čitati, i veli: „Vu pašusu piše, da smo mi po zakonu sim dèšli; ovo su pravi dvori; mi nismo zabludili; sim su nas poslali!“ Unda se dimaći starišiina još dišputêra: „A je li je to pravi pašus, mójzbit pašus kam drugam peľâ, a ne sim!“ — „Sim — sim“, veli kapitan, „akurat k ovim dvorom nas peľâ.“ Dimaći starišiina, kad vîdi, da mu niš ne gêlta, kaj se dišputêra, reče: „Unda bum dal sâkimu tri dëlêice (a misli: tri kupice vina).“ Unda je kapitan rekal: „Mi ne čemo vaîi! Vaîi je zima; mi bumu râše pîli vû 'vim poštenim dvoru, de je teplo!“ Starišiina veli: „Da se malo zgrêjedu, budu itak malo vaîi pîli“ — i mâm natêči kupice i sâki vaîi pije, a unda veli: „Sad z vòlu bóžu nâj idedu fižu, da se malo počînedu, znam, da su jako trudni.“

Fiži pri peći stîjîdu deca i žene, kê nisu bile vaîi; stêl je prêstrt i tiîneri i žlice i vilice postavljene, a oko stêla klûpi i stêlci, kuliku je treba za svate i za dimaće. Kad su svati dèšli nutar, unda su se ovak oko stêla posêdali: na prvim mestu sedil je prvi kapitân, na drugim z desna drugi kapitân, za nim trêtji kapitân, unda mladîžeia, dever, vicidever, trêtji dever, vicifêndrik (zadní svat), a za nim fêndrik. Za mužikaše je prirejen drugi mênî stêl, uni sidîdu napôjseb; mužikaši su tri, a með nimi je jen prvi mužikaš, kî ravnâ, jen je bâjsar, a drugi dva imadu gûsli.

Kad se si svati porôdadu oko stêla, pričmedu se dišputêrati. Prvi kapitan brêji, kuliku je svâtov, i računâ, gdôj sê ima pâra, a gdôj

Sl. 25.

nima; unda i drugi govoridu: tä ima pâra — tä ima pâra — si imadu pâra, samo mladižeña nima. Prvi je kapitan rekal: „Kad si imamo pâra, unda ga i mladižeña mora imèti; prez pâra ne smê biti!“ Dimaçi je starišiña nâti rekal: „Bumu poiskâli, môjzbit bumu këga tëga našli, ki bu mladižeñi par!“ Čez jen cajt ôtpredu se vrata i dipelâdu izvân kakvu staru babu i pitadu, je li to pâr; unda si vičedu: „To ni pravi pâr; tëga mi ne ćemo!“ Si se smejedu; babu otpelâdu van pak dipelâdu drugu staru babu i pitadu, je li bu tä mladižeñi po vòli; pak si vičedu: „To ni, te mi ne ćemo!“ Po tréjti put, ali sad mlâda dojde nutar napletena. Kad ju svati vididu, unda skèri si povičedu: „To je pâr nášiga mladižeñe, sad bumu si imèli pâra, ajd samo za stël!“ Mlada se sramûje i gledi prèd se. Gdôj od dimaçi zna reçi: „Ja mislim, da bu mladižeña zadivôlan z ovakvim pârom!“ Mlâda ide oko stëla z une strani, de sedî prvi kapitan, a si se stânedu, ki sidîdu s te strani, da mlâda mare dôjti di mladižeñe; kad dojde di ñega, ne sêde se, nek stiji vuž ñega; ok ju jako trûcadu, da se sêdne, unda se, kâ je kuražna, sêdne, ali itak malo kâ sedne, nek stiji; samo kad pričmedu jesti, unda se sêde. Mlâda samo malo kaj zagriže, a pòkle izajde. Dok su si pri stëlu, nazval je dimaçi starišiña: „Bog poživi ovu poštenu göspodu, kâ su nas spoedila, Bog ji poživi!“ Unda je prvi kapitan svâcki odzdravil: „Vu zdravje ovê gospodê, kâ su nas lepo primila, da ji Bog poživi!“ S kupicami su se si med sôbu trknali, a mladižeña z mlâdu napôjseb, pak su si v ljubavi skup pili, samo mlada ne pije; sramûje se; bi ji rekli, da rada vini pije. Žene su pričele jelo nisiti; najpredi polévku (govecku juvu), unda cipuv, kubâse, lâdetinu i jétra. Sad nisu čûda jeli i pili; nisu imèli càjt; morali su se pâšiti, da ne zakêsnidu na porûku.

Če je dèle di cirkve, pñe moradu krenâti, da bar di deséte dojededu na porûku. Pñe nek su išli na porûku, pital je vicidever, bi li slòboñi pòdelil pogaču, kû je sôbu dinèsal od mladižeñe. Unda je sü porèzal na falâte i sad ju redom dilî; najpredi dâ ocu i materi mlâdini — sâkimu po falat, unda sâkimu svatu i sâkimu od družine i sâko dete, kô je fizi, nâj bu luckô nâj bu dimaçe — dibî po jen falačee pogače. I mlâda si je narèzala pogače pun rubac, sami mali falačeci i zème sôbu na porûku; kad ide iz porûke, unda dilî sâkimu, kegagod stignedu na putu. — Kad vicidever podilî pogachu, unda su dimaçi rekli: „Kad ste vi nas nadilili, unda bumu i mi vas nadilili!“ Unda jena žena od dimaçi žên dâ sâkimu svatu rubac za žep i kiticu za škrľak; najlêvši rubac i najlêvšu i najveću kiticu dibî

mladižeña. Si svati moradu dati svê škrļake i mladižeña mora dati svêga, unda žene zateknedu sâkimu za škrļak kiticu. Kad si svati dibidu kiticu za škrļak, unda se sâki svat zêve „gospon“, a si skup „göspoda“. Sad su se već si svati zdignali od stêla i si stijûdu i kad dibidu kitice, unda se otprávladu na porûku.

Poruka. Kad su si svati dëbili rupce i kitice za škrļak, unda su is iže izišli van i pred ižu čakali, dok si ne izijdedu. Na porûku su išli ovak: prvi je išal fëndrik zâstavu, unda mužikaši, tri kapitana, mlâda z mladižeñu, dever i posnešica, vicidever i vicifëndrik. Pŕje nek krénedu, ponûdi dimáci starišîna još sâkiga svata s kûpieu vina, a će gdôj ôce više, više mu dâ. Fëndrik zapopeva, kaj boļe mare: o—o—o ľepa moja rožica rumena . . . i po putu popeva; jé ji, kî si s prstom vûvo zatrdidu pak unak vičedu, a kad ima preveć v glavi, unda dëla sikakve unematerije po putu; zâti zîmļedu za fëndrika, kî zna sikakve unematerije dëlati i tâncati po putu. Mlâda i mladižeña, će ni blata, držiđu se za ruku, a će je blâti, unda si mora rubaču držati, da si je ne pošprica i ne zvala, ali ide ž ñim štrekcê. Mlâdenci malo divánidu po putu; jé ji, kî ni reči ne divánidu, drugi se spomiñadu, a će su malko više pili, unda i lârmadu. Mlada po putu pâzi, bu li kèga pòznatiga vídila, da mu da pogače, a će je ima dost, unda dilî i drugim; jé ji, kî vičedu, će ne dibidu niš, vičedu: „E, gòspoda, de je pogača!“ Tu pogaču zèvedu „sréna pogača“: sâki štimâ, da bu sreću èmil, će mu mlâda da pogače. — Kad svati idedu z mlâdu čez selo, unda dojeddu deca sêga sela gléjit svate i mlâdu i mladižeñu, i veliki dojeddu gléjit pred ižu; će ne zijdedu van, unda čez ôkna gledidu, će maredu; svate najrâše gledidu cure i mlade žene. — „Jesi vídila mlâdu?“ pita jena drugu, „kak je samo ľepo napletena, kak se mudri drži!“ — „K ľetu, ok Bog dâ, bumu pak tebe napletale“, reče kâ žena. — „Mâ nevêsta, kaj to govorite!“ — „Le, ne kaj štimâš, da pó te ne bu ničer dëšal? — Bu se vrè gdôj i zá te našal!“ — „Samo će bu pridáva — bu i mladižeña, će Bog da!“ reče kâ. — „Vrag jâl i pridáve; negda je bilo ľevše, kad ji ni bilo!“ — „Jê bogme ľevše bilo; ni bilo tuliko siróine kak denas! Z boka ali z oka moraš dati pridav, makar ti sâ grunt prëpal; već ji se dost tak zatŕlo!“ — „Bogme, kî ima čûda éerî, tâ zna, kak se Bog moli, dok ji preskrbî!“

Kad svati dojeddu k cirkvi, unda idedu najpredi na fârof, de prebânuš zapiše svidêke — prve dva kapitane, a unda idedu k cirkvi. Predi nek zajdedu nutar, idedu oko cirkve si, a kad objidedu cirkvu, mužikaši i fëndrik ostânedu pred cirkvu, a drugi si otijdedu nutar;

unda ideđu sî svati z mlâđu i z mladizêđu oko velikega oltara, klêknedu se pred oltarom i Bogu se molidu, dok ne dojde redivník da ji venča. Kad redivník zvrší, unda ideđu nazâd sê tak kak i prêdi na porûku. (Sl. 25., isp. i str. 64.)

Kad dojedu dimôv, unda ji ne pûjstidu mâm fižu. Negda su jim dimaáci pred ižu napravili stražu, kê nî smel ničer pretfgnati; mužikaši su išli prvi i pretrgnali ju. Unda se dimaáci starišiña, kê se drugáč još zval „čáčko dimaáci“, grêzil, da ji ne bu pûšal prez pašuša; jen çajt su se dišputêrali kak i jûtri, i nî ji pûjstil dimaáci starišiña, dok nî prvi kapitan predal pašuša. Dimaáci je starišiña iz pašuša prečital, da nútri piše, da sâki dibî po trî délčice (tri kupice vina). Dimaáci starišiña već je prêdi pripravil barilac ali çuturu i kupice, pak je sim natêčil, i tak su morali prêdi piti, nek su dêšli fižu: — Dok se tak dimaáci starišiña dišputêral svâti, drugi dimaáci ljudi i žene tèle su odvabiti mlâđu, a kapitan i dever morali su paziti, da ju ne odvâbidu, drugač bi morali još vañi piti, a bilo bi jim špot, da jim vujde, pak da mladizêđu sam ostâne vañi. Pòkle kad su se izdišputêrali, unda su ji dimaáci pûjstili nûtar. Kad su dêšli nûtar, pak su se posêli oko stêla tak kak i pred pòldan; i mlâđa je morala z mladizêđu za stêl, ali se nî sêla, ne sidî nek stijî; pòkle se itak sêde malo.

Kad dojde prvo jelo na stêl, unda se sî mučêc molidu, a prêdi nek priçmedu piti, unda dimaáci starišiña ovak napije: „Bôg poživi ôve vrédne i poštène gospodê, kê su nas spoedili!“ — Za nîm je rekal prvi kapitan: „Bog poživi ôve poštène gospodê, kû smo spoedili!“ — „Da ji Bog poživi!“ — rečedu sî, tŕkadu se s kupicami i pijedu; i mladizêđu pije, a mlâđa će ôce pije, ali ju ničer ne trûca. Na stêl se dinese govêcka juva, mesi i ren, a pòkle rêškaša, unda juva ténfana, zêle i slanina, po dve pečenke — jena govêcka i jena živâcka. Jelo na stêl nèsidu po tri žene i sâka vŕže, kaj nêsi, na jen kraj stêla: na sred stêla jena, a druge dve sâka na jen kraj stêla. Sad ima sâki svat pred sôbu tiñêr, vilicu i žlicu i jeju kak gòspoda, a ne kak mûži. Dimáci čácki (nî mare biti i po dva i po tri, če su stariji ljudi) pázidu, da sâki svat jê i pije. — „Gòspon prvi kapitan, gòspon drugi kapitan, gòspon dever, gòspon fèndrik — samo nâj zèmedu, nâj pijedu!“ — „Dimáci čácki nâj se niš ne skrbidu, bumu pili mi, bumu se ga vrê žili, če Bog dâ!“

Negda su se redale ove zvanice, a napijal ji je prvi kapitan: „Vu ime bóže i križ bóži pri našim ibêdu!“ — „Da Bog blagoslovi!“ — rekal je dimaáci starišiña. Unda su sî svati redom tak napijali.

Kad se prva zvanica zvršila, pak je rekal prvi kapitan: „Vu ime Marije, mâjke bóže!“ — pak su tak sî svati napijali; unda je rekal tréjtu zvanicu prvi kapitan: „Vu ime dâra Dûva svétiga!“ — unda četrtu: „Vu ime svétiga križa Kristuševiga!“ petu: „Vu ime sî svéci bóži!“ šestu: „Vu ime sî svetíc bóži!“ sedmu: „Za nove prêtele, Bog ji poživi!“ osmu: „Bog poživi stare prêtele!“ Unda su još napijali: za cirkvu Majke bóže bistričke, za Sv. Jânu, za cirkvu Sv. Vida, za cirkvu Majke bóže volávske i za sâku cirkvu, za kû je kapitan znal, a na prvim mestu bila je navêk cirkva Majke bóže bistričke. Tak su napijali sè te zvanice sî svati po redu. Kad je jen napil, unda su sî pili; pòkle je sè tak napil drugi, pak su pili, i tak za sâku zvanicu. Kad su se sè zvanice obredâle, unda ji je već bilo pijani, a kî je bil slab na vinu, néga je već i prèdi dèšlo, pak ji je bòme bilo, kî su za stèlom bļuvâli. Pòkle je napil dimaáci starišniâ ovak mladiženi: „Bog poživi našiga mlâdenca, kî je denas vu îžni zákon stúpil — Bog ga poživi!“ a tak i mladenki: „Bog poživi našu mlâdenku, kâ je denas vu îžni zákon stúpila!“ — sî su se tîrknali z mladižénu i z mlâdenku. Mladižéna se zafali vu svê ime: „Ja se ļepo zafalûjem od svê strani gospònu dimaáimu čâčku!“ Za mlâdenku se zafalûje dever: „Ľepo se zafalûjem mesti gospê zaručnice, kâ je dènas vu îžni zákon stupila!“

Kad su zvanice gitêve, unda je išal tâncat, kî je tël. Mlada ostâne za stèlom, dok se zvanice ne zvršidu, a pòkle otijde vân, a če oće, i una tâncea. Pri stèlu mlâdu dvori dever, kî di né sedî; mlâda si ne bi sama nigdâr niš zéla, una ne bi niš ni jela, da ji drugi ne porêže i da ju ne trûcadu; dever ji izvâdi na tiñer mesa i poreže ji na komadičke. Mlâda stijî sè dok ne pòčmedu jesti, unda se stèprv sêde; niš ne divani za stèlom, ni z mladižénu ne divani niš; če ju gdôj kaj pita, una samo kimne z glavu. — Fiži je navêk čûda dicê; sâ deca, kâ su blizu, dojdedu i stijîdu oko peći i na zápècku i gledidu; i nim dimaáci podilidu po fâlat mesa, da maredu reći, da su bila na piru; dekâ nejdu dimòv sè di pol nêci, a dekâ i zaspidu degod za peçû. — Mužikaši igradu kak za vâdļu, a cure i mlade žene tâncadu svâti i z drugimi, kî su dèšli na pîr.

Pri mlâdenki ostânedu svâti sũ noć di jûtri osme devete vure; kêga vini slâda, otijde spat kam komòru, a drugi ostânedu pri stèlu pak jeju i pijedu, če oćedu; i mladižéna ostâne svâtmi pri stèlu, a mlâda otijde spat, ali se ne slêče ni ne respřavi, nek unak spî oblečena i napletena kû vuru, samo da se malo počine.

Prle nek idedu od mlade k mladiženi, pak svati kaj jeju i pijedu i si se moradu skupiti, ne smê ni jen fãliti. Kapitan i dever prësidu, da se niuvi posli zvršidu, unda priëmedu pòkle jela dare diliti. Najpredi dâ dar mati: rubaču ali vaikuš ali plátu — kaj več premare, unda dojde mlâdina famèlija, unda susedi; najpredi ženske dilidu, a za nimi muški; od muški najpredi dâ otac, un da pinêz; negda su darivali evancige i škude, kuliku je ki premogal; denas nî škûd ni cvâncig, denas dâ otac pet ali šest fòrinti, kuliku premare, če više premare, više dâ. Pòkle oca dâ dar brat, stric, tetac, vujac i drugi dimáci. Pènezi mècedu na tinêr, na kem je jen vrtân, da se pènezi ne bi restèpli; prâtež mècedu na stël pred devera, a pred nim i tinêr stiji. Dok se dari dilidu, mora biti mlâda i mladižena za stèlom. — Pòkle su za sekâča pobirali starišine i dimáci. — „Sekâč“ se zève žena, kâ kôva za svate; sekâč je negda kôval i pri mlâdi i pri mladiženi za jen ali dva forinte i če su kaj zèbrali, kaj su dali na dar. — Pòkle su svati još jeli i pili, sè dok ni bil cajt da idedu. Kad dâre pobèredu, unda se mlâda zdigne od stèla i ide med svê dimáce, da se još podivani prèdi nek otijde. — Sad svati pak napijadu za srečan put, a pòkle sè tak i dimáci za nimi. Prvi je priçel prvi kapitan: „Dòbre srèce i srècniga pûta, svétiga Ivânuša blâgoslov! Svéti Ivânuš tivaruš, blagoslòvi nas i sè naše dobro delo, kud se gènemo i okrénemo!“ Tu su zvanicu pak si svati po redu govorili i — dimáci za nimi sè tak.

Kad mlâda vidi, da bu skèri morala otijti, unda se priëme plàkati, če je mekiga srca, če ni, unda se ne plâče, dekâ se i smóje; sâkiga od svê famèlije kûšne, najpredi oca i mater, a unda druge, a drugim dâ ruku. Unda svati, mladižena i mlâdenka izijdedu vãn pred ižu, mladiženu i mlâdu blagoslovi jena dimáca žena i jen dever, najpredi mlâdenca, a unda mlâdenku. Tak je negda bilo; unda je dever pital mlâdenca: „Mlâdenac, kaj me potrebúješ?“ Mlâdenac je rekal: „Bóžiga mèra!“ unda dever: „Daj ti ga Bog! Daj ti Bog od zemle ravnicu, od göspode pomilošu i od ljudi pošteñe! Tak te Bog pomiluj!“ Tak je govorila i ženska mladenki, a mlâdenka je sè tak odgovarala kak i mlâdenac. Unda su pili za ljubav; mlâdenka je držála jenu kupieu v rûka, a ženska, kâ je blagoslovila, drugu; sè tak je držal i dever i mlâdenac, pak je unda sâki i' svê kupice pil. Još su napili dimáci i svati: „Kak smo se lepo zéstali, da se lepo i restânemo; nismo se svâdili! Ok je kaj bilo, nâj nejde po vâni, nâj dèma ostâne!“ Unda su išli istim redom, kak prèdi na porúku i iz porúke, tak sad k mladiženi.

Kod mladožene. Pri mladiženi čakadu si dimači svate pred ižu vaňi, a več prědi jim gdôj javi, da idedu; gdojgod od dimači čaka de na bregu i kad vidi, da idedu, unda brže trěi i pově, de ji je vidil. Kad dojdedu pred ižu, unda stānedu i mlāda z mladižēnu med nīmi, dimači gledīdu, kak bi mlādu odvabili, ali se ona ne dā od mladižēne. Mlāda je negda dinēsla sōbu žepū kupicu i dala ju je deveru, a dever ju je itil prěk iže; velidu, da je dever zāti ital kupicu prek iže, da bu lagļe ridīla. Unda su dimači iznesli vān pint vina i leb kruva, mlada je to prijēla i dinēsla fižu. Kad je dēsła nūtar, ovak se pokloňila: „Fālen būdi Jēžuš Krištuš, iža i družina!“ unda je išla kuševat sē dimače, kī su bili nūtri; če nī kega poznala, rekal ji je dever, gdôj je i kak se zève. Za mlādu su išli i sī drugi svati, posēli su oko stēla i poredali se kak i pri mlādi. Prědi nek se stēl prestl, dala je jena žena mlādi prěk stēla malo muško dete, kō je unda mlada držāla jen cajt na kilēnu; ok je dete bilo odrāšeni od jeni 4—5 let, unda je samo išlo k nī oko stēla; mlāda mu je dala vrtāñ, rubac i jabuku. Takvo se dete zève „nākilenče“. Velidu, da se mlādi zāti meće na kilēni muško dete, da najpredi muško dete ridi.

Pōkle su svati jeli i pili kak i pri mlādi. Kad pričēdu piti, unda jen dimači ovak nazdrāvi: „Bog poživi ovē gospodē, kī su se nam potrudili!“ Svati su pak dimačine napijali: „Bog poživi ovē dimače gospodē, kī su nas ovak ļepo prijeli!“ a dekī je znal sikaj još pripřtiti, če mu se već mešālo po glavi. Mlada nī dugo sidēla za stēlom; nī je već didijālo dvājset četiri vure na sebi držati obruč i drugo sē na glavi. Za stēlom ju je dever podvoril, pak je malo jēla, a unda su ju dever, jena ali dve žene i mužikaši otpratili v komōru, de su ju žene respļētale, a drugi svati su ostali fiži. Dok su mlādu respļētali, mužikaši su fōrt vaňi igrāli; pōkle su mlādi vrgli na glavu kovrtāñ, na kovrtāñ kopicu, pečū ali rubac. Kad je to sē gitēvo, unda su ji rekli, da su ju „posnešili“, sad je postala „snea“. Sad ji je prvi posal, da zēme kabal i dinēse vodē, a unda je dēsła med svate za stēl, če je tēla, če nī, unda je divanila s kū ženū iz družine.

I svati su sad već sīti jela i pila, pak se rezījedu na jeni dve tri vure, da se malo prespidu, a unda se pak nazāđ skūpidu. Kad se svati rezījedu, unda dinēsedu ponesāļe sē, kaj je mlāda na dar dibīla, i sad, kad su se svati pak zēbrali, idedu mužikaši s ponesāļami komōru i ponesāļe dinēsedu kovrtāñe, rupce i druge stvari. Mlāda je dilila med družinu; celu ižu je nadilila stolnākom i otiračem: svekra, devera i druge, kēm je imēla kaj dati. Unda je svācki dever

rekal: „Prèsim, gòspoda, ja sam jim podelil, sad prèsim, da bi i vi mládu rezveselili i nadilili!“ Dever je prvi put dal samo tri krajeara, a pòkle je dal, kuliku je već mislil; sad su mládu darivali samo s penezi. Sâki svat je moral bar nekaj dati. Unda su pričeli dinašati jelo na stêl, jeni jelo za drugim kak i pri mládi; sad se jelo i pilo i napijálo, mužikaši su igrali, a svati i družina je tâncala sê di polnèci četirtak na večer. Oko polnèci su se svati rezišli. Mladižèna ali gospodar je rekal: „Gòspoda, kâ su blizu, nâj ideđu dèma spat, a vi drugi búte ovdí spâli“ — pak ji je otpèlal komòru na počinak.

Svati polaze k isu. Petak jùtri svati su se pak zèbrali pri mladižèni i podvorili ji z lebâču, sirom ali zelem povójenim, a pòkle su išli z mladižènu oko ísev; če su teli, obišli su nekuliku ísev i ostali bregê sê di večera. Pri ísu su samo krv jeli, a pili su, kuliku je gdòj têt. — Mláda nî išla k ísu, nek samo svati, mužikaši i fèndrik zâstavu, a z mladižènu su išli i drugi dimaáci, kî su teli. Kak mládu opravili su kèga dečka, a jeniga drùgiga dečka opravili su kak mladižènu — to je bil špâjs; ž nîmi su se špajsali. Na večer su dèšli nazâd dimòv pak su jeli i pili di desète jedinájste vure, a unda su se rezišli, samo su mužikaši ostali još i sibòtu, če su imèli cajt i če su teli, a mogli su ostati celi dan. Če su morali iti kam drugam igrat, unda su i uni otišli z drugimi svâti.

Čast poslize svadbe. Vãle prve nedeđe po poldan ide mláda i mladižèna — muž i žena — k mláadini iži; tu sad nî nikíga straški ga nek samo dimaáci. Prvu nedeđu iza te nedeđe ide pak mati i òtac mládin zetu si; i pri nî nî straški nek samo dimaáci. Jeni druge podvoridu više po dimaáce i divánidu se med sòbu o sičem, a mati ispituje éer, kak ji je pri mužu i med družínu.

Dodatak. Če bi se pripetilo, da bi dečko zimal curu, s kú je dete èmil, ali če se dečko ženi z divicu, ali če cura zímle dèvca ali dèvae divicu, sejeni su snibòki i svati bili negda, kak i kad je dečko zimal curu.

Svadba kako je danas. Sê pred jeni dvájset let bil je pir, kak smo di sad popisali; durálo je sê skup jeni osam dan. Ľudi su imèli unda još i sèga dost, pak zâkaj se ne bi žili bar po zimi vesèja; unda je bilo družin, puna iža Ľudi, pak je bilo bòme veselo, a nî muža tak sikaj tišálo kak denas. Kad su se družine restèple i kad je nesréčna trsna vuš trše zatřla, unda Ľudi već nisu imèli š čem pírivâti; denas nî vina, a bòme nî kruva, pak nî š čem svate gístiti ni napajati. Neki su se i pòkle još držali stare šège, samo kaj su se morali zadužiti, pak je bilo okápaña, dok su se duga mentuváli.

Kad su göspoda vidila, kam to peľâ i kak ľudi čuda trišidu na piru, a ne plaćadu štibre, unda su zabranili pirivati sâkimu, ki nî štibre platil, duže od dva tri dana; če je zâ 'ni ľeti sũ štibru platil, unda je směl svate iměti i osam dan, če je těl, ali denas više itak ničer ne piruje duže od tri dana. Denas malo gděj i snibòke šelje; přle su dečki cure prisili, a denas cure dečke prěsidu. Denas poruči gđojgod iz curine famělije dečku, da ima tuliku i tuliku pridava, i pítadu dečka i negove stáree, bi li ju dečko těl zěti; če dečko i negvi pristánedu, unda idedu mâm na zápis. — Sad više nejde cura pitat svũ faměliju, bi li dečka zěla, i žene ne pećedu vrtánie, samo dikonćadu, za kěga mora mlâda kupiti dare i kuliku. — Kad su tri put oklicani, unda mladizeňa sibere svate i idedu na porũku drugi dan; iz porũke k mlâdi, pri nĩ obědvađu, a po pöldan već idedu k mladizeňi skup z bagažu, a na večer se rezijdedu sâki sebi. — I denas napijadu svati, če imadu dost vina, če nimadu, unda prejde pir, kak da su pogrěbũaki fiži; denas nĩ špajsaňa i tãcaňa kak negda. Mlâda nima na glavi denas obruça, nek ima kupovni venac i pãkline, kak kã premare, ali zãti mora iměti nove štrfětline, novu rubaču s fěrtuvom i pasom, rěklec i kláruš oko vrata; mladizeňa ima: nove čizme, nove pantalone i kapũt, fini škrľak s kíticu kak i negda, ali tórbe, àle i lãce od dãrovca denas malo gděj nesi.

Vraćanie na piru. 1. Kad se багаž změće na kóla, unda predi nek kóla krenedu, mlâda i mladizeňa di trějtiga skup koraćidu na kóla ozãd, a unda se mlâda malo povozji i předi, nek se kóla měknedu, iti ječma ali kakviga drugiga žita. — 2. Kad idedu na porũku, moradu se na sunce ogledati, da su ľěvša deca, a kãgod žena vrže mladizeňi malo sěli za vrat, da ima rãše ženu. — 3. Mećedu pĩpra žep i boròvicu vu čizme mladizeňi, da deca imadu črne oči. — 4. Kad idedu na porũku, pãzidu, da ne bi gděj měd nē přěšal, da ne bu neslòge. — 5. Mlâda nesi krãjear vu nãdra i spũjsti ga pred oltarom, da bu lagľe ridila; v Petròvini spũjsti nož za oltarom. — 6. Na Plešivici držidu se za rubac i idedu oko oltara, da bu slòge med nĩmi. — 7. Předi nek idedu na porũku, sěde mlâda mladizeňi na àľu, da ju ne bu takal. — 8. Ničer ne će, če ji je više, da ide prvi na porũku (a pri Cvetkovići pri Jastrebarski ničer ne će pak da bu trějti; jemput su sĩ otišli prez porũke dimòv). — 9. Kad idedu iz porũke, moradu kamgod zakrenati drugim putem, a ne istim, kēm su děšli. — 10. Obuvađu seni vu čizme, da su muškã deca. — 11. Kad dojedu od cure k mladizeňi, unda sě žene

vujdedu is iže, da ne bu mlâda jača od ni. — 12. Kad mlâda dojde mladizeñi, dajedu ji malo vodê, kâ kipî (na Plešivici). — 13. Kad dojde mlâda mladizeñi fižu, najpredi po klîni poglêda, da buju sâ deca muškâ, a kî su jalni, îtidu iglu pod prag, da buju sâ deca ženska. — 14. Vřžedu klupku vu škrļâk i škrļâk vřžedu nâkla pod prag, da mlâda prekorači, da bu lagje ridîla. — 15. Mlâda puše vu kelâk, da ji prâ ne škodi. — 16. Mlâda kušuje peć, da peći râje girî. — 17. Mlâda i mladizeña ne jedu, dok se mlâda ne posneši (dok se ne respLETE). — 18. Mlâda ide pò vodu i škripî po iži, da ju râje družina ima. — 19. Mlâda ide štalu i îti krâjcar v jasle, da se blago pomâže; i v peć îti krâjcar, da râše girî; kad ide pò vodu, i tam îti krâjcar, da daruje zdenac. — 20. Kad idedu spat, jeju jabuku — sâki pol — na pòjsteli; na Plešivici jeju pogaću; pretrgnedu pogaću na kiļenu mladizeñi, i kemu kaj ostâne v rûka, to jê. — 21. Na Plešivici jeju kašu sî svati i daje jen drugimu, i mlâdenci med sôbu, pak se unda kušujedu; tã se kaša zêve „ľubľena kaša“. Najpredi jê dimači starišiña i tak išpendêradu, da dojde i na mlâdence, da se i uni ránidu; pòkle kad jen drugimu dâ jesti, unda se kušnedu, a to je „kušênac“; to dêladu prêdi nek idedu od mlâde, a neki to dêladu i pri mladizeñi. — 22. Kad dojededu k mladizeñi, mora mlâda (na Plešivici) malo na pòjsteli poležati, kad se respłete. — 23. Kad mlâdu respłêtedu, unda mladizeña izvadi na batini venac. — 24. Kad mlâdu respłêtedu i kad dojededu fižu, izvâdi mlâda ispod poplona vrtân, i kî su blizu, restřžedu ga i pojeju; jen fâlat zême mlâda i jê, da bu više imêlo dete mleka. — 25. Kad mećedu fañak (kovrtañ), mora ga vrói dećarac, da bu prvo dete muškô. — 26. Kad je još mlâda pod vencem, jako pâzidu, da ne bi gdôj odnesal kaj svile ali medénku, — to bi škôdilo. — 27. Kad dojde mlâda k mladizeñi, poškripîdu ju s pomiñakom. da bu spòlna kak i prâse — da sê jê.

Smrt.

Pripreme za smrt. Stari ľudi i žene više misľidu na smrt nek mladi; stari su pobožnêji i više molidu i râje se ispovedaju; ok ne maredu sami k redivîiku, unda pošeľedu dekî po ñega, pak se dëma ispovedaju i pričestidu. Jé ji, kî si i po tri ľeta prêdi priredidu, vú kaj ji búju oblêkli, kad mrêju — ěe misľidu, da ji po smrti ne bi tak oblêkli kak bi radi; kupidu si oprâvu, štumfe i cokelince, a neki si prirediju i râlín za les. Pred smrt daju si napisati i teštamênt, kî imaju više grunta i više dicê ali druge famêlije; predi su najviše

dâli prebanušu teštamènt pisati; dâli su ga k sebi dizvâti. Dènas malu gdôj dêla teštamènt, kad ji nî čûda, kî bi kaj imèli; èe gdôj i dêla teštamènt, ne zève prebanuša; sad se najde skèri sâkim selu po kî pismen čovek, kî zna i teštamènt napisati; na teštamèntu se moraju i dva svidèka potpisati ali potkrižati. Èe otac ali mati imaju dribnè dicè, unda ji navučaju, da búju dobra i prèsidu kèga, da se za nî skrbi, da ji ne tiraju od iže, da se ne buju potèpala i potucala po luckî vugli. Èe je muž jako betežan i èe se boji, da bi sini kratili kaj materi po ñegvi smrti i da ji ne bi gdôj drugi zaprèdal, unda ji teštamèntu kaj ostâvi — fâlat tîša ali kaj. Žena mužu ne ostavlja niš drugu, zlàk èe je kaj dibîla pridâva: kî fâlat grûnta ali kaj; èe ima ženske dicè, unda jim pojstejînu ostavi. — Kî teštamènt ne dêladu, uni pred smrt sâmu rečedu, kak ji nâj oblečedu i kaj sve nâ priredidu za sprevod, a famèlija unda veli: „Ne bojte se, ne, m vas bumu vrè lèpo opravili i po vòli vam sè napravili.“

Umirañe. Kad gdôj mîra, navèk je ž nîm gdôjgod: otac ali mat ali brat ali sestra ali gdôj drugi iz ñegve famèlije, a èe su sî dèma unda dojdedu sî — i susedi dojdedu i sî stijidu oko pojstele. Kač mu skrâjna vura diâja, unda vužgedu vošenu sveçu, kû sâka iža ima navèk prirejenu. To je tenka svećica od žutiga vojska, tak debela kak una, s kû se cirkvi duplèri vužigaju, a naprâvidu si ju same žene i namotadu ju oko fâlat dèske na četiri vugle. Kad gdôj mîra unda mu jen dimačî drži sveçu v rûka tak dugu, dok dušu ne pujsti. Kad betežniku skrâna vura diâja, plâčeju i javèju ženske, kê stijidu pri pojsteji, a kad mrè — a neke žene i prèdi nek mrè — plâčeju i javèju po dvorišu i po vâni i sikud, kud idedu. To čujedu susèd i mâm znaju, kaj to zlamenûje, i èe je bil dobar sused ali drugač kak prezvân, unda ji se puna iža sibère i sî se spomiñadu, kak je bil pokòni dobar gospodar, kak se nî nikimu zamèril, kak nî nikimu kvara napravil ni tuliku kuliku je èrniga pod nèvtim. „Svèklost mu nebeska nâj svèkli, baš je bil pošten čovek“, veli jen drugimu, „nigdâ nî nikimu ni žalne reči rekali!“ — „A kaj èemo, boža vòla je bila pak ga je pòbral, a kaj dragi Bog naredi, fala mu i dika nâj bu moramo biti zâdivojni“ — i tak se divanidu, dok ga ne oblečedu i na školke ne vržedu. Drugi den zna veç sâ famèlija, pak ga diâja glejit.

Mrtvac u kući. Nâj bu čovek ali žena ali dete, kad mrè, unda se zève mrtvac. Najprle ga mijedu i počèsedu, a onda ga opravidu. Ok je mrtvac muški, oblačidu ga dva muškarci, a drugi pomažedu ok je kaj trèba; ok je mrtvac ženski, unda žene oblačidu. Kad je

mrtvac oblečen, unda ga prenesedu na stel ali na dêske, a dêske vřzedu med stelce ali med klupčice ali ná kaj, a na dêske vřzedu blazine, plâte i vaňkuše, sê tak kak da bi na pojsteli ležal; unda velidu, da su mrtvaca vrgli na „skólke“ ali na „studenu dešicu“. — Če je mrtvac bil kum, unda mu ruke na prsi složidu, če ni, unda mu ležidu vuz têlu.

Na skólki ostane mrtvac, dok mu se lês ne naprâvi. Lês dêladu tišleri, a če ga ni vu selu, unda se najde gdôjgod, ki zna lês napraviti. Če pri ùni iži, gde je mrtvac, ni ràlina, unda posudidu nekuliku desák i te dêske tišler zôbla z ôbliém, a pòkle pofârba s plavu fârbu, a naprâvi si ju sam; štacúnu kupi plave fârbe, unda tu farbu v lončicu z mlekóm poléje i zmeša i s tem unda farba. Kî premàredu, uni si kupidu slova za ime na lésu i kuliku je mrtvac star. Kad je les gêtiv, unda se mrtvac nutar vrže, a lês prle nakadidu s temjanóm. Starca, muža i dečka oblečedu v mêšnu opravu: oblečedu najjevše gaće i rubaču, a kî je nêsil, dok je bil živ, pantalóne, úemu oblečeju pantalóne ali lače — po zimi su prle skéri sákimu oblékli lače, — unda je sáki nêsil; denas več ne oblačidu lâč, kad ji ničer ne nêsi. Unda oblečedu još lâjbak i kaput, kî premare, a na glavu vřzedu kapu od krzna, a prêdi su metáli „šlof-kape“, kê su negda nêsili pod škrľakom. Na nêge oblečedu štumfe i obujedu cokelince; štumfe i cokelince kupidu v štacunu. Dečka oblečedu sê tak, sámu još dibì kiticu na prsi i jen rubac rezestredu po prsi, a jenêga zatêknedu v žep kak mladížeñi; i kiticu zâti dibì, da bu kak mladížeña; rubac s prs zèmedu prêdi nek se les zaklopi. I žene i cure oblačidu vu mêšnu opravu: čistu rubaču, pâs, klaruš oko vrata, črni rubac oko glave, nove štumfe i cokelince; takve cokelince kupujedu sámu za smrt, a ničer ji ne nêsi niti ne kupuje nek sámu za smrt. Cura dibì još venac na glavu, da bu kak mlâda; i ženskím mečedu rubac na prsa, a rupei su beli ali žuti. Na sákiga mrtvaca dojde još beli plâš, s kem ga i zakopáju. Prêdi su metali još krâjcar v zube, a ničer ne zna, zakaj su metali; neki mislidu, da je to bìlu zâti, da iz mrtvaca ne bu niš išlu, da ne bu kaj brékálu iž néga. Denas neki mečedu pod mrtvaca kabal vodê, da ne bu dûvé od néga.

Po nicí mrtvac ni sam; gde je družine, undi ji više čuje sù noc, a gde ni družine, undi dojde kî sused, a zna ji i više dojtì, pak pázidu, da se ne bi sveća preitila. Z jene i z druge strani mrtvaca girì bar po jèna sveća na svećnaku; svećnake dinesedu iz cirkve, i nisla ali trâgle i respêlu, kô stiji nad glavû, dinesedu iz cirkve. — Dok je bìlu vina, podvorili su z vinim susede, pak su se znali sù

noć divaniti a gdagda i kartati, da jim bu krāča noć. Susedi i famēlja diāja mrtvaca glejit će iz drugiga i trejtiga sela; muškî ne diājudu tuliku kak ženske. Kad gdôj dojde fižu k mrtvacu, unda se pokloñi: „Fālen Bog!“ Ok se pokloñi: „dobr dan — dobri jutri“, mām nāti didā: „nî dobar den“, ali: „nî dobri jutri — ali kaj ćemu — bóža vōla!“ — Pri mrtvacu na stēlu stiji v kupici ali zdelici svete vodē s kīticu borôvice. Kad gdôj dojde, unda poškripî mrtvaca svetu vodû i klēkne i prekriži se i izmoli jeni dva tri „otecnāša“; unda se zdigne i po drugi put poškripî mrtvaca. Kā je iža pre-mogućnēja, undi podvoridu dimaći ļudi ali ženske strañske, ki su dešli glējit.

Če dojde ki prezvān čovek mrtvaca glējit i ok ji je više najemput pri mrtvacu ali če dojde ki od prētelov pokôñiga, unda ženske pričēdu plakati i javkati; kulikugod je ženski — sē plāčēdu i javčēdu; makar ěmil pokoñi četiri, pet ćeri i tuliku snēa — sē javčēdu, ali sāka na svoju fēlu. Najstarija ěi ali žena, če ji je muž mrl, stiji pri glavi z jene strani, a druga najstarija z druge strani pri glavi, a druge mlāje stijiđu sē jena kraj druge i javčēdu i prigibļeju se nad mrtvacem, kušujuđu ga, če nima još dūve, a muškî i deca sām u plačēdu, oni nigđar ne javčēdu. Bil bi špot i sramota, kad ne bi nićer javkal, zāti makar gdôj kēga i ne žaluje, mora nēćer javkati. Cure mēne javčēdu nek žene, ali i une se moraju privučati; kaj je starēja, stem je veći špot, če ne zna javkati. Kak sam već rekal, sāka javče, kak zna; gdekā zna jaku lepu javkati, a javčēdu kak da bi popevāle; gdekā žena tak lepu javče, da se si pričēdu plakati, kî čujuđu, makar jim nî pokôñi bil nikaj. Ovak na priliku javče žena za mužem:

Jôji meni jôji —
 Za mojega tivāruša,
 Tivāruša i pajdaša!
 Ľepi moj tivāruš,
 Kaj ste vi napravili,
 Da ste mene ostavili,
 Siriticu z drebnu dećicu
 Malu i bedastu!
 Smrca, smrca, kaj si napravila,
 Da si meni guspudārica zadavila!
 Ľepi moj tivāruš,
 Ľepi moj pajdašic,
 Kaj sam vam se zamērila,
 Da mi se niste ni isprićali niti
 povedali,

Kaj budete napravili!
 Smrca, smrca, kaj si napravila!
 Guspudārica pokisila!
 Ľepi moj tivāruš,
 Ľepi moj pajdašic i guspudāric!
 Ľepa mā glavica —
 Dobra i spumētna,
 Spumetna i mirovna,
 Kā se nî nigđar nikimu zamērila,
 Velikemu ni malemu,
 Niti dribnēmu mravunčecu!
 Jôji meni — jôji
 Za mojega tivāruša,
 Tivāruša i pajdaša,
 Kēga sam si ja dvorila

Vu negvi dugi nevoljici,
 Dugi i teški!
 Ja sam memu guspudaricu
 Se napravila i podvorila,
 Š čem sam najviše mogla,
 Sâmu da se nisam
 Moji glavici zamêrila!
 Tivaruš — dušica,
 Tivaruš — rožica!
 Srdašce moje!
 Škoda ti je kaj mi bûte
 Črni zemlji gñil!
 Lèpe moje črne oči (ali: plave)
 Kaj me ne čete sad pogledati,
 Kaj ste mi tak jâku zaspale,
 Da mi ne bute
 Nigdâr više pogledale!
 Tivaruš-dušica i glavica moja
 Mudra i spumétna,
 Ka se sâkim poznala
 Nadaleku i širêku;
 Ka se rani stâjala i kasni legala.
 Otkudgodar je dešla,
 Navêk je dičici darak dinesla.
 Lepi moj tivaruš,
 Lepi moj pajdašic,
 Lepi i povolni,
 Kî mi je navêk povedal,
 Kam je god otâjal,
 Povedal i navučal,
 Da si nâ se pazi,
 Na dičicu i izicu,
 Da se ogañ ne pripetî!

Lepi moj guspudarie,
 Dobri i spumetni,
 Lepa mâ spumetna glava,
 Kâ mi sad bude
 Črni zemlji gñila i trunâla.
 Lepi moj greváríc i svetáric,
 Gdôj bu sad greváril
 Vašu dičicu drebnu i bedâstu,
 Kad mi guspudarie bude
 Vu črni zemlji gñil!
 Boļe bi bilu da je
 Smrca mene zadavila,
 Mene i dičicu, — nek kaj je
 Dušicu guspudarica!
 Lepi moj tivaruš,
 Lepi moj pajdašic i guspudarie,
 Kaj sam vam se zamêrila,
 Da me ne čete pogledati
 I z menû se rezgovarjati,
 Kad je to bila vaša navadica.
 Lepo moje zazivañe,
 Zazivanje i navučañe;
 Gdôj bu mene sad zazival,
 Kad mi guspudarie bu
 Črni zemlji gñil?
 Keļa si ja sad bum
 Nagledala i načekivala,
 Kad mi guspudarica više ne bu?
 Z Bogom dušica,
 Tiváruš dragi,
 Z Bogom dušica —
 Pajdašic mili!

Poslêni „z Bogom“ javčeju na groblju, a sê drugu javčeju dêma
 i po celim putu i na groblju. Kad iznesedu mrtvaca van is iže i
 mâm kad gdôj mrê, unda najviše javčedu i plačedu

Javkañe čeri za ocem.

Jôji meni — jôji
 Za mojega čáčka,
 Milega i dragiga!
 Čáčku, srdašce moje,
 Čáčku, dušica moja!
 Čáčku mili i dragi,
 Dobri i povolni!
 Jôji meni — jôji

Za mojega čáčka,
 Spumetnega i dobrega,
 Kî si je bil zi sâkim dobar,
 Kî se ni nigdâr
 Nikimu zamêril
 Niti malemu mravunčecu!
 Čáčku, čáčku mili i dobri,
 Kaj ste mi tak trdi zaspali,

Da mi se više nigdâr
 Ne bute prebudjili!
 Čaćku mili i povoljni,
 Kemu ste nas siritice
 Izručili mlade i bedâste!
 Jôji meni — jôji
 Za mojega čaćka,
 Ki mi je tak trdi zaspal,
 Da se nigdâr više
 Ne bu prebudjil!
 Jôji meni — jôji
 Za mojega dobrega čaćka,
 Gdôj bu mene sad navučal,
 Kad mi čaćku budeju
 Vu črni zemlji gñili!
 A smrca, smrca,
 Kaj si napravila,
 Da si mega čaćka zadavila,
 Čaćka milega i dragiga!
 Čaćku dobri i povoljni,
 Kemu ste me izručili,
 Mene mladu i slabu!
 Gdôj mi bu sad darak dinesal,
 Kad mi čaćku vu črni zemlji
 Budeju gñili!
 Ja sam si čaćka navêk
 Di zadâie vurice dvorila

I čaćku vodieu davala
 I pojstejicu delala,
 Čaćku, čaćku — kaj ste mi
 Mrtav glasak sporučili!¹
 S kem se ja sad budem
 Pri mèsici rezgovarjala,
 Kad si čaćka više
 Ne budem vidila!
 Kamgoder budem zašla,
 Čaćka nigdi ne bum našla!
 Još pred par dankov
 Čaćku su se z menu
 Ľepo rezgovarjali
 I rekli su: Cerčica moja,
 Ti se niš ne tuži za mênium,
 Ja ti još — će Bog da
 Budem ozdrâvil!
 Ali smrca ni têla čakati,
 Nek mi je čaćka zadavila
 I mene di moje sujene
 Šmrce restuzila.
 Čaćku, čaćku,
 Kaj sam vam se zamêrila,
 Da me ne čete pogledati,
 Čaćku dragi
 I guspudarie dobri!

Javkañe matere za ditêtim.

Jôji meni — jôji
 Za mojega sinka (ali: čerku!)
 Ľepo mê ditêce,
 Milu i povoljni,
 Dobri i spumétni!
 Ľepa mâ rôžica,
 Ľepa mâ glavica,
 Ľepi moj angelak,
 Mili i povoljni;
 Kaj bum ja sad stvorila,
 Kad si ditêca više
 Ne budem vidila!
 Ditêce — rôžica,
 Srdašce moje!
 Gulubak mili i spumetni,
 Ľepo mê zazivañe,

Zazivañe i pitañe!
 Ľepo mê belo lice,
 Belo i okruglo!
 Ľepe mê črne oči (ali: plave),
 Kê ste mi tak
 Trdi zaspale,
 Da nigdâr više
 Ne budete pregledale!
 Ditêce rôžica,
 Srčeece moje!
 Ľepo mê ufañe,
 Ľepo mê nâdijañe!
 Šmrca, smrca,
 Kaj si napravila,
 Kâ si moje
 Ditêce pokisila

¹ Ovak javče, će je čí zamuža otišla.

Malu i mladi!
 Gdôj bu mene
 V moji nevôlici podvoril,
 Kad mi sinko (ali: ćerka)
 Vu črni zemlji bude gnîl!
 Ľepi moj grevarie,
 Grevarie i svetarie,¹
 Ľepa mâ švêlica,
 Švêlica i preĽica!²
 Ditêce moje
 Milu i dragu,
 Kaj ne viđiš ti
 Svoje pajdaše (pajdašice),
 Ki su s tóbu pajdašili
 Na pašici i školici,
 Kî su te sad
 Dêšli pogledati,
 A ti se ne ćeš
 Nâ nie ogledati
 Niti nîm ričice reći!

Škoda ti je
 Kaj mi bude
 Mojega ditêca
 Mladi têlu
 Vu črni zemlji gnîlu!
 Ľepa mâ mladica,
 Kaj si si smreu
 Za mladižeñu izibrâla,
 Ľepi moj mladižeña,
 Kaj si ti črnu
 Zemlji izêbral
 Za svu mladieu!
 Ľepu moje mladi têlu,
 Ali si mi mrzlu,
 Mrzlu i ledeni,
 Ko mi ne buš nigdâr
 Više toplu ditêce!
 Ditêce, kaj si napravilu,
 Da si majkieu svoju
 Tak jaku restužil!

Pred jeni četrdesêt-pedesêt let bile su sâkim selu po četiri javkâle, kê su išle javkat za sakim mrtvacem ot iže pak sê di grobĽa, kad je sprevod krenâl. Tê su četiri žene za sâkim javkale, ničer drugi nek une, a iža, gde je bil mrtvac, dala jim je kajgod zâ ti: masla, slanine ali kaj; une su navêk za sâkim javkale sê četiri skup. — Će je bilu s pritêlica, unda su ovak pričele javkati:

Dêšal je dêšal sveti Juraj — jòà — jó,
 Dinêšal je dinêšal zelenu kitu — jòà — jó;
 Vi ga, ćačku (ali gdoj je već mfl), ne vidite — jòà — jó.

Će je bilu leti, unda su ovak pričele:

Dêšal je dêšal Petrov danak — jòà — jó,
 Dinêšal je dinêšal šenični klasak — jòà — jó;
 Vi ga, ćačku, ne vidite — jòà — jó.

Će je bila jesen, unda su pak ovak pričele:

Dêšal je dêšal MioĽ-danak — jòà — jó,
 Dinêšal je dinêšal črninski grezdak — jòà — jó;
 Vi ga, ćačku, ne vidite — jòà — jó.

¹ Će je sin velik.

² Će je ći velika.

Dovle su sè četiri skup popevåle, a dèle su popevåle nájprje dve pak unda druge dve; po dva rêda dve skup, a unda pak te iste rêde druge dve skup. Ovak su nastavile:

Joj, ćaćku, rožica — jòa — jó,¹
 Ispričujte se iži i družini,
 Ispričujte se susedim i pretkom.
 Dèšla siva mègla naše poļe,
 Iz našega poļa vu našu goru,
 Iz naše gore vu naše selu.
 To nì bila ta siva mègla,
 Nek je bila ta bela vila;
 To nì bila ta bela vila,
 Nek je bila ta oštra smrca,
 Kå potkisila te bele nège,
 Kå potkisila tu sedu (ali: črnu) glavu.

(Blizu grobļa:)

Pomojzi Bože i deva Marija! —
 Zèmi si gospona Boga za miliga ćaćka,
 A devu Mariju za milu majku,
 A sè svece bože za mile bråce,
 A sè svetice za mile sestrice.

Prvi je prepovèdal takvu javkañe prebånuš Vancaš pred jeni pedesèt let, i od tega cajta ne javčeju više tak pri sprevodu, nek javče sàmu po jena žena, ali sàmu gdagda zajavče, kad redivník ne popeva, a će redivník popeva, unda ne smê ničer javkati.

Dok mrtvac leži fizi, ne dèla ničer iz unê iže ni tršu ni pòļu.

Ukop. Kad je les gètiv, unda vržedu mrtvacu nutar. Kad je cajt, da ga nesidu na grobļe, izneseju ga van na dvoriše; sad sè žene javčeju; unda redivník obavi svê molitve; jen ali dva čoveka dineseju pókriv i zabiju ga. Pókriv ima nekuliku drevèni klinec, ki dojdeju vu škuļe na lesu; kad se pókriv namesti, unda ga z rukami zabiju. Les se vrže na nisila. Kad je već sè gitèvu, unda zdìgnu nisila dva čoveka nãpri, a dva ozåd na ramena. Nesila su pofårbana š črnu fårbu. Mrtvacu nesidu jači dečki i muži jednake višine. Ok je mrtvac težak, unda se na putu meñaju, a će od mrtvacu ide dūva i će je dålku di grobļa, unda ga vojzidu na kóli. Za mrtvacem — mãm iza lesa — ide famèlija, a iza ñe drugi ļudi — pogrèbñaki.

¹ Ponavlja se iza svake vrste.

Kî mrtvacu nesidu, ideju pokriti, a sî drugi odkriti. Kad dineseju pred vrata od grobļa, snèmeju nisila, a redivník moli nad ñim; unda ga odneseju na grobļe di greba i spujstidu les na štriki nutar. Unda nájprèdi òti redivník grudu zemļe, a za ñim drugi ļudi òtidu di tréjtiga, a pòkle ostanedu sàmu uni, kî su grob kopali, pak ga zagrneju, a pòkle dojdedu sî k ùni iži, gde je mrtvac ležal.

Sàki pogrèbñak, ÷e ide kraj jarka ali zdenca, opere si ruke na jarku ali na zdençû; ok ne najde na putu vodè, unda si opere, kad dojde dimòv. — I uni ļudi i žene, kî ideju mrtvacu gledat, i uni si ruke opereju dèma, a žene i' susedstva, kè nejdu sprevidom, màm, kad kreneju s mrtvacem iz dvoriša, izlejeju iz kablòv vodu, ÷e je bìlu vù ñem vodè, i vàļe drèidu na zdenac po drugu i pàsïdu se nazàd, da ščem prļe dineseju. Kî imaju blàgu, istiraju ga van, a kî ima simèña, dřba ga z rukû. Zákaj si pereju ruke i zákaj se žene pàsïdu z vodû i zákaj dřbaju simeñe i blàgu tiradu van, denas veç niçer ne zna, sàmu mislïdu, da bu blàgu dèbļe, a simeñe boļe. — Na Plešivici i Petrovini, ÷e mrè gospodar ali gospodiña, unda kà žena dinèse kokota i nož, i kad redivník izmoli, unda prèdi nek mrtvacu zdignedu na ramena — brže zakèļe kokota i òti ga pod les, a to zàti, da živad ide na ruku; na Plešivici òti još i žita, da bu tég rãjtal.

Kî su premoguçnèji, zèmedu po tri redivníka i dilïdu pogrèbñakom rupce i duplère. Prļe je to skèri sàki premògal, ali dènas malo gdòj, kàjti to ÷ùda košta, a ni otkud kupuvati. Dok su se rupci i duplèri dilïli, bòme je sàki rad išal na sprevod — ràše nek denas, kad niš ne dibî. Prèdi su se sî pogrèbñaki i javkàļe povrnàle k iži, gde je bil mrtvac, i tu ji je družina podvorila z jelum i pilum. ÷e je bil mrsni dan, jeli su: juvu, peçenku, zeļe i slaninu, ÷e je bil posni, jeli su kaj posniga, a pili su vini iz kùpie ali iz barila. Prèdi nek su prvu jèlu jeli, rekal je jàmar (kî je jamu kopal): „Oçemo se pomoliti za dušieu, kù smu denas spravili, tri otečnaša i tri zdrave Marije!“ Unda su sî po tiu molili, a sè tak su molili iza tréjtiga jela i prèdi nek su se resajàli. Pri jelu su se rezgovarjàli o pokòñim, kak je bil dobar gospodar; ok je mladi ÷ovek mřl ali dete, unda su ga žalovali i famèliju merili, náj se ne žalusti, da je to bila boža vòļa. ÷e je bil sprevod jutri pred mèšu, unda su znali pogrèbñaki ostati sè di večera, a ÷e je bil po pòldan, unda su ostali sè di desète jedínajste vure večer, a bilu ji je i pijani. Tak je bilu prèdi; sad veç više od dvàjset řet niçer ne gisti pogrèbñake; otkad ni vina, ni ni pogrèbñakov na gisti.

Žalovanje za pokojnim. Za mrtvacim nèsidu žene i cure črne rupce na glavi i črni pas i klaruš oko vrata, a gdekâ nesi i črni pâklin na glavi; muškarci se nesidu kak i pŕle. Za mužem nesi žena črninu — če je već pri lèti — sè di smrti, a če je mlada i če ju gdôj snubi, unda više ne nesi. Ženska deca i cure nesidu črninu po jèni ali dve leta; i sestre za bratim nèsidu, če su mlade, po jèni ali dve leta, a če su sestre starije, unda nesidu i di smrti. Druga ženska famèlija nesi i ne nesi črnine — kak kâ, a iz dèle famèlije ni ne nesidu. — Za jèni mesac den plati, ki premàre, svetu mèsu, na kû dojde sâ famèlija i pŕeteli, da se za pokôniĝa pomolidu.

Grobļe. Grobļe je blizu cirkve i ograjeni je živicu ali s plòtim. Grèbi su skèri si zarašèni s travû — za 'nôge ni ne zna ničer, gde jim je greb. Sirimâki imaju križ od drèva, a bogatèji od kamena, na kêm je zapisani, kak se pokôni zève i kuliku je star i gda je mŕl. — Grobļe je ľudem sveti mesti i sâki se otkrije i prekrizi, kad dojde na grobļe, a po ničî se bojiju sâmi iti na grobļe ali kraj grobļa; plašidu se, da ne bi kakov dâv dèšal. — Nedelju i svetke idedu ženske po sveti mèši na grobļe i molidu se za pokônie i poškipidu jim grob svetu vodû, kû zèmedu i' škripilnice v cirkvi. I na Sesvete idedu po denu na grobļe, a na Mrtvi god na večer palidu duplère, ki su bliže grobļu i ki premaredu. — Kad je već dugu, kad je gdôj mŕl, sè mène se ide na ñegov grob, a pòkle se ni ne zna, gde je zakopan. Na grobļe ideju najviše ženske i to starije, a muškî malu gda ideju.

Zabave.

Prigorci nisu skèri nigdâr prez posla. Če ni dèla v tŕsu ali pòļu, unda idedu gòru po drva; če gdôj nejde gòru, najde si kajgod dèma posla. Stariji ljudi ne štentâdu ni nedelju ni na svetak, nek kajgod priglédaju oko iže ali pri isu, priglédaju si tŕše ali drugu letinu. Mlâji ljudi, dečki i ožeñeni, ideju nedelju ali svetak po poldan kam na razgovor, a ki ne će, najde si dèma kakov posal, a če zna čitati — čita kaj: kakve gospodarske novine ali kûiĝe Jeronimskega društva ali kakov kalendar.

Razgovori i zabave zrelih ljudi.

Mladi ljudi — ožeñeni i neožeñeni — skupidu se nedelju ali svetak po pòldan gdegod v selu; če je selu kakov štacun, unda se sibèredu pri štacunu ali nâ kim drugim mestu kraj sela ali dèle gde; velidu: „Èdi, idemo v brège!“ pak otijdeju kam, otkud se na sè strani vidi.

Tak se v selu ali v brêge skupljaju sàmu po letu, a po zimi nièer nikam nejde. Prle dok je bilu osebùnkov, znali su stariji ludi i po zimi otijti k isu — unda je sàki tam èmil vina; denas tega ni; lenas nièer po zimi nejde k isu zlak kad mora. Niti dèma se po zimi ne skupljaju, zlak èe jen drugimu po poslu dojde, ali nigdâr i se ne sibère èùda pri nikim. — Èe gdôj ima v selu bercaus, zna gdeki tam otijti, ali ji je malu, kî bi baš išli; kî bi èmil š èem, tà ma i dèma vina, a kî nima vina, nima ni š èem vu bèrcaus. — Žene nimaju ni tuliku cajta kuliku muški, une se još mène zestâjadu. Prle su znale još još dojtì jena k drugi na divân pred èiju izu na lvoriše ali vu slivâk èiji. a znaju se i denas sibrâti, ali sàmu susede, ali nigdâr ne iz sèga sela, nek sàmu iz susedni iž; denas ji se sibère najviše po pet šest skup.

Stariji ludi rezgovarjadu najviše o gospodarstvu: kak se pokazalu trše, kakva je letina: žiti, rž, ječam, kukuruza; kakvu je èije blagu, a znaju i ogovarjati i špôtati kega, kî ni dobar gospodar, ali kî je pijânac, ali èe je gdôj kaj napravil, kaj ni lepu ni pošteni. „Kad je oil cajt z môjtiku iti v trše, unda se ni pàšil“, zna gdôj kemu reći, „a sad bu znal z brèntu dojtì; sàmu èe bu èmil kaj brati!“ — „Bù râše otišal unam, gde bu više nàbral“, zna reći gdôj drugi. — „Sàmu èe mu gdôj ne zatirà šprija v pete!“ — i tak se znaju med sòbu špajsàti. „Kuliku se védar nâdijate dibiti?“ — „Èe bu bóza rôla, bù ga — bù — tak jèni pedesèt veliki vedar, sàmu èe ga bu noći pridàti bar tak skupu kak lani. — Da ni te vrâže štibre, bi počàkal di boļe cene, ali kâ èu, kad moram màm jèptini pridàti, sàmu da štibru platim.“

Mlâji muži i dečki, èe su med starèjimi, ne divanidu tak slòboñi, tak unda, kad su sâmi; zâti su dečki nâjrâše za sebe gde napôjseb, gde se mareju više špajsàti i divaniti po svoji vòļi. Deca nejdeju med stare lude i èe bi kò dete dèšlo, gde se stariji divanidu, kaj ne smedu deca èuti, unda jim gdôj reče: deca pròè! — pak se màm pobèreju dimòv. Gde pak ni moçi decu otirati, unda ne divanidu niš, kaj ne bi smèla deca èuti.

Èe se žene sibèredu na divan, unda i une divanidu najviše o gospodarstvu, pak kuliku kâ ima kokòš, kuliku pišenâc, pur, kuliku pûric, gusak, kuliku krava dâ mleka, a unda i sikaj drugu: zèmedu kega na siti i rešèti, èe jim ni po vòļi, sàmu èe je kâ lajava med nîmi, a èe ji je više lajavi skup, unda ne mare jena drugu dost nadlajati — unda ji sî cucki ne bi nadlajali. Žene se itak ne špajsadu tuliku kak muški, zâti pri ni mareju biti i deca. Žene nigdâr

nejdeju tam, gde su muški, a ni muški nejdeju tam, gde su ženske muškimi bi se drugi špôtali, rekli bi, da se med babe mešaju, ženske bi bilu sram, da su tam, gde je više muškí; če bi kí ka rekala mrskèga, unda bi ju bilu sram, a i drugač se boji, da ji ne b ljudi zamerjali. Sàmú najbliži susedi ne zamerjaju, če kâ žena k ním dojde i če ji je malu — tri četiri, a če ji je čüda i če je gdôj mec muškimi, s kêm još nî govoríla, unda ne bi išla, da ji gdôj bôgzní kuliku plati. Cure je još više srám; une ne bi išle med muškè za nikaj, a če bi bil kí dečko, kí jim nî čistí dobri poznat, unda ne b išle za sã širóki svet.

Pri nas v Prigorju ljudi ne tancaju, zlak po zimi na píru i gdagdã na príseñu, ali takvim zamérjaju; i curi zamérjaju, kâ bi na príseñú tãncala; na príseñú tãncaju najviše dečkí med sòbu, kađ su se ve napili, a če kâ cura tãncea — to nî práva cura; právi otac i mat ne dipúsaju, da im éi na príseñú tãncea; to bi se mãm čülu po s fãri, pak bi jê se sãki hãbal. Ni na píru ne tãncea sãki; bõme k ima skrbi, kí ima dicè, tẽmu nî na pòmeti tãncea; če tãncaju, unda moraju biti jako vèseli. Če je kẽmu gdôj famèlji mfl, ni unda n tãncea.

Dječje igre.

Deca se igradu di dvanajstiga trinajstiga leta — sè dok ne pričmedu iti na delu. Če se kí dečku ali cura igra z decu, unda se špòtadu „Dečko za ženítvu, pak se z decu igra!“ — „Divójka, kaj te n srám z decu se igrati!“ Stariji ljudi màlu maridu, kaj se i kak s deca igradu, a če kvar dèladu, unda ji znaju i restirati, ali če vi diju, da bi se kẽmu ditètu moglu kaj pripetiti. Denas se muškã ženska deca igradu najviše na paši. Stariji ljudi, a i mlãji, kí s ožeñeni, denas se nigdãr ne igradu.

Trčkanje. Sãki igrač zẽme po devet zrn peska, debeliga kak zrr kukuruze. Igračev mare biti pet, šest i više. Sî se kamenčící vřzed vu škrľãk. Kí prvi pričme, zgrãbi šãku tuliku kamenčícèv kulik mare, a ne smè mène od devet zéti, unda ji íti vu zrãk ali ne vî siku, nek tak da ji lagle vloví med prste s druge strani dlana; č vloví devet, unda si je sprãvi i to su negvi; če vloví više od deve unda ne volã, i če je vlovil mène od devet, ni unda ne volã, sãm če vloví na nepar, nãj bu mène ali više od devet, unda si smè je nẽga zéti, drugač ne. Sãki gledí da vloví po jenẽga, a loví tak dugu dok ne pobere svoji devet; če niš ne lovi ali če lovi na pãr, und mora drugimu dati. — Kí pobere svoji devet z desnu ruku, und mare z levu daļe loviti, i kuliku luckí pobere, tuliku „fickov“ d

nêmu, kî zgubi. Skfči prst i zapne ga za palac, a unda spržu prst vudri ž nim, kuliku mare, po čelu onêga, kî je zgubil. Ovak se gradu pastiri i pastirice gdegod, sâmu moraju nekaj (škrĵak ali kaj) odvrći, da jim se kamenčići ne restepedu.

Pêtkañe. Zêmedu pet kamenčićev, sâki velik kak èri i sî pet se idu v zrâk i kak kî opâde, tak mora ostati. Unda se zême jen amenčić izmed nî — najrâše zimĵedu gde su dva blizu — i tã se ève „poitãč“ zãti, kaj se ita v zrâk. Kad se itî v zrâk, unda se rže polãkicu zême jen na zemĵi, a ne smê dŕbnati ni jenêga; kad ogrãbi kamenčić, mora vloviti i poitãč, i tak ita poitãč i grabi, lok sî pet ne pobere. Kad sî pet pobere, unda ide po drugi put — ta poitãč i sad mora grabiti po dva kamenčiće; kad sê pobere, unda po trêjti put ide i grabi po tri kamenčiće, unda po četŕti put zgrabî è četiri. — Èe kamenčići nisu na blizu tak, da bi ji mogal porabiti, unda je slôboñi primeknãti jenêga drugimu, èe trêba dva li tri ali èetiri skup, sâmu navêk mora poitãč ititi kak da bi tël grabiti, a kad primiče, mora paziti, da ne dŕbne un kamenčić, kêmu rimiče; i kad grãbi, ne smê dŕbnati niš. Èe ne zgrãbi ali èe kak lŕbne, unda ne volã. Pòkle se pak itidu sî kamenčići, unda se pak ème poitãč, pak se naprãvi kak most: pãlac i jen prst pritisne se na zemĵu tak, da je med nîmi kak da bi bilu îse („tunel“) od kakve oeci; unda se itî poitãč v zrâk i kadgod se itî, vû t' cajt se sãki put po jen kamenčić potirã èez un most na drugu stran. Tri kamenčiće si smê malu po malu primeknãti, da mu bû bliže, i unda i malu boĵe porenãti, sãkiga napôjseb, da skêçi na drugu stran; èetŕtîga, kî je najdêle, ne smê primeknãti, nek ga mãm istirati od mud, gde stiji, na drugu stran. Èe ga ne istirã prêk, nek mu ostane na èe strani ali gde pri pŕsti, gde se van tirã, unda ga drugi, kêm se igra, izleče z druge strani, ali i un mora ititi poitãč v zrâk i vû t' cajt izlécî i poitãč zgrabiti. Poitãč mu ne smê nãkla opasti; èe ga izlêče, unda je dèbil, a èe ga je stiral van un, kî drži vrste reskrečene, unda un dibî. — Pri ti igri mareju biti sâmu dva, i ne mare se drugdi igrati nek gde je ravni; tak se igradu sâmu pastiri i pastirice.

Rižanje. Napravi se kolu veliku kak rešeti; unda si napravi duŕiž (to je ténku drêvu, jen pejdan dugu, z obodvê strani zašpičeni); unda jen stane nutar vu kolu ali kraj kola, zême riž v levu ruku, i šãp vu desnu ruku; riž se drži pri kraju za špicu, tak da visi lèli, unda se vudri šãpim i riž odleti, a mare ga, èe oçe, i malu v zrâk ititi, pak unda vudriti; èe boĵe vudri, dèle odleti. Drugi igrač

ide po néga i gde ga najde, z unêga mesta pogája v kolu i iti ri. Če pogidî v kolu, unda se meñaju: unda un, kî je išal po riž, staj v kolu i otpravi riž, a kî je bil pŕje v kolu, mora iti po riž i p mérja, da ga iti vu kolu; če ne pogidî, unda ga un, kî je vu kol vudri po špici, riž odskèči, a un ga unda v zrâku bar jemput vudi a kî ga mare dvâput vudriti, unda brèji leta dùplu: 2, 4, 6, 10 . . . , drugač sâmu: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 Od mesta, gde je riž ôpal, pak di kola šâki korak volâ za dve ali za jèni leti; p pogididu se najviše di sto let, i kî pŕedi nabrèji tuliku, dèbil je igr — Un, kî je prvi, smê riž po špici vudriti sâmu jemput i kad ga otpravi i drugi ga iti, pak ne pogidî v kolu, unda ga smê trip jeni za drugim vudriti po špici i od unêga mesta, kam je riž p tréjti put otpravil, kad ga je vudril po špici, brèji leta (1, 2, 4 . . . ali: 2, 4, 6 . . .). Če vudri riž po špici pak ga ne p pogidî v zrâku, unda dojde drugi na red, a za nîm sê tak tréjti, kulil ji već jê, a mare ji se igrati pet, šest, ali najviše ji se igra dva i tri skup. Če ne tréfi riža v zrâku, unda ne brèji leta i mâm mo pujstiti drugiga na svê mesti. Kî dibî, un zème riž i otpravi ga k dèle mare, a kî zgubi, mora klêcati po riž, zéti ga i nazad klêcati di kola, a če se pogididu tak, unda klêca i dvaput i tripot sim tam. Rižati se nî moçi sigdi, nek de ima pristèra, a igradu se sâr muškâ deca (dijaki i pastiri). Čûdaput z rižem rezbijedu ókna i ža, zâti ji tirađu od iž dèle.

Trgúnkañe (tarankañe). Zabojuje se šiba jen rif velika v zêmľu unda se primľe šâku ozdol čisti pri zemľi, a drugi primľe šâku do gèri i tak jen za drugim. Če nî igračev tuliku, da dojeddu šake kraja gèri, unda un, kî je prvi šâku prijel šibu, primľe sad ozg gde trèba, a za nîm drugi, i kî je šâku najzadní gèri, un si mo oči zatisnati, a drugi se skrijedu. Unda ji ide iskat; če kèga spâ unda obodva drèidu k šibi i kî prvi k šibi dojde, tà ju popľuje. je stignal prvi un, kèga je iskal, unda mora još druge iskati; če stignal prvi, unda mora dèle un iskati, kî je zadní k šibi dèšal. iše, mora govoriti: *trgôm — trgôm — trgôm* . . . , v Prilipju p govori: *kozbobom — kozbobom* Ovak se igradu gde ima grmi da se maređu skriti, a mare ji se igrati i po deset i više mušk ženski, a igradu se najviše pastiri na paši.

Kľukañe. Zèmedu se po dva drevca prst duga i prst debela; jeni se strani izglati z nožem sâku drevce; unda se zabojuje zen jena glogova šiba, na kê su male kľuke, i unda se još napravi ma kľukica, kâ se obéša nâ 'ne kľuke ali klince na drevu, kô je :

bojdeni. Unda se još reskèli jèni drévce debèlu kak pàlac, a dùgu kak prst. Prèdi nek se pričèdu igrati, uni reskèleni drévce složiju tak kak da nì reskèleni, i unda se iti màlu v zrâk i kad opàde na zemlju, če su obodve polovice jednake, unda un, kî je itil, prvi pomèkne kljukicu na prvi klinac ozdol gèri. Če nisu obodve polovice jednake, unda ita drugi i tak dugu ita jen pak drugi, dok ne potrèfi; i pòkle se sè tak meñaju i kadgod potrèfi obodve polovice jednake, pomekne za jènu kljukicu (klinac) dèle, i kî bude zâdnî, un dibî zá kaj se već pogidídu. Tu se igru maredu igrati sàmu dva i negda su se igrali tak najviše pastiri — muška i ženska deca; dènas već màlu gdòj pòmeti tu igru.

Mereñe platna. Jen drugiga drži za ruke; vuž ñe stiji gospudar, a malu dèle lugar i tat na drugi strani. Unda gospudar mèri platni s pàlicu i kad izmèri, unda otijde spat. Nàti dojde tat pak jèniga krade. Sad dojde gospudar pak mèri platni i kad vidi, da mu falì platna, unda špòta lugara i grizì mu se, da ga bu stiral i' službe. Unda pak otijde gospudar, pak dojde tat i krade jenèga, unda pak dojde gospudar i najde, da mu je platna sè mène i mène, i tak tat krade, dok sè ne pokrade. Sad uni, kè je tat kral, tata skrijedu mèd se; gospudar dojde z lugarem i pita: „Je li ov tat?“ i pokaže na kegagod, sàmu ne na tata, a lugar odgovarja, da nì, doklekuli ne pokaže na tata; unda lugar veli, da je to. Sad mu na glavu pomècedu sè škrļake, tât mora klèknati. Gospudar pita: „Dóklec se moliš?“ Tat odgovori: „Di vòle bóže!“ Nàti gospudar vudri po škrļaki, a tat lovì sè druge i kèga lovì, tèmù svù glavu pritisne kamgod, da ga okrvavi, a sàki bižì pred ñim. — Ova se igra mare igrati na sàkim mestu, gde je malu ravnice, a igra ji se pet di deset i više.

Špan. Zèmedu jeni drèvu, kò se reskèli, a sì, kî se mirùju (igradu), sidídu naòkolu. Unda jen zème reskèleni drèvu i iti ga v zrâk i če opàde tak, da je jèni belu, a drugu črni (gde je reskèleni, je belu, a na drugi strani je črni), velidu unèmu, kî je itil, da je „sraka“: če je obodvoje belu, velidu mu „car“, a če je obodvoje črni, velidu mu „špan“. Sad ita drugi, kî je vuž ñega; če i ñemu izajde „car“, unda velidu, da je prviga stiral, zâti mora prvi car nazâd itati; če je nazâd postal car, unda mora pak un drugi itati, i tak itadu zmèrim, dokgod ne dojde, da je sàmu jen car, jen špan, a si drugi srake. Unda car sàki sraki disudi nekuliku živi ali mrtvi batín, a špan unda tuče sàku sraku z rupcim, kî je spleten kak štrik —

čvrsti. Žive su batine, če jaku vudri, a mrtve, če malu vudri. Igradu se muška i ženska deca, a mare ji biti di deset i više.

Lisica oblâzi. Si, kî se igradu, a mare ji biti deset i više, stijidu jen di drugiga okolu, a jen ide spletenim rupeim okolu i govori: „Lisica oblâzi — sâki nâj pâzi!“ Tak zmêrim govori i ide okolu, pak dâ rubac kemu već éê, a ov mora svêga susêda tuçi i tirâti ga oko kola, dok ne dojde na svê mêsti. Unda un, kî je dèbil rubac, govori: „Lisica oblâzi — sâki nâj pâzi!“ i sè tak dâ rubac kemu éê, a ov vudri svêga susêda i tira ga okolu. Takva igra mare dugu durâti; kad se već dost naigradu, unda prestânedu, a mare se igrati sigdi, če sâmu ima tuliku pristêra, kuliku trêba.

Bûčati se. Velidu: idemo se bučat! — unda jen pred drugiga sêde na zemlju, a jenêga izberedu, kî je gospudar; kî je gospudar, un stiji vûž ni. Sad dojde jen prêjsit bučice pak veli: „Dobr dan! Poslala me krañ-krañica bubañica, da bi mi dali jenu bučicu“. Gospodar odgovori: „Stêpar sam ji posejal, ne marem dati.“ Unda objide okolu pak nazâd dojde, pokloñi se i prêsi kak i prvi put: „Dobr dan! poslala me krañ-krañica bubañica, da bi mi dali jenu bučicu!“ Unda gospodar pak veli: „Još su male kak ilêšñak“, i kî prêsi, pak otijde — pak dojde, a gospudar veli, da su debele kak jabuka, unda da su debele kak kabal, unda kak lajt, kak sud, kak frtañ sveta, kak pol sveta, unda kak celi svet. Kad veli, da su debele kak celi svet, unda un, kî prêsi, zême batinu pak tuče po glavi, da vidi, kak su buče zrele, a unda ji zîmle sè po redu ovak: primle batinu z obodve ruke sâku ruku pri kraju, a sredini primle z obodve ruke buču, a unda un, kî prêsi, léče, dok ne zleče, a unda otpelâ k sebi dimôv. Unda dojde po drugu i tak, dok sè ne zléče, a pr sâki veli: „Dobr dan! Poslala me“ i t. d. Kad dojde po drugu bučicu, unda pita gospodar za prvu, a un veli, da je išal po ledu, pak je ôpal, pak mu se rezbila — i tak pri sâki gospodar pita, a un se izgovarja: kajgod reče, da ju je vrgal na nâižje, pak da mu je sigñila, ali da su mu êrvi pojeli ali kajgod drugu. Kad sè odnese unda zêve gospudara na frôstik, a gospudar ne ée, — veli, da b ga ñegvi cucki, a un zême kakvu drêvu i sâku buču pritisne i veli „Ne bojte se, ja je bum zaklênal.“ Unda ga zêve na êbid, a on ne ée, nek ide stêpar na večêru. Kad dojde na večêru, on navujst cucke na ñega (to su buče), a on bižî, a cucki za ñim. Kad su cucki već dâлку, unda ji zêve. — Ovu se igru igradu sâmu muška deca (pastiri), mâlu gda ženska, a mare se igrati sigdi, gde je ravni.

Drnda šic. Najpredi zabodeđu četiri šibe, unda kî je najveći, zdigne ruku i drži ju v zrâku, a drugi četiri vùpredu prste v ñeguv llan; kî drži ruku, veli: „Drnda šic — drnda šic — drnda šic“, ak di tréjtiga; kad tréjti put reče, unda se sî rezbežiju sâki svoji šibi. Če un, kî drži dlan, mare kega loviti za prst, unda mora ostati ž ñim i mora loviti ž ñim druge, kî bižidu od jene šibe k drugi. Če ne lovî nikiga, unda mora sam loviti; če lovi kega, kad bižî prèdi nek zgrabi za šibu, unda mu i un pomaže loviti. Če ničer nâm ne bižî od jene šibe k drugi, unda un, kî lovi, kričî: „Iz stariga na novi!“ — Pri ovi igri mare ji biti sâmu pet, a igra se na ravnim mestu.

Farbe. Jen di drugiga sidî, a jen nadéjle sâkimu färbe; veli: crvava, žuta, ciglena — reče kakovgod farbu; a jen unda diája bogajat farbe. Kad dojde, veli: cin-cin; i un, kî je nadeval färbe, veli: cin-cin, i mâm pita: „Gdo je bóži?“ a un odgovori: „Angel!“ Unda ga zapita: „Kaj bi rad?“ a un reče: „Fârbu!“ Un pita: „Kakvu?“ — unda reče, kakvu već oće. Če pogidi färbu, unda je otpeļa na stran. Sad dojde nazâd pak veli: „Bam-bam!“ a un mu reče: „Cin-cin“ i pita: „Kaj bi rad?“ i sad reče kû färbu; če pogidi, unda si ju otpeļa i tak, dok sè ne odnese. Kega pogidi, kad veli: „cin-cin“, je bóži, a kega pogidi, kad veli: „bam-bam“, je raži. Kad je sè odnesal, unda se primļeju za ruke: kî farbe nadéva kî odnaša, a farbe idedu ispod ñuvi ruk jen za drugim, a zadñega adržidu i pitaju: „Kaj bi râše — jabuku ali rušku?“ a uni se već prèdi digovoridu, kaj bu jabuka, a kaj ruška — jèni bu vrag, a jèni angel; sad kî kak reče, uni jè. Kad su se tak ispitali, unda napravidu od svoji ruk stel, pak se sâki na ñega nasloñi, a uni sikaj gororiju, sâmu da se ta nasmeje. Če se nasmeje, je vrag, a če se ne nasmeje, unda je angel. — Pri ovi igri mare ji biti više i di deset i više i mareju se igrati na sakim mestu.

Gróžice. Jen se drugiga drži vu kolu; jen je sred kola, a jen je ñâni. Kî je nûtri, pita unèga vâñi: „Ti si mê gróžice kral?“ Un veli: „Jesam!“ Kî je nûtri, pita: „Kaj si za ñe kupil?“ — unda reče: „Škrļak, čižme“ ali kajgod; kad tak reče, unda ga lovî oko kola tak dugu, dok ga ne lovî. Pòkle idedu pak drugi dva i sè tak en drugiga pita; unda pak drugi dva, dok se sî ne obredaju. — Pri ti igri mare ji biti deset i više muškè i ženske dicè, a igradu se gde na ravnim pristèru.

Miškañe. Zèmedu kakvu palicu i jen prime šâku čisti pri kraju, a drugi nad ñegvu šâku, i tak sî, kuliku ji je. Če ostane još kaj

prazne palice, unda, un, kî je dèli prijel, primlje nad šaku zadúega, a za ním drugi po redu, i kî dojde di kraja palice, un mora vréi škrľak na oči tak, da niš ne vidi, i druge loviti; če kèga loví, unda un mora mesti úega loviti. Če se ženska deca igradu, unda si oči zavežedu z rupecim, a mare ji se igrati više, 5 di 10. Če se ne mareju pogiditi, gdôj bu prvi palicu prijel, unda jen iti palicu v zrák i zgrabi ju i gde ju zgrabi, otud dèle mecédu šake. Tak dèladu navék, če ne mareju dikončati, gdôj bu prvi; unda čija ruka izajde na kraj palice, tà je prvi na redu.

Kartahe. 1. Na gumb.e. Gumbi se vržedu v škrľák, škrľák se málu predřma i poklopi, a unda gledidu, kak se kî gumb okrenal, a přle se digovoridu, kak se mora okrenàti, da se dibì. — 2. Na ireje: a) Napravidu tri kupce od irèjev, a mare biti i više kupcev — kuliku je igračev, a na sâkim kûpčecu ima četiri irèja, a mare ji biti i više; unda po redu itadu jen èri i pogajaju kupčece na jeni deset korakov daleku; kî rezuřiši kûpčec, unda si pobere irèje; jé ji, kî poruřidu i po dva kupčece z jenim irèjem. — b) Vržedu škrľak jeni deset korakov dálku; vu škrľak sâki igrač vrže nekuliku irèjev — kak se već pogididu, a unda ita sâki po jen èri i sâki gledì da pogidì vu škrľak. Kî pogidi nutar vu škrľak, un je prvi, če ne iti ničer nutar, unda je prvi, kî je itil najbliže škrľaku, i tak kak je gdôj bliže ali dèle škrľaku itil — ita sad po drugi put, ali tri korake bliže stane. Kî je itil èri vu škrľak ali če nì vu škrľak, ali mu je èri najbliže škrľaku — unda sad ita prvi, a za ním itadu po redu drugi, a najzadní ita un, kemu je èri bil najdèle od škrľaka. Kad sad po drugi put itadu, unda zèmedu sè irèje i' škrľaka; če ne mare z jenù ruku, zème z obodve pak sè irèje iti vu škrľak, i kaj vu škrľak pogidì, sî su negvi. Če još kaj ostâne, unda ide za ním drugi, kî je na redu; če još kaj ostâne, unda dojde tréjti po redu, a iza úega málu gda kaj ostâne, pak uni, kî su zadní, sè zgubídu. — Ovak na irèje igraju se deca muškâ i ženska, najviše v jeseni, kad ima irèjev, a igradu se i na iléřnake i na ravnici.

Riktera su se negda znali igrati veliki dečki i mlâji muži. Tu jen sidì — tà se zève „riktar“, a drugi mora vréi svù glavu med úegve nège i ispêči se. Riktar mu sâku ruku jèni oku zatísne tak, da niš ne vidi, a drugi ga kigod vudri po riti z ruku kajgod mare. Unda ga riktar pita: „Gdôj te vudril?“ Če pogidì, unda ide un, kî ga vudril, če nè, unda mora držati tak dugu, dok ne pogidì. — Denas se málu gda veliki tak igradu.

Prasičane. Negda su se prasičali najviše pastiri i sviňari; danas ni veliki pastirov ni sviňarev kak negda, pak ne znam, je li se još gde danas prasičadu. — Najpredi se iskopa jena velika jama, kâ se zève „kotac“, a okulu ne tuliku jâmie, kuliku ji je, ki se prasičadu, mare ji biti deset i više; — male jamice se zèvedu „zéliece“. Sâki igrač ima debeli šâp kak ruka, a zève se „prasičňak“ (na Maluňu: „klajba“), a male jamice — „vřtić“. Prasičňak je na doľni strani málu zavrnut. Unda se od kakve rästive křge napravi křgla, velika kâk ditěca glava, a velidu da je to „prasica“. Sâki se igrač postâvi pri svoji jamici — zélici, a jen tira prasiecu iz van; zéliece su okulu naokulu koca — velike jame. Sâki drži svoj šap — prasičňak v svojim zéliece; kad ditirâ prasiecu blizu čijega zéliece, unda ki je bliže, vudri s prasičňakom po prasieci, da mâm odleti dâľku kam. Ki tira prasiecu, un bi rad da ju stira vu kotac, ali to ni tak lâku, kad mu ne daju, nek ki sâmu mare — pũkne ju i otpravi od zéliece, zâtí un, ki tira, nâ ti pâzi, da fkaní unega, ki mu prasiecu vudri; če prědi vrže svoj prasičňak v negvu zéliece nek un, kad vudri prasiecu, unda ga fkânil, unda mora un tirati. Pějdan dâľku od svěga zéliece ali još bliže smê sâki prasiecu vudriti, ne mora se bojati, da bi prasiecu tiral. Če kak zatira prasiecu v kotac, unda sâki mora zéliece meňati, unda brže sâki svoj prasičňak vrže vu zéliece svěga suseda i ki ostâne prez zéliece, un mora prasiecu tirati, i tak to durâ, dokle ji vôľa ne prějde.

Kotač tirati znali su se negda dečki, a danas ni tega više ni. I pri ti igri iměli su šape kakti prasičňake, ali su bili samu dva — jen z jene strani, a drugi z druge, pak je jen k drugimu tiral kotač. Če on, kemu je kotač potiral, ni mogal s prasičňakom nazâd otpravití, unda je moral za kotačem bežati, pak je tak znal jen drugiga dâľku kam zatirati. — Prasičane i kotač igrali su se gde na snokoši ali na ledini, gde je ravni.

Itane. a) Itadu se tak, da se dva primľedu z rukami čez pleća: jena dojde prek ramena, a druga pod pazuvu, a obodvê se zóstanu na pleći, kak da bi se čovek s kem zdravil; unda priteže jen drugiga k sebi i ki je jači, slabijega mare privléci, a unda ga zdigne i šmrkne ž nim na zemľu. — b) Gdeki bi rad stâti na glavi, ali se mâm preiti i málu ji je, ki bi mogli. — c) Idedu na ruka i nêga jen z jene strani, a drugi z druge strani, dokle jim se glave ne zestanedu, a unda se kak bodedu; riva jen drugiga; ki kega boľe riva, un je jači. — d) Itadu kaman, ki mare dèle ali više; gdagda ga privežedu pastiri na bič, pa ga unak otrpâvidu, da sê fućka. — e) Itadu kusturu tak, da se zabójde zêmľu ali v drevu.

Ples.

Prigorci tâncaju najrâše po zimi na piru, i to najviše cure i dečki, a mèue žene i muži. Stariji muži i žene mâlu gda tâncaju i po zimi; samo uni, kî su špajnsni, znaju gdagda mâlu potâncati. Na piru prièmedu i curice od 12—13 let tâncati, ali ne z velikimi, nek med sôbu i napôjseb gde vu kutu, če ima pristèra i če jim dipujstidu. Neki ljudi nigdâr ne tâncaju ni na piru, a jê i žen, kê nigdar ne tâncaju, a jê ji, kî ne dipušaju ni svoji deci tancati — bar ne v čijigod izi, nek če se gdôj prezvanêji ženi. — Trêfi se, da gdôj i na prisènu tanca, če kî birtaš ima mužikaše, ali ni jen preštîmân čovek ni cura ne tanca; to bi bil velik špôt zâ úe.

Negda su si *deca* znâla napraviti gusli od bêtva suve kukuruze, pak su cigûlila kak na prave gusli. Jeni med nîmi bilu je mladižeâa, jeni mlâda, a bilu je i kapitánov, deverôv, a jen je bil fêndrik, sê kak i pri pravi svâti. Unda su *deca* i tâncala i skakala po dvo-rišu i išla su po redu kak da bi na porûku ali kâm. Dènas sèga tèga ni, a mâlu se i drugač igradu.

Pri nas se dečki i cure nigdâr skup ne igraju.

Svirka.

Svirala. Prigorci igradu na „piske“; tak se zève če je sâmu jena, a če su dve skup, onda se zèvedu „dvojkâče“; na „piske“ se puše i' zubî; tak se puše i v „rog“, kad se oće na ñega tuliti, a s pèrim ali s kôru od čirêšúe igra se na „tamburieu“; z lučcem se léče gèri dèli po „gusli“, kad se igra.

Piske kupujuèdu na prisèni i na sejmû biruši i pastiri, a i za decu kupujuèdu, da se ž nîmi mútiju. Rog se napravi od règa krâvliga ali volovskiga, a znal je negda gdeki napraviti i od dreva; izrezal je dva falâta od lipuviga dreva, pak je unda skèlil i obruče nabil kak da bi na lâjt. Tamburice ne dèladu sami nek kupujuèdu na sejmû ali kak drugač, a tak i gusli.

Na piske se piska, na rog se tuli, na tamburicu se tambura, a na gusli se igra; kî ima bajs, velidu da bâjsa; na remoniku se igra, a na brundu se brunda. Mala remonika, na kû se puše, zève se „orgulice“, a na velike se ne puše, une su na mê, kak da bi orgule v cirkvi. I remonike i orgulice kupujuèdu na sejmu ali na prisènu, a brunde delaju cigani od železda. — Glas od piske zèvedu pisak, a za druge nikak ne velidu.

Svirci. Kî na gusli i na bajs igradu, zèveju se „mužikaši“; kî tamburaju, zèvedu se „tamburaši“, a drugi baš nimaju imena, nek

sim velidu da su „igrači“, sàmu kî brundaju, velidu da su „brundaši“, a kî tuliju, nîm nikak ne velidu. Na gusli igradu mužikaši sàmu na piru i gdagda na prišeñu, a na piske piskaju biruši i pastiri; na rog su negda tulili sviñari, denas nî tuliku sviñ kak negda, pak málu gdôj tuli. Na remoniku i na tamburici igradu uni, kî su bili várošu pak su tam návčili, i gdekî, kaj se od ní navčil. Na orgulice igraju deca, če jim otac ali mati kupi na prišeñu ali na sejmû; i na brunde brundaju najviše sàmu deca.

Ničer ne živi sàmu od igraña, nek sàmu tak da mu cajt préjde, a navči jen od drugiga najviše, dok još èdi na pašu; sàmu na gusli igrati navči jen od drugiga, kad su već veliki dečki ali kak muž i to sàmu po zimi. Žene ne znaju nikak igrati, če bi kâ piskala ali kak drugáč igrála, sî bi ji se špôtali, a če kâ cura piska unak sàmu za špâjs, unda ji velidu, da bu velike cice dibila. Mužikaši najviše igradu po zimi na piru, a po letu, če je gde prišeñe i če ji gdôj trèba.

Sviranje. Mužikaši igradu sàmu za tancañe sikakve nôte i na piske sè tak; na piske se igra: polka, tajč (táč = deutsch) i druge nôte i popevke na priliku:

Laku noć, laku noć,
Draga braćo moja;

Z vâmi Bog, z vâmi Bog,
Z nâmi pak Marija.

Na rog su negda tulili najviše nâ 'nu félu, kak su popevali neki vuz rog, kad je gdôj tulil: „Turuvim poļu luka nî“; ali: „Citricavitrica“; ali: „Tuli, tuli staru veru“; ali: „Tuli, tuli tréjti leti“ — i tak se zmêrim tuli — navêk to sàmu. Na remoniku i na tamburici igradu takâj nôte, i na male orgulice, kî zna, a na brundu brundaju cigañski.

Na piru moraju mužikaši višeput unak igrati, kak jim gdôj veli, a če se nadijadu, da buju kaj zâ ti dèbili, unda radi poslúneju, kad jim se komandera: „Zaigrajte drugu notu — veselêje — tužnêje — táč“ — ali kak drugač. Nôte navči jen od drugiga, a ničer ne zna, gdôj ji je zmisil. — Prigorski mužikaši znaju ove note: 1. Kajzermarš (Bože živi, čuvaj Bože). 2. Vrbovski marš; tà marš su navčili od mužikaša iz Vrbovca ispod Sanobòra. 3. Turski marš; pri tim maršu tuče po struna bajsar i drugi mužikaši; to su dinèli neki iz Bosne 1878. leta. 4. Radecki marš, i to su dèbili od Vrbovčana. 5. Polka. 6. Mazurka. 7. Ciper-Mađarica vu Turuvim poļu. 8. Zibun šrik. 9. Šoteš. 10. Trablan. 11. Juden-polka. 12. Drobni fletni. 13. Kolo.

Poezija.

Pjesme.

Za klake i dok se još ljudi nisu rezdilili, više se popevaču i pri delu i pri jelu i pri pilu nek denas. Unda je bilu više dečkov i eur skup, pak ni moglu biti prez popevke, a ž nima su unda i stariji ljudi popevali, a pri pilu, kad su se rezigrali, bogme su znali i starci zapopevati. Najrâje su popevali, kad su išli večer iz dela, pak na piru, oko Ivaña i Jurjeva po séli i dèma pod večer i kad se brâlu. Najveselèja dèba leta bila je za Prigorca jesen ; i kad se brâlu i kad se prèšalu, kad se vini pretakalu i kad se rakija pâlila — si su bregi bili veseli. Kad je Prigorca vu jeseni mošt vužgal, popeval je i sam kak je znal i mogal. Kad ji je više popevaču — sâki je popeval, kak je znal ; ki je znal tène popevati — popéval je tène, ki dèble — popeval je dèble. Negda su i cure z dečki skup popevâle. Denas sèga tèga ni ; dènas ne popéva skèri nièer zlak na prišènu, èe se gdôj napije, i deca na paši.

Sâka popevka se sâmu popeva, a deca popevadu i govoridu na pòmet. Kì znaju na gusli igrati ali tamburati, uni popevaju i igraju. Prigorci zèvedu popevku još i „pesma“. Pri nas denas èe gdôj popeva, unda popeva sam, a deca na paši popevaju skup, èe ji je više i èe si znaju. Tak i cure popevaju skup, èe idèdu gòru po drva, a popeva i sâka zâ se, èe ji nejdeju po glavi veèe brige. — Denas se cure nekak sramùjèdu popevati, kad su zla leta.

Gdôj je izmislil nôte za popevke, to nièer ne zna.¹

1.

Da sam tica, letela bi,
Vu Francusku gledala bi,
Kak francuska vojska stoji.
Francuzi su oblādali,
Do sred Save zadobili.
Naši starci kajno sinci
Sè su nama zato krivci.
Generali govorili :
Ne bojte se, oko Bog da !
Gledaj, brate, na sè strane,
Kak Rvâti cara brane !
Rvât ima èrne oèi,
Èrne oèi, modre laèe.

Dajda, brate, brže skoçi !
Ni usâra prez Maðara,
Ni soldata prez Rvâta,
Jer je Rvat domorodac !
On se èuje dobar bojac.
Na koga èe on vudriti,
On èe glavu izgubiti.
Kaj Rvata jena ruka,
To Francuza polak cuga.
Ako bumo dugu živi,
Si dojdemo dèma živi
Verne žube oblubiti,
Stare majke veseliti.

¹ Prije dvadeset godina sabrao sam i popisao pjesme (same ženske) u ovome kraju i predao ih „Matici Hrvatskoj“. Ovdje priopćujem pjesme, kojih nema u onoj zbirci.

2.

Sinoć Ivo iz Novoga došal,
Svoji dragi tužan glas dinesal:
Mila, draga, oženio sam se —
Sam z lepu, sam z mladu

Prigorsku divojku;
Z glavu viša i od tebe levša!
Zmutila bi sunce spod oblaka,
A kam ne bi vu selu junaka.

3.

Beli se beli beli grad,
Vu nem mi koñci zigraju,
Po divojku se spravljaju,
Divojka jim se plakala,
Nevestica ju tážila:
„Muči pak muči, zelvica,
Tak su ti mene vodili,

Pak sam ti dobra děčkala:
Devetim zetim punica,
Devetim snaam svekrvica,
Pod sáku snáu mladi sin,
Pod najmlášu mlada či;
Za nu se biju Biščani
I sã rvacka göspoda.“

4.

Łubila sam tri godine švalera,
Nit znala tvoja majka nit moja;
Nit je ználu vedro nebo nad nami,

Nit je znala crna zemļa pod nami.
U bašči je pojsteljica prestřta,
Nã ni mi je mã draga zaspala.

Židčke.

5.

Duga niva vuz luge zelene,
Pó ni rasla šeñica belica;
Nu mi žela gizdava divojka
Zlatim srpom z belimi rukami.
Kaj nažêla, to koñičkom dala:
„Jêjte, pijte, moga braca koñci!

Zutra vam je dalku putovati:
Čez tri poļa, poļa su široka;
Čez tri gore, gore su visoke;
Čez tri luga, lugi su zeleni;
Čez tri mosta, mosti su kovani;
Čez tri sêla, sêla su vesela.“

6.

Duga niva — úda gospodiña.
Mila majka, ja bi obêdvala!
Te su druge davno obêdvale,

Obêdvale i mene su zvale.
Ja sam rekla, da sam obêdvala,
A ja tužna ni vidila nisam.

Špajsne.

7.

Vidil zájca da se rani,
Pomet mu je malu zrela,
Dugi zubi i mustači
Koder da bi rođak z mačkom.
Mene řti potiraše,
Olovo me brzi zruši,
Mene jagar itro primļe,

Itro z menu doma teče
Pak me sláči do gologa,
Da je mene sram samoga.
Slanínu mi rebra maže
Pak me bliže k ognu kaže,
Da se pótim od sê muke,
A sekači nože bruse,

Pak me nosi bele dvore,
 Bele dvore — prve stole,
 Gde se zâ me z noži bore;
 Kaj mekoga, to poješe,
 Kaj trdoga, to itaše.

I ti drugi moji zajci,
 Ja vam dajem sem na znahe,
 Da se bojte svekle noći
 I puškine jake moći!

8.

Stara baba, stari ded,
 Išli jesu ajde mlet.
 Baba v grabu — ded na babu;

Baba cvili — ded pripili;
 Baba juca — ded prituca;
 Baba rže — ded još mrže!

Ditêće.

9.

Sijaj, sijaj, sunčeece,
 Na pisani jajčeece!
 Gdoj te je pisal?
 Kokoreva dèklica.
 Š čem te je pisal?
 Z mâčkinu câpicu.
 Gde je ona capica?
 Na policu smo ju vrgli.
 Gde je ona polica?
 Na ognju je zgirêla.
 Gde je oni ogañ?
 Voda ga je potipila.
 Gde je ona voda?
 Po jarku je pretekla.
 Gde je on jarak?
 Travica ga zarasla.
 Gde je ona travica?

Koñci su ju pojeli.
 Gde su oni koñci?
 Otišli su na Ročicu
 Po divojčicu.
 Gde je ona divojčica?
 Žito žeñe.
 Gde je oni žito?
 Golubi su ga pozibali.
 Gde su oni golubi?
 Na živicu su seli.
 Gde je ona živica?
 Sekira ju je posèkla.
 Gde je ona sekira?
 Pretekla je kuvaču.
 Kuj, kuj, moj kovač,
 Dam ti skute i kolač!

10.

Kravari žabutari,
 Žaba vam se vali
 Na popovi rali.
 Ki prvi doteče,

On si žabu ispeče.
 Golotići golu tele oglobali,
 Sami sebi prste prigrizali.

11.

Tancala bi, al ne mogu,
 Potrla mi mama nogu.
 Lepa moja bela či,

De su gusli, tu si ti,
 De je mèkla, tu te ni!

12.

Hopa jopa do zorje,
Sve me noge nabo!e!

Derite se, čizme moje,
Još su doma dvoje troje.

13.

Peni peni penica
I bobova zenica,
Škiļu miļu mili brat,
Pozivač, potikáč,

Pozovi mene na kotač.
Vrabac pabac,
Širiputi — biniputi
Biškup!

14.

Kukuriku!
Prestri mi plátu,

Daj mi kukuruze!

15.

Tancali su Vlašići
Po zeleni dražici!
Med nimi je Dorka,
Prelepa divojka.
Odi Dore na svet bor,

Tam ćeš najti lepi dvor,
Na tim dvoru kitica,
Na kitici tičica popeva —
Sèga leta zèva.

16.

Lepa moja mamica,
Lepo mi se vidi:

Jedno oko éoravo,
Drugo niš ne vidi.

17.

Pante — pante ružica,
Zakaj sam te rânila,
Čez plote skakala,
Druge cucke branila.
Cincele — pincele,

Malagaća bogatelju,
Smuku, luku,
Daj ga piti,
Daj ga nutar,
Daj ga van.

18.

Ustani se, sinko, Jakope!
Ne mrem se, majko, justati,
Vile mi srce vadile!
Povej, sinko, koje su bile,
Koje su srce vadile?
Prva si bila ti, majko,

Druga je bila sestrica,
Trejta je bila ljubá ma.
Tebi éu, majko, jöprostiti,
Tebi éu, sestrice, glavu odseći,
Ljubu éu sežgati — sežgati!

19.

Grličica grči
 Na popovi krči:
 Daj mi, Petar, palicu,
 Da ubijem grlicu!
 Nemoj grle ubiti,
 Grla tebi soli da!
 Ja soli maci dam,
 Maca meni capu da;
 Ja capu caru dam,

Car meni sablu da;
 Ja sablu popu dam,
 Pop meni knjigu da;
 Ja knjigu Bogu dam,
 Bog meni sreću da;
 Ja sreću mami dam,
 Mama meni cieu dâ,
 Ja cieu pocicam — cie!

20.

Cukete — penkete, cuketene,
 Abele, fabele,

Domištraus, štraus,
 Svrši naus.

21.

U ime oca
 Primi dva kolca,

Udri si po materi
 I po ocu di kraja konca.

22.

Tepi, tepi masalce,
 Petar ide z bûčieiu,
 Mi bi mu ga dali,
 Da bi tÛlu na grudice (jagalce);

Sirim skuta, skupa maslu.
 Mama žgance kuva,
 Masla nima —
 Slaninu začiña.

23.

Išle po putu,
 Našle su bokca,
 Dal jim je rušak,

Sele su na studen kamen,
 Pomrle su od glada —
 Bog ji je primio.

*

Zvanica.

Brate, Bog te živi! Daj ti Bog temnu šeiicu zvr'a rodnu! Daj ti Bog devet sinov ožeñiti, a devet čer vudati; ne dal ti Bog poznati prÛtela ni gosta, a "daj ti Bog pri kući sÛga zadosta! (Tak napijaju vu Dimagoviću,¹ a pri nas ovak:) — Zâ 'n mÛr, gde je Bog bil; zâ 'n stan, gde je Kristuš stal! — Ti nevoñni grešnik, gde si ti bil, kad sam ja za te žuki per (pelin) pil! Mi smo gosponovi, gospon je naš; mi bi radi biti, da bi nam moglu biti. Marije sin,

¹ Dimagović = Domagović, selo između Jastrebarske i Karlovca.

daj nam skupa biti i v diki nebeski prebivati. Kad zajdemu diku nebesku, unda nas naj sî vragi v rit pišu.

Priče.

1. Jen grof je dal zazidati *Marka Kraļevića*; dok je bil zazidan, ránila ga négva dèkla podmučèc èz jenu škuļu, a bil je dvajset let zazidan. Grof se zavadiril z jenim drugim grofom i rekal je: „Da mi je Marko Kraļević, un bi meni pomogal!“ — mislil je, da je več mfl. Unda je dèkla rekla, da je Marko još živ. Unda je grof rekal, da ga naj dipelâ, da ga bu ránil četiri leta, da bu jaki nazâd kak je bil. Kad je dèšal van, bil je sâ zarâšen, da ga nî bilu poznati; lâsi je èmil velike, da se mogal ž nîmi pokriti. Unda mu je grof rekal: „Ja sam mislil, da nisi živ! Gdôj te ránil?“ — „Bog; ali me slâbu ránil! Znaš, da ja marem pojesti po 50 funti mesa, kad me vôļa!“ Grof je rekal, da èe ga raniti, dok bu živ. Kad je minâlu dve leta, vil je suvi drenak debel kak ruka, ali još nî bil za posal; kad je minâlu četiri leta, zêl je kaman i z rukami ga zdrebil. Unda je išal na grofa i nadjačal ga je; — cucke velike mu podavil, prijel je za glavu i istrgnal ju je; grof mu je dal ruku, da se ž nîm zdravi, a un je prijel ruku i istrgnal ju je.

2. *Kraļević Marko* išal je na Musana, ki je bil najjači kralj. Musan je èmil izu v šumi i Marko Kraļević našal ga je pod râstom; un je spal i dijâl, da se kitje treslu. Unda je Marko Kraļević prijel za perčinu dva centa tešku i itil na Musana, ali Musan nî ni èul, nek je sâmu z glavû meknal, kak da ga muva grîznala. Unda je Musanka išla k svemu kralju, pak ju je pital Marko Kraļević: „Kam ideš?“ a una je odgovorila: „Idem k svoji kući.“ Unda ju je Marko Kraļević pograbil, da ju bu šundral, i od jutra, kad je sunce isajâlû, di devete vure večer, kad je sunce zaajâlû, su se motali. Musanka je imêla devet sŕce, a jeni se sâmu gibâlû. Una je več ládala Marka Kraļevića, i unda su vile dale Marku meč, da ju prebojde, i prebol ju je. Musana nî mogal Marko obladati.

3. *Marko Kraļević* (neki velidu: Matija) posvadiril se z Musu Vrbanusu i držali su se dvajset i četiri vure, da nisu jeli ni pili. Unda je počel Musa Vrbanusa Marka ladâti; unda je Marku rekla négva sestra vila: „Marko Kraļević, ne znaš, na kê te nègi čižma žuļi?“ Unda se zmislil na nož, da mu je nutri vu čižmi; zvadil je nož i zaklal ga. Kad ga resparal, vidil je, da se v Musi Vrbanusi sâmu jeni sŕce gibalu, a dva su još mirèvala. Marko Kraļević je unda prestal vojevati.

4. Za Marka Kralevića se misli da je živil pred *Mariju Tereziju*, a za nu su pripovedali stari ljudi da boļe pravice ni bilu nit je bu, nek je bila za Marije Terezije.

5. Pripovedadu, da su na Gredišu (nad Predinsku Drāgu) *Grki* zidali grad, pak kaj su po denu sezidali, to jim je vrag po noći odnesal Pod-Lipovac i tak su morali grad tam zidati; još denas stijidu zidine. Za Grka velidu da je bil tak velik, da je z jenū negū stal na jen breg, a z drugu na drugi, pak da je Veliki Dragi vođu pil. Tak pripovedaju i za Marka Kralevića.

6. Neki stari ljudi znaju i za *Mikulu Šubića*, kak je bil pri „Sigaretu“. — Mlāji ljudi ne znaju niš, kak je negda bilu, zlak će su škōli čuli.

Pripovijetke o životinjama.

1. *Vuk, lisica i zājac*. Vuk, lisica i zājac išli su krčevinu kopat. Imeli su jen lonac meda. Unda se lisica ozivala: „Čkōj — čkōj — le — stlic, pak me na kumstvō zèveju.“ A vuk ji reče: „Pak ēdi!“ Unda je lisica išla, a kad je nazād dēšla, pital ju je vuk: „Strina, kak mu je ime?“ — „Pričetak!“ odgovori lisica. Unda su išli još kopat; bliže poldan lisica se pak ozivala: „Čkōj — čkōj — le stlic, pak me zèveju.“ Vuk ji je rekal, da ide; unda je una išla i mēđ jela kak i prēdi. Kad je dēšla, pital ju vuk: „Kak se zève?“ a lisica reče: „Isrēdak!“ (kad je sredinu pojēla). Pāk su kopali, pāk se lisica ozivala: „Čkōj — čkōj — le stlic, pak me zèveju“, a vuk ji veli, da sāmū ide pak da se pāši; unda je pak otišla. Kad je dēšla nazād, pital ju je vuk: „Kak mu je ime?“ „Zglōbak“, reče lisica, kad je lonac izglobala i ni bilu više meda. Pōkle je vuk rekal: „Ajd, idemo si tri!“ Kad su dēšli k loncu, nisu našli niš meda. Pīta jen drugiga: „Gdōj-e pojel?“ Ali se lisica ni tēla izdati, nek je rekla: „Idemo mi, stlic, na prisuje spat, pak kemu se bu med iz riti emeril, un ga je pojel.“ Unda je vuk i zajac zaspal, a lisica se posrāla, pak je zajcu rit zamazala; unda je vuka prebujdila: „Stlic, stlic, zajac je pojel med!“ Unda zajac skēči i pričme bežati, a vuk i lisica za nim. Ditēkli su di jenega plota i zājac je tel med pristice, ali ni mogal, a unda mu je vuk odgrizal rep i denas ga još nima.

2. *Vuk i lisica*. Bil je pir. Dēšal je vuk i lisica, da si buju rāne pribavili; vuk bu išal v štalū, a lisica v kūrñak. Unda reče lisica vuku: „Ja znam kaj, stlic, vi zajdete v štalū, unda bu blagu ručalu, unda buju si svati izašli is iže, a ja bum pobrala, kaj bu na stelu.“ Unda je vuk zašal v štalū, a blagu je pričelu ručati, a kad su svati

to čuli, unda su si izašli i vuka nagañali i tukli. Lisica je zašla na stel pak jim je sè pobrala i pojèla. Unda su bežali nazàd i lisica je prèсила vuka, da ju nèsi. Kad je bila lisica na vuku, unda je popevala: „Kak zdravi betežniga nèsi“ — tak di tréjtiga. Unda pita vuk lisicu: „Kà je to?“ a lisica reče: „Nikaj — nikaj, — señà mi se!“ Unda je pak popevala: „Kak zdravi betežniga nèsi“ (di tréjtiga); unda su dèšli di ràsta i vuk je itil lisicu v ràst i unda su se rezišli i više nisu prèteli.

3. *Zájac i lisica.* Zájac i lisica su putovali. Nèsla žena punu košàru žèmlji; unda reče lisica zajcu: „Ti lezi pak se napravi kak mrtav, a ja bum pobrala žèmlje, pak bum dost imèli.“ Zajac lèže, a baba je tèla zájca zéti i kad se una prigñala, lisica je sè žèmlje pobrala. Zajac je vušal i lisica je vušla žèmljami. Unda su išli dèle i dèšli di vodè; reče zajac lisici: „Viš, kakov je uni sir! (a bil je mesac vu vodi). Tèkni ti rep vòdu pak ga buš van zlékla!“ Unda lisica tèkne rep vodu, a zajac ji reče: „Dugu càjta moraš podržati!“ Unda se rep zamrzal, a zajac ji veli: „Potřpi di pritèlica, dok se stipi, pak dojdí, bum jeli žèmlje!“

Šalive pripovijetke. Šale.

Mužikaši su znali sikakve uncematarije pripovedati i špajsati se; tak su znali pripovedati:

1. Jen je čovek štrik plel, da ide v nebu. Kad je već blizu neba lèšal, unda mu je štrik puknal, a on je òpal vu govna; unda nì mogal nikam; unda si je išal po mòjtiku i lopatu, da se otkopa.

2. Išli su vini pridavat Krañci, pak su dvoje vini dipèjali, — jèni zločesti za „lapce“ i jèni „tista“ za gòspodu. Ko je bilu za lapce, pòjstili su na jen cekin, a za gòspodu na tri cekine. Unda su se pogajàli. Trgòvac je dinèsal lopatu, a lopata je bila kak vèslu; na opàti je kakti vini dipèjal; unda je lopatu vudril z ruku, da se màm obrnàla. Kad su se pògidili, unda su metalí cekine (kràjcare); unda e pak lopatu vudril, da pokaže, kak je vini dobri — i van vušal, pak nazàd dilètil. — I tak su mužikaši sikakve uncematarije delali. Čudaput su znali pripovedati ovu špàjsnu pripovetku:

3. Pisal je Šèreg-bèreg svému sinu Mustafanu, da ima dojtí z jutra za ràn — okolu pòldàn — pò 'ni glatki cesti, gde je trñe di kilèn, i blatí di glèžña. Unda su stignali slugi jèniga gòspòna na srabljivi zobili jášec i pita jen: „Gòspòne, jesu li stignali ali videli mè sluge — uncematove sluge; štalú su mi krali, koña potkopali, dva rifa nasla, a tri lonce sukna krali. — Aje — aje, muž repu sèja za

vugarke se kara. da mu gdôj buč ne pokrade; aje — aje, pobirajmu aje, pak idemu daje.

4. Išli su dva čoveka (Jure Facana otac i moj ded) iz Siska i dèšli su na Stupniak, zašli k bertašu i rekli: „Bertaš, bertaš, imate kaj za jesti?“ — „Nima, nek oko vam kaj pripravim“, i pričme nabrajati, kaj sè mare pripraviti. Unda reče Facân: „Dajte nam žgânac skuvajte!“ Unda je pital bertâš: „Za kuliku?“ a Facân je rekal: „Drajunder šterc — cvajunder šmoļc!“ Unda bertaš skuva v kotlû žgance i kad je biļu kuvani, nèsil je zdèlu za zdèlu. Kad već nisu mogli jesti, rekal je bertaš: „Jèjte — jèjte, još ji ima!“ — „Ne maremu više!“ Ali bertaš je iskal, da mu platiju pet rajnčki, tri za mèļu, a dva za začin i sol. Unda si je mislil Facan: „Kad moram platiti, bum si ja zèl žgance“ — i nametal je pune bisage. Kad je bil blizu svê iže, vidila ga ñegva mala curica i zaviknala: „Ide Poma (Toma), ide Poma, nesidu pune bisage žgancev!“ Unda je Facan dete preklel: „Dal te i stvoril, gdôj ti je povedal, da ja pune bisage žgancèv nesim?!“

5. Kad se jen gospon vozzil, respalu mu se kolu. Dojde cigân i pital je, kaj-e to. Gospon je rekal: „Velika šteta!“ — „Kakva šteta?“ rekal je cigan, „zaparadikati ràstivu v brestivu, okolu bukovu, pak je kolu gotovo!“ Unda je gospon rekal: „Pak daj napravi!“ a cigan: „Ne ja, ne, — za pèt rân boži, nek un, kî zna!“

6. Pozval sudac Trpûtac tri čoveka, pak ji je pital, kak se zèveju. Najprèdi je jen, kî se zval Janko, rekal: „Ja sam Janko Zgubidanko, zgora Reke malu niže ispod ruške.“ Kad je pital Mustafu (to je prezime), rekal je: „Ja sam Vritnižica iz Vivojdine“; a tréjti — Falica — je rekal: „Ja sam Serivurda iz Bobovice.“ Sî tri su rèkli, da buju dèšli na poziv, kad ji bu sudac pozval, ali nisu nigđâr pozivnice dèbili.

7. Jemput je jen bajsar na piru otišal za ižu i našal za ižu jen zmrznut drek kak klasúnac; unda ga istesal s kustûru na četiri strani i dinèsal ga fižu med svate pak je rekal: „Ej, gdôj pogidi, kakvu je ovu drèvu, dibî nekaj!“ Unda su sî po redu pogajali; sâki je zèl v ruku i oglédal i ničer nî mogal pogiditi. Kad je gdôj rekal: „Je rastèvu!“ ali: „Je bukovu!“ ali kajgod, unda je bajsar za sâkim rekal: „Je drek! — je drek!“ Unda se pričelu tipiti, pak je smrdèlu, pak su unda stèprv prepoznali i vidili, da jim je bajsar prav povedal.

8. *Tri laži i tri istine.* Slep je zâjca pokazal, šepavi ga lovil, a goli ga v nâdra spravil — to su tri laži. — Gde su čèle, tu je med. gde su mlàke, tu je led, gde su snèe, tu je . . .

9. *Vlaška molitva.*

Oče naš, koji jesi na nebesi. Petrići, Pavlići,
 Naš je Bog povisók, Kićevići detići. Amen.
 Mi smo nemu ponizók.

Križaju se: Vu ime šeta — sim blažeta — kućina kapa — kukure. Amen.

Zagonetke.

1. Kàj-e to: Tri babe šest pet? (Tri babe imaju šest pet). — 2. Kuliku ima polpeta koza prkļev? (Tuliku, kuliku polpeti kozal). — 3. Kuliku je trideset jaki, pedeset spometni, a sto bedâsti? (Jen vu 30. letu je jaki, vu 50. spometni, a kad je star 100 let, unda je bedast). — 4. Kàj-e to: Kad ide pòle, unda šumu rège okrene, a kad ide s poļa, unda pòle? (Plug). — 5. Puna škola dijakov, a odnikud vrat? (Buča i kišice). — 6. Puni rešeti iļešņakov, sàmu jen èri med nìmi? (Mesac i zvezde). — 7. Kaj ide v cirkvu na glavi? (Cvek). — 8. Šum šumì, grm grmi, bela gospâ van gledì? (Melin). — 9. Na zemļi je drevu, na drevu voda, na vodi kaman, na kamanu železdi, na železdu mesi? (Brus).

Ľepota prirode i ļudi.

Sàki Prigorac veli, da je ñeguv kraj ñep. Kad pogledì z jenega kraja na drugi, vidi same brežanke, a med rebrì drage, po brežanķi i po rebrì trše kak da bi š češļim počesani, a drage zasějane s kukurìzu i žitim; sàku mestànec je obdèlani. Po brežanķi màm pod gorù med brègi vidiju se iže i èrdaki, a malu dèle od iž — isi. Takov kraj se Prigorecu dipàda i dràgu mu je, èe ki strański fàli ñegov kraj.

Prigorecu je ñep svèkal dan i svekla noć, kad je mesečina. „Dragu suncece je sinàlu“, veli Prigorac, kad sunce zasijà na pritèliće ali pòkle gedine. Ľepu je nebu, kad mesac sijà i zvezde treperidu; naj-ļevše je to viditi po zimi za vedre nèci; unda zna Prigorac reći, da je vèdri kak ribje oku. Ľepe su Prigorecu i rožice po poļu i sno-koša, kad se šarenidu: bele, žute, plave i krvave, kad ji je čũda skup. — Sàd na drèvu i gróže v tršu i velika gusta šuma i stàne čisti i pobeleni i zelena trava, debelu i čisti blagu — sè je to Prigorecu ñepu.

Čovek prevelik i premal Prigorecu ni ñep, nek tak sredñe višine; èe takov čovek ima ñep obraz, ñepe oči i nos i ñepe ļasi, unda bu

sâki rekal, da je lep. Će ĉovek zna spometni divaniti i ĉe ne govori morskê reĉi i ĉe je drugaĉ lep, unda velidu, da je fañ ĉovek. Mlâji muži i skèri sî deĉki gledidu da buju fañ, zâti se sâki dan mijedu i poĉešedu, a kî ima, zafrĉe si i mustáće, a na nedelju i svetak zbkše ĉizme ali štrfêline. Prigorci drŹidu više sê v rédu nek Polĉi (Draganiĉaki i Dimagoviĉanci), — űim se špôtaju, da su zamâzanci. Ćura i žena je ľepa — fañ kak i muški, ĉe je bela i rumena i tenka v pásu i ĉe zna drêbni editi i ĉe se zna ľepu ladati. Na oprávu pazidu više nek muški, a mêšna opráva mora biti bela i ĉista. — Stariji ľudi i žene nisu tak gizdavi, uni se ne ĉešedu i ne šišĉaju tuliku kak mladi.

Vjerovaña.

Postanak i opstanak svijeta.

Zemľu, sunce, mesac, zvezde, gore, kamañe, morje, travu i živine je Bog stvoril. Tak ĉujeđu Prigorci na prêdiki, zâti niĉer ne misli drugâĉ nek ĉuje v cirkvi; to sê Bog ravnâ. Kâj-e pod zemľu, s tem si niĉer glavu ne tere, a geri, gde je sunce, mesac i zvezde — to je sê nebu, gde je dragi Bog. Neki misľidu, da se nebu — tam dáľku dáľku ditiĉe zemľe. Kad je pomrkľina sunca ali mesaca — to Bog dá tak, a kad strele pucaju i kad grmi, unda neki misľidu, da se sveti Ilija vojzi po nebu. Za strelu velidu da je jena ognena, a jena vodêna; od ognene stáñe giri, a od vodêne ne. I ľude je Bog stveril, i veliju, da su prêdi bili ľudi veći i jaĉi.

Kakove snage ima u svijetu.

Će mesac na kega sijâ po nići, kad spî, veliju, da mare postati meseĉňak, pak mare sikud iti — i po krevu, da ne opáde. Jemput, kad je tak mesac sveľlil ĉez okni na pojsteľu, na kê je moj brat spal, unda se najemput stal i oblekal se i sêľ za stêľ; unda su rekli, da je mesac kriv, kaj se tak stal.

Okolu pòľnêći se ľudi najviše bojidu, unda duvi idedu, unda je űiuva jakost.

Neki ľudi velidu, da su negda i živine imele svêga kraľa, ali niĉer ne zna, kakov je to bil kraľ.

Za gideñaka misľiju da ga ne smê niĉer ni diteknâti; ĉe bi se ga gdôj sámu ditêknal, mâm bi zafuĉkal i mâm bi oglunâl, kî bi ga ĉul; zâti ga se bojidu i deca biŹidu od ñega, kad ga vidiju.

Kad jâku lisíĉe a niš ne grmi, velidu, da to škodi irêjem i iľešňikom, unda su rešasti (prazni).

Ris. Moj pokôni čáca — svèklost jim nebeska naj svèkli — znali su čudaput pripovedati, kak je neki Oslaković išal v „ris“. Bil je kvâterni éedan, pak je išal čakot zâjca na večer. Dèšal na svè mesti i sèl se, a za kratak cajt skèči zâjac pred néga; un namèri — puška pukne — niš — zâjac je málu poskakal pred ním i otišal. Unda je za kratak cajt dèšla lisica; un pukne — niš; lisica kak i zâjac; unda su diajale sikakve zveri jena za drugu: vuk, srna, jelen, medved, devjâ sviňa — a un od strâa nî puceal nek je sâmu strépil i dítal kak šiba na vodi. Dok je un tak strépil i gledal, kakve to zveri diajaju, sèklu je i dreckálu nekaj po šumi, kak da jèzeri i jèzeri ludi óce sù šumu poseći i zdreckati, i kad je prestálu, unda je un nekak stal bežati dimôv. Kad je dèšal dimôv, drugi dan su mu sî lâsi od velikega strâa spuznali i spali. — Pokôni čáca pripovedali su, da jim je to sam Oslaković pripovedal i pokazal glavu prez lâsi.

Kakvu snagu imadu neki ludi.

Ludi za života. *Cèprnice* maredu napraviti, da krava nima mleka; i *ceprňaki* maredu sikaj napraviti. Peru Tušin v Bregani napravil je svoji ženi, kâ ga ostâvila, da su ju živu miši grizli i ničer ju nî mogal obraniti ód ní; pòkle je i mrla od tega. — Dok sam ja bil još mal, diájal je k naši iži neki Baribâk, Gorjan (iz gorè), pak je pripovedal, kad je pèc pri nas delal, da mare i un napraviti, da čoveka miši, vuši i druga nesnaga grize. Pripovedal je, da mare mužu i ženi naškoditi. Kad ídedu na porúku, un sâmu vrže nekakvu drevu na put, pak će mlada prekorači prek dreva, unda ji muž ne mare niš; a mare napraviti, kak óce dugu: na pol leta, na leti dan i duže. Peršan Rožičev nî mogal više od pol leta niš, pak je mislil, la mu je nèčer to napravil. Un, kî mare tak napraviti, ne povéda nikimu, kak se to napravi. Velídu, da takvi ludi ima i denas, kî nareju tak napraviti, če jim se gdôj kaj zamèri.

Cèprnice ludi poznaju. Stare babe mrskèga nabrániga obraza držídu udi za *cèprnice*. Moj stric Mikula pripovedal mi je: Jemput sam šal iz Jastrebarske po ničí oko jedinajste vure i dèšal sam pod Lozicu pak sam vidil na mostu *cèprnice* pri ogúu; imèle su kak kolu od rte šepukovine, a poznal sam ji, — bila je Ciglareva mati i úejina sestra. Unda su mi govorile: „Ète, ète, ne bojte se niš“; a bilu ji e još, ke nisam poznal. Une su me tèle po jarku pèlati, ali nis tel ti, a tak sam nekak mimu ní prešal. Jemput su — pripovedal mi e dèle — Rubiniću iz Kupečke Drage rekle negdi v Brecu: „Znal

bi ti, gde bi bil, da nimaš te pavérke (luže)!" Kî puši, néga se bojiđu ceprńice; nĕmu ne ée ni pašâ vera nikaj. — Pokôňiga Lisaka Janka odnesle su ceprńice ée vu Kâl i dĕšal je sâ stren nazâd.

Bil je jen meštar, a suv kak trta; ĕmil je kalfu. Kalfa ga pital, zâkaj je tak suv, a un mu je rekal, da mu je žena ceprńica i da na nĕm sâku večer jaše na Klek; ĩti vuzde na néga, a on postane koň. Unda mu je kalfa rekal, da pujsti néga mesti sebe spât. Unda je dĕšla žena i ĩtila na néga vòjke, i mâm je postal koň, i una je odjâala na nĕm na Klek. Kad se na Kleku dost naigrala z drugimi ceprńicami i kad je tĕla da ide nazâd, ĩtil je un nâ ñu vòjke, i una je postala koň, pak je sad un nâ ñi dijaal dimòv. Una je imĕla potkòve na ruka i na nĕga, pak ju je bilu sram izâjti med lude; unda ji je povadil potkove, i više ñi nigdâr bila ceprńica.

Ceprńice ne maređu zĕti kravi sĕ mleku, nek samu naprâvidu, da niš ne volâ; ñi moći sira napraviti i nima mleku vřna.

Ée se vididu gde na križani cãne i lupine od jâjac i ée je blizu ognĕše, unda su akurât bile tu ceprńice. Ceprńice se najrâje skupladu gde na križani, zâti se ludi bojiđu, ée moraju po nići éez križanie ĩti. Velidu, da ceprńice jašidu i na Klek na mèkli.

Sâki *dijâk*, ki je bil vu dvanajsti dijački školi, mare tuču napraviti; zâti ludi mislidu, da i *popi* deladu tuču. Ľetos je (20./7. 1898.) potukla tuča Prigorce, pak su ludi vâle rekli, da ju je napravil prebanuš R . . . , ki je moral otijti iz Svete Jâne.

Ludi po smrti. Kad ceprńica ali ceprńiak mrĕ, i unda su ceprńiaki kak i prĕdi, ali *vukudlakĕ*. Kĕ se zamĕknal, veli, da je bil tam na drugim svetu, ali niš ne ée povĕdati, kak je tam. Tak je jenemu Dilańskimu žena mrla pred jeni tri Ľeta, pak je molil, da mu ju Bog da viditi; unda je una dĕšla po nići i lĕgla kraj néga i rekla mu je: „Ti se tĕga ne vŭći, da bi ti mene rad viditi; ja moram nazâd mreti, a to mi bú teška smrt!“ Unda je otišla od néga. — Jen Šebećić na Volavju zĕl je drugu ženu, dok mu je prava još živila, a unda je pòkle mřla; kad se venćal z unò, tĕla ju je jemput zaklâti v cirkvi, a nićer ju ñi vidil nek ona; diâjala je i sâki večer, pak su ju, velidu, i drugi vidili. — Kad je mřl Frlân v Dragi, unda su ludi pripovedali, da sâku noć diâja; pripovedali su, da je jemput i sveću sòbu nĕsil.

Stvorovi kao ludi.

Za *vile* pripovedadu da su prĕtelice ludem i da nikimu niš ne éedu. Nògi ludi su vile vidili. Moj pokôňi ćaća znali su ĕudaput

pripovedati, da su vidili vile, kad su bili na paši z vóli; pripovedali su, da je vila sà — sà bela kak sneg, a ĩepa — ĩepa i da ima velike lãsi, ke ji visidu po pleći. I moj stric Mikula veli, da je vidil vile; bil je — veli — na paši z vóli i vòli su lègli, a un i stric Jòska (ki je mřl) zaspali su kraj vóli. Unda se jen vol brenal, pak su se prèbujđili i vidili dve vile, bele kak sneg z resćesanimi lasi, i ćuli su i vidili, kak su vòli potreptale i rekle: „Marva počiva, a spaije spavaju!“

Stare žene znaju i za *rejenčce*, ke su sudile mãm, kad se dete nãredilu, kakvu bu živjeće imèlu nã 'vim svetu, ali nićer ne zna, da ji je gđoj vidil.

Još znaju Prigorcei i za maliga dečka od jeni 3—4 ĩeta, a veliju, da je to *tentacija* ali *beštija* — *vražić*. Nèga se ćovek dibãvi, ok stiji gde pod strøševinu ali na križańi, a diãja k ùnim, ki se ne znaju prekrižiti i Boga moliti; s pravim ćovekum ne mare niš imèti. Veli stric Mikula, da je takviga vražićka vidil stric Jòska (ki je mřl), kad je išal jemput po nići v štalu, pak je vražićak skèčil i' štale, a èmil je zelene pantalone i kaput i na tri vugle škrãćic; neki Ćavlović — veli stric Mikula — navèk je èmil takviga vražićka.

Najviše se itak pri nas ćuje pripovedati od *međivanćicev*. Međivanćici su mala deca, ka su prez krsta mřla, pak su ji zakopali gdegod; međivanćici su i fòti, kè su matere zadavile i zakopale. Međivanćici imaju ćirèpce na glavi (kak riģle) i krićidu sãmu po nići ovak: ćaća — mama, ćaća — mama — jaj — jaj — jaj — jaj . . . i kegagod najdedu od svè famèlije, mãm ga sèga rezdrãpľedu, a drugim, ki nisu iz ñiuve famèlije, ne ćeju niš. — Će gđoj iz famèlije stigne međivanćica, unda mu ĩti kaj od prãteži, da se oku ñè zabavi, dok vũjde. Međivanćici krićidu najviše, kad su mladi kvatri, međ jedinajstu vũru pred polnèci i jednu vũru po polnèci. Moj pokòni ćaća znali su povedãti, da su ji vidili jemput v zdeneũ pot ĩžu, a bilu ji je jeni petnajst, pak je išal jen za drugim kak da bi rãce, a sãki je èmil na glavi riģlicu. — Spometnèji ĩudi velidu lanas, da ni nikakvi međivanćicev, nek da se to mãčke deredu. Dènas plašidu sãmu decu z međivanćici.

Kovać Koren i smrt. Išal je Koren v třše i nabral gróza i napravil je mošt pak ga vřgal vu baril. Unda je stignal negdi na putu suvu ženu — Smrt i stal je ž ñu rezgovarjati; una ga pitala, kaj ñesi, a un ji je rekal. Unda je rekal Koren ñi: „Ćul sam, da ti nareš sikam ćez lũkńicu, ali ja ti ne verujem, nek će zajdeš ozgor ćez lũkńicu vu baril.“ Unda je Smrt zašla nutar, a un je brže za-

trdil baril pak ga dinesal dimôv i obesil ga je v dimňak i tu je Smrt visila tri dana i ničer ni míral. Pòkle je Bog poslal jenega, a unda drugiga vruga po Korena, da ga odneseju, ali ga nisu mogli. Unda su dèšli tri. Un je baš drva cépal na drvucêpu pak jim je rekal, da vržedu tam, gde je drevu reskelil, svê prste, da mu pomaredu reskeliti. Kad su vrgli prste nutar, un je izvadil šiku, a uni su se tak za prste lóvili i nisu mogli nikam, a Koren ji je unda fest natukal. — Pòkle je Koren tel vu pèkal, a sveti Petar je rekal, da ga ne pùjstiju; vrugi su iznutra držali vrata tak čvrsti, da su jim prsti izišli na drugu stran čez vrata, a Koren jim je prste podvrnâl i zakoval. Unda je Bog angela poslal po Korena; angel je dèšal i otpèlal ga i tël je ž ním v pèkal. Kad su vrugi čuli, gdoj ide, unda su pak potprli z rukami vrata tak, da su jim prsti prèdrli čez vrata, a Koren ji je zakoval. Unda je prèsil svetiga Petra, da mu dipujsti, da se nalúkne malu v diku nebesku; Petar mu je depujstil, a un je skèčil v diku nebesku i nî se više vrnâl.

Nemani i nakaze.

Negda su plašili još decu s *rzu*; „rza bi te!“ — rekli su kêmu ditètu. Za rzu velidu da živi v grmľu — najviše v bregê pri ísi, a znala je dojtí i na prag ot ísa pak je sidèla nà ním; i pod lãjte je znala zãjtí. Nacek Facániv (Grdiša-Pačić) veli, da ju je neguv otac moral jemput nisítí. Rza je kak škôpac ali jánac, a ne ée nikimu niš; una ide sãmu po niéi, a znali su ju i cucki nagãnãti.

Za *gúša* velidu da je velik i dug kak kãča i da ima glavu kak cucak. Gúš krave cíca v šumi; sè četiri nège oplete kravi pak ju unda pocíca.

Kužíja keľe blagu. Kad javče, unda je bôľa, nek kad ne javče.

Drugi svijet.

Kad čovek mrè, unda negva duša otíjde gèri v nèbu v diku nebesku, ali vu purgatorij ali v pèkal. V diki nebeski čovek nigdâr niš ne dèla nití se ne mûči, nek se navèk sãmu veseli. Velidu neki, da v diki nebeski navek igradu i kega je vòľa, mare i tancati. V diki nebeski se zestãneju sí, kí su iz jène famèlje i navèk su skup; ničer se ne mora skrbetí za niš, a ľepu je ľepu, kak nigdâr nit je bilu nití bu gda nã 'vim svetu.

Od svéga pokódniga éacé čul sam višeput pripovedati, kak su vidili otprti nebu. Jemput su po niéi izašli van i kad su dèšli čez vrata pret ížu, nèbu se najemput otprlu i mãm zaprlu. To su éacã višeput

pripovedali i rekli su, da je bilu nebu lepu i nikaj na svetu ne mare biti levšiga od neba. Prèdi nek su mřli — bilu je po ničì na pritèlièe oko èetrte vure po pôlnèci — najemput su iskàli van i kad su ji otpeřali pret ižu, pogledali su v nebu i màm su prièeli miràti i brže su ji otpeřali fižu i kad su ji vrgli na pøjsteļu, već su bili mrtvi. Unda su řudi rekli, da jim se je pak nebu òtprlu, kad se tak baš pripetilu; mi drugi nismu niš vidili, da bi se otrprlu.

Vu purgatorij dojdeju uni řudi, ki nisu jaku grešni, pak nisu zaslužili ðike nebeske, nek moraju tam èakati, dok jim se Bog ne smilòje; za ni se moraju svete meše služiti. Vu pèkal dojdeju, ki su jaku grešni, i tam se navèk navèk muèidu i peèedu sè di sudnèga dana. Vu peklù navèk girì ogañ.

Gatañe.

Po prirodnim pojavima. Kad je nebu krvavu, bù burje i gèdine. — Kad je slamica ozgor od gorè pak sè di Kàrlovca, bù lepu vreme; èe oblak prejde prek turña, bù gèdine. — Èe je kolubar okolu mesaca, bù vetra; èe mesac okrene vamp ðeli, bù gèdine; i èe jen rog visi ðeli, i unda bu gèdine; èe je rog malu pritřknen, unda bu sřvu. — Kad sunce sijà, a gèdina ide, unda se cigani žeñidu; èe mesac pomrkli ali èe repaèa izajde, bù tabor. — Kakvu je vreme prvi dan mesaca, takvu bu celi mesac.

Èe se kemu suçà, nèèer ga spomiña; èe kega ruka srbì, bù pinèž ðebil ali bu dal. — Kemu se kiše, ñemu se dobar put kaže. — Èe kega život srbì, bù se vreme meñalu; èe vu vuvu zvoñi, unda bu èul dobre glase, èe zvoñi vu desnim vuvu, a èe vu levim, bù èul zloèeste.

Kad se maèka miva od juga, unda bu pual jug, èe se miva od burje, unda bu burje. — Èe cucak laja i zavija, bù nèèer mřl ali bu ðešlu kakvu drugo zlo. — Èe dojde sova blizu stàna pak úèe, bù nèèer mřl. — Èe kokot na sédu popeva, jùtri bu drugu vreme. — Èe kokot ràni na sèd zajde, unda bu lepu; èe kèsni, bù gèdine. — Èe mårše zabeèi, kad gðòj mimu ide, ni se tà den križal. — Èe se guske i race kupředu i èe žabe krekeèu, bù gèdine. — Èe je prvi kraj slezene od živaèeta ðèbli, unda bu iz poèetka zima oštreja; èe je zadni ðebli, unda bu pòkle.

Meèedu žué na vugře i misliðu na kù nèseèu ženu; èe se žué rezlèje po žerjavki, bù žensku, èe špricne gèri, bù muško.

Po danima i svecima. Kakov vetar potegne na Mladi řeti, takav bu ladal sè řeti. — Èe na dan Majke sveène sunce sija èez škuljicu,

tud maliga travna fučka nutar sneg z burju. — Gdôj je petak vesel, nedeļu se bu plakal. — Će na dan svetiga Medura gèdina ide, bŭ četrdeset dan išla. — Kakvu je vreme na Sv. Barbaru, takvu bu i na Božić. — Ne smê se presti na Sv. Barbaru, na Sv. Cilu (Ceciliju), na Sv. Katarenu, na Miòle, na Sv. Jadru (Gertrudu), na Mikuliñe i još na neke svečace, una bi se tipila, ka bi prêla. — Pariti se ne smê na têrak ni na kvaterni ćedan. — Na Florijanuvu predi nisu niš kuvali, sãmu da ogañ ne girĩ pri iži. — Na Bartilovu se prãtež i rublje iznaša, da ga ne buju mòli jeli. — Na Ilijevu ni dobri sêni spravljati, da ne bi od strele zgirêlu. — Pred Sv. Polonu i Luciju pojstiju, da zubi ne bolidu i da ji Sv. Lucija čuva od oči. — Pred poldan ni dobri pričeti sêjati niti kaj saditi. — Ki vidi pred Jurjevu krta parnãtiga, ne smê sêjati.

Po čovječjem poslu. Nemivena deca ne smedu gledeti, gde se sviñe kèleđu, drugač ne bi sviñče krepãlu. — Na vrt se ne sme iti jeduć, unda zlína sê poje. — Za križari (ki idedu s križicem) bŭe mèsti, unda bŭe otijdu za nìmi. — Ka bi sibòtu prêla, bi Majku bóžu zaprêla. — Pãvlaka vubiti je slòboñi, un Majku bóžu zapreda. — Će se ki ženski kraluš resiplje, nèčer bu vu famèljijĩ mŕl. — Će čovek jê krv, kega je miš glodal, ne buju ga zubi boļeli. — Kad se čovek ispovê, ne smê tà dan spatĩ po denu ni šivati. — Će gdôj ide v lov, ne smê ničer pitati, kam ide; ne bi bilu sreće; tak ne smê pitati ničer, ni će gdôj kravu tirã biku; ne bi se krave prijelu. — Kad se živad léže, ne smê ničer dinèsti pod krêv „purice“ (trava); unda se ne bi živad rãjtala. — Kad se semè nèsi, ne smê se pezdèti ni prdèti: bi ga zlína jela; ni kad se ocat nèsi, ne smê se pezdèti ni prdèti; unda bi se ocat prevrǵal. — Kad se kubase kuvaju, ne smê se dojtĩ v kũnu i pitati kaj, a će dojde, mora zube stisnati, da se kubase ne reskuvaju. — Kad se luk sadi, ne smê se prdèti, da ne bu luk ľut. — Ki se kupļe prèdi, nek je mlade tice iz gŭezda jel, bŭ nesrećan; i ki čuje prvi put na pritèliće kukavicu na tèse ali grlicu ali mladiga kokota, bŭ nesrećan. — Gdôj je stekle glĩve jel, bŭ išal po nićĩ tam, gde su rasle. — Će stigne gdôj ženu s praznim kablom na glavi, bŭ tà dan nesrećan. — Drevu se ne smê seći ni trava kisiti mladiga mesaca, drugač drevu ćrvi pojeju, a od trave ni blagu siti. — Će gdôj prek ditèta koraći, ne bu raslu više; zãti mora nazãd koračiti. — Će gdôj zãbi pojesti fãlat kruva, ne smê ga sam pojesti, nek da drugimu da poje. — Će cura ne mete rada, bŭ ji muž òmil velike mustaće. — Će cura fučka ali piska na piske, bŭ imèla velike eice. — Nĩ dobri na kêm kaj krpati, unda

bi bil bedast. — Če gdôj o črnini seňâ, bû dèšla kakva tuga. — Če gdôj seňâ o gróžu, to su suze.

BajaŃe.

Če ditetu ali odraslimu čoveku ali blaščetu kaj pofali, unda se *preleva*. Za lude velidu, da ji je nèčer vrekal. Prelevâti znaju sâmu neke žene; takvim ženam velidu i cèprúice. Sâkim selu je bar jena, ka zna prelevati, a če nî ni jene, unda zève, kemu je trêba, makar iz drugiga sela. Kad kâ oće prelevati, unda najpredi naloži ogañ od leskoviga dreva, unda zème nož, na kem je slatku ime Ježuševu zarézani, a kâ ga nima, zème kakovgod drugi nož; unda z nožem prekriži najprèdi sebe, unda zdèlu; unda izbira vùgline iz ognâ šerâzlinim, i ki je mèni i sveklèji, iti ga vòdu, a unda naména na kega: na ledičnega dečka ali na curu ali na putniga, na divicu ali na kega oženenega i nekaj moli. Kad je već čûda vuglenov, unda ki je naménen onimu, ki je vrekal, tà opâde, a drugi ostâneju gèri i plâvadu. Kad je to gitèvu, unda nazâd prekriži po zdeli i pobere sè vùgline i iti — ok je dete ali čovek vrečen — fiži križ na križ, a ok je blašče, unda iti v štali. Unda škripi i dà piti po tri kaplice une vodè i tère na križ po prsè dete ali blašče. Kaj se govori i kaj se mora moliti, kad se preleva, to ničer ne zna, nek une žene, ke to deladu.

VračaŃe (coprije).

Če gdôj ima bradavice po prstí, zajde na smetiše i z gnojnicu ali s krtilòvinu namaže prstí, gledí vu mladi mesac i govori: „Mladi mesac, nâ ti bradavice!“ i popljuje mesac; tak poplujedu mesac navèk, kad ga prviput vididu i velidu: „Kad tebe kača piknala, unda mene glava zaboļèla!“ — Ki ima bradavice, izajde pred zerjâ van i zmoči ruku i di tréjtiga na krèv vodè iti. — Ki ima ječmèňak, zakrije z dlanim oku i plune četiri put. — Ki ima zânektice, zatekne di tréjtiga prst vu pučetinu med stene. — Ki vidi živu kaču pred Jurjevu, vubije ju i izvadi sâlu; to je dobri vraštvu, kega po kistí kâla. — Ki ima zimļicu, zmèri vrata na sviñcu s prèju na križ i oko sebe priveže; čez sviñsku kopañu di tréjtiga korači i mora vujti i ne ogledati se. — Ki oće da nima zimļice, mora na Pepelnicu mèsi jesti, a gdeki se s pomíňakom poškripi di tréjtiga. — Kad se trn izvadi, unda se trn zgrize i vudri se onud, gde je bil trn, šâku i govori se di tréjtiga: „Dènas boli, jûtri celi!“ — Kad zub ditetu opâde, unda ga mora dete ititi v zápečak šmrèku i govoriti: „Ja

tebi črniga, ti meni beliga!“ — Kad kemu raste mrtva kost, ide na grobĽe pred sunčevim isodom na mladu nedeĽu i s kestjũ gladi i di tréjtiga reče: „Sámu dèšlu, sámu prešlu.“ — Ko dete ne mare dijati, unda odnese dete jena žena, ka nĩ vu famèlji, na mladu nedeĽu prèdi sunčevega isoda i tri put dete prevrže ispod žile irèjeve. — Kad malu decu nesidu, da jim se koze cepidu ali kad peĽadu dete prvi put k mèši, unda ga poškripidu svetu vodũ i z napojem i prekrižidu ga, da ga ničer ne preseneti (ne vreče).

Lási od male dicè mècedu pod mladu slivu, da rãše lãsi rasteju, a najrãše šiškaju na mladu nedeĽu. — Źenska deca moraju od mesa jesti rustavac, da jim rãje lãsi rasteju. — Vu pogaču, kad se mési, léje se màlu une vodè, v kê se prvi put dete kupãlu, da dete rãše jè. — Kad dojde kuma s ditètim s krsta, pita kumu dèma, oće smèja ali plača, a kúma odgovori: „Smèja!“ — da bu dete mirnèje. — Kad se mušku dete naridĩ, primĽe se z gaćami, a žensku z rũbaču, da ne bu pòpašni (kurvišãsti). — Kad se nèsi mušku dete na krst, unda vržedu škrĽãk na zipku; — dènas već ne znaju zãkaj. — Deca ne smedu jesti répa od praseta, da ji cucki ne grizeju.

Sedam Ľet star črni maćak kuva se dvajset i četiri vure, gde nĩ čuti zvona ni kokota; unda se jena kost iskõva i vrže se pod jezik; unda mare krasti, kuliku oće, pak ga ničer ne bu vidil. — Kad sèjedu lan ali kinèpĽe, unda vržedu v rešetĩ konca i šet (šetine); konca zãti, da bu lan dug, a šetine, da bu gust. — Če ka žena da drugi ženi presti, unda ji da falat kruva, da slãje prede. — Ka žena pere posudjè, ne sme jesti svińskiga gupca, da ne rezbija posudjè. — Ne sme se zupci sèni na voz itati, da se voz ne preĩti. — Kad se krv peče, ne sme se luk saditi, da se ne bi potparil. — Kad se krv izvadi iz pećĩ, Ľti se nũtar drevu, da mrtvac ne zijã; i kad iz lonca kaj izlejeju, nalejeju màlu vodè, da mrtvac ne zijã. — Na mrtvi god ne sme se česãti, da po mrtvacu vuši ne plãziju. — Če gdõj pišã po nićĩ, mora v mišju rupu pišãti, pak ne bu više v pojstèju. — Na Sv. Tri kraĽe nesidu žene beli luk, tèmjan, golgan (nekakva trava) i božićne driptine i s tem cõpraju. — Na Mladi Ľeti, kad ide žena prvi put pò vodu, daruje zdenac s krajcerim. — Na Fašňak, kad zèĽe jeju, z unim sokom mãžeju kravi nège i cìce, da kača ne grizne, da nima terlãbnosti. — Na Fašňak jũtri jeju žgance, da se ruke ne potĩju i da buju dèbĽi, a tri žgance ostavidu blašćetu, da bu dèbèlu kak žganci. — Pred Mãrtĩne ispećedu tuĩe i na Mãrtĩne jũtri jeju na tèsè, da buju debeli kak tuĩa. — Gdõj oće, da bu

vřine debelu, mora, kad prvi put s pritělića čuje grmětì, nož zabojsi zěmļu; kak je gliboku nož, tak bu debelu vřine.

Da krava više mleka ima, namažedu se lonci s travu valeštin. — Rěžedu štrik od zvona i zimľedu mast od zvona, pak kadidu krave, da buju više mleka iměle. Neke i oštiju vřididu i' zubi i cōpraju. — Ki kupi kravu na sejmũ, unda ju, kad ju ditirã dimõv, z vaũkuši ozgor pogladi di trějtiga, da bu debela kak vaũkuš; a kad se krava na sejam tirã, unda ju zupci počesedu di trějtiga i govoridu: „Kuliku zupcev — tuliku kupcev.“ — Kravu, ka je kupľena na sejmu, privežedu za mladu sľivu da pòkle, kad bu sama, ne otijde kam. — Če krava, kã se kupi na sejmũ, bojde, unda ji prědi, nek se štalu zatirã, namũlidu torbu na glavu, da ne bu bola. — Kad se kupuje ko blašče, unda se iti „srećni groš“ na zemļu, a pòkle si ga zěme, ki predã. — Da cěprńica mleku kravi povrne, podijĩ se krava tri put čez ľanac, na ke je krava privezana. Unda se naloži peć od leskovi i bukovi drvĩ, da se sã zažari, unda se ľanac iti peć i ostane nũtri, dok sã ne pobeli; unda se zěme čislu, svete vode i svetiga česńaka i sědne se kraj peći i moli. Pòkle dojde cěprńica k ũni ženi, i tak zna, kã je cěprńica. — Da krava dibĩ nazad mleku, zěmedu skũte i sipľedu di trějtiga v režarenu peć i mešaju peći. — Kad se krava dipelã od junca, unda štraũgu, na ki se peľã, itidu pod prag, a pòkle ju podvězne pod ľombaricu. — Kad kemu pridãju ali dajedu sira, unda jen komad otřgneđu ali sěli vřědu vu sir, da jim sreće ne odnese; tak děladu, kad pridãju maslu ali mleku. — Kad se krava podijĩ, unda kablicu pokrije s fertuvum, da ničer ne vidi, da sreće ne odnese. — Prědi nek krava ide na pritělice na pašu, poškripĩ se svetu vodũ, kã je pomešana z napojem, i dã ji se jesti presnaca (fěla štrukľěv) iz uněga sira, ki je napravľen, kad je krava izľegla. — Kad biruš ide s punim vozom, unda s osnišem pred rudu prekrĩži i pľune di trějtiga, da ne bi vólim kaj naškõdilu. — Kad nasajaju živad, mećedu lišćinega repa, da ji lisica ne lovi; na Plešivici nasãjaju nã 'nu slamu, ka je na Božić bila na stělu i pod stělom. — Na Fãšńak jũtri zakěľuju živače, ispećuju prćevac, a dok se prćevac peče, pita jèn: „Kaj pečeš?“ Unda veli, ki peče: „Krtovu glavu, da ne bu po grěda rěval!“ Unda se měsi z ražńiķom zabojde na kũ gređu. — Kad se kupi svińće, mora se na rit rĩnati svińac, da bu děbľe, i pribije se potkõva na kopaũu, da rãše jě. — Kad se pure nasajaju, unda mora muški nasajãti i govoriti: „Ti purica čvrsti sědi, ja čvrsti sidĩm“ — i meće po dva jěca i govori: „To purica — to purãn!“ a kad se poležuju, mora z dvěmi přsti brijiti,

drugač bi popàralu. — Kad nasájaju živad, meéedu na gúezdi med jajca perje od škañca i od lisice dlake, da ji škañac i lisica ne lovi.

Da ne bu tuče, naložidu ogañ i na ñega vržedu drevu od „stà-rića“ (to je drenak, bršljan ali božakovina, ka se na Cvetnicu blago-slovi) i kadiju po dvorišu. — Itaju van iz kùne lupate, grèblice, pometàče (kaj se pèc pomèće), règle i' štale; držalu od regli za-bojdeju v gúoj i križaju struñenim sitim oblak.

Če cura oće, da ju dečko zavòli, da mu jesti pre-kolača; prdne vu kolač, pak mu ga dà jesti, unda ga je pricòprala. — Kad muž ženi mrè, opàše se z ñegvim bradišñakom, da više ne redi.

Sveci. Crkvene stvari.

1. *Kristuš i sveti Petar* išli su jemput po svetu i dèšli kovaču, ki je koña potkával, i rekal je Kristuš: „Kaj se vi to mučite? Dajte meni, ja bum potkova!“ Unda je zèl ñegu pak ju je odrezal i od-nesal na peñ i potkova, pak je pritisnal ñegu, gde je predi bila, i tak po redu, dok ñi sè četiri potkova. Unda su otišli. Dèšli su drugi dva, pak su i uni tèli potkovati, ali se ñi tèla ñega prijati, kad su ju odrezali i potkovali. Unda je Kristuš rekal, kad je to vidil: „Vi ste mene vidili, ali nàjte vi to delati!“ Kristuš je zèl ñegu i pritisnal ju je; drugi pokle nisu više tèli potkovati.

2. *Kristuš i sveti Petar* išli su jemput i vidili su soldate. Sv. Petar je tèl k ñim, da bi kaj dèbili od ñi. Kristuš je rekal, da ne ide, da su soldati zločesti. Kristuš je unda stvoril gusli na pleći sv. Petra. Soldati su tèli gusli zèti, kad nisu tèli igrati. Bog je dal, da je mogal sveti Petar igrati; unda su dèšli patri i tancali pe grmlju, da su se si zdrapali. Tak je sv. Petar vidil, kakvi su soldati.

3. *Kristuš i sveti Petar* vojzili su se vu barki na morju. Unda je Kristuš dal pomoriti jen narod, a sv. Petar je rekal, zàkaj je dal pomoriti. Kristuš je rekal sv. Petru: „Zdigni ruku gèri!“ Kad je zdignal ruku, jena ga čela griznala; unda je na ruku sel celi čelac. a un ga je tèpil v morju. „Zàkaj si ti — rekal je Kristuš — sè čele potèpil?“ Unda je sv. Petar rekal, da ga je jena griznala, pak da je sè potèpil. Tak je Kristuš pokazal, zàkaj je celi narod po-tèpil.

4. Jen muž je bil sam na grùntu pak je išal na Mrtvi god k mèši našal je *mrtvačku kost* i prèklel: „Vrag . . . i kost, kaj mi ideš pod ñege! Ok si jaka, dojdi k meni na èbid!“ Kad je dèšal dimòv našal je jenega stariga čoveka — beliga kak jàñac — za stèlon

sidéc. Unda je išal popa pitat, a pop mu je rekal, da mu da sè jesti, kaj oće — pŕle úemu nek sebi. Unda je išal pak k popu i rekal je: „Joj, gospon prebanuš, duv mi je za stèlom!“ Unda je otišal taj duv i rekal: „Z Bogom, fala ti na ibèdu; ti buš jùtri k meni dèšal! Málu si se preblúdil, kaj si me klel, ali nikaj zàti, bù ti opriseni!“ Unda je dèšal na grobje, — tam je bil èbid; grob se otprl i išli su nutar i un je nutri dugu ostal. Unda ga pŕesil, da ide dimòv, a èmil je dèma velik lep kaman, kam je sel, kad je dèšal. Unda je rekal: „Joj, moje dvoriše, ja sam sàmu jèni leti bil (a bil je èuda let), pak si sè zaraslu! Bog te blaguslovi, mè dvoriše, ja idem nazàd k unemu, ki me je pozval!“ Unda je otišal i ostal je navèk tam.

5. Pripetilu se več jeni dva tri put, da je kà žena na presveti pričesti izvådila *òštiju* i' zubì. Tak je jena na Plišivici napravila pak se lovila i bila je kaštiguvana; a jena (pokòna Štefánka) je na smrtni pojstelì redivúniku ispuvèdala, da je tak napravila. Velidu, da gdòj ima presvetu òštiju pri sebi, da se ne boji nikakve èèprnice ni ničesa drugiga.

6. *Molitve*. Dènas málu ľudì zna drugàč moliti nek kak čuje v cirkvi i kak se navèi škòli. Dok ji nì tuliku znalú čitati, unda su više znali. Mâ pokòna mama — sveklost jim boža náj svekli — znali su nas za mlada ovak vučiti na večer pŕedi nek smu legli: „Sveti križ, ki nas dèli položiš, i Marija, ka nas gèri prebudiš! Angelki popevaju i Mariju zazivaju: Stanite se, Marija, Kristušu curi sveta krvca i svetiga rebarea, nesète zdeličicu, primljite svetu krvcu, nesète Bogu na kazañe, da se mole èàćki i majke za grešnu dušu. — Amen.“

I ovak: „Angelak čuvarak, ki si me čuval ov sveti boži dan, čuvaj me i svetu božu noć, da mi tèlu počine, a duša ne zgine. Ok premine, da ju višni gospodin Bog prime; oko mi svene, buđi Bogu fala na životu! Zdravu, deva i divica, zdravu, majka i kraļica! Kraļa majka angelskiga, ja se klañam glavi tvoji! Oca Boga moć, sina Boga mudrost, prave vere stalnost, blažene divice Marije čistoća, kak si ti čuvala čistoće svoje, čuvaj tèla i dušice moje! Amen.“

Po jelu morali smu ovak moliti: „Fala Bogu i Majki boži, kà me je narànila i napojila božiga darka!“

Deteci križ: „Ja se križam Bogu ocu jakosti, Sinu, Duvu mudrosti, prave vere istinske, Majke bože Bistričke. Amen.“

Iskustvo, znañe i mudrovañe.

Poznavañe prirode.

Nebo i zrak. Sunce, mesac i zvezde su na nebu, sè ji je tam Bog postavil, i nièer ne misli, da je kak drugaè postalu. Od zvezd poznaju Prigorci „Veèerñu zvezdu“, kà òepu svekli na veèer, i „Danicu“, kà jùtri òepu svekli; onu zvezdu, kà oku polnèci svekli, zèvedu „Volarica“, — una birušem svekli, kad su po nièi na paši z vòli, to je òiuvva zvezda. Unda znaju još za zvezdu „Repàèu“, kà se vidila prèdi nek je bil tabor s Talijani. Znajù i za „Tri kosce“: jena zvezda iza druge stiji kak da bi kosci, kad kisiju; kosci pred zerjù zaájaju i pòkle ji nì viditi, a izajdeju gde sunce isája, a zaájaju, kad i mesac. „Làstizari“ su une zvezde, kì je sedam skup; une se vidiju gde sunce isája, a zaájaju, kam mesac i sunce.

Za strelu misliju da ju Bog šeje, a sv. Ilija grmi, a ki su bil vu školi, pak èe su gde èitali, znaju, da se oblaki menèaju meè sòbu i vetri se zburkaju, pak unda strela puca — nekaj kak sàpè ozgor vudri. Zákaj se vetri zburkaju, to nièer ne zna, nek veliju da to Bog dà. — Kad se mègle paseju po poļu i po vodi, pak se pòkle zdìgneju gèri, unda ide gèdina.

Zemļa i što je na òoj. Kad bi gdòj otišal i svèga mesta kan dàlku, ne zna nièer, kam bi dèšal, sàmù misliju, da ne bi nigdàu na kraj dèšal. — Za potres misliju da ga napraviðu uni, kì su poè nami. — Za živine, od kè nì àsni, Prigorci ne mariju, a tak ni za sè drugu, kaj nì od nikakve àsni. Malu gdòj ima vu svojim vrtu kaj mu nì na àsan; gdegde se vidi po kà sunèanica, ki baš ima kaj pristèra. Za živine, s kèmi nimaju posla, Prigorci ne znaju kak živiju. — Da od gusenice postàne metùl, màlu gdoj zna, zlak èe je išal školu.

Brojeñe vremena i stvari.

Vreme raèunadu na leta, mesace, èedne, vure, èase i sekunde. Znajù i za mene mesaca: mlaj je, kad je mesac kak kisèric; kad je màlu debli kisèr, unda je tak kak i kad su tri frtála; dva frtála — unda je celi mesac kak sir; kad su tri frtála — unda je pal kak kisèric, a kad su èetiri frtála, unda ga više nì. Mèsci se zèvedu 1. sèèan; 2. súsac; 3. mali tràvan; 4. veliki tràvan; 5. rôžñak; 6. ivànšak; 7. jàkušak; 8. mèmešak; 9. miòlšak; 10. sèsveèak; 11. grùdan; 12. prisènac (prèsinac).

Za svetke glediju vu kolendare, a znaju od negda još zračunati na dane, ćedne i mėsce, kad ki svetak dojde.

Dan delidu: na jutri, kad je cajt k fröštiku; na poldan, kad je cajt k ibėdu, unda cajt oku „jüžine“ ali „jüžinske dibė“, kad se jüžina, i unda: večer, kad se večėra; unda još: od večera di polnėći, i od polnėći di jütra; pred jutri je zėrja.

Neki znaju brijiiti di jėzeri, a neki i dėle di sto jezėr, to je već velik broj, a znaju reći i: jėzeri jezėr. Malu ji je, ki bi znali još dėle brijiiti, zlak ki su škölu išli. Brejidu ovak: jen, dva, tri, ćetiri, pet, šest, sedam (sedan), osam (osan), devet, deset, jedinājst, dva-nājst, trinājst, ćetrnājst, petnājst, šestnājst, sedamnājst (sedanājst), osamnājst (osanājst), devetnājst, dvājset, dvājset i jen, dvājset i dva . . . tridėset, ćetrdesėt, pedesėt, šestdesėt, sedamdesėt (sedandesėt), osamdesėt (osandesėt), devedesėt, sto (stotina), dvesto (dve stotine), tristo (tri stotine), ćetiri sto (ćetiri stotine), pet sto (pet stotin) . . . iļada (jėzeri), dve iļade (dve jėzeri) . . . pet iļad (pet jezėr), jėzeri jezer ali milijon.

Negda, kad nisu znali pisati, zarezavali su na *revăș*. Revaș je bilu drevu izdėlani glatku na ćetiri vugle, a debelu kak pālac, a bilu je pėjdan dugu, a moglu je biti i duže ali krāće od pėjdana. Na revăș su ovak zarezāvati: | = 1; || = 2; ||| = 3; |||| = 4; / = 5; ^ = 6; ^\ = 7; ^\\ = 8; ^\\\ = 9; × = 10; × | Kad se moralu zarezavati pol fōrinta, unda se sāmū jemput zarėzalu z jene strani, a ni se zarėzalu i izvādilu z druge strani. — Denas mālu gdōj reže na revăș; i un, ki ne zna pisati, dā da mu gdōj drugi zapiše, pak ga unda pita, kad trėba prećitati.

PoznavaŇe zemaļa i naroda.

Prigorcei znaju za Talijane, KraŇce, Mađare, Polake, Francuze, Ćeje, za Turćina, Prajza, Pajera, Engleza, ŠpaŇola, za Srbe i Ruse. Za Francuze veliju da su negda alājsali ovud. Za Amerikance i za Ameriku zna sāku dete, a 'nogi su bili vu Ameriki, a jė ji dost i sad tam. Ki su tam bili, znaju sikaj pripovedati o putu i orsagu, kud su išli i gde su živeli. Pripovedaju, kak su vidili lepe vāruši i lepe cirkve, kak su se vojjzili po morju, a najviše o Pitsburgu, kam najviše ideju Prigorcei, i kakve su fabrike tam, kakva je rāna i kuliku su na ćedan dėbili plaće i kakvi su gospodari i kak se tėšku dėla. Jeni faliju i teli bi još tam iti, a jeni špōtaju i ne bi teli nazād. — Rusi su Prigorceu najveći narod, ali ne zna nićer, kuliku ji je,

nek će je gde čul ali čital; za Ruse veliju da su fest ljudi. I Francuzev i Prajzov je čūda, ali ji nī tuliku kuliku Rusev.

Prigoreci znaju, da su Rvāti i za sākiga, ki govori kak i uni, veliju da je niuv, a ki ne govori baš čisti tak kak uni, — će govori gdōj tak kak uni ispod Kārlovca i kak Źūmberčani govoriđu — unda su Vlāji. Ki je iz Krańske, un je Krańac, a drōtari su Slovaki, a sēm bi rekli, da je to niuv čovek prēdi nek uni, ke niš ne rēzmeju. Malu gdōj zna, kuliku je Rvátov, nek će je škōli kaj čul, a itak zna, da je Prajzov, Talijanov i Francuzov više nek Rvátov; za Srbe misliđu da ji je tuliku kuliku i Rvátov, a jē ji, ki zā űe ni ne znaju.

Če vidiju kega strańskega vu pantalōni i v kaputu, unda ga med sōbu zēveju Krańac, će baš i nī Krańac. Gdagda veli se Krańac kemu, kad se gdōj špājsa, drugāč Prigoreci s Krańci dobri živiju; uni diājaju k nam kak vinski trgōvci, a kupujujeju i blagu po sejmī. I o Krańci znaju špājсни pripovedati. Tak se pri nas pripoveda, kak je negda Rvāt Krańca fkanil, kad su jempuť kubase jeli skup. Sē su pojeli, sāmū kad je još jena ostāla. nisu se mogli pogiditi, čija bu. Unda je Krańac rekal, da sākī vrže v zūbe jen kraj, pak ki kuliku otrgne, űegvu je. Unda su prijeli zubmī sākī jen kraj. Unda je pital Krańac Rvāta: „Držiš?“ a Rvāt je zūbe stisnal i rekal: „Držim!“ Unda je pak Rvāt pital Krańca: „Držiš?“ a Krańac je rezlekal zube i rekal: „Jo“ — i tak je zinal, a Rvat je istrgnal kubasu i tak ga je fkanil.

Poznavāne prošlosti.

Kad je ko sēlu postalu — ne zna ničer. Za neke famēlije veliđu da su dēšle iz tūji orsagov; tak veliđu za Čeje da su dēšli iz Česke, za Mustafe misliđu da su dēšli iz Turske, za Petrińce Med-Ivančici da su dēšli iz Petrińe, za Budišake na Maluńu misliđu da su dēšli iz Būdina, a za Rožiće da su dēšli iz Prajske, pak jim se gdeki špotaju, da su Prajzi.

Prigoreci znaju, da su Francuzi negda ovdi ladāli, pōmetiđu i mađarski rat i znaju za rat s Prajzi i s Talijani. Stari ljudi pometiju i gladna leta, kad nisu imēli kruva od žita ali kukuruze, nek su si krv pekli od ostrugane kore trsa, a strugali su i klasūnce i od strugotin krv pekli, brali su sīkakvu travu i devjī mak, a šalatu nisu z ničem začińali, nek su unak mām na vrtu presnu jeli. Ljudi su bili jāku gladni; veliđu: će je gdōj pojel ľeb kruva — još nī čez vrata prēšal, već je bil gladan, kak da nī niš jel. Veli starac Jura Frkońa, da je jena žena z jenim jēcem pojela ľeb kruva, a još nī

prešla čez vrata, a več je bila gladna. Če si je gdôj posadil kaj krumpera, unda su mu ga iskopali i pojeli. Glad je dural sedam let; na sedmi leti Bog je dal ječam i sirivega su sušili pečî. Kad je dešal blaguslov i kad je Bog dal, da je pak rêdilu, unda su bili ljudi siti od jene šniite kruva. Kad je još glad dural, unda je funt mesa koštal jen forint. 'Nôgi su imèli pinêz, a nisu mogli kupiti, kad nisu mogli dibiti; jen vol je koštal 900 fôrinti. Stari Jura Frkoña, ki mi je sê to pripovedal, veli, da je un bil još mal, a sad (1898.) je star 82 leta; tak je bil glad oko 1816., 1817. i 1818. leta. — Če gdôj denas ni spòlan, nek bi sàmu rad oblizájce, unda mu velidu, da se naj čuva, da ne bi dèčkal di sve smrti, da bu jel kruz od trsove kore i od klasúncev, kak su negda jeli, pak bu znal, kak se živi nâ 'vim svetu.

Mišleñe o ljudima i životu.

Gde se je gdôj rêdil i gde živi, to je ñegva *domovina*. Da se trêba za domovinu skrbeti, to màlu gdôj zna i màlu ji je, ki bi i' svê dèmisli kaj napravili, če ji ničer ne tirâ i če je neprêtel dalku. Če bi neprêtel dèšal blizu, unda bi se znali reskuražiti i braniti se si skup. Po svôji dèmisli ničer se ne bi zmislil i ničer ne bi dal, če ne bi to bìlu baš ñim na àsan, sàmu kad bi ji gdôj poplašil, da bu zlo, če ne daju, ali kad bi jim oblast zapovedala, unda bi od strâa dali. — Ne màri ni jeni sèlu za drugu, a kak bi marili za nekaj, kaj je još dèle. Zâ 'ne lude, ki su dalku, ne skrbidu se čùda, to su jim strañski ljudi, makar govoriyu tak da ji mareju rezmèti; ali če bi pripovedali kemu, ki ni Rvât, unda bi jim rekli, da su to „naši“ ljudi. Prigoreci misliyu, da se za orsag moraju skrbeti gòspoda, ka su spometnêja od mužî, pak kak gòspoda narediyu, tak bu, a mùža ne buju pitali, pak kaj bi se unda mèšal vù 'ni, kaj ne rêzmi, i kad ne mare biti tak, kak bi uni tèli.

Prigoreci znaju za vlašku, židivsku, lutiransku, kalvinsku i tursku *veru*; sê te vere nisu kak kršanska katoličañska vera. Če se gdôj Bogu ne moli, če se ne ispoveda ali če ne ide rad k mèši, unda mu se špòtaju: „Ti si kak lutirân! — Tak lutirâni dèlaju, a ne pravi kršani!“ — Najbole jim je poznata vlaška vera, za ñu znaju od Žumbèrčanov, ki su Vlâji, a kakva je židivska, lutiranska, kalvinska i turska vera, nè znaju drugu, nek da Židivi v Kristuša i v Majku božu ne veruju, a lutirani i kalvini se ne križadu, a Turčini imaju nekakvega drugigâ Boga, ki ni kršanski Bog. — Kalvine držidu kak tolvàje, lutirani su boļi ljudi, ali se ni uni ne križaju ni Boga ne

moliju; ki god je židiv, kalvin, lutiran ali Turčin, tà ne bu dèšal v diku nebesku i ne bu nigdâr vidil Boga. — Žûmberčani i Židivi Prigoreci lepu žividu; od Židiva kupuju kak i od svoji lûdi, a Žûmberčani su negda diajali brât, a sad vozzuju drva, êe ki mare kupiti od ni.

Za gòspodu mislidu Prigoreci da ji je trêba; nek gdôj bi unda red dèlal, da ni gospodê? Sami mâži ne bi se mogli med sòbu pogajati, sâki bi tël zapovedati, a ovak ne smeju, nek moraju unak delati, kak gòspoda ôcedu; itak mislidu, da bi bilu boje, da je mène gòspodê. Mužem ni prav, kad se gòspoda gistîdu, jeju i pijeju prez brige, a uni se mučiju, pak si ne maredu privusiti dobriga zalugaja, kad si nimaju zá kaj kupiti. — Denas, velidu, više je sirimakov, nek ji je negda bilu; denas su zločéstâ leta, a to je sè zâti, kad otac ne mare sinmi živetî, pak kak bi unda Bog dobri dal! Moglu bi i boje biti, ali se niêer ne nadija, da bu gda boje.

Carem, kralem i gospodi dal je Bog *vlast*; velidu Prigoreci, da nèêer mora biti najveći gospodar, a nad sèmi je Bog. I šandarov i pandurov treba; prle ji ni tuliku bilu, unda ji ni bilu trêba, makar je bilu za klâke dost batîn i klâde. I zakon mora biti, da se lûdi znaju kak ladati; je zakonov, ki su pravièni, ali ji je, i ki nisu pravièni. Zakoni za štibru nisu dost pravièni. Štibra se plaća caru, da mare plaćati vojsku i oficire, a vojsku trêba car, da brani néga nas od neprêtelov. Kad se dva cara zavâdidu za kû carevinu, pak ôce jen drugimu oteti, unda je tábor (rajt); tak je naš car èmi tabor s talijanskim carem šezdesêt šestiga leta.

Na svetu je više nesreće nek sreće, a med lûdmi više krivice nek pravice i više zla nek dobra. Sikakva nevôla tère çoveka: beteg suša, tuča i druga nevolja. Niêer se ne nadija bolemu; sâku leti je zločestêje i sâku leti je više lûdi, ki moraju na jenim gruntu živetî

Pošten çovek mora pošteni živetî i sè po pravici dèlati; êe gdò ne živi pošteni, néga bu vrè kaštiga boža stîgnala. Ki pošteni živ nâ 'vim svetu, sâki ga pošten çovek preštímâva, a na drugim svetu bu dèbil od Boga plaću. Êe je kemu i tešku živetî, ne sme se san skonçati; z božu vôlu je dèšal nâ 'v svet, pak mora i chàkati di bože vôle; zâti ne sme biti nikimu žal, kâ je dèšal nâ 'v svet, — to b bil grêj, to je Bog tak naredil.

Hrana i posuđe.

(Riječka nahija u Crnoj Gori.)¹

NAPISAO ANDRO JOVIĆEVIĆ.

U ovoj nahiji je hrana za ljude raznovrsna i sva se uopće zove *hrana*, *jelo* ili *jestivo*. No hrana se opet dijeli na nekolike vrste jela; tako slanina, salo, svińsko meso, bravle i govede meso zove se *mes*; sir, skorup i maslo zove se *smok*; no gdje i obje ove dvije vrste hrane zove *mrs* ili *smok*; faĝola, bob i leća zove se *vãrivo* ili *sđivo*; zele, salata, luk, blitva, metvica, štavań i ostale sočne hrane, koje se jedu, zovu se *zelen*; sve vrste plodova s voćaka zovu se *voće*.

Klańe. Domaća životińa se ubija i razasijeca ovako:

Govedo. Kad se hoće, da se govedo ubije, najprije se sveže za rogove, pa se konop, uže ili veza priveže za drvo ili se drži u ruci. Zatijem jedan čovjek zamahne sjekirom i ušima od ņe udari govedo za rogovima, te govedo onesvijesti i padne. Pošto padne, odmah se nožem zakole ispod grla tako, da mu se prekine grkľan i ľetnik. Nož ili nožić za klańe govedeta povelik je; gvoždje je plosno, vrhato, dugaćko od 1 pedi i samo s jedne strane oštro. Na protivnoj strani vrha gvoždje je protańeno i udjenuto u drveno držalo, koje je oblo, dosta tanko i dugaćko do 6 prstiju.

No govedo nije još umrtvljeno, i ako je ubijeno i zaklano. Ćim se osvijesti, stane da kopara nogama i glavom, i umalo što se ne bi diglo. Tada se na svakojoj nozi ozad nožem presijeku petne žile između papaka; i govedo izgubi snagu u nogama, Ćim mu se presijeku ove žile. Sad se obje zadńe noge povuku ukoso put glave, a govedo se postavi tako, da mu trbuh stoji poviše, a hrtenica dole; a da bi tako stajalo, potkoći se s obje strane sa povećijem kameńem ili drvenijem trupovima. Pošto se ovako ukonća i pošto se zadńe noge

¹ Isp. „Zbornik“ VIII., IX.

drže nategnute put glave, onda se počine drijeti. Najprije derač vrhom od nožića rascijepi kožu na objema nogama ostrag od kuka do repa, pa onda oštrom stranom od nožića odvaja čapru od mesa, dok oba stegna odere. Tada se noge u kuku ili čuklu otkinu te ostanu pri čapri. Sad se dere glava; rascijepi se koža od zakola preko doñe vilice do čuba, pa se s obje strane dere, dok se cijela glava odere. Tada se glava otkine i ostavi na stranu.

Pošto je ovo svršeno, onda se čapra s vrhom od nožića prokroji preko trbuha i grudi od repa pa do zakola; pa se onda dere s obje strane, dok se cijela lubina odere. Pri tome se prve noge u sredñemu zglobu otkinu te ostanu pri čapri; ili se oderu i prve i zadñe noge do samijeh papaka. Sad je govedo odrto, pa se onda čapra raširi; i sad se počine razasijecanje.

Za razasijecanje služi *sjekira* ili *pála*. Pala je dugačko gvožđe od 2 pedi i više, s jedne je strane oštra, a na jednom kraju ima držak. No prije nego se stanu odvajati komati mesa, vadi se drob. Najprije se prosiječe trbuh od grudi do repa, pa se onda izvadi cijeli drob i metne se na stranu; zatijem se prokroji *trèmesla* (prečaga između grudi i trbuha), pa se iskube bijela i crna utrobica zajedno sa grklanom, a tako se letnik iskube sa drodom. Sad se čereči, t. j. učini se na *čereke* (četvrtine) ili na komate. Ako se razasiječe na čereke, onda se najprije rasiječe hrtenica sredinom od vrata do repa, pa se onda svaka polovina presiječe napola, i to tako, da 2 do 3 rebra ostanu pri zadñemu kusu, a ostala rebra pri pleću. No ako se meso razasijeca na komate, da se soli i suši za doma, onda se najprije presiječe *trtica* (kost, koja iznutra spaja oba stegna ili kúsa), pa se debelina stegna od rebara odvoji i do hrtenice odvoji; takvi komat zove se *stegno* ili *kús*. Zatijem se odvoje prve noge od rebara do ramena zajedno s lopaticama; i to se zove *pléce*. Pošto se odvoje stegna i oba pleća, onda se razasijeku grudi, pa hrtenica od vrata do repa, te se dobiju dva komata, koji se zovu *rèbra*.

Pojedini dijelovi droba zovu se: *drob*, *knige* i *sirište*. Drob se zove burag i kapica, knige se zovu šetoña, a sirište želudac, gdje se varanje dovrši. Slezina se zove *pláštanica*, mokraćni mjehur zove se *mjhúr*; loj okolo bubrega zove se *bubrèšñak* ili *bubrèšni loj*; ono meso, pri kojemu stoje tanka crijeva, zove se *òpóri*, debelo crijevo zove se *mišno crijevo*, pluća se zovu *bijela utrobica*, jetra se zove *crna utrobica* ili *crna gigerica*, a tako i bijela utrobica još se zove *bijela gigerica*, žučni mjehur zove se *žuč*, a prečaga zove se *trèmesla*.

Brav (ovca i koza): Brav se ne bije sjekinom za rogovima, već se izvrne na zemlju, pa mu se vrat i glava zakovrne i zakoše se nožićem ispod grla kao i govedo. Brav se brzo umrtvi, pošto se zakoše, zato se bravu ne kidaju petne žile, nego se odmah počinje drijeti. Najprije mu se odere glava, kao i govedetu, pa tako isto i stegna. Pošto se oderu stegna nožićem, onda derač umije ruke vodom pa stane samom rukom drijeti bez nožića; jednom rukom drži ozgor za vunu i čapru, a drugu zavuče pod čapru pa dere. Pri takvom deraću gornjom rukom vuče k sebi, a drugom rukom zavire naprijed, te prstom palcom odvaja čapru od mesa. Tako se odere sva koža do grudi i prvijeh nogu; a tada se brav objesi o zadnijem nogama, te visi o zidu ili kakvom drvetu. Pa onda se odrta čapra slušti naniže, te se i ostali dio do vrata odere nešto nožićem a nešto rukom; pri deraću šije ili vrata derač omota oko sebe čapru pa jednom rukom upre u šiju, te se i ona odere.

Pošto se brav tako odere, onda mu se trbuh raskroji od grudi do dole, pa se izvadi drob cio ujedno. Ili se najprije odvoji tanko crijevo od opori, pa se bace psima ili sviñama; zatijem se izvadi ostali dio droba, i obje utrobice, kao ono i u govečeta.

Odrti brav zove se *lub* ili *lubina*, a lub s glavom zajedno zove se *pčivo*. Lubina se odmah ne rasijeca, dok se malo smrzne, te se ukočani. Zatijem se učini na čereke, kao i goveđi lub, samo ako je za prodaju. Kad se čereci učine na mañe komatiće za prodaju, kaže se, da se je *raskrčmilo*. No ako će da se za doma soli i suši, pa poslije doma jede ili prodaje, onda se odvoje oba kusa i pleća, kao u govedeta, pa se onda rebra rasijeku napoli niz hrtenicu; te dvije polovine zovu se *polutice* (polutina = polovina) ili *palutice*; a stegna se zovu *košet* (od košet). I stegno goveđe zove se *košet*. Ostali dijelovi droba zovu se kao i u govečeta.¹

¹ Čapra goveđa se upotrebljava za obuću, t. j. za opanke. Ona se raširi u kući na podu ili izvan na ravnini, pa se rastegne i na krajevima se u pod pobiju gvozdeni klinici; i tu stoji, dok se osuši. No suši se i ovako: Prebaci se u kući ili pojati preko kakve police, te joj noge ostanu viseći. Zatijem se hrtenica rastegne uz policu pa se na krajevima zaklinči; poslije se noge ozgor svežu, pa se iznad sveze provuče poteže drvo, te otegne čapru dole. Neki prije toga čapru osole, zamotaju je u kilu, pa je poslije nekoliko dana ovako rastegnu.

Pošto se čapra osušila, onda se raskroji uzduž na remike, koji su po 6 do 7 prsta široki; ti remici zovu se *faše*. Faše do hrtenice zovu se *repne*, sa strane *rebrne*; a ostala okolina, koja se ne može raskrojiti na faše, zove se *krajevi*. Opanak, koji se okroji od one čapre,

Svine. Najprije se svińče ubije sjekirom među oba oka, i tada padne u nesvijest; zatijem se zakoļe vrhatijem no¼ićem, ali ne kao brav, nego se no¼ićem ubode sa strane u gušu, te se unutra prekine grkļan i ļetnik, i tako se svińče zakoļe. Za svińe se ka¼e da se *bijju*. Ova rana, koja se s bande naćini no¼ićem, poslije se zatisne krpinom, da krvi mańe iz ņega izavri.

Pošto se svińče umrtvilo, onda se na ņega ozgor nabaca suve pļeve ili papratine pa se zapali. Tako ta papratina gori i s ņom izgore dlake sa svińćeta; to se ka¼e, da se svińe *smuđe*. Pri smuđeńu se stru¼e po ćapri lopatom ili plosnijem gvo¼dem, te onaj gar opane, a pod ņim se zapali ostatak od dlake. Kad se jedna strana opalila ili osmudila, onda se svińće prevrne, pa se i druga banda osmudi. Zatijem se osmuđeno svińće unese u kuću, pokropi se vodom pa se pokrije kakvom haļinom. Ovo se radi zato, da se onaj gar na ćapri skišne i da omekša. Poslije se makne haļina, pa se ko¼a ostru¼e no¼ićem; no ako se još onaj gar ne mo¼e ostrugati, onda se sipļe voda po ņemu i dobro se trļa komatom tiglę.

Kad se sve ovo svršī, onda dolazi na red, da se svińće razasije¼e, ili, kako u nas vele, *råškarpá*. To se radi ovako: svińće se polo¼i tako, da stoji na hrbatu a nogama navīše. Zatijem se no¼ićem prokroji ćapra i slanina s jedne i druge slanine od obje strane vilice, krajem prvijeh nogu, s obje strane grudi, pa nauprav do zadńijeh nogu. Sad se taj komat slanine dere, poćińući od vilice; vrh od dońe vilice ne ide s ovijem komatom, nego od guše. Pošto se odere, dobi¼e se podugaćak a dosta uzak komat slanine s trbuha i grudi; to se zove *īsmęńaća*. Sad se s jedne i druge strane odere po jedna faša slanine od prvijeh do zadńijeh nogu, koji je širok koliko i īsmęńaća; ti komati zovu se *kråđńice*. Iza ovoga se i ostali dio slanine sa hrbata odere u du¼ini od repa pa do ušiju. Ovaj je komat najdu¼i, najširi i slanina na ņemu najdebla; to se zove *křpa*.

koja je omotavala nogu, zove se *ńdšńak*; onaj s ćela — *ćęńak* ili *poćęńak*; a onaj sa strane od glave — *obråšńak*.

Ćapre sa zaklanijeh brava u jesen obiĉno se prodaju trgovcima, koji ih freške kupuju pa ih sami suše. No pogđjeko ostavi po koju ćapru i za doma; s ņe se najprije oskube ili obriva vuna ili kostret, pa se onda posoli ili se neslana raskroji na tanke i uske remike, koji se na vretenu usuću; to se zove *opřta*; ona slu¼i za obuću. Poneko opęt suši ove ćapre, a suše se kao i goveđe, zato se najprije prokroji od repa do grla preko trbuha. Otprije se mnogo opute trošilo za obuću, zato se tada i više ćapra sušilo i krojilo; ali danas se više upotreblava špag mjesto opute, zato se i ćapara malo kroji.

Pošto se krpa odere, onda se raširi, da se na njoj ostali dio raškarpa. Tada se, kao i bravu, vrhom od nožića prokroji trbuh od grudi do repa, pa se onda s jednoga kraja rukama nađe kraj od sala i lagano se odvoji s krajeva, te se iznese i na čisto mjesto stavi. To je *salo* ili *krpa od sala*. Iza ovoga se izvadi loj, bubrezi i bubrežni loj, pa onda cio drob ujedno. Poslije se prokroji tremesla i izvadi se crna i bijela utrobica.

Kad se sve ovo svrši, onda se, kao i u govedeta, odvoje stegna i pleća, koja se sva ujedno zovu *pršute*. Pri pršutama se ostavi ponešto slanine, a noge više malijeh papaka otkinu se; ali se one poslije pale nanovo i jedu se; tako se jedu i bravje i govede noge. Pošto se odvoje pršute, onda ostane samo grudni koš, t. j. sama rebra i hrtenica. Sad se nožićem s obje strane hrtenice izvadi do kosti debelo meso; to se meso izvadi uzduž cijele hrtenice, a zove se *pečenica*, a tako debelo meso zove se i *lónga*. Pečenice se poslije usitne, te se od njih napravljaju kugasice; a pri pečenici se za ovaj posao otkida i još mesa od rebra, gdje se vidi, da je debelina. Kad se izvade longe ili pečenice, onda se hrtenica s obje strane rasiječe i odvoji se od rebara; to se zove *pica*. Pošto se izdvoji pica, onda ostanu samo strane od ovog grudnog koša; pa se i one na grudima razdvoje ili ostave, da se ujedno drže; to su *rèbra*. Tijem se svršava raškarpavanje.

Želudac se zove *sirište*, a ostali dijelovi kao i u brava ili govečeta.

Ptice. Najprije se ptica *operuša*, t. j. prstima se poskube cijelo nezino poveće perje; pa se onda lopata dobro zagrije u ognju, dok pocrveni, te se njom ptica gladi svuda po čapri, i tako se sve sitno perje i dlačice osmude. Kad se nema lopate, onda se ovo sitno perje osmudi na plamu od ognja. Zatijem se vrhovi od krila, noge i glava otkine, pa se ptica krajem jedne noge raskruti i tudijen se izvadi cio drob, samo unutra ostane bijela utrobica. Od izvađena droba jede se crna utrobica, pošto se makne žuč, i želudac, pošto se oguli ona koža, kojom je njegova unutrašnjost obložena. Ako je ptica poveća, onda se odvoje stegna i krila, pa se i grudi napola presijeku, a ako je ptica maña, onda se ne komati. Pleće u ptice zove se *kobilica*.

Ribe. Od riba se samo kožu *jeguše*, i to ne ozdo ispod grla, nego ozgor preko vrata, te se glava na grlu drži pri tijelu. Ostale ribe se ne kožu, nego one brzo lipšu na vazduhu. Riba se ovako napravla: najprije se ona, ako se je spoļa osušila, skvasi vodom, pa

se onda oštrijem nožićem ostružu nézine *ikre* (one sitne luščice, kojijema je pokrivena), vukući nožićem od repa put glave. Pošto se ikre ostružu, onda se rep i više perje zakinu; zatijem se *škrčlupi* (škržni poklopci) prelome i zakinu; pa se vrh od nožića uvuče pod škrge te se slomi i izvuče vilična kost. Poslije se riba prokroji niz trbuh, pa se tudijen izvade sva crijeva, a ostavi se unutra *pätrova* (sjeme ili jajca, iz kojijeh se nove ribe izlegu), ako je ima. Poslije se riba *nazvoni* ili *nareže*. Nazvoni se, kad joj se hrbat presiječe na nekoliko mjesta do samog trbuha, te se tako dobiju nekoliko komata ili *zvona*, koja se ujedno drže. Nareže se, kad se s obje strane poprijeko nareže na više mjesta, i to samo do rebara, ili kad se s obje strane uzduž hrtenice od glave do repa nožićem načini po jedna brazda. No riba se i *cijepa*, i to: pošto se ostruže, onda joj se ne prokroji trbuh, nego se riba rascijepi od glave do repa niz hrbat, tako da ostane rasplašćena. Ovako se riba plasti za sušenje. Riba, koja se nazvoni, ne suši se, a koja se nareže, ona se može i osušiti, a može se i odmah jesti; ali koja se rascijepi ili rasplasti, ona se tijem spremi za sušenje a ne za jelo.

Meso. Različno meso različno se soli i suši; zato će se ovdje redom nabrajati.

Goveće meso ili *govédina*. Pošto se učini na komate, onda se ostavi za jedan dan, da se ocijedi, pa se onda u kakvom velikom sudu drvenom sitno istuče sô. Zatijem se najprije stegna ili komati metnu u tu so i sa soľu se dobro istrľaju. Tako isto istrľaju se i pleća pa se polože u dno kamene kopańe, ako je ima, a ako nema, onda na kakve štice ili na salig, pa se po úima još pogolemo soli pospe. Pri polagańu gleda se, da debelina ostane malo uzvišenija, kako će rastopľena sô ulaziti u debelinu i niz vlakna od mesa slaziti put ćukľa. Poslije se rebra iznutra polome kakvijem teškijem nožem ili sjekirom, a polome se tako, da svaki komat od rebra bude dugačak po 4 do 6 prstiju. Sad se i rebra sa svake strane dobro istrľaju soľu, pa se metnu povrh noga tako, da unutrašńom stranom gledaju gore. Zatijem se dońa vilica od glave odvoji, a glava se preko čela sjekirom rascijepi do nosa, pa se sve to istrľa soľu i suviše se još soli pospe po glavi i rebrima. Ako je više govedi pobijeno, onda se tako sve noge slože doľe a rebra i glave gore. Pa se sad ovo meso poklopi ozgor šticom ili ľesom, na koju se metne velika tež od kameńa; ta težina zove se *piz*.

Drobovi govedi ili se odmah pojedu ili se i oni osole pa se stave svrh mesa; a tako isto i obje utrobice. A što se radi od crijeva, to će se kazati naprijed.

Goveđe meso stoji u soli oko 14 do 20 dana; a tada se diže i vješa oko ognja ili više nega. Košeti i pleća se objese naposebe o čuklima, a rebra ili se objese, da vise, ili se na policama metne da stoji položeno; tako isto i glave i utrobice. Drobovi se ne suše, nego se iz rasoli jedu. Goveđe meso se suši za duže, ako je podale od ognja, a za kraće, ako je bliže ognju. Pošto se osuši, onda se ospremi u kašun.

Bravle meso ili *bravetina*. I bravle meso soli se kao i goveđe. Najprije se u sitnoj soli osole košeti i pleća, pa se naslažu jedna vrh drugih, i po njima se pospe soli, ali manje nego po goveđijem. Zatijem se polutice uzduž prelome nožem, pa se i one osole i svrh noga polože, kao i goveđe. Od glava se ne odvajaju vilice dole, nego se cijela glava rasplasti, kao i goveđa, pa se osole i svrh polutica metnu. I drobovi i utrobice se isto tako sole, kao i goveđe, pa se metnu među glavama. Povrh svega ovoga metne se piz, kao i na goveđe meso. Što se radi s crijevima, kazat će se naprijed.

Bravle meso stoji u soli do osam dana. Tada se sve po dva košeta ili po dva pleća za čukleve povežu zajedno, pa se prebacaju preko kakve police, koja visi više ognja sa strane. Tako se i polutice povežu jedna za drugu i to gore u šiji, pa se i one prebacaju preko takvih polica. Ako se košeti, pleća ili polutice pri sušenju tiču, onda se razdvoje jednom malom spicom. Tako se dižu više ognja i glave i utrobice, ali drobovi ne, nego se jedu iz rasoli. Bravle meso se prije osuši nego goveđe, a opet prije, ako je bliže ognju, a sporije, ako je dalje od ognja. Pošto se osuši, onda se skine i ospremi u kašun.

Svińsko meso ili *svińetina*. Pri soľenju se najdońna metne krpa. zato se i ona najprije osoli. No prije nego se osoli, izreže se iznutra uzduž i poprijeko, te se sva ispodjeljiva na komate četvorougadne, od kojih se svaki zove *rijez slanine*. Sad se svaki rjez dobro istrļa soľu, i suviše se svaki napuni soľu, pa se istrļa cijelo ostalo poľe iznutra i pospe se soľu; pa se onda metne u dno kopańe tako, da joj čapra ostane doľe. Tako se izreže i ismeńača i obje kradlice, ako nijesu dobro tanke, pa se i one osole, kao i krpa, i polože vrh krpe. Daľe se solē pršute, rebra i glava, kao i u govečeta, samo se svińska rebra ne presijecaju, nego se onako osole.

Meso svińsko stoji u soli oko 30 dana; a ko ubije govedo ili zakoľe kojega brava, kad i svińe, taj sve meso soli zajedno. Tada se metne najdońe svińsko, pa goveđe, pa bravle, kako će se koje prije dizati, da se suši: bravle, pa goveđe, pa svińsko. Pri sušenju svińskog

mesa pršute, rebra i glave vješaju se, kao i goveđe; ismeñača i kradlice se stave na police, da stoje položeno, a tako i krpa; no krpa se vješa i ozadu pored ognja. Neko meće slaninu više samog ognja, a neko podaleko, kako ne može čuti nimalo vrućine. Svińsko meso suši se najduže, osobito slanina. Rijetko ko jede crnu svińsku utrobicu, a bijela se suši ili se istog dana izije, kad se svińe pobiju.

Mnogi u svińsko salo meću sviński loj i nešto od ismeñače; a mnogi sve to rastali pa pretvori u mast, koja se zove *mlada mast*. Kad hoće da se svińsko salo suši, onda se njegova unutrašnost dobro osoli, pa tu, ko hoće, metne i loj i ono s trbuha od ismeñače, jer je to meko i slično salu. Kad se to uredi, onda se krajevi od sala potkupe i preko sredine jedan za drugi ušiju. Tako se dobije dugulast grun (!) sala. Sad se salo o kakvoj vezi objesi pored ognja, da se suši. Dakle, salo se ne drži u soli, nego se odmah objesi, čim se osoli.

Neki ljudi bravli loj osole onako u krpama, pa te krpe svežu ujedno i objese ih više ognja, da se suše. No višina bravli i goveđi loj tope. Kad se hoće da se topi, onda se vas na komatiće isjecka, pa se ti komatići uspu u kakav kotao, da se tope. Pri toplenju pazi se, da ne prevri, jer bi se mogla tako i kuća zapaliti. U takav loj se prije uspe malo soli, pa se tek onda počne topiti. Pri vreću se više puta prelijeva mast u kakav sud, pa se opet nad ognjem miješa i kakvom velikom ožicom sabija i meći. Kad se sva mast ocijedi, ostanu sitni sprženi komatići, koji se zovu *šmire*; a tako se zove i svaki pretili, upravo bijeli komat mesa u brava ili govedeta. Ovaj loj poslije se rastopi zajedno s vodom pa se ostavi u kotlu te smrzne, pa se dobije veliki ili mali kolač loja; a ako je više loja, onda se dobije više kolača. Na kraju ovog kolača metne se jedan prut savijen kao gužba, te jednijem krajem zamrzne se u loju. To služi za vješanje ovoga kolača.

Poneki ljudi od loja i crne utrobice naprave *zátòp*. Zatop se gradi ovako: najprije se crna utrobica malo provari, pa se poslije izreže na male komatiće. Zatijem se loj sa vrlo malo vode rastopi, uspu se u n ovi komatići crnijih utrobica pa se ostavi to, da se ujedno smrzne. Pošto se smrzne, dobije se kolač, koji se isto može vješati o isto onakvoj drvenoj vezi. I kolači od loja i zatopi vješaju se malo podale od ognja.

Što će biti sa svińskim sirištem, crijevima i pečenicama, vidjet će se naprijed.

Ptice. Ako se ptica hoće da suši, onda se ne komati, nego se onako izjedna osoli. Ona se najprije s obje bande nareže, pa se solu istrļa spoļa i iznutra. Ona se malo dana drži u soli pa se objesi gdjegod̄ pored ogn̄a, da se suši. I ptičje meso brzo se osuši.

Riba. I ako ne će riba da se suši, opet se malo posoli, jer je lepša izjesti, kad je malo sô izije. A ako će da se suši, onda se podaje osoli, pa se u soli drži 2 do 4 dana. Od ribe se obično kod nas suši *krāp*, *skōbaļ*, *svrāga* i *ūklēva*. Pri sušeñu se krap, skobaļ i svruga obično raspaste pa se samo iznutra posole i tako jedni vrh drugijeh naslažu. Kad hoće da se suše, onda se repovima nabiju na štapove, pa se suše više ogn̄a zimi ili izvan ļeti na suncu. Riba se brzo osuši.

No ukļeva se nikako ne struže, pa bilo da se jede freska ili suva, a tako joj se i drob ne vadi. Ako se hoće da se suši, onda se saspe u kakav sud pa se posoli. Pošto se posoli, onda se rukama dobro izmiješa a pri tom i stiska, da je boļe sô ojede. Ona stoji u soli 2 do 3 dana i svaki se dan po nekoliko puta miješa. Tako miješajući je ojede je sô, te joj same ikre otpanu. Sad se od tankog vrbovog pruća po dva prutića tañijem krajevima svežu; no prije toga se ovi prutići odļejaju, na debl̄em kraju naoštre, pa se tañi krajevi kroz vruć pepeo promaknu, te omekšaju, pa se svežu. To se zove *vrzmica*. Takvijeh vrzmica napravi se poviše prema količini ukļeve. Sad dolazi *nizāne* ili *nañicāne*. Ukļeve se natiču s oba kraja vrzmice do sastava obadva prutića, a prutić ili vrzmica promiče se svakojoj kroz oba oka. Pošto se vrzmica napuni, onda se krajevi svežu, pa se vrzmice nataknu na štap i objese više ogn̄a. Ukļeve se brzo osuše.

No u našijem ribolovima ima osobita sprava za soļeñe ukļeve. Tu se mnogo ukļeve polovi, zato tamo ima jedna velika kopaña od kamaena. U tu kopañu se uspu ukļeve, koliko ih god̄ ima, pa se osole; pošto se osole, ne miješaju se rukama, nego po jedan ili dvojica ugaze golijem nogama i mute ukļevu po pola sata. Tako se radi po nekoliko puta na dan za 2 do 3 dana, pa se onda nižu, kao što je gore spomenuto. Tamo su kućice pokrivene ržanom slamom ili luškom travom, koja se pobere s busova, koji rastu u našijem lugovima. Te kućice su zatimēene navlaš, da vrućina od ogn̄a i dima ne izlazi odmah, kako će se prije ukļeva osušiti. Tu se ukļeve najviše suše dimom, jer je tu gotovo sve dim, dok traje sušeñe; a sušeñe se svrši za 4 do 6 dana. Pošto se ukļeve osuše, onda se skidaju pa se nose na pazar na prodaju, ili se sabiju u kotore i vreće pa se ostave na suhome mjestu.

Kubasice i ostali drob. Pošto se drob izvadi iz govedeta, brava ili sviščeta, onda se kubasice odvoje, i to tanke posebno a debele posebno, pa se properu, a tako i ostali drob. Veliki drob se soli i iz rasoli jede, ali sa sirištem postupa se kao i s kubasicama. Goveđe i bravle sirište napuni se brašna rumetinova, ali ne da bude prepućeno, nego onako da bude malo labavo. Tako isto napune se brašnom rumetinovijem i debela ili mušna crijeva goveđa i bravla. Pri napućanju ovijeh crijeva uspe se u kakav sud brašna i u ņega sitne soli. Pošto se sirišta napune, onda se gore sveže ili se kroz krajeve provuće oštra spica, pa se ispod ņe sveže. Tako napućeno sirište zove se *pop*.¹ Zatijem se napućaju crijeva; ona se prije pokvase u mlakoj vodi pa se metnu u brašno, da loj na ņima bude izvan, pa se dobro obrašćuju; zatijem se s jednoga kraja prstom uvuće crijevo unutra i po malo brašna se meće, te se tako prevrnu, da loj dođe unutra i malo brašna. Tako napućeno crijevo zove se *brašćena kubasica* ili *mušćaća*. Tanka crijeva bravla ne upotrebljavaju se ni zašto, a tanka crijeva goveđa nekoji napućaju svišćijem mesom. Sad se popovi i brašćene kubasice stave u vodu nad ognem, te provru i ražućem se nabodu; pa se izvade i više ognja objese, da se suše.

Tako se napućaju i debela svišćka crijeva, a sa tankijema ovako se postupa. Najprije se pećenice sitno iskomate, a još ponekoji metnu udrobe u to i oborenu svišćku crnu utrobicu, koju s mesom izmiješaju. To se zove *drobijeće*. Ovo drobijeće malo se posoli i nakvasi mlakom vodom, da lakše ulazi u crijevo; a poneki stuku sitno bijeloga luka pa pomiješaju s tijem malo papra, i sve to pomiješaju sa drobijećem. Sad se crijeva pokvase toplom vodom, pa se tanko a vitko dryce previje i previjeni kraj utisne s jedne strane u crijevo; zatijem se ozgor probući crijevo, pa se proz tu šupljinu prstima meće drobijeće i utiskaje se naprijed. Ovo drobijeće se goni kroz crijevo stiskaćem crjeveta i drobijeća, te meso prolazi naprijed. Pošto se crijevo napuni, onda se oba kraja zgore na vatri ili vrućem gvoždju, te se malo zgore ili pričkvrknu, pa se oba kraja zajedno svežu. To se zove *kubasica* ili *svišćka kubasica*. Pošto se napune sva crijeva, onda se objese više ognja, da se suše.

Ovaj posao rade žene, a tako one napućaju i popove i brašćene kubasice; one tope loj i načiñaju od loja kolaće ili zatop. One bri-

¹ Naš narod prića, da se zato zove *pop*, što se nikad ne može napuniti, koliko *pop* (sveštenik), ili zato, što u ņemu stane brašna mnogo, kao i u popove bisage.

vaju čapre ili skubu vunu s njih, one kroje čapre; one peru drobove i crijeva, a mnoge pomažu i ljudima u ostalom poslu, kao pri pa-
leću sviña, raškarpavaću, soleću, dizaću i u mnogome drugome
poslu, samo ako su u tome poslu vješte.

Zelen. *Bijelo* ili *glavato zeļe*. Kod nas rijetko ko sadi bijelo ili
glavato zeļe, nego se sadi raštan. No mnogi naši ljudi kupuju gla-
vato zeļe na pazarima pa ga doma meću u badañ, da se kiseli. To
biva ovako: najprije se svaka glavica očisti od suvijeh ili glibavijeh
pera, pa se onda svaka presiječe ozgor preko koćaña i to unakrst,
te se dobiju četiri kriške, koje se zajedno drže. Sad se glavica raš-
četvrta (raširi), pa se u taj rascijep uspe po jedna mala šaka soli.
Tako se svaka glavica raščetvrta i osoli, pa se onda u čisti badañ
ili razadñivenu bačvu naslažu tako, da rascijep ostane gore obrnut.

Pošto se ovako metne zeļe u badañ, onda se uspe svrh nega voda,
da ga ozgor pokrije, pa se svrh zeļa metne kakav lesor, a na ñemu
kameña, da se zeļe sabije. Poslije nekoliko dana ova voda se istoči
čapom, i ta voda zove se *rasó*, pa se uspe ozgor druga voda. Ovako
se mijeña voda od 4 do 6 puta, dok zeļe dobro zdrene. Takovo zeļe
zove se *kisjelo zeļe*; ali ga višina zove *badñevo zeļe* (moguće po
badañu, u kojem se kiseli, ili po *badñoj nečeli*, kad se obično meće
u badañ).

Još se ljudima za hranu spremaju *paprike*, *faģole* i *tikve*.

Paprike se očiste od trmunova, a uberu se, još dok su zelene, pa se
prosuše na suncu, dok omekšaju; pa se onda svaka nabode iglom
ili vrhom od nožića na po nekoliko mjesta, ili se s vrba do sredine
razreže nožićem. Sad se naslažu u kakav ćup ili lamu, ili u kakav
drveni sud, koji se zove *káčica* (nalik je na kacu od vode, samo je
maña, i ima gore dva uha i zaklop, kao ono kaduč), pa se posole
i napune vodom ili zabijelijem ostom. Ozgor se štogod metne,
da se posabiju. Takovo spremañe paprika zove se *turšija*. Paprike,
koje pocrvene, ne meću se u turšiju, nego se povješaju nanizane
na kakvom koncu, pa vise malo podaļe od ognja. Ove paprike vare
se sa nekijem jelima ili se meću i trļaju u jelo, pošto se svari.

Faģole se meću u turšiju ovako: poberu se zelene mohune pa se
očiste s krajeva, a tako se smaknu i oni končići s oba ivičasta kraja.
Zatijem se prelomi svaka na po dva komata, ili ostane onako cijela
pa se naslaže u kakav sud, osole se, uspe se vode ili zabijeljena
osta i daļe sve, kao i kod paprika.

Tikve se meću ovako: zdrela sviñska tikva ožuli se, te ostane meso
ispod kore; zatijem se to meso izreže nožićem na poduže uske i

tanke file ili kriške; te file se naslažu u kakav sud, pa se s njima dalje postupa kao i s paprikama.

Rijetko ko meće ove zeleni u turšiju, a još ređe se meću fađole i tikve, dok su one vrlo ukusne i prijatnije uz jelo, nego su i same paprike. Osim toga neki meću u turšiju *krštavce*, a poneki i zelene pipune. Ovi se tako isto meću u turšiju, kao i paprike, a prijatni su tako kao i fađole ili tikve.

Brašno. Najviše se kod nas meće rumetinovo i šenično brašno; ržanoga brašna se vrlo malo meće, a ostaloga brašna kod nas i nema, da se meće. Od ovijeh najviše ima rumetinova brašna, jer naš selak ima najviše néga, i to je u glavnome négova žitna hrana. Šeničnoga brašna mnogo se mañe troši, a mañe se néga i sije i rađa; šeničnog leba se jede o većijem praznicima, svadbi, slavi, gozbi, ili kakvijem izvanrednijem domaćijem svečanostima (kršteñe, sveštañe masala i t. d.) ili izvanrednijem žalosnijem događajima (smrtima).

Svakoje brašno uopće zove se jednom riječi *mlivo*. Šenično brašno se meće vrlo sitno, a rumetinovo malo krupnije. No opet i rumetinovo je dosta sitno, samo se gleda, da šenično bude sitnije.

Kod nas nema nikakvijeh sprava, da se u njima tuče kakvogod žito za kašu ili drugo jestivo; kod nas se sve to meće u mlinu.

Nijedna vrsta sočiva kod nas se ne meće, pa se u brašnu jede; ono se u zrnima vari i jede.

Mlijeko. Odmah pomuzeno mlijeko, prije nego se svari, zove se *jõmuža*. Ako će da se mlijeko siri, to se malo grije uz vatru pa se onda siri; a ako će se tako upotrijebiti za jelo, onda se svari. Vareno mlijeko zove se *varenika*. Mlijeko se muze u čisti sud od drveta ili lastre, pa se onda procijedi kroz vunenu krp; ta krpa zove se *čedilo*. Mlijeko od krave, ovaca i koza miješa se zajedno, ako pojedine vrste stoke nije poviše.

Za sirenje potrebna je *sirišnica*. Ona se napravi ovako: bravle sirište, dok je freško, raskroji se pa se osoli i osuši; zatijem se to suvo sirište metne u kakav stakleni ili drveni sud ili u tikvu, pa se uzme surutke i uspe se svrh ovog sirišta. Sve to zajedno zove se sirišnica. Sad, kad hoće da se jomuža usiri, onda se mlijeko pritopli uz ogañ pa se u néga uspe iz sirišnice oko 1 ožice surutke. Pošto se uspe ovo, onda mlijeko promiješa ožicom pa se ostavi na miru blizu oña.

Kad se mlijeko usiri, onda se zgusne; ta gustina zove se *žetvica*. Poslije se rukama okupla ova gustina i sabija pri jednom kraju, dok se toliko sabije, te se mogne u ruke izvaditi. Zatijem se i u

rukama tiješti, dok i malo vode ima u siru. Ta tečnost, što ostane za sira, zove se *sira* ili *surutka*. Taj dobiveni sir tako se načini, la mu je okolina okrugla, jedna strana plosna, a druga ispupčena. Ovaj sir se zatijem posoli pa se ostavi u kakav drveni ili zemljani sud, e tu stane za nekoliko dana; a poslije se metne u kaduč, u rasô sa ostalijem sirom. Pojedini takvi komat sira zove se *grûda*, a gruda, lok se metne u rasô, zove se *mladi sir*, a pošto se metne u rasô — *lani sir*.

Poneki surutku, pošto se sir izvadi, svare pa je ukisele (o tome e se poslije kazati), a poneki ovako s nom postupaju: svare je pa e onda puste, da se ohladi; pošto se ohladi, onda je uspu u kakav saket, koji je sašven od postava, da se cijedi. Ovaj saket visi gdjegod i kući i kroz néga se voda neprestano cijedi, dokle i jedne kapi raje u saketu. No saket je od takvog postava, te gustina ne može zaći, zato sva gustoća od surutke ostane u saketu. Ta surutka se poslije meće u kakav čisti drveni ili zemljani sud, i tu se malo pololi. To se zove *smakovina*. Poneki smakovinu sipļu u sir, t. j. u kaduč i raso, pa još tu pridaju i mlijeka, te se onda dobije vrlo ijep i sladak sir, s kojijem se dobro može smočiti, a dobije se i rlo lijepa raso za jelo.

Kisjelo mlijeko ovako se dobiva: svari se mlijeko, pa, kad se hladi, onda se uspe u kakav drveni ili zemljani sud, pa se, prema oličini mlijeka, uspe mañe ili više kiseloga mlijeka u ovo mlijeko, zmiješa se i ostavi na sigurnom mjestu. Tako se kiseli i surutka, li ona je i tada vodnikava, ili, kako naši kažu, *tanka*.

Maslo se dobiva ovako: uspe se u *stap* kisjelo mlijeko pa se onda *nete*, dok maslo izbije na vrhu kao kilica. Stap je drvena sprava; astavljen je iz dugačkijeh duga, koje su dođe šire a gore uže. Stap ma samo doñe dno, kao i kaca; visok je do 1'3 metra, gore je irok do 5 ili 6 prsta, a dođe i 1 stopu. Duge su stegnute drveijem ili gvozdenijem obručima. Sad ima još jedan pravi štap, koji e malo duži od stapa; ovaj štap na jednom kraju ima prikovanu tičicu, koja je okrugla i toliko široka, da taman može ozgor uleći stap. Ta pločica zove se *zvrčka*.

Pri metenju masla bije se štapom i zvrčkom tako, da se mlijeko aiješa i kroz stap muti; a mete se zadugo, doklegođ izađe maslo a vrh mlijeka. Pošto se izmete, onda se stap nagne, dok kilica masla ostane na vrh stapa; tada se izvadi i stavlja u čisti drveni i zemljani sud, gdje se malo posoli. Mlijeko kisjelo, koje ostane

poslije meteña, zove se *mlačenica*; ona je dosta žitka i tanka, ali se upotrebljava za jelo.

Kod nas rijetko ko mete, a samo se mete kisjelo mlijeko. Najviše se mete kravle mlijeko, jer se drži, da je to mlijeko najbolje za meteñe, t. j. da je najbolje kravle maslo; a mete se više zimi, nego u koje drugo doba godine, a tada se mete mlijeko od ozimačnijel krava.

Gotovljenje jela. Priređivanje jela kaže se jednom riječi *gotdvljenje*. Kad se jelo navjesi nad ogañ, da se vari, kaže se, da se *pristavi*. Dakle, veli se: pristavi ručak, da se vari; ugotovi večeru; a kod raznijeh načina pečenja, prigaña i vareña govori se drukčije, kao što će se naprijed vidjeti.

Jelo, koje se bez pečenja i vareña jede. Od mesa se jede nepečeno i nevareno: pršute goveđe i svinške, i bravli košeti i pleća. Još se tako jede i slanina svinška, ali to samo pogdjeko. Suho bravle meso zove se *kastradna*. Trefi se gdjekoga, koji i bravle palutice jede prijesne, ali su to rijetki slučajji; to se samo čini od nužde, kao se ne mogu ni svariti ni ispeći. No i ostalo gore pomenuto suvo meso više se jede pečeno ili vareno, a nepečeno i nevareno više se jede kao meza uz piće, kao dodatak uz drugo vareno ili pečeno jelo, ili u putovañu.

Sve voće jede se prijesno, samo se od suvijeh dreñina vareñen načini neka slatka crvena voda. Za taj posao se suve dreñine isperu pa se u njih uspe vode i vare se, dok budu dobro varene. Pri vareñu iz dreñina izađe onaj njihov slatki sok, te voda postane slatka. To je dreñinova voda; ona se upotrebljava kao smok u posnijem danima, a jede se s kašom ili kačamakom mjesto mlijeka, ili se u nju udrobi leba pa se tako jede.

Od razne zeleni jede se prijesno badñevo zeće i sve vrste luka. No i to se vari s mesom, ali će o tome biti zboru na drugom mjestu.

Pečenje i prženje. Bez vode se peče sitno udrobljeno svinško ili bravle meso, bilo ono suvo ili freško. Daće se tako peče crna bijela utrobica, kad se sitno iskomati, pa se s nima udrobi nešto loja ili slanine, ili se metne dobro pretila mesa ili kakve drug masti. Pri ovom pečenju se sve ovo saspe u *tigañ*, pa se ožicom miješa, sabija i premeće, te se ona mast rastopi. Poslije se u ovo masti peče utrobica, doklegod bude pečena. To se zove *prigañe*.

Tigañ je okrugli sud od bakra ili gvoždta, pa unutra kalajisan. Ima ih širijeh i užijeh, dublijeh i plićijeh prema veličini, ali obično

nijesu mnogo duboki. Okolina njihova je malo razvrnuta, a gornje ivice su opet savijene na stranu. Tigañ ima s jedne strane dugačak i plosan gvozdeni držak, koji je za tigañ prikovan. Pri prigañu ili pečeñu držak se drži u rukama, t. j. jednom rukom drži se za držak a drugom se drži ožica, te se ñom prigañe miješa.

Još se na tigañu peče ili prži bez vode suvo bravle ili goveđe meso. Tada se meso sitno izdrobi pa se metne u tigañ i sve se miješa, dok ne bude pečeno. Ovom prilikom ne bude toliko masti, ali opet sama vrućina ispeče meso.

Na tigañu se prigaju jaja. Najprije se izreže komat slanina na kriške, pa se prži, dok se otopi, te se dobije masti, ali ne da slanina izgori; ili se metne kakve masti te se rastopi i uzavri. Zatijem se nekoliko jaja slome te se uspu u tigañ svrh masti, ili se uspu u kakav sud pa se sa malo šeničnoga brašna ožicom izmiješaju i tako uspu svrh masti. Tu se malo isprigaju, pa se tigañ dignu s ognja.

Na tigañu se prigaju još i freški skobaļi, bjeliši i ukļeve. Za taj posao se skobaļi i bjeliši narežu poprijeko; pa se sad u tigañu rastopi masti ili se uspe čistoga (slatkoga) uļa. Riba se tada malo obrašneña pa se metne u tigañ komat do komata. Pošto se doña strana ispeče, onda se prevrne riba, te se i druga strana ispeče. Pošto se ispriga riba, onda se vadi i jede, ili se svrh ñe u tigañ prispe malo vode, pa u to uspe malo stučenoga bijeloga luka i osta. Sve to malo se provari pa se makne i jede.

Na tigañu se još priga i luk japargik. Najprije se glavice luka očiste od žutijeh i suvijeh pera pa se sitno izrežu. Zatijem se na tigañu rastopi masti ili se opriga slanine, pa se u to uspe i onaj sitni luk, te se to sve miješa, dok luk ne omekša. Tada je luk oprigan te se miče i jede.

Na tigañu se priga i badñevo zeļe. Uspe se u tigañ slatkoga uļa, pa svrh ñega sitno izrezanog badñevog zeļa. To se miješa, dok zeļe ne omekša; a tada je već gotovo za jelo.

Jela od brašna. Od rumetinova brašna gotove se ova jela: kačamak, kaša, skròb; vareni skorup, vareni sir, krklíš i leb.

Kaçamak se gotovi u *kotlu*. Kotao je sud od bakra pa kalajisan. On je širi ili uži, viši ili mañi; dakle, on može biti viši ili mañi. Dno mu je izdubļeno, a ne ravno, te se samo opire na sredini dna. Okolina mu je visočija, negoli je dno široko; ona je navíše malo razvedena; a dva kraja od okoline su izvedena u vrh nad ostalom okolinom. Na ta dva kraja prikovana su dva šupļa gvoždja, koja se zovu *uši*. Od jednoga do drugoga uha ozgor u vidu polukruga na-

lazi se kriva gvozdена žica, koja se zove *pòbras* ili *pòvras*; on se može smaći i nataći, može se na stranu objesiti, a o њemu visi kotao o *vjerigama* nad ognjem.

Kaçamak se u њemu gotovi ovako: uspe se u kotao mađe ili više vode, prema broju čeladi, za koju se gotovi; pa se ova voda navjesi, te voda uzavri. Pošto uzavri, onda se uspe prosijanog brašna nasred kotla: ovo brašno ostane u kili i to na vrhu vode, i tu se tako vari za cijelu uru. U početku vareña uspe se i soli u ovu vodu. Pošto se kačamak svario, onda se, ako se vidi, da će mnogo vode biti, odlije malo vode. pa se onda kotao skine, izgrebe se malo žara, pa se kotao metne na žar. Sad se brašno miješa *túčnem*. Túcañ je kratko drvo, koje je na jednom kraju deblje. Ovijem debljim krajem miješa se brašno, dok se dobro izmiješa brašno i voda, da ne bude nigdje krupica od brašna. Sad je kačamak gotov te se jede suh ili osmočan, s mlijekom ili zabijelenijem ostom, vinom ili dreñinovom vodom. Kačamak se osmoči rastopljenom mašću od sala, slanine, loja, skorupa ili slatkijem ulem. Pri smočañu se mast ili ule dobro izmiješa sa kačamakom pa se jede. A ako se jede s mlijekom ili s kojom drugom tečnošću, kao što je sad pomenuto, onda se u kakav sud izvadi kačamaka, pa se uspe svrh ñega mlijeko, i jede se tako ugrušano.

Kaša se tako isto vari u kotlu. Najprije se uzavri voda, pa se siple iz ruke kroz prste po malo brašna, a miješa se *měčavicom*. Mečavica je što i tucañ, samo na dnu ima četiri unakrsna roga. S њom se miješa svuda po kotlu ili se popari nasred kotla, a vrh se s oba dlana stisne pa se vrti svud po kotlu. Pri vareñu kaše siple se po malo brašna, te je kaša najprije žitka, a poslije sve gušća i gušća, dok se najposlije svari. Kaša se malo žića ostavi nego kačamak, a jede se isto kao i kačamak, t. j. sa istijem začinima.

Skrob se vari za djecu ili bonika, zato se on ne vari u kotlu nego u tigañu. On se vari kao i kaša, samo se ne miješa mečavicom, nego ožicom. Skrob se ostavi žitak, a jede se samo s mlijekom, *bevándom* (zabijelenijem vinom), zabijelenijem ostom ili vodom od dreñina.

Ako kačamak, kaša ili skrob zagori pri kotlu, kaže se, da je *prikotno*, a ona kora, što se uhvati za kotao, zove se *grěbača* ili *grěbanica*.

Skorup se vari ovako: uspe se u tigañ ili mali kotlić malo vode, pa se onda u vodu metne skorupa. Ako ćemo da je skorup masniji, to više metnemo skorupa, a ako ćemo da je mađe mastan, onda se više vode uspe. Pošto voda uzavri i skorup se rastopi, onda se pro-

mete čistom granatom brstinom te se ņom izvade dlake i škrle iz skorupa i vode. Zatijem se siple pomalo brašna kroz prste i ožicom se neprestano miješa. Tako se čini, dok bude umjereno gust, pa se onda isto miješa i obrće ožicom, ili, ako je u kotlu, onda se kotlom maha, te se i skorup peņe uz jednu i drugu stranu kotla. Tako se vari za 20 minuta, i onda je već varen. Takav skorup pusti mast, t. j. što je masniji, pusti više masti; a koji je mastan a ne hoće pustiti mast, onda se na kraj tigaņa ili kotla uspe malo vode pa se daļe miješa i obrće, i tada sigurno pustit će mast. (Može biti, da voda uđe u ono tijesto te istjera mast napoļe, ali naš narod to ne razumije.)

Sir se vari sliĆno skorupu. Mladi sir se sitno izreže pa se onda u tigaņu topi sa malo vode kao i skorup. Pošto se iz sira odvoji maslo, onda se siple brašno kao i u skorup, i daļe se postupa kao i sa skorupom, samo u siru maņe brašna prođe. Vareni sir se teško odvoji ožicom, oteza se, te bi rekao, kao da je punan dlaka. Kod nas vareņe sira usvojilo se je od planinštaka, koji dosta imaju sira pa ga jedu onako ili varena.¹

Krkliš se pravi ovako: udrobi se loja pa se taj loj metne u kotao ili tigaņu i prži se, dokle se rastopi; zatijem se uspe vode kao i u skorup ili sir. Pošto voda uzavri, onda se siple pomalo brašna, pa se miješa i vari kao i skorup. I krkliš moļe mast pustiti, ali se to rijetko čini, jer se malo loja meće, da se pusti mast, pošto je loj za jelo usovan, t. j. ne moļe se mast od loja tako srkati, kao od skorupa ili sira.

Na tigaņu se još prži jedno jelo, koje se zove *māsunica* ili *māsanica*. Najprije se na tigaņu rastopi loja, zatopa ili kakve druge masti, pa se svrh toga uspe udroblenoga leba. To se miješa i sabija, dokle mast uđe u svaki komatić leba, i dok se leb dobro svrući. Ovo je jelo sprešno, t. j. odmah se pripravi.

Kad se sitno udrobi leb i sir, pa se te mrve pomiješaju i jede, to se zove *šarunica*. To se daje najviše djeci da jedu.

Za gotovļeņe ili za *gotoviš* leba potrebne su ove sprave: ņačvi, sito ili rešetø, krúg, sač i crjèpņa.

¹ Priča se, kako je jedan Crnogorac iz Stare Crne Gore pošao u Novu Crnu Goru (u Uskoke), pa mu tamo naredili lijepu, vrlo lijepu čast: vareni sir. Pošto je ovaj počeø jesti i uzimati ožicom, počne se protezati, a ovaj će reći: ne ću ja ovijeh dlaka jesti — i ostavi ožicu. Poslije su ga uzalud nagonili, da jede, i uzalud su mu dokazivali, što je to.

Načvi su u svemu nalik na *kopànu*. Dno im je pravouglo, a strane su im uzdignute i razvedene. Ima ih višijeh i manijeh, debljih i tanijeh; ima ih, koje su istesane iz jednog drveta, a ima ih, koje su napravljene od štica.

Sito je sastavljeno iz jedne poširoke tanke štìčice, koja je uokrug savijena i na krajevima utvrđena. Jedna strana od ove obline ispletena je i ispreplijetana vrlo tankijem žicama, te se tako dobiju tolike četvorougla šupljine, da kroz njih ne može propanuti veći trunak brašna. Takvo je i *rešeto*, samo ono nije ispleteno žicom, no je padašveno tankom ovčom čaprom. Ova čapra utvrđi se okolo za onu drvenu oblinu i tako se rastegne, da zvoni, kad se u nju udari. Zatijem se ova čapra isprobija oštrijem a tankijem vrućijem gvožđem. Sito više služi za sijañe šeničnog brašna, a rešeto više za rume-tinovo.

Krug je okrugla štica, koja na jednoj strani ima drveni držak. On je odjeļan od jednog komata drveta, a tako i držak od istog komata.

Saç je od gvožđa ili lastre; gvozdeni je mnogo deblji, a pri tom i bolji za pečenje i durećiji. On je sličan lebu, tako je izveden gore, kao i svod od čega, a doña okolina mu je okrugla. Visina njegova pod okolinom jest oko $\frac{3}{4}$ stope, a širina okoline do $\frac{3}{4}$ metra ili malo više. Ozgor na sredini nalazi se prikovani gvozdeni držak.

Crijepña je okrugla i široka do $\frac{3}{4}$ metra; dno joj je podebelo, a okolina je uzdignuta gore od 3 do 5 prsta. Crijepña ili *crepuļa* mijesi se od zemļe, i to od gline, u kojoj se još doda *zvrsti* (bje-lutka) i kozje dlake. Zvrst drži dobro vrućinu, a opet zajedno sa kozjom dlakom ne da, da se lako slomi. Pošto se crijepña umijesi, ona se rukama poredi i daje joj se ovaj oblik, pa se ostavi, da se malo stvrdne. Poslije se u vatri peče, te tu ili prsne ili ostane.

Još je za pečenje leba potreban *uprètnak*. On je sagrađen u čošu od kuće, ali blizu ognja, ili ukopan u zidu. Okolina mu je okrugla i gore malo razvedena, a dno ili njegova dubļina je doļe sužena. Uprètnak je gore širok do 1 metra ili malo više, t. j. prema saču i crijepñi; a dno mu je duboko do 2 pedi. Ovo se dno ispuni pepelom, kako se ne bi crijepña opirala na kameñe; ali opet dno nije tako udubļeno, nego je ravno, kao i dno od crepuļe.

Pri gotovļeñu i pečeñu leba ovako se postupa. Najprije se navjesi voda na ogañ, pa se onda polože načvi na uzvišeno mjesto do sred stegana; zatijem se metne u načvi sito ili rešeto, pa se prstima ili kakvijem sudom uspe brašno u rešeto. Tada se rešeto s obje strane

uhvati i stisne rukama, pa se podigne i s njim maha desno i lijevo, ali tako, da pri ovom mahaću rešeto udara u dlanove. Tako se brašno stresa i miješa i propada u naćve. Ono, što na situ ostane, zove se *trice* (mekine). Taj rad kaže se: *prosijati brašno*.

Pošto se dovoljno brašna prosije (može se prosijati do 6 kilograma i više), onda se brašno razgrne na sve strane, te se dole ukaže dno od naćava. Tu na dno metne se soli pa se stuče kakvijem drvenijem *túčnem*, koji je doćnom stranom širok i ravan; zatijem se isto tu metne *kvasac*, pa se svrh űega uspe tople vode, te se dobro izmiješa, pretvori u skrob, a tako se i sű rastopi. Sad se uspe poviše tople vode, pa se cijelo brašno s vodom izmiješa, i to ne rukom, nego ožicom, jer je voda dosta vruća. Tako malo stane, dok se brašno zapari i malo ohladi, pa onda žena umije ruke, zavrne rukave i počne miješati brašno i vodu; to miješanje traje dotle, dok se cijelo brašno izmiješa, da nigdje ne ostane krupice brašna. To se zove *miješene*. Pošto se leb umijesi, onda se odvoji jedna kila toga tijesta i metne se u kakav sud. To se zove *kvasac*; i on služi za drugi leb kao kvasac. Iza toga se cijelo tijesto skupi pa se metne na krug; no prije se krug pospe brašnom, da tijesto ne prijene za űega, pa se onda metne tijesto i tako se uredi, da je kao sać. Zatijem se, ako je zima, primakne ognju pa se pokrije čistom haćinom ili krpom, i tako se drži do jedne ure, da leb *doće u kvas*, t. j. da se od kvasca ukvasi.

Ćim se počeo mijesiti leb, odmah se na ogań položi podosta drva, pa se svrh njih metne crijepna, da se vrući. Neki, pošto se leb umijesi i crijepna prilićno svrući, odvoje po jedan komat umiješenog tijesta pa ga razliste i metnu ozgor na crijepnu. To se zove *koláč*. Pošto se kolać malo potpeće, onda se lopatom podigne i prevrne pa se pokrije vrućijem pepelom i ognjem, te se tako ispeće.

Pošto se crijepna svrućila i leb došao u kvas, tada se pepeo u upretńaku razgrebe, te se napravi mjesto za crijepnu. Sad se crijepna kakvijem krivijem gvoždem, mašicama ili lopatom s jednoga kraja podigne i na bandu ispravi pa se prisloni na lopatu, na koju se digne i metne u upretńak. Ako je crijepna pepećava, očisti se, a vrućina űezina mjeri se rukom; žena nadnese ruku nad űom i zna, da li je prevruća ili ne. Sad se donese leb na krugu pa se s kruga tako spluza na crijepnu, da onom istom stranom legne na crijepnu, s kojom je ležao i na krugu; pa se tijesto, ako se spuštavańem izlomi i izrazdvaja, nanovo rukama tako uredi, da űegova sredina bude malo debla od krajeva.

Sad se meće sač svrh leba; no neki ga vruće na ognju, pošto se crijepna makne, a neki ga onako studena meću. Pri stavlađu sača pazi se, da ne tiče tijesto; a ako ga tiče, onda se postavi kršima. Pošto se ovo učini, onda se studeni pepeo okolo sača primakne do okoline sača, pa se poslije odmah žeravica na ognjištu stuče lopatom i izmiješa s vrućijem pepelom. Ako je mnogo pepela bilo u upretinaku, onda se od nega nešto prenese do ognjišta, pa se poslije zgrne u ognjište mjesto ovoga, što će se ponijeti. Kad se žar priredio, onda se lopatom nosi i na sač meće. To se zove *naprijetane*. Sač se svuda jednako napreće i sa strana se utvrdi, da ne ostane kakve izduhe.

Pošto se leb peče za pola ure, onda se s jedne strane sač podigne, da se vidi, je li leb gdje god prigorio i treba li ga još naprijetati. To se kaže: *obisti* leb. Leb se obiduje i zato, da mu se dadne malo oduhe, jer će tako biti slađi za jelo. Poslije se ostavi, da se istiha peče, ili, kako naši kažu, da se *tišá* (od tišati se; otud je i tišáne). A pošto se ispeče, ostavi se u crijepni, da se prohladi, pa se onda izvadi i opuha od pepela. Sad se dobio pečeni rumetinovi leb, ili, kako naši samo kažu, *leč*; i sada se može od nega jesti.

Od šeničnog brašna mijesi se također leb, koji se u nas zove *pogača*. Za taj posao služe iste sprave, koje i za rumetinovi leb, a tako isto se grije crepuła, voda za miješanje i sije brašno; samo se šenično brašno sije u situ, jer je šenično brašno sitnije samljeveno, a tako su i rupice na situ sitnije, negoli na rešetu.

Pošto se brašno prosijalo, onda se meće sô, kvasac i voda, kao i kod miješanja leba; pa se poslije uspe još tople vode i mijesi se zadugo, dok se tijesto stane previjati i otezati. Sad se tijesto metne na krug, položi se u naćve i dobro pokrije. Ovo tijesto zadugo stoji, dok dođe u kvas, i to zimi više (po 10 ura ili cijele noći), a ljeti mađe, dakle, na studeni više, a na vrućini mađe. Kad ovaj šenični leb dođe u kvas, onda se tijesto nadigne i gornja kora od tijesta ispuca.

Sad se zapreće, kao što je već kazano za leb, pa se poslije obiduje i ostavi, da se tiša. Taj leb zove se *pogača*; i noj sva gornja kora ispuca, a dođa ne.

No gdje kad, kao o Božiću, svadbama i o nekijem narodnijem običajima, ne meće se kvasac u šenično tijesto, ili se malo metne, ali se s tijestom ne čeka, dok dođe u kvas, nego se odmah zapreće. Takva pogača zove se *prijesna pogača*. Ona je tađa od kvasne pogače, niti se nadigne, niti opet nena gornja kora ispuca.

Od šeničnog tijesta peku se i *kolači*, ali ne na crijepni, dok je na ognju, nego pošto se metne u upretnak. Kolači su manji ili viši; ako su mali, onda se po više njih metne jedanak na crijepnu te se zajedno peku; samo se sač ne smije žeravicom jako svručiti, jer bi ovi kolači izgoreli. Ovako se peku i *proškure* (prosfore). One se peku samo od kvasnoga tijesta, a s njima se radi sve kao i s kolačima. Kolači se gdjekad šaraju okolinom od vinskog ili rakijskog putijera (čaaše) ili čim drugo. Ali se proskure ne smiju šarati ničim, osim jednom osobitom spravom, koja odgovara zahtjevima crkvenijem. Ta sprava zove se *proskurnak*. To je četvorougla pložica od tšisovog drveta. Pložica je debela za polovinu prsta, dugačka je 6 do 8 prsta, a za polovinu toga široka. S jedne strane ima držak, koji je tako otesan od istog drveta i od istog komata. Druga strana ove pločice je izrezana i ukrašena raznijem malijem krstovidnijem figurama. Tu se nalazi poveći krst, a okolo néga pobjeđujući znaci krsta. Ispod ovoga se nalazi mali trougao, a pored néga mali krst; pa ispod ovoga sve same udublene točkice. Kad se kolač odvoji od tijesta, onda se uredi, pa se ovaj proskurnak pritisne ozgor na kolač, te na njemu ostane trag od proskurnaka; a taj isti trag ostane jasan, vrlo jasan, i pošto se proskura ispeče.

Pečenje na ražnu i na ognju. Na ražnu se od mesa peče freško meso, i to: otkine se od buta, t. j. od debeline iz stegna bravlega ili govedega, pa se to meso izreže na positnije komatiće; zatijem se to meso malo natruni sitnom soļu i metne se pored ognja, da se na žeravici peče.

Na ražnu se još peku utrobice i srca bravļa i goveđa, mesne kubasice ili cio košet od brava. Pri tom pečenju se kubasice, srca i utrobice učine na komatiće pa se onda nataknu i peku. Ovdje treba razumjeti, da su kubasice suve, a srca i utrobice freške. Pri pečenju košeta prodije se ražan od čukļa pa na debelinu; zatijem se soļu dobro istrļa, probode se negova debelina na nekolika mjesta i tu se metne po koji malo stučeni češan bijeloga luka.

Na ražnu se obično peku freške ili suve ukļeve, a tako se peku i bjeliši i skobaļi, freški ili suvi. Ako su ukļeve, bjeliši ili skobaļi freški, onda se najprije naprave pa se narežu poprijeko (samo skobaļi i bjeliši), posole i kroz trbuh poprijeko na ražan nataknu. Tako se isto natiču, ako su i suvi. No ako se peče poveći skobaļ ili krap, onda se proz néga prodije ražan od repa do glave.

Na ražnu se peče i *pečivo* ili *pekna*, kokoš ili kakva druga ptica. Pечivo se zove odrti brav, kojemu se i glava pri lubini drži, a pekna

je zaklano prase, koje će se peći. Ražanj za pecivo ili peknu jest drven; on je podebeo i jak, dugaćak je 2 metra i više, na jednom kraju je oštar a na drugom povijen u stranu; zato se pri pečenju drži rukom, a kriv je zato, da se lakše može obrtati. Pecivo za pečenje naredi se ovako: Pošto se brav odere i drob iz nje izvadi, onda se ražanj proz nje provuče ispod repa, kroz šuplinu trbuha, pa onda kroz šuplinu grudi, ispod grla kroz glavu, dok izbije nasred čela. Sad je pecivo nataknuto; pa se onda čuklevi od zadnjih nogu zavrnu natrag i svežu za ražanj; u hrtenicu se udare 2 ili 3 klina, koji probiju i u ražanj; oba prva čukla do pleća se slome i otkinu, pa se onda potrbušina na dva mjesta prokroji, jedan prokrojeni kraj provuče se kroz drugi, pa se u ovu provučenu šuplinu udjene jedan otkinuti dio od prve noge; te se tako trbuh stegne. Klinci se pobiju u hrtenicu zato, da se ne bi pecivo obrtalo oko ražnja. Zatijem se stuče sitno nešto bijeloga luka, pa se pomiješa sa soľu i svuda se dobro istrļa.

Pekna se priređuje ovako: Pošto se sviñće zakole, onda se vrelom vodom pospe pa se zaguši kakvom haľinom; zatijem se dlake ćupaju i oštrijem nožićem briva, dok se sve dlake smaknu. Poslije se izvadi cio drob iz nje pa se natakne kao i pecivo.

Kako pecivo, tako i pekna najprije se peće poizdale od ognja, a poslije, pošto se svrućí, primakne se bliže. Pošto pekni stane koža pucati, onda se maže stućenijem bijelijem lukom i soľu. Oboje se peku zadugo, a kad se vidi, da će biti pećeno, onda se kus od peciva probije prstom, pa ako prst lako probije, onda je pećeno.

Kokoška ili koja druga ptica peće se ovako: Najprije se operuta, osmudi i drob joj se izvadi, ali se ne komati, nego se ostavi cijela zajedno. Zatijem se natakne na ražanj tako, da ražanj prođe od repa kroz trbuh i grudi na vrat. Krila se odsijeku, a zadnje noge se svežu za ražanj. Sad se spoļa istrļa soľu, pa se onda stane peći. Prije pećenja stavi joj se u drob sala, slanine ili loja, da se pri pečenju topi i meso učini masnijem. Ili se, pošto se propeće, nabula na ražanj komatić slanine, koji je u karti zamotan; pa se ova karta zapali te stane goretí. Pošto se tako slanina dobro svrućí, onda počne iz nje kapatí mast. Sad se ovaj komatić nadnese nad kokoškom, da ova vrela mast kaplje na nju; tako se kokoška obrće, a slanina meće, dokle je svu ona mast isprobija, te kokoška postane i masnija i lepše pećena, pošto svaka kap vrela masti probije do kosti.

Na goloj žeravici se peće suva ukľeva, suvi rasplaćeni skobaļi i svrage, freška utrobica i još koješta tako. Slezina se peće ovako:

prokroji se jedna űezina strana, pa se prstom unutra naćini űuplina; zatijem se tu metne sala, slanine ili loja, pa se osoli, zamota u kartu i u vruć pepeo i ogań zapreće. U ogań se još preće bravli košet ili pleće, i to suvo a ne freško; ali se prije toga zamota u kartu pa se tek onda zapreće.

Varenje. Razlićne vrste hrane razlićno se i vare, tako će se ovdje opisati ovijem redom: a) meso, b) riba, c) soćivo i d) zelen.

Meso. Ako je meso freško, ono se najprije ispresijeca na male komatiće, pa se onda operu u mlakoj vodi i pristave da se vare. Pri tom vareńu uspe se poviše vode, a kad poćne vreti i pjeniti, onda se pjena smiće i baca izvan suda. Obićni sud za to jest kotao ili *pińata*. Pińata je slićna kotlu, samo gore nije razvedena, nego je malo svedena, te joj je grlo uže, nego dno. Suviše pińata nema dva uzdignuta kraja kao i kotao; nego su mjesto toga dva uha gvozdена, gdje je udjenut povraz. I pińata je od bakara pa kalajisana. Nih ima mańijeh i višijeh; mala zove se *pińatica*.

Ako meso nije pretilo, te se vidi, da ćorba ili juha ne će biti dosta mrsna, onda se na tigańu rastopi malo svińske masti ili sala, uspe se u to malo brašna, pa se to prži, dok stane jako mirisati; tada se to uspe u jelo i poslije se malo vari pa se makne. To se każe: *potpržiti* jelo. Osim toga metne se malo slanine ili svińskijeh rebara, i onda ne treba potpržavati.

Ako je meso suvo a slano, onda se metne u *kisa*, t. j. metne se u studenu ili toplu vodu, te se raskiša i raso iz űega izaće, pa se tek onda vari.

Meso se vari na juhu ili se meće kakve zeleni ili oriza. Na juhu se vari obićno freško meso, samo što se potprži. S freškijem mesom još se vari i oriza, krtola ili luka, blitve, salate, metvice i moraća. Ako se meće krtola, onda se najprije ožuli űena kora noćićem, ili se ostruže pa se onda isjecka na komatiće, opere se i pristavi. Ako se vari gore napomenuta zelen, ona se sitno izreže pa pristavi. Sa suvijem mesom najviše se vari zeće (raštan); ono se za taj posao sitno izreže pa opere i malo izgńeći rukama. Zelene mahune od faćole najviše se jedu sa svińskijem mesom, jer su onda najslaće i najlepše. Kad je jelo na juhu, onda se vari u poviše vode, a drukćije vari se na mańe vode.

Sa vrlo malo vode peće se meso u *tepsiji*. Tepsija je od bakara pa kalajisana; dno joj je okruglo, a okolina naviše uzdignuta za 2 do 3 prsta. Nakonća se tepsija na tri kamena ili na saćak, koji je nizak; pa se pod űom naloži ogań. Sad se uspe masti i malo vode,

pa se freško meso sitno izreže, ili se kokoška učini na komate, pa se oni metnu u ovu mast. Poslije se na tepsiju metne sač, a na njem malo žara. Češće se podigne sač i prevrću komatići; a kad se propeku, onda se ožulene krtole prepolove i polovine se metnu u mast, da se peku zajedno s mesom. Ako bude malo masti, onda se još prida, da ne bi jelo zagorelo.

Pri vareću mršavog mesa, kao jagđetine, jaretine ili zečevog mesa, najprije se sitni komatići mesa isprigaju na masti, pa se onda prida vode i dalje se vare. Ovo važi mjesto onoga prvoga potpržavanja ili *potprigavanja*.

Riba. Kad hoće da se riba jede, ona se najprije opere pa se pristavi. Ako se jede na posno, onda se potpriga ujem, i to ovako: zgrije se ule na tiganju, pa se metne brašna šeničnoga, koje se dobro na ognju sprži, dok jako zamiriše; pa se onda uspe u jelo. Ili se u ule mjesto brašna metne sitno izrezanog japargika ili crnog luka, ili najposlije perâ od njih, pa se to dobro isprži i u jelo uspe. A ako se jede na mrsno, onda se s ribom vari po malo slanine, ili se potpriga salom, kao ono što je rečeno s ujem. Poneko još s ribom na posno vari i oriza ili kakve sitne zeleni, kao luka, metvice i t. d.

Slana skakavica obično se vari sa bijelijem zelem; to se jelo pri vareću ne smoči, dok se svari, a pošto se svari, onda se zeće iscijedi pa se slatkijem ujem pospe. To je vrlo prijatno jelo. Poneki i suve ukleve vare, a tako i suve skobađe, svrage i krape; pa ako je na mrsno, potprže se ili se sa malo slanine vare.

Jegule i skakavice vare se, kao što je gore spomenuto, a peku se i u tepsiji na mrsno ili posno. Ako je na mrsno, onda se metne u tepsiju masti, pa se riba učini na sitna zvona i metne se, da se peče. A ako je na posno, onda se uspe slatkoga ula, pa se dalje postupa, kao i sa pečenem mesa u tepsiji. Samo se ovdje metne po više križaka od japargika, pospe se papra, uspe se malo vode i poslije oriza, a može i bez oriza.

Od mesa s ribom se samo vari slanina, ostalo meso niti se vari, niti se slaže s ribom, da se zajedno vari. Suva riba, pošto se ispeče, jede se tako, ili se pokvasi ujem i ostom, ili najposlije i samom vodom, da omekša. Pri posipanju ujem i ostom pečena riba se iskomati; to se kaže, da se je riba napravila na *salatu*.

Sočivo. Sočivo se obično vari na posno. Rijetko ko vari fađolu s mrsom, i ako je tada dobro i prijatno jelo. Pri vareću na posno najprije se fađola, bob ili leća *obári*, t. j. provre se malo, pa se

voda ocijedi. Ta voda isisa iz sočiva neko zelenilo, te je i sama voda malo zelena i neprijatno zadiše. Sad se sočivo navjesi u poviše vode te se vari. Ispred svršetka vareña sočivo se potprži, a to se čini na ule, kad se ule u tigañu zgrije, pa se uspe brašna i prži se, dok jako zamiriše. Tada se uspe u sočivo, malo se provari, pa se smakne. Pri jedenju uspe se u sočivo sitno stučenoga bijeloga luka i osta. Ovo tako načini sočivo, da je vrlo slatko jesti. Otud je i narodna riječ: „Ule napravla, a ogañ otvara“ (apetit).

Od varene faģole napravla se i *salata*. Varena zrna se smeće, pa se svrh njih uspe uľa, osta i bijeloga luka; sve to promiješa se i jede kao salata.

Kao dobar začin u sočivo služi ļeti zelena metvica, a zimi suva metvica. Nabere se ļeti strukova od suve metvice, pa se osuše i dobro strļaju ili stuku u drvenoj stupi. Poslije se taj sitan prašak od metvice siple u sočivo, ili još i u varenu ribu. Drvena stupa je kratko podebelo drvo, koje je oblo i s jednoga kraja sredinom provrećeno do blizu drugoga dna. U ovakvijem stupama tuće se ne samo metvica, nego i duvan za burmut; a tuće se kakvijem gvoždem ili drškom od lopate.

Zelen. Ako se zelen sama po sebi gotovi, to se ona jede na posno. Kad se pera od luka, zeļa, salate, blitve ili štavña svare u vodi, onda se uspe u to malo uľa, pa se jede i ĉorba i zelen. No opet, kad se tako svari zelen, onda se voda ocijedi, pa se pospe uľem, te se jede kao salata. Tako se napravla salata i od varenijeh krtola; pošto se krtole svare, onda se stuku i ugrušaju; zatijem se u to uspe uľa, osta i stućenoga bijeloga luka, pa se to izmiješa i jede. To isto može se učiniti i sa krtolama, koje se u ognju ispeku. Salata se pravi i od varenijeh mahuna, kad se onako varene izvade iz vode pa se pospu uľem i ostom.

Salata se pravi i od varene zeleni, kao od pera od luka, od glavica japargika, lišća od salate, krastavaca, ĉiĉala i žućenice. Pera od luka se usitne pa se dobro vodom isperu i istiješte; glavice od japargika se očiste od suvijeh pera pa se sitno izrežu; lišće od salate se izreže i u vodi proplaće; krastavac se ožuli od kore pa se cio sa srcem (ako je zelen) iskriža na sitne komatiće. Svaka pojedina vrsta salate tako se priredi, pa se onda pospe uľem, ostom i soľu; a jede se, ako je post, samo sa lebom, a ako je mrs, jede se uz jelo. *Ĉiĉal* je neka trava sa sitnijem iglicama; on nikne rano s proleća, a soćan je, te se upotreblava za salatu. On se najprije uzavri, da voda iz nega istisne neku mliječnu žutu vodu, pa se onda iscijedi i

dobro rukama istiješti; pa se onda pospe ulem i ostom. Tako se radi i od *žućenice*. Žućenica je dugačkijeh pera, kao i čičal, i žena su pera isto onako krupno nareckana.

Krtole se još i prigaju na masti ili uļu. Najprije se krtola ostruže pa se onda raskriža na tanke kriške. Pošto ule ili mast uzavri, onda se ove kriške meću u tigañ te se peku. Tako se peku i *priganice*. Najprije se u toplu vodu uspe šeničnoga brašna pa se miješa, dok se učini gusto, malo žiće od tijesta. Tada se ožicom zahvaća od tijesta i meće se svud po tigañu, u kojemu je vreła mast ili ule. Tako se i od šeničnog tijesta peku priganice. One se naprave velike, kolik je i tigañ, pa se na sredini ostavi šupaļ i tako se meće u tigañ, te se peče u masti ili uļu. To se zove *priganac*. Priganice su male, ali su mekše; a priganeci su tvrdi za jelo, počem su od tijesta.

Još se na žeravici peku zeleni rumetinovi klasovi, i to se najprije zeleñak ožuli od lužbine pa se onda metne na žar te se obrée i peče. Malo zdreliji klasovi se i vare u vodi; to se zovu vareni klasovi.

Djeca peku u žeravici zdrela rumetinova zrna; najprije očehkaju zrna pa ih zapreću u vruće pepeo. Tada zrna pucaju i rasprsnu se; takova zrna zovu se *prčči*.

Osim kotla, piñate i tepsije upotrebljavaju se za vareñe ili pržeñe i ovi sudovi: rukatka, lonac i teća. *Rukatka* je kao i mala piñatica, samo nema ušiju i pobraza, nego ima gvozdeni držak sa strane. Dakle rukatka ñe visi o vjerigama, nego se drži pri ognu, kad se u ñoj što vari. Ona ima zaklop kao i piñata, a u ñoj se vari meso i različno sočivo. Rukatka je od bakara pa iznutra kalajisana.

Lonac je od zemļe i iznutra premazan ernom smolom; dno mu je dosta usko, tako i gorñi otvor, a strane su mu bokaste; s jedne strane ima zemļani držak, a ozgor zaklop. Nih ima višijeh i mañijeh; a u ñima se vari po malo sočiva, ili jelo za malu djecu.

Teća je od gvoždā; dno joj je poširoke a okolina uzdignuta upravo poviše od 5 do 8 prstiju; sa strane ima dva utvrđena drška, a iznutra je kalajisana bijelom zemļom (porculanom). U ñoj se može variti, ali se u ñoj obično, kao i u tepsiji, peče različno meso ili riba.

Još pogdjeko ima i *bronzin*. On je kao i lonac, samo što ima dva uha i povraz. On je od gvoždā, a iznutra kalajisan bijelom zemļom. Ozgor ima gvozdeni zaklop.

Kava i sprave za űu. Kava se najprije *prži*. Za taj posao ima sprava, koja se zove *pršulin* ili *bruštulin*. To je obla sprava od *tēneće* ili lastre, koja je nalik na vaĳak; s jedne strane na oblini je šupĳa i tu ima svoja vrata, koja se mogu otvoriti i zatvoriti. Kroz sredinu ovog vaĳka, t. j. kroz sredinu obje ravne ploče provučeno je poduže pravo gvoųde, za koje je ovaj vaĳak na oba kraja utvrđen, da se ne obrće oko ovog gvoųda. Ovo gvoųde je na jednom kraju u stranu povijeno, da se lakše obrtati može.

Pri prųenu se uspe kava u onu oblina, i to toliko kave, da ne uhvati gvoųde. Zatijem se nad ųeravicom obrće, dok se tako ugrije, da dobro zamiriše i da pocrni, ali ne dobro. Tada se izaspe na kakav ĉisti poširoki sud ili šticu pa se raširi, ako je dosta oprųena, ili se skupi u krpnu, ako nije dosta oprųena, da se malo zaguši, kako će biti lepša. To se zove *oprųena kava*.

Sad se kava *tuće* ili *meĳe*. Tuće se u *stųipi*, a meĳe u *mĳincu*. Stupa je od kamena, ona je obla, debela i povisoka; ozgor je sredinom do blizu dna iskopana; ta šupĳina je tolika, da može ruka slobodno uĳeći i izaći. Pošto se kava tu metne, onda se tuće *ĉuskijom*. ĉuskija je od gvoųda; ona je obla, podugaĳka, podebela i poteška; doųi kraj joj je tupast i ravan, te se űim kava tuće. Pošto se kava stuće, onda se vadi pa se *sije*. Za sijaųe sluųi *sito*. Ovo sito je sliĉno onome od sijaųa ųeniĉnog brašna, samo ovo nije od ųice nego od svilenog konca; i tako je ĉesto prepletano, da sitni prašak kave može padati, a krupniji ostaje gore. Ozdo na sito nabula se rešetno, koje je sliĉno onome od sijaųa rumetinova brašna, samo što postava ozdo nije nigdje šupĳa. Pri sijaųu kave sitna kava propada doĳe u rešetno.

Mlinac je nalik vaĳku, samo što je podugaĳak a uzak. Gornji ųegov dio ima unutra kolo, koje meĳe kavu; sredinom poviše izlazi gvozdeni direk, a ozgor je šupaĳ i ima zaklop. Doĳe ima jedno gvoųde, koje je na jednome kraju šupĳe, te se ova šupĳina nabula na onaj gvozdeni direk. Gornji dio se umeće u jedan doųi, koji je isto toliko velik, samo što doĳe ima dno nešto više. Sad se prųena kava uspe u gornji dio, zaklopi se, metne se ono gvoųde na onaj gvozdeni direk pa se obrće. Pri ovom obrtaųu obrće se i neko oblo okolo nareĉkano gvoųde, koje meĳe kavu. Samĳevana kava pada doĳe u doųi dio. Mlinĉevi se dobavĳaju najviše iz Turske.

Samĳevana kava, a tako i cukar drųi se u *kutijama*. Kutija je od tēneće; ona je obla, a ozgor ima zaklop. Samĳevana kava se u kutiji posabije, da ne izduša, a gdjeke meće povrh ųe kakovu kartu.

Za pečenje ili vareće kave potrebno je: ibrik, ožica i filgani ili čikare. *Ibrik* je od teneće ili tuča. Ibrici od teneće su obli, samo su dole širi a gore uži; s jedne strane ima držak, s protivne strane nos, a ozgor zaklop, koji se drži za jednu stranu. Ibrici od tuča su kao i lončić, samo su gore uži i gore imaju poduži vrat. Ostalo sve imaju kao i ibrici od teneće. Ibrica ima mañijeh i višijeh; mali ibrik zove se *gęza*. *Ožica* za kavu je vrlo mala, a u svemu je nalik na kositerne ožice za jelo. *Filgani* su okrugli, dole uski a gore široki; oni nemaju drška. *Čikare* su tañe od filgana i imaju drške sa strane.

Kava se siple u ibrik ožicom, koja se još zove i *kavena ožica*, a vari se ili se peče sve dok stane kipjeti. Tada se ibrik izmakne i stavi, da se malo *staná*, t. j. da sitnije krupice padnu dole. Zatijem se kava siple u čikare ili filgane, gdje se uspe po malo cukra i t. d. Ovaj talog, što ostane u dnu ibrika, zove se *tóz* ili *fundác*. Neki toz prevaruju, pa sliju onu vodu, u koju se poslije kava siple i vari. *Podnós* ili *kvantijerna* zove se ona sprava, na kojoj se kava služi.

Slabo ko zna reda u jedeñu voća; mahom se voće jede preko cijela dana, t. j. u koje drago doba dana; rijetko ko da ga samo jede iza jela.

U vareniku se vari samo oriz: to se zove *oriz u mljeko*, a u varošu *sutripinđa*.

Sudi. Za jelo. Sudi, u koje se siple jelo i s kojijema se jede, jesu: vagan, sahan, plát, čaša ili palarija ili bludva, ožica i nožić.

Vagan je izdjelan od jednog drveta; dno mu je dosta malo i okruglo, a okolina mu je razvedena i izdignuta, te je kao sač, samo što je dubli. Nih ima mañijeh i višijeh; mali se zovu *vagančiči*.

Sahan je od bakara pa kalajisan. Dno mu je šire nego u vagana, okolina mu je uzdignuta upravo naviše, ali je pliči od vagana; gornje ivice su povijene na bandu. Okolo dna ima ivicu, na koju se sahan opire te ne tiče dno. Nih ima višijeh i mañijeh; mali se zovu *sahančiči*.

Plati su od zemlje; oni su okrugli, plitki ili poduboki.

Čaša, *palarija* ili *bludva* je od zemlje; dno joj je usko, a okolina visoka i razvrnuta, te je čaša gore šira nego dole. Čaša je nalik vaganu, samo su gornje ivice razvrnute na stranu, kao i sahanu, a tako i pri dnu ima ivice, na koje se opire.

Ožica je od drveta ili kositera ili teneće. Ožica od kositera i teneće jednake su, a drvene ožice su im u svemu slične, samo je

časića njihova okrugla, a ne dugulasta, kao kod kositernijeh ožica; a držak i časića su od jednog komata drveta.

Nožić je od gvožđa, gvožđe je plosno, s jedne strane oštro i vrhato; drugi mu je kraj tanak, i taj kraj je udjenut u tanko oblo drvo; to je držalo od nožića. No nožića za jelo ima i takvijeh, koji se kupuju po varošima, a dobavljaju se sa strane; tako ima gdjeo i *piruna* (vilušaka), koji se kupuju po varošima.

Sudi za vino i rakiju. Za pijeće vina i rakije upotrebljavaju se ovi sudi: putijer ili čaša, okeñača, bōca, botūla, kvartuč, bōčica, birlik, cunēt i majolika. Sve ove sprave su od stakla, samo je majolika od zemlje. *Putijer* vinski je poviši, a rakijski mali. Ima ih različne vrste, a svi se izrađuju na strani (izvan Crne Gore). — *Okeñača* je stakleni sud od *ōke* ($1\frac{1}{2}$ litra); dole je široka, strane su joj gore svedene u usko grlo. — *Boca* je na četiri kantuna, gore ima grlo, koje je šire nego u okeñače. Još se zove i *kantunāča*. — *Botūla* se zove još i *šiša*; ona je onaj sud, u kojemu dolazi različno piće, kao: bira, vlahov, koňak i t. d. — *Kvartuč* je sud od $\frac{1}{4}$ litra; nalik je na okeñaču. — *Litreñača* je sud od $\frac{1}{2}$ litra; nalik je na okeñaču. — *Bočica* je mala, a prima do $\frac{1}{6}$ litra. — *Birlik* je poveći, nalik je na okeñaču, samo prima do 6 litara. — *Cunet* je nalik na bocu, samo je tanak a visok; grlo mu je vrlo usko, te s nīm ne može piti nevješt čovjek, koji nije prije probao. S nīm se pije rakija i govore, da je iz ņega lijepa piti i slaba rakija. Danas ih malo ima. — *Majolika* se zove *krčag*; s jedne strane gore ima nos, a s druge držak. S nīma se je pilo vino. Danas se rijetko upotrebljavaju.

* * *

U posnijem danima ije se posno jelo: sočivo, riba i različna zelen, a u mrsnijem danima jede se mrsno jelo. No u gdjekog i u mrsnijem danima ije se ribe. Zimi ije se gotovo najobilatije, jer tada svaka kuća ima pripravljenoga mesa. Tada se ije mesa, slanine, skorupa (koji se kupuje), sira i ostaloga mrsa suvoga. S proleća, kad počne rad u zemli, tako isto se jede obilato. Od sviňskog suvog mesa sačuva se za tada i za cijelo leto ponešto slanine, sala i pršute. S proleća i leti jede se najviše mlijeka i sira, freškoga jagñećega ili jarećega mesa, koje se ujedno zove *mladēće meso*. K jeseni ima najmanje mrsa, samo sala ili pomalo slanine; tada se na pazaru kupuje i bravlega freškoga mesa.

O svadbama, slavama, kršteću, osveštavaću masala, porođaju i o tome sličnijem događajima jede se obilnije, a za jelo se i tada upotrebljavaju ista jela, samo se priredi na više načina, kao: vareno, prigano, prženo i pečeno. Ako je posni dan, tako se i riba pripravi: varena skakavica sa bijelijem zeļem, jeguļa ili pastrva u tepsiji, krapi na juhu i skobaļi prigani.

Zimi se jede izjutra, ali malo, to se zove *predručak*, na podne, to se zove *ručak*, i uveče, to se zove *večera*. Ļeti se jede izjutra, oko 9 ura, u 3 ure po podne (*objed*) i uveče. Kad se jede ispred noći, to se zove *predvečera*. Rakija se obično pije pred večerom, a pije se i izjutra i pred ručkom, ali po mañe. Obilatije se ije i pije pri teškim radovima, kao: oraću, kopaću, vršeću i košći. Tada se ije više mesa, slanine i druge masti, a tako isto i lepše se priredi jelo, jer tada ili radi moba ili plaćeni radnici (*umónici*).

Krsno ime.

(K o l a u B o s n i.)¹

NAPISAO IVO ŠAJNOVIĆ.

Čovjek, da je najsuhotniji, da je najstražni bogac, stjecat će se i prodat će sve butum, i kapu s glave, da što bolma osvešta obraz o krsnom imenu. Ni Božiću ni Vaskrsu ni Trojčin-dnevu ne će on čuvati ni štedjeti kako će krsnom imenu. Jesu li mu šlive rodile, baška će ostaviti kacu i kom za krsno ime; a ne rode li mu šlive, on će uzeti makar dvije, tri oke đikana (špirita) pa će razgraditi s vodom; jer naj mu je gore za piće. Je li mrsak, svu godinu će kùpiti i skrbjeti mrs za onaj dan. Pa nije dosta to; on će zaklati kokoš pred kućom ili će ubiti prase pa napoli s kim, ako ne može drugovačije. Tko ima i tko je zgodan i mogućan, on će na mjesec dana prvo zatvoriti prase ili ovcu pa će hraniti. Tako je krsno ime kod nas. Naš kaluđer veli: „Ako nemaš oku, a ti gledaj pôke rakije; ako nemaš više, a ti gledaj makar jedno jelo imati na krsno ime.“

Pripovjedjet ću, kako sam neke godine bio o krsnom imenu kod nekoga Mihajla Gaića; nijesam vidio u Kolijeh čovjeka, da služi onako čisto i pošteno kao on. — Ovako danas je kao utorak, a sutra će Jovań-dan, njegovo krsno ime. Bijasmo nas dva, tri pa krenusmo uoči Jovań-dne, ama doćkan. Pomrčina, a golomrazica i jest, pa se sve noge ispod tebe otiskuju. Prevrgosmo ovako jednu nadasicu pa ćemo se vrći jednijem prokresom ravno pred kuću. Vidi se: u kući vatra gori, a čuju se i ljudi; došli bolan, kao mi okasneli. Pred kućom netko stoji pa nas soči, utrka u kuću zar kazati domaćinu; jer ne bi dugo, izletje domaćin i dočeka nas pred vratima. Tu se upitasmo za zdravlje i poľubismo, pa će nas uvesti u kuću. Rasplamtjelo vatru nasred kuće; navalalo onijeh bukovih i

¹ Isp. „Zbornik“ III., XI.

hrastovih klada pa uzvarilo; lonce pritaklo i tako zapretalo kruhove. Oko vatre posjedalo ljudi i žena pa kao svijet egleniše. Kuvale opet i stanarice uzvrtjele se; ona mijesi kolače (kruhove od šenična brašna), ona razvija pitu, ona ovo, ona ono.

Pravo mi ulegosmo, a oni se digoše i upitaše redom za zdravlje. Ovako su sobna vrata, pa ćemo mi u sobu. Puna puncata soba ljudi; posjedali po slami. Upitasmo se sa svakim, a domaćin nam raskrči mjesto, pa i mi poravnismo. Ne bi dugo, kako sam ja sjeo, uniješe kavu, pa će domaćin sobom lijevati. Nijesmo ni zapalili, uleze mlada mlađega brata Mihajlova, pa će se prvo s nama izlubiti i pozdraviti pa onda poskidati obuću. A u nas je običaj, da se svaka skorašna (skorašna mlada) sa svakim upita i polubi. Tu će ona unijeti i zdjelu s vodom pa će nam žlicom polijevati na ruke. Umismo ruke pa ćemo načiniti mjesto za sopara. Ravne tri sopre pometaše; ama grđene sopre; za svaku sjelo nas po desetoro! Pa tešto, da je i petoro, čudo je, a kamoli tih tridesetoro duša treba nahraniti i napojiti!

Sad unese domaćin voščenicu: „Dobar večer, ljudi!“ — „Dao Bog dobro!“ — „Dete da se prekrstimo pa ćemo jesti, što ima i što nam je Bog dao!“ Pravo skočismo pa se pomolismo, kako tko zna i umije. — „Eh, kamo, domaćine, rakija?“ povikaše gdje, kad posjedasmo i kad se smjestismo. Istom se domaćin nasmija pa će izletjeti u kuću, kad eto ti ga, vuče ardov, ama grđen ardov, ima u nemu pet oka. „Dobar večer, ljudi!“ — „Dao Bog dobro!“ — „Kome ćemo najprvo? De ti, prijatelju, ti si najpreči!“ — „Pa baš, da nijeste meni, podajte Jovi Poljaru, i on ti je prvi konšija.“ — „Dede meni“, Jovo će, „što se nećkate“, veli. Uze onaj ardov, nazdravi najprvo domaćinu pa onome do sebe, pa kad pritište piti, te pij, te pij; ja rekoh, ne presta šale. Zareda ardov od ruke do ruke; kad obreda sve, uze domaćin sobom lijevati.

Izniješe svega: kupusa, rišaka, krmečjeg mesa pečena, skorupa, sira, kolača; kao čovjek obrezli i ludevan, a vavijek nutka: „Dete, ljudi, ijte! Baci se ti, Jovo; privaćaj se, dugo je do ujtru!“ Odletje opet domaćin u kući, kad iznese pijetla pečena na ražnju pa nos', nos' ovako jednom dječaku, a prijatelj mu. Kaže: „Ti si ga, prijatelju, pred kućom potklipio, evo ti ga sade pečena.“ Pravo mali ga iskrpati pa podijeli gdje kim nama. Ne znam, kome će zapasti kobilica. Ele će tu gatati. Gdje ki veli: raka, gdje ki: runo, gdje ki: kolijevka, gdje ki opet: „U domaćina ljudi dobri, žene lute.“ — Jede se tu i pije do neka doba noći. Sjede ljudi oko vatre pa okrenuli u

priješkorke i nadlagivaña. Kuvaje odvaruju lonce, osiguravaju posno: sutra je srijeda, posti se. Našlo se opet kurvalih ljudi pa se okrenuli šaliti i bočiti oko kuvaļa pa, ko biva, pomažu im presjeći koje drvo, naložiti vatru i tako. Pa čuješ lipo njihovo vaļa. Gdjeki će izmudriti kolač, gdjeki ovo, gdjeki ono. Najzad povaļalo se po sobi sve jedan do drugog; pospalo i zahrkalo u šesnaest.

Ujutru doručkovasmo i popismo lijepo, i ono ljudi, što smo noćili, bi nas. Ama kad bi oko podne, istom okrenu svijet kreati. Puna puncata i kuća i soba — ne mođ se okrenuti. Ne mođe sve stati u kuću, osim pred kućom, pa se i kolo uhvati. A opet služi i konšija mu Milan, pa to nema, osim što vrije u onom dolu. Kum, prijatelj, rođak, otkudgođ koji ide, vuče plosku, kolač, rubinu i tako. Kad bi oko sunčanog zahoda, izazvaše nas u kuću ručati. Pravo uļegosmo svi, bit će sada „slava“ i „prikazivañe“. Ravne tri sopre što će biti u sobi, a tako u kući. Najprvo ih pometaje praz prazne, pa onda zdjelu čorbe, pa će je pokriti „slavnijem kruhom“, a na kruh metnuti čašu i zakaliti vošćenicu. Digosmo se. Eh tko će čitati (čatati) slavu?! Neki veli taj, neki taj; ele pade riječ na Lazara Gajića, a on je čita kao iz knige! Utubio sam nešto; veli: „Vaslave i žva Trojca i Bogorodice i vaslavimo tebe Gospoda i Spasa našega Isosa Hrista“ i tako. A trevio sam se jednom na krsnom imenu, pa će biti tu i pokojni proto. Mi svi skoćismo, da on čita, i vjere mi, ne htjede, veli: „Kako ja čitati! Preče su težačke no mojijeh trista, jer zašto ti radiš o kruhu i premećeš brazdu.“

Kad se očita slava, uļeze domaćin, uprtio ardov. I čudo, grđeniji od jućerašnjeg: ma eto jedva ga drži u dvije ruke; pa će ga dati Lazaru, da nazdravi. Kaže Lazar: „Vala, domaćine. Gdje ove godine, tuj i do godine. Namaklo ti ļeto, rodilo žito. Volovi ti bukali, dušmani hukali. Zdrav bio, veselio se i temeļio se u domu svome. Desna ruko, naša slugo. Štogođ oko nas potrošio, Gospod ti veliki namnožio. Kravice ti dvore zagrušale, a čelice sunce zastavile. Koze bare zakrilile strane, bijele ovce brda i doline, oranice, ļuke i dubrave! Pred kućom ti kobilice ždrepke, a u kući mlade snaše j . . . e!“ Tako nazdravi pa će se onda redom sa svakim poļubiti. Ama će prvo pred svakim pokloniti se pa reći: „Poklañamo se Bogu i slavi bođjoj.“ — Sađ okrenuše nazdravļati unakrst. Pa svaki tako, koji nazdravi, poļubi se sa svakim i reče: „Poklañamo se Bogu i slavi bođjoj.“ Kad obredaše tako svi, Lazar okrene prikazivati: „Viđi ti prijateļa (omćicu i omćicu). Nije ćio doći svome prijateļu kršñaku 'nako već 'vako. Vala, prijateļu, i do godine ovome domu dohodio

i 'vake ploske donosio. Širokim drumom ušo, a širim izašo. Koliko voje pisova (na rubini, plosci i tako), 'noliko ti se našlo sinova; koliko šâra, 'noliko para. Vala, živio, veselio se!“ — Tako prikaza sve, što god je tko donio, pa ćemo onda posjedati, a domaćin služiti i obređivati čašom.

Pilo se tu i jelo, koliko je tko mogao; pjevalo se i igralo. Gdjeki poslije toga odu kući, a drugi će nastaviti i sutra („pojutarce“), pa će istom k večeri i oni poći doma. A ima u Kolijeh ljudi, koji će čitavu nedjelju služiti, a običaj je tri dana.

* * *

U nas mora svaki služiti krsno ime. Bio je u Krupoj čovjek, koji nije htio samo „slave“ čitati, pa kaluđer mu ne htjede u kuću ući, dogođ nije počeo već jednom i on slavu čitati. A u starijeh kniiga piše, da je bolma dijete svoje ne imati, a slave ne čitati. — Ako je, recimo, sutra moje krsno ime, a ja čitam „slavu“ večeras, a ne sutra, to se u nas zove „srete“; jer, veli kaluđer, da će me na onom svijetu sretati bijesno pseto.

Evo što sam čuo jesenas u Kneževića kući:¹ „Ono biti, Ivo, čoek u Bekavica pa poći uoć svetog Arandĉela u mlin. A vidiš, u nas u Kolijeh svaki čoek dvaput služi krsno ime: upisno krsno ime, ko ja Jovan-dan, i svetog Arandĉela. Ele taj čoek služiti upisno krsno ime a i svetog Arandĉela jek. Ele doći on u mlin, pa zasuti brašno, pa zaći 'vako u strani gledati drva, ko biva sade voje biti mlin, pa ja otići dole u liješće. Čoek se vrati, kad, veli, u mučnici (gdje brašno upada) sjedi dijete žuto u žutoj haljini. Istom će, veli, dijete: „Šta ti gledaš? Ovo nije tvoje brašno. I ti ga neš više jesti. Do pet dana ti ćeš umrijeti, jer ti ne služiš svetog Arandĉela.“ Kad to čuti čoek, prepasti se pa okrenuti zakliĉat; veli: „Osele ću ga vavijek služiti, samo mi pokloni život!“ On to reći, kad nestat djeteta. I mahom oĉosti čoek kući, ostaviti i brašno i sve pa uzeti pe' šest oka še-nišna brašna i služiti svetog Arandĉela. A biti još nekoliko ljudi, što nijesu služili svetog Arandĉela, pa dok za to čuti, početi i oni služiti.“

Trevio sam se jednom u Javorcijeh na krsno ime u Gale, baš kad mu umr'o stric. I ništa to ne pometa. Mrtac ovako leži u sobi, i ukopnici, a u kući služi se i pije. Pravo nitko ne zapjeva, ama i

¹ Točno zapisano, kako se u Kolijeh govori.

ne zajauka. Gale zaprijetio čeladma i pisnuti. Ne mogla neka žena odoleti srcu, otišla u gaj kraj kuće pa okrenula jaukati. Čuvši to Gale mahom opravi čelade iz kuće. I presta jaukati.

Pričaju ovo: Jednom se digao sveti Nikola pa došao svome kršćaku na krsno ime. Taj čovjek služio, kako je boľma mogao, a opet mu sveti Nikola kazao, da pravo ne služi. I iz godine u godinu, ravne tri godine, što mu tako dolazio i govorio, a zaludu se nebogi čovjek stjecao svake godine boľma i lepše oslužiti. Treće godine upita čovjek: „Ma rašta ti to meni veliš? Eto jeo sam to i to, pio sam toliko i toliko. Rašta mi veliš, da pravo ne služim?!“ — „Ne služiš“, veli sveti Nikola, „jer ti si svakog obredo s čašom, a nijesi sazvo svoju djecu, braću i čelad i pokućio nima koju.“

Krsno je ime postalo ovako: Kad je Isos Hristos hodao po zemľi, došao je tamo, gdje je sveta zemľa, gdje je srnska čaba, u jedno selo. Tu je sabrao svoje apostole i razaslao po svijetu, da okrenu sve pod krst. Pa kako je koji imeňak naišao na čiju kuću, onako i služi. Sada, reći ćemo, našegao sveti Nikola na moju kuću: è moja će kuća služiti Nikoľ-dan i sva moja grana i loza služit će na onaj dan.

Vukodlak.

(Bukovica u Dalmaciji.)¹

NAPISAO VLADIMIR ARDALIĆ.

Kao što ima vila i vještica, tako ima i vukodlaka; nima kažu i: lôde, vâde, učovjesti, utvare, prikaze, gadaline, plašila i strašila. Oni bazaju i tumaraju, otkad se smrkne, pa dok ne počnu pijeveci pjevati i zdrava marija zvoniti; onda se oni vraćaju u svoje grobove. Najviše se prikazuju na raskrnicama putova obnoć i u onijem kućama, gdje se mrtvijem ne pali svijeća i ne čini pomen za pokoj nîhove duše. U prve su zemane u grobovima crnijem trnom boli kroz bakovu kožu sve one, na koje su sumñali da se dižu i svijet plaše.

Pravoslavni se ne vukodlači nikakav, man da bi koji lemeš s poļa ukrao; za toga drže da će se za neko vrijeme dignuti i za nogom lemeš vući. Tako da su neke trevlivali, koji su prebacili pro ramena pokrov, a za nogom im zvoni lemeš. Nego da se pravoslavni očajaju, vjeruje se, t. j. u grobu mogu stati, koliko hoće, a tijelo se ne raspame. Kod katolika toga nema, nego oni se dižu, protiv čega nose (najviše Boduli) zapise oko vrata, plaćaju neke mise, kosijere vinogradske u torbi nose, kad kuda obnoć putuju, a i štap od trna crnog protiv vukodlaka da je, kažu, dobar. Nego čuo sam, gdje se Buñevci diče i uznose, kad im se kaže, da se oni dižu, jer da je to lijepo poslije smrti doći obaći svoju kuću i vamiliju. Kažu naši, da se ne vukodlače zato, jer ih pop prelijeva posvećenim uļem, kad koji umre te kad se u grob polaže, a da to kod katolika nema. Kazivao mi je jedan, da je svojim očima vidio, kad je jedan katolik umr'o, koji je bio zločest, a da se ne povukodlači, prerezali su mu

¹ Isp. „Zbornik“ IV., V., VII., X., XI.

kosijerom vinogradskim žile na butovima ispod koljena. Osim selâ, kažu, da se i po gradovima vukodlače: da bi se mučno tko mogao obnoć u kasno doba vidjeti da sam po ulicama hoda, jer se lôda ispöprijeeio preko sve ulice naležeći, tako da bi se vraćali natrag glavom bez obzira.

Kad tko vukodlaka vidi, tako se prepane, da u njemu krv umre te se pretvori u vodu, pa malo koji živ i ostane. U našijeh pravoslavnijeh kad im se što takovo dogodi, odmah zovu popove, da im sveštavaju masla pod crkovnu; to se zove „jelejosvjašćenije“ ili osvećenje ula, s kojijem bolesnika metnu popovi da sjedi među se, krst mu dadu u ruke, čataju oko njega zadugo pa ga poslije osvećenim ujem mažu. To čine, osim da se kome što prizre (prikaže), i protiv makar koje bolesti. Prijepis je, da ima 7 popova, a u nuždi i dva mogu posao obršiti. Popovma se daje obično svakom najmañe po talijer (2 for.), a da im tko dađe i više, uzeli bi.¹

Kad polažu starješinu u grob, za njim bace srebrnih novaca, koji se s njim zakopaju. To je zato, da ne bi sobom odnio ili došao tajno nositi sreću domaću uza se, onu, koju je on imao za života.² Kad se grobovi otvaraju stari, da se novi mreji sahrane, malo u kome da ne će naći po koji komad novca za'rđata. Ma ne će ga odnijeti, jer se boje, da bi im taj mrtvi mogao na san dolaziti u jednu, a u

¹ Sjećam se, da je moj pokojni stric pop pripovijedao, kako je negdje u prvi zeman jednom u dubokom dole kotaru sveštavalo masla sedam popova, jer da je bio neki bogati vlajo pa po pismu ročio 7 popova, da mu sveštavaju velika masla. U tome da je bio pozvat i stric, tu se ručak spremio za njih 7 popova, nije šale, a svakome da je dato po cekin (4 for.) za pristojbu. Kako je bio stric podrugljiv, kad su posao svršili, on udri u smijeh. Pitaju ga kućani: „Šta vam je, oče, da se smijete?“ On im reče: „Kako ne ću, kad eto sad vidjeh, da sotona izađe iz bolesnika, uteče od nas, te zapeše mu rozi za dovratak, da malo ne koprči (ne pade)!“ Obeseliše se kućani, popovi ručaje i odoše ća. Kad nijesu bili ni škriļaicu puta, stade ih bugaraña u kući: onaj umr'o.

² Kad je moj otac 1885. umr'o i kad su ga polagali u grob, po običaju i ja sam između ostaloga naroda, što ga je bilo puno, tu bio i plakao, pa prije nego će metnuti ploče i zemļu svrh njega, upiždriše očima svi u me šapćući mi: „Baci što srebrno za njim, da ti sreće sobom ne odnese!“ A ja u toj žalosti ni pet ni šest te tđp rukom u ġep pa izvadi šaku šesturina te baci za njim u grob. A sreća da sam uza se trevio imati, drugovačije ostao bih za rugo pred tolikim narodom.

drugu vjeruju, da bi ih često drijem napadao i da se ne bi nigda naspavali, kad bi taj novac sa sobom ponijeli.

Vukodlaci se pretvaraju u magarad, bijele debele koće, crne vole, pse pa i mačke, kao i đavoli u zelene jarce.

1. Kazivao mi je jedan stari čovjek, koji je bio u mlado doba lupež, da je jednoć pošao, ne bi li gdje istegao debelu zaoblicu (ovna ili ovcu). Kad je bio podaleko od sela, vidi, da pase okolo po noći mrka ovca pokraj puta. Misli sam u sebi: Pomozi, Bože, evo meni ručka; ne služi mi se da je ići mučiti. Uhvati ovaj ovcu, opipa je po rbatu: kad ona od deblina ravna isto kao i jaje. Zavrže se s njom pro vrata pa ovda mi je put; preteška mu nositi, ali on ne žali, kad je za korist. Još je, veli, dugo do zore. Počeše prvi pijevci pjevati, a ovca se počne na njemu vrpolti. Stane on nu kao mititi veleći joj: „Krasna moja mrko!“ a ona i njemu reče: krasna moja mrko! Tako još nekoliko puta on njoj reče, a ona njemu sve jedno da je odgovarala. Prepade se on pa je puzdrči, a ona učini má nizbrdo u Buñevce blebećući na n. Prekrsti se ovaj pa reče: „O vraže, odskoči od mog tovara!“ te vrati se kući prazan. Na više mjesta ovo je ovaj pripovijedao pa se žalostio, našto su mu rekli: „Ne žali ti to; bolje je i prazna torba nego đavola u njoj.“ Za tu ovcu držalo se da je bio vukodlak.

2. Trojica su išli u lupuštinu u doña sela (Buñevce). Nađu jarad na pošu, ćapaju svak svoje, zavržu se pa kući. Kad su bili pokraj crkve jedne, onda na njima ta jarad počese se trzati, a oni skinuše ih sa sebe. Hoće svakako da se istrgnu, a oni ćapiše svaki svoje zubima za uši, a njima jarad rekoše: „Nemojte se klati!“ Kad oni to čuše, brže bolje pustiše ih, te utekoše u šimatoriju bleblećući na njih, a ovi lupeži bjež glavom bez obzira. A nešto opet za njima pijeskom udridê, da ih se jedva okanilo.

3. God. 1887. putovao sam ja iz Benkovca na noge u Skradin. Za četiri miļe od Benkovca ima kožlovačko groblje, u kom je Mačivun Vuk ukopat. Zna mu se za grob, jer je krst i sabļa na ploči izrezata i slova neka ćirilicom imadu, ali su zarasla napolak. Nešto daļe ima opet katoličko groblje i crkvice starinska Sv. Martin, koja je na glasu od turske međe pa do mora, da tu plaši nesamo obnoć, ma i usred podne da se viđaju vukodlaci. E, to meni na pameti; jesensko je doba, ura je kasna, mjesec u oblaku, a kiša samo malo romiña. Kad u groblju kožlovačkom najjednoć opazim crna psa kao osredne magare, a orlina kao najviši tukac zaļeće se oko psa pa ga kļunom pogdjekad ćvaka u glavu; poskikiva pas promuklijem glasom,

a oči mu svijetle kao dva luča. Krstim se i odoh naprijed pa ću do- malo na Martina.¹ Kad sam se isporedio Sv. Martinu, šušak mi je za uhom po glasu od naroda, a ne što se ja bojim čega. Zvjernam oko sebe, ne bi li što spazio, kad pokraj ceste parip pase bijel kao snijeg, a debeo i ravan kao jaje. Stao sam pa ga gledam, te spazih pokraj ceste neku špružu jablanovu dobru, uzeh je te s nime toga paripa opali uzdugu od repa pa do glave i prebih je oda ní, a on se zaprndeća niz poše i pro vinograda kao i arija, da mu od zora sve vatra iz kopita kreše. Odoh naprijed, dugo je i dugo još do dana. Do nekoliko opet sam se našao u Benkovcu i počnem kazivati svoje putovanje. Rekoše mi, da ono, što sam u kožlovačkom groblju vidio, da se povukodlačio neki N. N., stari, što je prije na malo dana umr'o. Kad je mlad bio, da je svašto radio i s lupeštinom stekao veliko imanje; da je kao pas praćen od orline i u kuću svoju dolazio. Ono, što sam vidio kod Sv. Martina, da je bio orko. Po prilici tako da nijesam ni ja pravo dokršten, kad mi što na oči izlazi.²

4. Pripovijedao je neki decimar u kući našoj mome pokojnom ćaći natrag puno godina, da je on jednom iz Drniša išao u Šibenik obnoć. Najprije da je vidio nasred ceste poprijeko stoji crn vò, i na nìmu pokrov mrtački. Pokraj ñega je prošao: on ostade. Dugo je još i dugo do Šibenika, kad čuje se, da netko bugari i kuka veleći iz svega glasa: „Kuku lele pomagaj!“ Taj glas sve to bliže ñega dolazi, pa na jedan čas prikazaše mu se ñih četvorica da nose na nosilima mrca. Jedan od ñih lati mu kapu s glave i odoše pro krša i vrleti. Naoblači se i smrkne se kao i u rogu, počne grmjeti, si-jevati. Ide on naprijed ajdeš ajdeš, kad opazi iza sebe, gdje trče dvije Bodulice, da onda jedva bi ikakva lovna vižlad išla. Malo po- malo tako došao je već i u Šibenik; poslije sav od straha da se bio ogulio po koži.

5. Tako opet jedan kazivao, da je išao u Zadar. Kad je bio na pò puta, bila je noć, stvori se nìmu duplijer (svijeća od voska) na

¹ Naši svi pravoslavni nikad ne će reći katoličkom svecu na pr. sveti Martin; i kad idu na sajmove, reku: ajmo na Martina, na Antu, na Petra, na Roka i t. d. Tako isto i katolici reku pravoslavnijem svetačnim sajmovma: ajmo na Arandžela, ajmo na Katu, na Petku i t. d.

² Kažu, da je dosta bilo popova nekijeh starijeh, t. j. popusničà, pa u onom veselju i pjanstvu tko zna, da što nijesu zaboravili izreći, jer ja onda rođen kao najstariji sin, svak se veselio u kući i svak je od popova, kažu, bio supjan.

desnom ramenu. Hoće on da je uhvati u ruku, a ne može, kao da nema ništa. Sjaje mu putem lijepo, ajde te ajde naprijed, nestade je. Uhvati ga pomrčina i drijem, a on se svrnu s puta u neke ograde i lužine, poče da će klajati, a istom ti opazi neko veliko kretaće, a ništa ne vidi pred sobom, nego jarca, gdje hoda, na kom su rozi od lakti, pa sve jednog spušta, drugog diže. Kaže, da je čuo bubaće bubneva i trubne u trubalike, da su mu uši bile napolak zglunule. Ovaj nit se miče nit pomiče, da bi išao naprijed — ne može od straha, san ni pogotovu na oči ne će. Presta to, ču neku graju cestom, izađe preda nu, kad putnici idu u Zadar. Ovaj kao da se iznova rodi te uputi se s nima. Kazuje im sve, što je vidio, pa svi upilili, da su to vukodlaci. Nogu za nogu osvanuše u Zadru, pa će jednom starom gospodinu sve ispriповjediti, što mu se putem spervalo. Ovaj mu reče: Ono, što mu je svijeća na ramenu bila, da je neka duša, koja je osuđena puno godina da luta; što je opazio kretaće neko, bubne i trubalike, da on pozna dobro ono mjesto i da je ondje strašno u stara doba izginula neka vojska; jarac, što ga je vidio, to da je nezina đenera, koji je njih tu bio izdao, da poginu; ta vojska da malo kad tu ne pojavljuje se i čini svoje muštre i igre.

6. Pripovijedao mi je ujak Mićo Berić, da mu je kazivao neki znanac negdje podavno, da je putovao obnoć. Kad je došao kod jedne crkve i groblja osamljena, vidi rastvoreno sve i gore svijeće. Uđe on unutra, kad puna crkva svijeta, svak drži u ruci po svijeću; dadoše i nemu. Pop odgovara, izadoše na dvo(r) te učiniše prošišijun tri puta oko crkve, udoše opet u crkvu, svi stoj i stoj, govoreće crkveno ne prestaje. Tako ovoga u banku da je uhvatio san i zaspao. Kad se probudio, nigdje nikoga oko nega, svijeća mu se utrula. Misli se on i misli, prekrsti se te svijeću sumi ponijeti: zuvar je prama noj večerati i ići u konobu točiti vina. Poslije na dan obnoć netko zove ovoga izvanka: „Pobratime, ono, što si iz crkve neku noć odnio, dede povrati, bolan, ondje, oklen si i odnio!“ Kad se svanulo, otvori on kovčeg, da uzme tu svijeću i odnese je, kad namjesto ne — rebro ljudsko. Šta da od nega uradi, uze ga pa prebaci kod one crkve u groblje. — Tijeh proseksija oko crkava obnoć na više mjesta, kažu, da se viđalo, kao kod Sv. Kate u Dubravicama i Sv. Jere u Skradinu, katoličkijeh crkava. Kažu, da su to mrtve pravedne duše, koje svake godine po tri puta tako oko crkve čine proseksiju, a da svijeće pale od svojih rebara. Tko to može opaziti.

gdje oni rađe, da je sretni čovjek, da će blago i nemu biti na onom svijetu. Tko za to ne zna, ovo drži za vukodlake.

7. Pripovijedaju, da je jedan naš selanac ubio vukodlaka natrag godinâ, kad je s jednijem Bodulom gonio svoje blago prodati u primorje. Kad će doći поближе mjesta, rekao mu je Bodo: „Pobratine, sad će izaći vada preda nas!“ Selanac je imao štuc ajdučki, ne bi, štono se kaže, valio u ćaću. Na govor Bodulov naperi ga on i prekriži po ognju, kad zavika Bodo: „Eno ga! udri, pobratine!“ Kad ovaj vidje čovjeka golokraka i pro nega mrtački pokrov, te na da će na Bodula, a ovaj razglavi te iz štuca kres! u toga vukodlaka. A on se zakotrļa i nestade ga, samo ondje da je krvuždine ostalo erne kao paklina i guste, kao što je svi vukodlaci imadu.

8. Kod grobļa obnoć kad se ide, vaļa imati opaz. Jedan, kažu, da se bio okladio, da će otići u šimatoriju (grobļe) te zazvoniti u zvona. Otišao je te došao pred crkvu, a nešto nega ćap! za perćin pa udri poteži, što se igda može, veleći mu: „Ja te teglim za perćin, ti se kladiš za cekin.“ Tako da ga je isteglilo, dok mu nije palo na um reći: „Pusti me, zaklinem te mukom Isukrstovom!“ Onda tek polagano da prst po prst da ga se jamilo. Kad došao, nijesu mu vjerovali, da je bio u šimatoriju, gdje nije zazvonio, te tako izgubio cekin i iščekulat osta za perćin. — Kažu, da je najbolje, kad se prolazi pokraj crkve i grobļa, reći: „Mrtvi moji, Bog vam prosti! Vi ste bili ka i mi, a mi ćemo ka i vi. Ne prešte s nami i mi ćemo k vami.“ Ovo vaļa tri puta uzamanice izreći. A da se što ne prikaže obnoć, kad se putuje, isto reče se tri puta: „Isus minu i preminu kroz tu vojsku ġudijansku, nit ga ćuše ni vidiše, nit mu štogod učiniše.“

9. Drži se, da zli ļudi poslije smrti, pa i za života pred krupom idu, pa na koje poļe god hoće, mogu je navesti. Pripovijedao je neki Lićanin mome pokojnom ćaći, da je u njih bio neki obrļajtman u penziji, a kamatar strašni: da je bio sa kamatom kupio i uhvatio cijelo jedno poļe. Dakle svake godine bila se namećila krupa objiati kolo naokolo, a u negovo ne takni. Ćudi se svijet, pa bi rekli: kome Bog, onome i Gospa. To je, kažu, ostalo za ćudo, pa netko da je divanio, da imadu dobro gledati, kad prva krupa bude spuštati se okolo negova poļa, kako oblaci izgledaju i ima li što na poļu od kojijeh stabala. Do malo dana navukoderilo se nebo, ode neki nasred poļa toga, na kom je bila zasijata šenica i kokuruzi. Nasred nega ima velika divļa kruška. Grmi, puca, sijeva, naokolo tuće krupa, a nad obrļajtmanovim poļem samo nebo zamodrelo i proškapće kiša.

Uteče ovaj pod krušku, pogleda uza ņu: vidi neku tičetinu crnu poput gavrana, a gavran nije, pa gleda oko sebe, kuda krupa liči. Presta sve, ode ovaj kući. Poslije da je pitao onaj, je li što opazio na kome stablu, kad je naokolo krupa bila? Kaza ovaj sve, što je god opazio; onda mu taj reče: „Uzmi praha pa ga odnesi u crkvu, neka ga pop blagoslovi, te nabi pušku krupnim olovom, pa kad zakala drugi put krupa ličiti, bit će opet ona tičetina na kruški, a ti se privuci pa odmjeri u ņu i zapali, — ali samo čuvaj, da te krv ne popraska od one tičetine, pa ćeš vidjeti, hoće li vam više krupa što obijati.“ Tako je ovaj i uradio, ma poslije nije više krupa nigdje obijala; a kad bi se i navratila, ne bi štedjela ni obrlajtmanova poļa. Držali su tvrdo i vjerovali poslije, da je obrlajtman isti bio u tičetini, da bi krupu slao oko sebe, da obije, a ņegovo ostani cijelo, koji je poslije dospio, kad se vrgao onaj iz puške u ņ.

Mañi prinosi.

Narodni lekari (vraći).

(Gospić.)

Zabilježio sam ovo godine 1864—1866. Gospić je tada bio „štapso-ort“ prve krajiške regimente. U nemu je od službenih liječnika bio „regemencki“ (Regimentsarzt), zatim „oberarc“ i dva tri „felčara“ (Unterarzt). Među ovima bilo ih, da im Bog oprostí, i takovih, odreži im nos, pak s nima u „novlanske luke“. Osim tih službenih liječnika bilo je i „nadriliječnika, vraća“. Među ovima je bio *stari Šnajdar* čudotvorac. On je imao kuću na gospićkom sajmištu, pa bi svakoga sajma (to jest u petak) k nemu selaci upravo vrvjeli. On je imao do ceste sobu, u kojoj je primao bolesnike. Iz te se sobe moglo u drugu negovu doći. Ta su vrata imala zastor. Bolesnike bi primao ovako. Nikad nije smjelo više selana u sobu nego dva ili jedan. On, Šnajdar, nije nikada dočekivao bolesnike, nego ih je dočekivao „abrikani“ zamjenik sluga ili žena. Taj je zamjenik po uputi Šnajdarovoj ispitivao bolesnika po prilici ovako: što je tebi, da li te odavno boli, imaš li apetita, što bi najvolio jesti, kako spavaš, kako ti je ujutru, kako dopodne, kako navečer, da li sañaš strašljivo, imadeš li groznicu, protezavicu, zijevanje, žgaravicu, krv na nos itd. Dok je taj zamjenik liječnikov tako bolesnika ispitivao, dotle je stari Šnajdar iza zastora slušao, pa kad se dosita naslušao i saznao kojesta, onda bi izišao iza zastora pak bi pristupio k bolesniku. Kao na komandu bi zamjenik izišao u drugu sobu — za zastor — čekajući, dok na nega red ne dođe. Sad bi stari upijlo u oči bolesnika držeći ga za ruke; tražio bi jezik, pa bi još možda metnuo ruke pod pazuhu. A sada bi mu kazivao sve ono, što je iza zastora čuo; na primjer: Tebi ima 40 godina, bolestan si 8 nedjelja, boli te glava, dolazi ti nesvjestica itd. itd., baš kako je to iza zastora slušao. Selak bi ga sad u čudu gledao te ga morao držati čudnim bićem, upravo čudotvorcem. Iza toga bi morao bolesnik otići, pa po lekariju istom.

popodne doći, dok se skuha. Što bi davao i što kuhao, to ne znam, ali zato, što je on „pogađao“ svakome bolesti, ljudi su ga držali pravim čudotvorcem. Nega napominem stoga, što je bio u dogovoru sa vračem:

Iljom Žigićem iz Kule kraj Gospića. Taj stari Ilija bio je na glasu, što je svakome znao „napraviti“ i „naravnati“ nogu, ruku itd., uopće sve kosti, koje bi na koji način „izvinio“ tkogod. Isto je tako znao naravnati sve kosti čovječje, ako bi bile prelomljene. Obrstara Bermana sin izvinio nogu (iščeašio), pa kad ni regemeneki i svi liječnici ne pomogli, po nagovoru „ajutanta“ obrstarova pošale obrstar ordonanca po Iliju Žigića, ali sve potajice, da ne bi „regemeneki“ ili drugi koji liječnik znao. Jedva se Ilija odvažio u obrstariju sa svojom torbom; i gle za tri nedjele obrstarov sin na čudo svih liječnika ozdravio. Ilija je znao naravnati i napraviti kosti svega domaćega blaga. Drugim se liječenjem malo bavio. No znao je nositi trave i Šnajdaru i vračari:

Babi Mandi. „Stara baba Manda“ bila je u Gospiću u Kaniškoj ulici. Ona je po plemenu Belobrkua; a Belobrci bili na glasu i po Kordunu i po ravnim kotarima. Bila mi je nekako u rodu, pa sam je zvao „teta Manda“. Ona je liječila od različitih bolesti, a gotovo u sve lijekove, što ih je pravila, metala je meda. Babi Mandi bilo vrlo teško liječiti, jer gospićki „gemajndeamt“ a i kumpanija u Kaniži (kamo je Gospić spadao) znali su, što i kad u čijem loncu krkla, a kamoli ne bi saznali, da „baba Manda“ koga liječi. A sazna li regemeneki, da ona liječi, lako će pojesti božićnu pogaču. Teško joj bilo i radi toga, jer je i tu imala dosta konkurencije.

Kao i sve vračarice, tako je i teta Manda brala cijele godine svakojake „trave“. Mnogo sam puta obišao s njom Šiminu grofiju (veliko, brezama ograđeno zemljište prama Smiljanu), Čanića gaj (u Kaniži), Jasikovac (i sada gospićka šumica), Balinovac (uza Novčicu prama „sastavcima“, to jest ušće Novčice u Liku), noseći joj trave i korijenje. Ja joj ugađao i slušao je, pa me zato i zvala u svoj „laboratorij“, gdje je na nisku ognjištu velike kuhinje varila i pržila trave i korijenje. Ja bih joj sad donosio iz kišerka ovu travu, onaj zavežan, sad bih miješao u tavi, sad u rukatki, sad bih mućkao bocu, sad u muntaru (mužaru) tucao itd. Ma bio sam joj baš pravi asistent. — Sav je svoj rad držala tajnim i tajinstvenim. Toliko znadem zacijelo, da se je vareći lijekove uzdavala u pomoć božju, pa je zato uvijek i molila osobite molitvice. Te su se molitvice upravljale i po vrsti trava i po vrsti bolesti. Nema ih u nijednoj

kŕniz: Ona je molila, kada bi bolesniku lijekove davala. To su bile molitve iz kršćanskoga nauka. Osim toga znam pouzdano, da je bila uvijek u dogovoru sa starim Ilijom Źigicem, ali tako, da se ne bi saznalo. Stari bi Ilija Źigic došao petkom ili nedjelom k mojoj materi, gdje bi ga već teta Manda čekala. On ņoj donesi masti od puha, donesi kukurijeka i što bilo, a ona ņemu u zamjenu meda, voska, kuša itd. — a obadvoje bi išlo kroz našu bašeu k staromu Šnajdaru.

Za plaću je tražila ili „cukra i kafe“ ili novaca. „Cukra i kafe“ kad bi tražila, onda bi dobila uvijek jednako puno jednoga i drugoga, na pr. $\frac{1}{2}$ funta kafe i $\frac{1}{2}$ funta cukra. To bi se naručilo u Baškiña, koje bi znale prokriomčariti toga puno za Gospić. A ako je tražila novca, onda se znalo „jednu evanciku“ (33 krajcara), 2 evancike, najviše po 4 evancike; najmaña cijena lekarije bila je 1 groš (5 krajcara).

Ona je živjela sa zetom svojim Prpicem krojačem, ali dosta oskudno, jer joj kćer Luca nije bila dobra. Znala je sirota kod moje majke dosta puta plakati. Kad bi tko donesao sa sobom cukra i pržene kafe, znala si kuhati kafu, da samo kći Luca ne vidi. Sve je sirota podnosila kako tako, — dok kći Luca ne metnu na ņu stariu — — ruke svoje. Inače bi i po kući radila, što bi mogla.

Seļakiñe su je osobito poštovale i to iz Divosela, iz Źabice, iz Novoga, Kaniže itd., to sve okolišna sela gospićka. Ti bi voljeli k ņoj ići nego ka regemenckom, dok bi Gospićani ņu zvali, kad već doktori ne bi pomogli.

Mijo Bilan.

Svatovska zdravica.

(Lipovo Poļe u Lici.)

Kad srpska mlada dođe kući momkovoј, onda se iznosi kumovski čureg (kolač), dijeli se među svatove, a stari svat nazdravlja:

„Uzdihem čašicu, napijam zdravicu, za kuće gospodara, koji smo stupili u ovaj dom, pod ovaj krov, da bi Bog poživio kuće gospodara i sve ostalo društvo, koje se sabralo u ovaj dom, pod ovaj krov!“

(Iznosi se čureg, on uzimļe i govori:)

„Evo me s krvom! Koliko na ovom kruvu šara, toliko imao snaja, koliko pisma, toliko imao sina; on se s ņima ponosio kao soko visinom, zec brzinom, junak na vranom koņu na ravnom poļu. Širomim putem odlazio, širijem dolazio; Bog mu dao rajsko stañe, od

ľudi poćitovaće; Bog mu dao ravno poľe, oštro gvoźđe, duge uvrate, jake voke, u poľu teźake, ovnove vilaše, prasce zubaše, te prodavao ovnove vilaše i prasce zubaše za zlatne dukate i svijetle groše, te darivao snašice, punice i ostale prijatelice, a najposlije ostao sam bez krajcara. Bog mu dao ravno poľe, oštro gvoźđe, duge uvrate, jake voke, u poľu teźake, oni orali šenicu bjelicu. Otud ide sv. Petar i Pava, zlatnim se štapom poštavaju, tiha kiša porašala; Boga moli sv. Petar i Pava, da rodi šenica bjelica, po dnu da je busata, po srijedi vlasata, a po vr'u klasata, da bi bio snop ko pop, klas ko đak, strńika ko vrlika. Na tom poľu sadjeli stog, na ņem sjedi gospodin Bog, nekom dijeli šakom, nekom kapom, a nama, krasna braćo i prijatelji, i šakom i kapom s našom srećom i punom vrećom. U mlinu se nadomiľalo, u naćvama nakuvavalo, u peći nadopjecalo i svoj braći nadotjecalo!“

„Evo ľeba i źarke pogaće, koja na vjetru vijata, na situ sijata, sa jajima kuvata, oću je lomiti, Bogu se moliti, ćetir ćetvrti, 8 komada, 16 djelića, više komadića, jer nas je masa, da bi bilo u sto dobrih ćasa!“

„Evo me s vinom! Ako bude vince vinovito, bit će ľeto kišovito; ako bude vinokvas, bit će nama boľi glas; ako bude rakija žeženica, rodit će nam proja i šenica i u brdu vinova lozica. Tko nam je zlotvor, ubio ga gospodin Bog strijelom kroz plot, u ľuli noge prekrstio, kroz kamiš se provlaćio, Bog mu dao lojenu glavu, voštane noge, te ne mogao ľeti na sunce, zimi k vatri; erńi bio od lonca a tańi od konca!“

„Ovaj kuće gospodar imao dvoja vrata: jedna mu vrata draćem i trńem zarasla, a druga mu širom otvorena bila; ona, koja mu draćem i trńem zarasla, odonud mu neprijatelji doodili, a ona, koja mu širom otvorena bila, odonud mu prijatelji doodili i dobre glasove donosili.“

„Još ću reći jednu, a slagati ne ću: Da bi ga Bog oćuvao tijesna klanca, bijesna prasca, dugaćke luke, motike tupe, duga dana, zla gospodara, krńava lonca, ćorave planinke i potprđlivog gosta!“

„Dakle uzimľem vrćinu, zasukujem brćinu; zdravo, Omere, koji si do mene, nadaj se, Osmane, ako što ostane, a popit ću, ostaviti ne ću. Svi zdravo i ja s vami!“

Miloš Đ. Škarić.

Sv. Đurađ.

(Miholjska u vojničkom kotaru.)

Uoči sv. Đurđa odmah po zalazu sunca ide od svake kuće djevojka (ako ne nema, onda momak) k mlinu s krabležom¹ po omaju (t. j. onu vodu, što prska na stranu, kad se kolo okreće). Vraćajući se kući usput ponesu bukovih grančica, koje metnu u krabležu. Kad dođu kući, unesu grane u sobu pa kite nima ikone, gređe i prozore izvana i iznutra. Vodu odnesu u staju i među je više krava.

Uveče sv. Đurđa coprenica² prevjesi uže, kojim se krave nezine vežu, preko grede tako, da obadva kraja užeta dosežu do blizu zemlje. Pod krajeve metne krabležu. Sjedne uz nju i uhvati krajeve uža objema rukama i povlači po nima, t. j. muze (doji) kao što po sisama kravljim. U to vrijeme kad muze, ne gleda u uže već na onu stranu, gdje stoji staja, koje kravama hoće oduzeti vareniku. Kad je sve okolišila očima, nadviri se nad krabležu, koja se napunila varenikom, što je oduzela od onih staja, prama kojima je gledala pa na uže izmuzla. Ako se napunila krableža, onda će cijele godine od svoje krave dobiti više krabležu varenike, nego obično, a na štetu onih, kojima je oduzela te večeri.

Uveče sv. Đurđa mažu također kravle sise bijelim lukom, da ne bi zmija posala. Zatijem mažu medom i maslom govoreći: „Meni mast i slast, a dušmanicama i zlotvoricama grka čemerika i crn ugljen!“

Ujutru prije sunca urani coprenica na vrelo s krabležom i čašom. Kad dođe k vrelu, zagrabi čašom vode, okrene se naprama strani, gdje je staja, od koje hoće oduzeti vareniku; mahne čašom u ruci i proljeje vodu govoreći: „To tebi.“ Zatijem zagrabi krabležom i reče: „Ovo meni.“ Tu vodu u krableži nosi u svoju staju i daje kravama da piju, a malo ostavi, čim ih polijeva govoreći: „Ovo meni i mojim kravama.“

Ujutru prije sunca gospodarice polijevaju krave omajom kroz rešet o i govore: „Kako ova voda opstala na rešet u, tako se dušmanice pomogle od mojih krava!“ Koja hoće očuvati svoje krave, radi i ovako. Otvori vrata od staje, u kojoj su krave, nazove im: „Dobro jutro, moje mile, vitoroge, čestit vam sv. Đurađ bio!“ i posiple ih

¹ Posuda, koja je samo zato, da se u nju doje krave i da u njoj stoji katkad mlijeko (varenika).

² Žena, za koju drže da oduzima mlijeko.

prosom sjemenskim te daļe govori: „Kad dušmanice i zlotvorice okupile ovo proso oko vas, onda od vas oduzele vareniku!“

Ujutru se djeca, momei i djevojke varaju ovako: Probudi se momak (dijete, djevojka) prvo sunca pa ide k svomu drugu, koji spava, i zovne ga; ako mu se odzove, reče mu: „Predajem ti sanak na sveti danak, prije sunca na sv. Đurđa!“ (t. j. pospanost, lijenost i t. d.).

Od zore pa do ručkoga doba (9 sati) varaju se pastiri i djeca ovako: Zovne svoga druga, a kad mu se ovaj odzove, reče mu: „Tebi muva i obad, a meni komad i lad“ (t. j. da on skače za plašenim blagom od obada i muhe, a on da sjedi u hladu i jede, a goveda da miruju).

Kravama toga dana ne dadu van na pašu, jer bi, vele, kroz „sol“ prošle, što su coprenice pometale.

Milovan Vučinić.

Pokladni poneđjelnik.

(Konavle u Dalmaciji.)

U pokladni poneđjelnik odlazi zet s puškom u dom vjerenice, gdje mu se po običaju i nadaju. Iz daleka opali iz puške, da time javi svoj pohod. Kad stupi u dvor, lijepo pozdravi domaćina i svu kutnu čelad. Onda domaćica uzme žita i pospe ga pa začutka kokoši. Čim se ove okupe oko žita, počne zet u njih pucati, dok ne poubija onoliko kokoši, koliko ih trebaju. Gdje je kuća boļa i mogućnija, poubijaju ih više. Zakon je, da taj dan zet iz puške ubije, te se ne smije nijedna zaklati. Tada domaćin zove susjede na objed i kaže: „Došo mi je zet bit kokoši; dođite danas u mene na objed.“

Po objedu kad zet ide doma, majka djevojčina spravi mu u kesu operušanu kokoš, da ne ide kući prazne kese, nego da znadu, da je bio u lovu.

Pavlina pl. Bogdan-Bijelić.

DRUGI DIO.

Narodne pripovijetke iz Bukovice u Dalmaciji.

POBIŁEŽIO V. ARDALIĆ, KOMENTARE NAPISAO DR. Đ. POLÁVKA.*

I.

Jedan čovjek imao tri sina i poslao ih u svijet za godinu dana, da svaki sebi hvata kruh. Na polasku svakom je otac skovao po jedan veliki nož pa im rekao: kad dođu do jednoga šuplog hrastića, te nože da metnu u ű, i prvi, koji se povrati iz svijeta kući, vaļa da ide gledati te nože: ako koji bude po'rđao, onda je onaj, čiji je, propao u svijetu. Ta trojica kad su otišli od kuće, došli su u jednu goru i legli spavati. Dva starija brata kad su vidjeli, da je najmlađi zaspao, dignu se i odu kroz goru, a űega ostave. Kad se taj razbudio, gleda oko sebe i vidi, da nema nikoga, a da su ga braća ostavila. Onda i on pođe kroz goru naprijed pa nagila na vukove i aždajke, izmakne im se te opuči naprijed, ali nagila opet na jedno jezero, sumi, bi li se utopio ili da se pusti da ga iziju vuci i aždajke. U te mjere izađe iz vode šarena žabica pa reče: „Što si se, momče, prepao? Uhvati se meni za nogu pa ćeš vođu preplivati.“ On se uhvati űoj za nogu i prepliva pro vode. Kad je bio na kraju, reče ona: „Momče, sad ajde naprijed i naći ćeš jednu kuću, gdje se igra lotarija; baci dva novčića pa ćeš dobiti jedan palac.“ On reče: „Kako ću igrati, kad ni prebijene pare nemam, a kamoli dva cijela novčića?“ Ona mu opet reče: „Ajde ti upiši se, novci će ti biti dodani.“ On je nato otišao i upisao se te je dobio onaj palac, što mu je žabica rekla, u kom je on poslije vavijek na jednom krevetu ležao. Žabica ga sad slala u drugu kuću, da ide piti i jesti. On joj reče: „Kako ću ići piti i jesti, kad nemam oklen platiti?“ Žabica mu reče: „Ti se za to nemoj skrbiti, ja ću za te plaćati, što god budeš trošio.“ Tako je taj momak svu godinu išao u drugu kuću hraniti se, a žabica bi plaćala.

Kad se bila navršila godina dana i došlo vrijeme, da se moraju sva tri sina vraćati ocu da kažu, kakav je koji kruh uhvatio, ovaj momak uoči polaska bijaše štuv žabici, a ona ga upita: „Što si, momče, štuv i što ti manka?“ On reče: „Što mi nije? Otac nas je poslao da idemo u svijet hvatati svak sebi kruh i da za godinu dana, imamo doći kazati mu i donijeti svaki od svog obilježje, da kuša, kakav je, a ja nemam nikakva nego ono samo, što izijem.“ Žabica mu reče: „Ajde, momče, ti spavaj, ujutru će ti biti gotova brašnenica za put; ne ćeš krepati od gladi; baška što ćeš ponijeti ocu, da vidi, kakav jedeš kruh.“ Kad ujutru pošao, bijaše gotovo sve i ode. Tako putujući nađe starijega brata, gdje je zavrsgao krčmu, a mlađi butigu, i ovaj mlađi zovnu, da idu sva tri zajedno ocu, kako im je i rekao. Pošli su i ponio je svaki uza se svoj kruh, da vidi otac. Kad su došli, kuša najstarijega pa reče, da je jesti dobar, a da bi mogao biti i bolji: da je malo prigrk; srednjega sina poče kušati pa reče, da bi mogao biti isto bolji, da dobar nije; kušat će i najmlađega sina te reče, da je posve dobar i da je sladak, a da nije moguće, da je on onaki kruh mogao uhvatiti, nego da ga je ukrao. I posla ih opet u svijet za godinu dana: kad budu navršili rok od godine, da se opet vrate kući i da donesu svaki po šudar, da vidi, u koga će koji biti lepši.

Otišli su svaki na svoje mjesto: krčmar na svoje, butiger na svoje, a najmlađi, gdje je i bio — svojoj žabici. Kod ne je stajao svu godinu, a slala ga u drugu kuću, da pije i jede, samo što bi s ņom ležao. Kad bilo svršetak godine i vrijeme povratka kući ocu i da donese svaki po šudar, ovaj najmlađi, kao i prije, uveče se štuva. Žabica ga pita: „Što si se štuvaio, momče?“ On će: „Kako se ne ću štuвати: otac nam je rekao, kao i prije, da se povratimo zajedno kući i da svaki donesemo po šudar, a ja ga evo nemam.“ Žabica reče: „Ajde počivaj, ujutru će biti gotova brašnenica za popudbinu i šudar, da poneseš ocu.“ Kad je ujutru žabica opremila ga, ode, opet se svrnu na braću, da idu zajedno. Dva starija su uzela po šudar, kakav je tko koji imao u sebe, i tako su pošli ocu. Kad dođoše, najstariji vadi svoj, otac mu reče: „Jest ti dobar, ali bi mogao biti i bolji.“ Srednji povadi, otac isto ga nije dobro begenisao; najmlađi izvadi i on svoj zlatan u karti zamotat, na ņemu potpisat kralj i kraljica. Kad ga otac vidje, reče: „Moj sinak, ovo nije moguće, da je tvoj, nego si negdje ukrao ga.“ Sin će ņemu: „Otac moj, lupež nijesam nikad bio, kako veliš, da sam ga ukrao, nego mi je ņega dala jedna mala žabica.“ Otac ih opet posla u

svijet i nakon godine da se vrate i da dovedu svaki svoju ženu, da vidi i njih otac, u koga je koja boja.

Odoše sinovi u svijet. Pri svršetku godine pita žabica toga svog momka: što se je sad najviše sneveselio? Reče joj on: „A sad mi je najgore, što moram da tužim: otac nam je svoj trojici rekao, da sad idemo kući i dovedemo svaki po svoju ženu. Druga dva brata imat će, a ja jadan eto nemam!“ Žabica reče: „Ti ajde spavaj, momče, i ne skrbi se: ujutru imat ćeš ženu najljepšu od svoje braće i kočiju, u kojoj ćeš se odvesti s njom.“ Kad je bilo ujutru na polasku, žabica se pokazala njemu, svuče sa sebe žablju zelenu košulicu i obuče se u drugu robu pa se stvori cura, da je čovjek ljepše ne bi na širokom svijetu pomisliti mogao, pa mu reče: „Da ti znaš, kako sam ja stvorila se u žabu. Ja sam bila careva kći te nijesam htjela slušati moga oca; onda me on prokune, da se u žabu šarenu stvorila i da u jezero skočila i da se nikad ne pretvorila u čeljade, dok se s mladim momkom ne uhvatila pod ruke. Već sade smo spremni, ajmo oću tvome, da nas vidi.“ Otišli su naprijed; kad su bili blizu starije braće, ona reče: „Momče, dat ću ti odijelo, pa ćeš se preobući.“ Preobukla ga je svega od pete do glave u princesku robu pram sobom, gdje je ona careva kći, i metnu mu pod vrat križ te posla braći, da ide na konak i na večeru. Kad je došao, poznaše ga braća, ali ovaj pita finiju večeru, koja sliši jednom principu. Braća su ga častili i davali više, nego je taj pitao, a draže cijenili, nego je valjalo, da vide, hoće li moći oklen izbolčati. Sumili su bili: ako ne bi imao, da će s njega robu svući, što je u običaju kod krčmara. Kad bilo za lijegaće, pitaju braća: „Daj plati prije račun od večere.“ On reče, da sad ne može, da će sutra njegova gospođa platiti, što bude i koliko bude trebalo. Kad to braća čuše, ne htjedoše čekati, nego s njega svukoše sve principsko odijelo, jer misle, da je on to gdje ukrao, zato da će oni dobiti koju pohvalu. Kad on to vidje, da mu braća o glavi rade, ne htjede kod njih ležati, nego pođe onako golokrak svome oću.

Nije prošlo u koliko bi se popalila lula duhana, kad se ugleda, da ide zlatna karaca i u njoj princepeša, koja dođe pred braću toga nezina đuvegije pa im nazva dobro jutro i poče ih pitati, je li k njima jedan princip dolazio na večeru. Oni rekoše: „Ta kakav je on princip, kad nema oklen da plati, što je pojiio, nego sa sebe svukao odijelo, što je negdje ukrao, te dao za večeru.“ Ona im reče: „Dajte amo, da ja vidim to odijelo.“ Oni rekoše, da lako ne dadu, nego da će predati na višu vlast, jer da bi za to mogli imati pohvalu,

zašto je kradeno, a oni uhvatili. Ona opet reče: „Dajte, da ga samo očima vidim, je li moga principa ili nije.“ Onda joj iznesoše i dadoše, ali ucijeniše za večeru, za koju su ga bili slandrili, više nego da je pô careve vojske večeralo. Ona izvadi i plati te reče: „Eto to će vam biti do vijeka pazar“, i upita ih, kud je okrenuo taj princip. Oni kazaše, da je otišao ocu hvaliti se, da je stekao ženu, a on ukrao i principu robu. Reče im princepeša: „Ajte i vi uzmite svaki po svoju gospoju te ajte ocu, kako je i on otišao.“ Odoše i ta dva: žena nemaju, nego povedoše svaki svoju službenicu, te će doći na prijetoč ocu kazati, da sakrije onoga brata i da ga od ruga ne izvodi, jer da je prnāv, a da strag ide princepeša. Upita otac, gdje su im žene, da ih vidi, i oni pokazaše one dvije službenice: evo ih. Otac im reče, da ne vaļa nijedna, da bi ih boļe na rakiji čovjek isprosió.

U te mjere dođe zlatna kočija i princepeša pred kuću; izađe otac vidjeti, tko je, i kad vidje, što je, obezdani se. Princepeša odmah pita: „Je li tu dolazio jedan princip?“ Rekoše braća, da kod njih nema nikakva toga principa osim brata mlađega; tako isto potvrdi i otac, da nema kod njih nitko, nego još jedan jadni mu sin i taj da je golužav, da ga od ruga ne mogu pustiti u svijet na oči. Onda ona reče: „Dajte ga amo, da vidim, kakav je, da je.“ Oni rekoše: „Eno ga u kokošaru!“ i dovedoše ga. Kad ga ona ugleda, reče mu: „Na ti tvoje odijelo, što su ti braća htjela za večeru odnijeti. Misli tvoj otac, da su te dvije, što su ih braća dovela, njihove žene; nemaju oni žena, nego su to službenice povelí.“ Nato ta dva starija sina odoše opet na svoje mjesto u svijet, gdje su i bili, a princepeša ode nad kokošar pa prekriži desnicom tri puta i reče: „Dvor bio kao i u mog oca!“ i odmah se stvori od kokošara palac carski, u kom se sa svojim principom nastani.

Poslije nekoliko dana pitaše mati toga svoga sina, kako se je on doimao te princepeše. Sin joj kao materi sve kaza od početka do konca, i da ona još košulicu žabļu uza se ima. Sin, kako je kazao svojoj materi, nije se bojao nikakve priješkorke; kad to mati ču, sve umi u svojoj tikvi, da kad princepeša još ima uza se žabļu košulicu, tako da bi mogla opet u nju pretvoriti se te skočiti u jezero, pa joj je ukrade i baci u vatru. Videći princepeša, da svi, koliko ih je god u kući, da u njima nema vjere, poboja ih se te reče ocu svoga đuvegije: „Kamo onaj zlatni šudar, da ga vidim, što je nakon godine tebi donesen?“ Otac izvadi i dade joj ga. Onda princepeša reče svome mužu: „Drži, drži ti za jedan kraj ovaj šudar, a ja ću za drugi“, i izvadi sablju iz potaje te ga prereže na dvije

pole pa reče: „Tebi jedna pola, a meni druga, neka znaš, kad se rastajemo“, i dade mu prsten s desne ruke svoje, na kom je zapisato ime nézino i négovo, pa mu reče: „Ja idem tražiti moga oca, a ti se nikad ne umirio, dok ne našao mene; šudara pole i prstena da Bog da nikom ne dao osim mene.“

Poslije kratkoga vremena starijoj braći dužnici sve odnesu staće, što su oni osim očinstva stekli, te postanu od gospodara momci. Mlađi brat, što je bio uzeo principešu, istog dana, kad ga je ona ostavila, otišao on kroz goru te došao blizu jedne vode. Najašu opet na n vukovi i aždajke; u taj mah doleti jedna bijela malešna ptičica i donese komadić karte pa je pusti ovome momku i reče: kad najašu opet vukovi i aždajke, da taj komadić karte baci preda njih, da će se odmah natrag povratiti, a nemu da će se most stvoriti pro vode, da će moći prijeći. Ne prođe koliko bi se lula duhana popušila, a opet najahaše zvijerke, pruži on karticu, vratiše se; dođe vodi: most se učini, i prijeđe i ode naprijed. Trevi ga sijedi starac; malo dalje ugleda i grad; išao je sve to bliže grada, trevi ga opet sijedi starac pa će ga taj upitati: „Momče, doklen ćeš ti?“ Ovaj mu reče: „Doklen ću, da ću, tražim carev dvor.“ Starac reče: „Eto ga tamo dalje, ali se nemu prijeći ne može, jer ima trostruka straža.“ Momak onda zavapije Boga i sv. Nikolu, da mu dadu pomoć, da može u n ući. Onaj starac onda dade mu listić karte, a to je bio uprav glavom sv. Nikola dopuštajući mu, da može na makar koja vrata proći. Kad bio na prvu stražu, pitaju ga: kuda će; on reče, da ide carevu dvoru. Straže rekoše, da se ne smije, jer da je kod cara veliko vesele, što mu se kći jedinica udaje za principa. On pokaza listić bijele karte, straža ga pusti. Kad je došao na drugu stražu, isto pita ga kao i prva; on pokaza karticu, kad vidješe, pustiše. Kad je došao na treću, pita on naprijed, ne dadu sporadi veseļa u dvoru carskom; kad on pokaza karticu, pustiše ga. Uđe unutra, ali su isto vrata zatvorena; prinese svoj listić karte, ona se otvoriše. Ajde on dalje, kad došao pred carevu ložnicu, gdje je vesele i svatovi, na balkunu bijaše principeša, gdje se češla; svatovi se opremaju, nu zovu, ona nima podviknu, da ne može saći ni s nima poći, dogod ne opremi svoje ruho i ne strpa u kovčeg. U te mjere pogleda niz balkun i pozna svoga prvog đuvegiju i pozna mu prsten na ruci te se grohotom nasmija pa dozivle svoga oca i reče: „Evo, oče, prve sreće moje, što me je iz jezera izvadila. Šali dvije sluge tvoje, neka ga vode po dvoru tvome.“ Pa zapita pred carem i svojim ocem toga momka, gdje mu je prsten, koji mu je ona za obilježje

dala? On ga pruži, što car i ona grohotom nasmijaše se, pa ga još pita: kamo ono pô šudara, što je ostao pri nemu? Povadi on i to, a i ona donese drugu polu, te kušaše sastaviti, i čim prinesoše pole jednu drugoj, stvori se jedan komad kao da nikad nije bio ni prerezivat. Kad to car vidje, dozva onoga principa, što je bio kćer mu isprosia i što čeka od čas do čas, da će je povesti, i koji je veliku vojsku uza se doveo, pa mu reče, da polazi éa iz dvora negova, a od prosidbe kao da ništa nije ni bilo. Čim je taj princip otišao ni kiseo ni veseo i koji je došao bakćući a otišao šapćući, car odmah vjenča sa svojom kćeri prvoga đuvegiju, kojega je kod sebe zadržao. Taj poslije kratkoga vremena dovede svoga oca, koga je sa sobom do smrti ushranio.

*

Versija raširene pripovijetke „Froschprinzessin“; ističe se nekim osobinama, koje zaslužuju pažnju.

Obično otac, hotěći oženiti svoja tri sina, zapovjedi im, da odapnu strijele, pa gdje kojemu strijela padne, ondje će naći nevjestu. Strijela najmlađega padne na „nekaku bunarinu“ i slično, i tamo sjedi žaba (kornjača i dr.): Vuk St. Karagić br. 53, Atan. Nikolić br. 12 (1. izd. br. 3), slično Preindlsberger-Mrazović br. 11, gdje je u uvodu drukčije prikazan rod žabe-princeze — ona je kći kraja međvjedâ i žene, koja je u šumu izagnana. Tako isto u Mačedoniji u Ohridi: Сборн. за нар. умотв. XIII, od. 3, str. 219, br. 4, u Bugarskoj, u slivanskom kraju: ib. XVIII, od. 1, str. 521, br. 5. Više ili mañe jednako pripovijeda se kod drugih naroda, u Egiptu: Artin Pacha Cont. pop. de la Vallée du Nil 103, br. 6 (kornjača — „una gresse tortue“ — mj. žabe), Kolberg Lud VIII, str. 6, br. 4, Mater. antrop.-etnograf. II. od. 2., str. 80, br. 51, Етнограф. Збірник XIV, 98, br. 11, Курскій Сборникъ IV, str. 82, br. 2, Afanasjev Нар. рус. ек.³ II, str. 154, br. 150 a—c, str. 159, kod Armenaca na Kavkazu: Сборн. матер. Кавказ. XXIV, od. 2, str. 236, br. 33 i dr. Jednako se počinje grěka versija: Hahn Griech.-alban. M. II, 31, br. 67, gdje je mjesto žabe majmun, upravo tako u indijskoj gatki: Benfey Pantschatantra I, 261.

Druge se pripovijetke, koje ovamo pripadaju, razlikuju: primorska Mikulićić 14, br. 4 počinje pripovijedati, kako se bezdjelnim roditeljima rodila žabica; jednoć je kralević čuje pjevati, kad ju je otac metnuo na trešņu; mladić je zaprosi, da mu bude „ľuba“. Posve se jednako kazuje „u gornjoj Krajini“: Летописе Мат. срп. 147, str. 135, br. 8.

Početak je naše dalmatinske versije, koliko je meni poznato, posve osamljen. Sinovi treba prve godine da pokažu, „kakav je koji kruh uhvatio“, druge godine, „u koga će biti ľepši šudar“, treće godine treba da dovedu svoje žene. Slično snabe u egipatskoj versiji pripravľaju jelo; kornjača pošle najtečnije jelo, onda se pojave sve tri snabe, a kornjača je najľepša. U polskoj iz krakovskoga kraja: Kolberg Lud VIII, str. 6 dovezla se žaba kao krasna gospođa s darovima k svekrvi. U malo-

ruskoj iz guber. volynske: Mat. antropol.-etnograf. II, od. 2, str. 8 moraju mlade žene za svekra sašiti od platna košulu, ispeći hleb, on ih zove na ples, i žaba dođe najljepša i najgizdavija; slično Етногр. Зб. XIV, 98 (sag mj. košule), Купекиѣ Сборн. IV, 83 (košula i sag, pak hleb, ples), Afanasjev br. 150a (košula, hleb, ples), var. c (hleb, sag, pohod), str. 159 (košula i sag, hleb, ručak), u br. 150 var. b to je zaboravljeno. Donekle su druge zadaće zadane u grčkoj pripovijetki: Hahn br. 67. U indijskoj je gatki nasuprot samo treći motiv, poziv na gozbu.

U nekim se versijama našega sujeta s ovim zadaćama upravo započinje pripovijedaње, tako u Grimma KHM br. 63, gdje kralj onoga od svoja tri sina određuje za svoga nasljednika, koji donese najljepši sag, najljepši prsten i dovede najljepšu ženu; to je bio najmlađi, koji je na mjestu, kamo je njegova strijela doletjela, našao baburaču. Slično Alb. Meyrac Traditions . . . des Ardennes 474 (la plus belle pièce de toile, le plus beau petit chien, la plus belle princesse), tako i Pineau Cont. popul. du Poitou 95, br. 2. Daļe Schambach-Müller Niedersächs. S. u. M. 268, br. 7, gdje je mjesto žabe miš u zakletom gradu i drukčije izbaвљen od ukletve, i slično Zingerle KHM aus Süd-Deutschland 348 i d. (baburača), Ey Harzmärchenbuch 100 i d. (mačka). — U primorskoj i gornokrajiškoj pripovijetki dobiva kraljevstvo po ocu onaj princ, koji donese najljepši cvijet, ružicu: Mikuličić 16, Леронис Mat. срп. 147, 136 (pšenicu).

Košulu od žabe spalila je svekrva; on je mora sad tražiti bez prestanka tako dugo, dok je ne nađe. Slično Mat. antrop.-etnograf. II, 2, str. 82 (veoma kratko), Етнограф. Зб. XIV, 101 i d., Купекиѣ Сб. IV, 86, Afanasjev br. 150 a, b, c, II, str. 161 (s različnim dosta znatnim razlikama), Benfey Pantschatantra 1, 261.

U nekim je versijama žaba poradi toga, što joj je prije vremena spaljena koža, zauvijek ukleta, a muž je ne može više izbaviti, ne traži je: Kolberg VIII, str. 7.

Drugdje je ovim spaljenem zvjerske kože skinuta ukletva, a lepatica ostane: Artin Pacha 114, Preindlsberger-Mrazović 88. Cijeli je ovaj motiv otpao: Hahn br. 67, Grimm br. 63, Pineau 97, Meyrac 477 i kod drugih.

Drukčije kazuju ovaj sujet: Vuk St. Karađić br. 53, Atan. Nikolić br. 12, Сборн. за нар. умотв. XIII, 3, 219, XVIII, 21, Сборн. маг. Кавказ. XXIV, od. 2, str. 238.

II.

Bila jedna gospođa sa zlatnim križem na čelu, koja ostane udova. Imala je jedinu kćer Mariju isto sa zlatnim križem kao i ona na čelu. Ta je gospođa bila je vrlo bogata. Jedamput ode u goru i načini kraj puta jedan veliki palac, kome zapiše nad vrata: tkogod dođe, bit će piti i jesti mukte. Ona je sumila zato to davati, da proglašuju nezinu lepotu po svijetu. I bila je prelijepa: tko bi je

god vidio, bi joj se molio i mislio, da je svetac. Ona se ne bi da za sveca, nego da je žena grješna kao i ostale nézine drugarice.

Dođe k ňoj jedan siromašak čovjek; bijaše mu kod ňe piti i jest te ga upita ona, je li vidio lepšu ženu na svijetu od ňe? Odgovori on, da nije osim ňe. Sade pita opet ona: „Zbiļa, tko je lepši od mene?“ Onda on da pravo kaže reče, da je mala, što pokraj sjedi, čudo lepša od ňe, jer da bi ništa, mlađa je. Nato ňojzi bija jako žao i ode odmah u goru, gdje nađe jednu staru čarolinku, štrijela svijet, pa joj zaprijeti, da će sjutra poslati kćer Mariju ňoj, da je zakole, i dade joj bočicu, da uhvati nézine krvi pa d nese. Tako kad je prikričila, vrati se. Kad je bilo ujutru, reče mati Mariji: „Kćeri moja, ti imaš strica u gori, pa ti je rekao, da dođe da te vidi. Ajde ovijem putem, dok ga ne nađeš.“ Ode Marija kroz goru i daleko se odmakla, iziđe preda ňu čarolinka pa joj govori: „Gdje ćeš, Marija?“ — „Idem mome stricu, poslala me je mati.“ Veli joj čarolinka: „Nije tebe poslala mati stricu, nego meni, da zakoljem i da nalijem ovu bočicu tvoje krvi i donesem ňojzi.“ Kuka Marija stade plakati; čarolinki bijaše žao vidjeti je taku pa joj reče: „Marija moja, ti se meni zakuni, da se ne ćeš vratiti nikada svojoj materi, da ćeš otići vavijek kroz goru kao kroz more, pa te ne mogu pogubiti.“ Marija joj se zakle i ode kroz goru glavom bez obzira a čarolinka namjesto ňe ustrijeli vuka, koji je toga časa ovcu nosio pa ga zakla i uhvati njegove krvi punu bočicu pa odnese Mariji materi hvaleći joj se, da je zaklala i da je to u bočici ispod vrata krv nézina. Uze mati bočicu, nagnu na glavu i popi svu kapi krv.

Kukava Marija kroz goru je petnaest dana lutala. Jednu noć pripne se na jelu, da je ne bi zvjerad izjela. Sa te jele vidje, da gori vatra u jednoj glavici. Ujutro ide uprav ondje: tu nađe jednu pećinu, u ňoj vidi trinaest postela nenačinjenih, ona ih sve metne u red i nađe stô, na ňemu svega dosta jesti i piti. Kad je bila u noći, stoji zveka iz gore, a ona pobjegne kroz pećinu u jednu pećinu, gdje stoji vino. Ovo je pećina ajdučka. U te mjere ručava dvanaest ajduka i trinaesti aranboša im. Sjedoše odmah za stolom večerati. Jedan ajduk pogleda na posteļe pa reče aranboši: „Naravno je netko dolazio u pećinu i evo napravio posteļe.“ Veli aranboš: „Ja ne znam, kako je to, ni da tko može znati za nas, nego a idite u konobu donesite piti!“ Skoči se jedan i ode donijeti. Kad u konobu ona se svijetli, kao da je u ňu sunce zavirilo. Pogleda bolje, vidi čuru za bačvom, povadi u tom čudu nož pa zavije: „Berja k meni

Aranboša i sva ostala družina dopadoše mu svi golijem nožma. Govori aranboša: „Svi stojte i mirujte; ovo je anđeo; ja ću néga pitati, šta hoće.“ Približi se aranboša pa reče: „Ako si svetac, kaži se i što li si!“ Kukava Marija dršćući kroz plač progovara, da nije svetac, nego grješna da je mati otjerala od sebe. Onda aranboša uze je za ruku i odvede za stô te je upita, kako joj je ime. Kaza, da je Marija i pripovjedi sve ostalo, kakve su je nezgode gonale. Kad razumi aranboša, uze krst i skinu kapu pa je metnu na stô, zapovjedi, da svi i oni poskidaju kape i metnu na stô, te ih nagna, da se kunu, da će nu njih trinaest za kéer uzeti; kada bi ona umrla, da imaju njih dvanaest stati u poredu i nategnute puške okrenuti jednu drugom, „tako ću i ja sebi svoju, i na moju zapovijed onda inate odapeti jedan u drugog, a ja ću u isti čas sam u se.“ Tako se oni zakleše i u jedno grlo izgovoriše.

Poslije toga osta Marija s níma devet godina, da nije nikad nadvodno izlazila. U toj samoći uhvati je žela velika izaći sunce vidjeti, kako grañiva. Ajduci su nekud bili svi otišli u četvu, a ona izađe. Kad izašla, u toj pustiñi ne znade se više vratiti, izbasa kraj jednoga puta, gdje sreće je jedan čovjek, koji skine kapu moliti joj se kao jednom svecu. Ona mu reče: „Brate, ne moli mi se; nijesam svetac, nego sam otpala od grješne duše.“ Ovi čovjek malo kasnije trevi doći u nézine matere, koja pita kao i svakog, je li vidio od né same ikakvu drugu lepšu ženu na svijetu. On kaže, da je danas ukraj puta vidio curu od né puno lepšu. Ona se odmah osjeti, da je to nézina Marija, pa istijeh stopa otrča čarolinki, da Mariju ubije i da joj odnese prsten s ruke. Čarolinka odmah ode Mariji u potragu i nađe je pa joj reče: „Vidiš, Marija, kako si me tradila; daj mi taj prsten s ruke.“ Ona ga skide i dade. Čarolinka namjesto toga metnu joj crni prsten na ruku, a Marija pade mrtva na zemlju. Kad uveče ajduci došli, a Marije nema. Aranboša razredi, da je svi kroz goru idu tražiti: prvi, koji bi je našao, da zapuca, da se skupljaju svi nému. Odoše kroz goru tražiti je; od te družine jedan vidje da se svijetli nešto, priđe bliže: kad Marija mrtva, te zakala pucati. U tili čas svi se skupiše te je odnesoše pred pećinu svoju te joj učiniše kapsu od suhog javora. Kad su je položili, iz né trgoše mladice i svako cvijeće, i oni načiniše svaki sebi kapsu, kako će mrtvi moći u njih pasti, te povadiše svoje puške pa ubiše jedan drugoga, a aranboša sam sebe.

U tome krajev sin pošao u lov sa svojim momcima, koji nađe ove mrtve ajduke i Mariju; sahrani s momcima tute trinaest ajduka

i načini kapelicu, a jednoga momka pošale, da mu dođu kočije, koje brzo dođu, te metnu Mariju i ŕezinu kapsu u njih pa odveze u svoje dvore, koju onako s kapsom metnu u svoju komoru pa ne davao nikom vidjeti. Ne pasalo puno vremena, zamuti se s drugim carem biti boj; ovaj zaprijeti svome ocu caru i materi carici i dvjema sestrama, da će ponijeti uza se ključ od komore, kamo je ona u kapsi ostala; ako bi se itko usudio taknuti, da će ih sve pogubiti, i ode pred vojskom u boj. Poslije nego je on otišao, sestre ne mogu da prolaze od misli ispred te komore, koje nijesu mogle nikako durati, nego zovnu ciganina, da im načini ključ, pa da otvore bratovu komoru. Ključ bi gotov, otvoriše i uđu, nađu sakrivenu i kapsu pa je otvoriše, vidješe Mariju, da sa zlatnim križem sjaje na glavi. Onda mole Boga, tko je dao bratu sveca ovakog, i vidješe joj crni prsten na ruci pa rekoše, da joj on ne sliči prama kipu ŕezinu, te joj ga skinuše, a ona se skoči i utr se gledajući oko sebe, tko ju je donio ovdje. Kćeri kraljeve ostaše usuđene pa rekoše, da je donio tu njihov brat.

U tome se navrší i godina dana, a vojske se pomirile; sin kraljev se povratio svome domu i odmah otrčao svojoj komori, koju nađe otvorenu: kapsa jest, a Marije nema. Kad to vidje, nasjede mu krv na oči, pa potrgnu sablu, leti po kući, hoće da isiječe sestre, mater i ćacu, ali preda ŕ ispade Marija pa govori: „Nemoj, brate, nikoga sjeći; tvoje su sestre mene digle.“ Onda se carev sin obrati pa ode svome ocu reći: „Oče moj, ja ću vjenčati Mariju.“ Otac to jedva dočeka; skupiše se gospoda, te vjenča Mariju za se. Opet se kralj zamutiše; sin govori ocu i materi: „Otac moj, ja idem pred vojskom opet, a moja je Marija trudna: ako rodi prije nego se ja vratim, da mi imaš pisati, što je rodila.“ Ode carev sin pred vojskom, a Marija rodi muško čedo sa zlatnijem križem na čelu, kao i ona što bijaše. Noj i cijeloj vamiliji drago; stari car otac i mati mu pišu svome sinu na vojsku, da je Marija rodila sina sa zlatnim križem na čelu, pa kŕigu opraviše po jednom koňaniku, da je brzo nosi. Koňanik uze kŕigu i odnese, koji trevi doći na konak u matere Marijine. Ona mu dade jesti i piti pa ga poče pitati, je li vidio lepšu žensku glavu od ŕe? On kaže, da jest lepšu, Mariju, vidio, koja je careva sina žena, što je rodila juče sina sa zlatnim križem na čelu, a on nosi od toga ŕemu ulak na vojsku. Onda ona kad to ču, vrlo opoji toga koňanika i ukrade mu tu kŕigu, a napiše drugu, da je Mariji nestalo zlatnoga križa sa čela i da je rodila pašče, i kakvom je smrti mora otac umoriti. Ovu kŕigu metnu koňaniku na

ono mjesto, gdje je prva bila. Ujutru taj pođe, ona mu prikriči: kad se vrati, da se opet svrne u ňe. Kad je koňanik rupio u vojsku, pokloni se carevu sinu i dade mu knĳgu. Kad je razumio; na svoga se je oca vrlo nalutio te mu odmah piše: „Nek me čeka čedo i Marija; što je rodila, da je rodila“; da ne smije smicati. Preda koňaniku taku knĳgu, koji odmah odmagli te će opet na konak u ňezine matere, što ona opet opije toga knĳgonošu i knĳgu mu ukrade pa drugu napisa ovaku: „Čuješ li me, moj otac, da si odmah Mariju metnuo u bačvu i ono, što je rodila, pa turio niz more, rek je nosi; i ako li to ne bi učinio, namjesto ňih tebe ću turnuti.“ Kad je koňanik k caru dojezdio, pokloni se i knĳgu mu dade. Car e štije i suze roni pa ide svojoj snahi Mariji: „Vidi, Marija, što mi sin piše s vojske.“ Ona mu reče: „A šta ćeš da ti rečem? Zbog (!) nene ne izgubi sebe; ti učini slobodno, što ti sin piše.“ Car reče: „To učiniti nikako ne ću, nego evo ti kočije i dijete, i kočije pune masute novaca, pa ti ajde gdje neznano za te.“ Uze Marija dijete sjede u kočiju te ode gdje se ne čuje za ňu. Iz svoga je izašla zarstva i ostala u jednoga siromaška.

Nije prošlo puno vrijeme, cari se pomiriše, a sin s vojske kući lođe, pita oca za Mariju svoju. Otac mu knĳge rasklapa i pruža: „Eto vidi, što si pisao!“ Sin reče: „Ja to nijesam pisao ni mislio; jesi li onda ovo od ňe učinio?“ — „Nijesam, nego sam joj dao ina i kočije i novaca, da ide kud joj drago; sin joj isto ima zlatan na čelu križ.“ Čim to on razumjede, uze vilovita koňa pa reče, da e ide potražiti, da se ne će vratiti, dok je god ne nađe. Toliko je lana po svijetu išao, trevi mu sreća doći ondje na konak, gdje se e Marija okućila, koja ga je odmah, čim vidje, poznala te sakri ebe i dijete. Tome su dali večerati i konakovati, ali se ňemu ne la spavati. Bijaše jedna ponistra iz ňegove komore okrenuta u ňezinu; on proviri kroza ňu u ňezinu komoru, da vidi, koja svjetlost jaje ili gori svijeća. Ne bijaše svijeća nego sjaj od križa, koje imadu a sebi mali i ona. Pozna carev sin svoju Mariju i ode joj na rata govoreći: „Tko je unutra, da otvori mi.“ Marija kaže: „Poteno si došao, pošteno iziđi; ja ne mogu otvoriti nikom, jer ću vati domaćina u pomoć.“ On opet reče: „Moraš otvoriti; nije maňe, ne boj se ništa.“ Onda mu reče, da pričekaj malo. Ona prije aveza zlatni križ na čelu sebi i malome pa onda zapali svijeću i tvori vrata. Uđe k ňima carev sin te upita je: „Što si zavezala lavu svoju i djetinŭ?“ Ona reče, da ih boli. Govori on: „Neboj e ništa, odriješi glavu!“ Utrnu svijeću i odriješi glavu. Carev sin

zaplaka i grli i cjeliva maloga: „Jesi li, Marija, to ti i je li ov naš sin?“ Ona reče: „Jest; ali si ružno pisao; šta sam ti učinila da me bacaju niz siće more?“ — „Nijesam, moja Marija, meni j kazato, da si pašće rodila i da ti je nestalo križa sa čela.“ Marij reče: „Bit će se to koćanik, kad je pismo nosio, svratio kod moj matere; ona mu tvoje izmamila, a svoje podmetnula.“ Kad care sin doznade, navrati se materi joj te joj zapali kuću i nu u noj.

*

„Sneewitchen“, „снѣгурочка“. Grimm KHM br. 53, Laura Gonzenbach Sicil. M. I, br. 2, 3, 4, II, str. 306, Zs. d. Ver. f. Volkskunde VI, 60, Národopisný Sbornik IV—V, str. 134, br. 21, VII, 214 br. 23, Сборн. за нар. умотвор. XVIII, 616, br. 102; 632, br. 231 Извѣстия отд. рус. яз. XII, кн. 3, str. 374, § 122.

Ovdje je ispaao motiv, koji u ovome sujetu redovno dolazi, d mati ili maćeha (rijetko sestra) progoneći djevojku iz ljubomora porać nézine lepote pita ogledalo, je li najljepša na svijetu, nema li suparnice Andrews Cont. figures 75, br. 18, Malinowski Pow. lud. pol. n Śląsku 1, 39, Ciszewski br. 52, Grimm br. 53, Afanasjev Нар. рус. ек. III, str. 24, br. 24 a, str. 27, br. 24 b, Купецкіи Сборн. IV 88, Sadok Barącz 83, Federowski Lud białorus. II, 340, br. 399 Gliński I, 136, Karłowicz br. 4, Jones & Kropf Magyar Folk Tale 165, Schott Walach. M. 105, br. 5, Rittershaus Neuisländ. VM. 118 br. 28, Dowojna Sylwestrowicz Pod. żmujdz. 1, 173, 200; II, 242 također u zap. Africi: Macculloch Childhood of Fiction 34. — U nekih versijama ispituje tako sunce; u grčkima: Hahn II, str. 138, B. Schmic Griech. M. 110, 233, Mitsotaki Griech. VM. 64 = Legrand Con pop. grecs 133, Dozon Cont. alban. str. 2, Carnoy-Nicolaides Trac pop. de l'Asie Mineure 96; — drugdje vrelo: Federowski Lud biało rus. II. 120. br. 81; isp. Macculloch Childhood 35 bil. (pastrva vrelu mj. ogledala).

Takvo čudotvorno ogledalo nalazimo još i u drugim sujetima: Ko berg Lud XXI, 172 (królewna — świński kozuszek).

U jednoj sicilijskoj pripovijetki: Kaden Unter den Olivenbäume 222, hoće kralj od ogledala doznati, tko je ljepši od néga.

Ostali se motivi nižu posve tako, kako se obično ova pripovijetk kazuje.

III.

Imao jedan kralj tri sina: najstarijemu bijaše ime Nikola, srednjem Aleksa, najmlađemu Jovan. Ovaj kralj, a njihov otac, bio je nijem gluh. Srednji sin Jovan šetao se jedno jutro po svojoj bašći, i dođ k njemu lisica pa mu reče: „O Jovane, svuda tražiš lijek ocu svomu ma ga ne ćeš naći nigdje, nego ako poslušаш mene, naći ćeš ga vilovskoj zagradi, a to zlatnu jabuku i zlatnu pticu: jabukom m protari po očima, on će odmah progledati, a ptica će mu zapjeva:

iše glave, on će pročitati. Ali ja sam ti sada gladna.“ Reče Jovan: Pričekaj me tute, ja ću ti donijeti jesti.“ Ode Jovan te donese jesti piti, još joj dade dva cekina u zlatu. Kad se vratio od nje, dođe ući i više svome ocu, da mu je tako lisica kazala. Otac reče: „Sine, toga nema ništa.“ Ču to Nikola, sin najstariji, i reče, da istijeh topa ide to tražiti, te uze blaga i paripa, što je mogao ponijeti, i ošao je k vilovskoj zagradi. Tu je udarena jedna velika daska, na oju se piše: tko okrene nalijevo, to je rđavi put, tko nadesno, dobar. Nikola ne htjede nego okrenu nalijevo i nađe jedan veliki palac, u om je veliko igranje od cura i momaka. I Nikola počeo igrati tu a karte; što je god sobom bio ponio novaca, sve je tu umah izubio i opet se zadužio. Kad je izišao nadvo, vidi na jednom stupcu, dje vise dva čovjeka obješena; on pita, zašto su ti ljudi povješati? Rekoše mu: koji se god zaduži, da mu onako urade. Onda on veli: To će onda i meni onako biti.“ Oni mu rekoše: „Poznajemo te, a si carev sin, ne boj se; ali ako se ne iskupiš kroz godinu dana, onda će i tebi ufano biti onako.“

Prođe mjesec dana, zastara se car, gdje mu nema sina Nikole. Iđe ocu Aleksa, sin srednji: „Otac moj, ja idem tebi tražiti lekariju: latnu pticu i zlatnu jabuku,“ pa uze i on paripa i novaca te počeo tražiti. Kad je došao k vilovskoj zagradi, vidje udarenu dasku, koja na njoj kaže: tko okrene putem nadesno, ide sreći, tko nalijevo, taj neće. I ovaj Aleksa okrenu putem nesretnim, isto nađe onaj palac, to u njemu igraju cure i momci, i on tu sjede. Pozvaše ga cure, a počeo s njima na novce igrati, kao i brat mu, i ovaj što je god onio, sve je izgubio, osim toga još se zaduži pa izađe nadvo te ide, gdje visi čovjek na stupcu obješen. Upita Aleksa: zašto taj visi? Kazaše mu: tko se god ovdje zaduži, taj svaki se objesi; ročke mu nema. On reče: „To će onda i meni onako biti.“ Odgovoriše mu: „Tebe ne ćemo, ti si carski sin i sa carske strane; čekat ćemo te jedanaest mjeseci.“ I metnuše ga sa Nikolom u pržun.

Kad je pasalo mjesec dana, reče car najmlađem sinu Jovanu: Nema Nikole ni Alekse.“ Jovan reče ocu: „Ja ću ići braću tražiti tebi lekariju donijeti.“ Otac onda zaplaka i reče: „Izgubio sam dva a još da i trećeg sina izgubim, na kome bih krunu onda ostavio? I sine, nemoj ići.“ Ali Jovan se ote na sramotu te uze mnogo ovaca i paripa pa ode. Kad je došao k vilovskoj zagradi, nađe dasku, na kojoj se štije: gdje okreće put nadesno, sretno je, tko će nalijevo, da je nesretno. Ali on okrenu putem desnim, gdje sreće a lisica pa mu reče: „Jovane, tebi evala, ti si okrenuo putem sret-

nijem, naći ćeš oca svome lekariju, ako budeš mene slušati. Ići će naprijed pa ćeš naći jedan veliki palac; preda te će izaći cura kršna koja će ti uhvatiti pod tobom paripa, nega će ti namjestiti u red. Tu ćeš ti noćiti. Cura sama doći će leći s tobom i svući će s gola; ma ništa ne će s tobom govoriti. Pazi, Jovane, ne učin grijeh; ako li ne bi mogao trpjeti, drži mene na pameti i pomisl na me, što sam ti kazala.“ Ode Jovan naprijed i nađe veliki palac preda i iziđe cura, uhvati mu paripa pa ga metnu u red, dad Jovanu večeru, pa onda legoše na krevet. Cura ga poče škaklati, ne da Jovanu sna da zahvati. Jovan misli: idem učiniti grijeh, pa da bi ovdje zauvijek ostao, ali mu pade na um, što mu je rekla lisica. U tome ga i san uhvati. Kada se je prenuo, istom sunce granulo diže se, izvede mu cura paripa, on uzjaha, pa mu reče cura: „Jovane kad nijesi ovdje imao pameti, imaj boju na drugome konaku.“

On ode, curi ne reče ništa, dođe i vilovskoj zagradi, ali ga čeka lisica i pokloni mu se pa reče: „Dosta si me, Jovane, slušao pa ćeš me poslušati i sad; ako li me ne bi poslušao, ostat ćeš tute svi dovijeka.“ Oko zagrade bijaše zid ozidat dvadeset lakata u visinu povrh zida pet lakata kođe gvozdeno opleteno žicom, oko svakog koca zvono. Lisica govori: „Jovane, ti tu ne možeš ući.“ Ona zalaja, dođe joj parip od devet nogu. Govori mu lisica: „Ti, góle, ovoga prenesi u zgradu, a ti me, Jovane, poslušaj. Kad dođeš na jabuku sve su jabuke zlatne, a jedna je crna; nijedne nemoj ubrati zlatne nego samu onu crnu. Onda ćeš ući u jednu kuću pa ćeš otvoriti jednu u njoj komoru, koja je puna ptica zlatnijeh. Nemoj nijedne uzeti, nego ćeš otvoriti komoru drugu, i u njoj su sve ptice zlatne, a samo jedna crna; uhvati ovu crnu. U treću komoru nemoj ulaziti nikako.“ Kad ga je poučila, reče mu: „Ajde, Jovane, uzjaši!“ Uzjaha Jovan na golu, i uskoči góle su devet noga u zgradu. Ode Jovan na jabuku, ne će ubrati crne jabuke, nego zlatnu, pa ode u kuću, otvori jednu komoru: kad li puna ptica zlatnih; otvori i drugu, i u toj sve zlatne, a jedna crna. Onda stade Jovan misliti: bi li ušao i u treću komoru, koju i otvori: kad u njoj cura leži na posteli, da je na svijetu vidio lepše nije, udnu nogu joj dva zlatna vilara (obuča što po kući se nosa), uvrh glave svileni šudar, a na ruci prsten i ime eutriño na nemu. Jovan kaže, da će ovdje grijeh učiniti, pa sjede pisati knigu: „Ja sin carski došao u vilovsku zgradu mojem ocu po lekariju, sa ovom curom učinit ću grijeh, i ako bi ostala trudna, nek me nađe po ovom pismu. Onda ja ću je uzeti za moju zaručnicu.“ Metne joj knigu više glave za ogledalo i

pripne se ņoj na krevet, učini grijeh, te cura odmah ostane trudna. Uze joj prsten s ruke i raspara šudar po poli, polak ostavi ņoj, a polak metnu uza se, i uze joj jedan zlatni vilar pa pođe koņu ġoli, kad on krepava. Promisli se te pusti zlatnu pticu, a uze crnu, pa onda baci i zlatnu jabuku, a uze crnu, kad se ġole skoči na noge i preskoči iz zagrada, ali zape od tolikih nogu jednom za žicu, i zvona sva prozvoniše. Dočeka ga lisica i reče: „Bježmo, Jovane, eto vila!“ Uzjaha Jovan opet na ġolu, koga lisica strag vavijek tjera, ne bi li utekli.

Kad su došli onoj daski, reče lisica: „Sade stani, Jovane, ne boj se ništa; pa ću ti kazati, da ne kupuješ mesa obješana, i na ti ovu boćicu i pijat kao talijer, pa ih drži do potrebe“, i ode ća. Ona crna ptica i jabuka, što je uzeo iz zagrada, postaše zlatne, pa se stade Jovan misliti i sam govori: „Bože moj, evo sam našao mome ocu lekariju; još da nađem moja dva brata, puste li bi bilo radosti, kad bih došao mom ocu. Nego idem ovijem nesretnim putem, ne bi li ih gdje trevio.“ Kad mu se ukaza jedan veliki palac, i pred ņim izveli mu braću, da ih objese. Poznaše ga oni pa mu rekoše: „Ne idi, Jovane, ovdje, jer će ti biti kao i nama!“ Jovan ih pita: „A zašto je to, braćo?“ Oni rekoše: „Ostali smo dužni.“ Jovan će: „A bi li vas mogao otkupiti?“ Oni rekoše: „Pitaj gospodara.“ Onda Jovan upita, bi li mogao otkupiti braću? Gospodar reče: „Bi, ako imaš novaca.“ Jovan novce izvadi pa reče: „Evo brojte, koliko su dužni.“ Taman mu doteče. Onda im gospodar izvede koņe, koje zajašu pa odoše. Putem pitaju braća Jovana: „Gdje si bio, brate?“ Reče: „Bio sam u vilenskoj zagradi i našao sam zlatnu pticu i zlatnu jabuku.“ Veli mu Nikola: „Dajde, brate, da vidim.“ Jovan dade. Odoše jezdreći (!) na koņima, zaostaše Nikola i Aleksa pa se dogovaraju, kako će Jovana smaknuti. Došli su nad jednu veliku vodu, koja sa visokog kuka skače. Govore braća: ajmo objedovati. Sađoše s koņâ pa Jovana baciše u vodu, koga voda odnese i baci na suho. Uzmu oni paripa ņegova i odvedu kući. Kad su došli svome ocu, onda im ptica i jabuka opet pocrnela. Pita otac za svoga Jovana; oni mu kazaše, da za ņ ne znadu. On im reče: „Kad za ņ ne znate, tko vam je onda dao paripa ņegova?“ Rekoše oni: „Našli smo ga na putu, a Jovana nijesmo vidjeli nigdje.“ Kažu, da je ostao u jednog trgovca u službi, da zaševa cvijeće po bašći.

U istinu bijaše tako. Izašao je Jovan iz vode te se nastanio kod jednog gazde za vrtlara, koji je bio blizu carskog dvora. Jednoga dana vidi ga toga cara kći s balkuna pa zamoli oca, da ga uzmu

sebi za kuhača. Otac pristade i odmah Jovana dozvaše, koji uđe u kužini za kuhača. Ono vremena, što je u kužini prebivao, mnoge je svece na karti pošampao. Nemu tu nitko ne bi dolazio. Jedamput eto ide careva kći; Jovan je opazi, slike su bile na uzici poređate, a Jovan, čim kći careva došla, presiječe uzicu, a slike padoše. Govori mu careva kći: „Jovane, to ne sliši u našem dvoru.“ Nato se Jovan prepađe, a cura ga slobodi: „Ne boj se, nego mi se pokaž, koje si vjere i zakona. Ja sam tvoja, a ti si moj!“ Jovan reče: „Vjere sam krštene i koje sam, da sam; vjeran sam ti.“ Onda se cura pusti Jovanu te ostade trudna. Kad car opazi, da mu kći deblja dolazi, pita je, tko joj načini dijete. Ona ni pet ni šest nego reče, da je Jovan i da će biti njegova, a on nezin. Onda otac te cure iskopa veliku jamu pa vrže u nju Jovana živa, pospe ga zemļom, kao da je u grobu. Rastuži se Jovan, ali mu pade na um lisica, pa izvadi pijat preda se, koji mu je lisica dala, na kom bijaše jesti, koliko-god hoće; izvadi i bocunić, u kom piti bijaše do mile voļe. Pod tom zemļom stajaše Jovan uprav mjesec dana, a lisica vavijek kopa, da bi nemu došla. On općuti, da nešto grebe, pa se čudi, što će biti od nega. U te mjere lisica provali k nemu, i sinu mu grob kao sunce, pa mu govori lisica: „Gdje si, Jovane?“ Veli on: „Evo me!“ — „Jesam li ti kazala, da ne kupuješ mesa obješena?“ Jovan reče: „Ta svako meso visi.“ — „Ti si, Jovane, otkupio braću svoju s vješala.“ Jovan reče: „Šta ti meni nijesi imenovala?“ Ona će: „Nije mi suđeno,“ pa ga uze za ruku i izvede ga k vodi: „Eno ti broda od tvoga oca, zovi, da te primi za zadužbinu.“ I onda Jovan zovnu gospodara od toga broda, koji ga primi.

Jovan dođe u grad očev, gdje se javi dobre voļe za koňanika. Kuda je Jovan hodao i koliko je stajao u svoga oca za koňanika, prošlo je bilo dvanaest godina. U to vrijeme zavije se žestoki vijor i razbije ogledalo u komori one cure, s kojom je bio sagriješio, kad je išao po jabuke u vilensku zgradu, a iz ogledala pane sakrivena njegova kniga. Cura nađe ovu knigu i veselo je nosi svome ocu: „Moj oče, evo knige od onoga, koji je sa mnom sagriješio.“ Otac vidje knigu i reče: „Ja sam čuo toga kraļa, ali ja ne znam, ima li tko od nega.“ Ona reče: „Otac, daj mi vojsku, ja ću ga ići tražiti.“ Dade joj, i ona uze pō šudara zlatnog i jedan zlatni vilar i uze svoga sina i mnogo vojske sa sobom. Kad je došla blizo grada toga kraļa, onda je metnula stō i na nju pō svilena šudara i zlatan vilar, napisa tome kraļju knigu, da joj pošale sina Jovana, koji je bio u vilenskoj zgradi odnio zlatnu pticu i zlatnu jabuku; ako joj ga ne

će poslati kroz malo vrijeme, da će sav grad soriti. Kad kralj vidje knjigu, odmah zaplaka pa reče: „Vidi gdje je došla uvrijediti mene, a mom se Jovanu za grob ne zna, a kamoli da joj ga pošaljem.“ Govori sin Nikola: „Ja sam bio i ja idem k ņoj.“ Nikola uzjaha na koňa i dođe k ņoj; ona ga pita: „Jesi li ti bio u vilenskoj kući?“ On kaže: „Jesam.“ — „Što si radio?“ — „Odnio sam zlatnu pticu i jabuku.“ — „Što si još radio?“ — „Nijesam ništa.“ — „Marš, nijesi ti tu bio!“ Za to općuti Jovan i reče: „Ja ću otići toj kraljevoj kćeri.“ Oni mu ne dadu, ali on ode svom koňu i na ņ zajaha pa im uteče. Kad došao tamo, vojska ga ustavi i kaza kraljevoj kćeri, da jedan od koňanika hoće da s ņom divani. Ona reče: „Pustite ga!“ Oni ga puštiše, a on ode preda ņu. Kad došao, pita ga: „Koji si ti?“ — „Kraľev sin, i ne treba više da me pitaš. Ti si došla prositi pred grad moga oca mene; ti imaš tu na stolu pō šudara i jedan vilar od zlata.“ A on povadi drugu polovicu i vilar pa joj dade govoreći: „Evo ti i druga, kad imaš od ovog po jedno. Imaš na ruci eto prsten jedan, evo ti i drugi, nek imaš dva. A to ako ti je sin, onda je i moj i tvoj.“ Kad to ona ču, zagrlri Jovana i polubi i reče cijeloj vojsci: „Ovo je moj zaručnik,“ te ga preobuče u sjajno carsko odijelo pa ga zovnu, da ide s ņom kući ocu ņezinu: „Tebi je moj otac obetao krunu.“ Jovan reče: „Ja ne ću, nego ajmo prije mojem ocu, a vojska nek ide natrag.“

Jovan dođe i dovede sina i ženu svome ocu: zapjeva mu zlatna ptica više glave, a otac ču, jabukom mu namaza oči, i on odmah progleda. Pita ga otac: „Jovane, gdje si bio dosad?“ On mu sve pokaza, što su braća od ņega radila. Hoće ih otac odmah da smakne, a Jovan ne dade, nego braći prašta. Kad su se pomirili, pozvaše ga u goru u lov. On ode; kad bijaše u pustiņi, zapeše brata oba u Jovana te ga ubiše pa ga rasjekoše na četiri strane i objesiše o četiri grane. Čim je Jovan poginuo, car mu otac opet oslijepi i ogluhnu te pita Nikole i Alekse: „Gdje vam je Jovan?“ Oni kazaše, da je zabasao kroz goru. Dođe opet lisica i sastavi Jovana, i Jovan oživi, i govori mu lisica: „E moj Jovane, u pamet i čuvaj se! Ja nijesam lisica, nego krštena duša: Bog me je osudio, da pomažem krštenom čeladetu tri puta. Evo sam sva tri tebi pomogla, a više ne ću nikome. Ja idem u carstvo nebesko.“ Nasmija se i poleti od ņega. Kad dođe Jovan svome ocu, ptica mu opet propjeva, a car otac proču, opet jabukom mu namaza po očima, opet i progleda. I kazuje ocu, što su braća od ņega sve učinila. Otac ih metnu u pržun. Ne pasa dugo vremena, otac im umrije, a Jovan pušta svoja

dva brata iz pržuna pa im reče: „Eto vam, braćo, sve carstvo očevo, a ja idem s mojom ženom i mojim sinom ondje, gdje sam zaslužio.“ Uze sina i ženu i ode u vilovsku zemlju. Car mu djed učinio je veliko vesele, kad ga je vidio, i predade mu krunu i sve široko carstvo.

*

1. Obično se sinovi šaju za oslijejjela, bolesna oca po kakvu čudotvornu vodu: Vuk St. Karagić br. 62, Atan. Nikolić 168, br. 17, Valjavec 148, br. 12, Strohal I, 241, br. 78, donekle također Босанска Вила XI (1897), str. 253 (gdje su se splili različni sujeti) i drugdje veoma rašireno, isp. Macculloch Childhood of Fiction 61, 353, Groome Gypsy Folk Tales 272, br. 73, Narodop. Sbornik VI, 225, Afanasjev Нар. руск. ек.³ I, 271, br. 104 b, c, str. 276, br. 104 e, str. 282, br. 104 g, Gonzenbach Sicilian. M. br. 64, II, 53, 242, Zs. d. Ver. f. Volkskunde VI, 165.

2. U drugom redu versija šaju se sinovi po kakvo voće, jabuku: Schiefner Awar. Texte str. 82, br. 10, Köhler Klein. Schrift. I, 562, Groome 220, br. 55, Сборн. за нар. умотв. XVIII, 620, br. 125; kadšto i po travu: Schleicher Lit. M. 26, br. 13, Dowojna Sylwestrowicz I, 422; ili napokon po glinu, koja povrati vid, ako se metne na oči: Ostroumov Сарты II, 79, br. 13, ili земля изподъ калѣтки чудной и пищы... Сборн. мат. Кавказ. XVIII, od. 3, str. 72. U Valjavca str. 146, br. 11 plače lijevo oko očevo, a desno se smije zato, što mu je netko ukrao „trs“. Slično u jednoj srpskoj pripovijetki (čokot): Erben Sto prstonárodních pohádek slov. 226. — Ili su združeni motivi 1. i 2.; kraja ozdravi jabuka, koja mládí, i živa voda: Afanasjev I, 268, br. 104 a, str. 274, br. 104 d, str. 278, br. 104 f, Erlenvejn Рус. ек.² 115, Zingerle КНМ II, 225, Zs. f. österr. Volkskunde II, 213, G. O. H. Cavallius Schwed. V. S. M. 91, 365, Gr. Chalatianz Armen. M. 20, br. 3.

3. Napokon se sinovi šaju po pticu, i nezino pjevané ozdravi kraljev sluh ili se nezanim perjem potrlaju bolesne kraljeve oči. Ovo posljedné: Gonzenbach Sicilian. M. br. 51, II, 235, Zs. d. Ver. f. Volkskunde VI, 162, Crane Ital. Pop. Tales 40, br. 8, Valjavec 141, br. 10: slijepi će kralj ozdraviti, „ako bi mu do donesel jednoga papagaja, pa bi papagaja onda zaklal i želucem oči mu namazal“. Ozdravi krvlju, što kaplje iz kljuna ptice, koja pjeva: Sbornik mus. sloven. spol. III, 85.

Pjevané ptice (feniča i dr.) ozdravi i pomladi bolesna kralja: Narodopisný Věstník III, 17, br. 77, P. Schullerus Rumän. VM. 66, br. 32, Wissner Ostholstein. VM. 34, Václavek Valašské poh. 1898, str. 26, Malinowski Powieści ludu pol. na Śląsku II, 124, 238, Šuhevyč Гуцульщина V, 123, br. 72, Stumme Maltes. M. 39, br. 12, Webster Basque Legends 182.

U jednom se skupu pripovijedaka kazuje, da kralj u crkvi nema čudotvorne ptice (slavuja), te su po nu poslani negovi sinovi: Atan. Nikolić str. 7, br. 1 („ako tu pticu ne dobiješ, . . . crkva će se

srušiti“), Сборн. за нар. умотвор. III, od. 3, str. 217, Трудъ I, 706 (citira Arnaudov Българ. нар. приказки str. 28, br. 4), Pedersen Zur alban. Volkskunde 11, br. 3, Zs. d. Ver. f. Volkskunde VI, 339 (albanska), Kremnitz Rumän. M. 214, Wlislöcki S. M. Armen. 27, br. 14, Gr. Chalatzianz Armen. M. str. XX, str. 10, br. 2, Сборн. матер. Кавказ. XIII, od. 2, str. 57, 118, XXIV, od. 2, str. 134, br. 16; str. 320, br. 28 (vrt mjesto crkve).

Kadšto se sinovi šaju po druge životinje; po morskoga koča: Schiefner Awar. Texte str. 1, br. 1, Сборн. матер. Кавказ. XIV, d. 2, str. 94; po čudesno ogledalo: Künos Türk. V. M. 235, po bubaň sa zvukom sedmorokratnim, Velten M. Erzähl. Suaheli 103 i dr. Isp. raspravu o tom sujetu Köhler Klein. Schrift. I, 537 i d.

U našoj su verziji združena dva motiva, drugi i treći, što mi dosada iz drugih pripovijedaka nije poznato.

Ostali se motivi naše pripovijetke javljaju još i u drugim sujetima, poglavito u sujetu o zlatnoj ptici, koja krađe zlatnu jabuku iz kraljevskoga vrta, a najmlađi je princ rani te joj prostriješi pero; isp. Köhler I, 539.

U potańe se razbirańe naše pripovijetke i њezinih pojedinih motiva ne možemo ovdje upuštati. Napomenut ćemo ukratko samo bliže verzije hrvatske i srpske: Vuk St. Karađić br. 62 posve se razlikuje, samo neke jednake motive ima Valjavec 148, br. 12, Strohal I, 241, br. 78, Erben Sto prostonár. poh. 226, kao i Valjavec 146, br. 11 (tu je također „šantava lisica“), ali svakako su obje bliže Grimmovoj pripovijetki br. 57, kao i Nikolićeva br. 1.

IV.

Bio jedan čovjek siromah, išao je prositi. Srete ga u poļu cura pa mu nazove dobro jutro i reče, šta bi on želio, da mu ona dade? Misli prosjak odmah o nečistoći pa joj odgovori, da ono, što bi ona њemu želela dati, da mu ne treba, daklen kad je on њu odbio, da joj ne će ništa. A ona izvadi ispod ramena kokoš pa je dade њemu govoreći: „Kad dođeš kući, sveži je za naćve; svako jutro nosit će ti po jaje; ali ih cijene ne daji, jer će ova jaja biti puno skupa.“ Uze taj kokoš; kad došao kući, svezao je, kako mu je ona rekla za naćve. Prvo jutro odmah snese jaje, koja su imala neka slova po sebi. Taj je imao dva sina i po starijemu posla jaje u krtočiću u grad prodavati. Srete ga pred građom ġudija te ga pita: „Što je, mali, u krtočiću?“ Reće: jaje. „Daj da ga vidim!“ Izvadi, kad ġudija vidio ga, odmah mu dade za њ 12 cekina i upita malog, ima li još ovakijeh jaja? Mali reće, da ima kokoš, što će svako jutro osalen taká nositi. — „Mali, nemoj nikom prodavati nego meni; ja ću te ujutru pa i svako jutro dočekati.“ Ode mali kući, pita ga otac: „Što si uzeo za њ?“ On izvadi 12 zlatnijeh cekina: „Eto to sam za jedno jaje uzeo.“ Ne će otac mu da vjeruje: „Ti si to nekom

ukrao ili si našao.“ Kad ujutru opet kokoš snese jaje, šale ga otac, da opet nosi on prodavati. Uze mali krto i jaje te ode. Otac otrča na prijetoč drugim putem preda ű, da vidi, je li istina, da on toliko za jaje hvata. Sakrije se otac za zid, u tome dođe ġudija čekati maloga; rupi i mali. Pita ġudija: „Nosiš li jaje?“ Reče mali: „Nosim, ali nije niže od 20 cekina, jer me je psovao otac, da sam slabo ono prodao.“ ġudija reče: „Ja ću ti dati 20 cekina, ali ćeš meni vavijek, a nikom drugom prodavati.“ Izbroji cekine mu te ode u grad. U te mjere ispade otac iza zida i pošubi svoga sina, kad zna dobro prodati jaje.

Što taj otac od prosjaka veliki se gazda učini s tijem jajma, svakome začudo bijaše; ubrzo li taj obogati i ta svoja dva sina šale na velike škole. Sinovi ubrzo svog oca metnu za serdara osam godina. Kad je pošao od kuće, ženu je svjetovao, da mu dobro čuva kokoš, a sinove, da paze na školi, neka uče. Opremi se taj pa ode. Poslije kratkog vremena ġudija piše, zašto mu ne nosi taj više jaja prodavati? Žena odgovara, da mu ih ne će više ni nositi, nego da dođe on s űom prije spavati. Kad ġudija knġgu primio, odmah joj odgovori, da on ne će doći, nego da zakoļe onu kokoš za večeru. Ona odgovara, da dođe, pa da hoće. Došao je ġudija, zakla ona i kokoš pa je metnu variti. Kad provarila, dođoše joj i sinovi sa škole. Kod kuće matere ne bijaše, a oni onako došli gladni, zavire, što mati u bakri vari — kad kokoš. Stariji sin otrže glavu pa izjede, a mlađi srce: stariji, što je izio glavu, čuje po svemu svijetu, što se divani; mlađi, što je izio srce, svako mu jutro po sto cekina pod glavom osviće. U tome dođe ġudija, a mati tġh sinova stade metati večeru te pred ġudiju svu kokoš metne. Kad on vidje, da nema srea ni glave, pita je, što je bilo od tog? Ona reče: „Bit će djeca otkinula i onako gladna iz škole izjela.“ On se diže i pobježe odmah, isprati ga ona, a on űoj reče, da joj ne će nikad više pro praga, nego da smakne obadva sina. Ona reče, da hoće odmah sutra k večeru, kad dođu sa škole. Sutradan odoše djeca na školu; kad je bio zeman, da se vraćaju, ona dade službenici sjekiru, da ih čeka na vratima te da oba posiječe. Govori stariji brat mlađemu: „Kud ćemo sade, brate? Naša mati dala je sjekiru službenici, da nas čeka na vratima i oba posiječe, daklen mi nemojmo ići u kuću.“ A mlađi reče: „Meni će ujutru osvanuti sto cekina pod glavom, pa mi ne ćemo gladni biti.“ Zamoliše svoga učiteļa, da bi noćili u školi, koji ih pusti.

U tome dođe ġudija k materi pa upita, je li smaknula sinove i

gdje su? Ona reče, da nijesu kući ni dolazili. Ćudija nato ne htjede stati, pođe kući i dade tri špijude, da ih zadije sinovma u krevet, i čim te ogrebu koga, crknut će od njih. Ujutru tekar dođoše djeca i poče ih mati tući pitajući, gdje su noćili? Oni kazaše, da nijesu znali učiteľu kazati, što ih je pitao, te da ih je metnuo u pržun i da odmah na školu idu, čim što pojju. Djeca kad ručaaše, odoše; mati im daje opet službenici špijude, da metne u postelju. Kad ih učiteľ pusti iz škole, mlađi brat reče starijemu: „Ajmo, brate, kući.“ Stari će: „Kako ćemo kući, kad je mati službenici zapovjedila, da metne špijude u krevet, i koja nas ubode, nema lijeka: odmah ćemo umrijeti.“ Mlađi reče: „Onda ajmo, brate, u svijet: sto cekina meni pod glavom osviće, ne ćemo krepati od gladi.“ Otišli su toliko dana po svijetu i ušli su u jednu veliku goru blizo grada, gdje stoji kralj. Taj kralj je razglasio: tko ujutru prvi dođe nemu na stražu, da će mu dati svoju jedinicu kéer. Ovi stariji brat kaže to svome mlađemu. Tako idući treve jednu šarenu ptičicu pa je potjeraju, da će uhvatiti. Tako trčeći za nom kroz goru izgubi jedan drugog. Ovi mlađi brže boľe otrča u grad i najprvi se prikaza kao straža na carska vrata. Car ga vidi i uzme za ruku pa odvede u svoje dvore kazujući kéeri, da je to nezín zaručnik. Uveče ih legu zajedno, a ujutru car kad došao gledati, šta oni rade, kad zet broji sto cekina ispod glave. Pita ga: „Tko ti je to dao?“ On mu kaza, da tako svako jutro nemu po sto cekina pod glavom osviće.

Kći onda vavijek moli cara ćaću, da toga smakne ili da ga proždene. Car govori, da ne može tako sretna ćovjeka on prognati. Ona onda pomiješa otrova u kavi te dade tome svome mužu da popije. Kad popio, zakala bluvati: izbljuje srce od one kokoši, što je izio. Žena opazi sree, opere ga i proždrije. Kad uveče legli spavati, ujutru osvanu noj sto cekina pod glavom, pa zove svog oca te reče: „Vidiš, da je ovaj laščina, da ono meni osviće sto cekina, a ne nemu; ako se ne vjeruješ, lezi nas pobaška pa ćeš vidjeti, kom osviće: meni ili nemu.“ Došlo je veče, legao ih je car pose; ujutru ide gledati: nemu nema pod glavom ništa, a u ne nađe sto zlatnika. Onda car reče: „Moj zete, kad moja kći tebe ne voli, a svašto ti govori, ajde ća.“ I on ode. Došao je na jednu glavicu, gdje nađe jednu babu, koja sjedi na koži i tuče štapom po noj. On je pita: „Baba, što je to?“ Ona reče, da je to, da će ga na tom odnijeti, gdje joj god zapovjedi. Onda on upita, da mu tu kožu proda. Baba reče, da će je dati za tri cekina. Izvadi on tri cekina i dade joj pa sjede na tu kožu; kad ugleda jedan škol na moru, zapovjedi joj, da

ga nosi na ű. Koža se diže i odnese ga, gdje je želio, navrh škoľa, na kom vidje lijepijeh jabuka i izjede tri. Kad se popipa po glavi, kad rozi od lakta. Hoda jadan po škoľu, nigdje ne nalazi nikog, misli u sebi: boľe, da me svijet ne spazi, jer bi me mogli ubiti od straha. Tako bazajući nađe velikijeh krušaka pa izjede tri; odmah nestade mu rogova na glavi. Onda ti on nabra pune skute tijeħ krušaka i jabuka pa zapovjedi kožušini, da ga nosi u onaj grad, gdje mu je žena i djed car. Kožušina se diže te ga tu donese.

Vidje on tadaj ženu carevu, caricau staru i dva sina joj, gdje odoše u crkvu. Prebukao se ovaj u drugo odijelo, kao da ga ne poznaju. Kad su stali izlaziti iz crkve, te kuda će carska vamilija proći, sio je i metnuo jabuke preda se kao da prodaje. Dođe car i űegova vamilija pa pitaju: „Po što, momće, jabuke?“ On kaza: „Svaka po cekin.“ Uze car i űegova vamilija po jednu po tri i toliki su se pojagmili bogataši uzeti. Kad je car došao i svi űegovi kući, pojedše jabuke te svako steče rogove na glavi od lakta pa i toliki drugi, koji je god okusio, svakom su narasli. Ovaj, što je prodao te jabuke, oglasi sam sebe, da zna od rogova izliječiti, što tolike poliječi. Za to dočuje i car te zapovjedi, da toga dovedu k űemu. Kad su ga doveli, reče car: „Vidiš li ti mene, kakav sam?“ Jabučar reče, da vidi. Car će: „Ako me izliječiš, dat ću ti mnoge novce.“ Odmah ovaj mu dadne jednu krušku da izije, nesta rogã na glavi. Dovede mu dva sinovca, ženu, mater i kćer jedinicu, što je ovaj dobro poznaje, te ga zamoli, da i űih poliječi. Poliječi ovaj sviju, a kćeri mu ne htjede. Divani mu car: „A jer mi ne ćeš da i kćer, kad si sve, da izliječiš?“ On caru reče: „Ja sam onaj, što si ti bio űu dao za me, pa mi je bila dala otrova u kavi, te sam izbluvao jedno srce, što mi je davalo po sto cekina svako jutro, i ona ga je proždrla. Neka ga izbluje, moje to srce, onda ću je izliječiti.“ Ne bijaše űoj kud kamo, ne htjede biti bogata i rogata, nego napi se otrova te izbluva srce, koje on uze, opru te ga odmah proždrije i űu izliječi.

Kad je izliječio, govori caru: „Zbogom, djede, ja idem kroz svijet.“ Car ga moli, da ne ide nego da ostane stati s űime. Osta i ode šetati se po carevoj bašči, u kojoj ubere jedan evijet, primiriše u ű te se stvori odmah u paripa. Hoda kukav po bašči, nađe drugog evijeća od muke, primiriše i u to srećom, opet stvori se čovjek, koji je i bio, pa ode u carske dvore, zovne svoju ženu, da idu malo nađvo prošetati se, da će imati divana. Posluša ga ona pa izađe, provoda je on baščom do evijeća, koga ubra pa joj podnese pod nos,

da primiriše. Čim prinuđila, stvori se u bedeviju, on na nju zajaše te zamače u svijet. Dođe poslije nekog vremena u drugu kralevinu, gdje nađe brata starijega, da je kralj, koji znajući, da će ovaj doći, izade preda i govoreći mu: „Daj mi, brate, ruku!“ Ovaj mu reče: „Oprosti, ti presvijetli, ja nijesam tvoj brat, man da po Bogu.“ — „Jesi, uprav jesi ti moj brat; rastali smo se, kad smo onu ptičicu šarenu gonali. Ja sam sve znao, kako si ti prošao: to nije bedevija, što ti jašeš, nego tvoja žena, a carska kći; nego te, brate, ja puno molim, da je učiniš, kako je i bila.“ Onda on joj metnu cvijet pod nos drugi, a ona posta, kakva je i bila, te osta stati s njegovim bratom.

Otac tih bijaše izasluzio osam godina serdarije. Kad došao kući pita žene, gdje su sinovi; ona reče, da su umrli. „A gdje je kokoš?“ Ona će, da je krepala. Ništa to on ne povjerova, nego joj učini tužbu na carstvo. Car ih zovne preda se, koje pita, što je među njima? Serdar govori: „Presvijetli, osam godina sam u vas služio za serdara; ostala su mi bila kod kuće dva sina, sad ih nema, i ostala mi je bila jedna kokoš, nema ni ne.“ Car pita i žene toga: „Kamo su sinovi?“ Ona kaže, da su pomrli. „A gdje je kokoš?“ — „Krepala je.“ Reče car: „Stara žena, ja sudim, pravica je tvoja; sad ćeš ti suditi meni. Ovo smo nas dva brata, da nas tko ubije, šta bi ti niemu sudila?“ Ona reče: „Tko bi taku braću pogubio, ja bih nalila bačvu pakline te ga u nju uvalila i zapalila.“ Reče car: „Dobro, mi smo nas dva brata sinovi tvoji; ti si htjela nas dva brata smaknuti. Sudila si se sama!“ I naliju bačvu pakline te je zapale, a otac osta živjeti sa svojim sinovima.

*

Zlatna ptica i dva siromašna momka. Isp. moju raspravu o tome sujetu u Narodopis. Sborniku VI, 94—143. Antti Aarne Vergleich. Märchenforschungen 143 i d.

Siromah je dobio od neke djevojke, koju je „u polu“ našao, kokoš, koja svako jutro snese dragocjeno jaje. To opominje na versiju, zapisanu kod Srbâ, u Epiru, kod Malorusâ, po kojoj siromah dobije kokoš od svoje sreće, dođe, Narodop. Sborn. VI, 120 Obično je na tijelu ove ptice natpis: „tko glavu (desno krilo i dr.) izjede, postat će kralj, tko srce (lijevo krilo, jetru i dr.) izjede, bluvat će dukate“, ili junaka o tome pouči koja treća osoba; prvo čitamo na pr. kod Strohala I, 42, br. 7; u nekima je onaj natpis zaboravljen, tako na pr. kod Vuka St. Karagića br. 26, Vojinovića br. 18, u bugarskim versijama i dr.; vidi Narodop. Sb. VI, 136. U našoj versiji „stariji, što je izio glavu, čuje po svemu svijetu, što se divani; mlađi, što je izio srce, svako mu

jutro po sto cekina pod glavom osviće“, jednako kao kod Vuka St. Karagića.

U cijelome nizu versija jugo- i sjeveroistočnih otima se trgovac (žid) o siromahovu ženu, živi s ņome u ljubavi, nagovara je, da pogubi svoje sinove. U našoj se versiji ponudi sama žena, ne će mu više donositi zlatna jaja, ako žid ne legne s ņome spavati. Mlađi je postao kraljevim zetom, kad se „najprvi prikaza kao straža na carska vrata“. Obično se pripovijeda, da će onaj postati kralj, koji prvi dođe na varoška vrata, prvi uđe kroz vrata; isp. Nār. Sb. VI, 140. Združen je ovaj motiv sa sujetom o nevjernoj ženi, kao u pretežnom dijelu evropskih versija, a donekle i istočnih; tako u Karagićevoj, ali je pripovijedaņe veoma ispremetnuto. U našoj versiji nalazimo posve zališnu amplifikaciju: kad je uspio, da su na glavi nevjerne žene od jabuke narasli rogovi, te ih se poslije opet riješila s pomoću kruške, onda se dao nagovoriti i ostao. U carevoj je bašči primirisao cvijet „te se stvori odmah u paripa“, a primirisavši drugi cvijet opet je postao čovjek; tako je i ženu prometnuo u „bedeviju“, sjeo na ņu, odjahao u svijet, našao svoga brata kraljem, jednako kao u Karagića i često drugdje; vidi Nārōdop. Sb. VI, 137. Napokon dolazi sud nevjernoj materi, kao u Voji novića i u cijelom nizu drugih versija; vidi Nārōdop. Sb. VI, 137.

Obadva ova motiva o izdajnoj materi, ženi i o kazni, što ih je stigla, nalazimo rijetko kada združena, i to, koliko znam, u dvije bugarske, u jednoj ruskoj i u jednoj tuniskoj versiji. U našoj se versiji, mislim, može posve jasno vidjeti, kako su se ova dva motiva slijevala — prvi u zapadnim versijama ne nalazimo, zato je kod ņih upleten drugi motiv. U našoj se versiji ova dva motiva još nijesu uže srasla, nego su dosta površno združeni. Kako se stariji brat popeo na kraljevski prijesto, u našoj se versiji ne pripovijeda.

V.

Bio jedan mali čovjek. Koliko je bio malešan, toliko suh i slab od sebe, da ga se nitko nije za ništo pribojavao. Misli se on, kako bi se razglasio pred svijetom, da je junak i da ga se tko boji. Pane mu na um namazati medom stō, a med gdje je sladak, nakupi se silesija muha na ņu, a taj mali zamahne lijevom rukom svrh tjih skupljenijeh mušica: šest ubije, a sedam rani. Pa sebe onda razglasi, gdje bi god došao, a počeli da bi što o ņem rugati se, on bi rekao: „Mučte! ja sam onaj, što lijevom rukom umah šest ubijam, a sedam ranivam! Od desne me se čuvajte!“ To se bijaše razglasilo svukud, za koje ču i car junaštvo toga ľevorukog. Car je imao kuću u svom gradu i koga bi god poslao na stražu u ņu, ne bi mogao noći izdurati, nego bi svaki utekao od straha, što bi po ņoj plašilo. Najkasnije obeta jedinu kćer onom, koji se nađe obastati svu noć u toj kući, a da ne pobjegne. Jagmili su se mnogi i mnogi sporadi kćeri, da bi to junaštvo mogli učiniti, ali bi se svaki obružio, gdje bi

pobjegao još svečera iz te kuće. Pade na um caru taj junak levoruki pa pošale ulak, da dođe. Odoše po n; dođe mali pred carev dvor pa zakala što igda može bubati u vrata. Skoči se car i pita: „Tko je to? tko?“ Ovaj se izdrije pa reče: „Otvori! Onaj je, što lijevom rukom šest umah ubija, sedam rañiva, a od desne me se nek svak čuva!“ Otvori mu car te ga počasti. Kad bilo pri večeru, šale toga na stražu u onu kuću, gdje nitko nije obastao. Ovaj reče caru, da će on tu slobodno ići, ali da mu ima dati svijeću, dosta vina i rakije i svu postolarsku armantu, da će u noj, dok ne svane, graditi obuću. Dade mu car sve, što je zaiskao, pa ga posla u tu kuću naredivši, da ga sama zaključaju.

Čim je taj sio, zakala jedan posto raditi i ubrzo ga sašije; poče i drugi opšejacivati, kad kuća iz temelja zakala se drmati, a najviše stade šušur onog tavana, ispod koga je ovaj pjančovao i šio postole. Nije se on htio ništa prepadati, nego onda još počne rakiju sve oblice piti. Kad najedamput iz tavana preda n pade ljudska bedra gola s nogom. Onda on zavika: „Eto sam toj nozi posto već sašio, a brzo evo i drugi šijem za drugu nogu; gotov je; gdje si, nogo, padaj!“ U taj čas pade preda n i druga bedra, pa onda zazva ruke i ostalo komad po komad. Kad je sve palo preda n, onda stvori se veliki čovjek, koji obu postole, što je taj načinio, pa se poče izdirati na malog: „Šta si ti ovdje?“ A on opet na n: „A da šta si ti ovdje?“ Tako kad su se siti izinadili, zasjedoše jedan pokraj drugog, te da se pije rakija. Pita nega mali, šta je on i oklen je? Taj nemu sve kaza: da je carev sin, da je curu na vjeru prevario, pa da ga je tukući kamenom u kamen uklela, te da je onda umr'o i da ima deset godina da svaku noć dolazi strašiti u ovu kuću straže careve, zato caru ocu da brige zadaje, da mu vojska sva strašiva postaje, i tako da mu je suđeno, dok je svijeta, da dolazi plašiti; nego car da od te kuće učini crkvu, onda da bi se on tek smirio i spasao.

Kad su pijeveci zapjevali, nestade toga careva sina, a ovaj mali čoko, kada je svanulo, ode k caru pa zakala opet bubati u vrata mu. Pita car: „Tko je to? tko?“ Izdrije se ovaj: „Onaj je, care, što lijevom šest umah ubija, sedam rañiva, a od desne me se nek svak čuva!“ Otvori mu car vrata pa reče: „A jesi li živ osvanuo?“ — „Da nijesam živ, ne bi evo tebi na vrata bubati došao“, pa kaže caru sve, što je vidio i kako je bilo. Odmah car naredi, da se ona kuća ruši, a crkva gradi, a malome reče: „Ajde mi još jedno junastvo uradi, e valaj ću ti kćer zaufano dati. Imam jednu veliku

goru, u toj gori ima ġid, pa koga god pošalem tu u lov, a on ga izije. Nego ako ti néga smakneš i négovu glavu mi doneseš, za moje obećanje će poreći se ću.“ Obeta mali, da hoće, i zapita nož oštar i uže dugo. Dadoše mu i ode. Kad došao u goru, opazi ga ġid i potreće za ním vićući: „Stani! taman sam izgladnio!“ a mali stade pa mu reće: „Nemoj me, junaće, malešan sam, od mene ti ništa nema. Tvoj, vidiš, da par nijesam; došao sam evo bez svakog oružja, ne ću na te, nego tražim bića, s kim bih djevojke za se primamljivao.“ Onda mu ġid reće: „E ti sad moraš sa mnom stati.“ Obeta mali, da hoće, ako će uvijek, i da on zna mađije i trave za cure okretati te da će oženiti sebe i néga. Ģidu to bijaše drago pa reće malome: „Ajmo da naberemo jabuka za rućak.“ Reće mali: „Ti dohvati ogranak, viši si, a ja ću brati.“ Dokući ġid ogranak, uhvati se mali za n, da će brati, a ġid u te mjere pušti, a ogranak se diže. Kako se bio mali dobro uhvatio, izdiže i néga za vrh jabuke, koja je bila kao jela visoka. Što će, kuda će, vidi, da je propao, te sam sobom zamaše pa bup! u grm. Trevi on pasti na zeca pa ga brže boje ukeleći rukama isto kao kliještima; stane zeca kmeka, dotrće ġid gledati, šta je, a mali zavika, da je boļi rućak uhvatio, neg on u jabuka. Zaćudi se ġid pa reće: „Bogme si ti i boļi junak neg ja, kad si zeca na trku uhvatio.“ Odneseše ga kući ġidovoj, da bi ga spremali rućku. Reće ġid, da će on siguravati ga, a malome zapovjedi, da ide donijeti drva iznad kuće u užu. Ode mali i dade mu sjekiru; kad došao tamo, sve bukve do bukve kao baćva, niti može da kog ogranka dohvati niti da se ispne. A on onda će užom omotati sav grm od bukava pa počne sjekirom zasijecati. Ģudi se ġid, što mali više zateže, te ga ode tražiti: kad tamo najaha na n, što to radi! Mali nému reće, da on ne bi od ruga nosio kući malo breme, nego onako cijeli grm, da je berićatnije, a ne pećkati. Ne dade ġid, nego on odvali jedan ogranak pa ponese kući, a malome dade bakovu mješinu, da ide vode donijeti. Uze mješinu, ali je jedva i praznu da nosi; dođe pod kuću na bunar, misli se, što će i kako će, pa ostavi tu mješinu i ode kući ġidovoj po motiku. Kad došao, pita ġid: „Ģdje ti je voda?“ On reće: „Ja se sramim nositi vodu u jednoj samoj mješinici, nego daj mi motiku, da ja idem vodu dovratiti, pa će ti sama pokraj kuće ići, a da se ne mućiš vavijek ići na n u rano i kasno.“ Ģid reće: „Na tebi, spremaj zeca, a ja idem donijeti vode; navraćati je ne dam, mogla bi mi onda i kuću odnijeti, kad bi nasrnula zimi.“

Ode ġid po vodu, a mali počne po kući zvjeruati (gledati) te nađe

mu mater, gdje spava u nugu, a on onda razmahne sjekirom pa usred čela kr! odmah joj mozak prsne, te bjež da se bježi. Kad odmašio nekoliko, nađe čobana kod ovaca pa ga zapita, da mu proda jednog ovna, da će mu dati za nj petak i sve natrag osim droba. Dade mu čoban ovna, a mali brže bolje zakla ga pa izvadi iz nega drob te ga baci nasred puta, a vrati čobanu lubinu pod mješinom, kako je i rekao, pa ga zamoli: „Pobratime, ja bježim odavlen; gid će sad doći pa će te pitati, gdje sam ja, a ti mu reci, da sam malo prije dotrčao do ove teste te sam zavrnuo oči u nebo i sam sebe uparao u drob, drob eto tu da mi je ispao, a ja da sam onda otišao u nebesa.“ Obeta čoban, da će tako sve gidu kazati, a mali ode pa se sakrije. U iste mjere ču se strašni gid, koji lomi drvle i kameće, kud korača, pijesak vrea od velike lutine, što se našestio, gdje je našao mater ubijenu, pa pita čobana: kuda je mali okrenuo? Čoban mu reče: „Bogme eto malo prije dođe tu na put, pogleda u nebesa, izvadi nož te sam sebi zadjede u drob, koji mu tu eto je i spao, a on odleti vrk! u nebesa.“ Kad to gid ču, reče: „Valaj idem ja le za njim!“ pa potrže nož i upara sebe u drob, u koji mah ostade odmah mrtav. To je mali sve izdalega špijao pa pritrča te ula gidu da se osijeca glava, koju za tri dana ne mogadijaše osjeći, pa je baci u torbu i odnese je caru. Kad je ušao u dvore, zakala ubati, što ikada može. Viče car: „Tko je to? tko?“ Odgovara mali: „Onaj je, što lijevom umah šest ubija, sedam rañiva, a od desne ne se čuvajte!“ Otvori car; kad ga vidje, začudi se, a mali puzdrci gidovu glavu preda nj. Kad car je vidje, prepade se i zabezeknu se, ne bijaše kud kamo, nego dade svoju kćer jedinicu za tog, što se sam junak oglasio.

*

„Krojač junak“. O sujetu se raspravlja u mojoj kúzi „Pohádkoslovné studie“, str. 3 i d.

Uvod je donekle izmijeñen. Čovječulak (ne veli se, da li je krojač li postolar, ali bit će postolar, kako se vidi iz negova rada u ukletom gradu) ubio šest i ranió sedam muha lijevom rukom; svuda je razglasio to svoje junaštvo, ali natpis o tome nije metnuo ni na leđa ni na dlobuk. Ovdje se ipak ne pripovijeda pravi sujet o junačkom krojaču, nego pravo sujet o borbi slaba i lukava čovjeka s natprirodnim bićima, koja se dva sujeta često slijevaju, isp. o. c. 52 i d. Čovječulak treba da gidovu glavu donese caru te dobije negovu kćer za ženu. Gid nožem raspori sebi trbuh, da lakše može za njim, slično kao u Tirolu Ign. Jos. Zingerle II, 108, u Mletačkoj Jahrb. f. rom.-engl. Liter. VII, 13, akođer u Danskoj E. T. Kristensen Aeventyr fra Jylland I, 256, nr. 34, Webster Basque Legends 6, Vinson Le Volk Lore du Pays

Basque 46, br. 12. Posamec raspoređuje sebi trbuh kod nadmetaña kamenom: Campbell Pop. Tales of the West-Highlands II, br. 45. Drugdje je rasporen trbuh pri nadjedañu: Jens Kamp Danske Folkeminder 233, G. O. H. Cavallius & G. Stephens Schwedische Volkssagen str. 1 (= B. Thorpe Yule Tide Stories 245), Asbjörnson & Moe Norweg. VM. 1847, I, 45, Campbell Folk Tales of the West Highlands II, 342, Jos. Jacobs English Fairy Tales³ str. 99, br. 19, Cosquin Cont. pop. de Lorraine II, 47, br. 36.

Ovaj se sujet spleo s drugim: junak treba da obastane u ukletom gradu, slično kao kod Strohala III, 33, br. 15. Strašilo pada „iz tavana“ — kako se često pripovijeda — komad po komad, isp. Strohal II, 25, 72, br. 27, str. 169, br. 8. To je bio „carev sin“, uklet: „da je curu na vjeru prevario“; spast će se, kad se od te kuće načini crkva. To je novi motiv, koji je očito dodan od pobožnosti.

VI.

U nekom selu brat i sestra ostanu sirotini iza ćace i matere. Kad su se pojмили, odu kroza svijet, da bi se gdje god unajmili. Tako namjeste se obadvoje kod jednog čovjeka imala. Sestra se zgodi, da u kući sprema i pomaže majami, a brat joj da će čobaniti. Za tri godine iznajmi samo tri ovce. Jednog dana dođe tome u krš čovjek su tri psa pa reče, da kupi jednog od tih triju, koga hoće, da će mu puno valati. Jedva se čoban nakani, te se promijene: dade mu ovcu za toga jednog najboljeg psa. Ode taj odmah s ovcom, a i čoban odagna ostalo blago kući. Čim dojavio, hvali se gospodar, da je promijenio ovcu za psa. Gospodar mu reče: „Dao si svoju, a moje ne; tebi eto pas, u n ne ćabim, kao ni vrbilo u Božić.“ Ode čoban i sutradan za blagom u isti krš, kad eto opet čovjeka su tri psa te obanta tog čobana, da uzme jednog psa od triju, koga hoće, da će mu biti od velike potrebe i da se ne će kajati. Tako hvaleći taj pse obrlati čobana, te će uzeti jednog: dade mu za n ovcu i drugu. Kad je uveće dojavio blago iz paše kući, opet se pohvali gospodar, kako je pazario, a on mu reče kao i prije: da ako je ovcu još dao, to je svoju. Sutradan zašvika blago taj opet u krš, ali na drugu stranu, kad eto opet čovjeka su tri psa nuditi, da kupi koga hoće jednog, koji nekako belogijami, i taj čobana okrenu, da mu kupi jednog psa. Stadoše u promjenu robu za robu, kao i prvi put, te mu dade i onu još jedinu svoju ovcu od najma za n. Čovjek taj reče čobanu, da kad se digne ća od gospodara, da nikom pásâ za obje oči ne daje, nego ih sa sobom vodi, kud bi god pošao; digne li se on makar sutra, da će onda s ním i sestra, doisto da bez brata ne će ostajati, ali ako li je misli sa sobom voditi, da se ima tri puta zakleti prije, da bude putem vjerna, i kad se zakala kleti,

svaki put da je plesne; ona onda da će ga u ruku polubiti. Kad taj tako reče, onda odagna blago su svoja tri psa kući pa gospodaru kaza, da s nim ne će više kaše hladiti, da ide ča

Kad bilo sutradan, pođe on od nega sa svojim psima, a sestra poče plakati i emuliti, da bez nega ne će nikako ostajati, nego da će ići kao s bratom, pa kud je sreća zanjela, da zanjela. Onda joj brat reče, da se zakune jednom po jednom tri puta, da će mu vjerna biti; onda da će je sa sobom voditi. Reče ona, da hoće, i kune se, a brat ples! uz obraz; kune se i drugi put, a on opet, i treći put, a on još bole uz obraz. I ona ga zatijem polubi u istu ruku, s kojom joj je prišivao uz obraz, pa se upute kroz goru više dana, gdje nagijaju na jedan veliki palac, a to sve idući za psima, jer su oni za n bili zašušili. Uđoše oni u taj palac, kad li pun puncat ajduka, koji se skočiše, da će toga skresati, a sestru mu silovati. Kad na jedan mah ta negova tri psa učiniše se grdni, da nijesu mogli stajati u kući, izađoše svi nadvo, psi se onda naduše kao tri planine te pomogoše tome sve ajduke povezati sa njihovim arambošom, tako la je taj čoban sa svojom sestrom ostao sam gospodar njihov palaca. Nađoše u nemu dubok podrum pa strpaše ajduke povezate sve u n.

Sutradan ode taj čoban u lov, da bi što ručku donio, a aramboša lade se u divan sa sestrom negovom pa joj reče, da će je uzeti, ili nek se učini, da je zabořelo, te kad joj brat dođe, da mu reče, da joj ide donijeti mlijeka od lavice iz tipsove tu gore: s tijem da se izliječiti. U te mjere eto brata iz lova, a ona, kako joj je ekao ajdučki aramboša, unimi se pa leže. Pita je brat, šta se sputila, a ona jedva kao da izgovara, promrmosli kroz zube, da je uto zabořelo i da je na sreću protislo, da joj lijeka nema osim lavjeg mlijeka. Ode on u tipsovu goru sa svojim trima psima, gdje nađe na velike krđove lava i lavica i njihovih štenčića. Uhvati jednu lavicu pa je pomuze, dođe sestri, i sva surija lavska, što ih je god vidio, lade njoj mlijeko. Lavi odoše natrag, a on će opet u lov. Reče njoj aramboša: „Eto mislio sam, da ne će otalen živ iznijeti glave, ali nu ne bi ništa. Nego dok dođe, opet se razboli i reci mu, da ti le donijeti iz kuka više lavske gore od vučice mlijeka.“ U te mjere dođe on, a sestra tek da prediše; pita je on, a ona mu jedva kao zgovori, da joj je sve to gore, da joj bez vučjeg mlijeka nema drugog lijeka. Zagladi on sa svoja tri psa, uđe u kuk, gdje nagijala vukove više, nego prije na lavove, čapa jednu vučicu od štenadi pa je pomuze, odnese mlijeko sestri, i s nim pođoše ona rmgela sva

vukova. Dade sestri mlijeko pa zamagli opet u lov, a vukovi kud koji. Reče aramboša: „Ēto ni tu mu ne bijaše ništa. Nego se opet razboli više neg oba puta prva; sad kad dođe pa te upita, kako ti je, ti mu reci, da ne ćeš osvanuti, ako ti ne bude ići donijeti iz vražijeh mlina brašna, koji su za brdom više te zvjeradi.“ U taj čas rupi on iz lova, nađe ņu, gdje se tuži, da joj je gore na goreg, da je nema, ako joj ne donese brašna iz vražijeh mlina. Posluša je brat i za to pa ode su svoja tri vjerna psa tražiti. Nađe strašne mline bez vode su toliko hiľada đavola, što okreću sa mlinima. Kad ga vidješe, sprcaše svi na ņ, ali ņegova tri psa naduše se kao tri planine pa iskomsaše sve i ciglog đavola. Osta on sam gospodar od tih mlina, pade mu na um, da ņega seka vara, pa se zamarja otalen do ņe. Kad došao, najaha na ņu, da se diže. Dignu se, kad u ņe drob veliki: on kad bi god otišao u lov i ņoj po ľekarije, ona bi sve ajduke hranila, a s arambošom se već bila i spartala. Kindisa on te pa ih sviju posijeće, gdje ne ostavi ni sestre za prćiju.

Palac sažeže i otalen krene se kroz goru su svoja tri psa; kad nazrije izdaleka crľeni grad, opući brže ići. Kad došao u ņ, poče se sav zavijati u crno. Pita svakog, zašto je to? Kazaše mu, da ima u toj i u toj jami aždaja i da joj za mit svi su građani po redu dali po kćer, a sad da je taj red i na cara, a da nema nego jedinicu, zato da se sav grad i ņegov narod sporadi ņe za tugu u crno obukao. Reče on, da zna, gdje leži ta aždaja, da bi je pogubio. Razglasi se to, pa doću i sam car, koji odmah obeta, da će dati za tog kćer i pō kraľevstva, tkogod aždaju pogubi. Onda ovaj sa svojim trima psima ode u potragu, još s ņim silesija naroda. Jedva nađoše, da ne bi pasa, jamu. Kad spazi aždaja, izvuče se, premrije od straha sav narod, doli ovoga jednog, kome narastoše psi kao najviše tri planine pa ćapaše aždaju i na komade iskomsaše. U taj čas iznađe se jedan drugi nalik na toga ćovjek, koji dobije tri psa pa brže boľe ode pred cara uzeti muštuluk i reći, da je on aždaju smajdanio sa svojim psima. Car se povjerova i dade mu jedinu kćer. Onaj istiniti ostao je s narodom kod mrtve aždaje, gdje su za veseľe tu učinili veliku gozbu. Ovoga nude i darivaju svaćim i sjedaju ga, da jede: on im reče, da ņihova ne će ništa, nego da će poslati svoga jednog psa carevoj kćeri, koja će mu po ņem svakijeh izbina poslati. Te mu nijesu htjeli vjerovati pa se okladiše: on posla psa, ali ne donese ništa. Izgubi taj oklad, kojeg mu ne htjedoš uzeti. Skupi otalen on skute pa ode uspute do cara u dvore mu, da kćer mu izrući. Kać došao, ćudi mu se car pa mu reče: „Ti nijesi aždaje uećcao, neg

ovaj, što sam mu kćer već i dao.“ Reče on: „A gdje su tome junaku tvome psa tri kao u mene?“ Izvedoše mu i pse, da ih vidi spored negovijeh, ali ovoga, što je u istinu aždaju smajdanio, narastoše pred carem psa tri kao tri najviše planine, a onog drugog onaki kao što su i bili. Kad to car vidje i uvjeri se, dade varalicu posjeći govoreći mu: „Znam, da me svak kao cara vara iz debande, ali ne dam se nikako na oči još!“ I odmah istu kćer dade tome, što ga je i kipirala.

*

Sestra nevjernica. Isp. bilješke G. v. Hahn Griech. u. alban. Mär. br. 32 i 65, II, 234, 279, Gonzenbach Sicilian. Mär. br. 26, II, 222, Zeitschrift des Ver. f. Volkskunde VI, 69, Köhler Klein. Schrift. I, 303, br. 8, Leskien-Brugmann Litauische Volksmärchen u. Lieder 548, br. 12, Crane Italian Popular Tales 52, 337, Hindes Groome Gypsy Folk Tales br. 8, 9, str. 34, Сборн. за нар. умотвор. XVIII, 629, br. 205; 638, br. 267.

Ovdje su se često salila dva sujeta: sestra izdaje brata svomu ljubavniku zmaju, razbojniku i dr., mati izdaje svoga sina ljubavniku, zmaju i dr. Tu se javljaju svakake razlike, te bi u osobitoj studiji valjalo istražiti, koliko su one osnovne i izvorne, a koliko zavisne o sujetima, što se izvorno razlikuju, u kojima je izdajica sad mati, sad sestra. Ima niz jugoslavenskih versija: slovenska iz Gorice Archiv f. slav. Philol. VIII, 114 (sestra), hrvatske i srpske: Valjavec Nar. prip. 112 (mati) odstupa (isp. Leskien-Brugmann 550), Mijat Stojanović Pučke prip. 144. br. 32 (sestra), Strohal I, 38 (mati), Mikuličić 102, br. 19 (mati), Летописе Мат. срп. 146, str. 115, br. 3 (žena), Gavrilović Двадесет срп. прип. 27, br. 3 (mati), Босанска Вила IX (1894), 188, Phohl-Herdvigov 1, 135, br. 26; bugarske: Šapkarev br. 205 (sestra), br. 245 (mati), br. 267 (sestra), Сборн. за нар. умотв. XI, od. 3, str. 141 (mati), XVIII, od. 1, str. 500 (sestra), Sprostranov 101, br. 19 (mati), Hrvat. nar. pjesme I, str. 142, br. 45, str. 555—560 (mati).

U našoj dalmatinskoj versiji ima junak, pastir tri psa, nadarena natprirodnom snagom, s njihovom pomoću svlada razbojnike u njihovu gradu te postane gospodar u njemu. Posve jednako pripovijeda talijanska pripovijetka iz Mletačke, isp. Köhler I, 304. U versiji iz Gorice ima jednoga psa; drugdje je, kod M. Stojanovića, našao u kući razbojničkoj „pouzdanu sablju“, potom lisicu, medvjeda i lava; slično u Vidinu bug. (Сборн. за нар. умотв. XVIII) lisicu, medvjeda i vuka; u solunskom kraju kod Šapkareva br. 205 dobio je medvjeda, lisicu i vuka, što ih je nahranio mesom. Drugdje je pas: Mikuličić br. 19, ili mač: Strohal I, br. 6, sablja u utrobi zmije u „gornjoj Krajini“: Летописе Мат. срп. 146, str. 115, br. 3, sablja: Šapkarev br. 245 i br. 267, koža, sablju i buzdovan uzeo je sa sobom junak kod Sprostranova.

Da li su motivi također obični: harambaša razbojnički zadobije ljubav djevojke (žene) te je nagovori, da brata (sina) pošalje po lavlje

ili vučje mlijeko ili po brašno iz vražjega mlina. U *Летоп. Мат. срп.* 146 izvršila se žela junakova tako, da je dobio „lijep dvor“, k ženi je došao sotona te je prevario: muž je poslan po jabuku u neki veliki „grad“, poslije još po dvije, a onda po tri jabuke, najzad bi nagovoren, da odloži sablju, i bi oslijepjen. Slično je u pjesmi Hrvat. nar. pj. I, br. 45 došao je k materi „div iz planina“ te je sklonio, da pošalje sina 1. po jabuku iz Orlice planine, 2. po ružu, koju čuvaju „divi od planine“, pri tom je izbavio od divova zaroblenu princezu, 3. negova se snaga ispituje, može li prekinuti konoplano uže. U goričkoj versiji mora donesti lavlje mlijeko, risju (tigrovu) kožu i mora se iskupiti. Drukčije kod Mikuličića: tu odbrani junak na bijegu princezu od neke vještice, mati ga nagovori, da odloži čudotvornu sablju. U Strohalu je izbavio „grofovú kćer“ iz razbojničke spiše, gdje je služila kao kuharica, onda je poslan od tobože bolesne matere po mlijeko medvjedice, zatim je pripravljena kupel i sablja mu odnesena, ali on ju je opet našao, da je poslan po jabuke u vražji vrt, napokon mu je, kad spava, sablja ukradena, i on je oslijepjen.

U Šapkareva br. 245 jesu zmajevi („40 змеюве“) mjesto razbojnikâ; u njihovoj je palači našao junak šepoticu Doña-Đuzeljik'u; poslan je zatim od tobože bolesne matere po „raslanče“, da je po „samodivsku lubenicu“ i napokon po živu vodu. Pri svemu tome pomagala mu ona šepotica. Napokon je mati izmamila od nega sablju i krst. Junak je rasiječen na komade, ovi su strpani u vreću, a koñ s ovom vrećom dođe k onoj šepotici. Tu se naš sujet salio s drugim o najmlađoj kćeri lamiji, koja oko sebe sve proždire: Šapkarev br. 1, 6, 126, *Сборн. за нар. умотв.* XVIII, str. 605. U Šapkareva br. 205 sve je to otpalo: „K'elész“ nagovori junakovu sestru, neka skloni brata na to, da pusti svoje zvjeriñe, kad pođe k svojim ovcama. Tako je sad „K'elész“ zaprijetio glavi junakovoj, ali zvjeriñe doleti te ga spase. — U Šapkareva br. 267 bio je to neki „Arapin“, koji je živio u šumi u nekoj spiši (в' ropata в' неакога сн' скала), a ne razbojnik ili zmaj, koga je junak svladao, teško ranio; taj Arapin pohađao je junakovu sestru te je sklonio, da brata pošalje po neku vodu za ñezine bolesne oči k nekoj rijeci, gdje su „divi čoveci“; tamo je on našao neko djevojčie, bila to carska kći, koju su hajduci zarobili, te je odveo k ñezinu ocu. Poslije sestra iskuša junakovu snagu svezavši mu ruke straga i pokuša, može li raskinuti uže. Izmamila mu također tajnu, gdje se nalazi negova snaga (u dva bijela vlasa na tjemenu negove glave). Tako ga je sestra oslijepila, a Arapin ga odnesao u šumu. U vidinskoj se versiji izdaja sestrina pripovijeda posve kratko. U Sprostranova dolaze mjesto razbojnikâ „Arapin“: na savjet „Arapin“ poslan je junak od bolesne svoje matere po vodu, koju u visokim gorama čuva silni Arapin, po jabuku još silnijega Arapina, po zrno grozdovo iz vinograda, koji nije ni na zemlji ni na nebu, napokon mu svežu ruke pod koljenom i t. d. Pomagale su mu samovile.

Izdajna je sestra kažñena, i k tomu se pridružuju drugi sujeti: o spaseñu krajeve kćeri, koja je obećana zmaju, i o pogubljenu zmaja, slično kao u talijanskoj versiji iz Mletačke. Drugdje su se ova dva

sujeta uže srasla, tako navlastito kod M. Stojanovića, gdje se izdaja sestrina motivira time, što je ljubomorna na svekrvu, a sestra inače radi bratu o glavi.

Ovaj sujet o spaseću carske kćeri od lamije pripovijeda na kraju pripovijetke još Šapkarev br. 205, također Сборн. за нар. умотв. XVIII, 500. U Šapkareva br. 267 posve su se salila ova dva sujeta.

Ovaj je sujet o izdajnoj sestri ili materi bio i podlogom epskih pjesama hrvatskih, srpskih i bugarskih; isp. Máchal O bohatýr. epose slov. 64, Gavrilović Двaдeceт срп. приповeд. 31, Hrvatske nar. pjesme Mat. hrv. I, br. 45, gdje svuda mati izdaje sina. Podaje su od ovoga sujeta, a bliže priči o izdajnoj ženi Salamunovoj pjesme o „Marku Kraleviću i banu od Vipera“ i dr.; isp. Máchal op. c. 112, T. R. Đorđević Српски књиж. гласник 14, 922, gdje je pored drugoga pripočena posve identična pripovijetka iz ustiju ciganâ iz Aleksinca u Srbiji. U ovim pjesmama izdaje sestra Marka ili druge

VII.

Bio jedan čovjek imal (bogat), koji je imao ženu i jedinicu kćer. Žena mu se luto razboli pa videći, da ne će daļe, nego da vaļa putovati na drugi svijet, te na zadñem času reče svom mužu: „Na ti ovaj prsten, pa kad se zakalaš drugi put ženiti, otidi na sajam, pa koja ti se smili, metni joj ovaj prsten na ruku, jednu ili drugu, na koju se bude tukati, da ne bude ni tijesan ni prostran; onu onda uzmi za ženu.“ Umrije tome čovjeku ñegova žena, ode on od jednog sajma do drugog, do trećeg i po svijem, za koga je god znao. Smilivale su mu se cure i udovice pa i mužatice; prsten, što mu ga je pokojnica ostavila, metao je mal' da ne kojoj na ruke, ali na nijednu ne mogadijaše se tukati. Došao je uveće kući, kazuje kćeri, kako je po svijem sajmovima vrļao i prsten juštavao, pa da bi bio nekoj tijesan, nekoj puno prostran, od mjere da nije mogao biti nijednoj sasvim, što su mu se bile mnoge smilile. Tako on kazujuć svojoj jedinici kćeri uhvati ñu drijem i zaspi, a ćaća joj polagano privuće se pa onaj prsten oprova toj svojoj kćeri metnuti na ruku: odmah čim ga je na prvi prst joj natakao, bijaše od mjere, kao da je bio i saliven prama prstu. Probudi ćaća tu svoju kćer i zakala je bantovati, da mu se pusti. Ona ñemu reče: „Otalen, stari ćaća, hoće li se nad nama vedro nebo podlomiti, a zemļa crna pro-sjenuti!“ On ñoj reče: „Ja sve grijehe odnijet ću na moju dušu; tvoje majke riječi moraju da se ispune onako, kako je ona rekla na punti smrti; i ako mi se ne ćeš pustiti, ja ću te svu nožima živu sasjeći ili ću ti jezik kroz vilice prorezati, da visi.“ Nato kćer mu se pusti, koja osta odmah zbabna.

Kad je bilo čedo do rođeña, stala se je ona leškati pred bableñe, a otac joj se skoči i uze nož te raspára tu svoju kćer od uda pa do gruda pa izvadi iz ñe muško čedo malo, koga odmah daje na dojkiñe, a reče svojoj slušbenici, da ne kazuje za obje oči nikom, da će ñu držati kao svoju osalen ženu i da će joj ostaviti sve svoje imañe. Obeta sluškiña, da ne će nikom ništa kazivati. Otac tu svoju kćer, što je rasjekao, ne htjede sahrañivati, nego je basama i stavi u cakla pod š kale. Kad je dijete u dojkiña ponaraslo i bilo mu sedam godina, donese ga otac mu sebi, koje poče sluškiñu zvati materom. Poslije nekog vremena poruči taj bogatlija po svoga jednog kmeta, da dođe. Kmet je došao dvoru ñegovu, a gospodar taj mu reče: „Imaš li koju kobilu suždrebnu?“ On mu kaže, da ima. „E kad je imaš i kad ti bude blizo da će se oždrijebiti, odmah poruči po me, ja ću doći.“ Došlo je vrijeme kobili od ždrijebļa, šale kmet poruku svom gospodaru, kao što mu je i rekao. Dođe gospodar, koji bijaše tri dana kod kobile, kad vidje, da će se brzo oždrijebiti, onda trže nož pa i kobilu raspára od uda do gruda živu i izvadi iz ñe muško ždrijebe pa kmetu reče, da ga odmah odnese pod drugu kobilu, da ga othrani, i kad mu bude tri godine, da mu ga dovede, da će ga lijepo darovati. Othrani kmet ždrijebe; kad se navršilo tri godine, vodi ga tome svom gospodaru govoreći mu: „Evo, gospodaru, onog ždrijepeca, sad hoću plaću za ñ i za kobilu moju, što si je raspárao.“ Gospodar se maši u ğepove pa izvadi dvjesta dukata: „Na kmete, pa se napi vina!“

Ona taj bogatlija reče svom sinu: „Evo ti je ćaća dobavio koña pa jaši.“ Sin ode toga koña milovati pa reče svojoj sluškiñi, koju je materom zvao, da mu ukuha brašnicu (kruha), da će poći u lov u planinu na koñu svom tome novom. Ona mu reče: „Moj sinko, ja tvoja mati nijesam. Eno tvoje matere u caklu pod škalima basamate; ako mi se ne vjerujuš, uzmi ključe pa ajde vidi.“ On joj reče: „Ja za drugu mater ne znam osim tebe, ti si mi sve, jer sam tebe upantio, da si me, otkad se znam, ti uzgojila“, pa je pita sve, kako je ñega ñegova mati rodila. Ona mu kazuje, da je ñegov otac imao ženu: kad je umirala, kako mu je prsten dala i rekla, da s ñim traži za se ženu; kako je tražio svukud po sajmovima, a prsten nije mogao nijednoj na ruku; kako ga na kćeri, kad je zaspala, provao metnuti i tukao joj se, kako ju je onda silovao, pa ostala noseća; kako je pred rađañe ñu raspárao nožem pa ñega iz ñe živa izvadio i dao na dojkiñe, a ñu basamao; kako je poslije otišao kmetu i našao u ñeg kobilu suždrebnu pa iz ñe ždrijebe

izvadio, „i to je sad koñ, što ga je tebi dobavio“. Kad je sve to on razumio, navali: nikako nego da mu kruh spremi, pa da će ići u lov. Dade ona ñemu kruh, uzjaha na koña pa zajezdri u planinu. S ñim pođe jedna vižlica skotna, koju je svakako vraćao, da s ñim ne ide, a ne mogadijaše. Kad je bilo kroz planinu, zinu ona od gladi, a on ñoj bacaše kruh malo po malo sav, što ga je uza se imao. Kad se vižlica najela, zakala trčati za zvjeradma kroz planinu, da ulovi što god, da donese pohvalu svom gospodaru. Tako ona uhvati jednu zečicu skotnu te je dovuče gospodaru. Uze je gospodar pa je poče čistiti, iz ñe izvadi tri mala zečića. Kako bijaše izgladnio, odmah ih ispeče i izjede. Kad izio, sam sebi reče: „Ja sam čovjek nerođen, jašem koña neoždrijeblena, ručam mesa neokoćena.“

Čim to reče, vižlica mu odmah crče, koje mu vrlo žao bijaše, pa otalen posjede koña te ga potjera uz planinu, gdje nabasa u neki grad Budim. Došao je tute u jednog voštara, u koga govore ljudi, da u ñihova kraļa Budimlje ima jedina kći: tko bi ñu nadmudrio, da bi mu kraļ dao sve svoje kraļevstvo; koliko je u godini dana, da je toliko dolazilo mudreģija, a da je nije nijedan nadmudrio. Kad on to čuo, ostade na konaku u tog voštara kazivati se, da je puno mudar. Taj glas ču i kraļ Budimlja, začula bijaše i ñegova kći, koja skupļa hoģe i spahije, pa moli toga voštara, da ih pusti na konak. Učini to on ñoj na voļu. Domalo eto i ñe pitati sebi konak; voštar joj reče: „Moja draga, za te ovdje konaka nije. Sve su mi komore pune hoģa i spahija i drugih putnika; u nekoj su ni četiri, u nekoj šest, a u nekoj ima i dvanaest, osim jedna mi e komora sa jednim čovjekom mudracom.“ Kraļeva ta kći voštaru reče: „Ajde ti toga samog u komori mudraca zamoli, ne bi li me pustio u svoju postelju?“ Ode voštar toga pitati. Reče taj: neka lođe kao careva kći, da će joj pustiti postelju. Dođe ona i s ñim odmah leže, a on odmah poče pitati, da mu se pusti. Ona ñemu reče, da ne će, dok joj prije što ne kaže ili ne zagoneće. Onda će on ñoj: „Ja sam čovjek nerođen, jašem koña neoždrijeblena, io sam nesa nekoćena.“ Kad ona to ču, pusti mu se. Čim je zora zasjekla, vrže boļe ode ona ća; kako je u preši otišla, ostane joj tu košulja, na kojoj je bilo izvezeno kraļevo ime i kruna.

Čim je došla svome ćaći kraļu, kaže, da će se ona nadmudrivati s onijem, koji je došao na konak u voštara. Car pošalj slugu po ñ, la istijeh stopa dođe. Kad je taj došao, poče se kći s ñim nadmudrivati, a on s ñom pa joj poče zagonetati: „Crna mačka putem mačka, crne brke nadvjesila, crļen jezik isplazila.“ Ona ñemu to

odmah pogodi pa onda nemu reče: „Ti si momak nerođen, jašeš koňa neždrijeblena, jedeš mesa nekoćena.“ On noj odgovori, da je to kod neqa sve istina, kao i kod ne što je, ali ovu sad, što ona nemu kaže, da joj je on kazao nočas na konaku u voštara. Nato se cura puno razljuti te dogna dva mrka gélata, da ga gone na vješala. Kad su ga bili dognali pod smrt, on povika: „Stan'te malo, dva mrka gélata, vidim tako i tako, da ću poginuti, nego hoću reći riječ kraľu Budimilji.“ Kraľ ustavi gélata, a nemu dopusti, da govori, šta mu je god treba. Onda reče, da je juće svu dragu noć s negovom kćerju spavao; „ako mi se ne vjeruješ, stan'te da povadim nezinu košulju“, koju odmah potrže, na kojoj se vidje kraľevo ime i kruna. Onda car, dok ugleda svoje ime, zastidi se pa reče kćeri: „Eto ti si se brojila i metala, da si najmudrija, a on te je nadmudrio i to od tebe uradio. Nego, moji gélati, odmah ga skin'te sa vješala i s kćerju ga vjenčajte.“ Oni kraľa poslušase i s noime ga privjenčase.

*

Princeza će uzeti za muža onoga junaka, koji joj zada zagonetku, što se ne da odgonetnuti. Iz velikoga mnoštva pripovijedaka, koje ovamo pripadaju, najsličnije su dvije maloruske: Kolberg Pokucie IV, 220, br. 49: junak je rođen od oca s kćerju. Kći je umrla i ležala sedam godina u srebrnom lijesu. Poslije je došao k noj sinčić, skinuo joj s grudi kožu i dao je od ne načiniti rukavice. A kupio je na nezinu zapovijed bređu kobilu, koja je morala još sedam dana čekati na ždrijebe; izvadio joj ždrijebe i podmetnuo ga drugoj kobili, koja se već oždrijebila. Tako će znati sve, što se na svijetu događa, rekla mu je mati. Sam je bio tako rođen i od druge matere odgojen. Zagonetka zadana princezi prema tome je udešena: „Jaše neživi na neživom i nosi mater na ruci“. Slična je još druga iz istočne Galicije (Етнограф. Збірн. VII, 25, br. 31), gdje je gotovo jednaka zagonetka zadana: „Došao nerođeni na nerođenom i donesao svoju mater na ruci“. Ali inače ovaj sujet nije, kako bi trebalo, obrađen, nego je prekinut i združen s drugim motivom. — Obično se tu zadaje druga zagonetka, isp. Grimm KHM br. 22, i slično B. Krek Nar. slovenske pravljice in pripovedke str. 87, br. 40; kolačem, koji je dobio junak na put od matere, otrovan je koň, pas: na strvinu sletjelo dvanaest vrana, koje su izjela dvadeset i četiri razbojnika i jednako se otrovali. Donekle samo spomiñu našu zagonetku versije, u kojima je junak ustrijelio bređu kozu i dr., ispekao mladunče, uzeto iz njihove utrobe, kako je u nekim talijanskim versijama: Köhler Kl. Schriften I, 321, također u novogrčkoj: Köhler I, 372, tako i u maloruskoj: Zbiór wiadom. antropol. IX, 134, u polskoj: Ciszewski Krakowiaczy br. 50, u bjeloruskoj: Federowski III, 106, br. 194.

Uvodni motiv, kako se dijete silom izvadi iz materine utrobe, pripovijeda se i drugdje; tako na pr. kazuje velikorúska pripovijetka

Afanasjev Hap. pyc. ek.³ II, 298, br. 196 o bogatome trgovcu, koji je silovao rođenu kćer pak je ubio, kad nije htjela drugoga proglasiti ocem djeteta, što joj je pod srcem raslo. Pomoćnik trgovčev izvadio lijeće svojim mačem na nežinu prošću. Dala se sudbina toga djeteta ne pripovijeda. Narodna pjesma maloruska, pa i pripovijetka (Етнограф. 361рн. VIII, 75, br. 29) kazuju, kako su razbojnici rasporeili tuđu ženu, da iz ne dobiju živo dijete. Tako se rodio Dobryňa Nikitić u ruskoj epskoj priči: kad su razbojnici napali na njegove roditelje i sablom ranili majku u trbuh, ispao je nedonošen iz utrobe umorene matere (Rovinski Русскія нар. капр. I, 11), pa i o Košciušku se priča da je bio izrezan iz tijela mrtve matere (Kolberg Chełmskie I, 83).

VIII.

Neki čovjek bijaše vrlo bogat, koji sa svojom ženom nije odavno poroda imao. Jedamput za objedom u razgovoru upita jedno drugog, koliko koje ima godina. Čovjek joj reče, da ima uprav trista i dan; ona se na nju nasmija i reče: „Koliko si to Božića izio, još si mlad; a sam starija od tebe ravnu stotinu godina i mislim, da više ne ćemo poroda imati.“ Ovaj govor bijaše u veseli čas poslije objeda. Onda nežin stari đuvegija reče: „Kleknut ćemo oboje na gola koljena zamoliti gospoda Boga, ne bi li nam dao makar šarenu zmiju.“ Žlekoše na gola koljena, okrenuše se istoku i zamoliše Gospoda, da im dade kakavgod porod, te stadoše i sagriješiše. Bog im dade sjeme, muško se čedo zavrže: devetoga mjeseca rodi sina zlatne kose. Ono biše ocu i materi puno drago i rekoše Bogu: „Hvala i slava, kad nam dade, da sjeme od nas ostade!“ Onda među se rekoše, tako će mu nadjeti ime. Mati reče: „Ta vidiš, da mu je kosa zlatna, nadjet ćemo mu onda ime Zlatko.“ Tako i bijaše.

Kad mu je bilo osamnaest godina, otac i mati divane, da bi ga našli, pa rekoše, gdje bi mu curu našli — Zlatku zlatne kose, kao on. Pisali su i gledali na sve božje strane, a momak je već znao a curu, kako je i on, u konšije jednog siromaha, i reče ocu i materi, da on zna za curu nemu sličnu, koja nije daleko. To ocu bijaše posve drago, a materi mrsko, pa reče otac: „Kako ti znaš, Zlatko moj, za nju?“ — „Kako neću znati, kad s njom još od djetinstva poredim.“ Reče otac: „Pripitaj, sinko, bi li ona pošla za te.“ On reče: hoće, a da što će. Materi to nikako ne bijaše milo, nego je iskosi te svom starom reče: „Kupi svate i ajde po djevojku.“ Ivice skupe se svatovi i odoše po djevojku. Kad su je doveli, odmah u pirovali. U tom veselju oca smrt sastiže i umrije.

Malo vrijeme biše prošlo, car piše Zlatku, da ide na vojsku.

Govori mu mati: „Što će meni sad tvoja žena?“ Zlatko nato: „Imate svega dosta, na čemu ćete se hraniti, ali i radite.“ Mati će: „Što ćeš onda, ako ona bude noseća?“ On će: „Kad rodi, piši mi, šta je, onda ću ja tamo doći.“ Ode Zlatko na vojsku. Navrši se devet mjeseci, rodi mu se sin zlatne kose, kao i on, a stara mu materesina uze to dijete, a pod snahu podvrže štene pa službenicu dozivlje: „Brže da si k meni, da poviješ štene.“ A stara uze dijete te ga zamota u bukovu koru pa posla, da se baci u rijeku. Stara piše Zlatku na vojsku, da mu je žena rodila štene. Čim on razumio, moli svoje poglavare, da ga puste kući, i kaže im, što je kako je. Pustiše ga. Ide Zlatko pokraj rijeke, kad vidi, gdje pliva kora bukova i u njojzi se dijete dere. Zagazi on u vodu, rastvori koru, kad u njoj muškić zlatne kose. Malo tu stane i dojkiću nabavi, da dijete zadoji. Kad se bijaše povratilo, Zlatko ga u nédra do gole kože stavi i kući odnese. Trevi babu, ženinu mater, na putu pa joj reče: „Vidi, baba, ter vidi, što sam našao jabuku.“ Reče mu ona: „Daj, da vidim, sinko.“ Otkri nédra, zaviri, kad muškić zlatne kose. Zet reče babi: „Što ćemo sad od néga?“ Baba će: „Nosi ga svojoj kući, nek ti ga žena hrani.“ Reče on: „Kad ima štene, gdje će hraniti dijete?“ Baba će: „A ti daj ga meni.“ Dao joj ga je, a on ode kući.

Trevi ga na putu stara mati; upita je on: „Kako tamo?“ Odgovori: „Rodila ti je žena štene“, pa odoše obojica u kuću. Kad dođoše ženi mu, gdje se je porodila, upita je on: „Kako si?“ — „Kako drugi hoće.“ U te mjere ode stara spremati večeru, pa govori žena svome mužu Zlatku: „Ajde uzmi štene i ajde na rijeku pa ga baci: ako potone, nije naše; ako li ne potone, jest naše.“ Uzme Zlatko štenca i odnese na rijeku pa ga baci, i štene odmah potonu. I ode Zlatko babi pa uze svoje dijete te donese ženi, koja ga je i rodila. Reče joj: „Kad nas stara na večeru zovne, uzmi dijete u naramak te ajmo.“ U te mjere ona zovnu, odoše za sopru te sjedoše. Staroj će materi Zlatko reći: „Vidiš, da si me varala i da je to dijete moje, jer je zlatne kose, kao i ja.“ Stara mu ništa ne reče, nego: „Ako je tvoje, to ti ga je Bog dao.“

Opet Zlatko ostade kod žene i nekoliko puta zgriješi; osta ona noseća. Dođe opet Zlatku, da ide na vojsku, pa reče na polasku staroj: „Ako se rodi dijete, piši mi knigu.“ Čim se navršilo devet mjeseci, opet mu se žena porodi sa ženskim djetetom isto zlatne kose. Stara odmah, kao i prvo, ćapa ga, a podbaci mače, a dijete zamota u bukovu koru te pošale turiti u rijeku. Stara odmah piše sinu Zlatku, da mu žena nije rodila djeteta nego mače. Kad Zlatko

razumio, moli opet svoje poglavare, da ga puste, i pustiše ga. Istijem putem ide pokraj rijeke te nađe opet koru bukovu i dijete u nju zamotano žensko zlatne kose. Kroz malo časa ode babinoj kući pa joj reče: „Evo ti, baba, još jedna jabuka, kao i prije.“ Baba mu se maši rukom u nedra i izvadi dijete i reče: „Evo je isto, kao i prvo, što samo nije muško.“ Ne htjede ga Zlatko kod babe ostaviti, nego opet u nedra metnu i popašti se kući. Taman stara mati na objedu bila, a on rupi pa izvadi dijete iz nedara zlatne kose. Uze mače, kao i prije štene, te ga u rijeku baci i kući se povrati (još mu se stara nije bila s objeda digla) pa zapovjedi ženi svojoj: „Uzmi oboje djece, jedno pod jedno, a drugo pod drugo rame pa ajde za mnom.“ Kad su došli staroj i vidjela, gdje snaha nosi dvoje krasne djece, izdrije se na nju: „Kujo, tko ti je dao to?“ Zlatko se bio sakrio za vrata. Snaha joj reče: „Dao mi je gospodin Bog.“ Stara joj reče: „Onda ti mene zavađaš sinom jedinijem!“ Snaha reče: „Nije, majo, valaj nije.“ U te mjere Zlatko rupi iza vrata pa reče staroj materi: „Što se gonite i koliko ti je godina?“ Ona reče: „Četiri sta i trideset mi je.“ Zlatko je zapita: „A da koliko mi je ocu bilo?“ Ona reče: „Trista i dvadeset i pet.“ A Zlatko će: „Kako toliko može biti? Kad sam se ja oženio, bilo mi je osamnaest godina. Sade vidiš, mati, kako me varaš u svačemu. Evo ti najprve knige od muškog djeteta, a ovo ti je izim ženskog. Ti si rekla, da je muško štene, a žensko mače, te si ih povila u bukovu koru pa poslala u rijeku baciti, koje sam spasao.“ Pa na staru obuče od voska košulu te zapali govoreći: „Ako si pravedna, ne izgori; ako si krivična, izgori!“ Uhvati mater plamen. Osta Zlatko i negova djeca: ako su živi, dišu i danas, ako li nijesu, živo je ime od njih.

*

„Zla svekrva“. Isp. Hahn br. 69, II, 287, Köhler I, 422, V. Chauvin *Bibliographie des ouvrages arabes* VIII, 206, br. 248.

Slične verzije hrvatske i srpske jesu: Strohal I, br. 1, Vuk St. Karađić br. 60, 61, Mijatovics *Serbian Folk-Lore* 238, br. 22; bugarske iz Mačedonije: *Сборн. за нар. умотв.* VI, od. 3, str. 164 (uvod odstup), slično kao Dozon *Cont. alban.* br. 6. Drukčije opet pripovijedaju ovaj rašireni sužet o nesretnoj materi, kojoj su uzeta djeca i podmetnuta štenad, mađarske pripovijetke: *Sklarek Ungar.* V M. br. 6, 7, 8, drukčije opet na Malti: *Stumme Maltesische Mär.* br. 2, 23, B. Ilg *Malt. Mär.* br. 9, A. G. Nar. *pripovedke v Soških planinah I*, br. 5 i dr., gdje se u uvodu tri sestre razgovaraju, što će koja obećati ženiku: najmlađa, da će roditi zlatkoso dijete i t. d.; obično u tom sužetu zavisne sestre progone mlađu gospođu i mater, ali je često mjesto njih zla svekrva; tu su se splila dva sužeta.

A događa se, da je tu uvodni motiv veoma oslabljen, kao na pr. kod Vuka St. Karađića br. 61. Drugdje čitamo još drugi uvod, gdje sestre kazuju, kakvoga bi koja željela muža: jedna želi mlinara, druga pastira, treća carevića i sl., a i ovdje dolazi zla svekrva mjesto zavisnih sestara, kako u Vuka St. Karađića br. 60.

Naša se versija odlikuje nekim osobitim crtama. Obično se pripovijeda, da je dijete, što je pušteno u bačvi po rijeci, uhvatio mlinar te ga othranio. Tu je pak sam otac vraćajući se kući, kad je dobio od matere glas, da se tobože rodilo štene, uhvatio dijete u rijeci. Osim toga je još zanimljiv pokus s vodom: štene je bačeno u vodu pa ako utone, nije rođeno od žene. Ove se crte, koliko ja znam, ne javljaju u drugim versijama ovoga sujeta. Bit će u svezi sa starodrevnim vodnim ordalijama; isp. Liebrecht *Otia imperialia* 188, Ed. B. Tylor *Cywili-zacya pierwotna I*, 127.

IX.

Bila dva pobratima: u jednog dijete muško, a u drugog žensko. Kad su djeca ponarasila, pošli su za blagom. Nekolika puta kazala je cura momku, da divani svome ocu, da je prosi za ņ. Kad to čuo momak, uveče, čim je dojavio blago, reče ocu: „Ajde mi curu prosi, onu, s kojom sam uzrastao.“ Nije smańe, otac ode pobratimu. Kad je došao, sjedio je dugo i dugo, da ništa nije spomińao; tako je i otišao. Kad je došao kući, pita ga sin: „Hoće li što biti?“ Otac će: „Ha ha, ne da pa ne da.“ — Sutradan sastaše se opet kod blaga; opet reče cura momku, da sinoć ćaća mu nije ništa spomińao: kako je došao, da je tako i otišao, nego da dođe opet, neka se ne stidi, jer ako prosi, čast nosi. Kad dogna momak blago, na pameti mu je te reče ocu: „Ajde ti opet na prošńu pobratimu; sinoć nijesi ništa ni spomińao.“ Nakani se otac toga i ode. Kad došao, ništa, kao ni prije, htio nije spomińati, jer mu mrsko bijaše, gdje mu je taj pobratim kao i brat rođeni, nego ode natrag bez ništa. Pita ga sin: „Hoće li što biti?“ Odgovori otac: „Ne će te ne će.“ — Treći dan opet čim svanu, sastaše se momak i cura, pa će ona reći: „Ni sinoć otac ti ništa ne reče izim mene, nego neka dođe i doveče, pa ako mu je mrsko, neka metne obraz pod noge te nek me prosi.“ Kad dogna sin blago, najaha na ņ, da ide opet na prošńu, i prekori ga, da kolika je god puta išao, da nije nikad ni beknuo o curi ni o ņemu. Ode otac. Kad došao, reče: „Pobratime, što sam ja došao, niti me ti pitaš, niti ti ja kažem; a uprav sam došao prositi ti kćer za mog sina.“ Pobratim će: „Ne može biti; mi smo oba bogata, da moja kći ode za tvoga sina, ne bi nikad ugledali siromaha. Nego ću ja moju kćer dati za potrebnaka, a ti uzmi siromašicu za sina. Tako

će biti drago Bogu i ljudma.“ Diže se otalen pobratim te ovdá mi je put, treví ga sin pa upíta: „Šta bi támo?“ — „Ne će ter ne će, ne dá joj otac.“

Sutradán sastadoše se kod blága ta cura i momák pa iščupaše dva struka raži te učiniše vijence, koje metnuše sebi na glávu i oko lijeske se trí puta okrenuše te se zakleše jedno drugom: tko bi koga iznevjerio, táne bilo od rážove slame, kroz kámiš se provlačilo, u lúli se pružilo, ne moglo umrijeti, dok se kroz ráženu slámu ne provuklo. Kad se jedno drugom pozakliáli, rekoše: „Ajmo u pustiínu i u goru.“ Kad su zašli, náđoše jednu velíku lokvu, kod ne velíku zmijurínu. Mládi ubi zmíju pa je raspóri, kad u nój zlatná sabljica, koju uze te pripasa. Niže lokve učiniše komád kućice, gdje se nastániše. Jednog dána đúvegija taj ode u lov. Dođe vrág pa mu ženu oblada i reče joj: „Ti se razboli. Kad ti on dođe iz lová, ako te upíta: što ti je, ti mu reci, dá te je lúto zabořelo.“ Kad on došáo, tako mu se ona potuži i reče mu, dá ide za goru donijeti joj vode, dá bi joj lášne bilo. Leže on pokraj ne; újutru ode na vodu, ali ima šta vidjeti: čeka ga mnogo i mnogo đávola, što najahaše na n. Páde mu na um sabljica, pa je povádi te i ciglog tu posiječe, zagrabi vodu i ode.

Oni kod kuće đávó imáo ga je na oku, ide li, vidje ga i kaza ženi. Kad je došáo, píta je, je li joj lášne; ona reče, dá nije, pa ga poslá po nágovoru vražijem, dá otide u taj zid i taj te dá izvadí carevu kćer, što je u nem odavno: ónda tek dá će joj biti lášne. Leže on pokraj ne. Kad újutru svanulo, ode do tog zida, kad i tu đávola víše náđe neg prije; najahaše svi umáh, a on povádi sabljicu a sabljica sama sasiječe, ni jedán ne uteče. I izvadí carevu kćer pa je oprávi caru, a on se ópet vráti ženi kući. Onaj vrág vavíjek je kod žene mu i opázi ga, gdje ide, pa ženi kaza: „Kad te bude pítati, je li ti lášne, a ti reci: nije ter nije, nego dá ode u goru i dá uhváti vilu Rovíjojlu pa dá joj otme preslicu i vrteno šišmirovo.“ Kad on dođe, upíta je, je li joj lášne? a óna reče, káko joj je god vrág rekáo. Leže pokraj ne ópet. Kad újutru tuži se óna, dá joj je to gore, ako ne donese iz plávine preslicu i vrteno šišmirovo ód vile Rovíjojle. Nije kud kámo, ode. Kad stigáo u plávinu, dočeka ga mnoga i mnoga vojská oboružáta ód sámih đávola, kója najuri ná n, ali on izvadí svoju sabljicu te skrndíja sve i rástjera. Dođe do jednog starcá: óči mu do koléna, a obrve do erne zemlje. Starac govóri: „Uzmi roguće pa podigni mi obrve, dá vidim, tko to vojsku rástjera.“ Uzeše roguće, podigoše obrve, i on vidje toga junáká i

reče: „Eto i tamo vile Rovijojle.“ Skoči se on pa uhvati nju i uze joj preslicu i vrteno šišmirovo te zadije sebi u torbicu. Kad se natrag povratio, opet nađe, gdje sjedi starac pokraj puta: oči mu do koljena, obrve do zemlje, i on reče: „Uzmidete roguļe pa podignite mi obrve, da vidim, koji je to junaka.“ Uzeše roguļe, podigoše obrve, a on reče: „Jest taj te taj.“

Ode ovaj junak kući, kad na grmu kosovica pjeva. Potrže on sablju, da će se baciti za nom, a ona reče: „Nemoj ter nemoj, vaļat ću ti poslije.“ Pusti je, ne htjede je ubiti. Kad je taj bio blizo kuće, đavo izašao pa proviruje, ide li. Kad ga ugleda, ode ženi mu kazati: „Evo ga opet. Vaļada on ima nešto pri sebi. Neg doveće, kad budete lijegati, onda svuci se ti gola te reci nemu, da se svuće i on.“ U te mjere rupi on pa reče: „Evo ti preslica i vrteno, nek ti bude lašne.“ Kad se uhvati noć, počеше lijegati, svuće se ona gola kao repa te reče i nemu; poslušala je on pa se svuće kao od majke rođen. Ona mu reče, da otpaše sabļicu i metne na čavala. Poslušala je i to. Ali se privuće nezina đavo pa uze sabļicu sa čavala pa je pripasa i reče nemu: „Vidiš li ter vidiš, da sam ja sad tvo gospodar?“ Kad svanulo, odvede tog muža nezina u goru u veliku šikaru te mu obje oči izvadi.

Poslije toga vremena pusti car na glas, da će dati svoju kćer za onoga, koji je izvadio iz zida. Skupļa zato mnogu gospodu i svijet, da kći poznavala, ali ga tu nema. Onda naredi, da dođu hromi i ćoravi. Ovaj slijepi ću za to, ali ne zna puta. Kad li evo kosovice pa pred nim ide i kvoca. Kad dođe na pravi put, reče mu ona: „Ajde tuda uprav, naći ćeš svjetinu i carevu kćer.“ Došao je. Izašla je careva kći te gledala i razabira, dođe tijekom i hromijem, među kojima je ovaj slijepi, koga ona odmah pozna, jer je iz zida izvadio, pa mu reče: „Ti si moj ter moj“ i odvede ga u svoj dvor, pa su se odmah vjenčali i zajedno legli. Ujutru kad je svanulo, govori on noj: „Nu što sam noćas sañao: da mi je doći na onu lokvu, gdje sam zmiju ubio, pa mi se umiti onom vodom, bih progledao.“ To reče, a gospoja viknu na slugu, da spremaju koćiju i koñe. To bijaše gotovo u tren oka, pa i ona s nim ode. Kad su došli lokvi, opet izađe iz grma kosovica i zakala kvocati, a slijepac izađe iz koćije pa pođe za nom, a ona pred nim te k lokvi, tu je s nim i gospoja, a on se stane kvasiti po očima i trti te reče: „Vidim na obadva.“ Pođoše do koćije; on reče gospoji: „Idem u ovu kućicu vidjeti, kako je.“ Ona reče: „Dela.“ Kad ušao unutra, vidi ženu

svoju, da je taña od ražene slamke i kroz kamiš se provlači, u luli se pruža. On pogleda tamo i amo po kući i ugleda na čavlu sabliču, privuče se pa je opaše; nađe i vraga u nuglu pa mu reče: „Vidiš li, da sam ja sad tvoj gospodar?“ Trgnu sabliču i isiječe đavola. Ona tako tužna kad vidje nega, reče mu: „Uzmi me opet ter uzmi, vjero moja stara!“ On joj reče: „Ti si mene svašto namučila i oči si mi izvadila; ja tvoj više nijesam; ja sam se oženio i uzeo carevu kćer. Ti ostani tu, a ja idem u carev dvor.“ — Ja sam tome u svatovima bio, evo su mi darovali ovo odijelo, i kako sam tu vino napijao, i sad mi je mokar jezik.

*

Ova je versija vrlo slična sujetu o nevjernoj sestri, samo što je tu ljubaznica, žena mjesto sestre, kadšto matere, jednako, kao što je u pripovijetki „iz gornje Krajine“ Летописе Мат. срп. sv. 146, str. 115, br. 3. Obadvije ove versije jesu uopće vrlo slične, te doista jedna o drugoj uže zavisi: obadvoje mladih zadaje si vjeru gotovo istim riječima, u obadvije je našao junak u nekoj zmiji čudotvornu sablju, samo što se u gornjokrajiškoj nežin čudotvorni mač našire opisuje. U obadvije jednako zavodi đavao (sotona) junakovu ženu. U tim se versijama zadaju posve različne zadaće. Gornjokrajiška versija dalje nema onoga drugog motiva o carevoj kćeri, koju je junak izbavio; a kazuje lepše negoli naša dalmatinska, da je nevjerna žena posve usahla, „suvlja od paña, taña od slamke“ umrla, kad je ugledala izdana muža.

Vrijedno je pažnje i to, da se obadvije ove versije završuju osobitom, gotovo jednakom zaglavnom formulom. Isp. Rob. Petsch Formelhafte Schlüsse in Volksmärchen 1900, Národop. Sbornik VII, 205—209.

X.

Bila tri ajduka. Jedan se zvao Krivigora, drugi Mrvistijena, a treći kraljev sin. Oni su hodali po gori pa izgladñeli; od gladi rekoše: „Ajmo što uloviti pa ćemo ispeći.“ Odoše i uloviše srnu, koju odru i nataknu na ražañ. Reče Krivigora: „Ti, Mrvistijeno, sam peci, a mi idemo, ne bi li još što ulovili.“ On ispeče i prisloni uz jelu, da mu se hladi, dok ona dva dođu. Kad eto ide pedajčove lakatbrade i na zecu jaše, u ruci šlaku nosi, pa divani Mrvistijeni: „Jesi li ispekao, Mrvistijeno?“ Reče ovaj: „Jesam.“ Pedajčove lakatbrade reče: „Hoćeš meni dati jesti?“ Mrvistijena mu reče: „Dat ću ti puzdru (žilu).“ On će: „Nemojmo tako, nego ajmo se po'rvati: ako me obališ, evo ti koñ zec; ako te obalim, odnijet ću ti pečenje.“ I skoči se Mrvistijena te se po'rvашe, ali povali pedajčove lakatbrade Mrvistijenu i odnese mu pečenje. Leže Mrvistijena pod jelu,

kad eto Krivigore i kraljeva sina, gdje nose opet srnu i pitaju: „Gdje ti je pečeće, Mrvistijeno?“ On kaza: „Zaspao sam, pa netko ukrade.“ Odriješe drugu i natakoše. Govori Krivigora: „Ja ću peći, da vidim, hoće li meni tko ukrasti, a ti ajde s kraljevim sinom, ne bi li opet što ulovio.“

Oni odoše, a on osta pekući. Taman ispekao pa prislonio uz jelu, kad eto ide opet pedalač-čove lakat-brade i pita: „Jesi li, pobratime, to ispekao i hoćeš li meni dati jesti?“ Ovi mu reče: „Dat ću ti puzdru.“ Lakat-čove pedalač-brade reče: „Nemojmo tako, nego ćemo se po'rvati; ako me obališ, evo ti koñ zec; ako li te obalim, meni pečenka.“ Skoči Krivigora, po'rsa se, povali ga pedalač-čove lakat-brade i odnese pečenku. Onda Krivigora leže pod jelu. Dođe kraljev sin i Mrvistijena iz lova i donesoše opet srnu, koju natakoše na ražan. Govori kraljev sin: „Ajte sad u lov u goru, a ja ću peći.“

Oni odoše, a kraljev sin osta pekući. Istom ispekao srnu te prislonio uz jelu, ali eto opet gdje na zecu jaše pedalač-čove lakat-brade i u ruci šlaku nosi pa govori: „Jesi li to jã ispekao, pobratime; hoćeš li meni dati jesti?“ Carev sin isto reče, kao i drugovi mu, da će mu dati puzdru. Veli pedalač-čove lakat-brade: „Nemoj tako, nego ajmo se mi po'rvati; ako me obališ, evo ti koñ zec; ako te obalim, odnijet ću ti pečenku.“ Skoči kraljev sin i prije reče: pomози Bože! te obali pedalač-čovu lakat-bradu i zakala ga biti, a on kaže: „Ne bij me, eno ti moj koñ zec!“ Ali reče kraljev sin: „Vrati mi one pečenice, što si odnio Krivigori i Mrvistijeni.“ On reče: „Ajde sa mnom, pa ću ti vratiti.“ Ode carev sin, i dovede ga, gdje je ostavio. Kad ga je doveo, kraljev sin pedalač-čovi sveza ruke ostragu pa ga pita: gdje je ono pečeće? On kaza: „Evo ga.“ Onda carev sin uzimlje ga i pedalač-čovi razdjeljuje bradu pa ga veže za jelu. Pečeće je otalen odnio ondje, gdje se je prije bilo ispeklo.

U te mjere dođe Krivigora i Mrvistijena pa se zastidiše kraljeva sina pa ga pitaju: „Kako si ga ti povalio?“ On im reče: „Ajmo prije jesti, pa ću vam onda kazati, kako je bilo.“ Prije su jeli pa su onda otišli ga gledati. Kad došli ondje, nega nema: iščupao jelu i utekao. Počnu ga oni tražiti po tragu, kuda je jelu vukao, nađu jelu preko jame, bradu na jeli, a on upao u jamu. Onda govori kraljev sin: „Ajde, Krivigora, da te spustim u jamu, pa ga iznesi.“ On kaže: „Ja ne smijem ući k nemu; on je jači od mene.“ Reče kraljev sin: „Ajde ti onda, Mrvistijeno.“ Reče i on: „Ne smijem; jači je i od mene.“ Kraljev sin najkasnije reče: „Ajte se zakunite,

da ćete me izvaditi iz jame; ja ću u nju ući.“ Oni mu se zakleše i svezaše ga užom te spustiše. Kad u jami, nađe curu pa joj nazva: „Pomozi Bog, djevojko!“ Ona odgovori: „Bog pomogao, krštena dušo!“ Pa je pita, eda gdje pedalačove lakat-brade? Ona mu kaza: „Ajde dole, kazat će ti druga; ali mu je netko iščupao svu bradu, te je lut, svega će te istrgati.“ On joj kaza: „Ja sam mu iščupao bradu, a sad ću mu osjeći glavu.“ Reče cura: „Da bi to Bog dao; i mene je mati zlu predala, ne bi li me iskupio i na taj svijet gore iznio.“ Carev sin reče, da ga se ne boji, da će je izbaviti, ali da njegova ljubava mora biti ili njegova druga. Pa ode niz jamu te nađe drugu curu pa nazva i toj pomozi Bog; ona reče: „Bog ti pomogao, krštena dušo!“ Pita je on, eda gdje pedalačove lakat-brade? Ona kaza kao i prva, da mu je netko iščupao bradu, da je lut, da bi ga svega mogao istrgati. On joj reče: „Ja sam mu je iščupao i osjeći ću mu i glavu.“ — „Da bi Bog dao to, krštena dušo; i mene je mati zlu predala, i ja bih to rada, onda bi i mene iznio na taj bijeli svijet i moju bi dušu spasao. Nego ajde dole trećoj, ona će ti bolje kazati.“ Ode carev sin još dublje dole niz jamu i nađe treću curu pa joj isto nazva pomozi Bog, ona odgovori: „Bog pomogao, krštena dušo!“ Pita je on: „A gdje je pedalačove lakat-brade?“ Odgovori mu ona: „Kud te tu Bog donio, krštena dušo? Netko mu je pogulio bradu, lut je, svega će te istrgati.“ — „Neće; ja sam i pogulio bradu, osjeći ću mu i glavu.“ — „Da bi Bog dao, da bi ti to učinio; moja mati me je predala zlu, i on me je ovdje donio; ja bih rada izaći na bijeli svijet.“ On reče, da će je osloboditi i da će je uzeti za vjernu ljubav. Ona mu onda kaza: „Eto ga dole u koprivi, gdje se vala.“ On ga pođe potražiti te ga nađe u koprivi, uhvati ga te mu osiječe glavu, pa izvadi sve tri cure zajedno do povrh jame te sveza najprije pedalačovu lakat-bradu užom te ga izvukoše gore i curu jednu za drugom. Carev sin najkasnije sveza šupač kamen užom, da vidi, bi li oni izvukli sad i nega. Do pō jame vukli su oni kamen, od pō jame puste uže i kamen natrag, i uzeše cure i odoše ća, pa nađoše jedno mjesto, da načine kuću te se pojagmiše, koji će uzeti onu najdoñu curu, u jami što je bila. Ona se kune, da neće za nijednog, nego da se zaklela onome u jami, da će za nju. I onda se oni ondje okućiše, pa uze svaki po jednu.

Kralev sin ostade u jami i vidi zmiju, da liže po jednom korijenu; od gladi lizne i on te postade odmah sit. U jami je bio godinu dana. Tako po njoj hodajući nađe jednu sviralu i zaszviri u nju:

k nemu dopane stotinu đavola pa mu rekoše: „Što si ti tute? Sad ćemo te svega istrinati!“ On im reče: „Ja sam ubio vašeg gospodara; sad ću i vama svijem poosijecati glave, ako mi testu nadvo za pet časa ne učinite.“ Đavoli svorcaše s minama i čekićma i učiniše odmah lijepi put nadvo, te on izađe. Hodajući po gori trevi na družinsku kuću pa lupa na vratima, što igda može, da mu otvore. Iziđe ona cura, što se nemu zavjerila, pa mu otvori vrata, pozna ga i uteče natrag. Pita je Krivigora: „Tko je?“ Ona reče; „Onaj je, što je bio ostao u jami.“ Kad to čuše, ne mogoše uteći, jer ih carev sin zateče s vrata, nego skočiše niz ponistru pa polomiše vratove sami, a carev sin osta u njihovoj kući i tu curu uze.

*

Silni drugovi i pedajčovjek lakat-brada. Isp. Archiv f. slav. Philologie V, 27, br. 25, Genzenbach br. 58, II, 538, Zeitschrift des Ver. f. Vokskunde VI, 163, Köhler Kl. Schriften I, 292, 543, Cosquin Cont. pop. de Lorraine br. 1, I, 1—27, Chauvin Bibliogr. arab. VI, str. 1—4, br. 181.

Naša dalmatinska versija ne govori ništa o tom, kako se junak, „kraljev sin“, dostao svoje snage, o čemu znaju Kojanov-Stefanović br. 9 (tri puta sedam godina dojila ga mati), M. Stojanović 98 (dojila ga kobila), Mikuličić br. 16 (dojila ga medvjedica), Bosan. nar. pripov. redovn. omlad. bos. 17 = Mijatovićes Serbian Folk Lore 130 „Palček-Biberaga“ (tu su se slila dva sujeta, a prije toga dolazi sujet o izbavljenju sestre i braće od diva), Kres V (1885), str. 610 (Biberica — i tu su se još više slila ova dva sujeta), Босанска Вила VII (1892), str. 329 (Paprika Janče), Plohl-Herdvigov str. 107, br. 12 (palček Biberko), Босанска Вила IX (1894), str. 225 (Biberčić). Ne spomiñe se to ni kod Valjavca str. 180, br. 21, str. 184, br. 22. Strohal II, 239, br. 2 također ništa ne zna o postanu junaka, koji se zove Poldrugi Martin, a ib. 265 br. 16 pripovijeda naprosto o tri brata, sinovima siromašnoga postolara; Krauss II, br. 139, str. 353 (gdje prije toga dolazi drugi tuđi sujet); Atan. Nikolić str. 88, br. 8 (Noćilo, Ponoćilo, Zorilo: odakle junaku snaga, ne navodi se), slično Afanasjev br. 80; B. Krek Slovenske nar. pravljice str. 24, br. 8, doñokrañska Kres VI, 179. Bugarske versije također od česti kazuju, da je junaka 25 godina dojila mati ili da ga je stvorio medvjed: Arnaudov str. 50, br. 41, ili pak ne znaju ništa o njegovu postanu: Sprostranov str. 95, br. 18. To isto opažamo u drugim versijama, na pr. kod Kúnosa Türk. VM. 95, br. 13, gdje su se spleli posve isti sujeti kao u Bosan. nar. pripov. 17; Kres V, 610 junak je najmlađi momak, koji se po cijele dane vaľao u pepelu. U mađarskoj versiji Jones & Kropf junaka je djetetom našao ovčar i dojila ga ovca, slično u ciganskoj versiji iz Bukovine Groome 74, br. 20 dojila ga kobila, a tako se kazuje u veoma znatnom broju versija ovoga sujeta: „Jean de l'Ours“ Cosquin br. 1, медвѣжье-ушко Afanasjev I, 179.

МИДЬВІДЬ Іванко Етнограф. Збірн. IV, 33, br. 7, u avar. „Bähren-ohr“ Köhler I. 543, u Sartâ Ostroumov II, 143, br. 26 i dr.

Drugovi se junakovi zovu: 1. Krivigora, 2. Mrvistijena, ali dalmatinska versija o njima ne zna ništa poblize pripovijedati. — Bosan. Vila VII, 329: 1. „Gojko, koji je bukve čupao i strmoglavice opet usađivao“, 2. Tarigora. — Kres V, 161: 1. Vrtiša „je najveći i najdebleši hrast spuknu i špicom vu zemlo zapičio“, 2. Kamenolom „je pograbio pećino pa jo je hitio v zrak, a onda jo je nazad prijeo i vu rukaj zdruznuo“. — Krauss II, br. 139: 1. Steireriber, 2. Baumspalter, 3. Zerkoher. — Drugdje se potahe opisuju njihova snaga i vještina, ali nemaju osobita imena, kao kad Stefanovića, u bosanskoj pripovijetki „Bosiljak“ 1865, Archiv V, 30. Kod Mijata Stojanovića: 1. Kamenokida, 2. Drvolom. Mikuličić im također ne pominje imena, nego snagu: 1. „nosi na sakem brku po jedan kaman“, 2. „nosi malini i vodu sobun za mlet“. Bosan. nar. pripov. red. omlad: 1. „čovjek, koji sjedi i u ruci čuskiju drži, pa kad ju stisne, iz ne voda pisne“, 2. „malim prstom okreće devet mlina“. Valjavec br. 22: 1. „jeden kovač, koji je mogel mrzlo železo rezkovati“ i 2. „koj je mogel pećine z rukami rezmetati“. Strohal II, 239: 1. „sasin runjavi čovik, koji je izgledal ka i medvid“, 2. „koji pećine z rukamin rastavlja“, 3. „koji od krivega drva napravi ravno“. Kres VI, 180: 1. drvar „podiral je drevje z ного in pulil ga kakor kako navadno korenje“, 2. mlinar, „ki je mlinski kamen držal na koleu in klepal ga“.

Drugdje su to braća junakova, koji se poblize ne opisuju, kao kod Plohl-Herdvigova, valjavca br. 21, Strohala II, 265, br. 16, Atan. Nikolića br. 8 (imena imaju po doba noći, kad su se rodili), kod Kreka br. 8.

U bugarskim versijama nemaju ove ljudine osobita imena, nego se opisuju njihova vještina, a i u tome se one donekle razlikuju; Šprostranov: 1. umije ot песок ортоми да суче, 2. umije да праит зретенa за преденъе. Воле су се сачували tragovi toga motiva u drugoj versiji u Period. Спис. V, 116, gdje su četiri druga: 1. чувалъ ю 9 земаи, 2. си играялъ с водънички камъни, 3. обришвалъ съ тустакитъ си гората, 4. могълъ да изпие морето. U turskoj versiji Kúnos br. 13 to su tri brata, koji se potahe ne opisuju, kako a pr. također u pripovijetki u zborniku 1001 ноці Chauvin VI, 1; u грчкој Legrand Cont. pop. grecs 191, br. 22; u sicilijској Crane 36, br. 7. Ni u češkim versijama nemaju osobita imena, isp. V. Tille Povidky sebrané na Valašsku br. 8, Narodop. Sbornik VI, 71—77; a i na Kavkazu kod Mingrelâ: Сборн. матер. Кавказ. XVIII, d. 3, str. 47. U sartskoj versiji Ostroumov II, 144 ima junak samo ednoga slugu, silnoga, koji se bavio time, da je golema stabla iskoenivao i opet ih zasađivao.

Obično ovi drugovi imaju značajna imena; Grimm KHM br. 166: Hannendreher, Felsenklipperer, Cosquin br. 1 mahe dobro: 1. Jean e la Meule, 2. Appuie-Montagne, 3. Tord-Chêne; u mađarskoj versiji ones & Kropf br. 46: 1. Tree Comber, 2. Stone-Crusher, 3. Iron-

Kneader; u ciganskoj iz Bukovine: 1. Tree-Splitter, 2. Rock-Splitter, 3. Tree-Bender. U maloruskim verzijama, na pr. Етнограф. Збірник VII, 32, br. 33: 1. Розвернигора, 2. Завернивода; ib. str. 48, br. 37: 1. Переверній-гора, 2. Покотій-гора; ib. IV, 34: 1. Товчи́камінъ-Печі́колач, 2. Сучимотузок; i slično u poljskim, bjeloruskim, pa i u velikoruskim verzijama, gdje dolaze i drukčija imena: 1. Усы́ня, 2. Горы́ня, 3. Дубы́ня, Afanasjev br. 81 a. Slično i na Kavkazu kod Avara (Schieffner Awarische Texte 17): 1. Baumschlepper, 2. samo je mlinar „vrtio na kolenu mlin“, ali drugdje imaju posve obična imena, kao Сборн. матер. Кавк. XVIII, од. 3, str. 394: 1. Ahmet представлялъ горы съ мѣста на мѣсто, 2. Воша вѣ силахъ былъ поднять одну часть земли, a ni u drugim kavkaskim verzijama, iz kojih su ovdje navedeni izvaci str. 400 i d., nemaju drugovi imena, koja bi spominjala njihovu snagu i vještinu. U Šartâ onaj jedini drug nije ni imenovan.

Kad junak uhvati lakat-bradu, obično metne negovu bradu u procijep; ovdje mu je najprije svezao ruke odzada, „razdijelio“ bradu pa ga svezao za jelu. Međutim, dok je junak ručao s drugovima, lakat-brada je „iščupao jelu i utekao“; idući po tragu, „kuda je jelu vukao“, „nađu jelu preko jame, bradu na jeli, a on upao u jamu“. Možemo dakle s pravom misliti, da je i tu izvorno bila brada lakat-brade uprocijepljena, ali je pripovjedač ovaj motiv zaboravio i pokvario. U Stefanovića je junak Sisan-Mozan stisnuo cijeloga lakat-bradu u procijep, i ova verzija kazuje uopće cijeli boj s ovim silnim pedalačevskom iz podzemnoga svijeta posve osobito. Mijat Stojanović potanko pripovijeda, kako je junak Grujo spopao čovječulka za bradu, odvukao ga k jednom hrastu, „udari topuzinom po hrastu, hrast pukne, Grujo u škripac s lakat-bradom, i uprociepi bradu . . .“; potom su vidjeli: „čovičak izčupao brasta iz korenja i odvuko na svojoj bradi . . . hrast uvučen u jamu“. Slično i Krauss II, 356, br. 139, Valjavec 181, 185, Strohal II, 240 (glavu i bradu).

Donekle jednako kazuje bosanska pripovijetka iz časopisa „Bosiljak“, a i bosanska verzija štampana od redovn. omlad. bos.: Biberaga svladao čovječulka, bacio ga na zemlju, sputio i privezao za jelu; slično dakle kao u našoj dalmatinskoj verziji. Posve općeno Kres V, 612: „hitio ga je vu jeden hrast“, još površnije u doňokraňskoj verziji Kres VI, 181. — Mikuličić je ovaj detalj zaboravio te općeno pripovijeda: „naš mladić ga uhiti za pleća, pa s njim na zemlju, pa on put udri i udri. Dobro ga namlati tako, da j' stari mogal komać pobić“.

Versija je Krekova ovdje drukčija: braća moraju tražiti tri grofove kćeri, što ih je odnesla divlja žena, i uhvatiti ženu, koja krade negovu zlatnu jabuku. Najmlađi je uhvatio zločinku, ali mu ona utekla u duboku jamu. Odstupa i verzija Nikolićeva: Noćilo našao „veliku jarugu“, u koju moraju biti odnesene careve kćeri. Ovamo pripada i Strohal II, 269. U svezi je s pripovijetkom 1001 noći Chauvin VI, 1, br. 181, kao i Kinos br. 13, novogrčka u Habna br. 70 i dr., Етнограф. Збірн. VII, br. 33. Također kod Sprostanova br. 18 dolazi

mjesto lakat-brade žena, lamija, slično kao kod Kreka i Afanasjeva br. 81 a, b (baba-jaga). U Sartâ zmaj, a tu je i scena pri jelu drukčija. Drugdje, kao kod Cosquina br. 1, naprosto „Jean de l'Ours empogna sa canne et fendit en deux le géant“; u mađar. Jones & Kropf 247 čovječuljak je privezan za golemo drvo. Kod Grimma br. 166 čovječuljak naprosto uteče, slično Сборн. мат. Кавк. XVIII, od. 3, str. 395. Bliže našim versijama stoje: Valjavec 181, 185 i dr., ciganska iz Bukovine Groome 77, Етнограф. Збірн. VII, br. 37, Schiefner Awar. Texte 19 i dr. (Köhler I, 545).

Dalmatinska se versija svršuje dosta neobično: junaku su put na svijet načinili đavoli sletjevši se, kad je zaszvirao na sviralu, koju je našao u podzemnom svijetu, slično u nekim češkim pripovijetkama i u jednoj poljskoj, isp. moj komentar Kubinovicim Povidkama kladskim br. 3, str. 13, 14, Národopisný Věstník III, slično kod Grimma br. 166, u grčkoj versiji Legrand 194 javiše mu se sluge, čim je razbio orah, koji je dobio od izbavljene princeze, te ga iznesoše napoľe.

Obično junaka na svijet iznese ptica grif (orao), tako kod Stojanovića, Mikuličića, Valjavca, Bos. nar. prip. red. omlad., Strohal II, 243, 267, Nikolić, Kres V, 613 (u Kraussa II, 361 koň, ali tu je završetak dodao nemački izdavač), Kres VI, 182, u bugarskim versijama, u mađarskim, u ciganskoj iz Bukovine, u avarskoj, Етнограф. Збірн. VII, br. 33, 37, Afanasjev I, br. 81 b, Kúnos br. 13, također u pripovijetki 1001 noći, Сборн. мат. Кавк. XVIII, od. 3, str. 398, pa i u drugim versijama kavkaskim ib. 400—402. Postrance stoji Cosquin, gdje je junak na svijet došao s pomoću vile, u sicilijskoj s pomoću jabuke, koju je dobio od izbavljene princeze, kod Afanasjeva br. 81a junak je došao na podzemni put i po ňemu je prispio na bijeli svijet. Osobito se opet kazuje kod Sartâ Ostroumov II, 149 i d.: neki zli ženski podzemni duh nadmudren od junaka iznesao ga protiv svoje voľe na svijet i nije ga opet mogao baciti u propast.

XI.

Bio jedan soldat, kome ne bi dotekla kraľeva azna, da popije i pojede, a i nečisto se držao. Za tu ňegovu proždrllost i nečistoću ňegov kapitan zatvori ga, ne bi li se popravio i dozvao pameti, pa onda dođe nad tavniciu i upita ga, je li se popravio. „No jesam, dašto sam!“ Pusti ga kapitan, i on ode u svoju komoru pisati ocu, da mu pošalje pedeset srebrenćaka, da je propao, ako mu ne pošalje, jer da je pao pod oružjem pa ga prebio. Dođe kniĝa ňegovu ocu, koji kad vidje, što je i kako je, posla mu. Čim se solde doimćao novaca, ode nadvo pa sve prolumpa. Vidi ga kapitan opet pjana i traľava te ga i po drugi put strpa u buturlicu. Dođe opet ga obľaziti i otvori vrata pa ga upita, je li se više dozvao pameti. Reće opet kapitanu: „Jesam i dašto sam“, te nekako zavara mu oči, turne ga i uteče u goru. Zadugo je po gori vrľao, jeo ništa nije nego mahovinu

a sa rosna lista vodu pio. Došao je do puta, gdje nađe dva prosjaka, a to je bio Bog i sv. Petar. On njih upita: „Tko bi meni kruha dao, duši bi mjesto uhvatio.“ Reče mu Bog: „Ta gdje si dosad bio?“ Soldat će: „Ima toliko mjeseci, da po gori hodam i da ništa krušna nijesam okusio, nego se zalažem mahovinom i rosom sa lista.“ Onda reče mu Bog: „Ajde tamo za taj plot pa ćeš naći buraču vina, kruh kruha i pečenu tuku.“ Ode soldat i nađe pa stade jesti i piti. Bog i sv. Petar pretvore se drugovači te zapitaše: „Dajde i nama dvojici!“ Soldat osorno reče: „Kad dva što jedu, i treći s njima može, a gdje jedan jede, dva da mu pomogu, onda nema nijednom; zato volim sebi i ne dam.“ Pogleda oko sebe, kad pred njim nema ništa. Onda sv. Petar reče: „Ajde s tijem putem uprav u poľe, kad ti nije dosta, naći ćeš jednu krušku i pod nom stô od mramora.“ Ode tijem putem, nađe krušku i stolicu od bijelog mramora, pogleda uz krušku: kad li one odveć krupne i sazorele, na koje mu se počnu pišati zubi. Ispne se te ala da se zobľe i trpa u torbu.

U te mjere dođe jedna gospoja s popom pa zasjedoše tu, da će objedovati. Ona izvadi žlice zlatne i ono, što je trebalo za ručak, i izvade svako po reloj te metnu preda se na stô. Govori gospoja popu: „Hoćemo li prije blagovati ili vragovati?“ Pop reče: „Ajmo mi prije vragovati i onda ćemo ručati.“ Tako i bi. Soldata oni još ne vide: on se uluňio u krušci pa će ozgo kruškom popa top! u leđa. Reče mu gospoja: „Šta to, pope?“ U te mjere izmače se i torba puna krušaka te svrh obadvoga kr! Ostaše zabezknuti pa se skočiše i učiniše mah u goru, a soldat sađe te sjede za gotov stô te ala da se vraja i pije sve do grla. Kad sve očistio, što je bilo od íca, onda pokupi sve one sude zlatne te metne u torbu, a reloje u ġep. Ode u jedan grad, što nije bio otalen daleko, pitati, gdje bi prenoćio. Ne da mu nitko sobom. Trevi ga jedan gospodin pa mu reče: „Ajde ti sa mnom!“ I odoše u jednu krčmu. Izvadi taj gospodin reloj pa gleda, koja je ura. Izvadi i soldat dva svoja te na sva trima jednaka ura i radńa. Zapadoše ti reloji gospodinu za oči, a vidje popovo ime i svoje žene na njima; zove tome soldatu večeru. Donesoše pijate; soldat reče: „Ne, ne iz tjih jesti; imam ja boľe“, pa izvadi zlatne i sve, što je potreba na stô, na svakom komadu popovo ime i žene toga gospodina. Tu su večerali. Upita gospodin, gdje je on to našao? Soldat reče, da je pod kruškom, gdje ima od mramora i stolica, pa mu pripovjedi sve, što je i kako je bilo. Gospodin reče soldatu: „Ti ćeš íci sa mnom konakovati.“ Ali mu ovaj zahvali: gdje je, da je, tu da će i ostati. Nego sutra da će se vidjeti.

Kad svanulo, ode soldat dvoru toga gospodina, koji zapovjedi ženi, da danas ručak spremi dobar, da će pozvati gospodu kumove i sve druge prijatele, gdje će biti i soldat. Bijaše ručak mastan, i zasjeli su. Onda govori gospođa toga: „Nu sve smo prijatele pozvali na gozbu, a ne pozvasmo kuma popa.“ Onda reče on: „A vi ajte brže zovite ga.“ Odmah ona ispane nadvo te potegne za zvonce: eto popa, gdje kundi. Čim dođe, reći će gospodar: „Oprosti, kume, zaboravismo te zvati, a imali smo te na umu, nego evo sjedi s desne strane mene, a soldat će s lijeve.“ Kad su ručali, reče gospodar: „Ajmo svaki sade nešto pripovijeti.“ Svak kaza svoju; dođe red i na soldata, koji kaza sve, što se dogodilo i za što zna u svom vijeku, pa i od popa, kako je dogodilo se. Presijeca popo svaku riječ soldi i govori, da laže. Gospodar reče: „Pustimo ga, neka prije izgovori, pa onda pobijaj mu, ako ima što, jer to je jedna pripovijetka, a nije događaj, kao što smo i mi svaki svoju odrapili.“ Svrši soldat sve svoje, a pop vavijek mu pretječe riječ i da laže. Skoči soldat, dohvati torbu pa izvadi reloje, pijate zlatne i sve, što je našao na njihovu trlu. Kad to prijatelji i gospoda, koji su pozvani, vidješe, skočiše i odoše.

Soldat osta i pop kao zabezeknuti. Gospodar reče soldatu: „Što ćemo sad od popa?“ Soldat će: „Zatvorimo ga u komoru; doveće ćemo ga umesiti, pa gdje ti rečeš, tu ću ga baciti.“ Kad uveče kasno bilo, ubi soldat popa, i gospodar reče, da ga nosi odmah na taj i taj most pa da baci u rijeku. Uprti soldat i odnese ga na most pa u rijeku. Nije bio ni deset koračaja, evo popa, gdje klapa. Reče mu soldat: „Kud te vrag donio? Ta jesam li te ubio i evo sad u vodu bacio!“ Ubi opet soldat i ovoga i u vodu baci, te jednog po jednog tako ih devet ubije i skine s nogu. Reče gospodin soldatu: „Što si za onoliko radio?“ — „Kako ne ću: devet sam puta bio ga i u vodu bacao, ili sam jednog po jednog devet njih ubio, eto zato sam zakasnio.“ Reče gospodar: „Ovdje ima devet crkava su devet popova. Sutra je svetačni dan, daklen vidjet ćemo, jesi li i te popove poubijao.“ Sutradan zvona klepeću, pop svaki na svom mjestu, te gospodar soldatu reče: „E moj dragi, ne mogu se popovi poubijati kao ni vragovi; propane jedan, ostane drugi, propao vrag, osta vrag, propao pop, osta pop; niti kudim kudijaka niti hvalim vraka: oba su đavla jednaka. Nih će biti u svijetu, a njihov je svijet. Nego na ti, što si mi sude zlatne škapulao, kesa novaca; više mi ne trebaš.“

Ode soldat u grad i nađe se jedna ženska igračica, koje nitko na

širokom svijetu nije dobio. Ona trevi ovoga soldata i reče mu: „Dođi doveče, pa ćemo zaigrati!“ Došao je i tu su svu noć igrali. Ta ženska ukrade kesu s novcima a podmakne drugu praznu. Kad je soldat ostao suh, onda na ňu mrakne: „Da što ću ja sad prazan?“ Ona mu reče: „Evo ti nekoliko novaca, a sutra će u tom i u tom gradu biti sajam, ajde naprijed i trevit ćeš.“ Ode soldat putem i nađe opet drugu krušku, popišmani se, kao i na prvu, te ala da se bere i jede. Čim okusio, odmah stvori se magarac; u pameti je bio kao čovjek. Još što će i kako će, ode kroz goru, nagila na jabuke, gdje su opale. Magarac kao magarac bezobrazan ala da pregriza. Čim proždr'o, posta čovjek kao i prije. Steče pamet te nabra tih jabuka jednu torbu, a drugu krušaka pa ala da se ide na sajam. Došao je na ň, ali je velik. Povadi voćke prodavati. K ňemu ide jedan bogataš pa ga pita, da mu proda tih krupnijeh voćaka. Soldat jedva dočeka to, brže bolje izabra mu najkrupniju krušku, da kuša. Čim okusio, stvori se magarac, u pameti je, kao je i bio, te soldatu reče: „Tko bi me pretvorio u čovjeka, kao sam i bio, dao bih mu, što bi god zapitao.“ Soldat izvadi jabuku i reče: „Ja ću te učiniti, da ćeš biti, kao si i bio, samo mi izbolčaj, što si rekao“, pa mu dade jednu jabuku, da je izije. Čim okusi, posta čovjek, kao je i bio, a taj ňemu namjesto plaće dade jedne višake (gdje stoji prah i olovo): kad se otvore, što se god zaumi, izađe na oči.

Ode soldat te dođe u onaj grad, gdje je i car, pod kojijem je on bio. Ovaj car zove na megdan drugoga cara. Nitko mu ne smije izaći ni boja započeti. Kad ovaj soldat to ču, on sam izađe tome napođe, otvori svoj višak, zaumi, da toliko i toliko hiljada vojske izađe preda ň i da se učini tabor, razapnu šatorovi prama palacu svoga cara. To se sve stvori. Kad car vidje, skupi i on strahovitu vojsku, koje se pobiju, ali nadjača soldat ovaj svojom. On sve potare, samo ne htjede onoga kapitana, što ga je pripoznavao, da ga je učio pameti, nego ga uhvati te povede caru. Kad ga car ugledao kao svoga soldata, kome je Bog u pomoći bio, d. može činiti čudesu, promisli se pa ga uzme kao sina i postavi mu krunu na glavu. Soldat poslije prizovne toga kapitana te ga privede caru i zakala kazivati, kako ga je zatvorao i učio pameti. Onda car reče: „Kad je taki tebi on bio, postavi ga od kapitana za generala.“ I postavi ga, kome sve iskaza, gdje je dosad bio i što je radio.

*

Uvod pripovijetke podsjeća na sujet o nevažalu sinu u vojski, koji od roditelja izmamjuje novaca lažnim porukama o svome napretku;

isp. Strohal II, 254, br. 12 pa moje bilješke u Zborniku za nar. život i običaje južnih Slavena VIII, 176 i ka Kubinovim Povidk. kladsk. br. 8, str. 24 (Národopis. Věstník III).

Poglaviti sadržaj pripovijetke: dokazana ženina nevjera, navlastito pak utapaње popova, slabo je uspjeli refleks raširena sujeta, koji je poznat pod imenom starofrancuskoga fableau „Trois bossus Ménestrels“. Isp. Strohal II, 176, br. 12, Zbornik za nar. život i ob. južn. Slavena VIII, 172, Сборникъ за нар. умотвор. XVIII, 620, br. 121, Jos. Bédier Les Fabliaux² 238, Chauvin Bibliogr. arab. VIII, 72. Hrvatske i srpske versije ovoga sujeta jesu još: Bosan. nar. prip. redov. omlad. 88, Босанска Вила II (1887), 157, gdje je muž sam ubio i odnesao ženina ljubavnika.

A pridružen je drugi sujet o nevjernoj ženi, koja je ukrala mužu — ljubavniku novčarku, koja se nigda ne ispražnjuje, a onda je on s pomoću krušaka prometnuo u magaricu, kao Босанска Вила VI (1891), str. 171, Grimm br. 122, Groome 98. Drugdje poslije uživaња krušaka, jabuka, smokava i dr. izrastu na čelu rozi ili golemi nosovi i dr.: Летописе Мат. срп. sv. 152, str. 89, Hahn br. 44, Gonzenbach br. 31, II, 223, Zeitschrift d. Ver. f. Volkskunde VI, 70, Afanasjev br. 113, I, 333, Cosquin br. 11, I, 121 i d., isp. Macculloch The Childhood of Fiction str. 158. Ali i ovaj je sujet u našoj pripovijetki pokvaren. Junak ne kazni nevjernu ljubaznicu, nego pretvori, bogzna zašto, u magarca nekoga bogataša, kojega je susreo. Od њega je dobio „jedne višake (gdje stoji prah i olovo): kad se otvore, što se god zaumi, izađe na oči“. S њihovom je pomoću sazvao veliku vojsku i potukao careva neprijatelja. Ovime se sad nadovezuje završetak pripovijetke na њzin početak, premda ovaj završetak naprosto ne pripada sujetu, s kojim početak naše pripovijetke po našem znanju nije u svezi. Ovaj se motiv dakako i sam često javlja u narodnim tradicijama.

XII.

Neki čovjek reče svojoj ženi: „Ženo, da znaš, koji sam san noćas sañao ružan. Ali ga vaļa ispuniti. Sañalo mi se, da sva tri moja sina u peć naložiš, onda da će mi se roditi kći zlatne kose, zuba i nokata. Ja idem u lov i dok se vratim, ti to moraš učiniti, da ja nađem spepelato.“ Mati je optrpila i nikako to nije mogla učiniti od svoje djece. Kad je čovjek joj došao iz lova, pita њe, je li učinila, što joj je zapovjedio. Ona kaza, da nikako to nije mogla pregorjeti. Kad je čovjek opet otišao u lov, najашe na њu, da svakako to mora učiniti, dok se on vrati, i da mora naći ih spepelate. Mati onda uhvati troje štenadi pa ih metne u peć. Kad se on povratio iz lova, mati iznese šteneće kosti spepelate preda њ. On reče: „Dobro si, ženo, uradila!“ To sve čutio je najstariji sin, kako je ćaća na mater najahivao, te ćapa oba svoja brata mlađa te s њima u goru.

Daleko su oni od kuće otišli i našli su jednu ravnu ploču pa na njoj zapisaše, kojim putem su oni od kuće pobjegli. Tumarajući po gori nađu neznani palac, u kome se okuće. Kad pasalo nekoliko vremena, rodi mati tih, kako je ćaća sañao, žensko dijete zlatne kose, zlatnijeh zuba i nokata. Kad pasalo curici devet godina, pošale je mati u onu istu goru, da šumicu ide kupiti. Ona nabasa na onu ploču, što su joj braća zapisala; zato se nije htjela majci više povraćati, nego zamače u goru braću potražiti. Tu je nu i noćca prihvatila. Ona je po gori puno hodala, dok je jedva nabasala na dvore svoje braće, gdje su osamšeni prebivali. Dok su je braća vidjela, odmah su je po obličavi poznali pa su joj rekli: „Blago nama, evo naše sestre! Sestro, budi s nama, ne vraćaj se natrag nigda; ti ćeš nama osalen objed objedovati. Svašta nam u jelo meći, ali ne od ove jabuke, da bi se ti prevarila vrći u jelo je, onda bi se nas sva tri odmah stvorili crni gavranovi, i ti nas ne bi lako izbavila, dok ne bi bila nijema devet godina.“

Sestra osta u kući, a braća odoše u lov. Zaludu su braća prikrivčavala, da ne meće jabuke u jegak, ali ona prevari se, jadna joj majka! te metnu u ručak. Braća dođoše i ručaše i odmah sva tri njih stvoriše se crni gavranovi pa po ždraku odletješe, a ona jadana nijema pođe majku svoju potražiti. Išla kroz goru zelenu, prihvati je noć te uđe u jednu veliku pećinu. Tu je i prenoćila. Sutradan pođe kraljev sin u lov i s njime lav, koji nabasa na tu pećinu, gdje je djevojka nijema, pa je spazi i carev sin te joj reče: „Što si tu? Ali si kršteno ali nekršteno?“ Ona jadna muči kao niemica božija. Vidi carev sin, da je na njoj zlatna kosa, zubi i nokti, pa joj opet reče: „Progovori, uzet ću te za caricu sebi.“ Isto ona muči, kad ne može da divani. Carev sin sumña, da je onake u svom carstvu nigdje nema, pa je uzme za ruku i povede sa sobom za caricu.

Kad pasalo tri godine dana, ode car u šetnju po svom cijelom carstvu, a ona rodi isto sina zlatne kose, zuba i nokata. Careva mati odmah dozivilje sluge svoje, da donesu štene poda nu, a da dijete uzmu pa bace u more. Najstariji brat te zlatokose, kako se je stvorio u gavrana, on kao gavran dočeka blizu mora to dijete pa ga otme te ponese sa sobom pitati ga. Dođe car iz svog carstva i pita odmah, što mu je žena rodila. Mati toga reče, da mu je rodila štene. Car će: „Kad ga je Bog dao, ja ću ga držati kao moje dijete.“ Nakon treće godine car opet ode u šetnju, a carica mu sve bez nega opet rodi sina, kao i prije, pod zlatnom kosom, zubma i noktima. Svekrva stara carica opet zapovjedi slugama, da donesu sad

ježa i da pod snahu joj podbace, a dijete da odnesu u more. Donesen je jež, a dijete poneseno u more, ali i to dočeka srednji brat gavran te ga otme i odnese sa sobom pitati ga. Kad došao car s puta, pita, šta mu je rodila? Kaza mu mati jedva čekajući, da je rodila ježa. On opet zahvali Bogu i reče, da će ga uzdržati kao da je i dijete. Kad se navršilo tri godine, pođe opet na put, a ona, kako je kao i svaki put bila noseća, rodi i trećeg sina zlatne kose, zuba i nokata. Stara carica i mati nezina vjernog muža cara opet zapovjedi slugama, da donesu podbaciti mače, a dijete da odnesu u more, kao i prvo dvoje. Mače bi podbačeno, dijete doneseno k moru, ali dočeka ga najmlađi brat, što se bio stvorio u gavrana, pa dijete otme i odnese sa sobom pitati ga.

Kad car došao s puta, odmah pita, šta mu je žena rodila? Mati mu kaza, kao i svaki put, da je rodila mače. Ovog puta kad razumje, da mu je toliki skot porodila, zapovjedi materi, da se ima naložiti peć, a da će on s njom otići u grad uoči smrti joj prošetati se; kad i bude peć usijata, da će je naložiti. Ode s njom u šetnju. Kad su bili pokraj mora, trevi ona prsi a prsi tri svoja brata, što su se bili stvorili gavranovi pa se pretvorili, kako su bili i rekli, poslije devete godine u lude, a i ona progovorit će, što je bila nijema, jer taj dan rok izlazi. Braća ta nezina, kako su svaki put djecu kao gavranovi otimali od carskijeh slugu, da ne bacaju u more, i sa sobom bi odnosili, da ih pitaju, tako su ih sa sobom vodili te se susretoše sa sestrom pokraj mora. Kad ona vidje svoja tri sina zlatne kose, zuba i nokata, poznade ih i od nemila progovori: „Evo, care, moje djece i braće, za koju sam devet godina nemovala. Ovo su moja rođena djeca, a tvoja mati je poda me znaš šta podbacivala, a njih bi u more opremala, da ih nijesu moja braća otimala.“ Onda se uhvatiše za bijele ruke pa odoše svojim dvormama. Carev sin što je bio zapovjedio, da se peć zapali za ženu mu, mjesto ne turnuo je mater u nju.

*

Dobro sačuvana versija Grimmove KHM br. 9 („Die zwölf Brüder“). Isp. moje biješke Сборн. за нар. умотвор. XVIII, od. 1, str. 618, br. 115, Извѣстія отд. русс. яз. XII, кн. 3, str. 388, k zborniku Czambela § 220, Zbornik za nar. život i ob. južn. Slavena VIII, 167, br. 14. Uvod dalmatinske versije, po kojemu se moraju tri sina sažeći u peći, jer prema očevu snu samo tako će mu se roditi zlatokosa kći, posve odstupa i koliko znam, ne dolazi u drugim versijama ovoga sujeta. Onaj dogovoreni znak s pomoću crne ili bijele zastave, koji ima i Strohalova versija II, 42, br. 14, ovdje se uopće

ne pomiñe. Odstupajući od ove versije, koja se tu svakako slaže s Grimmovom, pretvorila se braća u gavrane, kad im je sestra u jelo metnula jabuku. Druge versije uopće nemaju ovoga motiva, kao na pr. Crane 54, br. 11, Sklarek 86, gdje su braća već bili gavranovi, kad su ostavili grad.

XIII.

Jedan čovjek imao kćer na udaju. Žena toga bila zla i pogana: što bi joj god čovjek nézin rekao, da jest, ona reci, da nije, a što bi on rekao, da nije, ona reci, da jest. Čuli za tu kćer momei, jer bijaše bogata, lijepa i poštena, i jedan je dođe prositi. Otac te cure izazove toga proscu nadvo pa mu reče, da on ne krati kćeri da za n' ide, ali nauči toga momka, kako on ima n'u prositi, jer otac s n'om sam ne zapovijeda; da ženi koga sina, da ga ima, onda b se kao u muške posle pačao, ali u kćer mañe, to su posli više matere nézine, koja je preko načina zla i napaka i da svaku stvar što on hoće, ona prekraćiva i razbija; tako da će i sporadi kćer prekratiti. „Ako bih ja rekao, da ide za te, ona će reći, kao što je naučila: ne! Nego ja ću reći, kad je ti doveće zakalaš prositi, da je ne dam, a ona će reći, da je dava. Eto tako će moja kći tebe dopasti, i odmah tñjih stopa vodi je, da se ne bi posao prosurućić (ištetio).“ Kad je bilo uveće i kad su nadrli i napili, u kasna doba noći po običaju izvadi momak jabuku na stolicu, u kojoj je na zadijevato nekolika dvanaestaka,¹ pa počne izdaleka nabacivati izin cure, bi li za n' pošla. Ona odmah reče, da što učini ćaća, da je kaela. Ćaća odmah reče, da je nejaka kći negova i da nije za udajt i da je za udaju, da je ne da. A mati joj skoči: „A bogme se oni može udati, i ja ću je dati!“ U taj mah svatovi dođoše i curu od vedoše.

Poslije nekolika dana, neg je kćer otišla, mati naredi svom čovjeku, da sve one posle, što je kći radila, ima on obavljati: ići na vodu, u drva, žeti i t. d. Jedamput pošale toga svog čovjeka, da id kopati bašču za kućom, i dođe ga oblaziti, kako kopa i koliko je ali ga nađe, gdje sjedi. Najase na n' sa svaćim, da ga nije ona poslala, da uzuri, nego da kopa, pa mu reče: „Stani ti, sad ću je doći i znat ću, hoćeš li ti raditi ili ćeš ležati, da ti dan prije prođe.“ Ode ona u kuću i donese zvono pa ga metnu n'emu na vrat te mu reče: „Sad ja idem u kuću: ako budeš radio, zvono će na teb zvoniti; ako li budeš ležati, zvono se ne će čuti.“ Tako kad bi go-

¹ Vijorina u srebru, što nosi dvanaest starijih libara; po tom se danas baš zove.

koji posao čovjek joj radio, na n bi to zvono metala, da zna, radi li ili leži. Poslije nekoliko dana ta žena pošale namjesto sebe toga čovjeka kćeri u oblažnu, da vidi i upita, kako joj je. Skine onda s nje zvono i zaprijeti mu, da joj ima sve pravo kazati, kako je kod kćeri; ako li ne kaže, da će opet zvono na n. Otišao je čovjek joj i obašao kćer, kući se i povratio te kazuje ženi, da je kod kćeri sve dobro i lijepo. Pita ga ona: „A jesi li je pitao, tuče li je muž?“ On reče, da jest i to pitao je, a da je ne tuče. Ona će nato nemu: „Lažeš, on n tuče! Ništa mi pravo nijesi kazao pa ni to. Idem ja n gledati, tebi ne vjerujem.“ I odmah se opremi, ponese zvono sa sobom i reče na polasku: „A bogme, bude li je tukao, zvono će na n kao i na te.“

Dođe mati kćeri; kad je vadila darove iz torbe, izvadi i zvono. Zet ga vidje pa reče: „Kud si, baba, posla zvonom? Zar ga metnuti na me, kao mećeš na muža?“ I pođe orati. Na polasku uze mašu (ožeg) i reče: „Mašo, donesi mi užinu na zeman, donesi sjeme i volma slame!“ To je on maši govorio, a ženi prigovarao. Kad je bilo podne pa i prije, mati ne dade, da kći užinu nosi, nego odnese ona i vrati se kući. Kad je đuvegija uveče kući došao lut, uzme mašu pa uza ženu da se mlati otud pa odovud zato, što nije ona užinu donijela, a ne mati joj. Baba mu reče: „Zašto je tučeš, ne-čovječe, ako nije ona donijela, ja sam, je li svejedno!“ Kad to zet ču, čapi babu za uho te je vod pa s n na jasle volma govoreći: „Joj, muj dikuļa, ne gari, sutra ćemo orati“, i zapovjedi joj kćeri, da donese slame pa da metne toj kravi da grize. Kći reče onda materi: „Šuškej, majo, po slami kao da grizeš, jer će te ubiti, arum je.“ Tako dok je kći stajala kod nje, šuškala bi, a kad je otišla, prestala bi. Upita on žene: „Grize li krava ti mati?“ Kći reče, da grize. Ne vjeruje se on, nego ode ćutiti, ali ne bi čuo, da grize ni da šuška, i zapovjedi ženi: „Doneside ono zvono, da metnem na n pa da čujem, grize li, jer je i ona tako metala nje na moga djeda, da znađe, radi li ili ne radi.“ Kad je ujutru osvanulo, pohvata vole pod jaram i babu s nima, da ore, te uza n negdje badom negdje otikom pa rastegnutim glasom: „Muj dikuļa, ne gari, uči se orati i zvono nositi; da ne budeš ga donijela, ne bi doisto ni vrgao ga na te niti bi ga nosila.“ I tako je orao s n do podne, onda je pusti kući pa reče: „Kaži tamo, kako je bilo amo.“

Kad došla kući, u onoj mači reče mužu, da mu je zet rekao, da odmah dođe, misleći, da će onako i njeza tornati, kao i n. Kad djed došao, zet ga je držao osam dana časteći ga i pojeći dobro i

preobuče svega od pete do glave u novu robu. Kad se vratio kući, žena ga ušpija izdaleka, da se crleni u crlenoj kabanici, pa reče: „Eto ga, gore mu je bilo neg meni: sa svega je odr'o i kožu s néga, eno mu se crleni meso!“ Kad taj kući došao, najaše ona na ű, da kaže, kako mu je bilo. On se poče hvaliti, da mu je posve dobro kod néga i obilato i da ga je eto zaodio. Onda ona reče: „Zaludu te je častio i zaodio; radit ćeš, kao si i radio, samo što zvona ne ćeš nositi.“ I pošale ga u ogradu žeti, a da će ona užinu donijeti. U ogradi je bila jedna jama bezdanka, koju on pokrije kabanicom, što mu je zet darovao. Kad ona donijela užinu, bilo je i prošlo podne. Upita ga ona, gdje će sjesti? On reče, da će pod gornji hrastić u hlad. Ona će: „Ne ću ja tute, nego baš na kabanicu; mogu i ja sjesti na űu, ne gušta te novaca.“ On joj reče: „A ti onda odnesi na űu, eto i mene, samo nemoj mi je kaľati.“ A ona u taj mah skoči blatnijem nogama na űu te upade u tu jamu ona i kabanica skerletna, da od űe više ni glasa ni traga. Muž doleti odmah nad jamu i reče: „Ženo li, ženo! zla si bila, gore ti ne bilo! Źalije mi je kabanice neg tebe. Kad se magarac popeo na krušku, onda i ti iz jame izašla!“ — Po što laž kupio, po to i prodao.

*

Žena zla i leniva izliječena. Što ovdje muž zapovijeda „maši (ožegu)“, opomiűe na mađarsku pripovijetku Jones & Kropf str. 23, br. 6, gdje se muž prijeti maćki, ako ne iskuha objed i ne isprede nešto, tako će je izbiti, da nigda ne će zaboraviti; a kad u istinu ništa nije uradila, pričvrstio je maćku na ženina leđa te je nemilo izbio. Slićno još Сóорн. за нар. умотв. III, od. 3, str. 187, br. 5, poljska versija Zbiór wiadom. antropol. XVII, od. 2, str. 126, malo-ruska Mater. antrop.-etnolog. II, od. 2, str. 19.

XIV.

Bio jedan siromašak, koji je stajao kućom blizo careva dvora i tu je imao svoju livadicu te bi slao sina od deset godina pasti šestero jaűćića. Jedno jutro dođe careva kći k űemu pa mu reče: „Dobro jutro, mali!“ On joj odgovori: „Bog da, careva kćeri!“ — „Jesi li napasao jaűćiće te?“ — „Bogme evo pasem.“ — „Ajde ti meni, mali, daj to jedno jaűe debelo.“ Mali kaže: „Zašto ću ja tebi dati jaűe moje?“ Ona reče: „Daj mi ga za ľubav.“ On kaže, da ne mođe za ľubav dati, nego da mu ga plati. Domisli se mali pa joj reče: „Ti meni pokaži znamenē na koľenu, da ti ga vidim, pa ću ti dati jaűe onda, koje hoćeš.“ A ona odmah uzgrnu koľeno: kad na svakom koľenu po zvijezda. Mali joj uhvati jaűe, koje je ona htjela najbolje.

donese ga svome ćaći caru. Kad on vidje, pita je: „Tko ti je dao to jańe?“ Govori ona: „Kupila sam ovdje u jednog težaka.“ Onda oni spremiše to jańe za ručak. — Drugi je dan jutro osvanulo, dognao je mali opet jańce pasti na livadu. Eto opet i careve kćeri, nazivlje mu dobro jutro, jesi li napasao? Odgovara on da pase. Reče ona: „Ajde mi opet daruj jedno jańe.“ Govori on: „Hoću, ako ćeš mi kazati, kakvo ti je na pupku znameńe.“ Ona se uzgrnu sva do pupka: kad na pupku mjesec. Uхвати mali jańe, ona odnese kući ga. Pita car opet: gdje kupuje jańce? Veli ona: amc od čobana na livadi. Dadoše to jańe kogi, te ga spremi za ručak. — Treće jutro kad je bilo, dogna mali jańce opet na onu livadu, gdje je i naučio. Ide careva kći i po treći put malom, nazva mu dobro jutro, mali reče: Bog da dobro! Govori ona: „Hoćeš li mi i jutros jedno jańe darovati?“ Reče on: „Hoću, ma kaži mi prije, kakvo ti je znameńe navrh glave.“ Skide ona kapu, vidje mali, da joj je navrh glave sunce. Uхвати joj jańe najbolje: „Eto sade pa ručaj!“ Uze ona jańe pa odnese svom ćaći caru, te ga dadoše kogi, da ga spremi za ručak.

Tadaj prođe nekoliko godina, oglasi se careva kći, da će se udavati. Tu dolaze knezovi i carski sinovi prositi je, a govori ńezin ćaća car: tko pogodi, kakvo je znameńe na ńegovoj kćeri, da će je onda tek dati za ń. Dolazilo je i drugih bogatlija, svak pogađашe, ali nitko ne umjede pogoditi. To se oglasilo i prošlo bijaše puno vremena. Zato ću i jedan ciganin bogataš pa će i on u svojim srebrnijem kočijama doći prositi tu carevu kćercu i pogađat će, šta je pri ńoj. I onaj mali, što joj je davao jańce i što je sve znao, s ciganinom priđe i on prositi je. Pa reče mali ciganinu: „Dela ti pogađaj, pa ću onda ja.“ Ciganin ne htjede nikako neg natjera maloga, da prvi pogađa, ali mu car reče: „Po zakonu tebe, ciganine, prije tuka pogađati, jer si ti stariji od maloga.“ Ne htjede ciganin nikako nego da mali prije. Nije kud kamo, poče mali pogađati i reče: „U careve kćeri ima na svakom koľenu po zvijezda.“ Ciganin onda presiječe malom besjedu pa reče: „Na moju dušu, šun taman sam ja to htio reći!“ Mali će: „Eto ja sam pogodio jedno, a sad ti drugo dela, kad znaš.“ Divani ciganin: „E kad si ti počeo pogađati, mali, pogađaj opet.“ Onda mali każe: „U careve kćeri ima na pupku mjesec.“ Ciganin će: „Šun, na moju dušu, taman sam izustio, da ću izgovoriti!“ Mali ńemu reče: „Ciganine, kad si tako premudar, što se utječeš u moje besjede; eto pogađaj ovu treću.“ Ciganin ńemu veli: „Kad si pogađao prve, pogađaj i ovu!“

Mali onda govori: „U careve kćeri ima treće značenje navrh glave: sunce.“ Ciganin veli: „Eto, care, taman htio ja tako reći, a mali mi ote iz usta!“ Onda će nemu mali: „A šta nijesi prije mene pogadao?“ — „Puštao sam te.“

Kad je došla bila ura od lijegaña, naredi car slugama, da u jednu komoru prostru ciganinu, a u drugu malome. Car, više kael dati kćer za bogatog ciganina neg za maloga, pa reče: „Ja mojoj kćeri dopuštam, da leže od vas dva s kim hoće.“ Ode cura napravljati postelju ciganinu pa u ñu natrpa i svu je izmaže govovima, napravi i malome postelju, ali ñemu svu okiti svakim cvijećem i smiljem. Ode leći mali u svoju postelju, a ciganin će u svoju. Car kćeri reče, da ide leći sa ciganinom, ali ona govori: „Moj ćaća, ja bez tebe ne ću ići s ciganinom lijegati.“ Ode car s ñom u komoru predati mu je. Ćim otvori vrata, zasmrdje kao kuga, da se stati ne može. Kći onda reče: „Eto kako ću ja s ñim? Nit ću stati nit leći. Volim, da me živu utopiš u more! Nego ajmo u maloga vidjeti, kakva mu je komora.“ Otvoriše vrata mu, a ona svakijem mirom zamirisa. Pa pita car: „Kćeri, je li ti lepše ovdje ili kod ciganina?“ Reče kći: „Ta vidio si i ti, kako je u ñega, a ćuo si opet, da je mali sve pogodio, a da se ciganin upletao i nametao na ñegove besjede.“ Pa ode kći leći s malijem. Kad ujutru svanulo i sunce granulo, digao se ciganin i smrdi, digao se i mali, on sav svakim mirom miriše. Car govori ciganinu: „Moj ciganine, sav si bio od mirisa ružna, zato moja kći nije htjela za te poći, a po zakonu i pravici ni tukala te nije, zašto pravo ni pogodio nijesi, nego si se na maloga nametavao.“ Pobježe ciganin kući kao i oparen i nevoljan, a mali osta u carevim dvorima sa ñegovom kćercom. Car pokupi svoje vijetnae i prijatele i zakonito ustanovi svoju kćer malom za druga. I kad je lijepo pozakonio i vjenćao ih, onda mu je pō carstva dao, da i on kad je dobro pogodio, da se dobro i nauživu, jer care nije ništa imao od roda, nego tu jedinu kćer. I kad car umrije, ostavi opet i drugu polovicu svoga carstva kao jednom zetu i kćeri.

*

„Tko pogodi, kakvo je značenje na carevoj kćeri, za toga će je car onda tek dati.“ Isp. *Archiv f. slav. Phil.* II, 635 = Vuk Stefanović Karagić br. 65 = Krauss II, 202, br. 131, *Archiv f. slav. Phil.* V, 67, br. 54 = Kojanov-Stefanović 187, br. 21, Köhler *Kl. Schriften* I, 428, 464, Vuk Stefanović Karagić br. 23 „Lijepo hañine mnogo koješta učine“ = Krauss I, 458, br. 101, Bosan. nar. prip. redovn. omlad. 91, br. 65 = Mijatovics *Serbian Folk Lore* 173,

br. 17, Kres IV, 558, br. 29, Antropophyteia I, 85, br. 83, Zeitschrift d. Ver. f. Volkskunde XIV (1904), 432.

Mladi pastir pase jagańce, te će carevoj kćeri tri puta dati po jagńe, ako mu pokaŹe svoja znańeńa: 1. na koļenu, 2. na pupku, 3. navrh glave; ona je imala 1. „na svakom koļenu po zvijezdu“, 2. mjesec, 3. sunce. Poslije se tek razglasi pogodba, s kojom će se careva kći udati. Ovaj se red nalazi još samo u versiji Bosan. nar. prip. redovn. omlad. i u Kresu IV, 558; drugdje ovaj sujet dolazi sprijed, kao kod Vuka St. Karađića br. 65 i jednako br. 23. U muhamedanskoj pripovijetki bosanskoj (Antropophyteia I, 86), koja na početku kazuje drugu obscenu zgodu, dolazi također najprije ono darovańe ļepotice i pokazivańe űezinih znańeńa, samo Źto se ne daje jagńe, nego dragocjene stvari, dukati, tevsija i preslica. Onaj prvi, svakako izvorni red nalazi se još i drugdje: Afanasjev br. 131, II, 107, Hudjakov Великорус. ск. III, 83 бѣл., Етнограф. Збїрн. VIII, 87, br. 38, Kolberg Pokucie IV, 93, Zeitschrift d. Ver. f. Volkskunde XIV, 433, 434, Wisła XVII, 446. — U pripovijetki Vuka St. Karađića br. 15 doznao je momak lukavŹinom za tajna znańeńa ļepotice, donesao joj dragocjenu odjeću, pa kad je stala oblaćiti gaće, „svojom srećom viđe joj zvijezdu zlatnu na desnom koļenu“. Pojedinaćno dozna momak za znańeńa tako, da sakriven u srebrnom końu prodre u sobu careve kćeri, tako Jones & Kropf str. 139, te opazi sunce na űezinu ćelu, mjesec na desnim grudima i tri zvijezde na lijevima. Pripovijeda se također obićno o tri znańeńa kao u dalmatinskoj versiji, tako i drugdje. Kod Vuka St. Karađića br. 65 otkrila najprije lice, pak grudi, napokon koļena: na ćelu ima zvijezdu, na grudima sunce, na koļenu mjesec. Kod Stefanovića ima pod desnim ramenom sunce, pod lijevim mjesec, na glavi tri zvijezde. Bosan. prip. redovn. omlad.: na plecima zvijezde, na grlu „the mark of a crescent“ i na grudima sunce. U varađinskog versiji Kres IV, 558: 1. na prsih sunce, 2. na popku mesec, 3. pod pazduhami zvezda. U muhamedanskoj versiji otkrila se ļepotica do koļena, pak do pojasa, napokon „do sisa“, ali imala je samo jedno znańeńe: „zvijezdu na trbuhu“. Tri znańeńa ima i istoćnogalicijska versija: срібний пас, на грудьях мїсяць, пїд правоїу рукоїу золотї зїрка (zvijezda), u Pokuću samo dva znańeńa: „pїd livym bokom pїd pachov misic, pїd pravym bokom sonce“; u velikoruskoj versiji iz orenburŹke gub. ima samo jedno znańeńe: na правої ногѣ небольшое родимое пятнышко, u istinu jako oslabļeno; također kod Hudjakova: подѣ мышкой золотой волосокѣ, u varijanti: подѣ колѣнкомѣ серебряный волосокѣ, a подѣ пазухой золотой; tako i u poļskoj versiji samo jedno znańeńe: „mysz pod prawǝ piersiǝ“.

Junaku se pridruŹio ciganin te se gradio, kao da i on zna za tajna znańeńa, otac pak puŹta kćeri na voļu, hoće li spavati s junakom ili s ciganinom. Tu je dalmatinska versija oćito iskvarena. Obadva Źenika leŹe u razlićnim sobama, ļepotica sama namaŹe ciganinu posteļu tako, da cijela soba zasmrdi kao kuga! Izvorno je morala djevojka leći među obadva Źenika, pa kojemu će ujutru biti okrenuta, toga će biti Źena, isp. Kõhler Kl. Schrift. I, 428, 464, gdje je zacijelo ciganska

pripovijetka opet pokvarena. Lepše je to izvedeno kod Vuka St. Karagića br. 65, dakako vrlo drastično, i u Kresu IV, 559. Istočno-galicijjska je versija slična naročito Karagićevoj br. 65. Motivom, koji je odugda uzet, urešen je završetak muhamedansko-bosanske versije, koji se našire raspreda već u Pentamerone — „govnovaļ, miš i cvrčak“. Isp. moje Pohádkoslovné studie str. 76. Versija Bosan. prip. redovn. omlad. raširena je još drugim tuđim motivom. U Vuka St. Karagića br. 23 nije junak imao nijednoga suparnika, kao kod Afanasjeva br. 131.

XV.

Bio jedan bogataš pa spao u veliku potrebu, da nije znao nikako sobom da upravi. Pa videći se, u čem ne bi morao biti, naumi sam sebe suditi. Ne htjede, gdje ga može svak vidjeti, nego pođe kroz goru, da dođe do jedne jame bezdanke te da bi se u nju strmoglav bacio, pa da poslije pogađaju, u koji je grad otišao. Taman došao nadomak te jame, sreće ga jedna strašna luderina, odugačka a suha kao bakalar, pa mu reče: „Oklen si, što si i kud si trgao?“ Ovaj poče nešto kroz zube mrmosliti i šmrcati, a taj suhaja presiječe mu riječ govoreći mu: „Znam te, tko si i što si; nemoj ono, što si odumio, nego počni svijet liječiti i bajati na bolesnicima, pa ćeš dobro stati: davat će ti svak i zvat će te svak.“ Ovaj tome reče, da ne zna bila niti umije bajati ni na kom bi kušao to najprije. Onda suhaja tog zavede u neke doline i nabra mu svakojake trave i za drugo mu opet kaza i reče mu: „Ajde sad u namastir kaluđerma; nima se je luto kuhač razbolio, ti odnesi te trave i reci, da ti ga dadu vidjeti, da ćeš ga izliječiti. Kad te puste k njemu, okupaj ga u toj travi, on će ozdraviti. Kaluđerma će puno biti drago, gdje ćeš im dignuti nima počudna kuhača; onda će te oni razglasiti, svijet će nima povjerovati, i svak će te onda zvati, te ćeš stati dobro.“ Kad će se rastajati, pita ovaj toga suhoga: „Tko si ti?“ On reče, da je smrt i potreba pa da će mu u svakom poslu negovu osalen pomagati i da će se opet gdje sastati. I odoše svak sebi.

Došao je ovaj u manastir, pita kaluđera, što im kuhač radi; oni mu rekoše, da umire. Ovaj povadi trave svoje i naredi, da toga u tijem travama odmah okupaju, pa da će mu biti lašne. Kaluđeri od muke i žalosti jedva to dočekaše pa brže bolje naniješe vode i te trave u nju baciše, uvališe teke živa i kuhača, koji odmah osta zdrav kao zec. Proglasiše toga kaluđeri na sve četiri strane, povjerovala im svijet, poče toga vračara, što ga je smrt i potreba izučile, svak zvati, da im nije mogao odolijevati. I obogati više neg je prije bio.

Poslije nekoliko vremena trevi se na putu opet smrt s tijekom vračarom pa ga upita, kako stoji? Vračar reče, da je dobro, otkad mu je on kazao trave i belegijaše s ljudma. Onda smrt reče tome, da ide za nim u njegovu pećinu. Odoše unutra i zabasaše kroz neke velike podrume i mračaje. Prepade se ovaj, a smrt će: „Ti se neboj ništa, nego ajde sve za mnom; da bi te tko zvao, nikom se ne ozivlj ni ti pružaj ruke, nego mene pitaj za sve, a ja ću ti za svašto i kazati.“ Pođu dalje i vidješe jednoga čovjeka, gdje na visoku stolu sjedi, u ariji nad glavom mu visi strašni nož, koji zamalo da mu u glavu nije se zabo. Upita ovaj: „Smrti, tko je to?“ Ona mu odgovori, da je onaj na onome svijetu sudac bio, koji je nepravo sudio, zato ga ovdje pravica muči, da pozna, kako se sudi kao da se sablom siječe. Prodoše dalje, na hilade zala i muka nabasaše, da se ne može iskazati, i nagilaše, gdje se dvije kuje dave, gdje je jedna drugu posve iskrvavila. Upita ovaj: „Što su te dvije kuje?“ Smrt reče, da su to bile dvije jetrve na onom svijetu, koje su se tamo vavijek zubale i inadile, te da sad moraju ovdje, dok je svijeta i amina, klati se i jedna od druge sa krvi hraniti se. Upute se dalje, kad treviše silesiju svakojaka svijeta i među njima jednoga vidje čovjeka, gdje nosi veliku vreću na leđima punu nešta, koji dođe do ovog moliti ga, da mu je podigne, da opočine, pa da će mu svu darovati. Ne htjede ovaj da je prihvaća, nego upita: „Smrti, zašto taj to nosi?“ Smrt reče: „Taj je na onom svijetu od sirota najmenika i od kopača ustavljao nadnice i otimao, pa se sad svi ti novi skupili u tu vreću i natovarili na nj, da ih se nasiti, koje mora na sebi vući, dok je svijeta i amina.“ Odoše dalje i vidješe, gdje njih silesija vuku na sebi mjere velike i male od vina i žita pa jauču, da im je teško. Upita i za ove, koji su? Smrt reče, da su to bili krčmari i trgovci, koji su krivo na mjerama nosili i zato su osuđeni, da ih vuku. Odoše to dalje, gdje vidješe one, koji su svom konšiji zemlju preoravali te je tu vuku na jednu veliku hrpu, koja je kao planina, i nikako ne mogu je navući, i ti su osuđeni, da zauvijek to rade.

Vrati se smrt i vračar nezim drugim putem kroz ostale prazne podrume, što čekaju svijeta, pa dođoše u jedan najviši, koji sav sjaje od svijeća: tu ima nekijeh, da su tanke i kratke, a ima ih, da su debele kao hrastić. Upita vračar: „Smrti, što to gori?“ Ona mu kaza, da su to svijeće od sviju ljudi, te koja bude cjela a nije dogorjela, a čija jest, da će taj duže poživjeti; kom se je istrošila, tome da je život skončao se. I tako galameći dođoše do nakraj

pećine, gdje vidješe jednu od tih svijeća, gdje je sva nemal izgorjela pa hoće da se ugasi, koja žmiri, čas se utrne, a čas opet plane. Pa će smrt reći vračaru: „Ovo je evo tvoja i evo vidi, da ti je život prišao kraju. Nego ajde kući, sve svoje naredi; sutra ja dolazim po te.“ Smrt osta u pećini, a ovaj ode. Kad je došao kući, kaže ženi, da je on zdrav, ali da će smrt sutra doći po n. Žena mu reče: „A ti se sakri u bačvu, pa te ne će naći.“ Poslušala žene i odmah uđe u bačvu. Kad sutradan eto ti smrti toga kući pa upita mu žene, gdje joj je muž? Ona reče, da za n ne zna. Smrt šinu palicom po bačvi i reče: „Ta evo ga ovdje!“ pa ode ča. Žena zatijem zaviri u bačvu: kad čovjek već mrtav i ududučio se. Eto smrt nije valila, što je svom vračaru rekla.

*

Smrt kuma. Isp. Gonzenbach br. 19, II, 217, Zeitschrift d. Ver. f. Volkskunde VI, 67, Köhler Kl. Schriften I, 291, Narodopis. Sbornik IV—V, str. 144, br. 369, Narodopis. Věstnik III, str. 16, br. 63, G. Meyer Essays u. Studien I, 282.

Uvod odstupa: obično načini smrt oca svojega kumčeta ili upravo kumče doktorom te ga nauči, kad je vidi kod glave bolesnikove, da će ovaj ozdraviti, a kad stoji pri nogama, da će umrijeti, tako Mijat Stojanović 129, br. 29; u drugom je skupu izabrana smrt kumom, jer je najpravednija: Strohal I, 222, br. 72; isp. moje Pohádkoslovné studie str. 188 i d. Nekaki je lijek pokazala smrt upravo siromahu kod Strohal I, 223. U versiji Босан. Вила XVI (1901), str. 54 siromah ima dva kuma: osim običnoga namjesnika smrti u jugoistočnim versijama, sv. Aranđela Mihaila, još sv. Jovana; onaj mu daje staklenku s vodom: došavši s njom k bolesniku, ako opazi sv. Aranđela na pojasu bolesnikovu, ozdravit će, ako na prsima, umrijet će.

Posamec stoji štajerska versija iz Lotmerka, Krauss II, 119, br. 67, gdje je smrt načinila čovjeka doktorom iz zahvalnosti, što ju je obranio od pasa.

Posledni motiv o svijećama, lampama, kao simbolima života, veoma je raširen, v. M. Stojanović 133, Strohal I, 223, Pohádkoslovné studie 191, 194. Događa se doduše, da se ove svijeće izmijene, te je život doktorov produžen: Bunker Schwänke in heanz. Mundart 146, br. 63; rijetko je muž ulio ulu iz svoje svjetiljke u svjetiljku bolesne svoje ljubavnice: B. Krek Nar. slov. pravljice 72, br. 31.

XVI.

Bila tri brata, koji nijesu od življenja ništa imali, doli jednu samu krušku. Oni bi je prama svojim godinama po redu čuvali. Jednog dana dođe sv. Petar pa reče: pomoz Bog! starijemu bratu i bi li mu što mogao udijeliti? Ovaj mu reče: „Ja ti nemam dati ništa, niti smijem od braće, nego na ti evo s moga ogranka jednu krušku.“ Drugo jutro dođe opet sv. Petar kao prosjak srednjem bratu, nazva

pomozi Bog! bi li mu što mogao podijeliti? Ovaj reče, kao i stariji, da ne smije od braće ništa drugo dati, nego dvije kruške sa svog ogranka. Ubra mu ih i daje. Treće jutro dođe opet svetac kao prosjak pitati podjelu i od mlađega brata, kome nazva božju pomoć, kao i prvijem, ne bi li mu što na put božji udijelio. I taj reče, kao i prva dva starija, da ne može ništa dati, nego sa svoga ogranka tri kruške. Dade mu ih, i odoše svak sebi.

Prošlo je opet nekoliko vremena, posla Bog sv. Petra, da vidi, šta ta braća rade. Došao je sv. Petar i našao sva tri zajedno kod jednog vrela pa ih pita, šta bi njih koji najvolio? Najstariji reče, da bi najvolio od onog vrela da bude krēma. Sv. Petar prekriži i stvori se odmah krēma, u kojoj osta taj kao gospodar. Srednjega zapita, šta bi on najvolio? Reče, da od onijeh golubova, što su na poļu, da bi rada da postanu ovce, i stan tu da mu bude. Prekriži sv. Petar: golubovi postaše ovce, a od poļa stan. Onda dođe red i na najmlađega, da ga pita kao najluđeg, čemu bi on najvolio? Ovaj će, da bi, kaže, najvolio kraljevoj kćeri. Sv. Petar mu reče, da bi lašne jednu glavicu u suho zlato pretvorio, nego to izbolčao, jer kod ne ima sedam cara sade na prošni, „a šta bi mi onda tu nas dva siromaha, niti ja tebi mogu to povladiti“. Mlađi taj brat drži jednu te jednu: oli nu oli ništa. Onda sv. Petar reče: „Kad ga smańe nije, a mi ajmode u careve dvore; sedam cara taj već ima na prošni, ajmo i mi nas dva, pa što bi, da bi.“ Odoše.

Kad su došli, pita ih car: „Što ćete vi tu, siromašci?“ Odgovoriše oni upoprijeko, da su došli prositi mu kćer. Car će: „Vidite li vi, da je nu došlo prositi sedam careva, a ne će da ide za nijednog, a troke da bi za vas siromahe?“ Onda ova dva rekoše: „Ben da su onih cara sedam, ajmo, neka oni usade njih sedam sedam loza, a ja ću moju osmu, te koga se od nas osam primi za noć i bude na noj grožđa za zobańe, onoga neka i kći ti bude. Nego prije stražu duplu metnite oko loza.“ Car to poslušao i odredi, da svaki njih po lozu usadi, pa metne dvojstruku stražu, da ne bi tko što podvrgao. Kad ujutru svanulo i sunce granulo, na onoj siromaškovoj lišća i grožđa dosta, a na ostalijem, kako su usađene, onake su i osvanule. Kad je to car vidio, odmah dade mu kćer i svoje kočije, da je vodi, kud mu je drago. Odveo je taj siromašak svojoj kući, koja mu je samim lišćem bila pokrivena, a jesti nije imao ništa nego trule crvotočine, od koje bi careva kći kruh mijesila i pekla za jelo. Ostanu tute, kako prošli da prošli.

Ode sv. Petar, i puno vremena prođe, Bog opet reče, da ih ide obaći ta tri brata, šta rade. Onda sv. Petar stvori se opet u drugo-

vačijeg prosjaka pa ode toj braći. Kad došao najstarijemu, koji krěmu ima, upita ga, da mu što podijeli. Ovaj se izdrije, da odlazi od ñega ċa ženi mu: ako ċe što ona pružiti, nek pruži ako li ne ċe, da on kriv nije. Dođe ovaj ženi, a ona reče: „Ajde od mene ċa, budi sretan, kao i moj muž, pa ċeš imati.“ Prosjak ċim to ċu, štapom prekriži: krěme nestade, a voda onud proteċe kao i prije. Ode obiċi sredñega od braće i nazove mu božju pomoć te zapita pred stanom, da mu udijeli krišku sira, jer da je gladan. Žena toga reče: „Ja sirila nijesam za te, da sam ti se nadala, niti ċu ti dati; ako ċeš imati, radi, da preživiš. Dodijaste mi neki mukterani.“ Prosjak prekriži štapom, te od stana se učini livada, a od ovaca golubovi, koji odletješe u ariju. Dođe sv Petar kao prosjak i najmlađemu od te braće i nazove dobru veċe: bi li imao konak konakovati? Ovaj mu reče: „Dobru Bog da, pustit ċu te, ali nemam ni u što nego u list da bi legao, ni jesti ti nemam šta dati, nego kruha od crvo-toċine, a vode napojiti; u tome mi je sve — što imam, to dam.“ Reče prosjak: „A vi delate ukuhajte toga kruha; ja sam gladan, jest ċu ga, kakav je, da je. Kad je kruha ikakva, ne stidi se gosta nikakva.“ Ukuhaše, on prekriži, te dovrh peke poċaċa naraste. Zapita vode, donesoše, on prekriži, stvori se vino. Uveċe su legli u list; kad ujutru osvanuli u vinijem postelama; od kolibe kuće, što je bila ispod lista, osvanuo je veliki bijeli palac.

*

To je legendarni sujet, dosta raširen, tako na pr. kod Bugara, isp. Сборн. за нар. умотв. XVIII, 614, br. 89, Šapkarev VIII—IX, br. 89, 225, Arnaudov Българ. народ. приказки 75, br. 10, na Kavkazu Сборн. матер. Кавказ. XXXII, od. 2, str. 49, br. 3, isp. uvod k tome odjelu str. II, malorus. Ćubinski Труды II, 355, br. 94, Етнограф. Збірн. III, br. 31, maċar. Sklarek 272, br. 41 i dr.

Najstarijemu je sv. Petar stvorio iz vrela krěmu, mañe dobro, nego na pr. u bugarskim versijama, gdje je Bog pretvorio izvor vode u vino: Сборн. за нар. умотвор. V, 153, Šapkarev br. 89, 225 (tu su dva bunara, jedan s vinom, drugi s rakijom). Drugomu je stvorio iz golubâ ovce, više ili mañe jednako, kao u bugarskim versijama, a od ċesti i u maċar. Najmlađega je oženio carevom kćerju, i s time se još najbolje podudara bugarska versija iz Сборн. за нар. умотв. V, 153. U versiji, koju je zapisao Ćubinski, oženiše se sva tri brata, najmlađi je priženio siromašnu kolibicu. U kabardinskoj versiji Сборн. мат. Кавк. XXXII ne moli najmlađi ništa drugo od Muhameda, nego da dobije ženu lepoticu i od ñe sina.

Poslije više godina pohodi Bog, svetac, ova tri mladića, oba starija ga odagnaju, on ih kazni bacivši ih u negdašñu bijedu, samo je od najmlađega poċašćen, te ga učini bogatim. Tu se u većini versija

pridružuje legenda o žrtvovanju svoga rođenog djeteta, ili da bolesna gosta može ozdraviti samo krv od djeteta, tako u bugarskim verzijama Šapkarev br. 89, 225, Сборн. за нар. умотв. V, 153, također u malorus. Čubinski II, 357. u mađar. Sklarek 275. Kod Kabardinaca se naprotiv pripovijeda, da je sin jedinac trećega brata upravo umr'o, kad je k' njemu dolazio Muhamed, a ovaj ga opet oživio, jer su bili pred gostom zatomili svoju bol i radosno ga primili. Ovaj sujet o žrtvovanju vlastita djeteta pripovijeda se i opijeva često samostalno u jugoslavenskim i drugim narodnim tradicijama, isp. Dragomanov „Славян. сказанія за пожертвование собств. дѣте“ Сборн. за нар. умотв. I, 65, Розвідки III, 156 i d., Máchal O bohatýr. ep. sl. 91 i d.

XVII.

Jedan čovjek imao hrpu djece, lašne reći šestero, on sedmi, žena mu osma, a kuća opet na glavi deveta. Ostalo staće, što ga je imao, smrdilo je malicom, da mu je bilo premanjkalo više i hrane za djecu. Tako ne imajući ni u lijevoj ni u desnoj štuvao se i nikud od vatre nije se htio odmicati nego predao se uz pročeđe kao usidjelica ili očajnik, gdje im je leti a zimi mjesto kod vatre, da ih razblaži. Jednog dana reče tome žena: „Crni kukavče, jer se ne ideš kuda prodometati! Kako moš tako živjeti ti i svi mi! Nijesi gô: haĵinu sam ti ja eto spremila novu od sukna bijela, što sam izažela na srp.“ Čim to ona reče, a on zdupi haĵetinu te izađe pod zid na guvno; propara je te ala da se provlači i prodomeće kroza űu, negdje gore, negdje dole. U te mjere zateče ga žena mu pa na ű najaha: „Što to radiš, crni kukavče! Haĵine što su ti dodijale, natema te bilo!“ On joj reče: „Ta jesi li mi rekla, da se idem prodometati?“ — „Crni kukavče, ne prodomeće se tako, nego eno imamo voćića jedińka, te ga ajde zakalaj pa prodaj pa kupi što za ű drugo, pa za ono drugo kupi treće, četvrto. Tako ćeš dobiti malo pomalo na svakoj stvari, te će činiti sto malijeh jednu veliku, a bolje ti se derati nego tu na lugu rđati.“

Čim jutro svanulo, zaokupi taj vola te s njim u svijet. Trevi usput jednog, gdje turka pred sobom dva kola voluńska. Ovaj s volom upita: „Što je to?“ — „Ovo vozi to.“ — „Ajmo se onda promijeniti; hoćemo li?“ — „Hoćemo!“ i promijeniše se. Odagna onaj vola na jednu stranu, a ovaj kola na drugu. Opet srete jednoga, gdje nosi sjekiru, pa ga pita: „Što je to?“ — „Ovo gradi to.“ — „E onda ajmo se promijeniti.“ — „Ajmo de!“ Promijeniše se, ode svak sebi. Opet ovaj sa sjekirom srete jednoga, gdje nosi u ruci brus, pa ga upita: „Što ti je to?“ — „Bogme ovo oštri to.“ — „Ajmo se promijeniti.“ — „Ajmo de!“ Promijeniše se. Koji od vola dotjera

na brus: tko crni, tko žalosniji! Štuva se, da ne može gore. Ajdeš, ajdeš naprijed, dođe do jednog jezera, vidi divljih pataka, da su dopješile blizu kraja, a on će ala da se privlači šul šul i došla se pa s onijem brusom razmahne pa u patke top! a patke vrr! ovdami je put, samo što su ranu pod repom odnijele, a brusu već znamu se na dno. Što će i kako će sad ga izvaditi? Nije kud kamo nego se svući gô te ići za nim. Svukao se i ostavio robu pri kraju, a on zaroni u jezero, da će brus napipati. Izađe; kad došao na kraj, ali nema robe: netko uprežao, da je on zaronio u vodu, a ono mu odnijelo sve, što je god svukao, te je ostao gô kao od majke rođen. Sad što će i kako će doći kući na ženu? E nije kud kamo, pregori se i pođe, ubra putem divolozе i grana pa svega sebe omota.

Tako idući kući trevi iz daļeg sela jednoga, gdje goni u mlin. Bijaše pri večeru. Ovaj tome reče: „Što si i kako, jesi li krštena duša ili si orko? — „Nijesam to ništo, nego kršten kao i ti, brate.“ — „A gdje ti je, bolan, s tebe roba?“ Onda kaza mu sav svoj nesretluk, kako ga je žena nagnala da se prodomeće i na što je došao i t. d. Onda ovaj mu reče, da ne ide u mlin, da bi mu dao preobuku, govoreći mu: „Kad te vrag odnio s glave, žao mi je, da te nosi s leđa; nego ajde (pokazujući mu prstom) mojoj kući pa me dočekaj. Reci mi ženi, da sam te ja poslao, da ti dade onu moju polovnu preobuku. Eto rupit ću i ja iz mlina, ako ne bude navale, brzo. Zbogom!“ — „Zbogom!“ Rastadoše se, a istom ti na jedan mah jeina iz arije let let pa top! na lišće i grane ovoga, što se okomotao, a on ćap! za noge te je ukeleči i ponese uza se. Kad došao tome, što ga je poslao kući, žena ga počе izgoniti, da mu ne da ni robe ni konaka. U te mjere dođe nezrin jaran, s kim se i ročila, pa se počе s nim ljubiti i škaklati. A on videći, da mu ovdje nema stana kod toga paña, te nekako im zavara oči pa šmigne u konobu, što je bila otvorena, među bačve; već uza se drži i jeinu, ne pušta je. Jaran je donio prijateljić sumješak (buraču) vina kao meda, a jaranica spremila pogaču, kajganu s pršutom i dvanaest jaja zapretala u lug, buraču je objesila o perdo i pokrila poñavama.

Taman bijaše gotovo sve, ništa nego jesti, a istom ti na jedan mah, kao da pade iz neba, rupi čovjek te iz mlina, a ona brže boļe pršut i jaja vrigana puzdrei u naćve, a ona, što se grušaju u lugu, i ne padaju joj na um, te poskoči čovjeku prihvatiti mu paripa. Dok rastovari, jaran se već uhvatio u škripecu te nekako i on zavara oči, a zakloni ga i ona, te uleti u konobu: kud će, što će te pod bačvu. Sio je čovjek kod vatre, ne zna za ništo i počе pitati žene, je

li dolazio onaj, što je propao s glave i s leđa. Ona reče, da ga nije vidjela. U te mjere on se izvuče iz konobe pa reče: „A evo sam ušao ovdje, dok ti ne dođeš; nijesam znao, hoće li me starješica primiti bez tebe.“ Starješina odmah zapovjedi ženi, da mu donese onu njegovu jednu polovnu robu. Ona donese, taj se obuče i sjede pokraj vatre. Kad starješina vidje jeinu, reče: „Koji ti je to vrag?“ — „Nije vrag, nu nego evo pogađalo.“ — „A dede po Bogu otac, da meni što pogađa.“ — „Bogme to je lako!“ te taj žvrlokom kućnu jeinu u glavu, a ona će: kro-kro-kro! — „Što kaže?“ — „Bogme kaže, da ima đuzina jaja zapretata u lugu.“ Čap starješina brže boje mašu te pipa po lugu kao da se pašara (jedna igra smiješna uz mesojeđe) i nađe dvanaest jaja. „Bogme pogodi! Dede još!“ Opet ovaj žvrlokom jeinu po glavi, a ona kro-kro-kro. „Šta sad kaže?“ — „Kaže, da ima vrganijeh jaja i pršuta u načvama puna tava.“ Sklisi se opet starješina, otklopi načve, kad narezato pršuta beždekija kao dlan i povrigat s jajma. Popišmani se starješina i pita opet, da što pogađa, i tako davajući joj žvrloke u glavu, a ona se dreli, našli su buraču vina i pogaču više vatre u pengeru. Kad je sve izneseno na vidik, što je pogađalo pogodio, onda ala da se jede i pije oblice.

Kad ih je počela sapiñati gospa od obruča (vino) i poznali, da su supjani, reče starješina: „Ajde de, čini tog pogađala, ne će li još što pogoditi?“ Onda opet ovaj zapne jeinu, što igda može, žvrlokom u čivericu, a jeina se raskrivi kao mačetina, a starješina brže boje: „Šta sad kaže?“ — „Bogme veli, da ima u konobi pod bačvom ženin ti prijateljski.“ A ovaj ti se skoči u konobu, ala da se traži i prevreću bačve štokoja, a on ti se nekako po tenanu izvuče te kindisa izletjeti ispod jedne bačve krajnje te atakir nadvo. Potrča ovaj za nim, ali uteče kao uteče, a tvoj starješina zdupi stolac te udri po ženi otud, odovud govoreći joj: „Nemu su jaja bila namijeñena, a meni suđena“ i t. d. — Kad je pošao taj s pogađalom da će kući, zapita starješina, da mu ga proda. Ovaj reče, da ne će nikako. Obanta ga u svake, da mu ga cijeni, najkasnije na silu utisnu mu u ruku sto talijera. Kad je čovjek primio, a on bjež da se bježi glavom bez obzira. Još ga počne iznova zvati, da će mu privreći štogod: ne htjede on niti imade dokad povraćati se. Kad došao kući, žena mu reče: „Gdje ti je vò, jesi li se kuda prodometao?“ — „Bogme jesam i da znaš, kako; i evo sam za vola uhvatio sto talijera.“ Ona će: „Eto, jesam li ti rekla i pogodila, da ćeš dobiti, ako se budeš prodometao. Najgore stati kod ogníšta na lugu kao očajnik.“

Isp. N. F. Sumcov Разысканія въ области анекдотической литературы 171, Cosquin Cont. pop. de Lorraine I, 155, br. 13, Henry Jones & Lewis L. Kropf Magyar Folk Tales br. 15, str. 355, Rittershaus Neuisländ. Volksmärchen 362, br. 102.

U dalmatinskoj je versiji promijenio čovjek vola za kola, u bosanskoj: Босан. Вила XII (1897), 108 promijenjen je koñ za ždrijebe, a istom ždrijebe za kolica, u mađarskoj, gdje prije toga dolaze različne druge gluposti, dva vola za kola. — Kola su izmijenjena za sjekiru, sjekiru za brus, brusom se bacio čovjek na patke nad jezerom, brus pao u vodu, posve jednako kao što u pripovijetki bosanskoj i mađarskoj. Daji je tijek u mađarskoj pripovijetki drukčiji. U dalmatinskoj je versiji ovaj sujet združen s drugim, koji govori, kako je slučajni gost s pomoću proroka („pogađala“) otkrio mlinaričinu nevjeru i nezinu mužu skupo prodao proroka. Drugdje su ove promjene posve drukčije, u zapadnim versijama: u francuskoj, u nemačkima, pa i u istočnim ruskima; obično se daje par volova za koña, koñ za kravu, krava za sviñu, sviña za ovcu, ovca za gusku, guska za kokota i t. d., a tu dolazi drugi motiv, koji je dalmatinski pripovjedač zaboravio i naknadio drugim, naime okladom, da će se žena poveseliti muževu povratku te ga ne će ispsovati, tako u Cosquina br. 13, kod Rusa: Afanasjev II, 369, br. 228 b, i kod Malorusa: Sumcov op. c. 173 i dr., Етнограф. Збірник VI, 337, br. 676; kod Poljaka: Kolberg XIV, 341. Drugdje je opet ova oklada otpala, kao na pr. Jacobs English Fairy Tales str. 28, br. 6, Rittershaus br. 103, Ortolli Cont. pop. de la Corse 246, br. 2.

XVIII.

Bio jedan kaluđer u manastiru, da između ostale tu svoje braće pošteno i pitomo živeći u ruci ništa nije imao, nego ono hašina na sebi, pa ni njih nije dotrpavnijeh imao, daklen nije se mogao oholiti ni hodati štokuda, kao ona ostala njegova braća. Zato su ga svi slabo držali, a on baš nije ni gledao da bude bogat ni ponosit: što b na n metnuli, to bi nosio, što bi preda n vrgli, to bi io, nikad ne bi zamjerao Tako živući uđe u zeman, baškaluka nikakva ne imadijaše, a kad bi god išli jesti, nega bi u dnu stola metali i tu bi mu mjesto vavijek bilo, kao da je najmlađi ili najgori. Poče nemu poč starost to dodijavati i manastir biti mrzak pa i sva ostala braća sporadi tog, gdje ga slabo drže, i krijući od nega koji puta bi što pil i jeli. Što će on i kako će, da bude begenat i čašćen i da im se dopane, domisli se, kako je bio pošten i pitom, jedno jutro ode u grad kod nekog znanca trgovca i zamoli ga, da mu pozajmi samo do podne svoju kesu dukata, da će mu ih odmah, čim ruča, vratiti Vjerova mu trgovac pa mu bez broja nasu pun šaket samijeh žutaca Odnese ih kaluđer uza se te će u svoju ćeliju. Kad je znao, da će

ga brzo zvati na ručak, prikuči vrata od svoje ćelije pa iskrenu sve žuce na stolic te ih zakala miješati i ustresati. Dođe ga kuvač da će zvati na ručak, ču, da nesčim (!) zvonu, proviri kroz ključanicu pa vidje pred nim hrpu žutaca, začudi se pa brže boje odleti kazivati ostalijem od jednog kaluđera do drugog. Skočiše se svi, idu uvjeriti se, dolaze ćeliji navrh prsta gleti kroz vrata i ključanicu, a on kad je te opazio, sve to više bi s nima miješao i zvonio i razbrajao, neka čuju. Ostalijeh dana kad bi bio gotov ručak, zvali bi ga kao česova kočijaša, da ide jesti, i vikali bi izdaleka, a otaj dan kad su u nega to vidjeli, kucaju mu na vrata i lijepo ga zovu. Strpa on te brže boje sve dukate u jednu drugu nekakvu jańkesu te će s nima u svoj jedini kovčeg, što ga je od svega pokućstva u ćeliji imao. Sve su to bratija gledala kroz vrata. Izađe on više jedva na ručak, muči, čini vintu, da ne zna za ništo. Dođe da će sjesti na dnu stola na svoje staro mjesto, gdje i vavijek, a oni svi uzeše ga pa sjedoše uvrh stola na vladichino mjesto, tu preda ű nose svega i svašta: pečeno, vareno, vrigano, vina od više vela; a to sve sporadi gdje su vidjeli iznenada, da dukata ima više neg i jedan nĩh ostalih, te ga počeše častiti jedan mimo drugog, što su god boje mogli, uzdajući se, kome će prije to ostaviti svoga na punti smrti. Kad bijaše ručao tog dana i iščastili ga do mile voje, diže se on pa uze polagano one sve dukate te ih usu u kesu, u kojoj je i donio, pa ih odnese svome znancu, čiji su i bili, a u svoj kovčeg donese povelika dva kamena obla te ih metnu na dno, a ozgo natrpa knižurina i trebnika. Taj kaluđer popoživio je nekolike godine poslije tog oglašenog novca, da mu nije ništa nikad mańkalo, što bi god zaumio, svaki dan mu je bio Božić, dolame bi na ű najvinije oblačili, a i sa strane namastira bi ga mitili i ugađali bi mu, da ne bi mimo manastir svoju prćiju kom drugom ostavio. Kad je više taj sazorio od starosti i od dobra, što mu je bilo, naprečac razboli se. Čim je legao, naredi, da se negov kovčeg ima donijeti k űnemu u krevet pod glavu. Zdupiše nĩh dva tri te jedva ga digoše. Koji treći dan trevi umrijeti, da nije nikom išta rekao. Čim se rastao s dušom, opkoliše mu kovčeg svi, koliko ih je god u manastiru bilo, te ala da se razbija i otvora. Otklopiše ga, podigoše mu knižurine, kad unutra dva velika ume-talka a drugo ništa. Gaknuše svi na ű onako mrtva; jedni divane: bacimo ga, drugi, da ga treba zakopati u grob strmoglav, neki opet smiju se, a jedan od tih sviju reče: „Evola űnemu, Bog mu dao pokoj vječni, kad je za se umio, a vas le nije prevario, i pravo je, da vam je tako, ne bijašete se oda ű jagmiti, on vas nije nagonio,

da ga idete jedan po jedan mititi. Bijašete ga pustiti u njegovu miru, ali eto živu mu dali nijeste mira, pa ni sad mrtvu!“ Čim toga oni razumješe, svi rekoše, da je istina cijela i da je on imac pravo. Onda ga uzgred lijepo i sahraniše. Poslije im reče kuvač: „Nemojte se nijedan kajati, ako ste ga držali dobro i hranili to svog brata, a ne tuđega; morali ste, zato ne zasluživa nitko ni pò boba.“

*

To je varijanta dosta raširene pripovijetke, koja se kazivala u različnim oblicima u ranom srednjem vijeku, u Indiji i kod razliĉnih evropskih naroda. Kazuje se tako o ocu, koji je svoje imaĉe razdac svojoj djeci i poslije su ga ona zanemarila. Isp. Köhler Klein. Schrift. II, 558. Ovdje je radĉa prenesena u manastir, a mjesto oca fratri zanemaruju svoga brata kaluđera. Latinsku sredovjeĉnu versiju zapisanu u Engleskoj uzeo je T. Wright u svoju zbirku Latin Stories br. 26; daĉe je kazuje Pauli u zbirci Schimpf und Ernst str. 260, br. 435 osobito modificiranu: u ostavini su oĉevoji našli štap, na kojemu je bilo napisano, neka je izbijen svatko, koji sve imaĉe preda djeci; pripovijeda se u polskoj knjiži iz god. 1568: Historya prawdziwa, która siĉ stała w Łandzie mieście niemieckim (nanovo izdana u Bibliot. pisarzy polskich 1891, sv. 13), opjevao ju je još u 18. vijeku pjesnik Waclaw Potocki (isp. Rozprawy Akad. Umiej., ser. II, t. XIV, str. 249). Zapisana je u Indiji u Kašmiru: Hinton Knowles Folk Tales of Kashmir 241 i d. (preštampano Jos. Jacobi Indian Fairy Tales 221, br. 28, isp. biļešku k str. 254): tu je starcu pomogao prijatelj, donesao mu ĉetiri vreće pune kameĉa i šjunka te ga nagovorio, da pred svojim sinovima reĉe, da je to davni dug, koji mu je sad isplaćen. U polskoj pripovijetki iz gorĉe Sleske Malinowski II 181 i u bjeloruskoj iz gubernije grodanske Federowski III, 29, br. 69 ovaj je prijatelj svećenik: u prvoj veli svećenik kćerima onoga starca, da mu je dao na ĉuvanje škriĉu punu novaca, u drugoj je metnuc starac u velik vrĉ napuĉen pepelom na vrh osam srebrnih rubaĉa po uputi svećenikovoј, a jednako je svećenik ovo blago priskrbio. I Bugari poznaju ovu pripovijetku Сборн. за нар. умотв. VI, од. 3, str. 123: tu je susjed žid došao sa svojim savjetom i pozajmio mu deset hiljada groša, da ih svaku veĉer broji, a snahe su njegovale djeda upravo tako, kao manastirska braća kaluđera u našoj dalmatinskoј versiji. Susjedu je vratio novce, пак вел идѣн рѣк волски, турнжл гу в гржниту и гу зхрвилл пут глжвжтж си. Pred smrt su mu sinovi morali obećati, da ĉe godinu dana poslije njegove smrti iskopati vrĉ. Tu su pak našli u rogu pismo, na kojemu su ĉitali oĉev savjet: кѣіту си дѣвж имѣтж нж синувѣти си прижљувѣж, пѣ дубрѣ шж стѣри дж зѣми жѣ тѣзи рѣк и гу пжхни . . .! — Našu pripovijetku kazuje i Mijat Stojanović Puĉke pripoviedke 67, br. 13: tu jednako svjetuje susjed i ortak, da priredi gozbu, i na ņoj mu plati stari tobožĉi dug. Poslije smrti oĉeve našli su „izpod njegove postelje velik okovan sanduk sa tri lokota zatvoren“. U ņemu se nalazilo samo oĉevo pismo.

Ženidba.

(Običaji u Popovu u Hercegovini.)¹

NAPISAO BISKUP VICE PALUNKO.

U Popovu je u moje vrijeme bilo češće, da se djevojka *umakne*, negoli da se vodi pod svatima. Ovim se običajem narod, koji je bio dosta siromašan, uklaňao golemim troškovima, što ih sa sobom donose svatovi; jer umaknuće ne stoji nikakva harča. Osim toga i sa svatima mogu se zbiti teške neprilike: ili ne će da dadu djevojke bez velika harča, ili djevojka pobjegne za drugoga, ili je neki drugi prije vjenčanja otme, a mogli bi navaliti i na svatove, da je otmu, navlastito kad je podali put.

Djevojka se može umaknuti s dobrom voľom ili silom. Kad je s dobrom voľom, najprije propitaju djevojku, bi li za nekoga pošla? — Bi! — „Dakle iza večere ili u gluho doba noći, taj i taj dan izađi iz kuće, a čekat će te četa, koja će te odvesti.“ A nađe se i djevojka alčak (đavolasta), koja će poručiti drugome momku, za koga bi rad poći: „Noćas dolaze po me iz . . . Hoćeš li ti? Pošali po me odmah, kako se smračí, da me vode.“ Pristane li ovaj, vodi je, a kada dođu oni prvi, nema cure. Često biva, da već isprošenu djevojku tkogod otme s dobre voľe ili na silu. Kadšto traže curu za nekoga, za kojega ona nipošto ne će da pođe; ali iznenada bahnut će četa, podbit će je i na silu odvesti. Četa zna navaliti i na curu, koja ne zna ni za što, te je na silu odvedu. A bude i tako: Doći će netko izdaleka, javit će se domaćinu i tražit će djevojku za svoga brata ili rođaka, kojega opisuje i mal űgov. Ako pristane otac, rod i cura, odmah je vodi sa sobom. Ne pristane li cura, tada biva

¹ Ove sam običaje pobíležio god. 1869—1871., kad sam bio űpnik u Ravnome u Popovu, sve onako, kako sam vidio svojim očima, a ono, što nijesam mogao vidjeti, kazali su mi moji parokijani. Mislim, da su se ovi običaji već zabacili, a bojim se, da nijesu nijednom, nakon moga odlaska, priveli djevojku s onom svečaností, na koju su se bili sklonili samo poradi ljubavi, što su je imali prema meni. V. P.

svašta: ili je puste na miru ili je siluju; jer se to obično zbiva koč djevojaka, koje su odmakle u godinama, a htjeli bi nézini, da je se riješe.

Kada se dižu da otmu djevojku, pošu ih desetak druga, a nikada nije s njima onaj, za koga je vode. Zasjednu busiju prije zore ondje kuda znadu da će u drva djevojka iz onoga sela.¹ Je li im umakla djevojka ili je slučajno nije, ona se četa ne smije vratiti bez djevojke, te će tada podbiti drugu. Odatle ona poslovice: „Za nevolu babu vode, kad djevojku ne nahode.“ I tu, što su doveli, mora je onaj vjenčati.

Poradi umaknuća na silu ne dolazi do prolića krvi ni do zavade. To smatraju kao nešto posve prirodno. Bit će djevojka kao svijet između više braće, dobra roda i soja i imućne kuće; a jedan rđaković najgora fukara, podbit će je silom i odvest će je. Što će braća, kad to čuju? Uzmaknut će ramenima, kazat će: „Eto, taka je ne sreća tako joj je bilo suđeno!“

Kad curu umaknu, oni je u kući nézina budućega čovjeka čuvaju sto puta bolje, nego je bila čuvana kod svoje matere. Ona može ostat i godinu dana, a da je se nitko ne će ni prstom dotaknuti. Mladi za koga ide, ne smije je niti okom vidjeti, a kamoli s njome progovoriti. On odmah, kako je cura dovedena, ide u svijet i ne vraća se prije, dok nije sve gotovo za vjenčanje. Kad je jednoc vjenčana pa bila i silom dovedena, red joj je ostati i dati dobru voļu za nevolu. Ovakve se žene dalje vladaju svejedno kao da su došle s najbolom voļom. Kod njih se nigda ne dogodi kakav nered ili nevjera.

Ovaj su običaj umaknuća nastojali toliki župnici da uklone, al sav im je trud bio uzaludan: vlada ih turska u tome nije pomagala već onda, kad bi se dokazalo, da je djevojka podbijena silom, — a tko će to dokazati? Ja sam svojim župljanima zabranio svak umaknuće i pri tome sam doživio dosta neprilika, kako će se vidjet iz ovo nekoliko zgoda, koje ovdje priopćujem, da bolje osvijetlin ovaj narodni običaj.

¹ Svako jutro, kroz svu zimu, rane cure u brdo po drva, a za viš sati daleko. Na primjer one iz Dubļani odu preko Bjelašice, koja s diže povrh poļa za 1300 metara. Sve cure iz jednoga sela idu skup te ih je po dvadeset, više ili mañe, kako je koje selo veliko. Nij šuma svakoga sela točno podijeljena, i zato, hoće li im tko zadavat neprilika, da nijesu u svojim mejašima, pa ma bio i momčićak o samijeh petnaest godina, odnijet će im sva užeta i kosijere: nijedn se ne će oprijeti.

Ja se ne mogu dovoljno nahvaliti mojih Popovaca, koji su me u svemu slušali i smatrali me pravijem Božjim poslanikom te bi bili za me, kao što je riječ, i u vatru i u vodu skočili. Ali što se tiče običaja ženidbenih, bilo im je posve teško; ali opet kako da se ne pokore mojoj naredbi. „Dumo“, govorili bi mi, „traži nam i krvi ispod grla, mi ćemo ti dragovoljno dati, ali nam nemoj dizati ovi adet ženidbe! No, je li red da bude i to, evo nas spravnijeh!“ Što se njih tiče, stvar bi bila tekla posve dobro i mirno, premda se svuda nalazi koji smutljivac, kako ćemo kasnije vidjeti. Ali su mi stvarali neprilike oni od trebiñske parokije, gdje nije bilo ni najmañe zapreke umaknuću. Čolo Lakić iz Veje Međe, trebiñske parokije, privede za svoga brata Aniecu Bobiecu iz Ravnoga; i eto ga sutra k meni, da ih proglasim. A ja ću mu, da moram govoriti s curom, da vidim, je li řezina dobra voľa; zato neka ona dođe s materom k meni. — „Ja ću je dovesti“, on će meni. — „Čemu ti, a ne mati?“ — „Jer je kod mene, ja sam je pošteno privedo.“ — „To ne smije biti, niti ja űoj vjerujem, dok je u tvojoj kući i pod tvojom vlašću. Ona mora biti slobodna, da joj mogu vjerovati. Zato, dok je ne vratiš, niti ću je proglasiti niti vjenčati.“ Na moje riječi sinu Čolo kao oboden vō. Okrenu mi leđa i ode. Do jedno po sata doći će k meni Mato Boroje, jedan od prvaka ravañskijeh, pošten i razuman čovjek, te će mi kazati: „Dumo, sreo sam Čola Lakića. Bojim se zla. Ne poznaješ ti, dumo, Čola!“ — „Poznajem, Mato, posve dobro.“ — „Ne poznaješ, dumo, soli mi. Ne znaš ti, da bi te Čolo ubio za fjorin.“ — „Bi, Mato moj, i za čašu vina.“ — „Pa, kada je tako, prođi ga se.“ — „Što ću ga se proći; ja vršim svoju dužnost.“ — „Ta, red je nešto i popustiti, kad se ne može drukčije.“ — „Protiv zakona ne smije se popuštati.“ — „Pa ne će zar propasti zakon s toga?“ — „Ne smije se trpjeti nered.“ — „A kako ga trpe drugi od toliko stojećā?“ — „Ja ne pitam, što rade drugi, već što ja moram raditi.“ — „A da pogineš?“ — „Ne bih bio ni prvi ni zadñi, da ginem za zakon . . .“ Mato je razglasio svuda: dumo ne će da popusti; on je prignuo poginuti u vršenju zakona. Da ne duļim, stvar se zaoštrila između mene i Čola. Napokon izađe na moju i bi vjenčanē. Ali nije tijekom svršilo sa Čolom; i meni se crna piše: Čolo prijeti. Ali Bog, koji čuva svoje, sačuva i mene.

Stari Grgur Vukić, ravañski prvak i fini majstor, dovest će iz Dubľani curu Jeliecu Vukasović za svoga sinovca, i eto ga s űome k meni. — „Dumo, evo i ja doveo curu, koja je dobrovoljno došla; evo je, pa je pitaj.“ A cura će veselo meni: „Evo me, dumo, ja

sam rado po svojoj volji došla, sa blagoslovom mojijeh.“ — „Ja ne ću“, opet će lukavo Grgur, „nego po zakonu Božjem.“ — „E, moj Grgure, znam, da je sve tako, ali cura sve do vjenčanja mora biti slobodna poći za tvoga sinovca i ne poći.“ — „Ta je slobodna.“ — „Sve dok je u tvojoj kući, ne mogu reći, da je slobodna. Nije druge, ili natrag ili u jednu obitelj, gdje se može reći, da je posve slobodna.“ — „Ne ćeš ti mene, dumo, na to goniti; ta ti znađeš, tko je Grgur Vukić.“ — „Tebe, moj Grgure, svejedno ko i svakoga drugoga, pred zakonom je Grgur Vukić što i svaka fukara; a svaka je fukara što i Grgur Vukić.“ — „Ne ide tako, dumo, bedre mi.“ — „Ide, moj Grgure; nijesam ja u ovome gospodar, već sluga, da vršim zakon Božji i svete crkve; za što ću dati oštri račun na sudu Božjem.“ Grgur je bio ognuast te je mislio, da nemu može sve prodrijeti; našuti se i ode. Ali, što ćete; svakomu je ona poznata: dumo je prignuo poginuti a ne popuštati u ovome pitaću. Podvrgne se i Grgur, i sve svrši mirno.¹

¹ Do desetak dana, iza Vukićeve ženidbe, odem jednu nedjelju pod veće do Plasne Glavice, jedno sto koračaja daleko od moje kuće; vidjet će me mati Anice Bobice te će me pozvati na kafu, jer da ima gostova. Pođoh. Kad, koga nalazim u ne? Kćer joj Anicu, koja je došla na očitovanje (kad mlada nevjesta skupa sa djeverom dođe pohoditi mater, iza kako je od ne imala pohodnike). I Čolo je uza nu. Anica će mi pristupiti k ruci, a Čolo ni mukat. Ja mu se javim, a on odvrti posve hladno. Odmah sam razumio, da nijesam pametno uradio, što sam se svratio. Ali, što ću, nije više na vrijeme popraviti pogrješku; red je dati dobru volju za nevoļu. Sjednem uz Čola, pijem kafu i veselo se razgovaram, kao obično; a Čolo muči i krivo na me gleda, kako, što bi kod nas rekli, prase na sjekiru. Više mu puta rekoh: „Čolo, šta mučiš? šta me tako gledaš?“ A on će turobno: „Šta ću govoriti? pa zar te ne smijem gledati?“ Razumio sam, da je to po me ozbiļan čas i da bi me moglo snaći zlo. On je sjedio uza me, a imao za pasom jatagan i dvije male puške, a šarka mu je bila prisloneņa uza zid. Nijesam se ja bojao neĝa u kući; ali kad izađem, lako da on pobiti za mnom te u me zapali; taki je običaj u sličnijem prigodama. Tako je, otrag trideset godina (t. j. oko 1840.) neki Šperac ubio dum Luku Raguža, ravańskoga župnika, pošto su se bili našli skupa u popa Mrše u Čepikućima u lisačkoj parokiji u Dalmaciji. Sve mislim, kako bih izašao i kamo bih okrenuo. Ali ću opet Čolu: „Šta je to, Čolo, da ne snimaš oko s mene, ko da sam ti nešto dužan?“ — „Zar te ne mogu gledati?“ — „Možeš, ali će to nešto reći.“ — „Pa eto hoće.“ — „Da, što je?“ — „Gledam te, jer si, evala, pošten čovjek.“ — „Što će to reći, Čolo? jesi li vavijek tako o meni govorio?“ — „Nijesam, dumo, očiju mi. Nijesam baš na dobro mislio. A ne bi bilo ni dobro svršilo između nas dvojice. Silu si me izmučio s onoga

Tako se bilo sve sleglo. Nestalo umaknuća, a ženilo se po zakonu vrhovnome. Ali zli duh nije mirovao: Jedan momak, I . . . R . . . , koji je bio prevalio četrdesetu godinu, pristajao za Ivanom Lučić, kršnom curom, kojoj nije bilo vet šesnaest godina. Cura ga je odbijala te nije htjela živa zań. Ali to ne mari, on bi je oteo silom, pa bi valjalo da pristane, da mu dumo ne mrsi osnove. Vazda je sa mnogom općio, nekud na prijateljsku, ali lukavo i pribadaćući, da će on dovesti curu, pa da mu je ne ću vratiti, vet da ću mu je vjenčati. — „Ne ćeš ti to uraditi“, kazao bih mu; ta, da on znade mene, da ja živ ne ću dopustiti ništa protiv zakona. A on meni: „Hoću, dumo, vidjet ćeš!“ Ja sam znao, da je svrsebit (ohol i s kojim se ne da razložiti) i opake ćudi; ali opet nije mi dolazilo ni na kraj pameti, da je onaki. Često bi pripio, a nada sve u zadńe doba bivao bi u krčmi s nekoliko raskalašene mlađarije; možda im i piće plaćao. Neki će dan k meni Mato Boroje, ozbiljan i zamišlen. — „Što je, Mato?“ ja ću nemu. — „Zlo, dumo“, on će odvratiti, „vet vaļa da paziš na se i da se čuvaš. Ne idi nikamo sam, a ne dolazi veće kasno iz parokije, vet po danu.“ — „Što ti je, Mato? Kako ja mogu za dana stići iz dalečina od pet sati i više? Pa čemu sve to?“ — „Red ti je moći, jer se radi o glavi. Jěr,¹ dumo, da gineš?“ — „Idi, jadan Mato; što ti se danas sańa?“ — „Vjeruj Bogu, a ne meni; nekoliko ih dogovorilo, a ne znam, jesu li zadali vjeru, da te ubiju, kad ne smiju od tebe otimati cure; a cure zaštićene od tebe rugaju se s momcima i ne boje ih se.“ — „Idi, jadan Mato, ne budali; ta nijesi ti lud ćovjek. Ja se ne bojim.“ — „Ti još ne poznaješ vas svijet; ludo ćeš izgubiti život.“ — „Idi, Mato; to su šale.“ — „Nijesu šale vet zbiļa.“ — Ja se nasmjehnu, a tvoj Mato ode vrteći glavom i mrmļajući u sebi. Ja se nijesam lao pred Matom, ali sam bio posve uvjeren, da je sve živa istina, kako mi on każe. Ali, kako da se ćuvam? Tko se može ćuvati od puške? Pomislih: ne ubiju li me do nedjeļe, više ne će; jer ću ih i nedjeļu razoružati. A bio je tada ćetvrtak. Te, što ću ja? Prihvati końa, osedļaj ga te u parokiju, na Beleniće i ostani do subote. U

vjenčańa. Ali sada viđu, da si pošten ćovjek; svakomu ćiniš jednako. Evala ti!“ Hotio je reći, da sam svejedno postupao i sa Vukićem kao s nime. A ja ću nemu: „Moj Ćolo, svaki je preda mnogom jednak; a ne gledam nikoga u brk, bio gazda ili fukara, već vršim svoju luźnost, kako mi zakon nalaże.“ — „Evala ti!“ on će meni. I tako e ta stvar svršila.

¹ Jěr znaći: zašto, a ima nekud jaću upitnu snagu nego „zašto“.

subotu, za vida, eto me kući. Zatvorih se tvrdo te legoh spavati; ali, kao što je riječ, ko kuna u gvoždima. Svanu nedjeļa. Sakupi se svijet pred crkvu, po običaju. A opažalo se nekima na licu, da nešto nedobra snuju. Uto će sv. misa. Iza evanđelja okrećem se, po običaju, da im tumačim riječ Božju. A sve mislim, kako bih prešao na ovaj predmet; te započeh: „Čuo sam, da su se neki zavjerali protiv mene, da će me ubiti . . .“ Na ove riječi regbi svjema je zapeo duh, nitko ne diše . . . „A zašto?“ nastavit ću, „jer hoću da vršim zakon: ne dam, da objesni momci podbijaju cure kako vuk ovcu i da se na silu s njima žene . . . Ali, nek je svak uvjeren, da ja ne popuštam od zakona ni zere, te sam pripravan prije sto puta poginuti, nego nešto učiniti protiv Božje naredbe i svete matere crkve. Prije ćete me na najmañe komade sasjeći, nego od mene postići, ma da u čemu pogazim svoju dužnost. A, da znadete, da se ni najmañe ne plašim smrti: evo me ovdje . . . palite slobodno u me“ — i udarih se šakom po prsima — „a ja vam praštam krv . . .“ Ja umukoh . . . a u crkvi tišina kao grob: nitko ne diše . . . Opet ću nastaviti: „Što je, da se nitko ne miče . . . A, sada viđu. Ne ćete vi da me ubijete, vet hoćete da me prepadnete, ne bih li popustio . . . Ne, živ ne ću popustiti od svoje dužnosti . . .“ Tada se okrenuh prama nebu: „Bože! ti, koji sve znaš, vidiš li, da bih ja, ma i u čemu, popustio od svoje dužnosti, što me vezuje prama tebi i ovome narodu, što si ga stavio na moju dušu; neka me odmah prije ubije muña iz vedra neba, ili neka se poda mnom zemlja prosjedne i neka me proguta!“ — „Ne, dumo!“ digne se pedeset glasova: „Ti čini, kako znaš, a mi ćemo te slušati!“ Poslije mise vas narod, a nada sve starci, stadoše vikati: „Tko će na našega duma! Neka dumo čini, kako on hoće, ne će mu nitko ni vlas s glave. Dumo je naš; svi smo uza ű!“ Tako dragi Bog rasprša i tu oluju.

Ali će neprijatelj opet podići glavu. Sretnem jednom Ivanu Lučić, koja će mi suznijem očima: „Znaj, dumo, da mi prijeti Boško Đamarija iz Trnčine, da će me na silu odvesti. Toliko je vremena, da pristaje za mnom i nigdje mi ne da mira. A ja ne ću živa za ű te ne ću.“ — „Ne boj se, Ivana“, reći ću ja; „on ne smije u te dirati.“ — „Hoće, dumo; ali me ti ne daj.“ — „Ne boj se; dok sam ja, ne će te nitko oteti. A, otme li te, vratit će te na sramotu.“ — „De, dumo, živ bio, ne daj ti mene, ako me otme.“ I doista treći dan, ja svršio misu i izlazio iz crkve, kad eto iz brda dvaestak djevojaka bez drva, plaču i viču: Trnčiniñani oteli Ivanu Lučić! Ja odmah da idem pješke u Trnčinu; jer nije bilo puta za konja, a

daleko je okolo dva sata. Svijet se sakupi pred crkvu te me zaustavlja, da ne idem nikamo; da se nijedna nije vratila, pa da ne će ni ona. Ta bi svi prije poginuli, nego je vratili; inače bi im bila taka sramota, da ne bi smjeli nikada izaći pred svijet. — „Nije druge“, ja ću; „ja je moram vratiti.“ — „Ne, dumo; poginut ćeš.“ — „Za svoje dijete moram i život dati. Ja sam Bogu odgovoran za svaku dušu.“ I podbrusih petama. Bit ću prevalio jedno pedeset koraka, kad, eto ti trkom jednoga momka: „Dumo, kažu ljudi, da ih pričekaj, da ti imadu nešto kazati.“ — „Neka se žure, jer mi nije gubiti vrijeme.“ Kad eto silesije svijeta, bit će ih oko pedeset: „Čekaj, dumo“, viču; „ne ćemo da pogineš; svijet bi na nas, da smo te pustili da gineš. Počekaj malo, i mi ćemo s tobom, neka nam donesu pusat.“ — „Ja ne zovem nikoga, a opet nikome ne branim.“ Uto će im doći oružje, te ćemo nastaviti put. Netko će mi reći: „E, dumo, soli mi, danas će se proliti krv.“ — „Kakva krv?“ ja ću niemu, „ne budali.“ — „Hoće, dumo; ta oni ne će dati cure, dok jedan živ teče.“ — „Idite, ljudi Božji, nemojte ludo govoriti. Vidjet ćete, da ne će biti ništa; oni će pustiti djevojku.“ — „Ne će, dumo, vidjet ćeš.“ Uto stigismo na Prijedor, odakle se vidi Trnčina. Bit će dobar sat do nje. Vidimo pred kućom Đamarije mnoštvo svijeta. Tu je sva Trnčina. — „Vidje li, dumo, svijeta?“ reći će mi moji. „E, ne dadu oni curu živu, dok im je na ramenu glava!“ Tada ću se i ja zamisliti te ću ozbiljno mojima: „Stante! Da se nijedan nije dalje maknuo. Dosta je, oni su vas vidjeli. Vi čekajte ovdje, a ja idem sam.“ Svi poslušase. Oni ostadoše, a ja odoh. Prevalio sam dobar dio puta. Kad eto prama meni dvije žene. Tko su? Ivana plače, a mati je vodi . . . Što bi? . . . Kako dovedoše djevojku kući, ona se nekako izmaknu te će se sakupiti pod žrvaň. Ne da nikome k sebi, vet prijeti, da će svakoga zubima, tko pristupi k njoj. Stara, nesuđena joj svekrva, kaže joj: „Umirit ćeš se, ne boj se, kako se je svaka umirila.“ — „Ne ću se umiriti živa“, djevojka će; „mene će moj dumo osloboditi.“ — „Stalo je dumi za te. Hoćeš, da dumo za te gine?“ opet će stara. A djevojka: „Hoće naš dumo do potrebe i poginuti; ne znaš ti nega.“ I stade kukati kako lutka zmija. Kad ču udovica, Ivanina mati, da su joj podbili kćer, poleti u Trnčinu. A uto stigne glas, da su se podigli Ravňani i dumo s nima te da će tražiti, da se vrati djevojka. Sakupi se sva Trnčina, a netko dođe i od bližnjih sela te da živi ne će dati djevojku, da će se opriječiti Ravňanima. Uto stignu Ravňani na Prijedor, i sami ih vide; a haber stignu: eto dume, da odvede djevojku. Tada će stari Boško

Lonac: „Ludi Božji, u što ste danas zagazili, da se od nas čini balek po svijetu! Pustite curu, neka je mati vodi kući!“ Mati je bila prije stigla, ali joj nijesu dali u kuću, ni da vidi kćer, ali je čula nézino pomagane; a i sama kukaše pred kućom. — „Ne damo“, neki će; „ta bi tada još gori balek bio. Otkako je Turska zavladała ovom zemļom, još se nikada nijedna nije živa vratila, ne će ni ova.“ — „Šut, budale“, opet će stari Lonac. „Hoćete li, da se danas raskapa naše selo? Ne vidite li pedeset Ravnana, a za nima će doći drugo pedeset. Pa hoćete, da oni puste duma da gine, a da ne će svi za n i u vatru i u vodu? Pa zar da se raskopamo za jednu euretinu? Izdirite! Dajte curu materi, neka je vodi, prije nego stigne duma!“ Kako to ču cura, skoči ispod žrvna, izleti iz kuće, ovije se materi oko vrata te će put Ravnoga; a nitko im ni riječi, vet ih prate očima. Tako se sretosmo te zdravo i veselo stigosmo u Ravno. — Sa Trnčianima, doista, bi nešto rugla; ali se brzo sve slegne. Ravnani su bili o ovome sastavili i pjesmu, ali im nijesam dopustio, da je pjevaju. A spravļali su se da će učiniti baleka sa Trnčianima, kada dođu u Ravno, kamo su često silazili. Ali odmah odustaše, kad sam im kazao, da se prođu besposlica i da ne vaļa narod izaživati. — Ali sa Ivanom Lučić još nije svršilo. Ne stari prosac I. R. hoće, da je negova. Istina, boji se mene; ali do malo dana ja odilazim iz Ravnoga. A on čeka čas, da ja pođem, da je odmah otme silom. Pita curu i Pero Matić iz Dubļani, kršan momak, a od ugledne kuće i na glas. Ali, koja fajda, ne će mu dati R., da je mirno vodi. A ja ne mogu dopustiti, da sama ide. Ali, kako ja otidem, jedno od ovo dvoje zbit će se: ili će R. . . oteti Ivanu, ili će ona pobjeći u Dubļane za Matića, kamo je sree vuče. I tako se zbi. Na 31. kolovoza ja prtļam iz Ravnoga,¹ a I. R. u krěmi kupi

¹ Evo kako se dogodilo, te sam se morao rastati s mojim dragim Ravnanima. Najprije, kao austrijski podanik, bio sam sumļiv Turcima. A u to vrijeme bila su u Dubrovniku četiri bjegunca ispred turskoga samosiļa, koje je opskrbļivala naša vlada. To su bila dva katolika: Ivan Bukvić iz Ravnoga, čovjek veoma ostrouman i prijatelj naroda, i jedan drugi s Trebiñe, a i jedan Turčin također s Trebiñe i Josip Kovačević, hrišćanin iz Poļica, dosta obrazovan, jer je bio da se zapopi. Sva četiri bijahu pomilovana i povrate se na oğak (kući). Kad, što ćete! Ne prođe ni pō godine, prihvate ih zaptije te s nima u Sarajevo u zatvor. A svijet piši prošnu na sultana i kupi muhure, da se puste ovi ļudi, koji nijesu ništa sakrivili. Je li prošna koristila, nije li? Prije godine dana pušteni su na slobodu. Ali Bukvić, najpogibeļniji za Turke, umre u putu. Ona prošna nije mirisala valiji, te još gore

četu, da noćas otmu silom Ivanu i da mu je dovedu, koju će mu dum Ivan V . . . odmah vjenčati. Sve je gotovo, samo se čeka večer. Ja, zarana, odoh. Kad pukne glas u Ravnomu: Noćas pobjegla Ivana Lučić za Matićem u Dublani! I eno je i danas žive.

U prosincu god. 1869. otpravljao sam red u Prhiinama, selo jedno po sata na istoku od Koteza, te donio sv. pričest starome Bošku Pree, kome je bilo preko 90 godina, a ne može nikuda sobom. Pošto sam ga sredio, sjednem uz vatru, a uza me tri, četiri iz komšiluka; a jedna mlada žena peče kafu. — „Je li ti ovo kći?“ upitat ću staroga. Stari se nasmija i ništa ne odvrat. — „Kakva kći?“ jedan će od onih, „to mu je domaćica.“ Gledam ja staroga, gledam ženu, muči jedno, muči drugo; ali je žena nekud ijedna. — „Ne vjerujem“, reći ću ja, „to nije istina, da mu je domaćica.“ — „Jest, dumo, živa istina“, oni će u jedan glas. Ja ću nanovo pogledati ženu, ko da je pitam, da li je istina. A ona će tihijem, žalosnijem glasom, klimajući glavom: „Tako je, tako je!“ — „Ta, bit će bila dijete, kad je za n došla?“ — „Kakvo dijete? lani smo mu je doveli.“ Da kažem istinu, nijesam se mogao snaći. — Tada će mi jedan od onih pričati ovako: „Ovaj đuturum osta bez ikoga i bez išta; ne može na noge, a nema mu tko donijeti ni čaše vode. De dakle da ga ženimo, da mu nađemo mladu, da ga dvori. Čuli smo, da onamo u Timeru ima jedna djevojka, koja je prebacila tridesetu godinu.

zamrziše Turci na dumu ravaškoga. — Neki dan sakupilo se trijestak ljudi na Šimunićevu guvnu, malo ispod crkve, među njima je jedan zaptija s tolagom u ruci. Što je? što nije? Ono ih sakuplja na argatiju. Jedan će nešto primijetiti, a tvoj će ga zaptija tolagom preko krsta, da se vas svije u krug onaj čovjek. Oni ostali, kao nijemi, smeli se; ali ja, koji sam to vidio svojijem očima, ne mogoh odoleti sreću te ću poletjeti na guvnu i zaptiji ću u brk: „Mislim, da ti ne smiješ biti iksana; a ovo nije marva, da je tučeš, a ne bi tako ni marvu!“ A on će meni: „Ti nemaš ovdje posla. Tko te zove?“ — „Ja imam ovdje posla“, ja ću; „ovo su moja djeca, te me zove dužnost, da se za njih zauzimam.“ I odem. Kasnije su mi kazali, da me je psovao i da mi je prijeto. Ja sam znao, što je turska tamnica; te, bi li me odvele zaptije, ne bih ni živ do Trebiña. Osam je ura hoda; a to se ne ide na Božju, već se goni, a u rebra se hvataju: šake, noge i konduci od pušaka. Istina, zauzela bi se za me naša vlada; ali koja meni fajda, kad me više nema ili sam vas prebijem. Ja sam 31. kolovoza 1871. otprtljao iz Ravnoga; a sutra su zaptije išle po me, jer nijesu znale, da sam omakao. Ovo sam saznao tek godine 1876. u Dubrovniku od gosp. Miha de Gradi, kome je kazivao turski konsuo Antun Pržić.

Homo je prositi. Namislili učinili. Ode jedan od našijeh, prikaza se domaćinu: — Čuli smo, da imaš kršnu djevojku; a u nas jedan momak, taman jamio tridesetu godinu, hoće da se ženi, jer je nekosan, nema tko da mu ređi kuću, a opet ima veliko poľe. Te, je li cura kael, da odmah ide sa mnom, jer ne može da duľe čeka. Pitaju djevojku, da li je kael. A zašto da ne bi bila? Spravi se, i eto je dovede. Nije li tako, Mande?“ — „Jest naľalost, jest!“ odgovorit će ona. — „Stala se mamiti“, onaj će nastaviti, „ali koja joj fajda. Red joj se umiriti. Mi po dum Ivana; i on ih vjenča.“

Nešto slično, pače i puno gore, bilo bi se do godinu dana dogodilo i jednoj drugoj, da nijesam zabranio, da nijedna ne ide, nije li vjenčana. Petar Vukasović, jedini katolik u Stjenici, bijaše se oženio od Zeka na Belenićima; ali će se ona, ne znam zašto, nakon dvije godine, povratiti oćinoj kući. A tvoj Petar počekaj jedno po godine, te će poslati svoga rođaka Stanka iz Dubľani, da mu prosi i dovede Mandu Kukrikinu. Pavao Kukrika, brat Mandin, znao je za Petra Vukasovića, a znao je i da se je ženio, ali nije znao, da li mu živi žena. Povjerova Stanku te zovnu Mandu i kazivat će joj o lijepoj sreći, jer da je Petar mlad ćovjek, a i imućan, te da ide za n. — „Ja bih išla drage vole“, reći će Manda, „ali ne smijem od dume; vratit će me; ne ću, da od mene ćine balek. Ne idem ga.“ — „Ne će te vratiti“, Stanko će njoj; „vjenčat će vas ųupnik sa Kliševa, a naš dumo ne će ništa znati.“ I doista sa Stjenice su išli k crkvi i ųupniku na Kliševo, što nije ni sat daleko, ćim do Ravnoga ima preko pet sati. A Manda će: „Ne ću živa učiniti dumi na ľao.“ I ne pođe. Kada kasnije sazna, da mu je žena živa na Belenićima i da je to rajska žena, zahvali Bogu blagosľivajući dumu, koji je saćuva od propasti.

Našao sam baš u Prhińama slućaj, da je jedan vjenčao drugu, premda mu živi prva žena. U istoj prigodi, kad sam bio u Prhińama, sredivši Boška Precu sredio sam i Petra Precu, koji nije mogao nikamo sobom od deset godina. Našao sam kod nęga ženu i tri kćeri djevojke. Starijoj bilo je ćak preko trideset godina. A jedan će mi od onih seljaka: „Ovo mu je, dumo, druga žena.“ — „Pa što, kada mu je prva umrla?“ — „Kako umrla? eno je i danas žive.“ — „Ta, što kaųeš?“ — „Živa istina. A što ćeš; prva se poturći: primami je Tućaković iz Rasna; ostavi svoga ćovjeka te ode za nım. Te ono je i danas žive. Tada mu mi dovedosmo ovu, koja mu je rodila ovo troje djece.“ — „A tko ih je vjenčao?“ ja ću. — „Bome ondašńi dumo iz Ravnoga.“ Tada ću ja na muke, što da radim? . . .

Raspitivaj i razmišljavaj . . . Ta bolje ne kazati ništa, jer su već rastiavljani niti mogu općiti, a njih upozorih, da to ne smije nikada više biti. (O tome su mi Tucakoviću pripovijedali da je tolike cure i žene kršćanske primamio.)¹

Kad sam prvom bio na Belenićima u kući Prkuta, pristupi mi k ruci domaćica, mlada žena starijega brata. Zatim će pristupiti jedna druga, veću cura, ta joj još nije ni punijeh četrnaest godina; ali nosi dolamu, što i udate žene, a ima i prsten, što cure nemaju. — „A, tko je ova?“ upitat ću ja. A oni mi smiješeći se odgovore: „To je mlada² ovoga mlađega brata.“ — „Vi se šalite“, reći ću ja; „ta je pripuklo dijete.“ — „Eto, jest se nekud desilo i preko naše voľe“, reći će stariji brat; „nije moglo biti inčije.“ — „Ja vas baš ne razumijem. A odakle je?“ — „Sa Cicerine.³ To mi je rođena sestra“, reći će domaćica. — „Što, dvije sestre za dva brata?“ — „Baš tako.“ — „A zar ne počekati još koju godinu?“ — „E, dumo, nije se dalo. Evo kako se to zbilo“, priča stariji brat. „Ja sam se oženio za ovu moju mladu. I, dragome Bogu hvala, nikada ne bih želio bolje. A, i ona, mislim, da je zadovoljna.“ — „Jesam“, ona će, „milom Bogu hvala!“ — „Tada ću ja noj“, nastavi on: „da nu, mlada, da ženimo brata s tvojom sestrom Mandom. Ta vidiš, kako se volimo s bratom; bila bi grjehota, da dođe koja pa nas zavadi. Baš sam i ja isto mislila, ona će meni. Te prve nedjeľe ona će na Cicerinu⁴ i ugovorit će sa roditeljima i sa sestrom Mandom. Bome svak kael. Ali red je počekati neko vrijeme, jer nema koliko, da sam se ja ženio. Uto se počne govorkati, da Manda misli poći za nekoga momka u Trnčinu. Tada ću ja sakupiti četu te s noime u

¹ Ovdje ću pripomenuti, da je možda od prvašnege straha od Turaka nastao običaj, da na malo poduľi put ne smiju same cure, ma bilo ih i pedeset, ako nema momaka, da ih prate, pa bio i jedan. Je li cura s momkom pošla i do Carigrada, ona je časna i poštena; a je li i dvadeset cura, bez muške glave, pošlo kamogod na put i za sat hoda, to je sramota. Kotezi su selo, daleko za sat i pô od Ravnoga; tamo je bilo preko desetak curica. Ja bih ih korio, što ne dolaze nedjeľom k misi u Ravno, a one: „Došle bismo drage voľe, ali nije momaka, da nas prate, a same ne smijemo.“ — Momci idu jedno pedeset koračaja pred curama, a one za njima.

² Mlada reći će: mlada žena; a ne smije se curi reći mlada.

³ Cicerina je selo trebišnege parokije. Trebiña je na jugozapadu Ravnoga nešto mañe od dva sata; a drugo je Trebiñe, koje je daleko 8 sati.

⁴ Od Belenića do Cicerine bit će četiri sata.

šumu povrh Cicrine. Tamno je jošte, da se ne vidi ni prst pred okom. Kad evo ti djevojaka. Kud će sreća ili nesreća, zasja jednome od našijeh puška, i to će opaziti jedna djevojka te će se odmah domisliti, što je, te će na vas glas: Bježi, Mande, došli su po te! U isti čas razbjegnu se cure; ne bi nijedne ni s vižlima našao. A sama ova mala smete se te stane. Ja je pripoznah te ću je upitati: Kamo je Manda? — Ne znam, reći će; bila s nama, ali kamo je zamakla, ne znam. Kada smo vidjeli, da nije fajde tražiti dalje, prihvatim ja ovu: vodimo malu. Ona se rasplaka i ne htjede ići. Tada će je jedan jamiti na vrat te će je nositi. Sakrivene cure čule su, da smo ovu odveli, te odletjele kući i kazaše ocu. Tvoj će stari prihvatiti pušku te za nama u potjeru. I doista stigne nas, jedan sat daleko od Belenića, te će viknuti iza svega glasa: Ostavite mi dijete, hajduci! i razvit će pušku. A cura plače bez prestanka i pomaže. — Ostavi se, stari, zla posla! ja ću. Ta nas je deset mladijeh, a on sam i star. Nije kud kamo, osta stari kao okameñen, a plakao je kao malo dijete; baš ga je bilo žalosno vidjeti, da ti pukne srce; ali što ćeš, nije druge, mora tako biti. A mi odosmo s curom naprijed, na koje plač razlijegeše se šuma. Kad Bog dade, stigosmo kući. Tada će preda nas mlada; uhvati sestru, koja joj se ovi okolo vrata dušeci se plačem. — Muči ludna, mlada će joj, ovdje će ti biti dobro. Kad nije umjela Manda, ostani ti. Cura se brzo umiri. Brat odmah, a da je nije ni vidio, ode na Trsteno, u Dalmaciju. A kada nakon šest mjeseci dođe dopuštenje iz Dubrovnika od biskupa, da se vjenčaju, povrati se kući i vjenčaju se. Pa eto ih, sretni i oni i mi.“ — Preko cijeloga razgovora mlada se sretna smijala, baš ko dijete. A i stari se Miho Kukica smirio.

Ovaj je događaj ispao dobro, ali ih ima i svakakijeh. Ima ih groznijeh, koje ja danas ne pamtim, a nijesam ih biležio, zašto se sada kajem. Ali sam našao zabilježen ovaj. Godine 1838. Boško Burum u Orahovu (selo ravañske parokije, dva i po sata od Ravnoga, a sat i po od Slanoga na moru) zagleda se u Ivanu, kćer Nikole Kristića, te hoće, da ide za ű. A cura ne će živa. A tada će je Boško ubiti na sami dan sv. Kate te će pobjeći u Trebiñe u svoga age Fetagića. Tamo se skitario toliko godina, dok se opet ne povrati kući. Ovo mi je pripovijedao sam Boško, koga sam našao slijepa u krevetu, a i stari otac pokojne Ivane.

I nije samo kod kršćana, da su dovedene djevojke čuvane, i da prije vjenčaña ne će je nitko niti prstom dotaknuti, već i kod Turaka;

jer drukčije, jednom odvedena cura, ne bi nezadovoljni roditelji tražili, da se povrati natrag, kako jasno dokazuje ovaj događaj.

Poznavao sam posve dobro tursko momče Abida Mataragijića iz Lubiña; koji, kao aga, imao nekoliko kmetova u Popovu, a i svoj čardak na Zavali. Abid se zagleda u curu od četrnaest godina, kćerku bega Srdarevića. Doduše, Abid bješe kršno momče; ali gdje će njemu Srdarević dati kćer! Ali mu je cura kael te će dogovorno jednu noć pribjeći k Abidu; a njihove su kuće bile posve blizu u Lubiñu. Kada sazna beg Srdarević, što mu se zbi sa kćerju, šćaše se pomamiti te u Mostar na sud, da mu je Mataragijić silom oteo kćer. Bome beg moguć i znan i pribran među gospodom; te je tvoj Abid doveden i zatvoren u tamnicu u Mostaru. Sada je begu posve lasno povratiti kćer. Ne, oteti je Mataragijićima, koji je tvrdo čuvaju te je živi ne će pustiti. Ali cura mora u određeni dan u Mostar, da na sudu kaže, je li sila ili dobra voļa. Znade beg vrlo dobro, da je cura kael; ali je on ne će pustiti da dođe na sud, vet će je oteti putem od Mostara, a ima deset sati od Lubiña. Zato postavi trideset svojih momaka, da je čekaju na putu, da je otmu ili da mu živi ne dolaze na oči. Nije druge, da cura ima krila sokolova, ne bi im umakla; a Mataragijići ne mogu tolikoj sili odoleti. Beg je određeni dan u Mostaru; eno ga na sudu, sjedi; doveden je i Abid; čekaju curu, da kaže, je li sila ili dobra voļa. Beg se smije ispod brka, jer misli, sada mu je kći kod kuće; nije moguće ni pomisliti, da je nijesu momci oteli. Isto misli i kadija, komu je poznata begova osnova, te će smiješći se zovnuti zaptiju: „Da nu, Omere, je li stigla cura? Neka odmah ulazi!“ Pokloni se Omer i izađe; kad eto ga do čas natrag, a za njim cura. Kadija u čudu pogleda bega, a beg bijesan pogleda kadiju . . . Ali, nije druge; stvar je gotova. Upitat će kadija curu: „Poznaješ li ti ovoga bega?“ — „Kako da ga ne poznajem, to je moj otac, beg Srdarević“, odgovori oborivši oči. — „A poznaješ li, cura, ovoga alćaka (nevalalac)?“ pokazujući Abida. — „Nije on alćak, kadija; to je pošten momak, Abid Mataragijić, za koga sam otišla.“ — „On te je silom i prijevarom oteo.“ — „Niti je prijevarom ni silom, vet mojom dobrom voļom.“ — „Ti ne smiješ biti negova; on je fukara prama tvome rodu. Njegov otac gradi matare, a tvoj je otac beg, koga nadaleko štiju. To tvoj otac ne će nikada živ dopustiti.“ — „Ja štujem svoga oca, njemu čast i pošteñe; ali ja ne ću živa ni za koga, vet za Abida Mataragijića.“ Nije kud kamo: Abid je pušten, prihvati djevojku i oženi se njome. — Ali kako će proći momci Srdarevićevi s begom? Zlo i naopako.

Dršćući pristupe k begu. — „Gdje je djevojka, huļe? Da nu mi sabļu, da vas sve posiječem!“ — „Nije, beg, dina mi, nijedna ženska glava našegla putem“, reći će jedan. „Mi smo stražili vas dan i svu noć. Samo što smo vidjeli jednoga finoga momčićka na vatrenu đogatu i nikoga drugoga.“ — „To je bila ona, hajinin!“ reče beg. I doista bješe ona.¹

Napokon ću primijetiti, da se uopće ne pita momak, hoće li se ženiti i za koga; vet mu starješine našu i dovedu djevojkę, koju možda nije nikada ni ćuo ni vidio. A malo ijedna djevojka da pozna momka, za koga ide, nemojte da su iz istoga sela ili iz bližnega. Ali to biva posve rijetko, jer su malahna sela, te mućno da nijesu u rodu; a opet je i kumojstvo kod njih nešto kao i svojta.

* * *

Kad se momak hoće da ženi, ide negov brat ili rođak da prosi djevojkę. Stari svat, to jest onaj, što ide prositi djevojkę, uzme sobom plosku rakije i pogaću u torbu. Kada dođe u djevojke, nazivlje Božju pomoć: „Pomoz Bog!“ — „Dao Bog dobro!“ — Traži domaćina i počne se s njime razgovarati o stvarima posve stranijem ženidbi, dokle navede razgovor na ovo pitaće, te će se napokon jasno izjaviti, da je došao prositi tu i tu djevojkę za toga i toga momka, ako su kael otac, mati, braća, sestre i rod. Je li otac kael, pita djevojinu mater, je li ona kael, pa braću, sestre i svu kućnu ćeljad redom, a najzadnu pita djevojkę. Pristaju li svikolici, tada će sjesti za sopru i izvest će djevojkę. Stari će svat sada iskrenuti iz mahrame na tolu prsten i jabuku su nekoliko para: talijer ili dukat, kako tko može. Neki zabode u jabuku prsten i dukat. Djevojka polubi staroga svata u ruku, prihvati sve to, pokloni se i ode odmah u drugu kuću;² i više se ne kaže.

Kada je otišla djevojka, izvadi stari svat plosku i posluži sve naokolo, počevši od domaćina, koji prihvativši plosku ovako će nazdraviti:³

¹ Ovo se je zbiljo nešto kasnije iza mene, a kazivao mi je Mato Boroje.

² Kao što su kod nas sobe, tako su tamo kuće: male prizemļušice, jedna do druge, a izvan se u njih ulazi. Malo je tko, ma bio i fukara, a da nema dvije kuće. Udobniji imadu ih i po tri i više. A opet neki imadu baškaluke za gostove.

³ Kad sam zapisivao ove obićaje, tražio sam, da saberem najbolje zlato te sam se raspitivao osobito, tko bi znao najļepše zdravice. Kazaše

„Dobro si mi došao, prijatelju, u sto dobrih časa! Da Bog da se vavijek ljubili i milovali. Doslije, ako se i nijesmo poznavali, nijesmo bili neprijatelji, a oslije ćemo, ako Bog da, biti braća i prijatelji. U zdravje svih naših prijatelja, i tamo i amo, ako Bog da! Da ih gospodin Bog nadari svakijem dobrom: zemljom u polju, živijem u brdu, mirom na domu! Da im Bog da snagu braniti se od dušmana! Dušmani im bili pod nogama i dvorili im! Štoga radili, Boga ne uvrijedili, duše ne ogriješili, da Bog da! A, nakon ovoga života posvojili raj nebeski i slavu Božju, ako Bog da! A sad da si mi zdravo, prijatelju!“¹ — „Amin da Bog da!“ odgovaraju svi nazočni, a domaćin se napije.

Kad su se svi obredili ploskom, izvadi stari svat pogaču, razlomi je, postavlja na trpezu te se večeriva i ugovara svadba: kada će biti (obično od dvije do četiri nedjele) i koliko će dovesti svatova. Vaļa znati broj svatova, jer je red, da domaćin sve daruje. A tako i stari svat vaļa da se izvijesti, koliko je čeladi u kući djevočinoj, koje red je sve darovati; pače vaļa da zna, što će, po prilici, domaćin zahtijevati. Ovi darovi obično puno zapadaju, i domaćin može natjerati na veliki harač, odakle se mogu stvoriti i velike neprilike, ako se ne odoli harču. A to bi bio slučaj, da se svati ne smiju vratiti prazni, već moraju podbiti drugu curu, ma koju bilo; i onu mora onaj đuveglija vjenčati.

mi za Šimuna Zeka sa Belenića. I doista Šimun mi je kazao krasne nazdravice. A sada mi je puno žao, što sam ih izgubio, i evo zašto. Čitao sam Ravnanima Šimunove zdravice oslađivajući ih. I doista svakomu su se dopadale. Ali će mi Mato Boroje, moj prijatelj: „Dumo, Šimun je uman i pošten čovjek, da ih je malo u carevini. Negove su zdravice krasota. Ali da ti čuješ zdravice Ilije Ćamarije* iz Trnčine; tada bi čuo nešta, što jasli nijesi nigdje čuo.“ — „Evala ti, Mato!“ u jedan će glas deset glasova; „to su poštene zdravice!“ Sjutra će ja podraniti, opremit ću koña, jamit ću plosku rakije u bisake te preko polja u Trnčinu. Nađem starca Iliju, koji je davno prevalio devedesetu godinu, uz vatru, premda je bio lipaň. Ilija me lijepo dočeka, a kada ću, rašta sam k nemu došao, bi blažen. Pinut će i dva i tri puta, a i više rakije, otrešt će glavom, dlanom će otrti brke te će mi tako tiho i razgovijetno kazivati, da sam sve do riječi mogao pobiježiti. Doista ove su napitke bile lepše od Zekinih, te ću s ovijem u knigu, a ostavit ću Šimunove. Sada viđu, da sam ludu uradio, da mi je tada bila još zelena glava; jer, gdje ti je pamet, uza zlato i srebro baciti srebro, a jamiti samo zlato, kada si mogao oboje!

¹ Prijateljstvo se dobiva ženidbom kao neka svojta.

* Tako treba da je i na str. 239., r. 20.

Tu noći stari svat. Sjutra mu domaćin naliže plosku rakije i stavi brašenicu u torbu. Stari svat zadjenut će za pas čarape, što mu je darovala djevojka, te će na put govoreći: „Ostajte s Bogom!“ — „Pođi s Bogom, stari svate!“ domaćin će. „U putu ti dobra sreća! Pozdravljaj tamo, tkogod bude pitati!“ — „Hvala, prijatelju!“ Odalečit će se od kuće i izmetnut će dvije male puške, jednu za drugom. Zatim će i domaćin odjaviti ispalivši i on dvije male puške. Svijet, koji čuje one puške, kaže: „Stari svat pali; djevojka je isprošena.“

U ićindiju,¹ dan prije roka, da se ide po djevojku, povije se barjak na đuvegljinoj kući, a svati se počnu sakupljati. Svakome se svatu označi mjesto, gdje će ići u svatima i koju će čast imati. Sjutra će rano ustati, popit će kafu i rakiju; nešto će se založiti, te će se uputiti ovijem redom: Najprvi će *prvjenac*; stavit će prst u uho te će zapjevati i izbacit će pušku. I tako svi svati, jedan daleko od drugoga za kopje. Drugi ide *stari svat*, a za nim *barjaktar* noseći u ruci razvit barjak, a na barjaku nasađena je jabuka. Za nim je *momak staroga svata*, pa *jamak*, to je barjaktarev momak; pa *odobaša*, a za nim *kum*, pa *djever*, pa *djeverbaša*, a napokon slijedni *čauš*. Kako se upute svati, stoji jeka od pušaka, a brda se razlijegaju.

Šest pribраниjeh djevojaka uhvate kolo pred dvorom; te dvije i dvije, jedna drugoj s rukom preko vrata pjevaju:

Ajde s Bogom, stari svate i prvijenče,
 U ime Božje!
 Na putu vam dobra sreća
 I gospodin Bog!
 Tko vam htio nauditi,
 Ne dao mu Bog,
 Ne ću ni ja,
 Pomogo me Bog!

Ovako isto pjevaju redom svakome svatu; samo što mijenjaju imena u prvome stihu, kako kome ide. Onda zapečnu ovu drugu:

Pijevac pjeva u ružici;	Ja ne umijem.“ —
Saba zora je.	„Zašto si se ti ženio,
Ustani se đuveglja,	Kad ne umiješ?“ —
Spremaj svatove.	„Mene ženi mio babo,
„Sestre moje i nevjesto,	Da što ću mu ja?“

¹ Dva sata prije noći. Obično se označuje pet doba dana prema tome, kada Turci klaňaju, naime: *saba zora*; *podne*; *ićindija* dva sata do noći; *akšam* večer; *jacije* dva sata noći.

Ovo ponavljaju, dok đuveglija kaže, kako ga ženi: mila mati, mio bratac, mila seka ili braća i sestre, je li ih više.

Kada svati stignu napogled djevojičina dvora, dijele se prvjenac i momak staroga svata od ostale družine te idu domaćinu na muštuluk,¹ koji ih čeka sjedeći pred kućnijem vratima. I ovdje kolo djevojaka čeka svatove pjevajući:

Dobro došle, muštulukčije,
Dobre glase donijeli
Od sve družine,

A najviše seki našoj
Od đuveglije.

Uto pristupe muštulukčije te će pozdraviti domaćina: „Hvalen Isus!“² — „Vazda ime negovo!“ odvrća domaćin, te nastavlja: „A otklen biste, vi družino? kamo idete? šta li tražite?“ — „Evo odovud, ne iz daleka. Potjerasmo neku zvijer te dođosmo tragom, da je potražimo, pa ne znamo puta; a, čujući žugor i vesele u tvojoj kući svrnusmo se, da vidimo, što je.“ — „Kad je tako, ja ću vam naći kalauza. Ja imam junaka, sokolova, pa će vas ispratiti i pokazat će vam put.“ Pa okrenuvši se momcima reći će: „Gdje ste, momci, skočite na noge, ispratite ove lude. Ne stojte. Odmah!“ Tada dolete dva, tri momka. Ali će mu muštulukčije zahvaliti: „Hvala ti, domaćine; mi i sami, da se malo potrudimo, našli bismo put; a kalauza nam ne treba... Mi smo čuli za ovo staro selo selom, a pleme plemenom, pa se švratismo, da vidimo, da sjednemo.“ — „Ma, jeste li vi ljudi ali svatovi?“ — „Mi velimo, da smo i ljudi i svatovi.“ — „Pa, gdje ćete, šta li tražite?“ — „Evo, pravo k tebi. Pozdravio te je stari svat i spremio ti je ovu jabuku (vadi bukliju i daje mu je), da mu je poľubiš i da mu je povратиš.“ Domaćin prihvaća bukliju i napije se. Pa prihvaća oku,³ što je uza ņ, puna vina, i daje im je veleći: „Na, odnesite i ovu jabuku starome svatu, pozdravite ga i recite mu, da je poľubi i on, pa da mi je vrati.“ Oni je nose starome svatu, koji se napije i povрати je.

Uto stignu i ostali svati. Stari svat pristupa k domaćinu, sjedne uza ņ, na pripravljeno mu mjesto. Tada mu veli domaćin: „Stari svate, dobro sjede. Hvalen Isus!“ — „Vazda ime negovo!“ on odgovori. — „Ali si putnik ali konakčija?“ prihvati domaćin. — „Putnik“, odgovara stari svat. — „A, znaš li ti, da je ovo carska

¹ Javiti; *muštuluk* je i dar zato, što se javilo.

² Svi razgovori i nazdravice od riječi su do riječi, kako su mi kazali selaci; a najviše Ilija Ćamarija iz Trnčine.

³ Drven sud od oke, a zove se i *bukara*.

zemlja? Mi tursku zemlju radimo, caru harač davamo. Plati dakle carevo!“ Stari svat potegne tobolac te će izvaditi pletu ili talijer, kako tko može, i dat će domaćinu. On će prihvatiti, mahnut će jednoga momka, dat će mu pare; i okrenuvši se k svatima kazat će: „E, dobro, ljudi; kad ste platili carevo, sad evo vam kalauza.“ — „Nama ne treba kalauz“, odgovara stari svat. „Mi ti ga ne ćemo. A, nadate li se vi dobrijem ljudima?“ — „Nadamo i mi smo im vazda razil.“¹ Ustaje i zove svate u kuću: „Homo, ljudi, u kuću!“ A kad su ulegli, veli: „Homo, ljudi, za sopru, da vidimo što god za život.“

Posred kuće posadi se velika tola, sastavljena od jedne daske u dužinu a četiri u širinu, a okolo nje sjednice. Navrh sopre sjede dolibaša² (domaćin) i stari svat, a do njih kum i ostali svati redom. Sada se iznosi kafa; naliju se prva tri filšana³ starome svatu, kumu i dolibaši. Kad su prvi filšan popili, nalije im se drugi, pa zatim ostalijem svatima. Sopra je sva nametnuta komadima kruha sjerčana i kukuruzna, a navrh sopre dvije su cijele pogače,⁴ navezene nožem na kola i na zvijezde. Uz kruh nametnuta je tola svakom vrstom mesa: ovnijega, jarčijega, govedega, krmečega; nešto vareno, nešto pečeno, a nešto slano. Nasred tole čitav je ovan pečen i nadjeven. Sada se nose dva bardaka⁵ ili dvije oke vina i stavljaju se pred staroga svata, koji metne oke na stranu, a prihvaća plosku s rakijom; stavlja je preda se te je gladi i pregleđa s jedne pa s druge strane, ko da joj nešto mañka; te će ovako započeti: „Hvaljen Isus!“ — „Vazda ime njegovo!“ odgovara dolibaša, a za njim svi ostali svati jednoglasno. Za stolom nije nitko drugi, ni od kuće, ni tuđ, osim samijeh svata i dolibaše. Sada slijedi stari svat:

„Zdrav si mi, u dobri čas, poštovani dolibaša! U dobri čas ja dobro došao u tebe! Zdrav si mi jutros uranio, u veliki dobri čas, ako Bog da! Pomogo nam Bog na uranku, na ustanku! Dobru nam sreću udijelio, ako Bog da! Vodom se umili, krstom prekrstili, a za Božji tadir⁶ prihvatili! Gospodin Bog pamet nam prosvijetlio, obraz osvjetlio, zdravlje udijelio, život produžio! Ovi nas domaćin poslužio

¹ „Biti nekome razil“ reći će: biti s njime složan i rado ga imati.

² Starješina stola.

³ Zemljana šalica bez drška, iz koje se pije kafa i rakija.

⁴ Pogača je kruh od pšenice; a od sijerka (sjerčanica), od kukuruze (kukuruznica), od prosa (prosenica) zovu se generično: kruh.

⁵ Zemljan sud, kojijem se pije.

⁶ Mislim: posao prihvatiti; nijesu mi ni sežani znali drugo kazati.

časom staklenom,¹ rukom desnom. On dobro, a negovi nakon nega, što dalje, sve to bolje, ako Bog da! Svaka mu bila pred Bogom pribrana, pred braćom stimana, ako Bog da! Vavijek služio, nikad ne tužio na ustanku, na uranku, ako Bog da! Sve mu se naoposlen okretalo kao sunce i mjesec, ako Bog da! Zdrav si mi, dolibaša!²

„Zdrav si!“ svi kliču. A stari svat pine rakije; primiće bliže k sebi plosku te počinje drugom: „Zdrav si mi drugom, a ljubavi dugom! Za duga vijeka, za malahna grijeha, ako Bog da! Kadgod se ova braća sastajala, vavijek se Bogu molila i veselila! Sastajala se u dobri čas, kako se susreo sveti Ivan Krstitelj s Isusom na rijeci Jordanskoj! Pa se krstom prekrstili a Bogu se pomolili; a Bog nam molbe uslišio, milost podijelio, grijehbe oprostio, ako Bog da! Pred Bogom bili pribрани, a pred braćom stimani, ako Bog da! Štogođ radili, Boga ne uvrijedili, duše ne ogriješili, obraza ne zastidjeli, ako Bog da!“ — „Amin da Bog da!“ svi će. Pa pine rakije. Pri-makne opet plosku te će započeti trećom:

„Zdrav si mi trećom, a ljubavi većom, ako Bog da! Za svete Kraljice nebeske, koja spružila svoju desnicu, ovi narod blagosloвила, grijehbe oprostila, milost podijelila, ako Bog da! Za sabora bratinskoga, za sklada zemałskoga, za cara visokoga, za svu mobu Božju, ako Bog da! Za svetoga oca papu, Božjega sveštenika, koji spružio svoju desnicu, blagoslovio našu braću! Svakoga nam dobra donio, a najveće dara nebeskoga i sklada zemałskoga, ako Bog da! Zdravo poštovani dolibaša!“ — „Amin da Bog da!“ svi odgovaraju. On se napije rakije i dodaje plosku dolibaši, koja ide od ruka do ruka, od ustiju do ustiju, dok se svi ne obrede.

Zatim se prihvate jediva. U neko će doba stari svat prihvatiti svoja dva bardaka, ili oke, pune vina, prigledat će ih te će započeti: „Zdrav si mi u dobri čas, ako Bog da! Jutros uranili, vodom se umili, krstom prekrstili, Bogu se pomolili, k ovome domu uputili, k ovome domu i domaćinu, koji svijetlijem obrazom dočekivao: putnike, prijatele, braću branu, ako Bog da! Štogođ radio, Boga ne uvrijedio, duše ne ogriješio, obraza ne zastidio, ako Bog da! Zdrav si mi domu, u domu domaćine, glasa lijepa a obraza svijetla, za tvojijeh sina, sinovaca, ako Bog da! Crkve ti podgrađivali i narešivali, saizvan klakom i kameñem, a iznutra križima i kaležima

¹ Spomiñe staklenu čašu; ali u ovoj prigodi nijesam vidio, da iz ñe piju.

² Često preko zdravice svati kliču: *Amin da Bog da!* Ali to nije redovno, stoga nijesam naveo u zdravicu.

i ikunama, ako Bog da! Mobom se molili, priloge odnosili! Bog im mobe uslišivao, grijeha oprostivao, milost udjeljivao, ako Bog da! Nima se domaćin kitio i dičio ko ružica cvijećem rumenijem, ako Bog da! Da ste mi svikolicei zdravo i veselo, ako Bog da!“ — „Amin da Bog da!“ svi kliču. Stari svat pine te prihvati drugu oku, pa će opet započeti:

„Zdrav si mi za ova stara i odavnijeh plemena, ako Bog da! Iz ovoga stara doma, iz ovoga plemenita plemena, dosta izlazilo crnijeh brada,¹ bijelijeh glava, starijeh okrnaka, mladijeh ogranaka, ako Bog da! Od ovoga stara doma i od ovijeh plemenitijeh plemena dosta izlazilo mladijeh cura i nevjesta, pod okoļem, pod oglavijem! U svoja poļa odlazile igrajući, dolazile pjevajući, svakog cvijeća berući, dobre glase donoseći, ako Bog da! Kadgod izlazio ispod ovoga šlemenena visokoga, sa ogrišta širokoga, izlazio u dobri čas, s Bogom milijem, s anđelom mirnijem, ako Bog da! Kud okom pogledo, sreću ugledo; sreća te i sretala i stizala, ako Bog da! Kadgod na tvoja prostrana poļa slazio i na plemenita brda izlazio: slazio i izlazio u dobri čas, ako Bog da! Težaci ti vole gonili! Volovi ti bucali, koņi hržali, ovce blejale, koze večale, pčele zujale, ako Bog da! Kad na svoja poļa dolazio, dobra svaka nalazio, ako Bog da! Rukom desnom mahnuo, srećom mahnuo u dobri čas, ako Bog da! Kudgod mahnuo desnicom, rađalo ti pšenicom! Rijetko sijao, a često ti nicalo! Medna ti rosa rosila, a zemļa ti plodila, ako Bog da! U busu ti bilo busato, u trsu trsato, u klasu klasato; na nivi ti bilo stožno, na guvnu mnogo, u kući srećno, haerno i birićetno, ako Bog da! Poļa ti rađala pšenicom, a brda medom i cvijećem, ako Bog da! Da ti Bog da, da ti budu nebesa rašat, zemļa rađat svakijem darom od Boga poslanijem, ako Bog da! Kako ti bude koji zeman od godine dohodit, da ti bude oni plod donosit, ako Bog da! A ti, junače, u svoje ruke prihvaćat i u svoju kuću donosit, ako Bog da! Da budeš dijeliti tužnu i nevolnu; na oltar svijeće namjeņivati, a u crkve zadužbine dijeliti, sve od svoga truda, a Božjega daņa, ako Bog da! Da ti gospodin Bog da lijepi haer i berićeť u tvrdu volu a u brzu koņu, u punoj ćeši a u veseloj sreći, ako Bog da! Da se budeš u mladosti dičit i hvalit, a u starosti hranit, ako Bog da! Da ti Bog da, da te se bude svaka dobra sreća držat, kako se drži brštan

¹ Nijesam vidio u Popovu nijednoga kršćanina bradata; svaki brije bradu, a ostavlja brkove. Ali su mi kazali, da su, malo prije, neki nosili i bradu. Ali, je li se jednom ostavila brada, nije se smjela više brijati od Turaka, koji kažu, da je postala *sureť svečev*.

drveta, kamena pijesak, zvijezde neba, a anđeli raja nebeskoga; onako se svaka dobra sreća bude tebe držati, brate domaćine! Da te braća i družina budu vavijek lijepo milovat, mjesto činit, a čast nositi, ko dobromu i izabranomu, ako Bog da! Da te gospodin Bog bude čuvati mutne vode a guste gore, gnjila broda a rđava roda, što je najveće, ako Bog da! A sada, da si mi zdravo, dolibaša!“ — „Amin da Bog da!“ svi uskliknu. Stari svat pinu; pa ostavi onu oku, a prihvati drugu; te će početi trećom:

„Zdrav si mi trećom, a od Boga srećom, ako Bog da! Za lijepe slave nebeske i Trojice presvete, za prečiste majke Božje, koja sjedi pred licem Boga predragoga, koja spružila svoju desnicu, svojijem te štitom zaštitila i Božjom mobom molila, ako Bog da! Zdrav si mi za doma, za domaćina! Da nam je dom, a u domu domaćin, ako Bog da! Da nam je šeno i veselo, rahat i krepeno; pred Bogom pribran, među svojom braćom stiman, ako Bog da! Sa negova šlemena visokoga, a ogništva širokoga, imuće dočekivao, neimuće darivao! Ti dobro, a za tobom još bolje, sve što dađe, sve to bolje, ako Bog da! Dočekivao putnike, braće odabrane, sveštenike Božje namjesnike, pa se molili Bogu predragomu za tvoj dom, za tvoj rad, za tvoj napredak i beričet, ako Bog da! Tkogod dolazio na ovu sopru, svaki lijepi glas nosio po svijetu kako pčele po mednu cvijetu, ako Bog da!“ — „Amin da Bog da!“ svi bi na glas odgovorili. A stari svat još proslijedi:

„Moja braćo i družino, da bi ja više govorio, bojse bi se pogovorio; take drage i mile obraze zaglušio, kako sam, može bit i doslije; ali u mene, sasvijem da po nešto sijede, još je mlada glava kako zelena trava, ko jedna voćka na visoku brdu: kojigod vjetar puhne, ona mu se sagible; tako i ja, što mi na um padne, govorim. Dosta sam ja rekao, a još više pozaboravio. Dakle, što god ja dobra rekao i ne rekao, sve se zgodilo našem bratu domaćinu! A sad, da si mi zdravo i veselo, ako Bog da!“ — „Amin Bog! Amin da Bog da!“ svi odgovore u glas. Pine stari svat, doda oku dolibaši, a ovaj kumu, te ide naprijed od usta do usta, dok se svi ne obrede.

Sada se jede, pije i stoji veselo. Kao što sam kazao, nije snaha među svatima, ona je u drugoj kući sa djevojkama. Ali preko jeđeka ona poviri na vrata i pobroji svate kroz prste te se povrati k žen-skariji.

Stari svat opet će prihvatiti oke ili bardake te će ih okretati i razgledati, i nađe, da im nešto mañka, te će se okrenuti dolibaši i reći će mu: „Hvalen Isus!“ A on će mu odvratiti: „Vazda ime

ńegovo!“ A stari svat će opet: „Znadeš li, dolibaša, meni kazaše, da je ovo staro selo selom, a pleme plemenom. Kazaše mi: kadgod je ovi domaćin ovu kuću gradio, temelj udario, duhar podigao, da mu je pokrov trebovao. Je li istina? Jer bez pokrova prlilo bi sunce, kiša bi u ńu padala, snijeg bi meo.“ — „Istina je, poštovani stari svate!“ odgovori dolibaša i izvadi dva ubrusa i stavi ih na bardake pred starijem svatom. Jede se, pije i stoji veselo; a stari svat opet će: „Hvaļen Isus!“ A dolibaša će odgovoriti: „Vazda ime ńegovo!“ — „Kazaše meni“, nastavlja stari svat, „da je ovo staro selo selom, a pleme plemenom. Kazaše mi, da u ovome starom selu selom, a plemenu plemenom, da ima brzaća, skokaća, vitezova, sokolova. Nije l' Bog dô, koji jutros uranio, vodom se umio, krstom prekrstio, Bogu pomolio; nije li u planinu othodio, nije li štogod lova ulovio? Jal jelena, jal garana (!), jal košutu, jal kokošku, jal utvu, jal goluba, da iznese pred ovoga staroga svata?“ — „Bit će, poštovani stari svate“, odgovara dolibaša. Uto jedan momak donese na tańuru kokoš pečenu i stavi je pred staroga svata. On je prihvati i prstima ocijepi jednu nogu i izjede je. Otare brkove i zasut će ih, te nastavlja: „Hvaļen Isus!“ A dolibaša će: „Vazda ime ńegovo!“ — „Znadeš li, poštovani dolibaša“, stari svat će; „meni kazaše: kadgod se u ovom starom selu selom, a plemenu plemenom, rodila cura vaša, snaha naša, sve je Boga molila, a rumenu ružu gojila, kako će dočekati ovaku kitu i svatove, kako će ih darom darivati, kako li ružom nakititi: nekom jagluk,¹ nekom bošćaluk.² Ovi svati idu kroz sela i varoše, kako će ovi svati nenakićeni?“

Kako stari svat svrší ove besjede, pristupit će mati djevojćina, nosi darove i dariva svate: nekom daje jagluk, nekom mahramu, nekom čarape, nekom košulu, a nekom i više stvari. Svi se svati kite i zađijevaju darove za saruk, da ih svak gleda.

Sada se djeverovi odijele od svata te idu k djevojei. Kada dođu k ńoj, ona pristupi pred djevera i pokloni mu se do koljena; a on je jami za ramena te je okrene triput naoposlen. Pa vadi iz torbe ruho, što je donio sa sobom: čohu³ od modre svite, otočenu zlatom, ćurdiju navezenu na kolaće, otočenu zlatom i narizanu ervenom ćohom, a na noge štopelice skrletne navezene zlatom, i to sve udare na djevojku. Kad se opremila u novo ruho, zaiskat će joj djever

¹ Rubac.

² Bošća je velika mahrama, u koju se zamotavaju haļine. To će isto znaćiti i bošćaluk.

³ Čoha je dolama, što nose udate.

prsten, što ga je dobila onda, kada je bila isprošena. Ona ga izvadi i daje djeveru, a on ga stavi u mahramu i tako ga kroz mahramu zamoči u vino; izvadi ga i natakne ga djevojci na lihoću¹ lijeve ruke. Sada izvadi iza pasa ogledalo i češalj; začeslje malo kose djevojci i nanese ogledalo, da se ogleda; te opet spremi za pas i češalj i ogledalo. Kada je sigurno djevojku, vadi plosku i daje piti svijem curama, što su okolo snahe. Oni se povrate k svatima, a djevojka ostane sa drugaricama.

Kada se vrate djeverovi, pitat će ih stari svat: „Gdje biste dosle, djeverovi?“ Djever će odgovoriti: „Mi dosta jeli, a još više pili; što je lako i jedno i drugo. Ma, pomislismo: što smo mi došli amo; pa čijem da se vratimo kući? Što će rijeti svijet, kad nas vidi? Gle, čitava se vojska podigla za komadom hleba i kupom vina, a ne ima ništa da vode. Zato mi dva odosmo, da potražimo, čijem bismo se prekazali našem selu i svijetu, kroz koji budemo prolaziti. Obismo gore i kameće, poļa i livade, doklen nađosmo neki mirisni cvijet, koji će svojom lepotom prosvijetliti naše selo, a svojijem mirisom ga uzvoñati.“ — „Aferim vam, dijeti“, reče stari svat.

Uto će se donijeti sanduk, koji je otvoren, a djevojke pjevaju:

U djevojke bir-sanduci
Malo nepuni.
Molila se babi svome,
Da joj pripuni.

„Hajde s Bogom, kćeri moja,
Dosta ti je to.
U dvoru ti seka ostaje,
Hoće joj se to.“

Tako isto priprijevaju majci i bratu, koji svejedno odgovaraju. Napokon seki:

U djevojke bir-sanduci
Malo nepuni.
Molila se seki svojoj,

Da joj pripuni.
Seka joj se dogodila žalovita,
Pa joj pripuni.

Sada nastaje pogibeljan čas, ako se nijesu dobro prije porazumjeli stari svat i domaćin, kada kum traži, da se izvede djevojka, da je vode. Običaj je, da domaćin ne da djevojke bez darova, za koje mora odgovarati kum. Kako su obično dobro napiti, može nastati i kavga. Domaćin traži dar, a kum ga nema, pa tada ne da djevojke; te nije mučno, da se i krv prolije i da se svadba razvrgne. U takome slučaju svati, da se ne vrate prazni, prihvate koju drugu dje-

¹ Prsti se zovu: palac, kašikar, srijedoña, lihoća i mañak.

voju, ili na dobru voļu ili na silu, pa bila kakva da je; onaj, komu je dovedena, mora je vjenčati.

„Eto ljudi“, kum će, „mi se dugo zabavismo, kod ovoga časnoga domaćina, koji nas je tako divno pogostio i počastio. A nama je za vida stići kući, gdje nas čeka naš đuveglja i njegov dom. A sunce je prevalilo pučinu nebesku i nagnulo se. De dakle da idemo. Domaćine, izvedi djevojku.“ — „E, kume, ja ne dam djevojke. ako prije ne odoliš harču“, domaćin će. „Ja za sebe ništa ne tražim, ma tražim zu kućnu čeljad.“ — „Pravo je, domaćine“, kum će. „A i tebi vaļa nešto.“ I vadi dukat ili talijer te mu ga daje. Domaćin ga prihvati te traži za druge: „Djevojčinoj majci dat ćeš talijer.“ Kum vadi talijer i daje ga. „Djevojka ima tri brata, a svakomu ćeš dati po dva aršina čohe.“ Kum prihvaća torbu, vadi iz ņe čohu i svakomu osijeće po dva aršina modre čohe. „Djevojka ima tri sestre; najvećoj dat ćeš papuče i okrug, a dvjema mañim, ovčarici i kozarici, dat ćeš po krpu na glavu.“ Kum sve to daje. — „A sad, kume, djevojka ima djeda i babu, rođaka i rodieu, svaki po nešto traži: pletu, altiluk,¹ opanke, krpu; ako ništa, jabuku.“ Kum svakomu daje i odoli svemu harču.

Tada brat izvodi djevojku, vodi je za ruku. Ona pristupi najprije domaćinu, pa k staromu svatu, te redom k svijem svatima. Najprije se pokloni gotovo do zemļe pa polubi u obraz; i to po tri puta kod svakoga. Sada djevojke pjevaju u kolu:

Stari svate i prvijenče,
Dig' se otomlen,
Vrijeme ti je.
Popio si bačvu vina
Od devet vjedar;

Izlio si vreću kruha
Od tri šinika;
Izlio si jalovicu
Od tri godine.
Ustani, vrijeme ti je.

Ovako pjevaju redom svakomu svatu. Dok pjevačice pjevaju, domaćin govori staromu svatu: „Zdrav si mi, stari svate, ako Bog da! Kako sjedoše dva bana, dva zemļi gospodara; kako časno sjede, skladno besjede; svaka im po Bogu. Kadgod se uputio od ovoga doma i ovoga domaćina, uputio se u dobru čas s Bogom, ako Bog da! Na

¹ U ovo su vrijeme imali turske i austrijske novce. Krajcer vrijedio je 4 pare, marijaš: 10 para, kasida: 20 para, zolota: 30 para, groš: 40 para, vižlin: 60 para, pleta: 4 groša, bešluk: 5 groša, altiluk: 6 groša, juzluk: 100 para, talijer: 24 groša, bijela megidija: 20 groša, dukat: 60 groša, žuta megidija: 100 groša. Ovako su seljaci brojili, pa bilo točno ili ne.

putu ti svaka dobra sreća; okom gleda, sreću ugleda; sreća te i stizala i sretala, ako Bog da! Kad došao tvomu domu, dočekao te dom i u domu domaćin, zdravo, veselo, ako Bog da! Svaka mu bila pred Bogom pribrana, među braćom stimana, ako Bog da! Štoga radio, Boga ne uvrijedio, duše ne ogriješio, obraza ne zastidio, ako Bog da! Kako smo se ovdje danas sastali, ovako se sastali pred Bogom u raju nebeskome, ako Bog da! Zdrav si mi!“ I tu se dva starješine napiju.

Svati ustaju. Barjaktar natakne drugu jabuku na barjak; djever prihvati djevojku, premetne joj desnu ruku preko ramena i tako je vodi; a ona se svakome, kogagod sreta, klađa sve do koljena. Ali nikada ne giblje koljena, vet se giblje u pasu. A djever joj drži ruku na ramenu i onda, kada se klađa. Kako se ređaju svati, kolo djevojaka pjeva:

Stari svate i prvijenče,
Daruj nam kolo.
Da je pleta, malo je;
Da je dukat, puno je;
Da je zolota, sramota je.

Ako nam ga darujete,
Pohvala vam je;
Ako nam ga ne darujete,
Sramota vam je.

Tako pjevaju redom svakome svatu; a oni im meću, kako koji može. A to pjevačice kasnije razdijele između se.

Uputili su se svati s mladom nevjestom pjevajući i puškarajući. A kolo pjevačica pred kućom ili na gubnu pjeva:

Gospodine Bože,
Sve u ime tvoje,
Sve u dobre čase,
A u pune čaše!

A danas u najbolje!
Pojte s Bogom, gospodo svatovi,
A zaran nam snahu devedite!

Većinom svati idu pješke, jer su slabi puti za jahaње. Ipak su drugađ i na konima.

Kad su svati blizu sela, kamo vode djevojku, đuveglja poleti kriomice u crkvu, gdje čeka i dumo. Kad su svati stigli pred crkvu, ostaju u dvorištu, a sama djevojka s kumom i djeverom ulegne u crkvu. Izaći će i đuveglja iza oltara te će kleknuti pred oltar, a dumo ih vjenča. Djevojka je uvijek okrugom pokrivena po licu, kako se uputi iz oćine kuće, a ne otkriva se do ujutro, osim časom, kada zaposjeda kuću, gdje je ne vide svati ni đuveglja. Pokrivena

je i na oltaru preko vjenčańa.¹ (Nema li blizu crkve, obred crkovni vjenčańa biva kod kuće mladoženje.)

Kada mlada nevjesta izađe iz crkve, pred vratima okrene se prama crkvi, pokloni se crkvi tri puta i polubi dońi prag. Zatim pjevajući i paleći idu svati do đuvegljina dvora vodeći djevojku. Kolo djevojaka stoji pred dvorom, koje kako ugledaju svate, počnu pjevati:

Poletio paun uz poļe.
Jesi l' vidio naše svatove?
Vode li nam djevojku?

Paun poletio i doletio
I habere donosio,
Da nam svati vode djevojku.

Pa zatim:

Povila se zlatna žica
Od vedra neba.
To ne bila zlatna žica
Od vedra neba,

Vet to bila dobra sreća
Od mila Boga;
Savila se našoj snasi
Oko vijenca.

Isto se ponavlja svakome svatu: „Savila se starom svatu oko kalpaka . . . Savila se đuveglji oko saruka“ i t. d. Zatim:

Odlećeli, dolećeli sivi sokoli,
Dobre glase donijeli od sve družine,
A najviše đuveglji
Od te djevojke.
Dobro došle, muštulukćije,
Lijepo glase donijeli od sve družine,

¹ U proleću godine 1871., kad se ženio Ilija Vuković iz Ravnoga, ja ću poći u crkvu, da čekam svate i snahu sa Golubinca, tri sata daleko. Nađoh Iliju sakrivena za oltarom, prosto obučena, onako u sebicu; jer je taki običaj. Ja ću ga upitati: „Poznajesh li ti, Ilija, svoju mladu? jesi li je ikada vidio u lice?“ — „Nijesam je, dumo, nikada vidio; ne poznajem je“, on će meni. — „Ta, vidjet ćeš je sada.“ — „Ne ću, dumo, jer je pokrivena.“ — „Ništa zato; ti je moraš vidjeti u lice prije nego se za ņu vjenčaš.“ — „Ne ću, dumo, jer nije adet.“ — „Ti adet ne ide, moj Ilija. Ti vaļa da je vidiš, da znaš, koga uzimješ.“ Uto će svati s djevojkom. Klekne ona pred oltar, Ilija izađe iza oltara i kleknut će ņoj s desne, a s jedne i s druge strane kum i djever. Djevojka je pokrivena; a ja ću: „Otkrij se, djevojko!“ A oni će: „Ne, dumo. Ne smije se mlada nevjesta otkriti do ujutro. Taki je adet.“ — „Ne ide“, ja ću, „on mora vidjeti, koga uzimješ.“ I hotjelo se toliko, dok ona podigne okruglu. Tada ću ja Iliji: „Gledaj je, pa sada kaži: uzimješ li je?“ Obred se svršī Ilija pobjegne sam, a ņu otpratiše svati kući. Do nekoliko dana, ćujem, kako je Ilija rekao, da je prije znao, da je onaka, da je ne bi bio jamio.

A najbolje đuvegliji
 Od te djevojke.
 Dobro došo, stari svate i prvijenče,

Diko naša!

Dobre glase donijeli od sve družine

Dobro došo, barjaktare i jamače,

Dobro došo, kume i djevere,

Dobro došo, djeverbašo i čauše,

Dobro došla, snaha naša,

Diko naša!

Lijepo glase donijela od sve družine,

A najljepše đuvegliji

Od tebe, djevojko.

A, djevojko, seko naša,

Sitno krači,

Često se klañaj.

Svekrvi ti redom sjede

Pa te gledaju.

To se ponavlja za svakoga od kućne čeladi:

A, djevojko, seko naša,

Sitno krači,

Često se klañaj.

Svekrve ti redom sjede

Pa te gledaju.

Djeveri ti redom sjede

Zaove ti redom sjede

Djevojka tiho ide i sve se klañja, gotovo do zemlje, a na noj zvekeću đerdani i vijenci. Kako pristupaju svati, pjevaju pjevačice:

O prvijenče, diko naša,

Daruj nam kolo.

Barjaktare, diko naša,

Daruj nam kolo.

O jamače, diko naša,

Daruj nam kolo.

Stari svate, diko naša,

Daruj nam kolo.

Vjenčan kume, diko naša,

Daruj nam kolo.

Djeverbašo, diko naša,

Daruj nam kolo.

O djevere, diko naša,

Daruj nam kolo.

Dobro došla, snaha naša,

Daruj nam kolo.

A čauše, diko naša,

Daruj nam kolo.

I svaki im nešto baci, ako ništa drugo, to jabuku. Zatim pjevaju pjevačice:

Veseli se, majko đuveglina!
 Tri ti sunca u dvor ulegoše:
 Jedno sunce stari svat s družinom,
 Drugo sunce djever i djevojka,
 Treće sunce ruho djevojačko.

Svati su unišli u drugu kuću, gdje ih čeka sopra, i posjednu. A djevojka pristupa glavnoj kući. Đuveglia je dočeka pred kućom, uhvati je brzo rukama za ramena te će je triput okrenuti naoposlen i pobjeći će u kuću, da ga ne udari djevojka jabukom, koju izvadi iz nédara. Ali ne smije on stati u kući, vaša da izađe, zato ga ona preža; uto on izleti iz kuće, a ona će se baciti za ním jabukom te će ga smjeriti u leđa. Pred kućnijem vratima stoji svekrva, a pred sobom drži jedno muško dijete od tri, četiri godine. Pristupi djevojka, a svekrva joj daje na kašiki šećera, da okusi, opomićući je, neka bi joj svako gorčilo bilo slatko kao šećer. Tad joj daje dijete; ona ga prihvati za ramena te ga okreće triput naoposlen. I daruje sve naprske.

Djevojka je uvijek pokrivena mahramom, tako zvanom okrugom, koja je za dva aršina duga, a pô aršina široka. Ona dva uska kraja navezena su svilom i zlatom. Okruga je na srijedi prikopčena na glavi, a spušta se u dvoje niz lice, te hoće li da vidi, malo je rastvori. Sada se otkrije: jedan kraj okruge prebaci s jedne strane, a drugi s druge na glavu; podigne jedan kraj pregače i pribode za pas, tako isto podigne i košulu, koja doseže do tli, neka je slobodnija u radu. Sada, regbi, zaposjeda kuću. Domaćica daje joj rešeto, a u ním žita; promiješa dva, tri puta rukom, kao da proćina, pa ga sa svijem žitom baci na kuću, na krov. Prihvati metlu i zamete dva puta. Uz vrata kuće burilo je puno vode, očepi ga i pusti da teče voda. Zatim ulegne u kuću i stane po nój raspreati.

S ovijem je za danas svršeno; ali nije svršena svadba, koja obično traje tri dana. Tu se jede, pije i stoji veselo. Po vas Božji dan za stolom su. Ali mlada snaha ne sjedi nikad za stolom, vet je stojke kod stola, a uza nju je djever, koji joj uvijek drži desnu ruku preko vrata. Dolaze i prijatelji te i oni sjede za soprom, jedu i piju. Jedini đuveglia niti dolazi u kuću ni za sopru; on je kao tuđin u kući, i on obično vari i peče u kuhinji. Samo jedno i to za čas dođe u društvo, da primi blagoslov od domaćina, ali ni tada ne sjeda, vet odmah iza blagoslova odilazi.

Sjutra najprije služe svate kafom pak rakijom. Zatim dođe ručak, koji traje vas dan. Prije ručka je *poševačina*. A to biva ovako.

Posade se svati okolo sopre, a osim svatova bude i gostova i prijatelja. Tada će jedan od svata iznijeti leđen i ibrik pun vode, te kaže: „Braćo moja i družino, red je, da se pobrinemo za život; a kako je ovako puna sopra (jer je sva nabacana hranom), grjehota bi bila, da gladujemo. Zašto je ovo blago Božje pred nas izneseno, ako ne da se jede? Zato ga je domaćin iznio, pa zato smo se mi i posadili. Ali, šta ćete; mi, paleći puške pomrčlasmo se, te nije podobno, da neopranih ruku sjednemo među ovako pribranu gospodu i da prihvatimo za ovi nimet¹ Božji; zato, najprvo operimo se, Bogu se pomolimo, pa tada u ime Božje blagujemo.“ — To rekavši pristupit će k starome svatu: „Ala de, poštovani stari svate, daj ti dobar primjer mlađariji!“ Stari svat nanese ruke na leđen, a onaj mu ih polijeva, a stari svat spušta u leđen tri. četiri plete. Tad mu se mlada nevjesta pokloni do zemlje zahvaljujući mu. Kako koji umiva ruke, kod nje je snaha sa djeverom. Tako redom svi operu ruke i svaki nešto spusti u leđen. — Nađe se gdjekoji, da hoće da provodi šalu; zato nanio bi ruke na leđen, ali ne bi ništa bacio. A onaj, što bi polijevao, bio bi oprezan i nadao bi se takoj maskari te bi malo nagnuo ibrik, tako da ne pušta vode. Onaj bi mu kazao: „Da nu, bolan, nagni boļe, da izađe voda!“ — „Šta ću boļe“, ovaj bi odgovorio, „ne vidiš li, da ne može voda? Bezbelim, nešto joj mañka.“ — „Ništa joj ne mañka, vet nagni boļe.“ — „Kud ću nagnut, kada ne će da proteče; prije bi iz kamena istiještio, nego iz ibrika. Kad ne da, ne da, šta ćeš mu?“ Tako bi se natjecali, dok bi onaj provodič šale spustio nešto u leđen; tad bi onaj nagnuo boļe ibrik i polio mu po rukama te bi kazao: „Vidje li ga, kako sada proteče! Koji mu je jad bio malo prije!“

U svako doba, kad bi koji komšija došao za vrijeme svadbe, odmah bi mu polili ruke, i on bi nešto bacio u leđen, zatijem bi sio za sopru. Gotovo svaki bi došao na tu poljevačinu, a onaj, koji ne bi došao, smatrao bi se neprijateļem. Ima ļudi, koji ne će nikada popiti čašu, a da ne nazdrave. Tako i tada padne nekoliko zdravica. Jedan će napiti: „Moja braćo i moja družino, ĉuli smo od ļudi starijih, a takijeh obraza poštenijeh: gdjegod se Bog moli, da se ondje i nahodi: gdje se više moli, da se ondje više i nahodi. Zdravi ste mi ovom zdravicom u lijepu slavu Božju, ako Bog da! Slava Božja pomogla ovu kuću, ovu sopru, sve kumove, prijateļe dobre i izabrane, svakoga junaka od istoka do zapada, koji se Krstom krsti,

¹ Mislim: dar; drugo mi nijesu znali kazati.

a Bogu moli, a svetoj crkvi ide, ako Bog da! I onoga junaka pomogo Bog, koji svetoj crkvi ne ide, a Boga moli, ako Bog da! Pomogo Bog i slava Božja na putu putnika, na trgu trgovca, na moru mornara, na polju ratara, ako Bog da! Pomogo Bog i slava Božja našega svetoga oca papu i njegove gardinale i biskupe, popove i pratere, da nas budu vježbati i okretati na pravi put; da ih mi budemo slušati i opsluživat Božje zapovijedi, ako Bog da! Pomogo Bog i slava Božja našega presvjetloga cesara,¹ da nas bude sačlom braniti a kruhom hraniti, ako Bog da!“ — „Amin, da Bog da!“ — A neki bi nazdravio: „Dete, moja braćo i družino, da popijem ovu čašu u zdravlje ovoga domaćina, koji je ovu sopru postavio, da je bude postavio u svaki dobar čas, ako Bog da! Po njegove kumove i prijatelje, putnike i namjesnike, sve dobre i izabrane, po njegovo kućno šleme, a žitno sjeme; da mu bude šleme šlemenom, a sjeme sjemenom, da mu bude šleme tvrdo i vjekovito, a žitno sjeme zdravo i čestito, ako Bog da! Da bude iznositi ispod njegova šlmena dvadesičetiri sjemena, ako Bog da! Da mu Bog da, da mu budu nebesa rašati, a zemlja rađati; kako mu bude koji zeman od godine dohoditi, da mu bude oni plod i donositi, ako Bog da! Da se bude u mladosti dičiti i hvaliti, a pod starost hraniti, ako Bog da! Vazda davao, a uvijek mu pretjecalo i množilo se, ako Bog da! A sada da si mi, junače, zdravo i veselo!“ — „Amin, da Bog da!“

Kad su se više prijatelji poređali, a primiče se kraj gozbi, dođe đuvegljija te će kleknuti na koljena, a uza nju mlada nevjesta. Ovo je jedini čas, kada su to dvoje jedno uz drugo pred svijetom. Tada će ih pitati domaćin: „Što pitate, mladi mladijenci?“ — „Božju molitvu i tvoju, čako“, oni će odgovoriti. — „Što pitate, mladi mladijenci?“ — „Božju molitvu i tvoju, čako.“ — „Što pitate, mladi mladijenci?“ — „Božju molitvu i tvoju, čako.“ — „Bog vam dao dobru molitvu, a u dobar čas! Prva vam molitva od gospodina Boga, pak od oca duhovnoga!“ — „Amin Bože!“ svi govore. — „Pak od mene grješnika! Da budete postupili iz onoga stana u ovi stan,

¹ Ovdje Ilija Ćamarija, godine 1870., zove cara austrijskoga našijem cesarom, premda je tada ova zemlja bila pod turskom vlasti. Ali se nije tome ni najmañe čuditi, jer su tada svi katolici u Popovu zvali austrijskoga cara svojijem cesarom, kao što su i hrišćani zvali ruskoga cara. A to su im i sami Turci priznavali. Razgovarajući se u društvu Turci, katolici i hrišćani, rekao bi Turčin: „Naš car misli to, a šta će vaš cesar?“ pitat će katolike; „a šta će vaš car (ruski)?“ pitat će hrišćane. A opet je Austrija imala i protektorat nad katolicima i pomagala je i kler i narod katolički.

u veliki dobri čas! Da vam Bog da, da budete najprije ugoditi gospodinu Bogu, paka ocu duhovnomu, pak vašijem starješinama, pak vašijem komšijama i selanima, da svak bude reći: u dobri čas ona odiva dođe iz onoga stana u ovi! Da vam Bog da lijepi svijet na ovi svijet, kéeri i sinova, koliko bila vođa gospodina Boga, a požuda srca vašijeh! Da bude od vašega srca popova i pratara, trgovaca i mornara! Da vam Bog da, da budu k vašemu dvoru dohoditi vojni i nevojni!¹ Da budete nevojnijem na vrata iznositi; da vam budu praznijeh ruka dohoditi, a punijem othoditi; ruka punijeh, a srca vesela, putem hodeći pa lijepo govoreći: u dobri se čas ona dvojica sastadoše i ona dvojica dođoše u onu kuću, lijepo ti nas pomogoše, pomogo ih Bog, i s neba i sa zemlje! A da vam budu vojni u vaše dvore dohoditi, da vam bude od dike i časti; da se ne budete prepast od tužna i nevojna! Ova odiva, koja je došla od onoga dvora do ovoga, da bude došla u svaki dobri čas; da se onomu ne bude u ničem poznat, a ovomu, gdje je došla, da mu bude od dike i od časti, i od velike pohvale i koristi! Da bude hvalit oni dom, oni rod; da bude govoriti: Blažen Bog, koji je dô! blažena majka, koja je rodila, a babo, koji je svjetovao! Lijep ti je svjet i nauk naučio! Blažen put, po kome je došla, i oni, s kijem je došla! Da vam Bog da, da vam budu više kuće pčele zujat, a u kući se muške glave rađat! A sad, što sam mogao, to sam vam govorio. Što sam vam rekao i ne rekao, više vam Bog dao i potvrdio! A sad postupite desnom naprijed.“ — Oni ustaju i postupe desnom. A domaćin će nadodati: „U svemu vam naprijed pošlo!“ Sada će svi jednoglasno: „A ti, čačko, čačko naš, dobro ti reče našem bratu i sestrici! Sve u dobri čas! Svi rećimo, pomislimo, da je dobar čas. Amin, Bog, Amin!“²

Treći dan počnu se svati razilaziti i svaki od njih dariva mladu nevjestu novcem, a ona njih mahramama, čarapama ili košulama, kako je što za koga.

Do dvije, tri li nedjele ide mlada nevjesta sa djeverom majci na očitane,³ pošto su prije bili kod ne poslanici materini.

* * *

¹ Mjesto: voljni i nevojni. Ovo je jedini slučaj, gdje sam čuo izgovarati *j* mjesto *l*; a čuje se to na dosta mjesta u Dalmaciji, na pr. *uje*, *boje* mjesto *ule*, *bole*.

² I ova je molitva sva od riječi do riječi, kako mi je kazivao Ilija Ćamarija iz Trnčine.

³ Tako zovu pohode, što čini majci nakon vjenčanja.

Da na svršetku kažem koju i o *mladoj nevjesti!* Kad sam ja bio u Popovu, žene udate i cure nosile se gotovo posve jednako; tek što su žene, a nada sve mlade nevjeste imale čohu, to jest dolamu od modre čohu, i prstene na ruci. Ali mi je kazao Mato Boroje, da žene otrog 30 godina (to bi bilo do 1840.) nijesu nosile ni fesove ni bijele kape, što sada nose kao i djevojke, nego da su nosile na glavi prtve,¹ koje bi nabile dobro na čelo, a na nju bi stavile čohnicu,² a sve bi naokolo nazabadale špiode s dinarićima. Nosile su okolo kape velike vijence od srme; i na kapi su imale istefane.³ Okolo solupa i ispod brade imale su potkošņake i podbradņake sa silnijem svilenijem kitama svake boje. Nije bilo skovanijeh pasova, kao što sada imade, nego od pređe, nakićenijeh i navezenijeh svilama, a imali su kuku, kojom bi zapuĉili.

Mlada nevjesta svakome se klaņa. Taj obiĉaj na mjestu traje duęe, na mjestu kraće: od godine do tri godine. Ona nikada ne ide u nijedno društvo, ni u crkvu ni na put, sama, vet je uvijek vođena od djevera. Obiĉno se u svetac sakupi svijet, prije mise, pred crkvu. Ĺudi posjedaju naokolo, puše i razgovaraju se. A ženskarija stoji sa strane na buľuke, po desetak, više ili maņe, a sve su skupa zagrljene te se neprestano razgovaraju, da, regbi, šapću se, tako su im usta prisloņena na uši jedne drugoj. Sve su vesele i smiješe se, ali nikada na glas, već im se vidi posmijeh na licu. Stupi mlada nevjesta u dvorište te će pristupiti k onome, koga boľe znade, poklonit će mu se pa će ga polubiti u obraz; pita ga za zdravlje i njegovo i njegovijeh te prije nego se od űega odijeli, opet će se pokloniti. Zatim pristupa pred svakoga ĉovjeka, pokloni mu se do zemľe i ľubi ga u obraz. Tako sve naokolo. Ĺudi, kada im se klaņa i kada ih ľubi, bivaju, uopće, pasivni, niti joj šta kađu niti se okreću; slijede pušiti i razgovarati se sa bliņnijem, kako da nije ništa. Je li između ľudi kaki nepoznat ili Turĉin, ma bio i znanac, i űima se klaņa, ali im ľubi samo ruku. Je li tu i űezin ĉovjek, űemu niti se klaņa niti ga ľubi, mimoide ga, kako da ga i nema. Kada je sve obišla, opet se prihvatiti djevera i uza ű je ostoјke. Nadođe li koji poznati u dvorište, izlazi preda ű, pokloni mu se i ľubi ga. Sa ženskarijom pak nema kraja ni konca grľeņu i ľubľeņu. — Sa momcima, uopće, nema nikakva općeņa, nemoј da je momak űvoјta ili poznate i prijateľske

¹ Kape spletene od űuke.

² Mala crvena kapica, kao što se nosi po Dalmaciji.

³ Vrsta đerdana spletenijeh sitnijem bijelijem grmĉelama sa parama na dnu.

kuće iz drugoga sela; tada je i s nima kao sa ostalijem ljudima. — Uopće, kamogod išla i kogagod srela mlada nevjesta, svakome se klaña.

Nikada ne će mlada žena pitati za svoga druga, pa bio on u svijetu i odsutan ma ne znam za koliko dugo. Dođe li netko, koji je bio u svijetu s nezinijem čovjekom i od nega donio glase, — svi se okupe okolo nega i pitaju ga za zdravlje; mlada skida mu torbu s ramena i nosi je u kuću, odakle ne izlazi, ako ne da prihvati jednu stvar ili drugu, što je red sigurati; ne osvrćući se na gosta, koji sjedi pred kućom i priča o nezinu čovjeku. Istina, i ona sluša iz kuće, ali kradimice. Pa i sami nezini čovjek, je li stigao sa daleka puta, kamo je bio za duže vremena, — svi se okupe okolo nega, pitaju ga za zdravlje i za tolike stvari, a mlada ništa, ni ona nemu ni on nojzi. Svi se razgovaraju pred kućom, a ona samā kao da je sakrivena u kući; ali će koja od ženskih k noj, te se šapću i tješe.

Slučajno sam se našao, kada se jedan mladoženja vratio kući, iza kako je bio tri mjeseca odsutan. Pristupivši u avliju nađe oca, gdje sjedi i puši, a mati bijaše zakuhala kruh; a imao je o ramenu torbu. Otac ne maknu sobom, ali mu zaskli oko od radosti; samo što ga zovne, da sjede uza ņ, i pitaju se za zdravlje. Stara mati ostavi kruh, otare ruke i pohiti sinu ususret, zagrlj ga i polubi ga pitajući ga za zdravlje. Uto, žena mu, koja je sve čula iz kuhinje, izdalega gleda i ne miče se. Ali, kada opazi, da joj je vojno sio uz oca, pohiti, pokloni se i snimi mu torbu s ramena; niti ga pita: kako ti bilo na putu; ni on ņu: kako tebi na domu. Što više, nije niti pogledao na ņu, koja se bila zacrvenila kao krv. Ja tada bacih šalu: „Šta se vi mladoženje i ne pitate ni za zdravlje?“ Mlada se malko nasmija ispod sebe i ode u kuću; a baba će baciti oko na sina pak na nevjestu te će mi nekijem blagijem, a jednako žalosnijem licem zazati: „Šta ćeš, duma; taki je kod nas adet.“ — Je li žena postarija, tada smije pitati za svoga čovjeka; premda će se i tada netko naći, da se porugljivo našali. Na to se ona ne osvrće.

Ženu udatu svak u kući i van kuće zove „mlada“ ili „mlađa“, ako ih je više. Na primjer: neka mlada zakuha kruh, a mlađa neka pripeče kafu. Svak znade, o kojoj se govori, kao da je zovu po menu. Tako se obično zovu, dok joj nije preko pedeset godina, dok ne postane starom ili babom. A opet je zovu i po selu, odakle je došla. Je li iz Dublani, Dupka je; sa Belenića: Belenička; s Kijeva

dola: Kijevka; iz Orahova dola: Orahovka; iz Koteza: Koteška; iz Ravnoga: Ravaňka.

Onako, kao što su cure blage naravi, take su i žene udate. Nikada nijesam čuo, da se žene karaju ili inade među sobom; nikada da s ikijem porječakaju. Bile sestre, bile nevjeste ili zaove, ili jetrve, ma tko bile, uvijek jedna s drugom opći najljepšijem riječma kao što je: seko, zlato, sunce, srce, oči, jabuko, ružo, cvijeće, grlice, zoro i slično. A ta su imena opet popraćena ovijem: živa bila, rahat bila, veselila se, u raju igrala, po raju skakala. Na primjer: Jaño, zlato, živa bila, dodaj mi čašu vode! Tako će i muškarcima kazati: sokole, junače, viteže, majčina diko, krilo moje, pile moje, ptiću moj, govorko moj, kruno moja i slično. Imadu li koga pokarati, ne će nikada proklinati ni psovati, vet će kazati: živ bio, živa bila, nikada te tvoja mati ne poželela, nijedno te zlo ne snašlo, ne kukala za svojijem očima, anđeli te nosili, zmija te ne ujela i slično.

Žene su uopće dobre kućnice i puno radišne, što nijesu tako ljudi. Nikada nijesam vidio ženu besposlenu; ta i putem prede kudjeļu ili plete čarape. Nije rijetko, da ćeš sresti muža i ženu gdje idu s poļa kući, gdje su radili. Čovjek je praznijeh ruku i puši čibuk, a za ním je žena, uprćena s bremenom, preko bremena zavrgle su se dvije motike, jedna nezina, a druga muževa, drži pri sebi dijete u povoju, a drugo joj se shvaća skuta. Čovjek će među lude, da se razgovara, a ona će raspreati kuću, sredit će živo, leći će djecu, zgotovit će večeru.

Žena je uopće prezrena (!); ona nije nigdje među ljudima, ni za stolom. Drugda će se čuti, gdje čovjek veli o ženi: moja ženetina, da prostiš moja žena. Ali se sve to daje iskorijeniti. Jesi li za to nekoga ukorio i pokazao mu, kako je to ružno, ne ćeš ga drugi put čuti.

Svaka je žena vjerna svome čovjeku, ma bila i najružnijom silom dovedena. Svakako je žena plemenitija prama svome čovjeku, nego što je opisuje narodna pjesma. Ljubav između muža i žene sve to više raste s godinama do stare starosti.

I g r e.

(Iz Privlake i Komletinaca u Slavoniji.)¹

NAPISAO BARTOL JURIĆ.

Od igara, koje će se ovdje opisati, igraju se samo muškarci, a nikada zajedno sa ženskim: koña, vozaña, čuške, čvare, capre, sirca, varaske, navlačke, uticavaña, prošca, kvrga, metaña, trlaña, navlačeña na prste, stajaña na glavi, koturaña, peñaña, točka, jašeña, pincike i lopova. Ostale se igre igraju i muški i ženski. Samo škularice igraju se reduša, lutaka i kola, a škulari se toga nikad ne će sa ženskim igrati. Ako se koji najde, da pristane sa divojčicama u te igre, zovu ga „ženskarac“.

Od ovi igara ne igraju se momci, a to su svi oni, koji su se izvadili iz škole, a još nisu poženiti: koña, škula, žmire, lončića, slipe babe, makazica, pilića, arjanke-barjanke, elem-belem-bumbarika, čela, škole, al se zato igraju: vrabe, dižu štapca, klipka, zgađaña i dižu krajearu.

Cure se igraju samo ovi igara: criva, žapca, slipe babe, makazica, momak grize jabuku, svekrvica guščice čuvala, lipa Maca večerala, pilića, bukarica, arjanke-barjanke, elem-belem-bumbarika, mačka i miš, lisica i grožđe, jagoda, čelavi Muslija, mladi kovač, bošturje, igra kolo, lopte i navlačke, al to samo na divanu s momcima.

Stariji, a to su samo mladi, istom oženiti ljudi, dok ne odu u soldačiju oni ili níovi drugovi, igraju se samo vrabe i čuške, a ritko lopte, a drugi se igara nikad ne igraju.

¹ Privlaka i Komletinci sela su u vinkovačkoj okolini. Život i običaji onamošnjega naroda ušli su u opis „Otoka“ u II., III. i IV. knjizi „Zbornika“, gdje je više partija izradio g. Bartol Jurić. Isp. i VII. knjigu „Zbornika“, u kojoj je g. Josip Lovretić prikazao „dječje igre“ u Otoku.

Ured.

Dječje igre.

Dica se igraju ko dica, dok se iz škole ne izvade. Čim se iz škole ispišu, ne će više u igru sa škularima, a kamoli sa mañom dicom. To će uradit samo kaki luckasti momčić ili luckasta divojčica, al na take svit više i grđi ji. Ni dica je ne vole nego biže od ni. Maña se dica igraju za se, a škulari opet za se, pa će škulari ritko primiti u igru onu dicu, koja ne idu u škulu. To će uraditi samo onda, ako tako dite imade lipa kolica ili lipe saonice.

Stariji rado glede, di se dica igraju, pa ji ne grde, ako se na stagļu po sinu ili slami skrivaju. Samo jim kažu, da ne prave štete. „Igrajte se, dico, al pazite, da ne napravite štete ili da se ne ubijete.“ Žene vole gledat, di se igraju ženska dica, a ljudi vole gledat mušku dicu. Žene uče žensku, a ljudi mušku dicu, kako će se igrat, pa oci naprave sinovima kolica, saonice, čušku, batinu, loptu, bazovu pušku i druge igračke, a matere kcerama naprave lutke i dadu krpica, da se s nima igraju. Osobito didaci i babe uče svoju unučad, kako će se igrati, pa znadu u svetac na dicu pripazit, da se koje ne ubije ili ne osakati. Stariji brane dici, da se igraju taki igara, di bi mogli nastradat: peñat se na staro ili slabo drvo, kupat se u dubokoj vodi i igrat se sa oružjem.

Igre male djece.

Koña. Svako dite uzme kaku grančicu s lišćem, i to je negov koñ. Tu grančicu zove imenom ñiovog najboljeg koña. Koña drži u livój ruki, a u desnoj drži mañu šibicu ili kangiju, kojom šicka i koña podbada. Sastane se po petero do desetero dice iz komšiluka i trče sa grančicama koñma po po puta. Taki koña igraju se dica od prolića do jeseni. Misto grančica uzmu jača dica štapove, metnu med noge i jaše koñe.

Topova. S puta ili iz šamca navade dica blata, koje je dosta zgusnito. To blato mise ručicama na ćupriji ili na stazi kraj kuća. Kad ga dobro umise, naprave u polovici rupu petom (od noge), da bi moglo u nu stati gusje ili bar purje jaje. Top uzmu na ruke, dignu se i lupe s nim o ćupriju ili stazu, da rupa udari dole, a gore se top prodre i čuje se glas.

Lutaka. Lutaka se obično igraju ženska dica, al se s nima znadu zaigrat i muška. Lutku jim naprave matere ili starije sestre od krpa. Glavu zaviju, pa je to „snaša“, ili naprave malu pletenicu od koñskog repa, pa je to „cura“. Snaša je u sukñi, a cura u skuta. Ako je

lutka u gaća, to je onda „lutan“: Lutke ili žene ili sarañuju. Kod ženidbe uzmu mala kolica; u kolica metnu lutana i lutku, pa dva muškarčića ko koñi vuku kolica, a drugi sa barjacima trće za ñima i pivaju, kako znaju ili kaka jim pismica pane na pamet. Barjake prave ovako: Na šibu ili štapić svežu svoje maramice i to su sva-tovski barjaci. — Kad lutku sarañuju, onda su muški ukopnici i prave škriñu od kaki daščica i kopaju raku u pravu ili pisku, a curice plaču za ñom i pripravljaju jelo opet od prava ili piska u cripićima (cripići su komadi polupanog lonca, zdile ili tañura). — Lutaka se igraju cile godine i to u avlijama.

Priskakivanke igraju se najviše liti u šameima prid čijom kućom. Jedno dite stane u po šamca, a druga dica kraj ñega priskaču sad na jednu sad na drugu stranu i glede, da ji ono u šamcu ne uvati. Ono u šamcu trći sad desno sad livo i vata one, što priskaču. Koje uvati, to ga zamini.

Drukće priskakivanke. Dvoje dice sidne na ledinu okrenito jedno drugom lice u lice. Sastave noge, i sad drugi priko ñiovi nogu priskaču. Kad su se svi izredali, postavte oni, što side, nogu na nogu i opet priskaču. Na noge metnu ruku, i to mali prst ruke na palac noge i opet priskaču. Zatim drugu ruku jedno dite, pa drugu ruku drugo dite. Ko se dodije ñiovi ruku, taj ji izmini. Da se znade, ko će s kim siditi, to se prije igre dvoje po dvoje uvate za ruke. Ako se koji od oni, što su se za ruke držali, dotakne tilom ili odilom oni, što su sidili, to mora sidit i ñegov par s ñime. — Igraju se cile godine, ako se može na ledini sidit, da nije mokro ili da nije zima.

Vozaña. Liti imadu za vozañe kolica, a zimi saonice. Voza se po troje: jedno sidne u kolica, a drugi dvoje vuče. Naprvo se pogode, koliko će koje sidit. Obično kažu ovako: Vi ćete mene vuć od naše kuće do one, a onda će sist drugi, pa treći i tako redom. Tako se vozaju i na saonica. Na saonica se vozaju i ovako: Izaberu dubok i širok šamac ili kaku rupu pa se spuštaju u šamac. Tako se voza jedan po jedan i to koji ima saonice. Koji nema saonica, taj ili gledi ili se trćeć spušta za onim, koji saonice imade. Kad se dole spuste, digne se iz saonica, izvuče ji na bajer, sidne u ñi i opet se spusti u šamac.

Škuļa. Od pet komadića cripa naprave pet okrugli, ko vrepče jaje veliki škuļa. To moraju izbrusit, a rade ovako: Uzmu čitav crip, popļuju ga i bruse komadiće cripa najprije u četiri čoška. Onda skidaju čoškove, dok ne bude okruglo. Kad se crip, na kom bruse,

osuši, poplūju ga opet. Kad su škole napravili, sidnu na stazu naokrug, jer na ledini ne mogu zbog trave, i igraju se ovako: Čije su škole, taj počima. Uzme u desnu ruku sve pet škula i baci ji na zemlju. Sa zemlje uzme jednu, za koju misli da je najbolja. Tu baci u vis i dok je ona u zraku, uzme jednu sa zemlje i dočeka onu iz zraka. Ako ne uvati onu u zraku ili mu ispane ona, koju je digo sa zemlje, onda je promašio. Ako se desi škula do škole, mora polako jednu uzet, da se druga ne zadrma, jer ako se zadrma, dodio se je i onda mora ko da je i promašio dat škole onom na desno. Ako je dobro pokupio one četiri sa zemlje jednu po jednu, istero je jedinka i prilazi na dvojak. Škule pokupi u desnu ruku, baci ji, jednu uzme, baci je u vis i kupi po dvi. Ako je dvojka istero, prilazi na trojak. Kad baci škole, mora s onom u zraku skupiti sa zemlje najprije tri, pa posli onu jednu. Kad je i trojka istero, onda baci bika. Uzme dvi škole pa ji baci tako, da jedna odleti u zrak, a druga spane na zemlju, pa čim ona iz zraka počme padati, uzme onu sa zemlje i u istu ruku dočeka onu iz zraka. Posli toga tera bika. Najprije baci sve pet škula na zemlju, onda postavi prid ni livu ruku tako, da ruka stoji na palcu i velikom prstu, a druga tri prsta podigne gore, da ne smetaju. Sad uzme sa zemlje jednu škulu, baci je u zrak, i dok je ona u zraku, tera desnom rukom, i to samo sa velikim prstom škulu po škulu kroz otvor live ruke. Prije toga označe drugi igrači, koja će škula biti bik, jer bika se ne smije nijedna druga škula dodit, a on se mora posliđni proterat i to na jedamput, dok druge škole može terat malo pomalo, na koliko put oće. Kad je to gotovo, počimaju iz početka. Igrač igra, dok se ne dodije ili dok ne promaši. Za bika određuju ili najdaļu ili najbližu škulu kapiji, a to je liva ruka, podignuta na dva prsta. — Škula se igraju liti na drumu, a zimi u sobi, a u proliće i u jesen ritko se igraju, jer je zemlja vlažna, pa ne mogu na nu sist, a u sobi jim se ne dade bit. Bogatiji imadu škole od kamena, a zovu ji „glikeri“ i kupuju ji u dućanu.

Žmire se igraju ovako: Odaberu jednog, koji se sam javi, da bude žmiro. Taj ode u sobu ili u kuću, pa jedan pazi na nega, da ne izajde i ne gleda za drugima, kud se sakrivaju. Drugi se razidu po čitavoj avliji i posakrivaju se kud ko zna. Jedan se sakrije u štagal u sino, drugi u štalu u jasle, treći u pojatu, četvrti za drva, peti za kaku drugu zgradu, a šesti se zavuče pod vańsku furunu, di obično pas leži. Kad su se svi posakrivali, kaže to onaj, koji pazi, žmiri, a žmiro ji traži, dok ji ne najde. Koga prvog najde,

taj je žmiro, a drugi, koga najde, mora na žmiru pazit. Igraju se s prolića i s jeseni, a ritko liti, i to u avlijama.

Reduša. Zapravo se reduša igraju samo ženske, a muški jim samo pomažu pojest jelo, koje su one napravile, al znadu i pomagat. Naberu voća, pa makar i zelenog, kad nema zrelog. Voće pomeću na eripove i to je sad gotovo, pa sidnu i jedu. Al reduše i mise i peku, pa tako i naše male reduše: uzmu vode i prava pa zamise tisto, al to ne jedu. Čestoput nalože i vatru, da peku i kuvaju, al stariji vatru odma potrnu.

Volova. Muški su volovi, ženske su krave, sasvim mala dica telići. Svako dite nadije si ime níovog najboljeg vola ili krave pa kocajuć odaju. Jedan je volar. Taj ima kangiju pravu ili šibicu i tera volove u pašu i pazi na ni. Volovi se i potuku, pa se tiskaju glavom ko pravi volovi, mumļaju i riču, sve ko pravi volovi. Često od igre dojde do pravi batina — potuku se. Volova se igraju liti u ladu u avliji ili na drumu, a igraju se tako dugo, ko i drugi igara — dok jim ne dosadi.

Ovnova. To je slično volovima, samo bekeću ko ovce i pomeću klepke na vrat. Igraju se liti.

Igre škularâ.

Kad škulari izajdu iz škole, bilo to prije podne ili posli podne, odma se igraju. Došav kući baci torbicu s knigama na materin krevet, odreže si kruva, pa ajd na drum. Kad ji se dosta skupi, odma se igraju. Evo kako se i šta se igraju.

Skakļane. Dica se poredaju u red, muški i ženski, stanu na jednu nogu, a drugu podignu i na jednoj nogi odaju — skakļaju, dok mogu. Kad se koje umori, stane ili promini nogu pa na rój daļe skakļa. Igraju se po avliji i na drumu obiĉno s prolića.

Jašehe. Jedan ĉučne, a drugi ga opkoraĉi oko vrata. Sad se prvi, koji je koñ, digne i nosi jašaĉa držeĉ ga za noge, a jašaĉ nega drži rukama oko vrata. Kad je dosta, prominu se. Igraju se uvik.

Koña. Koña se igraju po trojica. Dvojica su koñi, a treći je koĉijaš. Koñi si nadiju ime najboljeg níovog koña. Koĉijaš mora imat amove i uzde, a to napravi od uzica. Žvale su dva drveta ko prst dugaĉka i debela. Žvale drže u ustima. Am je uzica svezana i priko vaúskog ramena pribacita, i di je jedan am za drugi svezan, tu su amovi svezani i za uzde. Uzde imadu dva kajasa, dvi uzice. Tako trĉi i koĉijaš i koñi, pa znade brz koĉijaš obiĉ svoje koñe, da jim se naruga. Kad se sastane više koĉijaša pa se uticavaje, onda koĉijaš

smije koće i šibat, da bolje biže, a bome i nagrđit i kazat, da jim ne dade zobi. Zob je voće, kako već bilo. — Ako su liti kolica pri ruki, upregne kočijaš koće u kolica, a zimi u saone, pa sidne u kola i tiraj, što bolje mož. Koći jogunasti pa se bacaju i kočijaša izvale u šamac, a još bolje u kako blato, a zimi u najdublji snig.

Vozane. Dica se vozaju čitave godine: liti na kolica, a zimi na saonica, škaļa, ledu i na nogama. Kolica jim napravi otac ili didak. Uzme četiri odeble daske, okruži ji šestarom, koliko već oće, da su točkovi visoki, i sikericom i bradvom lipo okruži, a maklom popravi i u polovici provrti. I osovine napravi od deble daske, na krajevima zareže i okruži, kako se mogu točkovi natirati, a osovine na kraju burgijom provrti za čivije, da točkovi ne spanu. U prednu osovinu zabije rudo od pruta, a gore rudo skroz provrti i udari klipak, i to sa strane. Za klipak uvate dica — koći — rukama i vuku. Na osovine dojde sanduk sašit od dvi krajnice i dva čela. U sanduk sidne dite — kočijaš, upregne koće — dicu, pa kad se je kočijaš dosta navozo, promine se, pa tiraj daļe.

Diče saonice su ko i velike, samo nemaju ruda. Misto ruda svezu štrangu za poličicu i tako vuku. Sañkaju se ili po putu, po avliji, ili u šameu po ledu, a znađu se i strkivat sa bajera u šamac ili kaku rupu.

Škaļe prave od globura, a to su dvi kosti, goļenice od koña ili govečeta. Svaka se globura na dva mista provrti i u te vrtlosine udare dva prika od šuva dugačka drveta. Na škaļa se vozaju samo po ledu. Dite sidne na škaļe, a u ruki ima štap. U štap se zabije na dolñem kraju ekser, i tim se štapom teraju škaļe. Ko nema škaļa, taj isiče komad leda, na led stane i štapom se otiskuje, samo taj štap mora bit duži nego kod škaļa.

Kad ima vode u šamcima, pa se smrzne, onda se po ledu šplijaju. Zatrči se, desuu nogu pruži naprvo, a livu nešto natrag i šplija se. Kad u šamcima nema vode, oni naprave šplijanku na zemļi: postazi pospu vodom, priko noći se to smrzne i eto je šplijanka gotova.

Čela. Dica posidaju na ledini u kolo. Jedan sidne u po kola, a drugi oda oko kola. Onaj u kolu imade oči zavezane. On pita: „Ko to tuda tapa?“ Onaj, što oda oko kola, odgovara: „Ja, kume, ja.“ — „Ne krađi mi čela.“ — „Ne ću, kume, ne ću.“ Kad ovo posledñe izgovori, uvati jedno dite iz kola za ruku. Ovo se dignu i otrči, da se digod sakrije: u šamac, pod ćupriju, za drvo. I tako ide redom, dok se sva dica ne sakriju, a onda se sakrije i kum.

Čelar, a to je onaj, što sidi u po kola, ne čuje nikoga, skine maramu s očiju i vidi, da nema čela. Digne se i traži ji, dok ji ne najde. Koje najde prvo, to je čelar, a drugi je kum. I sad igra ide opet od početka. Glavno je, da se čele dobro sakriju. Igraju se liti i s jeseni, kad su lipi dani.

Škule. Škule se igraju dica s prolića na stazi prid kućama. Najprije povuku klipom ili komadom cripa po zemlji dva poteza, da se dobro vide. Ti potezi su šest do osam koraka dugački i na kraju zaokružiti, a dobar korak jedan od drugog udaljit. Taj ogradit prostor razdile na 5 dilova: prvi dil jest prvi razred, drugi drugi razred, treći je treći razred, četvrti je četvrti razred ili starci, a peti, a to je posljedni onaj zaokružiti dio, to je nebo. — Kad su tako škulu napravili, uzmu komadić cripa ko dlan velik pa skaklajuć na jednoj nogi teraju taj crip najprije u prvi razred. Ako crip spane na povučeni, pa ma koji, potez ili igrač sam stane na potez ili stane na drugu, uzdignitu nogu, izgubio je i mora dat drugom da igra. Ako nije promašio ili pogrišio, pa taj crip utera u četiri razreda i nebo, taj je dobio igru. Kad jedan igru dobije, počima iz početka, al sad ide u latinske škole: prvi, drugi, treći i četvrti razred i nebo. Ako je i to svršio, onda opet iz početka u peti, šesti, sedmi, osmi razred latinske škole. — Škule se dica igraju, dok ji noge ne zabole skaklajuć, ili dok kome ne dosadi pa poviče: „Ajdemo se igrat lopte!“

Pincike. Za ovu igru moraju imat pinciku i palu. Pincika je pol šuva dugačko, col debelo i na obadva kraja već od polovice zaoštrito drvo. Pala je lopatica. Igrač uzme palu u desnu ruku, a pincika stoji u gradu. Grad naprave tako, da po zemlji palom zaokruže uokrug jedan korak. Pincike se igraju samo po dvojica: jedan čuša (u Vinkovci kažu misto čuša: šora), a drugi kliči. Ko će šta radit, pogode se ovako. Uzme najprije jedan, pa drugi pinciku i palu u desnu ruku, pinciku malo u vis baci i palom podvati. Koji bliže odčuši ili pincike ne pogodi, taj je klica. Igrač ostane kod grada, a klica ide u poje. Igrač uzme pinciku u livu ruku, baci je malo u vis i palom podvati, da daleko odleti. Klica uzme pinciku i baca se u grad. Ako pincika ostane u gradu, dobio je klica. Ako ne ostane u gradu, onda igrač sa zemlje udari pinciku po jednom kraju, da odskoči od zemlje, dočeka je na palu i titra s nom po dva, tri, četiri i po deset puta, onda je podvati i daleko, što dalje može, odčušni. Od mista, di pincika na zemlju pane, pa do grada broji igrač korake. Ako je samo jedamput pinciku podvatio, broji po jedan

korak: jedan, dva, tri, dokle ne dojde do grada. Ako je pinciku dvaput podvatio palom, broji po dva; kod tri broji svaki korak tri: tri, šest, devet. Ako je 10 put podvatio pinciku i onda je odčušnio, onda svaki korak broji po deset. Igraju se do 5.000, 10.000 i 20.000 koraka. Koji prije nabroji tu svotu, taj je dobio, a drugi je izgubio, pa za kaznu mora skaklat. Onaj, koji je dobio, začuši palom pinciku, a drugi mora od grada skaklat do pincike i od pincike do grada.

Vaka, vaka. Kad se dica, muška i ženska, skupe, uzmu loptu, i čija je lopta, taj je baci na krov kake zgrade i veli: „Vaka, vaka Mara!“ Mara mora gledat, da loptu uvati, a drugi biže na sve strane. Ako Mara loptu uvati, više ona: „Vaka, vaka Mika!“ Miku je zato prozvala, jer je bio najdale uteko. On mora na vrat na nos trčat, da loptu uvati, a drugi biže ko i prije. Ako ne uvati loptu, nego ona spane na zemlju, brzo je digne i baca se za drugima. Ako koga udari, onda je taj udariti vaka i on daje vaka; ako ne udari, vaka on, jer nit je loptu uvatio, nit je koga pogodio. — Vaka, vaka igraju se u proliće i u jesen.

Puceta se igraju samo muškarci. Svako puce (dugme) imade svoju vridnost: ono prosto sa čakšira vridi jedan, koščano dva, žuto soldačko sa kabanice vridi deset, a druga već kako se pogodi. Igrači odrede grad — iskopaju rupicu, i métu, odakle bacaju. Meta je od grada 10 koraka udaljena. Igrači se postave na metu i bacaju svoja puceta. Čije je puce najbliže gradu ili u samom gradu, taj prvi udara, a drugi za nim, kako su puceta bliže gradu. Prvi igrač pokupi sva puceta, poreda ji jedno na drugo i po nima udari plosnatim šlunkom ili komadićem cripa. Puceta su poredana tako, da je lice gore, a naličje dole. Kad udari, pokupi sva dugmeta, koja su se od udarca priokrenila na naličje. Druga dugmeta opet pokupi, poreda i udara, dok se nijedno na naličje ne priokrene. Za nim udara drugi.

Lopova igraju se samo muškarci. Dva najjača su žandari, druga dva su gazde, od koji su odveli tobože koñe ili su otirali čopor sviña. Gazde dođu po žandare, da idu s nima vatati lopove. Lopovi se posakrivaju po šljiviku, a žandari i gazde traže ji i vataju, dok se i jedni i drugi ne umore.

Uskočkobile. Dica se muška poredaju jedan za drugim. Prvi se prigne u pojasu, a drugi se zatrče, rukama se uvati za leđa onoga, koji je zgrbit, i priskoči priko néga. — Kako priskoči, tako se na dva tri koraka dalje od néga postavi ko i prvi, a drugi redom skaču priko ni i redaju se. Kad su se svi izredali, ispravi se onaj prvi i

skače priko sviju redom. Kad poslidněg priskoči, stane i on ko i prije, da drugi priko ńega skaču.

Slīpe uskočkobīle. Jednomu zavežu maramom oči i dovedu ga do tarabe. Taj žmiro nasloni se laktovima na tarabu i malo se pogrbi. Drugi se na deset koraka zalete i kad dojdū do žmire, polože ruke na ńegova leđa i zaskoče na ńega. Žmiro pogađa, ko sidi na ńemu. Ako pogodi, mora onaj biti uskočkobila. Ako ne može nikako da pogodi, javi se jedan, da će ga zaminit, pa trčec k ńemu viče: „Ja ću te zaskočit!“ — Tu igru igraju i momci na divanu, a znadu se umišat i eure, ali ritko. To uradi koja od obisti.

Škulari, osobito veći, igraju se i mloge „momačke“ igre.

Kad jedno dite mora igru ostavit, udari rukom prvo do sebe i kaže: „Ľaga!“ i put pod noge. Drugo trči za ńim, da ga dostigne i da mu Ľagu vrati. Ako ga ne može dostignit, stane pa za onim, koje ga je udarilo, viče: „Na te Ľaga i toĽaga, na te kuga i groznica i očeva klobučina i dva čira med očima!“ Kad je to izgovorilo, nakloni se za onim, što biži, i kaže: „Eto ti sad!“ a ono biži i viče: „Eto tebi!“

Kad se dica uvečer igraju rasutka, a to je tako, kad se pristanu igrat i idu kući, kažu obično jedno drugom: „Zbogom!“ Koje kaže: „Laku noć!“ viču drugi za ńim: „Laku noć! Klale te bive čitavu noć. I moje ti došle u pomoć. Dok u oĽak ne zavirila, od buva se ne smirila. Dok se sa mnom ne sastala, od buva se ne rastala!“

Kad se škularice sastanu kod svoje druge pa ne će da se igraju niti oće da pivaju i divane, jer treba radit, što je mater ujutro zadala, onda se zanečkaju, da ne će govorit, nego samo radit. Zanečkaju se ovako. Sve u glas govore: „Aj noga, baj noga, bolila te liva noga. Crvi, vrvī. Ko se prvi javi, sve erve pognavi. Ko ne rekne ap, umrla mu mat i najstariji brat!“ Sad reknu sve „ap“ i šute i rade. Koja se prva javi, toj se rugaju, da će je noga bolit i da će sve erve pognavit. Al predugo ne mogu šutit, pa zato jedna drugu poglede, nasmije se i zapivaju:

Diko stara, šta će ti šubara,
Kad ti nije ni malo pristala?!

*

Diko stara, alaj si budala,
Što propušcaš noći zabadava!

*

Ili koju drugu pismicu, a pune su one pismica ko šipak koštica, jer one znadu sve pisme, koje znadu i velike cure, a uz to i taki, koje velike cure ne će zapivati, jer se stide, na pr. :

Oj inočo, što si tako žuta,
Ko da te je svu noć kuga vukla?!

*

Jela praška, utrošila vraška ;
Žute pete, utrošila dete!

Ili ovako :

Daj mi, Bože, lito ladovito,
Noću vedro, a dañu oblačno.
Kiša pada, dika u livada,
Da sam s ñime, ma erkla od zime!

*

Stara diko, šta mi se ne javiš,
Šta u meni srce ne pojaviš!

Da odrasla divojka to piva, odala bi se, da joj je teško i da nije sretna, a to ona ne će nikako da pokaže, makar joj bilo i kako teško pri sreću.

Momačke igre.

Momci se igraju ponajviše na paši, ali i u selu u nedilju i na druge svece, kad su kod kuće, a cure su na večerni. Ako oće da pokažu svoju snagu, onda dižu jedan drugoga prošca ili kvрге. Ako oće da znadu, koji je od koga jači, onda se meću ili rvaju, trljaju se, navlače se na prste ili se dižu štapca i klipka. Ako oće da znadu, koji je duračniji, onda stoje na glavi ili se koturaju. Ako oće da znadu, ko je vištiji, onda se peñu na drvo ili puzaju, a znadu se i cibati, zgađati, krajcaru ili puce dizat i kotrljat se ili točka. Ma koliko imali momci svoje zabave, ipak se znadu pošalit i s mladima.

Čuške. Od klinove kvрге napravi se okruglo ko lopta. Dok se čuška nožićem izdila iz tvrde i žilave kvрге, treba mlogo zagledańa i ustrplivosti. Čuška je velika ko gusje jajce, al može biti i veća ili mańa. Kad se igraju čuške, trebaju još i batine, kojima će čušati čušku. Batine su tri do četiri šuva dugačke, ko ruka debele i na jednom kraju, koji se drži u ruki, zadilane, a moraju biti od čvrsta

drveta. Na ledini imadu pokopane rupice. Rupica je jedna od druge triput tako razdaleko, kako su batine dugačke. Prije nego se počmu igrati, odrede, ko će kličiti. To odrede ovako: Uzmü najdužu batinu pa vataju redom rukama za nju. Kad su se svi povatali, dolni pusti ruku i vata gore, a drugi za njim. Koji ne može više za batinu uvatiti, taj je klica ili taj kličii. Znađu se i ovako narediti: Čušku metnu tri do četiri fata daleko od rupe. S jedne rupe pogađaju svi čušku. Ko je pogodi, taj nije klica; ko ne pogodi, taj kličii. Ako ji više ne pogodi, to je klica onaj, čija je batina najbliža rupama. — Kad su tako klicu izabrali, postave se drugi na svoje rupe, koje su u redu. Klica od desnog kraja zatoči čušku, a drugi je glede batinom udariti i odčušniti, što mogu dalje. Na čušku se batinom bacaju. Ko promaši, ne smije po svoju batinu, dok drugi ne odčušne i klica ne otrči po čušku. Kad jedan daleko odčušne, a klica trči za čuškom, onda igrači trče po svoje batine. Klica gledii što brže čušku ugrabiti i s njom trči na rupe, što igda može, da ugrabi koju rupu. Ko je svoju rupu izgubio, da je klica prije njega na nju nogom stao, taj mora kličiti. Ako klica ne može od nikoga rupe ugrabiti, a dugo je kličio, onda se može otkupiti. To je ovako: Svi drže svoje batine u rukama, a klica drži čušku, i tako se udaje od rupa na 20 do 30 koraka. Jedan zapovida, koji se ne igra. On broji: jedan — dva — tri! Na tri polete svi i klica. Od koga klica preotme rupu, taj kličii. Ako klica i tako ostane kratki rukava, mora dalje kličiti, al ne zadugo, jer ga požale. To je ovako: Klica postavi daleko čušku od rupa, pa se svi redom bacaju batinama na nju. Ako ko čušku pogodi, izmakne je klica još dalje, dok svi ne promaše. Al svaki mora u čušku zgađati, a ne bacati, kako oće. Čija je batina rupama najbliža, taj kličii. Znađu i ovako požaliti: Dogovore se pa ne nišane u čušku nego kraj nje, pa promaše svi, al se i to dogodi, da oš neš svi promaše, i onda je klica onaj, čija je batina rupama najbliža.

Čvare. Kad se igraju čvare, mora svaki momak imati čvaru. Čvara je dugačak štap oko četiri šuva i na dolnjem kraju po zemli položiti ko saoninac, oko jedan šuv dugačko. I kod čvare imadu rupe ko i kod čuške, al sad ne stoje u redu nego uokrug. Rupe ne čuvaju nogom nego čvarom. U polovici okruga je velika rupa, koja se zove „grad“. Klica, koju biraju ko i kod čuške, mora gledati da čušku svojom čvarom utera u grad. Drugi brane, da ne utera, i glede čušku čvarom što dalje mogu začušiti. Klica gleda u čušku pa zato je polako čvarom tera, al i u igrače, pa čim koji podigne čvaru sa svoje rupe, da čušku odčušne, gleda da metne svoju čvaru u rupu.

Čiju je rupu ugrabio, taj mora kličit. Ko dugo kliči, može se otкупit, ili ga požale ko i kod čuške. — Kad se kod čvare sastanu dobri igrači, lipo je pogledat, kako se jedan drugomu ugibļu i kako jedan drugog čvarom varaju, a osobito klicu, pa kad taj siroma misli, da je čušku u grad utero, a ona je već daleko otpirila. Ako klica utera čušku u grad, to mora onaj kličit, s čije je strane uterana. To se ritko dogodi, jer zato treba i višta i okretna igrača.

Vrape se igraju ovako: U zemļu zabiju odebeo kolac, i to malo položito. Kolac je dva šuva nad zemļom, a toliko mora bit i u zemļi, da se ne klima. Od drenovine naprave ko veliki prst dugačko, dole okruglo, a gore zašilito drvo — „vrapu“ ili „vrapca“. Vrapu malo blatom namažu i prilipe na kolac u polovici. Momci se udaļe osam do deset koraka od kolca i batina ko i kod čuške. Zgađaju vrapu, al samo s jedne rupe. Ko zna dobro podvatit, ode vrapa visoko u zrak. Kod vrape se razdile momci na dvi stranke. Najprije izaberu dva najbolja igrača — vođe. Vođe stanu u polovicu, a oko ni dva po dva uvate se za ruke. Vođe biraju, najprije jednog, pa drugog, koga oće. Kad su se podilili, dogovore se vođe, ko će pismo, ko li glavu. Jedan baci krajcaru u vis, pa dok krajcara pada, viču jedni: pismo, pismo! a drugi: glava, glava! Ako nema krajcara, uzmu komad eripa pa označe pismo i glavu: pismo ovako †, a glavu: O. Ako se izvrne pismo, to ona stranka, koja je pismo odabrala, čuša vrapu, a druga stranka kliči. Kliče dotle, dok koji od kličara vrapu ne uvati ili svi ne promaše. Vrapu vataju u ruke, kape i metle.

Capre. Capre se igraju sa štapovima. I tu mora biti klica. Pogode se ovako: Svaki se livom rukom uvati za desno uvo. Ispod live ruke provuče desnu i baci se štapom, koliko može daļe. Ono misto, odakle bacaju, zovu grad. Grad označe ili sa dva kolčića ili velikom busom ili pañom. Čiji je štap gradu najbliži, taj kliči. Klica položi svoj štap na zemļu popriko, a drugi sa svojim štapovima zgađaju klicin štap. Najprije zgađaju na daļinu od pet klicini štapova. Kako koji udari, ostavi svoj štap. Kad se svi izredaju, trči svaki po svoj štap i kraj nega stane, da se vidi, čiji je štap od grada najdaļi. Na kraj toga štapa postavi klica svoj štap. Igrači uvate svaki svoj štap i stoje, dok klica ne nabroji tri. Na „tri“ poteku svi, kako koji može, da što prije stignu u grad. Koji prvi stigne, taj prvi udara. Tako teraju štap i do sto koraka, pa ako samo koji klicin štap pogodi, mora klica svoj štap izmicat. Višeput tako daleko oteraju klicin štap, da se nijedan ne može do nega dobacit. Al dobar igrač položi svoj štap, pa se on tako pološke vuče još koji dvadeset koraka i udari

štap klicin. Ako svi promaše, mora kličit onaj, čiji je štap najbliži gradu. — Ako su dva štapa jednako daleko od grada, onda se ta dva uticavaju. Koji je prije u grad dotrko, taj ne kliči.

Rupica. Rupica se igraju samo onda, kad kiša pada, pa se moraju sakrit u kaku pojatu, ili kad je jaka vrućina, da se ne mogu ništa drugo igrat. Igraju se ovako: Svaki igrač iskopa sebi rupicu u zemlji. U rupice metnu po 4 ili 5 klipića zeleni šljiva ili žira. Prvi izvadi žir iz rupe i meće u svaku tuđu rupu po jedan, dokle dojde. Za nim ide drugi, treći i svi redom. Ako je u rupi 7 ili 13, to je igračevo, a onaj, koji je izgubio, ne igra se, dok se nova igra ne počme. Igraju se dotle, dok jedan sve ne dobije. — Kad se pristanu igrat, bace šlive ili žir nerastu ili biku, a klipice spreme.

Prstečka. I to se igraju, kad se drugog šta ne mogu. Svi osim dvojice posidaju uokrug i sklope ruke, ko da će se molit. Od one dvojice, koji ne side, jedan uniđe u kolo, a drugi ode na stranu i kolu okrene leđa. Onaj u kolu imade sklopite ruke ko i drugi, a med dlanovima je prsten. On dojde do svakoga po redu i metne svoje dlanove med dlanove drugi i jednomu ostavi prsten. Kad je gotov, al mora obić jedamput sve, više onomu na strani: „Ajde“. Ovaj dojde i pogađa, u koga je prsten. Da sigurnije pogodi, obilazi ji redom i svakomu gleda u oči. Oni mu dovikuju: „U mene je, u mene je!“ Samo triput smije kolo obit, a onda mora pozvat jednoga, da otklopi dlanove. Ako je u néga prsten, mora se dignit i ide na stranu, a onaj, koji je pogodio, sidne na négovo mjesto. Ako pogađač ne pogodi, ide opet na stranu, dok ne pogodi.

Sirca. Komadić ledine omeđaše u kvadrat šamčićom. Od te omeđasene ledine odrezuju s noževima i to s početka po velike komade, a posli sve maće i maće. Najposli odrezuju tako male komadiće, da se jedva na oštrici noža pozna. Kad steraju sasvim na malo, dobro paze, da se onaj komadić zemlje ne svali. Pod čijim se nožom svali, taj mora držat onaj komadić zemlje na jeziku sve dotle, dok ne vidi, da proleti koja tica. Drugi ga varaju i govore: „Eno tamo leti vrbac, tamo vrana, eno čavke, svrake, smrdovrane, žune, kosa, kaće, orla, krvavog zalogaja, ševe, žutovoljke, volarice, goluba“ ili koje druge tice, a onaj se siroma vrti na sve strane, da ugleda ma kaku ticu. Čim ugleda ticu, isplune zemlju.

Dedulaña. To se igraju ovako: Najprije posidaju uokrug ili u kolo na ledini. Koji ima nož za dedulaće dobar, izvadi ga iz torbe. Nož mora biti kovački, dosta dugačak i otežak i dobro zašilit. Koji je izvadio nož, taj počima. Uzme nož za korice, baci ga u zrak, da se

privrne i šilkom zabode u zemlju. Kad je s tim gotov, istrigne nož, uvati ga za vršiku, baci u zrak, da se priokrene i opet šilkom zabode u zemlju. Opet istrigne nož, metne ga med prste tako, da je kažiprst i mali prst ispod korica, a veliki i srednji prst leže na koricama noža. Ruku podigne i unutra navije i ispusti nož na šilak, da se zabode. Nož izvadi, šaku sklopi, a di se prsti dlana dotiču, položi korice noža, u zraku ga na šilak okrene i opet ga u zemlju zabode. Nož izvadi, ruku s prstima pruži, nož metne na dlan, da su korice povr prsta, a šilak okrenit prama grani ruke, ruku podigne i nož spusti, da se zabode. Opet uzme nož, šilak uvati u zube, klima s nim i zubima ga zabaci, da se u zraku okrene i vršikom zabode u zemlju. Sad uzme nož, položi ga po goloj glavi, da je vršika gore, sa tri prsta nož uz glavu pritisne, po kosi povuče i gleda, da se vršikom u zemlju zabode. Tako mora radit dvaput zasebice. Opet nož uzme, uvati ga na polovici oštrice, al za leđa, tako u zube, da je šilak noža na livo, a korice na desno. Pod šilak postavi otvorenu livu ruku dlanom napole, a desnom rukom udari po korica noža, iz zubi ga ispusti tako, da se mora u zemlju zabost. Kad je i s tim gotov, uzme nož za kraj korica sa dva prsta, palcom i kažiprstom, šilak noža položi na desno rame i baci ga, da se u zraku okrene i u zemlju zabode. Tako mora radit sedam puta zastopce. Ako je sve to izveo, onda je dobio igru. Ako ma kod kojeg slučaja pogriši, pridaje nož onomu, što mu nadesno sidi, koji počima odanle, di je pristo ili pogrišio, ili sasvim iz početka. Ako se nož zabode položke, čekaju malo, da vide, oće li past; ako nož ne padne, onda mire, da li je dobro. Mire ovako: Polože kažiprst i veliki prst jedan na drugi. Ako igrač može ta dva prsta provuč ispod korica noža, a da se korica ne dodije, dobio je; ako se dodije, izgubio je i daje nož dalje. Kad jedan igru dobije, ustane, uvati se livom rukom za uvo, desnu provuče ispod live, napola se okrene i baci nož, koliko može. Drugi svi, koji su izgubili, moraju do noža i natrag od nega skaklat na jednoj nogi. Koji nogu promini, taj mora nanovo skaklat. (U Privlaci zovu tu igru *varaska*.)

Navlačkepe. Koliko ji ima u igri, postave svi svoje kape jednu na drugu na zemlju. Oko kapa uvate se u kolo sa raširenim rukama i jedni druge navlače na kape. Koga na kape navuku, pa ji nije mogo priskočit nego ji poruši, taj se mora iz kola izvadit i zabardat, koliko je kapa srušio. Tako se igraju, dok ne ostanu samo dvojica. Ta se dvojica trljaju nad kapama, dok jedan drugoga na kape ne navuče. Kad je igra gotova, dile darove ili se žene ovako: Onaj, koji

je sve nadobio, stane prvi i raširi noge, a drugi za nim sve jedan od drugog na korak, pa rašire noge ko i on. Koji je prvi kape porušio, taj prvi koca kroz noge (ide na rukama i kolinima). Kad dojde med noge, stisne ga onaj kolinima i udari ga kapom po stražnici toliko put, koliko je kapa srušio. Kad je tako svima izmed nogu prošo i svaki ga opalio, koliko je zaslužio, stane na kraj, ko i oni, a drugi po redu kocaju, ko što je i on. Tako rade, dok se svi ne obredaju. Kad su se svi obredali, onda je igra gotova. Imade i jogunica, koji se ne dadu tuć, koliko bi trebalo, već gledi, kako će protrećat kocajuć kroz noge što brže. Na takoga znade onaj, koji udara, sist, a on se digne na kolina, a onaj gore bub! o zemlju. Tako rade stariji mlađima.

Priskakivanja. Priskakuju šamac, kladu ili pañ, a bogme i ogradu. Kod skakaña se slabiji izuju i pobacaju svu odiću sa sebe, a jači skaću obuveni i odiveni. Zatrkat se smije, koliko ko oće. Ako priskaću šamac pun vode ili kaku kaľugu, zasuču gaće, jer mlogi znade past u vodu. Takomu se drugi smiju. Kad priskaću ogradu, zatrću se, koliko koji oće, pa se livom rukom uvate za orľiku gorñu, desnom se dočekaju i podignu i na drugu stranu pribace.

Uticavañe. Svi se oni, koji se oće uticavat, postave u red. Jedan broji: jedan — dva — tri! Na „tri“ polete svi, kako koji može, i trće dotle, dok ne vide, da je jedan sve druge nadbio. Al znadu i ovako: Jedan ostane kod ni, da broji, a drugi ojde od ni do dvista koraka. Na „tri“ poteku svi, i koji se prvi uvati za štap onoga, koji je otišo naprvo, taj je najbrži.

Kad se momci igraju take igre, da moraju bit u rpi ili u kolu, a drugi k niima dolazi, koji nije bio još u društvu, onda taj stane na četrdeset do pedeset koraka i pita: „Je l tvrd grad?“ Ako oni iz društva odgovore: „Jest!“, baci se on na ni štapom, a oni dobro paze, kako će izmaknit, da ji ne pogodi, al dignit se ne će, nego se po zemľi vaľaju. Ako ne će da se na ni baca, onda na ñegovo: „Je l tvrd grad?“ odgovaraju: „Jest, ako si brz ko vrag i triput na trag!“

Prošca. Jedan legne na leđa, ruke skrsti pod glavom, pruži se i ukoči. Drugi, koji će ga dizat, opkorači ñegove noge, rukama ga uvati ispod kolina i diže onog gore, a on se spušta dole. Ako ga ispravi, digo ga je prošca. Sad isto tako legne onaj, koji je dizo, a diže ga onaj, koji je ležo. Ako taj ne digne, onda se zna, da je onaj prvi jači.

Kvrge. Jedan sidne na zemlju, prikrsti po turski noge i rukama se uvati za prste, ako je bos, a ako je obut, za kraj opanaka. Drugi stane kraj néga, al mu okrene leđa, s leđa ga uvati ispod ruku oko prsa i diže na rame. Ako ga digne, sidne on, a onaj, koji je sidio, diže néga. Ako jedan drugoga može digniti, onda su parovite snage.

Metañe ili rvañe. Ovako se meću: Na zemlju polože štap i na néga stanu najprije svaki sa jednom nogom, desnom jedan, a livom drugi. Sad podigne prvi desnu ruku gore, a drugi obuvati livom dole, stanu drugima nogama na štap i spopadnu se i drugima rukama oko pleća. Svaki od rvača imade jednu ruku gore, a drugu dole, a noge na štapu stoje ovako: najprije jedna noga prvog, pa onda drugog, onda opet noga prvog i zatim drugog. Kad su se tako spopali, onda jedan drugog bradom na rame pritišće, diže, okreće, baca i na svakaki način gleda oborit. Ako obadvojica padnu položke (na stranu), onda su jedne snage; ako pane jedan na drugog, onda je jači onaj gornji. Tako se meću triput. Ko je dvaput dole, taj je slabiji. Imade ji, koji znadu noge potplitat pa će i jačeg od sebe bacit. Noge potpliću ovako: Svojom desnom nogom zaplete négovu livu i na onu ga stranu navije, a onaj pane ko bundeva. Znadu i ovako: Najedamput digue onog na snagu, podmetne mu nogu i priko noge strovali na zemlju.

Trlañe. Dvojica jednake snage stanu tako, da jedan i drugi iskorači s livom nogom i live noge sastave, a na desne se noge podboče ili podupru. Zatim pruže jedan k drugomu obadvi ruke i spopanu se za mišice. Kad su se tako spopali, trljaju se. Ukreću jedan s drugim sad na livo, sad na desno, turaju se, jedan drugog diže, koliko može, okreće oko sebe i jedan drugomu vataju noge, koje su rastavili, čim su se dobro spopali. Ako jedan drugom uvati nogu, baci ga priko noge ili ga natrag tako jako otisne, da na leđa upane. Kad oće, da se zna, koji je žilaviji i vištiji, trljaju se triput.

Navlačeñe na prste. Kad se oće dvojica navlačit na prste, onda se iskorače s livom nogom jedan i drugi i upru nogama jedan u drugog, a na desne se noge podboče. Nato pruži jedan drugom desnu ruku stisnitu, a samo veliki prst pružit. Zakvače se za prste i jedan vuče k sebi, a drugi k sebi. Koji popusti ili se dade privući, taj je slabiji. Jači pruži slabijemu srednji (do malog) prst, da zakvači sa svojim velikim, pa se tako navlače. Kod navlačeñia stisne jedan drugomu prste tako jako, da u zglobovima puca.

Dižu štapca. To rade ovako: Sidnu dvojica jednake snage, koji se oće oprobat, na zemlju, zgrče noge tako, da dignu kolina i upru

nogama u noge. Rukama uvate jak štap tako, da najprije uvati za štap jedan jednom rukom, pa drugi, a zatim prvi opet drugom rukom i onda drugi drugom rukom. Kad su tako za polovicu štapa uvatili, upire jedan svojima nogama o noge drugoga, leđima se povlače natrag, kako koji bolje može, i rukama se dižu. Koji se dignu, popusti ili se na stranu izvali, taj je nadjačan. Ako se ne mogu tako pogodit, onda se dižu.

Klipka. „Na klipku se baća poznaje.“ Zapravo su dva klipka. Na pol šuva jakom kanafu svezana su dva drenova klipića ko dlan dugačka, a ko prst debela. Take su dvi sprave. Svaki od rvača uvati u svaku ruku po jedan klipak, a kanaf promoži izmed prsta tako, da su kažiprst i veliki prst na jednoj, a srednji i mali prst na drugoj strani kanafa. Rvači su sili, ko da će se štapra dizat, klipke privatili i potegni svaki na svoju stranu, dok kanaf ne zarezhe med prstima u meso, ili dok jedan ne kaže, da je dosta. Koji popusti ili kaže, da je dosta, taj je nadjačan.

Stajanje na glavi. Na glavi stoje ovako: Kleknu na kolina, ruke rašire i dlanove polože na travu; zatim upru glavama u zemlju, noge sastave i komice u vis dignu. To može rđit, koliko ji oće, samo jedan mirno stoji i broji, da vidi, kako će dugo koji stajat. Ko najduže ustraje, taj je najjači ili najduračniji.

Koturane. Kad se oće koturat, posidaju u red, al pet koraka jedan od drugog daleko. Noge po turski prikrste, uvate se unakrsce rukama za nožne prste, sagnu se, upru glavom u zemlju i pribace se na leđa i sidnu, pa opet tako nanovo. Ko se najduže otkotura, taj je najduračniji. Stariji znadu malo popostat pa pogledat, da li idu na pravac, a mlađi se koturaju onako negleduš, pa kad jim je dosta, pristanu, al kad tamo, oni skoro na istom mistu, jer su se koturali uokrug.

Peñane. Obisni momci znadu se i pentrat po drveću, pa se i tu nadbijaju, ko će brže i više. To rade najviše u šumi kod sviña, da nadrmaju sviñama žira, al se znadu i za okladu popet na rust, da te je stra sa zemlje u ñega pogledat. Ako je mlada šuma, pa ima visoka po 5 i 6 fati rašća bez graña, uzviša se peñać čak do vršike tako lagano, ko da po zemlji odi, puzajuć, pa makar osto bez tura, kad se bude snilazio ili spuščo! Ništa zato, što stariji govore, da je taj i taj slomio ruku ili nogu: mlado srce ne poznaje stra pa ode ko viverica. — Imade i taki peñaća, koji s jednoga drveta na drugo po granama prilaze, a kad je izvadiť vranu ili kañu, onda se sve otimaju, koji će prije do gñizda, da izvade jajca ili mladiće. Jedno

je kod toga zlo, da od obisti povade jaja i korisni tica, a za golubovima su se upravo pomamili.

Cibanka. Kad marva pod kakim drvetom laduje, peñu se momci po drugom drveću, koje je u blizini, i traže cibanku. Cibanku prave ovako: Dvi ojake, odugačke, a mlade grane saviju do zemlje. Jedan ide polako po jednoj od debla prama vršiki, a drugi po drugoj, dok ji tako ne saviju, da oni na zemlji mogu uvatit. Dakako to nisu grane sa vršike, nego one, koje su bliže zemlji. Kad su ji sa zemlje dovatili, obise se na ñu po nekoliko ñi, dok je ne saviju, koliko oće. Kad su i jednu i drugu granu savili, kako su tili, upletu ji jednu s drugom, nato sidnu i tako se cibaju. Jedan sidne na cibanku, a drugi mu stane za leđa i otiskuje ga. Kad je jednom dosta, onda se promine.

Zgađanje. Dok se je smilo nosit puške, zgađali su momci iz pušaka, a kad je to pristalo, oni zgađaju štapovima ili sikericama. Na debelom drvetu zaokruže blatom po kori, izmaknu se od drveta 10 do 20 koraka i bacaju se redom sikericama tako, da oštricom zasiku onaj okrug. Ako ne će tako, a oni zabodu štap u zemlju, na štap nataknu kapu ili komad kore od drveta, izmaknu se od štapa i bacaju se štapovima na taj štap iz daljine od 20 do 50 koraka. Ako pogode, kapa se zadrma.

Krajcaru dizat. Kunst je to priko glave zubima krajcaru dignit. Evo kako rade: Momak, koji će dizat, legne na leđa. Navr glave metnu mu krajcaru. On se rukama podboči, a nogama otiskuje, kako već treba, i jezikom dokučuje priko glave krajcaru. Ruke raširi po volji, al tu treba jak vrat i jaka prsa, da možeš glavu skoro naprid okrenit i krajcaru zubima dovatit. To probaju samo najjači i najžilaviji momci. Misto krajcare uzmu i puce.

Kotrlat se ili točka. Točka se sigraju samo mlađi momci, koji nisu još za ženidbu. Igraju se samo na čistii i kod marve, a nikada u selu, jer bi to bila sramota. Dica, osobito škularčad, igra se točka i po drumu, ako je ledina. Evo kako se igraju kotrlačna ili točka. Kako koji stoji, pogne se malo, spusti na livu ruku, noge digne u vis i na desnu se ruku dočeka, podigne se i opet iznova, al to ide tako brzo, da je gledat, ko da se točak okreće. Tako se kotrlaju, dok jim se mozak ne zavrti.

Djevojačke igre.

Criva. Cure se povataju u kolo za ruke i pivaju :

Promić, promić, a ne stoj,
Pojedoše mačke loj,

A lisice kobasice,
A mačkovi kulenove.

Kad to ispivaju, rastrgnu kolo, pa dvi na kraju dignu ruke, a druge se ispod níovi ruku provlače, dok ne naprave klupko. Kad naprave klupko, turaju se, dok ne počmu upadat. Koja upane, toj se druge smiju. Ako ne će praviti klupko, onda rastrgnu kolo i trče držec se za ruke sad desno, sad livo, ko kad guja puza, pa znadu navući na šamac, da samo koja upane i da se mogu smijati, a onu, koja je upala, da osramote, jer joj odma kažu: „Kaka je šmitljava (ili šmitljavica)!“ ili: „Ko da su ti mengeli na nogama!“

Žapca. Cure se povataju dvi po dvi za ruke i postave se u red jedne za drugima. Jedna je žabac. Žabac stane prid redove na deset do petnajest koraka leđima okrenit curama. Zadnje dvi trče kraj redova svaka na drugu stranu i moraju protrčati oko žapca. Žabac gleda da jednu uvati, a one nastoje, da ji ne uvati, već da si one ruke pruže. Ako žabac jednu uvati, ode s níom u red i stanu prve, a ona druga je sad žabac. Tako ide redom. Dok na mistu stoje, pivaju.

Višničice. Divojke se uvate u dva reda, a u svakom redu imade ji jednak broj. Red je od reda razmaknit pet do šest koraka, al može bit i više. U redu se cure drže za ruke i pivaju :

Prvi red: Urodila višničica, rode, rode moj!

Drugi red: O koliko urodila, rode, rode moj!

Prvi red: O petero, o šestero, rode, rode moj!

Drugi red: Mi klekošmo, priklekošmo, rode, rode moj!

Dok drugi red piva: „Mi klekošmo, priklekošmo, rode, rode moj!“ dotle obadva reda prikleknu ili pokleknu, dignu se i potrče jedne napram drugima. Kad se sastanu, glede jedne drugima red rastrgat i skroz se provući. Kad su se provukle, poredaju se i počmu igru iznova, dokle oće. Svaki put redove prominu.

Elem, belem, bumbarika. Divojke se povataju u kolo, drže se za ruke i stoje mirno. Jedna je u kolu i broji: „Elem, belem, bumbarika, kud ti čipka telerika, okma, dokma, divla, disla, jabuka!“ Na svaku curu dojde po jedna rič. Na koju dojde rič jabuka, ta se

izvadi iz kola. Sad počme brojiļa opet daļe brojiti, dok ne ostane samo jedna. Ta uzme maramu, splete je u dvoje i vitla druge cure, a kad koju stigne, opali je maramom. Tu istu igru igraju i ovako: „Elem, belem, di si bio? — Elem, belem kod Turčina. — Šta s radio? — Korpe pleo. — Šta će korpa? — Žir kupit. — Šta će žir? — Sviñe ranit. — Šta će sviñe? — Salo vadit. — Šta će salo? — Kola mazat. — Šta će kola? — Drva vozit. — Šta će drva? — Baku grijat. — Šta će baka? — Guske čuvat. — Šta će guske? — Snet jajce. — Šta će jajce? — Da dica pojedu.“ Prid svakim pitanjem i prid svakim odgovorom kaļe se: „Elem, belem“. Kad se ovako igraju, onda jedna pita, a druge po redu odgovaraju. Koja odgovori: „Elem, belem, da dica pojedu“, ta se izvadi iz kola. Tako ide redom, dok ne steraju na jednu, a ta onda uzme spletenu maramu i gaña druge; kad koju uvati, opali je maramom, kud smaši.

Ko je moj. Divojke se poredaju u dva reda, al jedne napram drugima, da jedne u druge glede. U redovima mora bit jednak broj cura. Jedna cura, koja nema para, ide kraj desnog reda i šapne svakoj divojki ime divojke iz drugog reda. Ona mora pazit, da jedno ime ne kaļe dvima, a cure moraju pazit, da imena ne zaborave. Da drugi red ne čuje, koje se ime kojoj curi kaļe, razmaknit je red od reda na pet do šest koračaja. Kad su prvom redu kazana imena drugog reda, mora drugi red pogađat, kojoj je koja dodilita. Cure iz drugog reda idu po redu k prvom redu i stane prid koju oće. Ako je pogodila pravu, kojoj je bila dodilita, prominu mista. Ako nije pogodila, okrene joj ona, prid koju je stala, leđa, pa se ta, koja nije pogodila, vrati na svoje misto i čeka, dok ne dojde opet ređ na ñu, da ide pogađat. Pogađa se dotle, dok sve ne pogode i dok mista ne prominu. Onda ide opet od početka. Drugi je red sad prvi, a prvi je drugi. Uz to znadu cure i pivat, al znadu i varat. Jedna pita: „Ko je moj, nek mi se javi“, a one će sve u glas: „Ja, ja, ja!“ Druga opet viče: „Ko je moj, nek mi će nožnim palcom“, a druge će: „Al smo obute, pa ne možemo, već ako oćeš petom.“ Doduše znadu jedna drugoj i pokazat, da je ñezina, a to pokaļe ili okom, da namigne, ili prstom pozove. No ne triba uvik virovat, jer tako znadu i varat, pa kad prid ñu staneš, ne će da s tobom misto promini, već ti okrene leđa. — Tu igru igraju i momci s curama. Ako se igraju momci i cure, onda su cure u jednom, a momci u drugom redu. Ona, koja imena dili, dade obično curi ime ñezinog momka, al višeput baš protivno dade ime momka, koga cura ne trpi.

Lončića. Cure postaju u kolo, al se ne vataju za ruke. Prid svakom sidi mañe dite, a to je lončić. Jedna je bez lončića i ta pita. Dojde k jednoj i pita: „Po što lončić?“ Upitana odgovori: „Po petak, po šestak, po što ti ga ja ne dam, pa ne dam!“ Kad rekne: „pa ne dam“, potrči jedna desno, a druga livo, oblete sve kolo, i koja prva do lončića dojde, ta je lončić, a druga mora pitat. Pitaju po redu, i to ili s desna na livo ili s liva na desno, kako već prva počme.

Slipe babe. Divojke se povataju u kolo i drže se za ruke. Jedna je u kolu, a to je slipa baba. Slipoj babi zavežu oči maramom, da ništa ne vidi. Kolo se okrene triput oko slipe babe, pa stane. Slipa baba dojde do koje cure, pipa je po glavi, licu, vratu i rukama i nastoji da pogodi, koja je to cura. Ako pogodi, onda je ona slipa baba, a prijašña se slipa baba uvati u kolo na ñezino msto. Slipa baba daje glas, al ne otvara usta, a nalik je na hm, a cura, prid kojom stoji, tako odgovara, al što bolje može prominitim glasom. To rade, da lakše pogode ili da se ne odadu.

Makazica. Cure se poredaju, kako oće: ili u red ili u kolo. Svaka uzme po kaki klipić i stane na ñega desnom nogom. Taj klipić zovu makazice. Prije toga je ona cura, koja pita, nadala svakoj curi po ime: jedna je lan, druga konopla, vuna, pamuk, svila, konci, ćenar, guba, vreća i kako već oće. Kad su cure dobile imena, ide ona, koja pita, od jedne do druge i pita ovako: „Šta li to imaš?“ — Makazice. — „A šta će ti makazice?“ — Lan krojit. — Ona, koja je lan, mora s onom, koja joj je ime pogodila, msto prominit. Ako nije nijednoj imena pogodila, mora platit kaznu i izvadit se iz kola. Kad se većina cura iz kola izvadi, onda plaćaju kaznu. To je ovako: Ona, koja pita, drži u rukama u dvoje spletenu maramu i pita druge cure: „Po što je lan?“ (konopla, svila ili drugo šta), a cure viču: forintu, dva, pet! Koliko forinti kažu, toliko dobije udaraca po ruki ona, koja nije pogodila, i to onom spletenom maramom.

Momak grize jabuke. Divojke se poredaju u dva reda ili se uvate u kolo i drže se za ruke, pa pivaju:

Momak grize jabuku, ujede se za ruku.

Jao, jao ručice, divojača dušice!

Dok pivaju drugi red, okrene se jedna drugoj i ko kroz plač pivaju, a kad zapivaju: „divojača dušice“, onda jedna na drugu pokazuju. I ovu igru igraju momci s curama, pa onda pokazuju momci na cure, a ove opet na momke. Glavno je kod te igre, kako pivaju ono:

„Jao, jao ručice“. Koje znaju plačno i tužno pivat, natiraju na smi sve, koji oko ni stoje.

Svekrvica guščiće čuvala. Cure se uvate u kolo i pivaju:

Svekrvica guščiće čuvala.	Ne bi l joj se koja nasmijala.
Ona legla, da malo prospava.	Najstarija snaja govorila:
Kad ustala, guščića nestalo.	„Kurvo, kučko, matora svekrvo!
Ona uze šice i preslicu	Što nam nisi guske sačuvala?“
Pa otide svojim snašicama,	Mlađa joj se snaja nasmijala.

Dok pivaju: „Ona legla, da malo prospava“, naslañaju glavu na dlan; „Kad ustala, guščića nestalo“, dignu obadvi ruke i sklope nad glavom i udare dlanom o dlan. Kad zapivaju: „Kurvo, kučko, matora svekrvo“, podboče se rukama na kukove, a lice naprave što mogu luće. Kad zapivaju: „Mlađa joj se snaja nasmijala“, nika se samo naškubi, a nika i glasno nasmije. Glavno je kod te igre, kako cure rade ono, što pivaju.

Lipa Maca večerala. Divojke se povataju u kolo za ruke i pivaju:

Lipa Maca večerala
 I na sokak istrkala. Tralala, tralala.
 Za nom mama istrkala:
 „Ajde, Maco, večerati.“ Tralala, tralala.
 „Ne mogu ti večerati,
 Moram dragog dočekati. Tralala, tralala.
 Već dragog mog, zeta tvog!“

Dok pivaju: „Tralala, tralala“, okreću se jedna k drugoj dvi po dvi i jedna se drugoj klaña, a uz to se nišu sad na desno, sad na livo. Dok pivaju: „Već dragog mog, zeta tvog“, pokazuje jedna na drugu prstima i jedna se drugoj klaña.

Pilića. Cure se povataju jedna za drugu tako, da zatakne jedna drugoj obadvi ruke za tkanicu i jedna drugoj gleda u leđa. Prva i poslednja moraju biti najjače. Prva se zove kvočka, a poslednja pritucalo. Jedna od jači cura stoji prid nima i zove se kaño. Kaño uzme kaki klipić i kopa s ním rupicu. Kvočka dojde do ne sa pilićima i pita je: „Šta radiš?“ Kaño: „Kopam rupicu.“ Kvočka: „Šta će ti rupica?“ Kaño: „Vatru ložit.“ Kvočka: „Šta će ti vatra?“ Kaño: „Vodu grijat.“ Kvočka: „Šta će ti voda?“ Kaño: „Piliće purit.“ Kvočka: „A čije ćeš?“ Kaño: „Tvog komšije.“ Nato se kaño zaleti i oće koje piliće — koju curu — da uvati. Kvočka brani, a

kaño raširenima rukama navaľuje sad na desno, sad na livo. Kvoćka brani rukama i mora pazit na svaki korak kañin. Zadña u redu, pritucalo, pazi na kañu ko i kvoćka, pa zamauje ćitavim redom sad na desno, sad na livo, kako već kaño navaľuje, da mloge poupadaju, a kaño onda šćepa i po dvoje i troje pilića. Koje je kaño uvatio, te se izvade iz reda.

Drukće pilića: Cure se povataju jedna drugoj za tkanicu i stoje u redu. Jedna cura sidne prid ni, i to je kvoćka, a druga sidi na strani, a to je kaño. Cure u redu govore: „Du, du, du Jelke, Ćupine, Pelke un der klec.“ Na „klec“ moraju sve pokleknit. Koja ne poklekne, ta je kañina.

Bukarica. Cure posidaju redom nuz kuću ili naokolo. Jedna se malo udaľi, uzme šćogod u ruku i dojde do prve pa każe: „Faľen Isus.“ Prva odgovori: „Uvik Isus! Šćo ti nosiš?“ — Bukaricu. — „A šta je u ñoj?“ — Momak. — „A koji je pasa?“¹ Ona joj prišapće ime kođa momka i ide daľe k drugoj, od ove k trećoj i tako svima redom. Kad je sve cure izredala po dva, tri, ćetiri i do devet puta i svakoj dala toliko imena momaka, pita prvu, pa drugu, treću i sve redom: „Koje su tvoji momci?“ Svaka mora kazat imena momaka po redu. Ako se na koje ime nasmije, znađu, da toga voli, a ako koje ime poboravi ili ne će da każe, mora dat nešćo na muntu: iglu, maramu ili drugo šta. Kad se tako izredaju sve cure, muntaju ono, šćo su dale na muntu. Ona, koja je kazivala imena, digne maramu i każe: „Ćija je ovo marama?“ „Moja“, każe jedna. „Šća vridi?“ pita ona opet, a druge cure viću: „Dva, tri, pet seksera!“ Koliko su seksera dali, toliko udaraca dobije ona, ćija je marama, i to ili spletenom maramom ili šćibom po dlanu.

Arjanke-barjanke ili *ľeľanke-barjanke.* Cure se poredaje u dva reda. U prvom redu drži jedna drugu ćvrsto za ruke, a u drugom redu ne. Prvi red każe: „Arjanke (ľeľanke)“, a drugi doćeka: „barjanke“. Prva u drugom redu pita arjanke: „Na kog ću?“ Arjanke joj odgovaraju: „Na kog boľe moź!“ Barjanka se zaleti, udari arjankama na ruke, obisi se na ni i oće da jim rastrga red. Ako arjanke uzdrže, vraća se barjanka na svoje misto. Ako koja arjanka popusti, pa barjanka rastrgne ruke ñiove, stane ona med arjanke, a arjanka, koja je popustila, ide na ñezino misto med barjanke. Tako ide redom daľe, dok se cure ne umore il dok jim ne dosadi.

Tako su se igrale cure prije deset godina.

¹ Od mila. Dok se divojke igraju, oblicu ji momci ko psi stado ovaca i u ni zadirkivaju.

Zajedničke igre momaka i djevojaka.

Lopte. Cure i momci razdile se na dvije strane podjednako. Jedni idu u kolo, a to je tako, da se poredaju kraj tarabe, a drugi udaraju iz daljine od 10 do 15 koraka. Loptu naprave momci od volovske dlake. (Kad se u proliće volovi briju, načupaje niove dlake, malo pokvase i med dlanovima vaļaju, dok se dlaka ne uvaļa, da se ne moļe nikako rastavit. Taka lopta nije teška, a opet je čista.) Oni kraj tarabe paze na igrača, da ji ne bi loptom udario, a igrač opet pazi, da ji zavara, pa da koga udari. Koga igrač loptom udari, taj izajde napoļe pa on dotle udara, dok ne promaši. Kad promaši, dolazi drugi, treći i već koliko ji ima. Ako se izredaju svi, koji udaraju, a nisu iz kola isterali sve, onda idu oni u kolo, a oni iz kola udaraju. Ako isteraju sve iz kola, a oni imadu još pravo udarat, idu oni nanovo u kolo, a ovi udaraju. Uz to je cike i galame, a bogme i pisama, pa znade divojka, koja voli momka, a on ne begeniše nu, zapivat, da joj odlane :

Milo moje i jedino jańe,
Ubilo te moje uzdisańe!

Igra kolo. Povataju se momci i cure u kolo i pivaju :

Igra kolo divojaka

I med nima Sofijanka.

Dedum, deredum, dedum, dedum, ju!

(To pivaju posli svakog drugog stiha, a na „ju“ moraju svi pokleknit; ko na „ju“ ne poklekne, dobije udarac od svog komšije nogom ili rukom, al ne jako.)

Boļe igra Sofijanka,

Veće kolo divojaka.

Otud ide nezna majka :

„Ajde kući, Sofijanka ;

Došli su ti mili gosti :

Moja braća, tvoji uci!“

Dositi se mlado momće

Pa on ojde u baščicu,

Sveza końa za rużicu

Pa on leļe na travicu :

Glavu meće na ļubicu

A noļice na striļice.

Jutrom Soka uranila,

Da nabere rosna cvića,

Da nakiti prosioce.

Doćeka je mlado momće,

Obe ruke odsiće joj,

Oba oka izvadi joj.

I zaplaka Sofijanka.

Otud ide nezna majka :

„Što je tebi Sofijanka?!“

„Grm zagrm, mila majko,

Obe ruke otpadoše,

A grom puće, mila majko,

Oba oka isfrkniše!“

Šta pivaju, to rukama pokazuju.

Bošturje. Povataju se u kolo cure i momci i drže se za ruke. Okreću se s početka polako s desna na livo, a posli sve jače, pa opet lakše, pa sve brže, kako već oće, i uz to pivaju: „Bošturje, boštur, figur, trojle, široña, doširoña, lipa Mara iz kola (ili: lipi Pavo iz kola).“ Koje ide iz kola, to se naopako u kolu okrene; okrene leđa u kolo, a lice iz kola i tako se daļe okreće, dok se svi naopako ne okrenu. Kad su se svi naopako okrenili, pivaju opet: „Bošturje, boštur, figur, trojle, široña, doširoña, lipi Pavo u kolo.“ Tako to ide, dok se svi u kolo ne okrenu, kako treba.

Mačka i miš. Povataju se u kolo momci i cure, kako ko di oće. Oni u kolu govore ili pivaju, a oko kola ide mačka — momak — i miš — cura, pa se dogovaraju, ko će ji prominit. Izaberu one, za koje znadu da se vole. Kad su se dogovorili, vitla mačka miša kroz kolo, pa najedamput stane za leđa momak momku, a cura curi, pa ji potisnu u kolo. Ti su sad mačka i miš, a prijašni se uvate u kolo ili na niovo misto ili di oće. Oni u kolu paze i na mačku i na miša, da jim ne stanu za leđa.

Mladi kovač. Povataju se u kolo i pivaju:

Mladi kovač kuje,
Mlado gvoždje kuje.

Ajd ustani, mlado momče,
Poļubi divojče!

U kolu stoje samo momci, a nikad cure. Momak, koji je mladi kovač, ima pravo poļubit svaku curu u kolu. Posli prvog momka dolazi drugi. Ako cure ne vole koga momka, pristanu se igrat, kad na njeга dojde red, da ide u kolo. Izvade se najprije dvi druge, a za nima druge dvi, a za ovima eto i drugi, dok ne rastepu igru. To moraju uradit pametno, da se momak ne siti. Dok je u kolu onaj, koga trpe, povade se, a onda nema zamire.

Lisica i groždje. Povataju se u kolo i uvate se za ruke sve momak i divojka. Odaberu jednog momka, koji će bit lisica, i jednu curu, koja je groždje. Groždje stane u po kola, a lisica obilazi oko kola. Lisica diba, kako bi prodrļa u kolo i uvatila groždje. Groždje pazi na lisicu, pa kad vidi, da će prodrt u kolo, pobigne iz kola, a lisica trči za nim. Groždje prepuste, al lisicu ne, nego je zadržaju, koliko mogu, al i momku dosadi, pa zapiva:

Oj divojko, mirisavo groždje,
Lubit ću te, ma nosio gvoždje!

I napne sve sile, da curu uvati. Kad je uvati, smije je izļubit. Sad se ni dvoje dogovore, ko će ji zaminit, i momak momka, a cura

curu potisne u kolo. Obično izaberu one, koji se vole, al napokon momak voli svaku curu, jer da nije tako, zar bi pivali:

Oj divojko, mirisavo cveće,
Ima l toga, koji tebe ne će?!

Ćelavi Muslija. Kad se skupe cure i momci, znadu se poigrat „ćelavog Muslije“. Moraju najprije izabrat ćelavog Musliju. Zato se povataju u kolo i drže za ruke pa broje ovako: „Egente, megente, cukerte, me, Pavle, Šavle, domine, kikš, kokš, cimerman, eija, vija, vonta.“ Jedno počme, a drugo nastavi. Na kog dojde „vonta“, taj se izvadi iz kola. Tako ide redom, dok jedno ne ostane samo, a to je ćelavi Muslija. Drugi se povataju u kolo i pivaju:

Sad se ženi ćelavi Muslija,
Meće čavlu na ćelavu glavu, (rade, ko da meću)
Žuti kožu' na gulava leđa, (ko da oblače)
Šaren ćemer na krive kukove, (ko da se opasuju)
Žute čizme na erlave noge. (ko da navlače)
Gledala ga sa svińca divojka:
„Mili Bože, da lipa junaka,
Kanda ga je krava otelila,
A kobila mlikom nadojila,
A krmaća na babina bila!“

Kad posledni redak ispivaju, onda biži kud ko može, jer ćelavi Muslija, koji je na strani, trči za njima i kog uvati, taj ga zamini.

Jagoda. Jedno izaberu za cara, a drugo za šumara. Drugi beru tobože jagode i pivaju: „Beri, beri jagodice, dok šumar ne dojde.“ Šumar se pojavi iza plota ili drveta, a oni biž! Kog uvati, taj plati, šta šumar išće: maramu ili šta drugo. Kad je šumar sve povato, dovodi ji caru na sud. Šumar pokazuje stvari, koje je pootimo, a car sudi, šta će radit onaj, čija je stvar. Obično sudi, da zemļu poľubi, glavom udari o duvar, kukuruze kopa i slično.

Muhamedanske zadužbine u Baru.

NAPISAO MARKO DRAGOVIĆ.

Muhamedanci, ili kako se oni radije nazivaju, muslimani, u zadužbinama (vakafi) ne zaostaju iza drugih obrazovanih naroda, samo je razlika, što oni ne umiju upotrijebiti te zadužbine (zavještaje) tako zgodno i korisno, kako umiju drugi narodi, i nijesu vješti rukovati njima, kao što drugi narodi čine. Bar mi se ovako učinilo s obzirom na rukovanje i upotrebljavanje muslimanskih zadužbina u Baru, o kojima sam namjeran ovdje progovoriti. No opet u pohvalu im služi, što zavještaji ne propadaju, nego se čuvaju od koljena do koljena i namijeđenoj svrsi koristi donose.

Svi vakafi muslimanski u Crnoj Gori stoje pod glavnim nadzorom muftije crnogorskih muslimana; a svaki pojedini vakaf ima svoje neposredne prokaradure (staraoce). Prema okruzima pak, u kojima se ti vakafi nalaze, nadzor vode kadije okružni, kao na pr. u Baru kadija Karađuzović, u Ulciću kadija Mujalić.

Koliko sam mogao lično vidjeti i uvjeriti se, i muftija i područni mu kadije upravljaju vakafima dobro i staraju se, da od prihoda njihovih bude koliko je više moguće koristi.

O ulcićskim vakafima ne ću zboriti niti reći riječi, kuda su pošli njihovi obilati prihodi; ali ću napomenuti dvije o jednom vakafu „Gradske gamije“¹ od 1300 korijena maslina. Od dosta skromnoga prihoda sa tih maslina muftija je dao dovesti dobru vodu u grad, koja je od velike koristi kako za grad, tako i za sve obližnje varoške kuće; a osobito za mahalul Meterize, koja je gotovo sasvim bezvodna.

¹ Ulcić se dijeli na grad (tvrđavu, koja je opasana dosta jakim bedemima) i varoš; a varoš na četiri mahale: Pristan, Meterizi, Nova mahala i Meraja. Grad i varoš imaju oko 5000 stanovnika.

I. Vakaf vode Zejnel bega Averića, iz Podgorice, a nastanjenog u ono vrijeme u Baru. Koje je godine osnovan ovaj vakaf, nijesam mogao doznati. Osnovao ga je Zejnel beg Averić od poznatoga brastva Averića, iz Podgorice, koje i danas postoji. U to vrijeme varoš Bar (a također ni tvrđava barska) nije imala žive vode, kao što ni danas nema, osim u Podgrađu (doňoj varoši) rijeku Bunar i jedan točak zvani „Krez-bunar“. Drugo su sve vode dubenice (bistijerne), iz kojih je voda za piće dosta slaba. Averić, videći oskudicu u vodi, zavještao je jednu sumu novaca, da se daje pod interes, dok toliko naraste, da se može voda dovesti iz jedne pećine, koja se nalazi više sela Turčinâ — jedan sat i pò daleko od varoši. Voda je dovedena u varoš kroz onaj dio varoši, koji se zove Brbot. Uz put kroz varoš, pa do usred varoši, ostavljeno je po nekoliko česama. Šteta je velika za stanovništvo, što voda nije još provedena u Podgrađe (doňu varoš), a također ni u najljepši dio varoši tako zvanu Gretvu. Podgrađani i Gretvani služe se bunarima i osim toga Podgrađani Velikim bunarom i Krez-bunarom, a Gretvlani izvorom zvanim „Dabanovo“. Kad sam ja bio u Baru, bilo je riječi, da će se voda povesti i u Gretvu i u Podgrađe kod škole — što bi bilo od prijekne potrebe; osobito ova kod škole, jer je voda u školskoj bistijerni vrlo slaba. Voda je dovedena kroz vodovod dijelom kroz zemljane čunte, dijelom onako kamenom obgrađeni; ali od nazad tri godine uprava vakafska počela je dobavljati gvozdene cijevi i nima zamjenjivati zemljane, i kroz koju godinu cio vodovod bit će potpuñen gvozdenim cijevima. Ne mogu da ne napomenem, da je pri novom uređenju vodovoda učinena velika pogrješka time, što su cijevi plitko stavljene u zemlju, te ih leti sunce toliko ugrije, da je voda vrlo topla, tako da je podesnija za kupanje nego za piće. Nadati se je, da će pri produženju rada biti i na to obraćena potrebna pažnja. Ne gledajući na sve troškove, koji su činjeni oko naprave i popravaka vodovoda Averića, ova zadužbina ima i danas lijep imutak u novcu i maslinama. Koliko ima u novcu, sad točno ne znam; ali godine 1901. imala je 4743 fiorina i 83 novč. i 926 korijena maslina, koje vrijede oko 8000 fiorina.

Vrlo pametno čine starateli vakafa, što oni troše na razne potrebe pojedinoga vakafa gotovo izuzetno prirastak (dobit) s glavnice; a često puta i od dobiti ostavljaju dio pri glavnici, te i na to ide dobit, pa se takvim načinom kapital umnožava i biva sve veći. Kupovali su i nepokretno imanje kao zemlje, kuće, a osobito masline; a ove posljednje su najomiljenije imanje stanovnika Primorske nahije, t. j.

okruga barskoga i ulcińskoga. Masline imaju obilatu vrijednost i cijena im je, gledajući na kakvoću i količinu ploda, koji donose, od 10 do 50 fiorina. Mlečani su jako potpomagali sađenje maslina te su se za vrijeme njihovo najviše i umnožile u današnjem crnogorskom primorju. Svakome onome, koji bi posadio jedan mladi korijen maslina, pa bi ovaj uhvatio, davali su po jedan mali dukat nagrade. Ali i Turci mnogo vole ovo korisno drvo i dobro ga neguju i neprestano umnožavaju sađenem.

II. Vakaf gradskih ġamija, t. j. ġamija, koje se nalaze u tvrđavi barskoj. Kad su Turci Barom zavladao (oko 1570.); bilo je u gradu (tvrđavi) Baru 14 crkava. Među svima najglavnije su bile crkva sv. Đorđa, koji se smatrao kao pokrovitelj Bara, i crkva sv. Marka. Crkva sv. Đorđa ograđena je bila na najvišem dijelu grada, na jednoj otkosoj litici, više dubodoline, kojom teče rijeka Bunar; a crkva sv. Marka nalazi se u sredini grada. Obje ove crkve Turci su bili pretvorili u ġamije i prvu su zvali „Longa¹ ġamija“, a drugu „Orta² ġamija“. Sve druge upotrebljavali su za razne druge potrebe; a neke su popravili i napravili kuće za stanovanje. Kako izgovara narodno pričaće, ove su crkve imale svoja nepokretna imanja i prije turskoga vremena; ali koliko, gdje i što je s tim imanjima bilo, nijesam mogao doznati.

Longa ġamija ima 466 korijena maslina, koje su priložili njih devet priložnika, od kojih su dva nepoznata, a sedam ih je poznatih, i to: Zejnel beg stari i njegova žena, Osman Sulejmanović, haġi Etem Asan Tahiri, Adem Karađuzović, Sulejman aga Tomaš, Asan aga Škańević; a 44 korijena uzeti su za dug od Muhameda i Ahmeta Ejubovića.

Orta ġamija ima 163 korijena maslina, koje su priložili šest priložnika, i to: Mahmut Januzović, žena Zejnel bega staroga, Kajmakam beg (nijesu mu znali ime kazati), rodnom azijat, Murat Kapetanović, Smail Etem agin, Sulejman Tomaš; a dva korijena uzeti su za dug od Omera Čante.

Prihodi od ovih maslina u tursko vrijeme upotrebljavali su se za razne potrebe rečene dvije ġamije; a otkad su Crnogorci osvojili Bar, prihode su skupljali, t. j. ule, pa se ule prodavalo za novce i novci na dobit davali. Tako po računu od godine 1901. bilo je novaca 42.103 groša i 18 para; a i od tada novci prirastaju dobiću, te sad

¹ „Longa“ turska je riječ i znači: skup, sjednik, sastanak. Tu su Turci skupove i sjednice držali, kad su o čemugod važnom vijećali.

² „Orta“ turska je riječ i znači: sredna.

mora biti suma novaca gotovo dva puta viša, računajući svake godine 10% dobiti i opet dobit na naplaćenu dobit, koja se također daje na dobit.¹

III. Vakaf mosta Vruće rijeke. Vruća rijeka izvire ispod planine Lisiña i teče ravnicom krajem podgradskoga dijela varoši i kod mosta utječe u malo veću rijeku Bunar, koja izvire ispod planine Rumije.

Zadužbina za most na Vrućoj rijeci postoji još iz turskoga vremena; ali se nom slabo rukovalo i nije se moglo doći do čistine, koliko je ta zadužbina novaca imala. Toliko je zabilježeno u jednom pismu, koje se nalazi kod staroga kadije Huseina Spičića, da je godine 1886. most popravljen i oko popravka da je potrošeno 10.753 groša i 30 para.

Danas ta zadužbina ima 384 korijena maslina.

IV. Vakaf vode kod ġamije u Kuću, u kapetaniji mrkojevickoj. Kuće su malo seoce u kapetaniji mrkojevickoj, okruga barskoga. Nalazi se u sredini kapetanije na jednom od najljepših mjesta, tē, po geografičkom položaju, najdivnije kapetanije u Crnoj Gori, a po imovnom imanju stanovništva gotovo najbogatije. I ako u mrkojevickoj

¹ Do godine 1881. crkva sv. Đorđa bila je vrlo dobro sačuvana, samo što je bio pri njoj prigrađen munar i učinene unutrašnje izmjene, koje su za ġamiju potrebne bile. Na spošlašnem dijelu zidova bili su sačuvani i natpisi.

Po svršetku potonēga crnogorsko-turskoga rata crnogorsko ministarstvo vojno bilo je naredilo, te je unutra bila smještena golema količina baruta i drugoga zapaljivoga materijala, koji je u gradu ostao iza Turaka; a također i crnogorskoga. Istina, na crkvu je bio stavljen muňovod; ali tako nevješto, da je munara ostala viša od nēga. Noću, između 8. i 9. januara godine 1881., bila je strašna grmljavina, kakva se rijetko pamti. Negdje oko dva sata po ponoći čuo se strašan pucañ. Grom je udario u munaru, muňevina je ulegla u crkvu i dogodila se strašna eksplozija, koja je divnu crkvu sv. Đorđa iz temelja razrušila tako, da se sada poznaje samo mjesto, gdje je bila, i do skora mogli su se naći pogdjekoji ostaci mozajika, kojim je crkva bila patosana. Tako smo nemarnošću izgubili ovaj predivni spomenik starodrevne građevine. Osim toga bilo je tom prilikom još mnogo šteta na kućama i oko 30 mrtvih i rañenih.

Crkva sv. Marka još je vrlo dobro sačuvana i pokrivena je. Na spošlašnem duvaru poznaje se više udaraca od crnogorske topovske đuladi iz vremena posljednēga rata; ali gotovo nijedno nije duvar prošlo. Sad se unutra drže neke vojničke stvari i nešto starianskog oružja: pušaka i sabaja i nekoliko gvozdenih vojničkih kapa (šlemova), koje su, bez sumne, još iz venecijanskoga doba.

kapetaniji nema znatnih bogataša, ali nikako nema siromaha. Svaki je Mrkojević vlasnik kuće, maće ili više lijepoga komada zemlje; svaki ima po nekoliko komada sitne i krupne stoke sa vrlo dobrom ispašom. Većina ih ima i po nekoliko stabala maslina; a množina imaju i vinograda. Novaca imaju prilično dosta, koji dobivaju kako prodajom domaćih proizvoda, tako i tekovinom u inostranstvu, a osobito u Carigradu. Kuće su im divne i sve od tesanoga kamena ograđene, a tiglom (kirpičem) pokrivena.

Na jednoj uzvišici više sela Kuća nalazi se divna ğamija, — najljepša u svim Mrkojevićima. Kod ğamije nije bilo vode, pa je neka Aiša Peričića zavještala 100 groša u novcu, da se taj novac daje na dobit, dok toliko naraste, da se može voda napraviti. Napravljena je voda dubenica (bistijerna). Ali i poslije toga preostalo je nešto novaca, koji su dati na godinu. Glavnica sad iznosi 291 krunu i 84 pare. Dobit sa tih novaca troši se oko popravke pomenute vode.

V. *Vakaf vode „Dabov kamen“ u Mikulićima.* Mikulići su malo selo, dva sata udaljeno od Bara. Nalazi se na jednoj visoravni ispod planine Rumije. Stanovnici su pravoslavni, katolici i muhamedanci.

Za vodu u Mikulićima zavještao je Sulejman Ibrahimov Perezic 1500 groša, da se dovede voda iz mjesta zvanog „Dabov kamen“ pred mikulicku ğamiju. Novci su po običaju davati na dobit, dok je suma toliko narasla, da se voda može napraviti. Voda je napravljena i oko nje potrošeno 1800 kruna. I poslije toga troška preteklo je novaca, koji su dati pod dobit tako, da ta zadužbina ima još gotovine 2246 groša i 78 para (po računu od godine 1902.).

Prokaradurstvo nad ovom zadužbinom vodi potomak zavještačev Jusuf Mujov Perezic.

VI. *Vakaf nekolicine za iznos vode u pazaru varoši Bara.* Budući da je varoš barska bila vrlo oskudna u dobroj pijaćoj vodi, dok se dovela voda Averića, nekolicina dobrih ljudi zavještali su po nekoliko maslina, a po nešto i u novcu, da se iznosi s izvora rijeke Bunara u pazar po nekoliko bačvica vode, da narod pije.

Ti su zavještači ovi: Sokja Sinanovića 25 korijena maslina u mjestu zvanom Kurilo, da se za nenu dušu donosi s Bunara po jedna bačva vode u letu svaki dan. Haği Fazli Ali agin 75 korijena maslina, da se za 6 mjeseci od proleća, leta i jeseni svaki dan donosi po jedna bačva vode za dušu Zonje Abdulahove. Odviše da se od prihoda sa tih maslina zapaluju dva kandela pred ğamijom mrkojevićkom, a u vrijeme posta ramazana za dušu braće Haği Fazlijine Omera i Jusufa. Mehmed Mrsel zavještao je 800 groša, da

se od dobiti sa tih novaca plaća po jedna bačva vode, da se u letu donosi pred podgradsku gamiju. Mejreme Dula Skejovića 300 groša, da se od dobiti sa tih novaca donosi u pazar, u letu, po jedna bačva vode. Memin aga Omerbašić zavještao je, da negovi sinovi donose u pazar, u letu, po jednu bačvu vode za negovu dušu. Novaca ili drugoga imaća nije ostavio. Hađi Mehmed Bulmač 500 groša, da se od dobiti plaća jedna bačva vode, da se u letu donosi u pazar. Jašar Pontiće 200 groša, da se od dobiti donose u pazar dvije bačve vode. Hava Dura Ređovića 100 groša, da se od dobiti plaća po jedna bačva vode, da se s vode zvane „Mali zaļev“ donosi pred zaļevsku gamiju.

VII. Vakaf gradskogoga feñera. Havaja od roda Karađuzovića zavještala je 33 korijena maslina, da se od prihoda sa njih u trideset noći posta ramazana zapaluje feñer pred velikim vratima na ulasku u grad (tvrđavu). Kako sad u gradu nitko ne stanuje, feñer se ne zapaluje na određenom mjestu, nego pred jednom česmom (točkom), koji se nalazi pred gradskim vratima.

VIII. Zadužbina mejtepa¹ u pazaru. Za mejtep u pazaru zavještao je Asan aga Skejović 37 korijena maslina, u mjestu zvanom Mitrovica, i jednu peć (furu) u pazaru barskom. Sve ovo da se daje pod arendu, a prihod da prima učitelj vjere muhamedanske djece. Ovo se vrši i danas.

IX. Zadužbina mejtepa Bajrovića. Hađi Mahmut Vefić zavještao je u korist ovoga mejtepa 22 korijena maslina, u mjestu zvanom Duzluk i kod „Veļega mosta“. Godine 1897. prihod s ovih maslina iznosio je 2896 groša i 24 pare. Te je godine cio taj prihod utrošen oko popravke rečenoga mejtepa. Od toga vremena prihod nosi hoća, koji u mejtepu poučava djecu u nauci vjere.

X. Zadužbina mejtepa podgradskogoga. U korist ovoga mejtepa zavještao je Murteza aga Mustafagić 89 korijena maslina, od kojih 51 korijen pod Kurilom, 28 korijena u Skalici i 10 korijena u Goloj niivi. Prihod se upotrebljava za popravku mejtepa; a što iza popravke preteće, uzima učitelj vjere.

XI. Zadužbina Jahja age Ređepova Čelebije. Jahja Ređepov zavještao je od svoga inaća ovo: 1. U mjestu zvanom Sveti Šćefan tri rala vinograda i svu rodnu (voće) i nerodnu drevad, koja se u nemu nalaze. 2. U istom mjestu, a na drugoj strani, tri rala vinograda s maslinama i svu rodnu i nerodnu drevad. 3. U varoši barskoj

¹ Mejtep = turska osnovna škola.

jednu dogañu (kuća za trgovinu), jednu kuću dvokatnicu i jednu jednokatnicu (pozemlju) s baščom i svjema drugim pravima. 4. U mjestu zvanom Držak 52 korijena maslina i u mjestu zvanom Kurilo 5 korijena. 6. Sve pokućstvo iz ñegove kuće.

Prihode s ovoga imaña ostavio je, da se upotrebljavaju za ovo : 1. na popravku puta (kaldrme) na Dobru vodu i na Planoč; 2. da mu se čita za dušu svaku noć od petka po jedan „jasin“¹, a u mjeseci ramazan, šaban i regep; a tako isto i po dvije „hakije“²; 3. da se daju po 2 groša i jedna oka uľa onima, koji će molitve čitati; 4. kadiji barskome, koji će ovo nadgledati, da se daju po dvije aspre i po jedan koš grožđa u petak.

U zavještaju se kaže, da zadržava za sebe pravo prokaradurstva nad svim ovim; a poslije ñegove smrti određuje za prokaradura najstarije članove porodice: sinove, unučad itd. Ako izumre muška loza, da upravljaju ñegove kćeri i ñihovo potomstvo; a ako i ovi izumru, da upravljaju sinovi ñegova brata i ñihovo potomstvo.

Na kraju zavještaja čini se zakliñanje, da se sve ovo mora točno izvršiti; da se pomenuto imañe ne smije nikada nikome prodavati, niti s kimgod mijeñati, niti se od ñega kakav drugi zavještaj činiti. Zavještaj je pisan na turskom jeziku godine 1171. od Egire, a od Hrista 1754.

XII. Zavještaj Jahja age Ibrahima Osmanova za sahat u gradu barskome i drugo. Hađi Jahja Osmanov napravio je sahat-kulu u gradu barskome i u ñoj sahat namjestio godine 1753. Kako je zavještaj po sadržaju vrlo važan, privest ću ga ovdje u prijevodu iz turskoga originala.

„Kadija Mehmed efendija.

M. P.

„Neograničena zahvala i bezgranična blagodarnost neka bude vlasniku svega svijeta — uzvišenom Bogu svesilnome, koji čovječje pismo na najljepši i najpraktičniji način udesi i dobročiniteljima rajsko nasele darova.

¹ Jasin = molitve, koje se čitaju za dušu u dane posta ramazana.

² Hakije ili hatme = molitve, koje se čitaju za dušu; ali uz molitve mora biti pročitan i Kuran.

„Beskrajne molitve i neopisani selami¹ neka budu na najuzvišenijega Božjega stvora, gospodina nad svjema, sjajnoga i uzvišenoga kao sunce na nebesima, siročeta kao dragoga kamena,² iz Korejšijeva plemena — biva na Muhameda, Božjeg poslanika, koji je cijelo čovječanstvo na pravovjerstvo pozvao i one, koji su s pravoga puta zalutali, na pravi put izveo. Takođe na njegove uzvišene seabe³ neka bude Božja milost; jer su oni kao najsjajnije zvijezde za one, koji su sledbenici Dina — Islama.

„Sad pak neka se zna, što je uzrok, te se ova karta napisala i potvrdila.

„Kao što je pametnijema i razumnijema poznato i javno: ovaj svijet, koji je nestalan i koji ne će vazda trajati, nije veselo prebivalište za nas, nego naprotiv ništavo i jadno. Zato svakom svijesnom i pametnom čovjeku u dužnost spada, da se za takvim ne vazda trajnim i ništavim svijetom ne zanosi; nego da se tijelom i dušom oda dobročinstvu, kao što Svesilni u Kuranu zapovijeda: „Imađe i djeca na ovom su svijetu nakit čovječji, ali ne trajni; a dobročinstvo i lijepa riječ nakit su vazda trajni, — zato kod Boga dobročinstvo je srećnije od imađa i djece.“ Na ovaj način i svoje zdravlje i svoj život na dobročinstva potrošiti za čovjeka je najviša sreća. Blago onome čovjeku, u čije ruke uleže blago od halala,⁴ pa ga na korisnu svrhu zavješta. Tako i izdavalac ovoga zavještaja, u smislu šerijata, dobročinitelj jest; a to je od grada Bara, stanovnik gornje varoši, imenom hađi Jahja, sin Ibrahima Osmanova, koji — za Božju milost i da dobije Negov veliki blagoslov, a držeći se svete pouke uzvišenoga pejgambera⁵ Muhameda, koji je ostavio ovakvu zapovijed: „Adamov sin kad umre, sva njegova dobročinstva prestaju istoga časa, osim dobročinstva od tri načina, biva: milostiđa u zadužbini dugotrajnoj, korisna nauka i dobra djeca, koja poslije smrti roditelja za njih misle i Bogu se mole“, — dođe u ovu uzvišenu mehćemu (sudnicu) Muhamedova šerijata, da napiše i potpiše prokaradurstvo ove vakafske zadužbine na vlasnika ove karte, imenom na Osmana, svojega sina, u čijoj nazočnosti svojevolo, u potpunom pravu i zdravom razumu izjavi i iskaza svoj zavještaj ovako kao što slijedi:

¹ Selami = pozdravi.

² To znači, da je Muhamed bio siročće, usamljen među ljudima, kao što je dragi kamen među prostim kameñem.

³ Seab = propovjednik.

⁴ Halal = blagoslov.

⁵ Pejgamber = Božji poslanik.

„Od moga najboljega imanja zavještah :

„1. U gornjoj varoši, kod ġamije, koju je Omer baša ozidao, dvije kuće, koje graniče od dvije strane putovima, od treće kućom Derviša Asanova; a od četvrte kućom Ibrahima Sinanova Kalfé. Jedna je na dva boja, a druga na jedan. Nih priložih sa svjema pravima, koja kućama pripadaju.

„2. Moje masline, su dvije kuće i svjema pravima, koja tomé imanu pripadaju. Ovo imanje graniči s jedne strane maslinama Ali baše Šorovića; su dvije strane putovima; a s četvrte maslinama Foletića. Imañe se nalazi u mjestu zvanom „Krst“.

„3. Dvadeset i četiri korijena maslina i pedeset i pet korijena mladika (mladih maslina) u mjestu zvanom „Skalica“. Ovo graniči s jedne strane vakafskim maslinama; s druge maslinama Zejnela Škañevića; s treće maslinama Đulamera Ibrahim Selmanova; a s četvrte maslinama Ali bašinim.

„4. Sve masline u tako zvanom mjestu „Gvozdeni brijeg“, koje graniče s jedne strane maslinama Ahmet aginim; s druge maslinama Murteze Kalfé; s treće putom; a s četvrte maslinama Ibrahima Čelebije. U sve ovdje ima deset korijena velikih maslina i šezdeset mladika.

„5. U mjestu zvanom „Babin potok“ sedamdeset korijena velikih maslina i šezdeset i pet mladika, koje graniče s jedne strane maslinama Đulamera haġi Mehmedova; su dvije strane putovima; a s četvrte maslinama Husejin baše Češlara.

„Da bih dobio veliku Božju milost, zavještah sve gore navedeno imanje i u vakaf pod evo ovim uslovima zavedoh.

„Dok budem ja živ, zadržajem pravo u mojim kućama stanovati i mojijem maslinama raspolagati s obavezom svakojega dvanaestoga dana mjeseca rebuil-ev-vela¹ skupiti naučēnake i pošteñnake i sa prijatnim mirisima jedan „mevlud“² učiniti. Suviše određujem, da se onome, koji će držati u redu sahat na sahat-kuli, koju sam ja u gradu na bedemu gradskome ogradio, daje godišñe po deset groša.

„Pošto po Božjoj zapovijedi umrem i iz ovoga svijeta u vazda trajni „dvor“ prijeđem, neka u istim mojim kućama stanuje moj sin Osman, a tako i od maslina neka vlasnik bude; a sve pod gornjim uslovima, t. j. svake godine „mevlud“ da čini i onome, koji bude pazio sahat, da daje godišñe po 10 groša.

¹ Mjesec, u kojemu se po arapskome kalendaru Muhamed rodio.

² Molitve za dušu, koje se čitaju rećenoga mjeseca.

„Iza moga sina Osmana pod istim uslovima neka budu prokaraduri muška djeca s kolena na koleno, a da se u to ženska djeca ne mijesaju. Ako muška loza prekine, neka u takvom slučaju vlastitost i prokaradurstvo prijeđe na žensku lozu i to na isti način.

„Ako se, Bože sačuvaj, i one ugase, to ostavljam sve na uviđavnost mjesnoga kadije.

„Na gornji način moje kuće i moje masline zavještah i pod vakaf zavedoh i pomenutom mome sinu Osmanu predadoh, i on ih na isti način primi na hiljadu sto i šezdeset sedme po Eđiru, a po Hristu 1753.

„Svjedoci: Husejin Mehmed Topđija, Muktar hođa, Arslan Kalfa, Husejin aga Bulmač, Ibrahim Mehmed, Osman Husejin Puškar, Abas Kalastra, Murteza Foleta, Abdul Ali Bećir, Đulamer Šaban, Husejin Omer Šaban, Sulejman aga Ali agin, Ibrahim aga Dizdar, Šejih Alija, Sejid Mustafa efendi, Arslan efendi.“

Poslije ovijeh potpisa na zavještaju pripisano je ovo:

„Za ovi vakaf za nadziratelja postavlam Omera Husejin Šabana; a po njegovoj smrti da se imenuje drugi po uviđavnosti muslimana. Najstrože zabranjuje se, da se ikakva izmjena čini.

„Tkogod vakafu hađi Jahja kakvu zloupotrebu učinio, t. j. ili što prodao, ili preinačio, ili darovao, ili promijenio, ili granice premjestio, takvome Bog ne pomogao, no pred Bogom na strašnom sudu su obje ruke oko grla ga uhvatio. Dao Bog takvi na oba svijeta selameta (sreće) ne imao.

„Tkogod od moje djece, bilo muške bilo ženske, od ovoga što promijenio, takvoga Bog prokleo i anđeli Božji i cio narod.“

Sahat-kula, o kojoj je riječ u ovome zavještaju, razrušena je u vrijeme potońega crnogorsko-turskoga rata, kao što je razrušen i cio grad barski. Danas imańe uđiva neki Riza Treeta, koji od prihoda ne daje nikome ništa.

Primijetiti mi je, da je sahat-kula u gradu barskome postojala još u mletačko vrijeme i sahat na ņoj radio. Kad su Turci osvojili Bar, sahat-kula bila je u nekoliko pokvarena, a takođe i sahat na ņoj; pa je to tako trajalo, dok je više spomenuti zavještač popravio i kulu i sahat.

Mañi prinosi.

Uskrsna jaja.

(Vareš u Bosni.)¹

Počevši tamo od Cvjetne nedjele pa dok veće ne prođe Mladi Uskrs, najveće dječje vesele, a bogme i vesele odraslije muške mladeži jesu šarena jaja, obojena jaja ili bojaci, pa i skuhana bijela jaja.

Jaja se počnu šarati podjegdje petnaest dana prije Uskrsa. Šaraju ih Cvjetne, a najviše Velike nedjele. Najviše ih šaraju na Veliki četvrtak i na Veliki petak. Jaja šara samo ženskiñe. Obično ih šara svako sebi; a ima opet žena, koje su baš za taj posao odabrane, koje umiju osobito lijepo šarati jaja. Jaja šara ženskiñe starije i mlađe. Napose šara svaka cura sama sobom jaje svome dragom. A šaraju se jaja najviše uveće i po noći (jer se po danu radi drugi posao). A koja žena šara drugom jaja, ona ih šara i po danu.

U Varešu se mnogo našara i oboji jaja. Neke kuće našarat će ih po četrdeset, a neke po deset do dvadeset komada. Osim toga bude i bojakova dosta (t. j. takovijeh jaja, koja su samo obojena, a nijesu našarana).

A šaraju se jaja *pisařicom*. Pisařicu stapaju u vosak. Vosak neke tope u kakvu sudiću malu, a neka otkida malo pomalo voska pa meće ozgor na vrh od pisařice. Pisařica, što se ñome šaraju o Uskrsu jaja, ima držak od drveta i kukař od trnećeta. Kukař je ejevćica u pisařice tako uska, da bi kroz ñu samo igla mogla proći, pa i izgleda tañi kraj baš kao igla. Ovom se iglom i voskom piše po jajetu, pa u tome i jest šarañe jajâ. Držalo je s jedan kraj malo deblje; ono je tu zatesano i probušeno, pa se kroz tu rupu promoli ejevćica od trnećeta — i to se zove kukař od pisařice. Kukař ima ozgor malo širu rupicu, a ozdo je ta rupica malena te izgleda kao tanka igla,

¹ Isp. „Zbornik“ X., XI.

da pisaljica što tañe po jajetu piše. A gornja je strana ove cjevčice zato malo šira, jer se s tu stranu u nju uturi komadić voska, koji se (po danu) na žeravi ili (uveče) na svijeći grije, da se onaj vosak u cjevčici rastopi te da na tañi kraj od cjevčice polagano curi, da se pomalo po jajetu izlijeva i da ga šara. Uz to je cijela glava (kukaļ) od pisaljice lanom omotana i to stoga, jer lan zadržava u sebi vosak, da ne curi naglo kroz cjevčicu, već da polako i podjednako na tañi kraj od cjevčice na kukļu curi i da se onamo prema dršku i prema ruci ne razlijeva. A koja žena umače pisaljicu u rastopljen vosak, ona je umače cijelom glavom od pisaljice, a vosak se okupla po onom lanu, kojim je pisaljica omotana, i kroz cjevčicu od pisaljice polako curi van. Ako se stine, ne će da ide, ugrije je prema vatri ili prema svijeći, pa pođe.¹

Prije nego će žena početi šarati jaja, metne ih gdjegod u sobi na toplo mjesto, da se malo smlače, jer što su jaja toplija, to se brže i lakše šaraju. A onda u jednu ruku uzme jaje, a u drugu pisaljicu. Na pisaljici je ozgor na glavi komadić voska. Taj vosak na kukļu od pisaljice prema žeravi (ili prema svijeći) zagrije, pa onda drugim tañim krajem od one cjevčice (igle) na kukļu piše po jajetu kakve već hoće „urneke“. A ima raznijeh urneka: imaju mušemci pravi i mušemci krivi, imaju lelenovi rogovi, cura i momak, uzdica (uzda), grane, križevi, razne kuke i t. d.

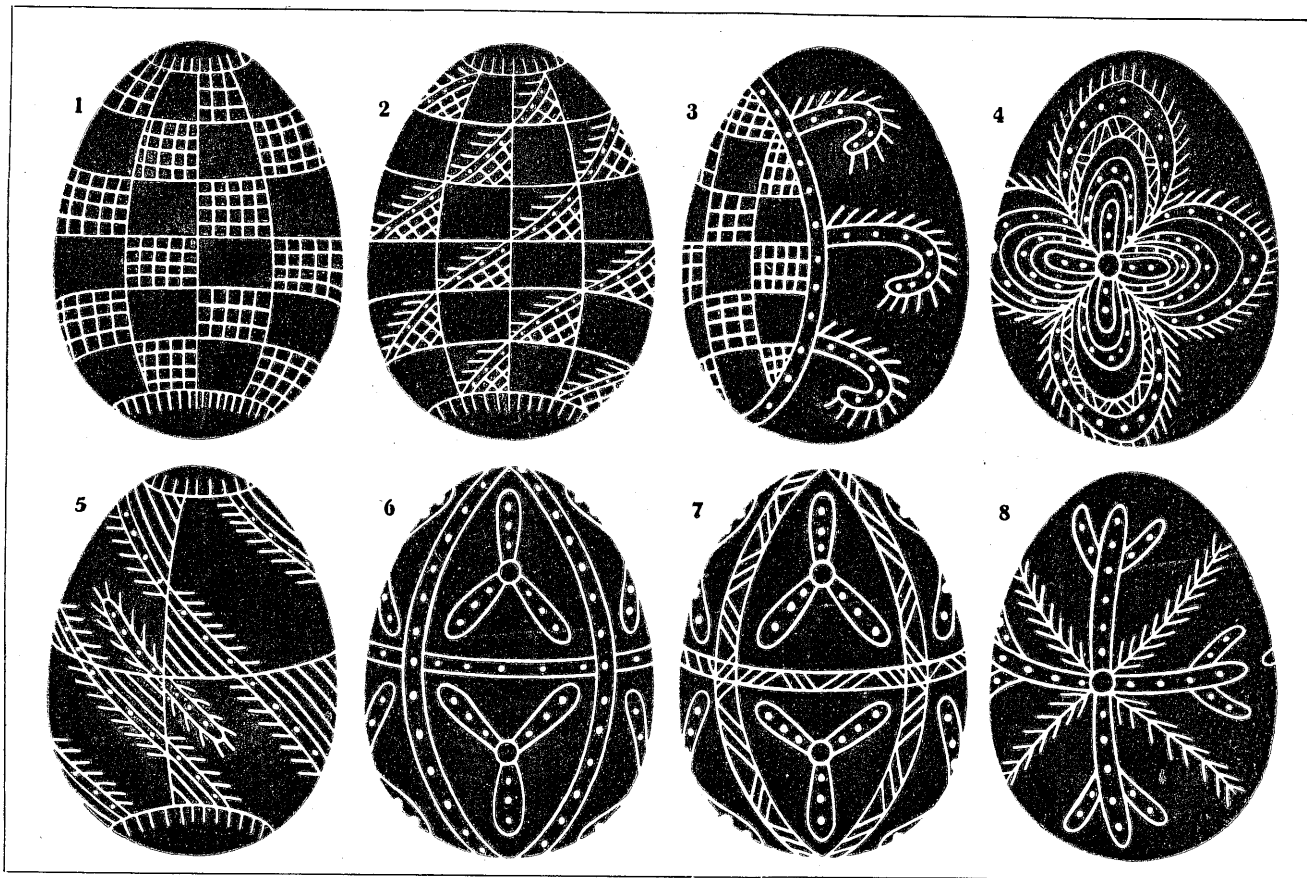
Mušemci pravi (br. 1. u prilogu²) našaraju se tako, da se površina jajeta šatira malim četverokutima ostavljajući sve iza jednog pola našarana jedno nešarano. Ortice se vuku uspravno i vodoravno. Na cijelom jajetu bude okolo naokolo (po srednjem pojasu) 8 do 10 mušemčića (četverokuta), a uzduž ih bude po 4 do 6. „Rât“ (vrh od jajeta) i „gùla“ (t. j. tupli kraj od jajeta) izreskaju se uzduž samo donekle.

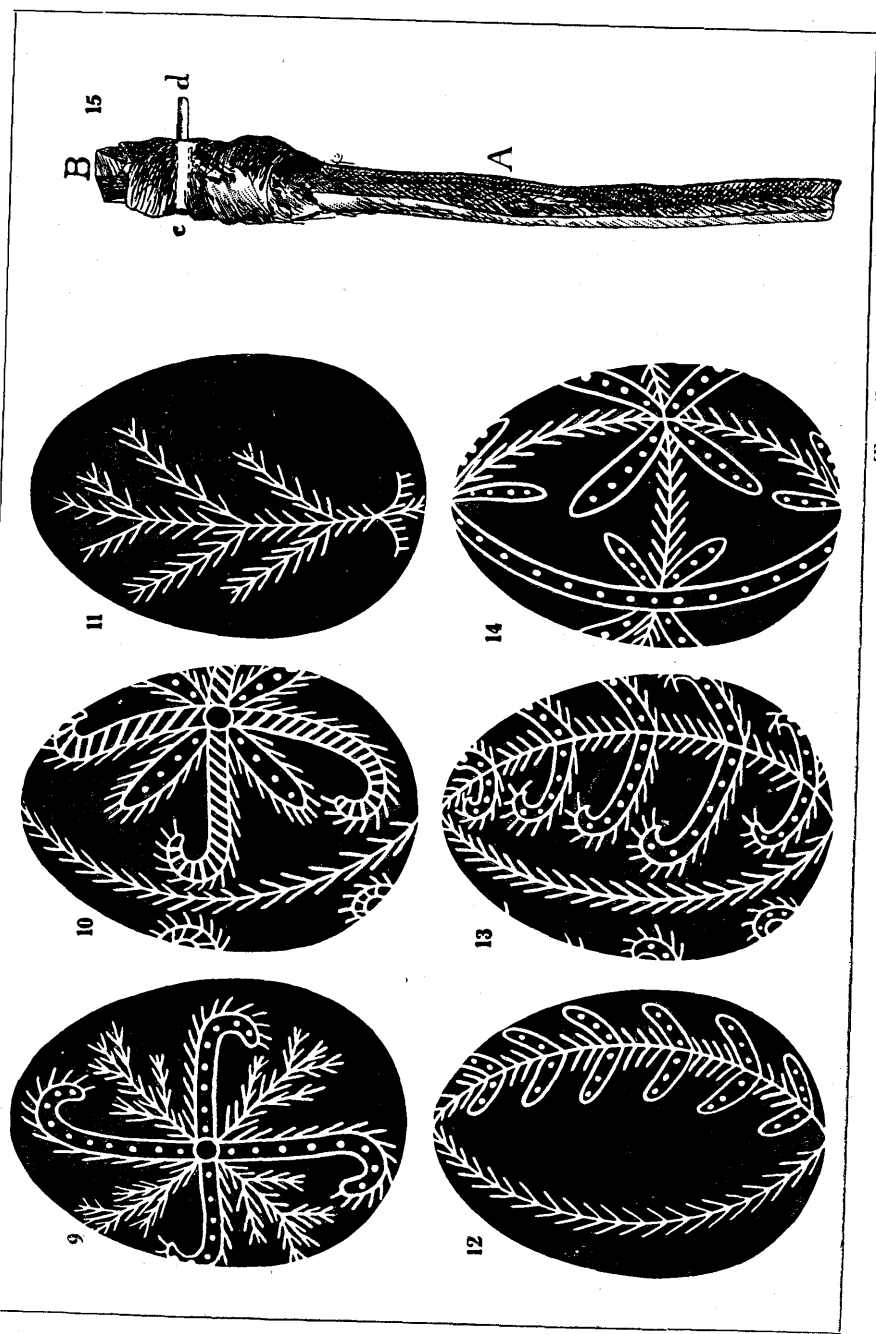
Mušemčići krivi (br. 2.) imaju također četvorine, ali se ove ne izreskaju voskom cijele, nego samo do pola, i to kosim reskama. (Broj četverokuta uzduž i naokolo kao i kod pravijeh mušemaka.)

Mušemčići s kukama (br. 3., s drugu stranu isto, ali obrnuto). Ispod tñjih kukica povučene su voskom po jajetu dvije usporedne crte u luku. Ove su crte izbockane, a kuke su bockane i izreskane. Druga je strana od jajeta tako isto našarana, samo što se s tu stranu mušemci okrenu prama kukama na prvoj strani.

¹ U prilogu na slici broj 15.: A = držalo, B = kukaļ, c = otvor cjevčice, d = vrh iglice.

² Na ovoj i na daljim slikama (osim br. 3.) svuda je na protivnoj strani isti lik.

Zbornik za nar. život i običaje XIII. 2.

Leleňovi rogoví (br. 4.) dadu se sasvijem lijepo našarati. Najprije se u sredini našara mala okruga, onda do ňe onaj bockani križić, a daļe oko križića našaraju se one okruge na sve četiri strane. Te se okruge prave sve malo duļe i šire, što su od križića daļe, a bude ih na svakoj strani šest do sedam, te je sve jedna bockana, a jedna nebockana, a najskrajnja je reskana. I jedna unutra moļe biti (kao na našoj slici) reskana mjesto da bude bockana.

I *mušemci u pola, s bockama* (br. 5.) daju se vrlo lijepo našarati. Na drugoj strani jajeta isto je našarano, što i na prvoj. Posred sredine jajeta našaraju se unakoso dva bockana i reskana listića na jednoj, a tako isto dva na drugoj strani.

Uzda bockana (br. 6.) i *uzda reskana* (br. 7.). Kako se vidi, našaraju se uzduļ okoló naokolo po jajetu dvije okruge, a okoló naokolo po sredini jajeta dođe jedan pas. Tako je cijela površina jajeta razdijelena na 8 poļa, a na svakom su poļu našarana kao tri listića. Ovi su listići po sredini bockani, a okrugovi mogu biti bockani (uzda bockana) ili reskani (kao br. 7.).

Križ (br. 8.) ima na sve četiri strane pri krajevima kao po dva mala bockana listića (a tako je i križ izbockan po sredini). Drugi križ na pravom križu čini ona reskana grančica, što je našarana unakoso.

Bockane kuke s granama (br. 9.) i *kuke reskane* (br. 10.), koje se od onijeh bockanijeh razlikuju time, što mjesto grana imaju kao mali križić od 4 bockana i naokolo reskana listića i što su kuke po sredini reskane, a one su bockane.

Grana s reskanijem liščem (br. 11.) i *grana s bockanijem listovima* (br. 12.).¹

Kuke dvostruke bockane i reskane (br. 13.) šaraju se sve jedna prema drugoj. Bude ih s jednu stranu uzduļ jajeta 4 do 6 pari; s drugu stranu isto toliko.

Uzda bockana s listovima (br. 14.) ima u svemu 8 pari bockanijeh listova (4 na jednoj, a 4 na drugoj strani jajeta), na svakoj strani kosi križ po sredini izbockan; uzduļ dvije okruge — jedna bockana, a druga reskana — i pas po sredini okoló naokolo jajeta, i to reskan.

Za jaja uzimaju crvenu ili mrku boju. Ako je blijeda, onda se metne krmez (koji je crveniji od one boje), da dođe lepša boja.²

¹ Moļe doći i sa četiri strane isto.

² Na našim je slikama za ogleđ polovina jajâ crveno, a polovina mrko obojena.

Boju za jaja kupuju na dućanu. To je varzilo ili trješčice od jehova drveta. Za dva krajcara dobiješ je dosta. Ta se boja pokiseli u mlaku vodu u loncu zemljanom (u bakrenu loncu ne vaļa). Tako je pusti, nek prenoći i da se malo raskiseli. Sutradan pusti, nek malo prokuha, pa u ņoj boji jaja. Pošto je jaja voskom našarala, spušta ih u tu boju uzvarenu sve jedno po jedno. Jaja se unutra skuhaju, a kud je po ņima bio vosak, ondje je bijelo, a sve ostalo jaje ostane obojeno. Osobito vaļa paziti, da nigdje na jajetu ne ostane velika packa, t. j. da ne kane voska iz pisaļice, jer će tu ostati jaje neobojeno. Vaļa i na to paziti, da se jaje prije bojeņa ne tare, jer će se onda pobojiti (t. j. ostane ni bijelo ni obojeno). Čuvati ga treba, da nije mokro, jer ako se mokro spusti u boju, pobojit će se. Za šaraņe izabiraju sve maņa jaja, jer vele, da su maņa ļepša. A i od svake kokoši ne boje se jednako jaja: ima pa se od neke lijepo oboji, a od neke ne će. Drže, da se najļepše daju obojiti jaja od crne kokoši i uopće od onih kokoši, što imaju tamnu boju perja; od bijele se kokoši ne će da dobro oboje. Boļe se prima boja, ako se jaje ne pere i ne tare, već onako metne, kakvo je da je, pa makar bilo i malo peksinavo, samo nek nije na ņemu šta prilijeļeno.

U boji pusti, nek se jaje dobro obari, pa ga onda izvadi drvenom kašikom iz lonca. Uzme bijelu krpu, metne na ņu malo zejtina, pa svako jaje, čim ga iz boje izvadi, onom krpom otare, da se boļe sjaji i cakli.

Bojaci ili *bojakovi* dobiju se, ako samo bijelo (a ne šarano voskom) jaje metne u boju, pa kad se obari, izvadi ga iz lonca drvenom kašikom i onom krpom otare, nek se sjaji i cakli.

U novije doba uzimaju osim spomenute crvene i mrke boje za bojakove još i zelenu, zatijem sasvijem crvenu, plavu, žutu i one druge boje iz dućana. Ali te su novije boje falične, pa se jaje brzo otare, a one se starinske boje ne će otrti. One novije boje nikada se ne uzimaju za šaraņe jaja.

Prije je o Uskrsu bivalo više šarenijeh jaja nego bojakova, a sada je najviše bojakova, jer oko ņih nema puno dangube kao oko šarenijeh jaja.

Mijo Źulić.

Vještice.

(Konavle u Dalmaciji.)

Kad se žensko dijete rodi u erļenoj košulji, postane kao djevojka *morica*. Ona mori noću ļude i žene: legne im na prsi, duši ih i ne da im ni podignuti se, kad bi i htjeli pobjeći, pa ne mogu ni vikati i, što je najteže, ni disati. Kad bi srećom nekomu u toj nevoļi

na um palo obećati joj soli, prepoznao bi je, koja je, jer bi mu ujutru svakako došla tražiti, da joj poda, što joj je obećao. Ali nitko se tomu jađu ne dosjeti. Kažu, da se neki Konavlanin bio osmjelio pak moricu spopao, a ona se stvorila kokoš; on s nome u ognjište pa joj opali glavu. Kad gle čuda: sjutra dan neka djevojka osvane opačena obraza, i po tome je prepoznao.

Kad se djevojka-morica uda i vjenča, postane *vještica*. U crkvi pop prepozna sve vještice u onaj čas, kad se obrne prema narodu i reče: „Orate, fratres“, jer svakoj vidi na glavi dva rožića. One se kupe u šuple masline i pod orah. Vještica može čovjeku i živinama natrunuti, nametnuti zlu sreću, svako zlo; može ga drnuti, da ostane vazda jadan. Ali nikakve snage nema prije, dok ne smakne svoje dijete. Kad vještica tako snađe, uzme se trave odočena, rute i osobito „trave od vještice“, istriže se nožicama unakrst pak se u vodi krštenoj poda onomu čeljadetu ili živini. Dobro je živini na hrbatu natrići i dlaku unakrst. Najveću moć imaju vještice o Vodokršću, i tad je dobro, tko ima, da stavi u nugle od kuće blagoslovljena tamjana i komad svijeće blagoslovljene (krlata).

U nekoga Balda Dobrašina bilo je četvoro djece i žena, pa mu najednom svi pomrli. Oženi se on drugom, i narodi mu se petoro djece; kad najedamput umre mu troje djece, a dvoje mu se razboli na smrt. No neko mu reče, da ima vlah Boško Tarailo, koji dobro umije, da otiđe u nega, pa da će mu on sve tanko potanko kazati, je li to namet i kako će se toga obraniti. Moj ti Baldo brzo otrči u Vlaško da traži Taraila. Kad on dođe do nekoga brda, Tarailo zavika izdaleka: „Oj! jesi li ti Dobrašin?“ Ovaj odgovori: „Jesam!“ — „Kad si ti, hodi naprijed!“ Kad se nablizu sastanu, reče Dobrašin Tarailu: „Kako si ti znao, tko sam ja?“ a on će nemu: „Ja znam, tko si ti i zašto si ovamo došao. Kako su ti djeca?“ — „Nikako. Ostali su kod kuće samo duhati, a može biti da su i umrli.“ — „Ne boj se, Baldo! Ne će umrijeti, ostat će ti živi. Ti imaš kugu u kući, koja ti ije djecu, a ta ti je glavom tetka. Ona ti je smakla i prvu ženu i djecu; ali ne boj se, ne će ti ovo dvoje poginuti!“ Rastuženi Baldo reče: „Ala kad dođem doma, odmah ću je smaknuti!“ — „Vala ne boj se, Baldo, i nemoj toga učiniti, jer će ti ona i sama za osam dana umrijeti . . . Ali poslušaj: kad dođeš doma i stupiš desnom na kućni prag, zaviči: „Kamo ona griva?“ Ona će tad pobjeći u kamaru i vikati kao pomamljena od muke. Tad uzmi fome (paome) i masline blagoslovljene i tamjana pa nakadi ženu i djecu, a ona će nato vikati još jače. Tad im daj ovo popiti u vodi

blagoslovljenoj. Ona će od velike muke svu kuću pokvasiti. Onda čapi sjekiru i pođi više kuće, posijeci onu šuplu maslinu, u koju ti se vještice kupe i zajedno s nome tebi djecu smiču.“ — Dobrašin brzo se vrne kući i uradi sve, što mu bijaše Tarailo rekao; ali kad pođe da posijeće šuplu maslinu povrh kuće, stade od ne kvika i strašna vika: „Što mi to siječeš? To je moj Pero sadio!“ — Tako tetka zatvorena i zavučena u komori nije osmi dan dočekala, kako je Tarailo i rekao bio. Tada Dobrašinu ozdrave djeca, i opet mu žena rodi dvoje zdrave djece, a s tetkom nestane muke i jada iz kuće. (Ovo mi je kazivala Kate Vezilica, udata za Župana.)

Kažu, da o Sv. Ivanu (24. lipna) o ponoći vještice igraju oko paprata. I tu noć baš u ponoć paprat procvjeta. Tko bi bio tako smion, te bi tada među paprat došao i ubrao njegov cvijet, postigao bi veliku sreću. Ali nema nitko toliko smionosti, da stupi u skup vještica. Neki Konavlanin hodeći u noći između 23. i 24. lipna putem put Novoga i prolazeći kroz mjesto Papratna, gdje ima mnogo paprata, upane mu za opanak (a da nije ni znao) cvijet od paprata. U taj čas on počne razumijevati sve živine. On začu kokota, gdje pjeva i pjevajući kazuje: „Kuga je u Banima u goršim Konavlima!“ I doista u Banima se oglasila kuga i pomorila mnogo svijeta. On pođe, od pijeska istrese opanke pa istrese ne znajući i onaj cvijet, i od toga časa nije više razumijevao živine. — 24. lipna svaka neman krene.

Nije dobro ništa krenuti, što se nađe putem, jer može biti mađija, namet; osobito ako su kakve krpine, putine i rutine — nije dobro u to ni zavirivati. Neki Anuško Karaman ugleda putem ogañ pa pođe da tu puhne, da bi lulu napalio, kad gle čuda: iskrive mu se strašno oči i usta, te postane do smrti prava nakaza.

Pavlina pl. Bogdan-Bijelić.

Snaga nekih stvari.

(Gospić u Hrvatskoj.)

1. *Prsten* ili *vitica* s ruke mrtvaca učini, da momak za djevojkom luduje. Želi li koja djevojka, da je koji momak lubi i voli, onda ona skine prsten ili viticu s ruke mrtvaca. Kad momak prolazi pokraj kuće nezine, onda ona skrivena iza prozora gleda kroz viticu u nega. Otada se on u nju zalubi do mrtve glave.

2. Kad bi u Gospiću koga vješali, navrle bi žene, da otkinu komadić *obješenačkoga ruha*. Žene bi znale to i prodavati, a za male komadiće i cvancikâ dobivati. Katkada je straža morala braniti, da žene ne pristupaju. Uoči Jurjeve pribiju na vjenčanicu i na prvi do

vrata rožnik od pčeliñaka komadić obješeñakoga ruha; onda će vještice i svak onijemjeti, tko bi došao da pčele začara ili ih urekne. Ako je onijemio, onda ne može govoriti, potom ne može izreći nameta, ni začarati ni ureći. — Tako se i uoči Jurjeve zakopa pod prag od štale komad obješeñakoga ruha, da čuva blago od vještica, koje bi mlijeko oduzimale ili blago urekle. — Moraš li s kim na sud, a ti metni krpicu obješeñakoga ruha između obojka i natikače desne noge, pa hajde na sud. Kad si pred aļvitorom (sucem), a tvoj ti dušmanin počne govoriti, ti zastupi lijevom nogom tako, da stojiš na desnoj nozi. Kad tako stojiš na desnoj nozi, pritisneš krpicu, a tvoj se dušmanin smete i zaplete, da ne zna dalje ni beke. A počneš li govoriti ti sam, onda zakorači desnom nogom, a na lijevoj stoj, da desnom nogom ne pričepiš krpice, pa da tako sam sebi ne bi zavezao usta.

3. Ako *pometinu od kuje* zašiješ u prsluk, onda se ne boj ni bijesna psa, ni vuka, ni najlućega psa oko pojate. Nome možeš i najlućega psa usred noći s vęza odvezati, u naramak uzeti i odnijeti kamo te voļa. Ona sačuva i pčele, da ti nitko do njih ne dođe, ako u nu zamotaš 3 pčele pa ih uoči Jurjeve zakopaš pod prag pčeliñaka; pod pragom od štale čuvat će blago od vuka i bijesna psa.

4. Ako na Badñak u noći na podizañe *ponoćnice* obučeš na sebi sve naopako pak zađeš u pčeliñak ili među blago, onijemjet ćeš. Kad je podizañe, onda čuješ, kako se životiñe razgovaraju, a i razumiješ ih. No to je „vela grjehota“, stoga ćeš odmah onijemjeti. Źeliš li progovoriti, a ti buduće ponoćnice opet obući sve na sebi naopako te uļezi u pojatu ili pčeliñak pak ćeš progovoriti. Ali ono, što si čuo i razumio kod životiña, ne smiješ za živu glavu pripovijedati.

5. Uoči Cvjetnice idu momci, djevojke, djeca, ma tko bio, „u brnduše“, to će reći idu brati brnduše i drimovac te to spremu do ujutro. Tko se god sjutra probudi, nalije u zdjelu friške vode i nabaca u nu nešto od ubrana cvijeća. Kad se umio i otr'o, mora vodu kroz prozor pred kuću proliti. Ta *voda* s tim *cvijećem* ima moć dati rumeno i svježe lice. Ne učiniš li tako, bit ćeš cijele godine krmelav.

6. Kad se uoči Bogojavlęña *blagoslovlęna voda* nosi kući, onda se ukućani pozdrave: „Bog se javi, cicvara se vari.“ Tom se vodom škrope pčelci te se govori: „Evo sada to, do godine sto.“ Zatim se škropi blago, da bude sreće; škropi se vrt, da bude roda; a onda se škrope sobe i ļudi, da budu svi zdravi, veseli, da bude mira i blagoslova; zatim vatra i ognište, da bude vatra tiha i korisna; i sva vrata, da na njih ne bi zli dusi uļezli u kuću.

Mijo Biļan.

TREĆI DIO.

Pregled časopisâ.

NAPISAO DR. D. BORANIĆ.

Bugarska.

Извѣстия на етнографическия музей въ София. Редактиратъ се отъ Д. Мариновъ. Книжка I. София 1907. — U ovom časopisu za bugarsku folkloristiku, koji je pokrenuo direktor sofijskoga etnografičkoga muzeja D. Marinov, svi članci osim jednoga potječu od urednika. U prvom se članku Боенецъ (str. 6—11) opisuje osobiti narodni običaj, koji se izvršuje igrom „bojanec“ ili „bojanik“. Igra se u vrijeme velikoga posta. Skupi se šest do osam djevojaka, od kojih je najsmjelija i najotvorenija „bojanec“; na glavu metne muški kalpak, nakičen lišćem, u desnoj ruci ima štap, a u lijevoj velik rubac. Jedna je djevojčica od 9—10 godina „bulka“: glava joj je prikrita velikom tankom maramom. Ostale su pjevačice. Izlaze na poše, gdje igraju osobitu ceremonijalnu igru i pjevaju obredne pjesme, namijeñene djevojkama, momcima, muževima, ženama i t. d.; melodija je vesela, a igra sitna i živa. Oko njih se skupi mnogo svijeta, i kojima pjevaju, oni ih nagrađuju novcima. Pjesme se priopćuju iz razliĉnih krajeva, u kojima je ta igra u običaju. Igra se samo u nedjele i u praznike od objeda do večera. Uveće na Lazarev dan skupe se svi bojenci u selu te zajedno igraju posljednu igru, podijele između sebe sakuplene novce, i s time se vrši. Po narodnoj je tradiciji ova igra u svezi s „carskim sinom Bojenom“, koji je u drevno vrijeme živio, razumio životinjski govor i tako divno umio pjevati, da ga je i kameñe slušalo. Kad su ga otele samovile, djevojke su za ñim tužile, i da se taj carski sin ne zaboravi, igraju mu na spomen svake godine u proleće, kad su ga samovile odvele. Opis je popraćen lijepim slikama. — U članku Патерица (11—14) priopćuje se običaj iz narodne pjesme: kad dođe vrijeme, da se među selake porazdijeli danak ili „vergija“, skupe se oni usred sela i svakomu se „ureže“ danak na rovaš, koji se zove i „ĉetala“. Ovaj se običaj saĉuvao sve do oslobođenja, i svaka je kuća

imala rovaše nanizane na velikoj, jakoj vrvcu. Pisac prikazuje različne vrste rovaša, kojima su se služili trgovci, krčmari, zanatnici i t. d., donosi nazive za pojedine dijelove (na pr. „matka“ i „kopilče“) te se potađe bavi t. zv. vječnim koledarom, urezanim u rovaš. O tom je već nešto pisao i S. Argirov u II. Сп. IV, 779. Opisuje, kako se takav koledar sastavljao po crkvenim knjigama (sastavljali su ga obično pop i učitel), kakvim se znacima naznačuju dani i sveci; navodi, u kojim je krajevima bio raširen i gdje se još čuvaju pojedini eksemplari. Ujedno donosi i sliku vječnoga koledara na rovašu. — Енѣа, Енѣо, Янѣа или Енѣова булѣа (14—20). Празник 24. јуна зове се у народу несамо „Летенѣ Св. Иванѣ“, него и Енѣовѣ-денѣ по обичају, што се тада извршује поред многих других обреда, који су у свеzi s реѣеним даном. I ако се веѣ доста писало о том празнику и његовим старим обичајима (isp. Жива Старина I, 176 — уредник је њезин био D. Marinov), опет се јавља и нова грађа, каква се и оvdје износи. Јеѣина је буља дјевојѣца од 3—5 година, посљедња у родитеља, који су још живи. У различним је крајевима различно обуку, а свуда јој главу омотају ервеном платненом марамом. Четри је дјевојке лијепо наките и редом је носе. Пошто пред куѣом, гдје су се састале, отпјевају три пјесме и одиграју три игре, изиђу из села најпrie према истоку, онда на крстопуѣе, на све изворе, бунаре, на livаде и у винограде. Свуда пјевају и играју хоро, а свијет их прати. Куд прође Јеѣа, ту ѣе све обилно уродити, и село ѣе бити поштедено од болести. Повративши се куѣи поставе пред дијете котас с водом, у коју свака дјевојка баци по китицу. Дјевојке пјевају кратке алегориѣке пјесмице, а иза сваке извади Јеѣа по једну китицу. Тако гатају, што их ѣека будуѣе године. На пр. пјевају: „На столѣ седи. Перо дрѣжи“ — дјевојка, које се послije тога извади китица, уdat ѣе се за писара; „Скрита ножичка Подѣ колянѣе“ — уdat ѣе се за терзију; „Червено було презѣ поле Фѣрка“ — отиѣи ѣе некамо далеко; „Коя е мома сополѣва, Нейна чорба подбрѣкана“ — дјевојка је радљива, и т. д. Кад се изваде све китице, Јеѣу окупају и врате мајѣи. — У многим је бугарским селима раширен обичај Кукови или Кукери (21—28). Извршује се само на посни понедељак, који се зато гдјешто и зове „куков“ или „кукеров дан“. Скупе се момѣи, те ѣе једни бити кукови, други свираѣи, а неки ѣе носити торбу. Сви се обуку у фантастиѣка одијела, а образ прикрију грдним maskama; у руѣи носе дрвену сабљу и топuzину. Између себе изаберу „babу“ („мајку“), т. ј. момка, који се обуѣе у женско одијело, а у руѣи му преслица. Из куѣе „babине“ иду по селу од куѣе до куѣе, свирају, звоне klepkama, што су им објешене о појасу, збијају свакакве шале, ударају људе тољагана, док им не даду бакшиш. Пред сваком куѣом играју хоро уз свирку, а „baba“ преде. Дарују их новѣима, јажима, брашном и др., а то подијеле увеѣе, кад се разиђу. У неким се другим селима maskирају тако момѣи, који се зову „starѣи“; ови ѣесто образ поерне те се зато зову и „arapi“; обилазе о Божиѣу. Pisac podsјеѣа на неке сличне обичаје код других народа те настоји доказати, да је основа ријеѣи „кукови“ потекла из траѣкога језика и да је у свеzi с литавском ријеѣи kaukas. Кукови и њихове игре приказани су у више слика. — Архитект P. Којѣев:

Българската къща, паметници и художествени богатства на България (29—38). Donosi točne nacрте i prikazuje različne dekoracije, na pr. na krasnim vratima riškoga manastira.

Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина. Издава Българското книжовно дружество. Книга XXII. и XXIII. (I. дѣлъ историко-филологиченъ и фолклоренъ.) София 1906—7.

— Priopćuje se obilna граѓа o narodnom životu iz razliĉnih krajeva. G. Palašev u ĉlanku *Изъ живота и обичаитѣ на банатските Българи* (str. 16) potanko opisuje sve stepene svadbenih obiĉaja, gdje između ostaloga momci nose metar duge, osobito urešene prutove, t. zv. trte. Daļe priopćuje nekoliko igara, меѓу њима i „Balem, balem, pohortit“, pa različne obiĉaje, praznovjericе i zagonetke. Osobitu pažњу zaslu¼uje sedjanka, koja odgovara našemu sijelu, i neki obiĉaji, što ih je izazvala katoliĉka crkva (banatski su Bugari katolici), na pr. Betleemъ. Kao drugdje, tako se i ovdje zagonetke poĉiњу frazom: гатка ми се гатка... Na kraju se donosi nar. pripovijetka Зурила.

— N. Arnaudov: Таенъ терзийски езикъ (str. 6). Ovim se jezikom slu¼e krojaĉi u jednom debrskom selu, kad idu po kućama šiti. Њime govore u istom kraju i halvaģije. Zanimљivo je, da je taj jezik, kao i drndarski, priliĉno ĉist, bez primjesa drugih tajnih jezika: pisac je od 214 rijeĉi, koje priopćuje, našao samo 35 u tajnim jezicima, koji su dosada poznati; sve ostale su posve nove.

— Hr. N. Daskalov: Празници и обичаи въ Тръвненско (str. 14). Konstatira ĉiњenicu, da novo vrijeme sve више zatire stare obiĉaje o mnogim svetaĉkim danima, te ih redom opisuje tumaĉeĉi usput i gdjeкоју narodnu poslovicu, koja ima svoj izvor u takvom obiĉaju. Tako se na pr. u sedmici između Mitareve nedjeļe do bludnoga sina („кривата недѣля“) ide u goste, navlastito се похађају kumovi te nose sa sobom obilno jela, меѓу којим мора svakako бити i peĉено прасе; odatle poslovice: Ако си ми кумъ, какво ми си далъ: крѣтилъ ми си дѣте, изѣлъ ми си прасе. Dakako, i ovdje ima obiĉaja, koje je izazvala prostonarodna etimologija; na pr. 11. se lipna praznuje Vartolomej i Varnava; ka¼u, da Германъ гърмѣлъ, Вартоломеј вѣртѣлъ облацитѣ, а Варнава ги вѣрѣцалъ.

— Z. P. Tamangijev donosi zbirku Народни пѣсни отъ Трънско (str. 15—41), D. Panajotov Пѣсни отъ Сливенско (str. 42—112), A. Ivanĉov Пѣсни отъ Врацѣ (str. 113—134). Velika je већина ових pjesama epsko-lirska i znatna за изучавање ове врсте slavenske narodne poezije.

— Kњiga се завршује обилним бројем (427) Гатанки (str. 135—157), што ih је по различним крајевима skupio P. K. Gabjov. Zagonetke су поређане азбуĉним редом по стварима, које значе.

— U ĉlanku Иосифъ Юрай Шпросмаеръ (str. 71) S. Juriniĉ vrlo lijepo prikazuje живот i рад našega Mecene i поближе crta његов одношaj prema Bugarima, napose prema издаваĉу bugarskih nar. pjesama Konstantinu Miladinovu. Objelodanio је i неколико pisama, која су lijep prilog за историју bugarske folkloristike.

Извѣстия на семинара по славянска филологија при универзитета въ София. Редакт. проф. Л. Милетичъ. I. за год. 1904. и 1905. София 1905. II. за год. 1906. и 1907. София 1907. — U ovoj ediciji, koja donosi dobrih članaka iz područja jezika i literarne povijesti od slušača slavenske filologije u Sofiji, ima i nekoliko folklorističkih prinosâ. Al. D. Pironkov obrađuje *Лѣстовицата* въ нашитѣ народни умотворения (I, 251—262). Navodi različne likove riječi, koji se čuju u pojedinim krajevima, na pr. lastoiца, лѣстовичка, лиштувичкж i dr., te iznosi priče, kako je lastavica postala, na pr. некоѣ se djevojka udala za razbojnika, pa kad joj je grozni hajdučki život dodijao, pomolila se Bogu, da je pretvori u kakvu „gadinu“, i on je pretvorio u lastavicu. Jedna se takva metamorfoza nalazi i u „пѣсенъта за женитбата на слънцето“, o kojoj je specijalnu studiju napisao D. Matov u *Мсб.* X, 278 i d. Iz opisa lastavičina glasa: „круи-круи-квувицъ“, koji se doveo u etimologičku svezu s glagolom „krojiti“, nastala je такоѣдѣр jedna priča o њезину постању. U narodnom se koledaru lastavice često spominju; one na pr. dolaze na „Св. Четиредесет“, a kukavice на Blagovijest; odlaze на sv. Anu ili на Krstov dan i t. d. Ni narodna meteorologija nije bez njih: ako lastavice рано odlaze, bit će велика зима; kad sjedaју на telegrafске žice, bit će žestoka žega i t. d. Kao drugdje, tako je i Bugарима она sveta ptica te je i zovu „božja ptica“. Jedna legenda veli, kad su Jevreji htjeli raspeti Hrista, lastavice su ga zaklonile krilima, a vrapci su ga odali; ili: kad je neki anđeo Bogu sagriješio, pretvorio ga on u lastavicu, da leti „pod nebo“. Њезино gnijezdo poštuju i čuvaju, jer u kojoj se kući ono nalazi, u onoj ne mogu ništa nauditi маѣије. Priopćuju se i različna gataња i čaraња по lastavici. Ovdje ću spomenuti i pređašnje slične radње u bugarskoj folkloristici: Кукавицаѣта въ нар. поезия на Славянитѣ, u časopisu Бѣлг. Прѣгл. V, 73—88; Ясиката въ нар. поезия, u časopisu Бѣлг. Сбирка VI, 156—159; Вѣрвания за кокичето, ib. 814—817; Произхода на тютюна, ib. 405—407; Калинката въ бѣлг. нар. поезия, u Денница II, 266—274; Екскурзия въ нашата нар. поезия, u *Слп.* XLVIII; Растителното царство въ нар. умотворения, u *Мсб.* VII. — I. Наѣов: Мотиви за клетва въ нашитѣ народни пѣсни (II, 305—370). Писае тумачи, kolika je vjera priprosta čovjeka u snagu riječi: kad nekome nešto заžелиš ili ga čime isporедиš i to iskažeš riječима, dosta je, da ga stigne. Na osnovi takvogâ vjerovaņa nastadoše vgačaņa, bajaņa, zakliņaņa i kletve. Даѣе излаже, što su o tome pisali: A. Potebna: Изъ запис. по теорiji словесности, Объясненiя мало-русскихъ и сродных нар. пѣсень II.; N. Kruševski: Заговори, какъ видъ русской нар. поэзии (Moskva 1876); F. J. Zelinski: O заговорахъ. Исторiя развитiя заговора и главныя его формальныя черты (Harkov 1897 — u Сборн. харьк. истор. фил. общ.); A. Vetiuhov: Заговори, заклинания, обереги и другiе виды народнаго врачевания, основанные на вѣрвѣ въ силу слова (*Рус. Филол. вѣст.* XLIV i d.); D. N. Ovsjaniko-Kuřikovski: Вопросы психологии творчества (1902). Pošto se još zabавio nekim primje-

rima iz sinajskoga Euhologija, istražuje, pod kakvim je pogodbama nastala kletva, te pri tom ističe, da se isprva za svaku grupu jednakih slučajeva upotrebljavahu jednake, određene kletve, ali poslije se to pomjerilo, te neka kletva služi i u događajima, za koje prvobitno nije bila namiješana. Pokazuje, da je izvor nekim kletvama u bogomilskoj apokrifnoj književnosti, koja obiluje bajašem i zaklišanem. Danas su one, koliko ih je ostalo, samo ostaci iz davnih vremena, koji su izgubili svoju pređašnju snagu i značenje: služe još samo za olakšanje uzbuđene duše. Kad promatramo kletve u narodnoj pjesmi, na prvi se pogled one čine veoma različne, ali nema sumnje, da su se sve razvile na osnovi nekoliko tipova, kojima bi se isprvični oblik mogao odrediti komparativnim izučavašom kletvi kod razliĉnih naroda. U bugarskim se narodnim pjesmama ne veli uvijek izrijeĉkom, da se kletva ispunila; ali to i nije potrebno, jer se iz mnogih poslovice vidi, da narod vjeruje, kako se svaka opravdana kletva mora ispuniti. Pisac je dobro opazio, da u narodnoj poeziji sretamo kletve najviše meĉu rodom, te nastoji ovu zanimljivu crtu objasniti narodnim životom, koji je posve skupljen u porodici. Izp. i ĉlanak P. Ivanova: *Сила родителъскога проклятя (у Етногр. Обзор. I)*. Na osnovi goleme graĉe (iz svih gotovo objelodašenih bugarskih nar. pjesama) pisac kletvene motive potanko razmatra i analizira te ih razvrštava u ove kategorije: kletva je nekoga stigla poradi kakvoga velikog prestupka; izazvala ju je kleveta, omraza, okrutno postupanje, neposlušnost (navlastito prema roditeljima), prezir siromašnih i slabih, ljubav (najĉešći motiv); vjerolomstvo. Na kraju prikazuje osobitu kategoriju, gdje Bog, anĉeo, svetac neposlušno, nemilosrdno ĉelade ili kakvu životiinu ili stvar prokune i za kaznu u što pretvori: sv. je Sisinije prokleo vrbu i kupinu, jer mu nijesu odgovorile na pitaše i nijesu mu izvršile voje, i t. d. Ukratko se spominju i dogaĉaji, gdje ĉovjek u lutini ili boli kune prirodu, na pr. rijeku (Dunav), drvo (jabuku), vjetar i dr. — P. Paraškevov: *Погребални обичаи у Българитѣ (II, 371—410)*. Bugarske narodne obiĉaje, koji su veĉ objelodašeni i što ih je on sam sabrao u razliĉnim krajevima, nastoji pisac donekle osvjetliti poredbenom etnologičkom graĉom, koja je poznata kod drugih naroda. Razlaže, kako primitivni ĉovjek shvaća smrt, i prati sve stepene od agonije do pogreba ističući uza to i mnoga vjerovaša, gataša, saše i sliĉno. Za žalovaše kaže, da isprva nije izraz pijetetnoga ĉuvstva živih prema mrtvome; ono je posve utilitarno te u većini sluĉajeva pokazuje dvije glavne vrste: prvo, da se izmijeni spolašnost, zato se obuĉe drugo odijelo, obraz pokrije ili zagari i t. d., da pokojnik ne može prepoznati živih, koje bi htio povući za sobom u carstvo mrtvih; drugo, da se pokaže faktička, a kadšto i fiktivna žalost poradi rastanka, koja se ĉesto oĉituje vrlo ekspanzivno, da se što boje umiri mrtvac. Nasuprot je u nekim krajevima zabranjeno plakati, da se pokojnik ne rastuži. Pisac se opširno bavi nariĉanjem u stihovima, koje sastavlja posvuda samo ženskiše, te navodi razliĉne bugarske tužalke, u kojima ĉesto dolazi motiv, da se štogod poruĉuje rodu na drugom svijetu ili se pokojna mila lica pozdravljaju. Tako isto potaše govori o vampirima i navodi,

što se sve radi, da se mrtvi ne povampiri (za popa Bogomila kaže legenda, da su mu kroz tijelo proturali kolac, kad je umr'o kao jereetik). I Bugari vjeruju, da se pokojne žene mogu pretvoriti u „navi“ (o etimologiji riječi isp. R. Brandta u Русс. филол. вѣст. XXIII), nekrštena djeca u „navjake“; babe, koje su se za života bavile čaranjem, u vještice. U nekim se selima sačuvao stari običaj, koji opominje na neznabožačke „trizne“, da se na grobu poslije ukopa priredi gozba. Od mnogih drugih momenata, što ih je pisac prikazao, spomenut će još samo običaj, da poslije treće godine iskopaju grob, izvade kosti, operu ih vinom i metnuvši ih u nov sanduk odnesu u crkvenu grobnicu; ako se tijelo još nije raspalo, onda kažu: „Богъ да го прости“ te ga opet ukopaju: u tom događaju tumače, da je pokojnik u životu učinio kakav teški grijeh. — U uvodima nekih dijalektoloških studija govori pisac i o narodnom životu dotičnoga kraja. L. Dimitrov: Кратки етнографски бѣлѣжки за Дебърско съ огледъ къмъ говора въ тоя край (I, 263—274); M. Grigorov: Говорътъ на малорѣканцитѣ (миацитѣ) въ Дебърско (II, 201—230), gdje poglavito opisuje odijela (sa slikama) i donosi nekoliko narodnih pjesama i jednu pripovijetku. Vrijedne su i etnografske bijeske M. Georgijeva: Арнауцитѣ и мървацитѣ въ с. Брацигово (I, 117 do 140), u kojima se obrađuje kuća i odijelo i priopćuju primjeri melodijama. — Svaki svezak Известия ima savjesno sastavljenu, potpunu bibliografiju bugarske filologije i kniževnosti za dotične godine, i tu su na osobitom mjestu zabilježene sve radnje iz bugarske folkloristike, koje su izašle u osobitim izdanjima ili u časopisima.

Rusija.

Живая Старина. Периодическое издание отдѣленія этнографіи Импер. русск. геогр. общества. Ред. В. И. Ламанскій. Годъ XVI. С.-Петербургъ 1907. — U članku: Сибирскія пѣсенныя старины (I, 1—20) bavi se A. A. Makarenko pitaњem, jesu li se kod starih ruskih naseljenika u Sibiru sačuvale drevne lirske pjesme, te odgovara, da se jesu. Ispravља različna pogrješna mišljenja u ranijim izdanjima A. Ščarova i S. V. Maksimova (O sibirскихъ великорусскихъ нар. пѣсняхъ, Жив. Стар. 1898) i podaje diobu svojega zbornika nar. ruskih pjesama, što ih je skupio u Sibiru. Same pjesme priopćuje u II. odijelku časopisa. — N. E. Makarenko: „Пречиста“ въ Москалѣвци (I, 21—26). U selu Moskalivci u poltavskoj guberniji sačuvani su se još mnogi stari običaji, koje su susjedna sela zaboravila. Među takve pripada praznik „Prečiste“ 15. kolovoza, koji slavi muška i ženska mladež. U zemlju utaknu tanak, 10—12 metara dug stup, na vrhu kojega objese staro kolo. Djevojke iz svojih vrtova donesu cvijeća (samo neke određene vrste) te u ponoćno doba uz pjevanje osobitih pjesama okite stup. Sjutradan poslije službe Božje momci i djevojke posjedaju oko stupa i pjevaju pjesme. Uvečer ga sruše. Dosada nije bio ovaj običaj poznat iz etnografskih djela, koja opisuju maloruski život. — A. A. Šustikov: Взгляды крестьянъ

Кадниковскаго уѣзда на земельную собственность (I, 27—32). U protivštini s državnim zakonom o vlasništvu, kao na mnogim drugim mjestima, tako i u rečenom kraju seljaci drže, da je zemlja „ničija“, ona je „dar Božji“ (isp. staru rusku riječ: Мы господские, а земля наша). Pisac pokazuje mišljenje naroda o općinskoj zemlji, koja je dođuše „Božja“, ali nome može raspolagati samo općina (mir), a ne pojedini nezini članovi. Što se tiče kupljenih zemalja, u posljednje se vrijeme mišljenje nešto izmijenilo priklonivši se na stranu ličnoga, individualnoga vlasništva. U ovome sporu između staroga i novoga shvaćanja još je dosta velik haos, koji pisac rasvjetljuje nekim primjerima. — A. K. Seržputovski: О завиткахъ въ Бѣлорусси (I 33—38). Bjelorus drži, da ga od poroda pa do smrti neprestano prate „nečiste“ zle sile, a da ih odvрати od sebe, mora točno provoditi mnoštvo razliĉnih pravila (t. zv. примхи i забобоны), koja ga uĉe, kako će i što će raditi u ovom ili onom događaju. To su higijeniĉka pravila, koja obiĉno zapovijedaju takva djela, što nemaju ništa zajedniĉko s razboritom higijenom; na pr. da te cijelu godinu ne stigne bolest, vaļa da potreseš stablom, kad prvi put zagrmi. Neka pravila ipak imaju i higijeniĉki smisao; na pr. da se ne smije rukom ĉesati oko, gledati u sunce i t. d. Pisac se potaĉne bavi osobitim vraĉaĉem, koje se zove завитки (куклы ili заломки). To su kite od vlača raži, pšenice ili drugoga žita, kojepletu potkraj svibĉna ili na poĉetku lipĉna, kad odevate raž. Osobit se ĉovjek, t. zv. вѣдзьмаръ (ili вѣдзьмакъ), noću prije osvita sunca svuĉe do gola i nosi takvu kitu ne ogledajuĉi se na poļe. Nome maše na sve strane i pri tome govori zakliĉnaĉna, kojima odgони s poļa zle duhove. Pisac priopĉuje primjere ovakvih zakliĉnaĉna. — G. Iļinski u ĉlanku: Изъ руской диалектологии (I, 39—42) pobija dojakošne mišļene, da je rijeĉ корогодъ potekla od хороводъ, te je dovodi u svezu s maloruskom rijeĉju черег, черга „red“ suponirajuĉi na osnovi (pogrješnih) izvoda Zubatoga (Archiv f. slav. Phil. XVI, 388), da to nijesu turske, nego prave slavenske rijeĉi. — Veĉ se odavna poznati pjesniĉki izraz во лузяхъ („Во лузяхъ, во зеленыхъ лузяхъ“) drži za svoje vrste arhaizam: praslavenski je i praruski lokativ množ. ląžechъ u ruskom jeziku potpao kao i druge rijeĉi o-osnove pod utjecaj ā-osnove, pri ĉemu je poradi mekogā z nov završetak -achъ stao glasiti kao -'achъ. (Isp. Soboļevski Лекц. по истор. русс. языка³, str. 176.) Iļinski dokazuje, da je to upravo lok. množ. od imenice лузъ, koja u nekim dijalektima dolazi s istim znaĉenem kao i лугъ; to su dva lika jedne iste rijeĉi. — V. Šišmarev nastavlja svoje Этюдъ по исторіи поэгическаго стила и формъ (I, 42—60; II, 98—114) te raspravļa o poĉecima starofrancuske pasturele. — A. V. Balov: „На золотъ“ (II, 61—76). Među originalne ruske obrte pripada i telejašene, t. j. prireĉivane tanahnih listiĉa od zlata (a i od srebra), koje zovu поталь i двойникъ (listiĉi, u kojih je jedna strana zlatna, druga srebrna). Danas je taj posao raširen po vladimirskoj, moskovskoj, a najviše po jaroslavskoj guberniji. Pisac prikazuje tehniku i priopĉuje, za kakvu sve pozlatu služe ovakvi listiĉi. — M. Fasmer u ĉlanku: Финскія заимствованія въ русскомъ языкѣ (II, 77—85) nadovezuje na

radnju prof. Pogodina: Сѣвернорусскія словарныя заимствованія изъ финскаго языка (u Варшав. универ. Извѣст. 1904, IV) te pokazuje, da se autor nije svuda držao zahtjeva za valani etimologički rad, ispravljajući neke njegove etimologije, a sam donosi više novih potvrda za utjecaj finskoga jezika na ruski. — M. Fasmer: Южнослав. брѣва (II, 86). U svim balkanskim jezicima nalazimo za „ključanicu“ istu riječ: hrv. *brava*, bug. *брѣва*, arb. *brave*, osm. *brava*, novogrč. *brázα*. Ovu, etimologički tamnu riječ izvodio je G. Meyer (Alb. Etym. Wtb. 45) od **borva* te je dovodio u etimologičku svezu s tal.-špañ. *barra*, franc. *barre*, ali tome se protivi značenje. Sad Fasmer pokazuje na osmansku drugu formu riječi: *perava* „ključanica“; svarabhakti glasa *ε* u osmanskom je jeziku običan pojav. Prema tome treba sve balkanske forme s glasom *b* na početku držati za pozajmljenice iz grčkoga jezika, gdje se početni bezvučni suglasnici pretvaraju u zvučne. Tako se dolazi od starijega grč. oblika **πράβα*, koji je sačuvan u osmanskom *perava*. Ova je riječ pozajmljena iz slavenskih jezika: **oprava* (u sandhiju je nestalo na početku glasa *o*), isp. na pr. rus. *оправа*. — P. A. Lavrov: Югославянскія древности въ изложеніи проф. Л. Нидерле. 1. ч. II т. Слав. древн. (II, 87—97; III, 158—169); referat o poznatome djelu češkoga naučelaka. — I. S. Abramov u članku: Старообрядцы на Вѣткѣ (III, 115—148) prikazuje selidbu staroobrednikâ u moglijevsku guberniju u XVII. vijeku, onstak mjesta Vjetke; spominje narodna vjerovaña, odijelo, zanate i običaje; pripućuje primjere iz rukopisnih „tetratka“ (na pr. razgovori triju svetitelja), u kojima se nižu različna naivna pitaña i odgovori; na pr. Od koliko je dijelova stvorio Bog prvoga čovjeka Adama? Tijelo od zemlje, krv od mora, kosti od kamena, toplinu od ognja, oči od sunca, misli od oblaka, disaње od sv. Duha. — A. K. Seržputovski: Очерки Бѣлоруссїи (III, 149—152). Pripućuje osobitu vrstu duhovnoga roda: сябрына. Kad roj pčela izleti iz ulišta jednoga gazde i uleti u ulište drugoga, tad ova dvojica postanu „sjabri“. Kao što pčele uđu u ovo ili u ono ulište po volji Božjoj, tako se drži, da je i sjabryna od Boga dana i posvećena. U životu Malorusâ ova je vrsta roda vrlo znatna; svatko nastoji da steče što više „sjabra“. Oni se u svemu pomažu, često se pozivaju na čast, posjedaju se na prvo mjesto i t. d. Drugi je običaj: бонда. Kad tko ubije divlju свиņu, treba da svim susjedima, uopće selanima, dade po komad mesa ili sala; tako dijele i onda, kad zakoļu ovcu, tele, kad nalove ribe i dr. Nitko ne bi propustio ovako darivati, jer misli, da mu inače u tim stvarima ne bi služila sreća. Pisac drži, da je taj običaj ostatak iz vremenâ zajedničke imovine. Nastavljajući svoje biļeske (IV, 207—214) prikazuje lov na čikove, kojih u nekim bjeloruskim krajevima toliko ima, da ih mogu hvatati rukama. Napokon navodi narodni običaj, koji je nalik na našu mobu: талѣка. Kad jedna kuća ne može svladati veći ili teži posao, dođu joj u pomoć susjedi, koji za to ne primaju nikakve nagrade, nego ih samo gdješto ugoste. — Među različnim sitnim prinosima (V. odio časopisa s osobitom paginacijom) donosi se nekoliko nar. pripovijedaka, pjesama i zagonetaka. N. Makarenko (I, 1) pripućuje stari običaj, po kojemu onaj lonac

s vodom, kojom su oprali mrtvaca, nose za pokojnikom kod pogreba te ga razbiju u blizini groblja. Iv. Abramov opisuje običaj iz černihovske gubernije, da pokojniku među u grob jela, i objelodanjuje (III, 29—30) legendu o pčelama: U davna vremena u Rusiji nije bilo pčela; one su živjele u pećinama neke daleke tuđe zemlje te nijesu puštale rojeva. Tek Božjim ugodnicima Sosimu i Savratiji dopustio je Bog, da smiju pčele raširiti po svemu svijetu. Kazuje se, da rojevi lete redovno na istok i na jug; na zapad i na sjever rijetko kada krenu. A. Neustunov (III, 31) donosi iz kadnikovskoga kotara primjere jeziku „не по нашему“, kojim se služe djeca: slogovima se dodaje фара, фере i t. d.; na pr. парень сватался къ дѣвухкѣ . . . : па-фара ре-фер-ень сва-фара та-фара лся-фере къ дѣ-фере ву-фуру шкѣ-фере . . . Iv. Abramov: Kako su u Malorusiji prestali ubijati starce? (IV, 41—42). Stari je otac svjetovao sina, kako će se spasti u gladnoj godini; i od toga vremena štede starce poradi dobrih savjeta. — Svakome je svesku časopisa pridан osobit prilog N. Vinogradova: Заговори, обереги, спасительныя молитвы и проч. (str. 102), što ih je pisac sakupio iz starih rukopisa i suvremenih bilježaka. Znatna građa za izučavanje ovoga područja folkloristike.

Русскій филологическій вѣстникъ Ред. проф. Е. Θ. Карскій. Томъ LV. i LVI. Варшава 1906. — U velikoj raspravi, koja se počela приотривати u предашнем годишњаку (1905, LIV, str. 310—360) под натписом: Исторія оъ Азовскомъ взятіи . . . (LV, 34—79; LVI, 1—174) A. S. Orlov analizira maloruske priče i pjesme o tom predmetu te pokazuje, kako su one зависне o сличним великоруским pjesmama. Grad Azov, čуven u bojevima između Rusâ i Turaka, ušao je i u ruske narodne poslovice („Азовъ не осте глазов, а Крымъ не кривъ“) i u bajaње („ako šumski duh ne озdravi bolesника, цар će послати на њ из Azova donske kozake“), te je за pjesme i tradicije donskih kozaka dobio оно значење, које Kijev има за epske pjesme. Azov (Azak) познаје i našа народна pjesma, isp. „Marko Крајевичъ и азаѣкој тамници“ (Halanski, Южно-слав. сказанія о кралевичѣ Маркѣ, str. 529—536). Pisac dokazuje, да је великоруској pjesmi o zauzeću Azova (год. 1637) извор управо u паду перзијскога града Ferabata (1668), који је освојио junак Stenko Razin пославши u град kozake, преобучене као трговце. O tome први приповиједа француски путник Jean Chardin године 1686. Kad су се козаци вратили из рата, раширили су причу или pjesму, којој је за основу служио сујет, што су га са собом donесли из Перзије. Pjesма је посліје заборавила Razina те мјесто његова имена узела друго, а непознати јој Ferabat замјенила популарним Azovom. Pisac подaje опширан библиографички преглед сујета, који се јавља u причањима различитих народа, како су какав град, тврђу лукавштином заузели преобучени или како иначе сакривени војници. Isp. на пр. познату немачку причу код Müllenhoffa (Sagen, Märchen und Lieder br. 7): „Graf Rudolf auf Bökelnborg“. — J. Polivka: На всѣхъ не угодишь. Притча А. Сумарокова и ея параллели (LV, 226—238). Anekdota, o којој се оvdје ради, раширена је по свим

evropskim i po istočnim kniževnostima, često je bila literarno obrađena, a nerijetko je još i u najnovije vrijeme zapisana iz ustiju naroda. Historiju je ovoga sujeta već davno izložio K. Gödeke u časopisu „Orient und Occident“ (1861, I, 531 i d.). Od onoga se vremena građa znatno umnožila, te je Polivka točno pobiježilo, a u svojoj se radni stegnulo na to, da u razvitku ovoga sujeta pokaže mjesto slavenskim verzijama. Anekdota kod Sumarokova ima ove momente: 1. seĉak sa sinom ide iz početka pješice uz magarca; 2. seĉak sjedne na magarca, dječak ide pješice; 3. dječak uzjaše magarca, a otac ide pješice; 4. obadvojica, i seĉak i sin, jašu na magarcu. Tako otprilike pripovijedaju i najstarije verzije ovoga sujeta: špañolski zbornik Conde Lucanor (1335), Ibn-Said u polovini XIII. vijeka, Joh. Jov. Pontanus u polovini XV. vijeka i t. d. S nima se u glavnom slaže i naša nar. pripovijetka kod Vuka Vrčevića (Srpske narodne pripovijetke kratke i šaljive, 1868, br. 170). Ova se prosta redakcija rano raširila novim motivom: otac i sin svežu magarca te ga nose, da vide, hoće li ljudi sada biti zadovoljni. Taj dodatak nalazimo u zborniku basana, što ih je obradio švajcarski fratar Ulrich Boner: Der Edelstein (u XIV. vijeku), u zborniku nemačkoga fratra Joh. Paulija „Schimpf u Ernst“ (u XVI. vijeku), u jednoj poljskoj obradbi, pa i kod nas: Vuk St. Karagić: Srpske nar. pripov. 1907, str. 322. Napokon je naš sujet dobio na završetku još jedan nov motiv: seĉak raspalivši se poradi sprdnje, koju mu je po njegovu mišljenju pribavio magarac, baci ga u vodu. Ovaj motiv prvi put nalazimo kod čuvenoga talijanskoga humanista Poggio († 1459), a do danas se — između ostaloga — sačuvao u jednoj slovačkoj verziji. Pisac se dotiče još i nekih drugih varijanata te nastoji odgovoriti na pitanje o neposrednom izvoru, kojim se mogao poslužiti Sumarokov. — A. V. Vetuhov: Заговори, заклинанія, обереги и другіе види народнаго врачеванія, основанныя на вѣрѣ въ силу слова (LV, 246—274; LVI, 284—323). To je nastavak velike radnje, u kojoj pisac na komparativnoj osnovi obrađuje onaj dio narodne medicine, koje se označuje riječju „vraćanje“. Ovdje donosi velik materijal formulâ (ponajviše u stihovima), kojima se odgone različne bolesti, na pr. nežit, griža, podagra, žutica, lišaj i t. d. Građa je prikupljena iz narodne medicine svih slavenskih naroda (pisac nijesu poznati prilozi, koji su pripoćeni u našem „Zborniku“), a od neslavenskih se naroda poglavito obzire na nemački. — V. A. Bobrov u raspravi: Русскія народныя сказки о животныхъ (LVI, 247—283) nastoji podati pregled svih narodnih ruskih pripovijedaka o životinjama pokazujući, koliko su one stare i originalne, a koliko opet pozajmljene. U pristupu, koji se priopćuje u ovoj kniži, izlaže nauk Jakova Grimma (Reinhart Fuchs, Berlin 1834) o životinjskom epu i daļi razvitak njegove teorije kod L. Toblera („Ueber die dichterische Behandlung der Thiere“ u Zeitschrift-u für Völkerpsychologie u Sprachwissenschaft 1862, II). Navodi, što je o tom predmetu mislio A. N. Veselovski („Сравнительная миеология и ея методъ“ u Вѣстникъ Европы 1873, br. 10): „Ja se ne mogu uvjeriti, da su sve lukavštine (продѣлки) naše Lisice-Patrikijejvne nekoć imale mjesto u oblacima, a ne

u kokošincu.⁴ Prelazeći na najznatniju radnju o ruskim nar. pripovijetkama o životinjama, L. Z. Kolmačevskoga: *Животный эпосъ на Западѣ и у Славянъ* (Kazaň 1882), zabavlja mu poglavito to, što nije ruske životinjske pripovijetke odijelio od slavenskih, budući da ove stoje pod snažnim utjecajem Zapada, dok se to za ruske nar. pripovijetke o životinjama ne može kazati. U tome se priklanja mišljenju G. Kreka (*Einführung in die slav. Literaturgeschichte*², 643). On će dokazati, da su ruske životinjske pripovijetke doduše potekle iz istoga izvora, iz kojega je nastao i zapadnoevropski životinjski ep, ali su se dalje samostalno razvijale te stvorile mnoge motive, kojih nemaju ni zapadne ni slavenske pripovijetke; ruske su se pripovijetke sačuvala, ako i ne svagda u svojoj prvobitnoj čistoći, a ono svakako bolje negoli zapadne. Pisac iznosi neke crte, kojima se zapadne životinjske pripovijetke bitno razlikuju od ruskih. Na Zapadu imaju životinje svoju državu s carem-lavom na čelu; ova je država jednaka ljudskoj: lav rješava raspre nesamo među životinjama, nego i među životinjama i ljudma. Ruske životinje nemaju države; istina i one kadšto rade zajedno, ali samo onda, kad je potrebna veća, zajednička snaga (isp. „Напуганные медвѣдь и волки“, Afanasjev); u pripovijetki „Котъ и лиса“ skupiše se životinje na savjet; ali ponajviše one rade pojedince. Zapadne životinje žive u kulama kao sredovječni vitezovi, okružene su četama vazalâ; svaka znatnija ima svoju stranku; u carskom se dvoru priređuju turniri. U ruskim pripovijetkama svega toga nema. Na Zapadu car životinja živi sa suprugom i djecom, lisica je glava mnogobrojne porodice; dok se kod Rusâ rod životinja gotovo i ne spominje, zato one nemaju ni žena i djece. Znatna je osobina zapadnoga epa i u tome, što životinje izvršuju različne kršćanske religiozne dužnosti: one poste, ispovijedaju se, idu na poklon u Rim; u carskom se dvoru nalazi poslanik papin i t. d. Nešto slično dolazi u dvije tri ruske pripovijetke, koje su po piščevu dokazivaņu pokvarene. Na Zapadu životinje često jedna protiv druge intrigiraju, lisica i vuk krvni su dušmani, dok u ruskim pripovijetkama nastaje omraza samo između grabežljive zvjeradi i domaćih životinja, koje se druze samo među sobom i nigda jedna drugoj ne pakosti. Životinje zapadnoga epa imaju određenu dob: lisica se uvijek prikazuje mlada, Isegrim stara; njihovi su tipovi posve dotjerani: s kakvim se crtama neka životinja javlja na početku pričaņa, s takvim ostaje do kraja. U ruskim se pripovijetkama ne navodi dob životinja, a karakteristika se njihova često miješa; medvjed ima posve neodređeni tip. Što su se zapadne životinjske pripovijetke toliko odmakle od prvobitne prostote, nalazi pisac između ostaloga razlog i u tome, što su one bile rano zapisane, zatim su potpale pod književni utjecaj i doživjele literarnu obradbu. Na kraju svoga pristupa pisac pokazuje, da se ruska pripovijetka o životinjama jednako razlikuje i od južnoga i istočnoga epa: u Grčkoj i na Istoku životinjska je pripovijetka prešla u didaktizam, okrenula se u basnu s moralnim karakterom, i životinje služe samo za masku, alegoriju (Esop, Fedro).